ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫБІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН МЕМЛЕКЕТТІК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЮЖНО-КАЗАХСТАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
SOUTH KAZAKHSTAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

ОҚМПУ-дың 85 жылдығына орай **«ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ: ЖАҺАНДАНУ ҮРДІСІ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ КОД»** атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция жұмысының

ҒЫЛЫМИ МАҚАЛАЛАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК НАУЧНЫХ СТАТЕЙ

международной научно-практической конференции

«СОВРЕМЕННОЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ТЕНДЕНЦИИ ГЛОБАЛИЗАЦИИ И НАЦИОНАЛЬНЫЙ КОД",

посвященной 85-летию ЮКГПУ

A COLLECTION OF SCIENTIFIC ARTICLES

international scientific and practical conference

"MODERN PEDAGOGICAL EDUCATION: GLOBALIZATION AND NATIONAL CODE"

dedicated to the 85th anniversary of SKSPU

II том

Шымкент – 2022

ӘОЖ 001
ББК 72
О-59

Ұйымдастыру алқасының төрайымы

Сугирбаева Гулжан Даулетбековна - Басқарма басшысы - ОҚМПУ ректоры

Ұйымдастыру алқасы:

Уалиханова Баян Сапарбекқызы - Басқарма мүшесі – Ғылыми жұмыстар және инновациялар жөніндегі проректор м.а.

Исабек Баршагүл Қашқынқызы - Басқарма мүшесі – Стратегиялық даму және әлеуметтік істер жөніндегі проректор

Кудышева Айнаш Амангельдыевна - Басқарма мүшесі - Академиялық мәселелер бойынша проректор

Тажекова Акмарал Джаксыбековна - Ғылыми зерттеулер офисінің басшысы

Куралбаева Жулдызай Шынжигитқызы - Ғылыми зерттеулер офисінің маманы

ОҚМПУ-дың 85 жылдығына орай **«ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ: ЖАҺАНДАНУ ҮРДІСІ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ КОД»** атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция жұмысының ғылыми мақалалар жинағы **– Шымкент, 2022 жыл. 478 Бет.**

Сборник научных статей международной научно-практической конференции **«Современное педагогическое образование: тенденции глобализации и национальный код"**, посвященной 85-летию ЮКГПУ - Шымкент, - 2022. – 478 стр.

A COLLECTION OF SCIENTIFIC international scientific and practical conference **"MODERN PEDAGOGICAL EDUCATION: GLOBALIZATION AND NATIONAL CODE"** dedicated to the 85th anniversary of SKSPU - Shymkent, - 2022. – 478 p.

ISBN

Жинаққа Қазақстандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелері ендірілді. Барлық жарияланымдар авторлардың редакциясымен берілген.

ISBN 978-601-7968-09-0

© Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, 2022

АЛҒЫ СӨЗ

Сүгірбаева Гүлжан Дәулетбекқызы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университетінің ректоры, тарих ғылымдарының кандидаты, доцент.

Ұлысымның ұйытқысы саналатын Оңтүстік өлкесіндегі қасиетті қарашаңырақ, ұстаздар ұстаханасының қарашаңырағы – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті. Білім мен ғылымның, тәрбие мен тағылымның, ең бастысы ұстаздық өнердің алтын ордасы саналатын шежірелі шаңырақтың дүниеге келгеніне де мерейлі 85 жыл толып отыр.

Өткен тарих парағының сол бір кезең кездері жазылған беттерін ақтарсақ зұлматты, нәубетті жылдардың бірі саналатын 1937 жылдың 19 наурызында Шымкент мұғалімдер институты дүниеге келді. Тарих көшіндегі қатігездіктің мұзы еруге жақын тұста, яғни 1954 жылдың маусымында біздің оқу орны Шымкент педагогикалық институты болып қайта құрылды. Институтымыздың жұлдызды шақтары өткен ғасырдың 70-80 жылдарымен тұстас келді десе де болғандай. Біздің институтымыз республикаға танымал оқу орны болды, сан алуан жетістіктерге қол жеткізді. 1987 жылы институтқа XX ғасырдың ұлы жазушысы Мұхтар Омарханұлы Әуезов есімі берілді. Қазақ халқының ғасырлар бойы күткен тәуелсіздігі келген кезеңде барлық сала сияқты біздің оқу орны да көптеген қиыншылықтарды бастан кешірді. Қасиетті Түркістанды түлету үшін, қазақ халқының жалпы түркі әлеміне рухани жағынан жақындаса түсуі үшін Түркістан қаласында халықаралық қазақ-түрік университеті дүниеге келді. Халықаралық деңгейдегі университеттің дүниеге келген тұсында Шымкент педагогикалық институты өлшеусіз үлес қосты. 1993 жылы институтты қазақ-түрік университетіне қосу жайында үкіметтің арнайы қаулысы шықты. Алмағайып замана және жаңа дүниеге келген университеттің аяғынан тік тұрып, халықаралық статусын сақтап қалу жолындағы күресте біздің тарихи институтымыздың тарих аренасындағы ролі кейбір қиындықтарға тап болды. Кездескен қиындықтың бәрі артта қалды, республикамыздағы үшінші мегаполис қала болып саналатын Шымкентте 2011 жылдың 28 маусымында Үкіметтің №722 қаулысымен өткен тарихы тереңде жатқан педагогикалық оқу орны, қасиетті қарашаңырақ қайта өмірге келді. Институттың, қазіргі университетіміздің жаңа екінші өмірі басталды.

Тәуелсіз еліміздің, Жаңа Қазақстанның тұғырын биіктетіп, көк туын жоғары ұстайтын болашақ ұстаздар дайындауда алдына үлкен мақсат-міндеттер қойып

отырған оқу орнымыздың, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университетінің 85 жылдық мерейтойын атап өту барысындағы ізгілікті қадамның бірі ғылым көкжиегін көрсететін конференция өткізу болды. Осы мақсатты жүзеге асыру жолында ұйымдатырылып отырған «Заманауи педагогикалық білім: жаһандану үрдісі және ұлттық код» атты тақырыптағы халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция жұмысы бірнеше бағытта өтеді. Атап айтқанда университетіміздің түлегі, биылғы жылы 80 жасқа толып отырған ақын, қайраткер, ұлт жанашыры, Қазақстанның Еңбек ері Мұхтар Шаханов шығармашылығы, білім беру жүйесі: цифрландыру жағдайындағы білім беру мәселелері, қоғамдық-гуманитарлық ғылымдар: көзқарастар трансформациясы, парадигмалар және пәндерді оқытудағы инновациялар және жаратылыстану ғылымдары саласындағы заманауи теориялық және әдіснамалық зерттеулер мәселелерін жан-жақты қарастырады.

Қасиетті қарашаңырақтың бірінен саналатын оқу орнымыз білім беру мен тәрбиені ғылыммен байланыстыруды ұдайы жүзеге асырып келеді. Осы мақсатты жүзеге асыру жолында ұйымдастырылып отырған халықаралық конференция жұмысына шын жүректен табыс тілеймін.

Университетіміздің 85 жылдық мерейтойы құтты болсын! Ұстаздық өнердің төрінде, ғылым көкжиегінің биігінде болып толағай табыстарға жете берулеріңізге ізгі ниетпен тілектестік білдіремін.

ҚОҒАМДЫҚ-ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР: КӨЗҚАРАСТАР ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ, ПАРАДИГМАЛАР ЖӘНЕ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛАР

УДК 81'271.16=161.1

КУЛЬТУРНО-НАЦИОНАЛЬНЫЕ КОНЦЕПТЫ КАЗАХСКО-РУССКОЙ ФРАЗЕОСИСТЕМЫ

С.Н. Кожахметова – докторант
В.Д. Нарожная – д.ф.н, и.о. профессора
Южно-Казахстанский государственный педагогический университет,
Шымкент, Казахстан

Түйіні:

Мақалада қазақ және орыс фразеологиялық бірліктерін зерттеудегі мәдени көзқарас мәселелері қарастырылған. Мәдени-тарихи ақпаратты сақтау және сақтау қабілетіне ие тіл халықтың мәдениеті, дәстүрлі және қазіргі өмір құбылыстары, рухани және материалдық мәдениеттің ұлттық ерекшелігін көрсететін әдет-ғұрыптар туралы білімдерді сақтаудың негізгі нысаны болып табылады.

Summary

The article deals with the issues of cultural approach in the study of Kazakh and Russian phraseological units. Language, having the ability to capture and preserve cultural and historical information, is the main form of storing knowledge about the culture of the people, the phenomena of traditional and modern life, customs that reflect the national identity of spiritual and material culture.

На современном этапе развития научной мысли, в культурном многообразии остается ещё не решенной и требует основательного рассмотрения на разных языковых уровнях проблема межэтнического общения носителей разноструктурных языков, национально-культурных, социально-политических идентичностей. Духовность, ментальность народа отражается в национальных традициях и обычаях, которые соотносятся с духовной сферой, с мировосприятием и мироотражением человеческим сознанием окружающей действительности.

Являясь наиболее устойчивым и многослойным элементом языковой системы, фразеологические единицы разных языков имплицитно содержат национально-культурные концепты и социальные коды их носителей и ярко характеризуют присущую каждому этносу паремиологическую картину мира.

Принято считать, что язык зеркально отражает культуру отдельно взятого народа, так как именно с помощью языка из поколения в поколение передается накопленный веками человеческий опыт, реалии окружающей действительности. Язык фокусирует «общественное сознание этноса, его философское мироощущение и мировосприятие, способы мышления, связанные с культурно-национальными особенностями, с производственной деятельностью, бытом, моральными устоями, системой ценностей» [1, с. 15].

Рассматривая картину мира, языковую и концептуальную картину, мы сталкиваемся с такими явлениями, когда одни и те же явления или процессы действительности по-разному воспринимаются и осмысливаются носителями не

только разных языков и культур, но и одного и того же. «Изучение диады «язык» – «культура» связан с выявлением таких понятий, как взаимодействие субкультур в рамках национальной культуры, с отражением этого соотношения в языковом сознании носителей языка данной культуры» [1, с. 18].

Паремиология, обладая свойством метафоризировать, эмоционально и образно показывает привычки, индивидуальные особенности людей, их обычаи и традиции, быт и культуру. Именно поэтому паремиология так важна и интересна с точки зрения национально-культурных стереотипов, которые фокусируются в языковой картине мира. Периферию картины мира характеризуют универсальные, общие для разных культур фразеологические обороты и пословицы, а ее ядро составляют специфические устойчивые словосочетания, передающие национальную, свойственную именно этому народу, культурное своеобразие.

Традиции помогают человеку осознать принадлежность к родному этносу, ощутить свои национальные корни, сохранить богатую историю и духовно-культурные ценности. Яркими примерами *национальных* традиций являются такие казахские традиции, как *шаңырак* (символ семейного благополучия и в последние годы – единство народа Казахстана), *құт* (символ богатсва, достатка, счастья, семейного благополучия), уважение к старшим и беспрекословное выполнение их желаний, принцип *жеті ата* (принцип *семи колен*: каждый уважающий себя казах должен знать своих предков в течение семи поколений) – институт родственных связей и др. [2, с. 95].

К русским национальным традициям можно отнести такие, как: встреча дорогих гостей караваем (хлебом-солью), свадьба (сватовство, помолвка, проводы невесты, девичник и т.п.), русская баня, русская ярмарка, проводы зимы во время празднования Масленицы, хороводы вокруг костра, плетение венков и опускание их в реку и др.

Обычаи народа, сохранившиеся с давних пор, передаваемые от отца к сыну, традиционные установления и нормы общежития сформировались в результате долгого исторического пути, пройденного народом, выступая условием, залогом жизнеобеспечения и выживания этноса. Издревле образ жизни казахов был кочевым. Народ создал и передал через поколения богатейшее духовное наследие. «Привычки кочевой жизни, … хозяйственный уклад, древнеязыческие обряды образовали традиционно-бытовую культуру общения казахского этноса, в содержании которой отражена его мудрость» [3, с. 36].

Фразеологические единицы обладают свойством усиливать степень интенсивности понятия, признака, действия, в связи с чем они являются изобразительно-выразительным средством языка. Фразеологизмам присущи экспрессивность и метафоричность в значении, а с этим связаны определенные сложности в их понимании, усвоении и интерпретации.

Следовательно, можно говорить о том, что паремиологическая картина мира является зеркальным отражением традиций, обычаев и нравственных устоев народа. Часть фразеологических единиц в научных изысканиях по культурологическим проблемам носит название полных эквивалентов, которые, отражая общечеловеческие понятия и субстанции, передают одни и те же понятия

в различных языках: *отқа май құю* (обострять отношения, усугублять какие-либо чувства) – *подливать масла в огонь; оты бар* (с увлечением, подъемом делать что-либо) – *с огоньком; задирать нос – мұрнын көкке шүйіру, кеудесіне нан пісу*; *дождь льет как из ведра – жаңбыр шелектеп құйып тұр; здоровый как бык – күші қара өгіздей* и многие другие [4].

Восприятие окружающей действительности не может осознаваться разными народами одинаково. Там, где есть черты общности, там же неизбежны различия национально-специфического характера. Это порождает такие фразеологические обороты, которые совпадают по значению лишь частично: *от тастау* (букв.: бросать, разжигать, разводить огонь): подстрекать – *разжечь огонь* (*вражду*); *ағама жеңгем, апама жездем сай* (букв.: моему старшему брату пара моя невестка, моей сестре – зять): они стоят друг друга – два сапога – пара; ағаш атқа мінгізу / Ағаш аттың басына іліп әкету (букв.: посадить на деревянного коня): распускать нелепые слухи – склонять на все лады [4].

Большая часть фразеологических оборотов имеет национальную специфику, характеризуется национально-культурными концептами, отражает быт народа, его традиции и обычаи, а потому не имеет эквивалентов в сопоставляемых языках: *Абылай аспас асу /сары бел/* (букв.: горы, которые не смог перейти даже Абылай) – труднопроходимый перевал; *өліп тұсу* (букв.: умереть и ожить): безрассудно влюбиться – (русск.: *потерять голову*); *өресі жоғары* (намного умнее, осведомленнее, чем кто-либо): человек высокой эрудиции) – (русск.: *на голову выше*); *абыройы* [*айрандай*] *төгілу* (букв.: достоинство [как айран] проливается) – попасть в нелестное положение, опозориться и многие другие [4].

Отражение национального кода народа, его быта и условий проживания ярко отражается при сопоставлении следующих фразеологических оборотов русского и казахского языка: *бір күн бие, бір күн түйе* (досл.: один день – кобыла, другой день – верблюд) – семь пятниц на неделе; *тұсау кесер* (досл.: разрезать путы) – по казахскому обычаю, когда ребенок начинает ходить, ему надевают путы и разрезает их уважаемый, достойный человек (чтобы ребенок вырос тоже достойным) – первые шаги; *көзі таныс* (букв.: знакомый по глазам: случайный знакомый) – русск.: шапочное знакомство; *түйені түгімен, биені жүгімен жұтқан* (букв.: проглотивший верблюда с шерстью и кобылу с вьюном) – русск.: ненасытная утроба; *ақсарбас айту /шалу* (принести в жертву белого барана с желтой головой или белого верблюда) – этнографический фразеологизм, обозначающий ритуал жертвоприношения (*Ақсарбас айтып, бас құрап, елін, жерін жаудан қорғауға халықтың мұршасы болмай қалды Однако народ не мог собраться с силами и принести в жертву белого барана с желтой головой и защитить землю от врага*) [5].

Являясь формой культурной действительности, язык является средством культурной преемственности. Это нашло яркое отражение в русских и казахских фразеологических единицах. В русском языке корпус фразеологизмов с ключевым словом *язык* в Словаре представлен достаточно полно. Нами выписано и проанализировано около пятидесяти единиц, которые характеризуют человека следующим образом:

- излишне разговорчив, болтлив: *язык без костей, болтать языком, чесать языком, трепать языком, длинный язык, бойкий на язык, острый язык, злой/дерзкий на язык, язык чешется, укоротить язык, дать волю языку, мозоль на языке натереть*;

- излишне замкнут, сдержан, скован в общении: *язык проглотил, язык отнялся, слова не идут с языка, язык заплетается, вертится на языке*;

- резок в общении, озлоблен: *прикуси язык*!, *придержи язык за зубами*, *типун тебе на язык, чирей тебе на язык*!, *пусть язык у тебя отсохнет*!

- слабость физического состояния: *язык на плече* (от усталости), *еле ворочать языком* (в состоянии алкогольного опьянения) и другие [6].

Сопоставление материала показывает, что в казахском языке также немало фразеологических оборотов с ключевым словом *язык – тіл*:

- *тіл алу* – послушать кого-либо, принять чей-либо совет (букв.: принимать язык);

- *тілге жүйрік* – язык хорошо подвешен (букв.: ловкий на язык);

- *тілге еру* – быть повергнутым, побежденным силой слова;

- *тілге келмеу* – 1) не произнести ни слова, ни словом не обмолвиться (букв.: не приходить к языку); 2) умереть, не сказав даже слова;

- *тілге келу* – пререкаться, огрызаться (букв.: сказать что-либо);

- *тілге тиек болу* – стать предметом обсуждения (букв.: быть подставкой для языка. Ср. русск. устар. ФЕ *притча во языцех*);

- *тіл емізу* – обещать, но ничего не выполнить (букв.: кормить языком). Ср. в русском языке – *кормить обещаниями*;

- *тіл жетпеу* – нельзя передать словами (букв. языка не хватает, языка недостаточно);

- *тіл қатпау* – ни словом не обмолвиться, промолчать (букв.: не подключать язык). Ср. в русск. яз. *проглотить язык, не открывать рот*;

- *тіл сындыру* – учиться грамоте (букв.: ломать язык);

- *тіл қату* – разговаривать, беседовать (букв.: подключить язык);

- *тілі байлану* – неожиданно потерять способность говорить (досл.: языку быть привязанным). Русский фразеологический оборот – *язык отнялся*;

- *тілі қысқа* – язык плохо подвешен (букв.: короткий язык);

- *тіл үйіру* – очень вкусно (букв.: язык крутить). Ср. русский фразеологизм *язык проглотишь*;

- *тілі ащы* – острый, злой, дерзкий на язык (букв.: горький язык;)

- *тілі ұзын* – длинный язык, болтливый человек [5; 6].

Перечисленные фразеологизмы по своему содержанию соотносятся с русскими фразеологизмами – эквивалентные ФЕ, однако в казахском языке есть группа устойчивых сочетаний, которая передает национально-культурную специфику родного этноса и не отражается в русском языке – безэквивалентные фразеологические единицы:

- *тіл-ауыздан қалу* – находиться в очень тяжелом, опасном положении, находиться при смерти (букв.: лишиться языка и рта);

- *тіл ашар* – (букв.: открывающий язык) – вид платы мулле за обучение.

Среди рассмотренных нами ФЕ мы выделили частичные эквиваленты:

- *тілі мен жағына сүйену* (букв.: опираться на язык и челюсти) – чесать языком;

- *тілін қышыту* (букв.: заставлять язык чесаться) – тянуть за язык;

- *тіліңді тый* [*тарт*] (букв.: придержи свой язык) – укороти язык;

- *тіл үйіру* (букв.: крутить язык) – язык проглотить (очень вкусно);

- *тіліңе шоқ түссін* – чтоб тебе язык припалило – русский вариант – чтобы у тебя язык отсох!

- *тілің тасқа*, *тіл-аузың тасқа*! – пусть твой язык коснется камня! Ср. русский вариант – *типун тебе на язык*! [5; 6].

Такой сравнительный анализ фразеологических оборотов русского и казахского языков позволяет увидеть и осмыслить материальную и духовную самобытность этносов, их национальную концептосферу, традиционные составляющие, которые ярко отражают национальную картину мира.

Таким образом, процесс поликультурного общения представляет собой достаточно сложное явление, в котором большую роль играет не только знание языка другого народа, но, что является весьма важным фактором, освоение культурных ценностей этого народа, национальной концептосферы, теснейшим образом связанной с его бытом, трудовой деятельностью, философским миропониманием. Фразеологические обороты, раскрывая содержание общенародных ценностей и нравственных устоев разных народов, ярко иллюстрируют ту национальную специфику, которая свойственна только тому или другому этносу, раскрывают только его культурную самобытность, только его философское осмысление окружающего мира.

Литература

1. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М.: МГУ, 2008. – 368 с.

2. Шаханова Н. Мир традиционной культуры казахов (этнографические очерки). – Алматы: Казахстан, 1998. – 184 с.

3. Калыбекова А. Теоретические и прикладные основы народной педагогики казахов. – Алматы: БАУР, 2005. – 200 с.

4. Кенесбаев С.К. Фразеологический словарь казахского языка. – Алматы: Арыс, 2007. – 797 с.

5. Кожахметова Г.К., Жайсакова Р.Е., Кожахметова Ш.О. Казахско-русский фразеологический словарь. – Алма-Ата, Мектеп, 1978. – 224 с.

6. Фразеологический словарь русского языка / Под ред. А.И. Молоткова. Изд. 2-е, стереотип. – М.: Советская энциклопедия, 1986. – 543 с.

УДК 376

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ СӨЙЛЕУ ТІЛІ БҰЗЫЛЫСТАРЫ БАР БАЛАЛАРДА СӨЗЖАСАМ ДАҒДЫЛАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Піләл Айгерім Сапарбекқызы
aigerimpilal.1709@mail.ru
Ғылыми жетекші: Масалиева Жанар Амалбаевна
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университетінің магистранты

Резюме

Среди нарушений речи наиболее распространенным является общее недоразвитие речи. В данной статье рассматриваются особенности словообразовательных навыков детей с общим недоразвитием речи. Проведен теоретический обзор лексико-грамматических рядов речи, приобретение детьми словообразовательных навыков данной категории.

Summary

Among speech disorders, the most common is the general underdevelopment of speech. This article discusses the features of the word-formation skills of children with general speech underdevelopment. A theoretical review of the lexical and grammatical series of speech, the acquisition of word-formation skills of this category by children is carried out.

Сөйлеу тілінің күрделі бұзылысына алалия, дизартрияның ауыр деңгейі, ринолалия, тұтықпа, балалардың афазиясы, сөйлеу тілінің жалпы дамымауы жатады. Сөйлеу тілдік бұзылыстардың арасында кең тарағаны жалпы сөйлеу тілінің дамымауы болып табылады.

Жалпы сөйлеу тілінің дамымауына ең алғаш әйгілі ғалым Р.Е.Левина сипаттап, «жалпы сөйлеу тілінің дамымауы – есту қабілеті мен зияты қалыпты дамыған балалардың дыбыстық, мағыналық жағына қатысты сөйлеу тілі жүйесінің барлық компоненттерінің қалыптасуының бұзылуынан болатын әртүрлі күрделі тіл кемістіктері» деп анықтама берді.

Жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балаларда ауызша сөйлеу тілінің кешпайда болуы, сөздік қорының кедейлігі, аграмматизмдер, дыбыс айту мен дыбыс жасаудың бұзылыстары болады.

Р.Е. Левина мен оның шәкірттерінің зерттеулері: «сөйлеу тілінің мүлдем болмауынан немесе былдырдан фонетикалық және лексикалық-грамматикалық жетіспеушіліктің элементтерімен сөйлеу тілінің болуына дейінгі» ЖСТД әр түрлі деңгейде көрінетінін анықтады. [1]

Бұл сөйлеу тілі бұзылысының кең тарауы және оның баланың ауызша және жазбаша сөйлеу тілін меңгеруіне теріс ықпалы ЖСТДны зерттеу мен жою мәселесі зерттеушілердің назарын аударды.

Жалпы сөйлеу тілінінің дамымауы мәселелерімен көптеген зерттеушілер айналысты, олардың ішінде жақын шетел зерттеушілері Л.С. Волкова, Л.Н. Ефименкова, Н.С. Жукова, Г.И. Жаренкова, Р.Е. Левина, Т.Б. Филичева, С.Н. Шаховская және т.с.с., сонымен қатар Отандық ғалымдар Өмірбекова Қ.Қ., Грушевская, М.С., Луцкина Р.К., Мовкебаева З.А., Тулебиева Г.Н., Ибатова Г.Б. [2], Оразаева Г.С., Коржова Г.М. зерттеумен айналысқан.

ЖСТД бар балалардың сөйлеу тілін талдау келе, зерттеушілер мектепке дейінгі жасында сөзжасам дағдыларының жеткіліксіздігін атайды. [В.К. Воробьева, Н.С. Жукова, Г.А. Каше, Р.Е. Левина, Е.Ф. Соботович, Л.Ф. Спирова, Т.В. Туманова, Т.Б. Филичева, Г.В. Чиркина, С.Н. Шаховская және т.б.].

Осылайша, Р.Е.Левина ЖСТД бар балалардың сөйлеу тілінің қызметінің деңгейлік талдау жүргізе отырып, ЖСТД бірінші және екінші деңгейіндегі балалар сөзжасам дағдыларын мүлдем қолданбайтынын атайды. ЖСТД үшінші деңгейдегі балаларды «фонетикалық және лексикалық-грамматикалық жетіспеушілік элементтерімен жайылма фразалық сөйлеу тілі» деңгейі ретінде анықталады, мұнда кейбір сөздерді білмеу, нақты білмеу және дұрыс емес қолдану, жаңа сөздерді өзгерте алмау және сөзжасам дағдыларының жеткіліксіздігімен сипатталады. Бұл сөздерді дыбыстық және мағыналық жағынан көптеген алмастыруда, сапалық сын есімді көбірек қолдануда, қатыстық сын есімді сирек және жақсы таныс ситуацияда қолдануында ғана көрінеді.

Лексикалық құралдардың шектеулігі Р.Е. Левина пікірі бойынша «түбір сөздердің ортақтылығын ажырата алмау мен бөле алмаумен жартылай шартталады». Автор осы топтағы балалардың сөзжасам тәсілдерін қолдана алмайды, салдарынан сөздерді түрлендірудің шектеулі мүмкіндіктеріне алып келетінін атайды. ЖСТД үшінші деңгейдегі балалардың импрессивті сөйлеу тілінде түбірлес сөздердің мағыналарын түсіну айтарлықтай төмен дәрежеде болады. [1]

Н.С. Жукованың осы категориядағы балалардың қаратып айтылған сөйлеу тілін қабылдауды талдауы сөйлеу тілін түсінудің келесі деңгейлерін анықтауға мүмкіндік берді: нөлдік, ситуативті, номинативті, предикативті, бөлшектелген. Автордың пікірінше тек соңғы бөлшектелген сөйлеу тілін түсіну деңгейінде ғана ЖСТД бар бала сөздің бөлек бөліктерін, жұрнақ, жалғауларын ажырата алады. [3]

Шамасы, сөйлеуді түсінудің бұл деңгейі сөйлеу ЖСТД III деңгейі бар балаларға тән. Сөйлеуді дамытудың бұл деңгейі, Н.С. Жукованың пікірінше, ана тілінің сөздерін доминантты қасиет ретінде бөлшектенбейтін ұзақ кезеңмен сипатталады. Автор ауызша формалардың бұл біртұтас көбеюін сырттан сіңірілетін сөйлеу материалын аналитикалық өңдеуге кедергі деп санайды, бұл кейіннен тілдік белгілермен операцияларды игеруге кедергі келтіреді.

Тілдік құралдарды қолданудың шектеулігі, көбінесе сөзжасам морфемдерін қолданбау қалыпты дамыған құрдастарына қарағанда сөздік қордың кедейлігін, лексикалық қордың аздығына алып келеді. (Чиркина Г.В., Филичева Т.Б.). Бұл ЖСТД бар балалардың заттық, етістіктік, сын есімдік сөздік қорын зерттегенде анық көрінеді. Т.Б. Филичева, Г.В. Чиркина ЖСТД үшінші деңгейдегі балалардың зат есімдік күшейткіш жұрнақтарды қосуда және ол сөздерді түсінуінде қиналатынын атайды. Мұндай жеткіліксіздік тұрақты және үнемі болатын лексикалық ателіктерге алып келеді: қимылды білдіретін сөзді зат есіммен алмастыру, сыртқы қасиеті және мағынасы жақын сөздерді алмастыру, заттардың пішінінің атауын дұрыс түсінбеу және қолданбау, сын есімдерді жеткіліксіз қолдану, туынды зат есімді жасауды қиналу және т.б..

Мектепке дейінгі жастағы ЖСТД балалардың сөйлеу тілінің лексикалық қатарын зерттеген басқа да авторлар сөзжасам дағдыларын меңгеруде жоғарыда аталғандай қиындықтар болатынын атайды [Р.И. Лалаева, Н.В. Серебрякова және т.б.]. Сөзжасам процесстерінің жетіспеушілігі балалардың сөздік қорының «азаюына», семантикалық аймақтардың ұйымдастырылуында дефицитіне, ал бұл өз кезегінде сөздік қорды белсендендіруге, сөзді іздеу және сөздің енжардан белсенді сөздік қорына өтуіне кедергі жасайтыны анықталды.

Моторлы алалияда сөйлеу тілінің барлық жағы мен функциясында жүйелі дамымау болады. Фразаны құрау мен грамматикалық қатарды меңгеруде қиындықтар, еліктеу әрекетінің жеткіліксіз дамуы, ерікті сөйлеу тілінің барлық түрлерінің толыққанды еместігі анықталған.

Л.С. Волкова моторлы алалияның біркелкі емес көріністерін атайды: кейде тілдік құралдарды, яғни фонематикалық, лексикалық және грамматикалық элементтерді іріктеу операцияларында айтарлықтай қалыптаспаушылық байқалады, басқа жағдайларда басым болатын бұзылыс – комбинациялық операцияладың қалыптаспауы. Тілдік жүйенің бұзылысының біркелкі еместігі анықталады: тілдің жүйенің грамматикалық немесе фонематикалық деңгейлерінің айтарлықтай қалыптаспауы бар алалия және барлық тілдік жүйелердің біркелкі қалыптаспауы бар алалия. [4]

Г.И. Жаренкова өзінің еңбектерінде моторлы алаиясы барлардың грамматикалық формалардың жеткіліксіз түсіну, қалыпты бала ана тілі грамматикасының барлық күрделі жүйесін эмпирикалық меңгеретін, мұның болмауы тілді сезінуге кедергі келтіретін, белсенді сөйлеу тілінің, жалпы сөйлеу тілі тәжірибесінің дамымау салдары деп көрсетеді. [5]

Л.В. Мелехова моторлы алалиясы бар оқушылардың сөздік қоры көбейген сайын айтылатын сөздің грамматикалық дұрыс өңделуімен байланысты қателер саны да көбейетінін атап өткен.

Л.Ф. Спирова жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балаларда сөздің маңызды бірлігі морфеманы бөлу процессі баяу жүретінін атап өткен. ЖСТД бар балаларда түбір сөзді меңгеруге қарағанда жұрнақ жалғауда қиналады, салдарынан балалар сөйлегенде сөзді дұрыс қолданбайды. Жалпы сөйлеу тілі дамымаған балаларда сөдерді морфологиялық бірліктерге бөлу прпоцессінің өзі басталады, алайда ұзақ уақыт бойы морфологиялық бөліктер араласып кетіп, сөздерді ажырата алмай қолдануға алып келеді.

Жалпы жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалардың сөздік қоры жеткіліксіз, толық емес, тұрмыстық тақырыппен шектелген ретінде сипатталады. Бұл балалардың сөзжасам тәсілдерін жеткіліксіз қолдану сөздік қордың дамуын тежейді, түбірлес сөздерді табу тапсырмасын орындауда қиындық тудырады.

Е.Ф. Соботович зерттеулері орыс тілді алалиясы бар балалардың сөзжасам дағдыларының нақты жеткіліксіздітерін анықтауға мүмкіндік берді. Бұл көріністердің морфемалардың семантикалық компоненті мен олардың белгі форасының арасындағы байланыстың бұзылысы мен грамматикалық стереотиптредің қалыптаспауы және тілдік құралдарды операциялаудың әрекетінің төмендігімен түсіндіреді.

Бұл мәселені зерттеген В.А. Ковшиков, экспрессивті алалиясы бар орыс тілді балалардың сөзжасамды өте шектелген түрде меңгеретінін атаған. Туынды сөздерді жасау және қолдануда көптеген ателіктер жібереді: приставкалар мен суффикстерді қолданбайды немесе қате қолданады. Мұндай бұзылыстарды В.А. Ковшиков ойлау немесе басқа психикалық процесстердің патологиясымен байланыстырмай, «бұл балалардың тілдің құрылымдық-функционалдық жағын, тілдік бірліктердің операциялау ережелерінің жүйесін меңгермеуінің нәтижесі» деп анықтайды. [6]

Аталған мәліметтерді жалпылай келе, баланың ана тілінде сөзжасам дағдыларын уақытылы меңгеруі маңызды деген қорытынды жасауға болады, себебі ол баланың когнитивті дамуымен тығыз байланысты, ауызша және жазбаша сөйлеу тілінің қалыптасуына үлкен ықпал етеді, баланың жалпы тілдік қабілеттері мен сөйлеу тілдік коммуникациясының дамуына ықпал етеді.

Әдебиеттер

1. Левина Р.Е., Основы теории и практики логопедии. - М., 2003.
2. Ибатова Г. Б. Сөйлеу тілі жалпы дамымаған 3 деңгейдегі балалармен логопедиялық жұмысты ұйымдастыру, Әдістемелік ұсынымдар/ - Алматы, 2015
3. Жукова Н.С. и др. Логопедия. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников: Кн. для логопеда /Н.С. Жукова, Е.М. Мастюкова, Т.Б. Филичева. — Екатеринбург: Изд-во АРД ЛТД, 1998. — 320 с. (Серия «Учимся играя»)
4. Волкова Г.А. Психолого-педагогическое исследование детей с нарушениями речи. - СПб., 1993. - 144 с.
5. Жаренкова Г.И. Понимание грамматических отношений детьми с ОНР // М., 1961.-С. 103-111.

УДК 84.7

TRAINING METHODS FOR THE UNIVERSITY STUDENTS

Abramova G.I., Cand.of Sciences (Philology), Assistant Professor, South State Pedagogical University, Shymkent, Kazakhstan,
Mambetova G.Doctoral student, South State Pedagogical University, Shymkent, Kazakhstan,
Muratalieva G.A., Master student, South State Pedagogical University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін

Мақалада жеке әдістеме бойынша элективті курстарды әзірлеуде университеттік білім берудің қорытынды кезеңі қарастырылады. Оқытудың бұл формасы түлектердің мамандануына қосымша жағдай жасайтын инновациялық сипаттамалармен сипатталады.

Резюме

В статье рассматривается заключительный этап университетского образования по разработке элективных курсов по частной методике. Эта форма обучения характеризуется инновационными характеристиками, создающими дополнительные условия для специализации выпускников.

The period of the new social relations formation is characterized by the dramatic social and economic changes and transformations in the society, so the problem of choosing the profession, the life strategy for the teenagers is closely connected with the qualified professional training, and competitiveness. Teacher’s profession experiences

great challenges to the future teachers training. The society itself needs the school executives having deep knowledge, wide world outlook, a calling to the teacher's profession.[1]

Nowadays different colleges and universities are busy with the teachers training process, however the data of the retrospective research of the methodical activities as well as the results of the qualification tests provide some discrepancy between school needs and a certain level of a university graduate training.

Only a limited number of lessons are devoted to the study of private techniques in the universities, this will not provide for preparing a graduate to teaching activities thoroughly and comprehensively. The university curriculum doesn't suggest the step-by-step mastering of the teacher's specialty; when starting their teaching practice the students are able to characterize the main directions of the future teacher's activities only on the conceptual level.

As a practitioner a student has to prepare and deliver a sufficient number of lessons, several educational activities according to the plan of the form master, to manage the analysis of the lesson visited, to fulfill the tasks in Psychology and Pedagogy, and to systemize the data of the scientific observations. As we see, the tasks' size is too large to be fulfilled qualitatively on a regular basis. The practical skills of the students are poor, and as a result even the bright students possessing the profound theoretical knowledge are slowly adapting in practice and they fail to reveal their academic abilities .[2]

So, we may state the necessity to search for the intensification and new directions aiming to develop the further methodical training of the university students: - Scientifically based approach to form the aims of teaching and the selection of teaching content; - Specification of the stages of the methodical preparation, their modernization and structuring; - Organization of independent extra-curriculum work of students taking into account the requirements of differentiation; - Perfection of the organization education forms; - Pedagogization of the total education process.

Along with the process of learning the specialized disciplines some pedagogical tasks may be suggested to the students: for example, to write a questionnaires to the textbook; to analyze the answer of a another student; to prepare the system of training exercises to the topics; to develop the test tasks; to form the theoretical data as a generalized table.

Private methodology discourse is of top importance of the different conditions, which provide for the qualitative methodical preparation of students; it will stimulate the formation of the necessary professional background of the future teacher in the course of its adaptation. The practical tasks which are to provide the students with the specialized skills and competences are arranged according to the general didactic principles 'from simple to complex' and they are characterized as analytical, reproductive and constructive. Forms of the current, intermediate and final control are thoroughly revised by developing the multilevel tasks and tests.

We must mention the specific nature of the independent extracurricular work related to the studying of the private methods course adoption: a student should continue to study the linguistic and didactic materials, initiate the deep study of the

researches in general – and private in methods, be able to analyze the main components of the educational and methodological complex of the discipline; to make lesson plans; to select and systemize the necessary materials, get ready to participate in the business games.

Teaching practice occupies a special place in the professional development of a graduate: educational activity of the students in this period is highly motivated; they need to improve their abilities and competences. We may distinguish three stages: organizational, passive and active. In the first stage the observance process of all types of activities of the modern teachers is in progress; and the second stage may be specified on studying the main characteristics of the school of different types.

The stage of the active teaching practice is of top importance; it provides for the teaching process differentiation through the system of group and independent advices executed by the methodologist and subject teacher. Individual approach suggests the checking of the lesson plans, prepared by a student independently and visiting his lessons as well, i.e. trial, current and credit lessons.

According to our practical background we have presented the subject-scientific substantiation of the content of the elective course 'Problems of the Modern Russian Teaching', aiming to analyze its methodological support. But we cannot mention the fact that the approach to the development of the specialized courses in private methods may be interiorized. It may be explained by the fact that each science presented in the school program by the academic discipline should meet the requirements of the methodical renovation and improvement based on the general didactic approach.[3]

Exact realization of the essence and regularities in education will provide for development of the professional competences of the university graduates. Being aware of the psycho-pedagogical characteristics would provide for the implementation of the tasks set and reach a success. Particularly, it is necessary to employ such forms of influencing the cognitive activity of the students which have to work in the definite academic situations and influence the improvement of the motivational and resulting characteristics in the final stage of the university training. Its efficiency will be stipulated by the formation of the increasingly complex differentiated activity, which is based on the reproduction and application of the acquired knowledge.

The training course meeting the school requirements will provide additional possibilities to creatively revise the private theory and its reforming into the learning practice. The elective course's purposes are closely related to the increasing of the interest to the pedagogical activity with the modern teacher.

We may state that when we develop the methodical provision for the elective course we have to answer the traditional questions of the Private Methods, such as "What to teach?" , How to teach?" and "Whom to teach?" . If we answer these questions they will determine the specificity of the elective course offered which is dedicated to the problems of mastering the teaching process of the discipline "Russian Language".

The content component has been selected after the thorough study of the chapters and themes of the private language methods; it permitted to determine such material which: a) was not discussed in the lessons; b) was discussed only partially; c)comprised

some difficulty for the students. The main content of the elective course consists of the material promoting for the development of the educational culture, improvement subject knowledge, their regular transformation into the skills and habits.

Module 1: 1.The role of the language training of the pedagogical student in its professional development. 2. Psycho-pedagogical aspect of the language acquisition in the integrative format. 3. Syllabus as an individual plan of the subject acquisition. 4. Scientific, theoretical, and practical provision of the divisions and themes of the school linguistic course. 5. Creation of the language practical grammar integrated mastering model based on the integrated approaches.

Module 2: 1. Practical grammar mastering technology in the integrated format. 2.Conducting specific aspect lessons in the interiorized regime. 3. Teaching methods in language theory based on the comparison and contrast. 4. Characteristics of the organization teaching forms in the comparative grammar lessons. 5. Characteristics of the material acquisition assessment in the aspect lessons.

Module 3: 1. Speech activity types as the education elements. 2. Organization and conducting of the communicative-conditioned lessons. 3. Acquisition of the speech culture and functional stylistics materials based on the inter-language integration. 4. The role and aim of the person-oriented technologies while working at the acquisition of the native and non-native languages. 5. Skills and habits formation of the general subject specificity in the native and non-native languages poly lingual acquisition

The content of each lesson has been based on the general didactic and methodical principles. Particularly, we have selected and determined the forms of the general education and special preparation in Russian; when we have discussed the philosophical and psych-pedagogical aspect of the problem, we again turned to the study of its methodology. The students have acquainted with the available alternative programs, and their authorized variants. Special attention was paid to the review of the methodical materials in every linguistic chapter.

The students have been acquiring the two lesson classifications – according to the content and to the aim in the main course. As far as the elective course lessons are concerned greater attention was paid to the classification where the lessons are classified according to the form of conduction. We have introduced such notions as “panoramic”, “integrated”, and “modular” lessons; we have also defined the structuring specificity of the holiday lessons, travel-lessons, and fun and resourceful club (FRC) lessons. We can state at school a noticeable infatuation of the linguistic theory damaging the speech practice, methods of conducting the communicatively conditioned lessons has acquired some specific importance as the system of the reproductive-creative lessons.

Elective course has provided additional possibilities to discuss in detail the problem of methods for the construction of texts of different genres, it will stimulate to pay proper attention to the problems related to the to the formation skills and competences of the general subject character by means of the academic language disciplines. Here we speak of the adoption of the methodical work in the lesson planning, reviews, peer reviews, essays, summaries and scientific reports. Special lesson may be devoted to the methods of the correct performing of the unattended activities of

the learners. Personally oriented technologies suggest that a teacher has a set of the multilevel tasks aiming at the personification the educational process, to instill the skills of self-evaluation.

The methodological aspect of the provision problem of the elective course is an answer to the question how to teach? In this respect we can mention a very natural combination of the employment of the following methods of the material delivering – dogmatic, reproductive, heuristic.

The lessons of this discipline are not lectures in their literal meaning, but it is presented as a scientific dialogue "a lecturer – a student", which provides for the reproductive, research and final conversations activities.

The nucleus component of the methodical provision of the lessons should be the statement distinguishing three directions in language as a code system, as a means of cognition, as a means of communication. We cannot but mention an important fact of the high scientific level of the elective course lessons owing to the terminology. The latter is employed in the characteristics of the lesson methodical apparatus of a lesson, didactic linguistic structuring, language cognitive function, representation, speech competence, intensive foundation and others.

Theoretical foundation of the offered elective course topicality is the importance of the answer to the question "whom to teach", it will be a stimulus in the theoretical justification of its topicality. It may be either teaching activities, or research in the field of private didactics. The teaching is motivated in the dynamics: aspiration -wishes – interest; formation of a persistent interest provides for the favorite conditions for the implementation of the elective course teaching tasks.

TRANSFORMATIONS – INTO THE EDUCATION PRACTICE. Increasing the motivation of the modern teacher to the pedagogical activities suggests the search for the answers to the questions of the private methods: "what to teach?", "Whom to teach?" and How to teach?". The answers to these questions specify the elective course "Integrative approaches to learning native and non-native languages".

The content of the materials in every lesson is based on the general didactic and private methodical principles, besides it takes into account the data already known to the students. The philosophical and psycho-pedagogical aspect of the problem has been discussed in connection with the acquisition of the linguistic theory data.

Particularly, the authors of the article have selected, systemized, and described the ways the students were acting when mastering the languages based on the integration. The students along with the analyzing of the components of the training and methodical complex were creating the long-term plans, a model of the language integrative acquisition. The students when mastering the main course got acquainted with two lesson classifications - according to the aim and according to the content.[4] The elective course provides for the possibility to pay more attention to the classification in which the lessons differ by form of conducting: the concepts of "panoramic", "integrated", "module", lessons are introduced; the specificity of the lessons-tests (lessons of summative assessment), lessons-travels, TV-show format lessons is determined.

So, the elective course innovative character of the methodical support content will provide for the additional conditions for the propaedeutic work, and it will be represented in the selection of the teaching materials and in the organization of lessons, aimed at the mastering of an educational program. The society social order is related to the training of the teachers having a vivid interest to the teacher's work and who has made a final choice. The problem of a university graduate adaptation to the modern conditions will be decided with the employment of the general scientific modeling method which aim is to create an idealized model presenting the final result of the cognition process and its purposeful achievement.

References.

1. Law of the Republic of Kazakhstan dated July 27, 2007 No. 319-III.
2. The concept of modernization of teacher education in the Republic of Kazakhstan - Nur-Sultan, 2020.
3. Mali L.D. Methods of teaching Russian language and literature in primary school. Introduction. Methods of teaching literacy. Methods of literary reading: textbook / L.D. Mali. - Penza: Publishing House of PGU, 2014. - 220 p.
4. Dolgokirova V. G. Teaching methods in the lessons of the Russian language and literature in the conditions of new standards // Scientific and methodological electronic journal "Concept". - 2017. - T. 30. - P. 18-20. – URL:http://e-koncept.ru/2017/770956.htm.

811.111

MODERN ASPECTS OF THE EXTRA CURRICULAR ACTIVITIES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Abramova G.I., Cand. of Sciences (Philology), Assistant Professor, South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent, Kazakhstan,

Imankulova M.K. Master student, South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent, Kazakhstan

Tulegenova Zh. Zh. MA Senior Lecturer, South Kazakhstan State University, Shymkent, Kazakhstan,

Түйін

Мақалада 20 ғасырдағы атақты орындаушылардың ән репертуарындағы материалдарды ағылшын тілін оқытуда сабақтан тыс жұмыста тәжірибеде пайдалану мәселелері қарастырылған. Авторлар бірінші оқу жылының магистранттарының қатысуымен жоба ретінде ауызекі сөйлеу тілін, оның заманауи дыбысталуын белсендірек меңгеруге ықпал ететін өзекті тақырыптар бойынша бейнероликтер жасауды ұсынады.

Резюме

В статье рассматриваются вопросы использования на практике во внеаудиторной работе в преподавании английского языка материалов песенного репертуара знаменитых исполнителей 20 века. Авторы предлагают в качестве осуществления проекта участия магистрантов первого года обучения создание видеороликов на актуальные темы, способствующие более активному изучению разговорного английского языка, его современного звучания.

The problems of the methodology of teaching foreign languages have worried the minds of the best representatives of pedagogical thought since time immemorial. Great number of methods has been invented over the past centuries! Since the nineteenth century, teachers, methodologists, innovators in teaching have presented more than a hundred different methods of learning foreign languages to be employed by the people studying foreign languages.

These were both the grammatical-translation method, and the audio-visual, and the method of Harold Palmer, and the conscious-practical, and audio-lingual method, and the direct (natural) method, and the consciously-contrastive, and activity-personal-communicative methods, and method of activating the capabilities of the individual under the supervision of the great methodologist of the recent years, G.A. Kitaygorodskaya, who initiated the most important and valuable method today, a communicative method, the thorough study of which is devoted to a whole discipline in the educational program of first-year undergraduates of the specialty 7M01703 "Training of a teacher in a foreign language: two foreign languages" of the South Kazakhstan Pedagogical University.

The communicative approach in teaching and learning foreign languages is the most relevant and widespread in the world. We may state the fact that over time, its different modifications appeared. The most popular ones are Task Based Learning, Content and Language Integrated Learning, Dogme ELT, and Flipped classroom.

The undergraduates of the South Kazakh State Pedagogical University in their deeds and searches of the best methods' applications in foreign language teaching ended up in one huge society together with the leading specialists in their field, to whom we can number the names of such famous methodologists, linguists, didactics of the past and present. It is impossible not to mention such "star" surnames and names as Charles Freese, Harold Palmer, Robert Lado, L. Bloomfield, M. Berlitz, K. Ushinsky, F.N. Belyaev, S.K. Kasenov, T. Buldybaev, L.U. Alipbekova, B.A. Sirenova, U.K. Bayturin and many others.

Great role in mastering a foreign language in the high schools and universities belongs to the drama method. The use of drama in schools is not to teach a new concept. It has been around since ancient times and in many different countries it has been introduced in everyday classrooms. First of all, we have to clarify that by using drama in the classroom the goal is not to teach acting and performance skills, but it is presented as a methodology that can be adapted and integrated to different subject areas. As we have seen in the previous publications, drama can be defined with the expression "let's pretend". Taking into account the famous ancient Chinese proverb "I hear and I forget, I see and I remember, I do and I understand", we can understand the positive effect drama can have in the education and primarily in foreign language teaching as a way to learn through experience and active participation. [2, p.8]

Various professionals, such as Dewey define drama in education as "learning by doing", others, as Bolton, call the way of using drama to teach "dramatic playing". Bolton adds that learning in drama is essentially reframing; that is, the knowledge a pupil already has is placed in a new perspective. Moreover, he finds educational intuitions fail in developing natural understanding, which in his view is urgent. In his

opinion drama could help pupils learn to cope with the complexities of relationships in a modern society.

For a deeper understanding of the process of using drama in English teaching, it is important to consider the history of the emergence and formation of drama as specific mode of fiction represented in performance. Considered as a genre of poetry in general, the dramatic mode has been contrasted with the epic and the lyrical modes ever since Aristotle's Poetics (c. 335 BC)—the earliest work since Aristotle's Poetics (c. 335 BC)—the earliest work of dramatic theory. The term Drama comes from a Greek word meaning "action" (Classical Greek: δρᾶμα, drama), which is derived from the verb meaning "to do" or "to act" (Classical Greek: δράω, draō).Theatre is also in origin a Greek word.

The two famous masks of drama represent the division between comedy and tragedy. They are symbols of the ancient Greek Muses, Thalia and Melpomene. Thalia was the Muse of comedy, while Melpomene was the Muse of tragedy.

All these facts but confirm our idea of employing the different ways of activization of the teaching and learning processes of the English in particular language; here we cannot but mention the great facilities an access to the Internet is providing for optimization of the academic schooling.

It should be noted that last years, the years of the great corona virus pandemic, turned out to be very difficult for all mankind, without exception, especially for our education system. We had to master hitherto unknown forms and methods of distance learning for schoolchildren, students and undergraduates, to get used to working in various computer systems, to exist in a “remote location”, sometimes not to see our students live. Of course, this has left a certain mark on the quality and content of our methodological and educational work, and not always for the better.

The goal of the project undertaken in the English language department is the creation of one of the elements of conscious activity and human behavior. Any activity involves a goal, a motive, means, and result. Pedagogical activity is no exception. The development of the individual and the personality can occur without a pre-set goal, insufficiently conscious and therefore unorganized. Speaking about the goal, philosophers, psychologists and educators anticipate an ideally imagined result of the activity as a desired and expected product. The reason for its formation, researchers consider conscious (sometimes insufficiently conscious) needs and interests. The need, in turn, is a defect, a deficit, a lack of any vital and important means (in a broad sense) for the subject and comfortable conditions. In a similar situation, this subject suffers this deficit of something and uncomfortable conditions as a need (something is required); it is something that must be satisfied.[same, p.9]

But in any phenomenon, event, there is always a place for positive moments: here we mean the undergraduates who entered the specialties for which our department trains specialists in 2022. We can say that our ranks have been joined by people who already have a certain experience in teaching, have undergone various internships, webinars, seminars; many undergraduates participated in the implementation of various grants, contracts, agreements, projects. Many of our undergraduates are distinguished by an inexhaustible thirst for learning new things, a desire to improve the knowledge gained,

and creative energy. In addition, the presence of their own children among undergraduates determines their conscious attitude to such disciplines as Methods and Lingua Didactics of teaching foreign languages, which undoubtedly played a role in their choice of an excellent profession of a teacher. Their professional level of English proficiency is very high: to confirm it, our undergraduates passed the (TOEFL) and (IELS) tests with very high results and points.

One of such daring undertakings of undergraduates of the Department of English was the project "Problems of Learning a Foreign (English) Language Using Classical and Contemporary Musical Works of the 20th Century", the ultimate goal of which was the desire to develop students' skills in speaking, listening, the ability to express their own point of view in a foreign language, replenishment of vocabulary, improvement of musical taste and expansion of intercultural horizons. One of the tasks that the project developers set themselves was to study the works of classical English music of the twentieth century based on the works of the most famous musical groups ABBA, The Beatles, Bee Gees and others in their application to the problem of learning English. The work of famous singers and musicians also did not stand aside: Louis Armstrong, Des Rii and Bruno Marcy, John Lennon, etc.

To implement the project, it was decided to create twelve groups, each of which had to prepare an experimental video tutorial dedicated to a performer or even a single song that has passed the test of time and has become a hit of all times and peoples. The participants in the experiment, being mainly school teachers themselves, actively got down to business and, after the approval of the plans for the event, presented to the audience and viewers twelve excellent videos dedicated to songs and groups from English-speaking countries. All this together constitutes a separate file, which is placed by our computer scientists on the YouTube channel and is the property of the global Internet space.

In the videos, the students were offered an acquaintance with musical works, they conducted a linguistic analysis of the lyrics of songs, disassembled difficult places to understand, and tried to sing their favorite tunes in English themselves. After all, as it is well known, the best foreign language is learned and taught is in songs. And this is confirmed by the confessions of many famous people of our time that, for example, they learned English on the example of the songs of ‘The Beatles’ immortal creations.

A notable feature of this project is the presence of feedback (feedback) with the participants - schoolchildren, who to the question: "What did participation in this experiment give to you?" answered quite unanimously and with great inspiration. They emphasized the idea that they had had an interest in learning English, the motivation to know it better, the joy that they now understand much better what the songs are about, and the pronunciation of difficult to pronounce English words has improved.

For their part, undergraduates note an increase in interest in studying English among their wards and, as a result, a significant improvement in the quality of studies among schoolchildren was mentioned.

Generally, one of the principles of the methodology and Lingua Didactics of learning foreign languages is acquaintance with the culture, literature, art of the country of the target language. Therefore, we can confidently assert that the goal has been

achieved, and the videos created can serve as an excellent modern didactic material, an actual methodological tool for learning English using the high-quality song heritage of the twentieth and twenty-first centuries.

Overall, as practice shows, correctly set goals, objectives, expected results, careful choice of the suitable script and casting, diligent preparation of music and scenery, teacher's scaffolding during rehearsal and positive attitude before the performance that helps to reduce anxiety will guarantee the successful results of the using the materials of the project turned to be a means to improve English language knowledge. [3,4,5,6,7]

Literature :

1. G.A. Kitaygorodskaya fulltext/kitaigorodskay/text.pdf
2. Abramova G.I. and others. Uluslararasi Turk Dunyasi Sosyal Bilimler kongresi/ 04-06 Eylul 2018/ - P.13-55-65
3. https://www.youtube.com/watch?v=KjjIetYYz2I
4. https://www.youtube.com/watch?v=QCt5V0Jx-HA
5. https://www.youtube.com/watch?v=-l15k3px3xI
6. https://www.youtube.com/watch?v=HnzXlIg0eLM
7. https://www.youtube.com/watch?v=mluNTEgg8Es

378.048.2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПОДГОТОВКИ МАГИСТРОВ ПО НАПРАВЛЕНИЮ 49.04.03 – СПОРТ, ПРОФИЛЬ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СОРЕВНОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Бабушкин Г.Д., доктор педагогических наук, профессор, Омск, Россия,
Сибирский государственный университет физической культуры и спорта

Резюме

В статье представлена структура магистерской программы по направлению 49.04.03 – Спорт и теоретическое и методическое обеспечение подготовки магистров по профилю «Научно-методическое обеспечение соревновательной деятельности». Обозначены дисциплины обязательной части для всех программ подготовки магистров и дисциплины профильной подготовки. Теоретическое обеспечение подготовки магистров представлено комплексом учебных пособий, изданных руководителем профиля. Методическое обеспечение представлено комплексом психолого-педагогических методик, включенных в учебные пособия.

Summary

The article presents the structure of the master's program in the direction of 49.04.03-sports and theoretical and methodological support of the training of masters in the profile "Scientific and methodological support of competitive activity". The disciplines of the mandatory part for all programs for the training of masters and the discipline of profile training are indicated. Theoretical support for the training of masters is represented by a complex of textbooks published by the head of the profile. Methodological support is represented by a complex of psychological and pedagogical techniques included in the textbooks.

Актуальность. Переход на двухуровневое образование в вузах потребовал серьезных перестроек в системе высшего образования [4, 5, 6, 8], связанных с

теоретическим и методологическим обеспечением образовательного процесса в магистратуре. Ряд исследований посвящен разработки технологии подготовки магистров по конкретным направлениям [1, 2, 3, 7, 9].

Подготовка магистров для спорта осуществляется только в вузах физической культуры и спорта и требует высококлассного теоретического и методического обеспечения. В последнее время интерес специалистов по физической культуре и спорту проявляется к обучению в магистратуре и получению диплома магистра спорта. Необходимость получения диплома магистра спорта обусловлена возросшими требованиями к квалификации тренеров, работающих со спортсменами высокой квалификации. В этой связи в Сибирском государственном университете физической культуры и спорта была организована разработка программ по подготовке магистров спорта, и ведется подготовка магистров, значительную часть (25%) приходится на обучающихся из Казахстана.

Так, на кафедре теории и методики физической культуры и спорта разработаны две программы «Научно-методическое обеспечение соревновательной деятельности» и «Научно-методическое обеспечение подготовки спортивного резерва». В обязательную часть программы входит 9 дисциплин, единых для всех профилей: история и методология науки, информационно-коммуникативные технологии в науке и спортивной практике, философские и социальные проблемы физической культуры и спорта, актуальные проблемы в системе научных знаний о спорте, технология научных исследований, управленческая деятельность в физической культуре и спорте, иностранный язык, общая теория спорта и технологии подготовки спортсменов, психолого-педагогическое сопровождение спортивной подготовки, и три практики (ознакомительная, научно-исследовательская, преддипломная). Обучение по данным дисциплинам осуществляют преподаватели кафедр: Профильные дисциплины ведутся участниками образовательных отношений – кафедрами, набирающими абитуриентов на свой профиль.

Рассмотрим содержание и обеспечение дисциплины конкретного профиля, обозначенного в названии статьи.

1. Дисциплина «Научно-методическое обеспечение интегральной подготовки спортсменов» (5 з/е).

Целью изучения дисциплины является формирование у магистрантов готовности к осуществлению научно-методического обеспечения интегральной подготовки спортсменов к соревнованиям на основе нового знания. Освоение дисциплины способствует глубокому пониманию формирования готовности спортсменов к соревнованиям, ее составляющих и методов ее создания.

В процессе изучения дисциплины формируются следующие компетенции:

ПК-1 – «Способен осуществлять анализ процесса подготовки и соревновательной деятельности и вырабатывать рекомендации по построению тренировочного процесса».

ПК-3 – «Способен осуществлять планирование и выполнение прикладных работ теоретического и экспериментального характера с целью определения методик повышения эффективности тренировочного процесса».

2. Дисциплина «Контроль предсоревновательной подготовки спортсменов», 3з/е.

Целью изучения дисциплины является**:** Усвоение обучающимися определенной суммы знаний по предсоревновательной подготовке спортсменов и формирование необходимых для будущей профессиональной деятельности компетенций по организации тренировочного процесса на этапе предсоревновательной подготовки. Задачи: создать у магистрантов представление о содержании и построении предсоревновательной подготовки спортсменов в системе многолетней спортивной тренировки; сформировать у магистрантов умения проведения предсоревновательной подготовки спортсменов; научить магистрантов использовать методики диагностики и регуляции состояния готовности спортсмена и поведения на тренировках и соревнованиях.

В процессе изучения дисциплины формируется компетенция - ПК-2- «Способен осуществлять анализ подготовленности спортсменов с учетом этапов многолетней подготовки и вырабатывать рекомендации по построению тренировочного процесса».

3. Дисциплина «Современные технологии подготовки спортсменов», 3 з/е.

Целью изучения дисциплины является формирование у магистрантов готовности к осуществлению тренерской деятельности и научно-изыскательских работ в области современных проблем теории и практики спортивной тренировки. Освоение дисциплины способствует глубокому пониманию процессов, происходящих при подготовке спортсменов.

В процессе изучения дисциплины формируется компетенция - ПК-3 - «Способен осуществлять планирование и выполнение прикладных работ теоретического и экспериментального характера с целью определения методик повышения эффективности тренировочного процесса».

4. Дисциплина «Соревновательная деятельность в спорте высших достижений», 3 з/е.

Целью изучения дисциплины является научно-методическое обеспечение формирования у магистров готовности к анализу соревновательной деятельности спортсменов, выявлению факторов, обусловливающих успешность соревновательной деятельности, и обоснованию к применению новых средств и методов концепций при подготовке спортсменов к соревновательной деятельности. Освоение дисциплины способствует глубокому пониманию соревнования как процесса в системе спортивной тренировки и формированию готовности к внедрению новых достижений в систему подготовки спортсменов к соревновательной деятельности.

В процессе изучения дисциплины формируется компетенция - ПК-1 - «Способен осуществлять анализ тренировочного процесса и соревновательной деятельности и вырабатывать рекомендации по построению тренировочного процесса».

5. Дисциплина «Совместимость в спортивной деятельности», 3 з/е.

Целью изучения дисциплины является **у**своение обучающимися определенной суммы знаний по совместимости и срабатываемости в совместно

выполняемой спортивной деятельности, и формирование необходимых для будущей профессиональной деятельности компетенций в области комплектования игровых звеньев, составов спортивных команд. Создать у магистрантов представление о характере совместной деятельности в области спорта и критериях психологической совместимости в различных видах спортивной деятельности.

В процессе изучения дисциплины формируется компетенция - ПК-2 – «Способен осуществлять анализ подготовленности спортсменов с учетом этапов многолетней подготовки и вырабатывать рекомендации по построению тренировочного процесса».

6. Дисциплина «Проблемы спортивной тренировки», 3 з/е.

Целью изучения дисциплины является формирование у магистрантов готовности к анализу проблем в системе подготовки спортсменов (тренировочном и соревновательном процессе), выявлению факторов, способствующих возникновению проблем, и обоснованию к применению новых средств и методов при обучении спортсменов и подготовке их к соревновательной деятельности. Освоение дисциплины способствует глубокому пониманию тренировочного и соревновательного процесса в системе спортивной тренировки, выявлению проблем подготовки спортсменов и формированию готовности к внедрению новых достижений в систему подготовки спортсменов к соревновательной деятельности.

В процессе изучения дисциплины формируется компетенция - ПК-2 – «Способен осуществлять анализ подготовленности спортсменов с учетом этапов многолетней подготовки и вырабатывать рекомендации по построению тренировочного процесса».

Подготовка магистров по данному профилю осуществляется на кафедре Теория и методика физической культуры и спорта под руководством доктора педагогических наук, профессора Г.Д. Бабушкина, являющимся разработчиком программы и ведущим все профильные дисциплины.

Теоретическое обеспечение профильных дисциплин заключается в разработке лекционного курса по каждой дисциплине и учебных пособий, выставляемых на образовательном портале университета. Студенты могут воспользоваться материалами не приезжая в университет, в дистанционном формате, предоставляемом магистрантам из Казахстана и ведущим спортсменам России – членам сборных команд региона, России.

В содружестве с компанией «АйПиАр Медиа» разработаны учебные пособия по всем профильным дисциплинам в электронном формате, хранящиеся в электронной библиотечной системе. Каждый желающий может воспользоваться для изучения дисциплин и приобретения электронных вариантов учебных пособий.

Изданы следующие учебные пособия для магистрантов, обучающихся по профилю «Научно-методическое обеспечение соревновательной деятельности».

1. Психологическое сопровождение физического воспитания и спорта (Электронное учебное пособие). - Саратов: Изд-во «Вузовское образование», 2020. 449 с.

2. Предсоревновательная подготовка высококвалифицированных спортсменов (электронное учебное пособие). - Саратов: Изд-во «Вузовское образование», 2020. 134 с.

3. Психолого-педагогические проблемы подготовки спортсменов (учебное пособие). Алматы. ТОО Лантар Трейд, 2020. 407 с. (в соавт. с И.Ф. Андрушищин (КазАСТ).

4. Интегральная подготовка спортсменов (электронное учебное пособие). - Саратов: Изд-во «Вузовское образование», 2021. 140 с.

5. Психолого-педагогические особенности подготовки спортсменов к соревновательной деятельности (учебное пособие). Санкт-Петербург. Изд-во «Лань», 2021. 348 с.

6. Психология спорта высших достижений (электронное учебное пособие). - Саратов: Изд-во «Вузовское образование», 2020. 358 с.

7. Общая теория спорта: современные концепции подготовки спортсменов (электронный учебник). Саратов: Изд-во «Вузовское образование», 2020. 294 с.

8. Психологическое обеспечение спортивной деятельности (учебное пособие). Саратов. Изд-во Ай Пи Ар Медиа, 2019. 300с. Данное учебное пособие было победителем 2-го Международного конкурса «Университетский учебник» 2018 г.

Методическое обеспечение профильных дисциплин и научно-исследовательской работы в рамках выполнения магистерской диссертации представлено в виде исследовательских методик в содержаниях учебных пособий и учебнике «Психодиагностика в сфере физической культуры и спорта», изданного в содружестве с Казахстанскими учеными: Н.Р. Ромашовым, М.И. Искаковым, К.М. Сулеевой в Карагандинском государственном университете в 2019 году. В учебнике представлен комплекс психолого-педагогических методик для изучения: психических процессов, психических состояний, свойств психики, взаимоотношений.

Литература

1. Везиров Т.Г. Информационные и коммуникационные технологии в формировании проектной компетенции магистров педагогического образования // Вестник университета (ГУУ). Теоретический и научно-методический журнал. - 2012. - №10. - С. 268-271.

2. Григорьев С.Г., Гриншкун В.В. Подготовка магистров по программе «Информационные технологии в образовании» в МГПУ - новое направление, новые возможности // Вестник РУДН, серия Информатизация образования, 2013, №2.

3. Левченко И.В. Совершенствование методической подготовки учителя информатики в контексте фундаментализации образования / И.В. Левченко // Вестник Московского городского педагогического университета. Серия «Информатика и информатизация образования». - 2009. - № 1 (17). - С. 48-54

4. Матвеев А.П., Барчукова Г.В., Мякинченко Е.Б., Уголькова И.В. Методологические подходы к формированию концептуальных основ стандарта подготовки магистра физической культуры // Теор. и практ. физ. культ. 2000. № 12. С. 5-8.

5. Никулина Е.Г. Исследование изменений в подготовке магистров образования в России с 1992 года по настоящее время // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ» Выпуск 3, май - июнь 2014 41PVN314.

6. Пащенко О.И. Технологические основы проектирования электронных образовательных ресурсов // Электронное обучение в ВУЗе и в школе / Материалы сетевой международной научно-практической конференции. - СПб.: Астерион, 2015. - С. 239-243.

7. Смирнова М.Д. Методические аспекты подготовки магистров в физико-математическом образовании к использованию компьютерных технологий в профессиональной деятельности. дис. …канд. пед. наук. М., 2002. – 146 с.

8. Соляников Юрий Владимирович. Обеспечение качества подготовки магистрантов педагогического университета к научно-исследовательской деятельности : Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 : Санкт-Петербург, 2003 169 с. РГБ ОД, 61:03-13/1652-8

9. Федоров А.И. Теоретико-методические и организационные аспекты специализированной подготовки магистров по программе "Информационные технологии в физической культуре и спорте //Теория и практика физической культуры. 2009. № 1 С. 23-25.

ӘОЖ:330.16

ОҚУ ҮРДІСІНДЕ ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТІСІН ДАМЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Байдалиев Д.Д. - п.ғ.к., аға оқытушы
Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

Кабылбекова Л.Б. - тарих ғылымдарының магистрі
Алматы қаласы Білім басқармасының «№42 жалпы білім беретін мектебінің» тарих және география пәні мұғалімі, Алматы, Қазақстан

Резюме.

В настоящее время в учебном процессе общеобразовательных средних школ особое внимание уделяется развитию высоких нравственных качеств старшеклассников. Бесспорно, эмоциональный интеллект личности в настоящее время входит в число главных проблем отраслей психологии и педагогической науки. Это связано с тем, что профессиональные достижения личности отражаются в ее знаниях, способностях, навыках, важных качествах и уровне интеллекта. Статья посвящена теоретическим и современным практическим проблемам развития эмоциональной интелектности старшеклассников в образовательном процессе общеобразовательной средней школы.

Summary.

Currently, in the educational process of secondary schools, special attention is paid to the development of high moral qualities of high school students. Undoubtedly, the emotional intelligence of the individual is currently among the main problems of the branches of psychology and pedagogical science. This is due to the fact that a person's professional achievements are reflected in her knowledge, abilities, skills, important qualities and level of intelligence. The article is devoted to theoretical and modern practical problems of the development of emotional intelligence of high school students in the educational process of secondary school.

Еліміз нарықтық экономикаға қадам басып, түрлі өміршең реформаларды жүзеге асырған тұста, жалпы білім беретін орта мектептердегі жастардың білімі мен тәрбиесі назардан тыс қалып отырған жоқ.

Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаев Түркістан қаласына арнайы сапары барысында жастарға қатысты, еліміздің кемел келешегі мен ертеңі жас ұрпақтың білімі мен білігіне, іскерлігі мен табандылығына байланысты екендігін атап көрсетіп, қазіргі мектеп оқушыларының сапалық қасиеттерін дамыту үшін елімізде алдағы уақыттары да кең көлемде жағдайлар жасала беретінін сонымен бірге жаһандық сын - қатерлер дендеп еніп отырған тұста олардың бәсекеге қабілеттіліктерін арттыру, креативті белсенді жастарға қолдау көрсету, интеллектісін дамыту кезек күттірмес мәселелердің қатарында екендігін тұжырымдап берген болатын [1].

Ал, оқу - ағарту министрі А.Аймағамбетов үстіміздегі жылы: «Білім беру ісі еңбек нарығына сәйес болуы қажет. Осы орайда бұрынғы білім беру жүйесі мен мамандар даярлау ісін қайта қарап қоғамның болашағына қажетті жаңа мамандықтар ашу, кәсіби стандарттарға өзгерістер енгізу арқылы үш тілді еркін меңгерген тұлға тәрбиелеу кезек күттірмес мәселе саналатындықтан, бұрын болмаған жасанды инттелект пен IT - медицина, білім беру салалары сөз жоқ, жастардың әлеуетін арттырып, бәсекеге қабілеттілігін күшейтеді» - деген болатын [2].

Жалпы еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін, білім алушылардың эмоционалды интеллектісін дамыту мәселесі білім туралы заңдар мен нормативтік құжаттарда, ел басшыларының Жолдаулары мен үкіметтің қаулыларында кең көрініс тапқандығын ешкім жоққа шығара алмайды. Мысалыға, Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында мемлекеттік және жекеменшік оқу орындарындағы оқу - тәрбие жұмысының түпкі мақсаттары адамгершілік қасиеттері жоғары, дарынды, іскер, интеллектуалдық қабілеттері шыңдалдалған тұлғаларды тәрбиелеу екендігіне басты назар аударған [3].

Ал, Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында, еліміздің білім беру орындары жаңартылған білім беру жағдайында цифрлық технологияның әлеуетін арттыру мен жаңа ақпараттық интеллектуалды ортаны қалыптастыру жүйесіне тоқталған. Осы орайда қазіргі таңда елімізде соның ішінде білім беру салаларында жасанды интеллект ұғымы кең қолданыста [4].

Эмоционалды интеллект ұғымы тұлғаның әлеуметтік ортадағы адамдардың эмоцияларын түсінуі және олардың эмоционалды жағдайына бейімделу арқылы тиімді қарым-қатынас құра білуі сияқты сапалары жатады. Өзін-өзі ұстау және өзара әрекеттесудің сауатты моделін құру қабілеті адамдармен тікелей қарым-қатынасқа түсу қызмет салаларында ең маңызды көрсеткіштер болып саналады. Тұлғаның кәсіби жетістіктері оның білімімен, қабілетімен, шеберлігімен, маңызды сапаларымен және кең көзқарасымен, жалпы интеллект деңгейімен байланысты екені сөзсіз. Алайда, көптеген жағдайларда интеллекттің жоғары деңгейіне ие болу жеткіліксіз болып саналатындығын қазіргі педагог-психолог ғалымдарымыз дәлелдеп отыр.

Ғылым саласында эмоционалды интеллект ұғымының пайда болуы әлеуметтік идея туралы көзқарастардың дамуы нәтижесімен өзара сабақтас.

ХХ ғасырдың соңында «эмоционалды интеллект» ұғымын алғаш рет ғылыми айналымға енгізген американдық психологтар Питер Сэлоуэй мен Джон Мэйер болатын. Олар эмоционалдық интеллектіні көп аспектілі және көп компонентті құбылыс ретінде сипаттай келе, олардың даму тенденциялары мен формаларына түсінік берген. Психолог ғалымдардың еңбектеріндегі эмоционалдық интеллект ұғымының сан қырлы теориялық сипаттамалары, олардың тұлға бойындағы өзін басқару сапасы, өзге адамдардың психологиялық сезімдерін түсіне білуі мен танымы, эмоцияларын бағамдай алуы және соның негізіндегі ақпараттарды іс - әрекетте жүйелілікпен қолдана алу шеберлігін жатқызады [5, 12б.].

Отандық психолог ғалымдар Қ.Жарықбаев пен О.Саңғылбаев эмоцияны франзуц тіліндегі «emation» әсер алу, толғану жеке тұлға мен жануарлардың сыртқы және ішкі тітіркендіргіш әрекеттерге қорғаныштығы және қоршаған ортамен қарым - қатынаста пайда болатын көңіл-күйі ретінде сипаттап береді. Физиологиялық және психологиялық жағынан эмоция организмнің қажеттіліктеріне байланысты қанағаттануы мен қанағаттанбауымен байланысты жағымды және жағымсыз түрлерге бөлінеді. Жағымды эмоцияларға сүйіспеншілік пен мейірім, қуаныш пен шаттық сияқты көңіл - күйдің ерекшеліктері тән. Сөз жоқ, үнемі жағымды позитивті жағдайда жүру жеке тұлғаның іс - әрекетіне жаңаша серпін беріп, олардың нәтижелі болуына септігін тигізеді. Ал осы отандық ғалымдардың жеке тұлғаның интеллектуалдық сезім туралы пайымдаулары назар аударуға тұрарлық. Интеллектуалдың қасиеттер жеке адамда тек дүниетанымына және іс - әрекетіне ғана байланысты қарастырылмауы керек, олар адамның ақыл - ой процестерін арттыра отырып, ынта мен жігерді, ойлау қабілетінің жылдамдығын күшейтеді сонымен қатар осы сапалар тұлғаның өмірлік ұстанымына айналып, білімді практикада қолдану дағдыларын арттырады [6, 508б.]

Жасөспірімдердің жеке және эмоционалды интеллектілік дамуындағы әсеріне байланысты үш негізгі эмпирикалық белгілерді атап көрсетуімізге болады. Олар: тұлғаның өз эмоциаларын басқара білу қабілеті, күйзеліс пен стресске төзімді болу және жоғары адамгершілік сапалар.

Жоғары сынып оқушыларының іс-әрекетінде көрініс беретін интеллектуалды эмоционалды құбылыстың маңызды белгілері білімге деген қызығушылық, үнемі үздік болуға ұмтылу, сыртқы орта құбылыстарынан әсер алу, қоғамдық - топтық жұмыстардағы белсенділік сияқты қасиеттермен бірге олар өздерінің эмоцияларын басқара алады және тығырықтан шығарудың жолын таба алады, ішкі әлемін, эмоционалды күйін реттей алады. Онымен қоса топ ішінде көшбасшылыққа бейім оқушылар өз ұстанымын дәлдеп, тыңдата білу шеберліктерімен бірге әр түрлі мінез - құлықтағы балалармен тиімді қарым - қатынас орнату, оларды ортақ идеяға жұмылдыра білу сияқты өнерлерімен де ерекшеленеді. Жеке тұлғаның кәсіби жетістіктері оның білімімен, қабілетімен, шеберлігімен, ұстанымдарымен және терең көзқарастарымен жалпы интеллект деңгейімен байланысты екені сөзсіз.

Қазіргі педагогика және психология ғылымында жоғары сынып оқушыларының эмоционалды интеллектілерін қалыптастыру заңдылықтары

олардың жеке тұлға ретінде қалыптасып, дамуымен, білім, білік, дағдыларымен, маңызды сапалық ерекшеліктерімен байланыстыра қарастырылады.

Жоғары сынып оқушыларының эмоционалды интеллектісін қалыптастыру және оның педагогикалық мәнін жете түсіну үшін баланың қоршаған ортамен, әлеуметтік үдерістермен қарым-қатынас жүйесін негізге алу қажет. Сондай-ақ, жалпы білім беретін орта мектептегі жоғары сынып оқушыларының эмоционалды интеллектісін қалыптастырудың ғылыми-педагогикалық негіздемесінде адамның бір-бірін түсінуі мен қабылдауының психологиялық механизмдерін зерттеу қажеттілігі туындайды. Тұлғаның интеллектуалдылығы олардың психикалық дамуы әсірімен де тығыз байланысты.

Ғалым Л.А.Головейдің жоғары сынып оқушыларына жүргізген эмпирикалық зерттеулерінің нәтижелері арнайы ұйымдастырылған оқыту мен тәрбиелеу арқылы олардың эмоционалды интеллектті дамытуға толық мүмкіндіктер бар. Жалпы мақсатты ұйымдастырылған оқу - ағарту жүйесінен басқа, жоғары сынып оқушыларын қоғамдық пайдалы еңбектерге тарту, тәжірибемен байланыстыру, танымдық экскурсиялар ұйымдастыру, әр түрлі жарыстар мен интеллектуалдық ойындарды жүзеге асыру олардың эмоционалды құзыреттілігін кеңейтуге мүмкіндік береді. Тиімді ұйымдастырылатын осындай бағыттағы жұмыстар жасөспірім ұлдарда – басқа адамдардың эмпатиясы мен эмоцияларын тану қабілетін дамытады, қыздарда - нәзіктік, шынайылық, адалдық, махаббат пен сүйіспеншілік сияқты эмоционалды сапаларын дамытатындығы негізделген [7, 58б.].

Жоғары сынып оқушыларын өнер арқылы дамыту мәселесін тұжырымдаған ғалым мектеп өміріндегі өзекті нәрсе - шығармашыл интеллекті жоғары тұлғаны қалыптастыруда әртүрлі театр қойылымдарын қолдану оларды батылдыққа, көпшілік алдында өзін еркін ұстай алатын, өз ойын, пікірін білдіре алатын, өзіне сенімді, топтарда, ұжымдарда жұмыс істей алатын, тез өзгеретін уақытта қоғамға бейімделе алатын тәрбие түрлерін айтады [7, 59б.]. Сөз жоқ, жалпы білім беретін мектепте драма үйірмесін енгізу оқу-тәрбие процесінде тиімді болады, өйткені ұжым бірлесіп жұмыс істейді әрі мұғалім мен оқушы арасында мәдени қарым-қатынас қалптасады. Театр шығармашылығы оқушылардың өнерге деген қызығушылығын арттырады, олардың ойлауын, зейінін, есте сақтау қабілетін арттырады. Ұжымда жағымды психологиялық атмосфера қалыптастырады.

Ресей ғалымы М.С.Якушинаның тұжырымдауы бойынша қазіргі қоғамда дарынды балалардың тоқсан пайыздан астамы эмоционалды интеллект қызметінде қиындықтарға тап болады екен. Дарынды балаларда кездесетін бұл қиындықтар білім беру ісінде олардың эмоционалды интеллектісіне жеткіліксіз көңіл бөлінбеуінен туындайды.

Ол жоғары сынып оқушыларындағы эмоционалды интеллекттің маңызды 4 ерекшелігін бөліп көрсетеді. Олар:

- Өзін-өзі тану. Оқушы өзінің эмоциялары мен ойларын, мінез-құлқын, күшті және әлсіз жақтарын бағамдайды, өзіне сенеді.

- Өзін-өзі басқару. Оқушы өзінің импульсивті сезімдері мен мінез-құлқын реттей алады, эмоцияларды оң бағытта басқарады және белсенді бола алады, өз

міндеттерін орындай біледі сонымен қатар өзгермелі жағдайларға оңай бейімделеді.

- Қоғамдық сана. Оқушы айналасындағылардың эмоцияларын, қажеттіліктері мен мүдделерін түсінеді, эмоционалды белгілерді қабылдай алады, әлеуметтік қатынастарда өзін жайлы сезінеді.

- Қатынастарды басқару. Басқалармен жақсы, үйлесімді қарым-қатынасты дамыту және сақтау, оларды шабыттандыру және қолдау, қақтығыстарды басқара білу шеберліктері [8, 45б.].

Жоғарыда аталған ғалымдардың пікірінше, жоғары сыныпта өзін-өзі тану мен өзіндік сана жаңа психологиялық құрылым болып табылады. Сөз жоқ, өзіндік сана эмоционалды интеллект құрылымында маңызды орын алады. Эмоционалды интеллекттің дамуы оқушының өзін - өзі бағалауы мен өзіндік ерекшеліктері, сенімділік, батылдық, тәуекелділік, дербестік сияқты маңызды сапаларын жүзеге асыруымен бірге қақтығыстардың алдын - алу сияқты жеке қасиеттерден тұрады. Жақсы дамыған эмоционалды өрісі бар балалар ұжымда үйлесімді қарым-қатынас жасай алады, көп жағдайда көшбасшы мәртебесіне ие болады, жаңа жағдайларға оңай бейімделеді, ұжымда әлеуметтік-психологиялық ахуал орнатуға мүмкіндік жасайды.

Педагог - психологтардың тұжырымдауынша қазіргі таңда жоғары сынып оқушыларының эмоционалды интеллектісін дамытуға бағытталған тренингтер ұйымдастыру оқушылардың тиімді, сапалы тұлғааралық қатынастарына, жанжалдарды азайтуға, ұжым арасында өзара түсіністік пен үйлесімді қарым-қатынас орнатуға ерекше әсер етеді.

Қазіргі уақытта жалпы білім беретін орта мектеп оқушыларының эмоционалды интеллектісін дамыту үшін оқыту бағдарламаларын құру және қолдану бойынша белгілі бір тәжірибе жинақталған. Дегенмен алдағы уақыттарда жоғары сынып оқушыларының эмоционалды интеллект деңгейін қалыптастыруда мұғалімдер мен тәрбиешілерге арналған ғылыми- әдістемелік әдебиеттерді шығару, оқу-тәрбие үрдісінде мақсатты, жүйелі түрде енгізу ісі жалғасын табуы керек деп білеміз.

Әдебиеттер

1. Тоқаев Қ.К. Жастарға жаңа мүмкіндіктер беруіміз керек.// Ақорданың Twitter - парақшасы. 2019, - 23 наурыз. https://baribar.kz/97566/qasym-zhomart-toqaev-biz-zhastargha-zhanha-mumkindikter-beruimiz-kerek/.

2. Бақберген Б. Еңбек нарығында 60-қа жуық жаңа мамандық пайда болды. //Egemen Qazaqstan. 2022. - 19 сәуір. https://egemen.kz/article/309788-enhbek-naryghynda-60-qa-dguyq-dganha-mamandyq-payda-boldy.

3. Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы. 2007, - 27 шілде. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_

4. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. 2019, - 27 шілде. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988.

5. Mayer J. , Salovey P. , Caruso D. Models of emotional intelligence // R. Stenberg (Ed. Handbook of intelligence.: Cambridge University Press . 2000, -420 s.

6. Жарықбаев Қ., Саңғылбаев О. Психология энциклопедиялық сөздік. - Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2011. - 624б.

7. Головей Л.А. Интеллектуальный потенциал как фактор профессионального самоопределения личности // Вестник Санкт-Петербургского университета. №12. Психология. Социология. Педагогика. - 2009. - С. 58-66.

8. Якушина М.С. Формирование эмоционального интеллекта у старшеклассников, занимающихся командными видами спорта. - М., 2018. - 287с.

ӘОЖ 37.013

БОЛАШАҚ ТАРИХШЫЛАРДЫ ДАЯРЛАУ ЖҮЙЕСІНДЕ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Байдалиев Д.Д. - п.ғ.к., аға оқытушы
Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

Кабылбекова Л.Б. - тарих ғылымдарының магистрі
Алматы қаласы Білім басқармасының «№42 жалпы білім беретін мектебінің» тарих және география пәні мұғалімі, Алматы, Қазақстан

Резюме.

В условиях современного процесса глобализации одновременно с социально - экономическими обновлениями в стране предъявляются большие требования к учебно - воспитательной системе, подготовке будущих специалистов.Применение современных цифровых технологий в подготовке будущих историков в профессиональном образовании является одним из актуальных вопросов развития их компетенций.Проблема цифровой компетентности может стать гарантом современного образования в системе подготовки будущих историков, вместе с тем, что она является одним из ключевых показателей в современных условиях обучения, как определено Еврорелигиозным Союзом 2006 года. В статье на научной основе сформулированы основные особенности использования цифровых технологий в системе подготовки будущих историков вместе с теоретическими проблемами.

Summary.

In the context of the modern process of globalization, along with socio-economic updates in the country, great demands are placed on the educational system, the training of future specialists. The use of modern digital technologies in the training of future historians in professional education is one of the topical issues of developing their competencies. The problem of digital competence can to become a guarantor of modern education in the system of training future historians, at the same time being one of the key indicators in modern conditions of education, as defined by the Euroreligious Union in 2006. The article formulates on a scientific basis the main features of the use of digital technologies in the system of training future historians, along with theoretical problems.

Еліміз нарықтық қоғамға аяқ басып, жаһандану үдерістері қарыштап дамыған сайын әлеуметтік-экномикалық, саяси, индустриялық салалармен бірге білім беру жүйесінде де кең көлемде ауқымды реформалар жүзеге асырылуда. Қазіргі заманауи қоғамда барлық салада дерлік цифрландыру жүйесі іске асырылып отыр. Себебі цифрлық технология әлем елдеріндегі экономикалық әлеуеттік дамудың негізгі көзі болып отыр. Көптеген дамыған елдерде цифрлық технология еңбек өнімділігін арттырып, халықтың тұрмыс - тіршілігіне жаңаша серпін беруде.

2006 жылы Еуроралық Одақтың жарлығымен қазіргі оқыту жағдайында цифрлық технологиялар, осы саладағы оқытушылар мен білім алушылардың құзыреттіліктерін арттыру мәселесі жолға қойылған болатын [1, 187б.].

Қазақстан Ресупбликасының Президенті Қ.К.Тоқаев 2020 жылғы 4 наурызда үкіметтің кеңейтілген отырысында қазіргі замандағы цифрландыру үрдісінің әлеуметтік - экономикадағы мәселесіне тоқтала келе, елімізде жаңа инновациялар мен аэроғарыш, өнеркәсіп пен оқу - тәрбие ісінің маңыздылығына қарамастан бұл мәселеде кемшін қалып келе жатқан тұстардың көп екендігін атап көрсетті [2].

Еліміздің Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаев 2017 жылы әлемдік бәсекелестікке қабілеттіліктің негізгі механизміне айналған үшінші жаңғыруында адами капитал мәселесін жақсартуда білім беру жүйесін заманауи реформалау барысына тоқталып, оны экономикалық дамудың орталық буынына айналдыру мәселесінде IT - білімді, оқытудағы цифрлық технологияларды дамыту аясына басты назар аударған болатын [3].

Соның негізінде үкімет 2018 - 2022 жылдарға арналған «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын қабылдады. Аталмыш бағдарламаның негізгі мақсаты көрсетілген мерзімде еліміздің экономика саласын заманауи дамытуда цифрлық технологияларды жүйелілікпен пайдалану арқылы әлеуметтік ортаның өмір сүру сапасын арттыру және дамудың жаңа траекториясына көшу болғандықтан, бұл жерде жалпы білім беретін орта мектептер мен кәсіби даярлау жүйелері де назардан тыс қалмаған болатын.

Қазақстан Республикасындағы білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында бүгінгі таңдағы оқу - ағарту саласының алдындағы өзекті әрі бастапқы мәселелердің қатарында цифрлық инфрақұрылымды күшейтуге басты назар аударылды. Жасыратыны жоқ, пандемия жағдайында оқу - ағарту жүйесінің онлайн режимге көшуіне орай, көптеген аймақтарда интернет желісінің сын көтермеуі көптеген қиындықтарға алып келді. Соның әсерінен оқу - ағарту саласында білім сапасы төмендеп, арнайы онлайн платформа әзірлеу қажеттілігі туындаған болатын. 2019 жылдың соңындағы мәліметтерге қарағанда мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің 50 % - дан астамы, ал жалпы білім беретін орта мектептердің 15 % - ы, соның ішінде арнайы техникалық және жоғары оқу орындарының 20%-ға жуығында интернет жылдамдығының төмен екендігі анықталған. Онымен бірге кейбір мектептерде компьютер тапшылығы болғандығын жоққа шығара алмаймыз. Осы орайда сол кездегі Білім және ғылым министрлігі мен Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігімен бірігіп оқушыларды компьютер мен планшеттермен қамтамасыз ету, заманауи оқу кабинеттерін жасақтау, робототехника мен цифрлық білім беру ресурстарын автоматтандыру платформаларын жасақтауға барынша күш салды [4].

Заманауи цифрлық технологиялардың ел өміріне дендеп енуі басқа да білім беру мекемелерімен бірге жоғары оқу орындарындағы оқу үрдісін дамытудың жаңа құралдарын ұсынады. Бұл жоғары оқу орындарының жұмыс жағдайында, олардың жұмысын ұйымдастыруға, білім беру технологияларында қолданылатын

көптеген дәстүрлі көзқарастарды қайта қарауды және дамытуды талап ететін жаһандық өзгерістерге әкеледі.

Осы орайда мемлекет басшылығы тарапынан жоғары оқу орындарында болашақ мамандар даярлау жүйесінде цифрлық технологияларды кеңінен пайдалануды жүзеге асыруға ерекше көңіл бөлініп отыр.

Ғалым Д.Жүсіпалиеваның тұжырымдауы бойынша, заманауи және ақпараттық қоғамда цифрлық экономикаға қабілетті тұлғаның басты қасиеттерінің бірі – «цифрлық құзыреттілік», өзінің кәсіби және күнделікті өмірінде цифрлық технологияларды жоғары деңгейде меңгерген тұлғаның қалыптасауы [5, 58б.].

Қазіргі тарих саласында цифрландыру екі процесс арықылы көрініс табуда. Оның біріншісі жалпы қоғамға, көпшілікке арналған тарихи орындар мен мәдени ошақтарға байланысты жүзеге асырылды. Мысалы, қазіргі таңда әрбір өлкеде орналасқан музейлер мен тарихи орындар соның ішінде ежелгі, ортағасырлық қалалардың орнында ақпарат үшін QR-кодтары бар тақталар мен тақтайшалар орналасқан. Сол орынмен танысқысы келген әрбір адам смарт телефонындағы арнайы QR бағдарламасын іске қосу арқылы керекті мәліметтерін ала алады. Бұндай QR-кодтар орнатылған тарихи - мәдени, әдеби, парктік аймақтар еліміздің барлық өңірінде бар. Негізгі ақпарат түсінікті болу үшін бұл жерде мәліметтер үш тілде беріледі.

2017 жылғы «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» стартегиялық мақаласындағы «Қасиетті Қазақстан», «Туған жер» бағдарламаларының негізінде ауқымды жұмыстар атқарылды. Жер - жерде мәдениеттанушылар мен әдебиет өкілдері сонымен бірге тарихшылар мен ғалымдар жұмысшы топтарын құрып, киелі жерлердің тізімін жасаған болатын [6]. Нәтижесінде еліміздің әр түрлі аймақтарындағы қасиетті өңірлер құндылығына қарай аумақтық және республикалық маңызды санаттарға топтасытырылды. Мәдениет және спорт министрлігінің басшылығымен қазіргі кезде олар энциклопедиялық жинақ ретінде әрі қазақ және орыс тілдерінде көпшілікке таратылды. Бұл жерде біздің айтпағымыз осы киелі деп танылған жерлерге келген туристтер мен саяхатшылар үшін арнайы QR-кодтары бар тақталар орнатылып, тарихи-цифрлық жүйеге едәуір үлес қосты.

Екіншісі оқу - ағарту саласындағы мультимедиялық цифрлық тақталар. Жасыратыны жоқ қазіргі оқу - ағарту саласында мультимедиялық өнім ұғымы көп қолданыста. Жалпы осы мультимедия ұғымының өзінің көптеген анықтамалары бар екендігі баршамызға белгілі. Дегенмен осыған берілген барлық ұғымдардың ортақ мәніне назар аударсақ, әр түрлі типтегі ақпараттарды жүйелілікпен әрі бірізділікпен тиімді ұсыну, ақпараттарды жеңілдету, қолжетімділік сияқты анықтамалармен үндес.

Қазіргі мультимедиялық тақталар жыл сайын жаңарып, білім алуға қолжетімділігі арта түсуде. 2015 жылдары оқу кабинеттеріндегі интерактивті тақталардың интернет желісіне қосылуы арнайы компьютердің көмегімен жүзеге асырылса, соңғы үлгідегі осындай тақталар ешқандай да арнайы компьютерді қажет етпейді әрі оқу материялардын сапалы 3D жүйесінде көрсете алады.

Сонымен бірге білім алушы арнайы бағдарламаларды осы тақтаның өзінде-ақ жасай беруіне болады.

Сонымен мультимедиа - латынның «multum» және «media» деген сөздерінен құралған. Жалпы мағынасы - ақпаратты ұсынудың әртүрлі формаларын бір уақытта пайдалану және оны бір контейнер объектісінде өңдеу. Мысалы, бір контейнер объектісі мәтінді, дыбысты, графиканы және бейне ақпаратты, сондай-ақ онымен интерактивті әрекеттесу тәсілін қамтуы мүмкін. Мультимедиа термині деректердің үлкен көлемін сақтай алатын және оларға жылдам қол жеткізуді қамтамасыз ететін сақтау құрылғыларына сілтеме жасау үшін де жиі қолданылады (CD дискілері мұндай тасымалдаушылардың алғашқысы болды). Бұл жағдайда мультимедиа компьютерлік материалдарды түрлі тасымалдаушы арқылы (электрондық почта, USB порттар, флешка, ішкі дисктер) қолжетімділігімен бірге жаңа ақпаратты ұсынудың дәстүрлі тәсілдерінен басқа аудио, бейне, анимация, кескін және басқа да деректер негізінде мәліметтер бере алатындығымен де құнды.

Мультимедиа арқылы хабарламаларды аудиторияға жеткізу үшін мәтін, аудио, бейне сияқты ақпараттың әртүрлі түрлерін пайдалану, білім алушылардың танымын арттыра түсетіні даусыз.

Қазіргі таңда болашақ тарихшыларды даярлау жүйесінде цифрлық - ақпараттық технологияларды қолдануға үйрету олардың білім, білік, дағдыларымен бірге құзыреттілікітерін да арттыратынын атап өтуіміз қажет.

Қазіргі таңда Ғылым және жоғары білім министрлігі тарапынан жоғары оқу орындарындағы мамандықтарды қайта классификациялау, болашақ кадрлардың жаһандық бәсекеге қабілеттіліктерін қалыптастыру мәселесіне сай заманауи мамандықтардың тізбесін жасақтау үстінде. Бұл мәселе болашақ тарихшылрады да айналып өте алмағандығын аңғарамыз. Себебі соңғы уақыттары гуманитарлық білім беру жүйесінде тарих ғылыми және педагогикалық бағыттар бойынша қайта жасақталып, оқу бағдарламалары мамандыққа сай қайта реформаланды.

Соңғы жылдары цифрлық тарихты оқыту үрдісі кең етек алып, еліміздегі іргелі оқу орындары осы бағыт бойынша біршама ауқымды істер атқаруға кірісті. Мысалыға Алматы қаласындағы тарихы терең Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық универсиеті мақсатты түрде цифрлы тарих бойынша мамандарды даярлауда көш бастаған болатын. Бұл мамандықты жүзеге асырудың негізгі мақсаты жалпы, тарих саласы бойынша көпмәдениеттілік пен коммуникативті дағдыларды меңгерген, педагогикадағы әлеуметтік маңызды міндеттерді заманауи ғылыми-тәжірибелік деңгейде шығармашылықпен және кәсіби түрде шеше алатын, жоғары әлеуметтік және азаматтық жауапкершілігі бар, замануи компьютерлік құралдарды пайдалану және меңгеру дағдылары қалыптасқан сонымен бірге цифрлық тарих және олардың кәсіби міндеттерін шешуге қажетті негізгі дағдылары мен құзыреттіліктері бар (ойлау, іздеу, талдау және өткенді түсіну) жоғары білікті педагогикалық кадрларды дайындауды міндеттейді.

Осы мамандықтарда цифрлық технологияларды меңгерту мен дағдыларын қалыптастыру, кәсіби қабілеттерін арттыру мақсатында оқытылатын «Цифрлық практикум: архивтер мен басылымдар» курсы болашақ тарихшыларға электронды

архив мәселелері мен оның қазіргі жағдайын талдау, зерттеу әлеуетін бағалауды меңгертеді. Ал пәннің жалпы мазмұны мәліметтер базасын жинақтау, сақтау бағалау әдістері және электрондық архивтің қолжетімділігін қамтамасыз ету мәселелерін қамтиды.

Цифрлы тарих мамандығы білім алушыларының 1 курстарына жүргізілетін «Археология және геоақпараттық жүйелер» курсының мақсаты: Археология ғылымында цифрлық технологияларды геоақпараттық жүйе ретінде пайдалану туралы негізгі білімдерді қалыптастыруды көздейді. Ал курстың жалпы мазмұны бойынша болашақ тарихшылар цифрлық қоғамдағы археология ғылымы мен пәні, негізгі деректерді саралайды. Далалық археологиялық зерттеулерде қолданылатын заманауи цифрлық жабдықтармен бірге археологиялық мәліметтер, картографияны салыстыру үшін геоақпараттық жүйелердің мүмкіндіктеріне мән береді.

Курсты оқу барысында болашақ тарихшылардың бойында геоақпараттық жүйелерде цифрлық технологиялық карта құру және археологиялық орындар мен ландшафттарды талдау дағдылары қалыптасады.

Ал цифрландыру үрдісіндегі «Геоақпараттық технологиялар» курсының негізгі мақсаты білім алушылардың тарих саласында қолданылатын әртүрлі ақпараттық жүйелер мен технологиялар туралы тұтас көзқарасын қалыптастыруды көздейді. Курстың жалпы мазмұнында геоақпараттық жүйелердің негізгі ұғымдары мен негізгі құрамдас бөліктері сонымен бірге оларды өндіріске енгізу мәселелері қарастырылады.

Кәсіби білім беру жүйесінде, жоғарыда аталған оқу курстарының ішінде ерекше қызығушылық танытып отырған «Ақпараттық эвристика» пәнінің негізгі мақсаты болашақ тарихшылардың бойында әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар саласындағы ақпаратты іздеу, таңдау және пайдалану әдістерін меңгертуді көздейді.

Курсты оқу барысында болашақ тарихшылар оқу үрдісінде жеке және топтық технологияларды қолдану шеберліктерін арттырады. Жоғарыда атап өткеніміздей қызығушылық танытып отырған осы курс тек болашақ таришыларды оқыту жүйесінде ғана емес басқа да мамандықтарды даярлау әдістерінде қолданса ұтымдылығы арта түсер еді деген ойдамыз.

Сонымен болашақ тарихшыларды даярлау жүйесінде цифрлық технологияларды қолдану мақсатты ұйымдастырылған оқу - тәрбие жұмысының барысында тиімді жүзеге асады. Жаһандық бәсекелестік дамыған сайын бұл мәселе жаңа қырынан тереңдей береді деген сенімдеміз.

Әдебиеттер

1. Елубай Е. Болашақ педагогтарды даярлаудағы цифрлық құзыреттілік. // Қазақстанның педагогикалық ғылымдар академиясының хабаршысы. - №1, 2020. - 257б.

2. Мемлекет басшысы «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру жөнінде кеңес өткізді. // Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты. 2020, - 4 наурыз. https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/meetings_and_sittings/memleket-basshysy-cifrlyk-kazakstan-memlekettik-bagdarlamasyn-zhuzege-asyru-zhoninde-kenes-otkizdi.

3. Қазақстанның Үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік. Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2017, - 31 қаңтар. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1700002017.

4. Қазақстан Республикасындағы білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. 2019, - 7 желтоқсан. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988.

5. Джусубалиева Д. Цифровые технологии в обучении иностранному языку как необходимая предпосылка подготовки современных специалистов в XXI веке // Журнал языковых исследований и педагогической практики. – №2 (2). – 2018, - 328с.

6. Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы. // Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты. 2017, - 12 сәуір. https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy

ӘОЖ 373 (072)

БАЛАЛАРДЫ УАҚЫТТЫ БАСҚАРУҒА ҚАЛАЙ ҮЙРЕТЕМІЗ?

Досыбай А.Н. – Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі педагогін даярлау мамандығының II курс магистранты

Есназар А.Ж. – PhD доктор, аға оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данном статье рассматривается проблема обучения учащихся управлению временем на основе технологии" Тайм менеджмент". Авторы статьи обосновывают актуальность тайм-менеджмента, давая определение нормативному документу. Цель статьи-теоретическое обоснование, методическое обеспечение обучения детей управлению временем.

Summary

This article discusses the problem of teaching students time management based on the technology "Time management". The authors of the article substantiate the relevance of time management by defining a regulatory document. The purpose of the article is a theoretical justification, methodological support for teaching children time management.

Кіріспе. Қазақстан Республикасының Білім туралы заңының 1-бабының 9-тармағының 1-тармақшасында «білім беру – имандылық, зияткерлік, мәдени, тәндік жағынан дамыту және кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру мақсаттарында жүзеге асырылатын тәрбиелеу мен оқытудың үзіліссіз процесі» [1] деп түсіндіріледі. Бүгінгі күні балаларды оқытып қана қою жеткіліксіз. Оларды жоғарыда аталған құндылықтарға баули отырып, жаңа заман талабына сай тәрбиелеу – бүгінгі қоғамның қажеттілігі. Сағат сайын ақпараттардың жаңара түсуі жас ұрпақтың соған ілесе жүруін талап етеді.

Сонымен қатар, бастауыш білім беруің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында «Сабақтан тыс іс-әрекет – білім беру ұйымындағы біртұтас оқу-тәрбие процесінің құраушы бөлігі, үлгілік оқу жоспарына айқындалған оқу жүктемесінен тыс іске асырылатын білім алушылардың бос уақытын ұйымдастыру нысандарының бірі» [2] – делінген. Білім берушілердің көңіл бөлетін тағы бір мәселесі: сабақ уақытында білім алушының белсенді болуы үшін

оның сабақтан тыс уақытта да белсенді жұмыс жасауы қажет. Бұл тұста мұғалім өз тарапынан қосымша сабақтар, үйірмелер, қызықты ойын сауықты бағдарламалар ұйымдастыру арқылы балаларды уақытын басқаруға үйрете алады.

Ағысы қатты өзен секілді зымыраған мына уақытта балаларды терең білім алуда уақытпен жұмыс жасауға тәрбиелеу қажет. Уақытының көп бөлігін телефонға телміріп өткізетін бала заманның жаңалығын меңгеруден қалыс қалады. Осы тұста балаларды қызықтыра отырып, түрлі тәсілдерді қолданып, мұғалім шебер түрде жұмыс жасаса, көп жетістікке жетеді.

Негізгі бөлім. Уақыт туралы Алимбетов Усен Сулейменович «Қазақ инновациялық гуманитарлық заң университетінің Хабаршысы» журналына жариялаған мақаласында «Уақыт – бұл қайтымсыз нақты ресурс. Ол кетеді, сондықтан оны тиімді пайдалану, әсіресе, қазіргі өмір қарқынында маңызды» [4], - деп анықтама берді. Уақыт – ең қымбат қазынамыз. Мұны болашақ жеке тұлғаларға ерте жастан үйретуіміз керек. Уақытты басқара алу үшін ең алдымен оның маңыздылығын түсініп алған жөн. Уақыт жылжыған сайын, қысқара түсетін күшке ие. Бізге берілген 24 сағатты тиімді ұйымдастыра алмасақ өмірімізде ретсіздіктер орын алып, стресстік жағдайларға тап болу ықтималдығымыз өте жоғары.

«Адам өзінің өмір сүру кезеңдерінде көптеген іс-әрекеттерді жүзеге асырады, яғни кітап оқиды, ғылыми мәселелерді шешеді (танымдық әрекет), спортпен, қолөнерімен, киім тігумен шұғылданады (әуесқойлық әрекет), ақыл-ой және дене еңбегімен айналысады (еңбек әрекеті), өндірістерде міндеттерді атқарады (кәсіби әрекет) және т.б.» [5], - деп Хаймулданов Ерлан өз диссертациясында оқу мен ойын әрекеттерін қоса отырып, әрекеттің 6 түрін ажыратады. Бастауыш сынып оқушысы ойынға ынтығып тұратын шақта, көп бөлігін оқумен қатар ойынға жұмсайтыны анық. Қоғамға қажетті тұлға оқу мен ойынмен ғана шектелмеуі тиіс. Сол себепті де бала танымдық, әуесқойлық, еңбек әрекеттерін де орындауға ұмтылуы тиіс. Әрине, бұл үшін уақытын жүйелі ұйымдастыра алу қажет.

Уақытты басқару түсінігі ағылшынның «Time management» сөзінен тамыр алады. «Тайм-менеджмент – адамға не нәрсе маңызды және не нәрсеге басты назар аудару керек екенін анықтайтын арнайы тәсілдер туралы ғылым. Басты мақсаты жеке және корпоративтік уақытты тиімді пайдалануды ұйымдастыру» [6]. Демек, уақытты басқару – уақытты тиімді ұйымдастыру. Ал енді біз уақытты тиімді ұйымдастыра алу үшін не істемек қажет? Осы сұрақтың жауабы ретінде канада-американдық сөйлеу шешені Brian Tracy [7] уақытты ұйымдастыруға қажетті 4D тиімділікті көрсетеді (сурет 1):

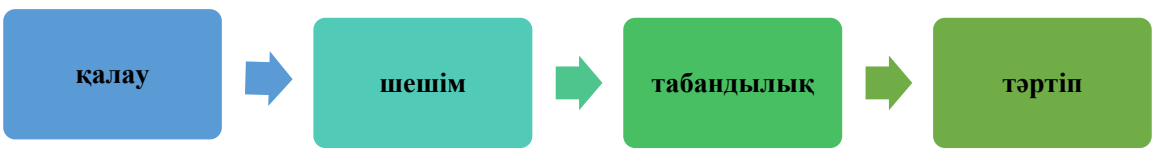

Сурет 1 - Уақытты ұйымдастыруға қажетті 4D

Әрине, ең алдымен адам өздігінен шын көңіл қойып қаламайынша, бір нәрсені соңына дейін апарып орындай алады деу – қате түсінік. Уақытын тиімді ұйымдастыруды бала өзі қызығып, ерекше ынтамен *қаласа* ғана ол оң нәтижеге қол жеткізеді.

Сонымен қатар, балада «Тайм менеджмент» технологиясының әрбір кезеңін үздіксіз үзіліссіз орындаймын деген нақты *шешімі* болуы қажет. Сол шешімді орындауда кез келген қиындыққа төзуге дайын болып, *табандылықпен* әрекет ету қажет. Төртінші керек нәрсе -тәртіп. «Тәртіпке бағынған құл болмайды», - дейді батыр бабамыз Бауыржан Момышұлы. Әрине, тәртіп бар жерде реттілік бар, жүйелілік бар. Бала өзін-өзі тәртіпке салып отырмаса, оның табандылықпен шешім қабылдай отырып жасаған қалаулары жалығуға әкеліп, құрдымға ұшырайды.

Сонымен, баланың бір күнде жасауы мүмкін әрекеттер тізімі:

- Таңғы ұйқыдан ояну;
- Жуынып, төсегін ретке келтіру;
- Таңғы асын ішу;
- Мектепке бару;
- Мектептен келіп, жуынып, тамағын ішу;
- Үй жұмысын орындау;
- Ойын ойнау;
- Кешкі ас ішу;
- Ұйқыға жату.

Бұл жоғарыдағы тізім өзіміз көріп жүрген оқушы іні-сіңлілеріміздің күнделікті жасап жүрген тұрақты қайталанатын іс-әрекеті. Сабақтан келген баланың жалма-жан телефонға ұмтылып, күні бойы сонымен уақыт өткізетіні де бәрімізге таңсық нәрсе емес. Үй жұмысын ұйықтар алдында ғана орындайтын балалар да көптеп кездеседі. Дәл осындай режиммен өмір сүріп жүрген балалар үшін «Тайм менеджмент» технологиясының маңызы өте зор. «Тайм менеджмент» технологиясы - уақытты басқаруға, оны тиімді қолдануға үйретететін, қазіргі кезде үлкенге де, кішіге де пайдалы технология.

Бастауыш сынып оқушысы саналы түрде өз іс-әрекетін жоспарлауға қабілетті. Күнделікті өмірде де балалардың белгілі бір нәрсені өздігінен жоспарлап жүретінін де байқаймыз. Әрине, баланың өз әрекетін жоспарлап, ұйымдастыра алуы оның мақсатты жетістіктерге қол жеткізуіне мүмкіндік береді. «Алайда, бала төменгі сыныпта жүрген кезінде-ақ өзінің мінез құлқын өзі ұйымдастыра алады десек те, оның назарының өз еркінен тыс басқа жаққа ауып кету жағдайлары көбірек болады. Балаларды біртектес, тез жалықтыратын немесе қызғылықты болса да, ойлануды қажет ететін жұмыстар тез жалықтырады» [8]. Сол себепті де балаға әрдайым ата-ана мен ұстаздың қадағалауы мен қолдауы қажет болады. Бұл тұста біз бала уақытын жоспарлауда жалықтыратын бірізді амалдардан бас тартуымыз керек деген ойдан аулақ болуымыз керек. Неге? Себебі үй тапсырмасы баланы жалықтыратын болуы мүмкін. Алайда, біз оны орындамай қоя алмаймыз. Керісінше, балаға мотивация беру арқылы қызықты етіп орындаудың оңтайлы жолдарын қарастыра алсақ, қызығушылығы арта

түскен бала өз қалауымен-ақ тапсырмаларын орындай бастайды. «Сен әуелі математикадан үй жұмысын орындап алсаң, біз екеуміз бірге дәмді бәліш пісіреміз», -деген секілді осындай алдымен мінетті болған, одан кейін бала ұнататын істі орындату арқылы да баланың қызығушылығын арттыра түсуге болады.

Уақытты басқаруға үйрету кезінде тиімді құралының бірі ретінде «Эйзенхауэр матрицасы» ұсынылады [9]. Біз бұны қалай қолдана аламыз? Соған толығырақ тоқтала кетсек: Эйзенхауэр матрицасы маңыздылығы мен орындалу жылдамдығына қарай төрт бөліктен тұрады (1-кесте).

Кесте 1 - Эйзенхауэр матрицасы

	Шұғыл	Шұғыл емес
Маңызды	A	B
Маңызды емес	C	D

1-бөлік (A) – маңызды, шұғыл шаруалар.

2-бөлік (B) – маңызды, шұғыл емес шаруалар.

3-бөлік (C) – маңызды емес, шұғыл шаруалар.

4-бөлік (D) – маңызды емес, шұғыл емес шаруалар.

Ең алдымен, бұл құралды қолдануды бастамас бұрын, бір параққа бір күнде орындалуы тиіс іс-әрекеттерді жазып алу тиімді. Содан соң маңыздылығы мен жылдам орындалуына қарай сол амалдарды топтарға жіктейміз. Алғашқы кезде кестенің бүкіл бөлігін толтырып жазу шарт емес. Оған бірте-бірте, үзіліссіз орындай беру арқылы қол жеткізе аламыз. Одан ары қарай апталық, айлық жоспарларды орындау кезінде қолдану қиындық тудыра қоймайды.

Эйзенхауэр матрицасымен жұмыс жасау кезінде баса назарды «B» бөлігіне аударған жөн. Себебі, маңызды шаруаларды асықпай дер кезінде орындаса, балада күйгелектік сезімі туындамайды. Сыртқы реттілікті орнықтыру арқылы ішкі реттілікке қол жеткізеді. Мысал ретінде оқушының ғылыми жобамен айналысуын айталық. Ғылыми жоба бала үшін маңызды және оған дайындалуға жеткілікті уақыт бар. Оқушы тапсырылған сәттен бастап жобамен айналысуды қолға алса, ол кезең-кезеңімен жүре отырып, белгілі бір деңгейде нәтижеге жете бастайды. Ал егер бала «оны орындауға уақыт бар» - деп немқұрайлы жүре берсе, уақыт өтіп, бұл іс-әрекет матрицаның «A» бөлігіне өтіп кетеді. Әрине, жетекші көмегімен бала шұғыл болған іс-әрекетті тез арада орындап тастауы мүмкін. Дегенмен матрицаның бір бөлігінен екінші бөлігіне әрдайым ауыса беру дұрыс нәтиже көрсетпейді.

«C» бөлігіндегі мысалдарға достарға берген уәде, туыстардың туған күнін тойлау секілді іс-әрекеттерді жатқызуға болады. Бұл баланың өмірі үшін маңызды болып табылмайды, дегенмен де, адамгершілік, отбасылық құндылықтардың қалыптасуының негізі деуге болады.

«D» бөлігі – маңызды да, шұғыл да емес шаруалар тізімі. Бұл бөлікке телефондағы ойындар, мағынасыз бейнежазбалар сынды мысалдарды келтіре аламыз. Балаға бұл зиянды болмаса, пайдасын тигізбейді. Сол себепті де «D» бөлігіндегі амалдарды орындаудан бас тартқан жөн.

Бастауыш сынып оқушысының сабақтары жеңіл болғандықтан, үй тапсырмасын орындауына көп уақыт кетпейтіні белгілі. Сондықтан да олардың бос уақытының көп болуы сөзсіз түсінікті. Сол себепті де балалардың уақытының зая кетпеуі үшін ата-ана мен мұғалімнің көп көмегі қажет. Мысалы,сынып оқушыларын сабақтан тыс уақытта біріктіріп түрлі қызықты ойындар, жарыстар, дөңгелек үстел секілді тағы да басқа шаралар өткізу оқушылар үшін әрдайым қызықты. Сонымен қатар мұғалім өз тарапынан үлгерімі төмен оқушыларға да қосымша сабақ өткізу арқылы баланың деңгейін көтерумен қатар, уақытын тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Бастауыш сынып оқушысы ойын баласы болғандықтан, тек сабақ оқытып қою жеткіліксіз. Ал сабақты ойын арқылы ұйымдастыра алса, онда мұғалімнің шеберлігін өте жоғары бағалауға болады. Дәл осы тұста осындай қолдау ата-ана тарапынан да көрініс тапса, тіпті керемет деуге келеді.

Қорытынды. Тұжырымдай келе, әрбір бала – жеке тұлға, сонымен қатар еліміздің жарқын болашағы. Болашағымыздың жарқын болуы үшін әрбір баланың заман ағысына ілесе алғаны өте маңызды. Телефонға телміріп, уақыты мен денсаулығына алаңдамайтын ұрпақтың ертеңі бұлыңғыр екені айдан анық. Ел ертеңі үшін уайым шегетін әр азаматтың парызы - саналы ұрпақты тәрбиелеу. Саналы ұрпақ дегеніміз – білімге ұмтылған, көшбасшы болуға талпынатын бүлдіршіндеріміз. Сол себепті де, баланың бос уақытын зая кетіруден сақтау жолында ата-аналар мен мұғалімдер аянбай күресуі қажет. Баланың әрбір іс-әрекетін қадағалауда ұстап, өз әрекетін өзі жоспарлай алуына, алдына мақсат қоя алуына, сол мақсатқа қол жеткізе алуына жағдай жасау керек. Бүгін өзін басшылыққа ала алған бала ертең бәрін басқара алуға қабілетті екенін ұмытпайық!

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 27.07.2007 ж., №319-III ҚРЗ. Астана. Ақорда.
2. Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 11 маусымдағы № 917 бұйрығы).
3. Алимбетов Усен Сулейманович, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университетінің хабаршысы No 2 (34), 2017.
4. «Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті» КЕ АҚ Хаймулданов Ерлан Сейлханович: «Математиканы оқытуда тест арқылы оқушылардың оқу іс-әрекетін ұйымдастыру әдістемесі», Талдықорған, 2020.
5. Қазақ тілінің кірме сөздер сөздігі / Құрастырғандар: Ш. Құрманбайұлы, С.Исақова, Б.Мизамхан және т.б. Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2019. – 596 б.
6. Тайм-менеджмент / Брайан Трейси; пер. с англ. С. Кировой. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2016. — 144 с.
7. Педагогика. Дәріс курсы. Алматы: «Нұрлы Әлем», 2003. – 368 бет.
8. Covey, S. R. (1999) The Seven Habits of Highly Effective people: Restoring the Character Ethic. New York: Simon & Schuster.

УДК 81'221.2: 316.772

ЯЗЫК ЛИТЕРАТУРЫ КАК ОТРАЖЕНИЕ КУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ ЭТНОСА

Канаева Л.С. – докторант
Нарожная В.Д. – д.ф.н., и.о. профессора
Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент, Казахстан

Түйін

Мақала көркем мәтіндердегі вербалды емес қарым-қатынастың әртүрлі құралдарының стилистикалық функциясының сипаттамасы болып табылады. Жүргізілген зерттеудің құндылығы қарым-қатынастың вербалды емес формалары лингвомәдени қауымдастықтың әлеуметтік және мәдени тәжірибесін тіркейтінін және көрсететінін, бүкіл адамзат үшін жалпыға ортақ, сондай-ақ әлемнің бірегей, ұлттық-мәдени бейнесінде көрініс табатынын, қазақ және орыс тілдерінің ұлттық-мәдени ерекшеліктерін көрсететін ортақ және перифериялық өзекті сипаттайтынын түсінумен айқындалып, философиялық дүниетаным мен қоршаған шындықты ерекше қабылдауды көрсетеді.

Summary

The article is a description of the stylistic function of various means of non-verbal communication in literary texts. The value of the study is determined by the understanding that non-verbal forms of communication capture and reflect the social and cultural experience of the linguocultural community, are reflected both in the universal, common for all mankind, and in the unique, national-cultural, picture of the world, characterize the common and peripheral core, reflecting the national and cultural specifics of the Kazakh and Russian philosophical worldview and showing a unique perception of the surrounding reality.

На современном этапе развития лингвистических исследований становится актуальным и своевременным материал, характеризующий системный способ описания стилистической функции неречевой коммуникации в художественных произведениях разных народов, раскрывающих культурно-национальные особенности. Такой подход к осмыслению различных невербальных форм общения позволяет рассматривать эти формы как культурные национальные коды, выполняющие функцию передачи существенной информации и ориентирования читателя не только на восприятие языка произведения, но и на расширение существенных знаний о его носителях. Под «культурным национальным кодом» подразумевается «сетка, которую культура набрасывает на окружающий мир, членит, категоризирует, структурирует и оценивает его» [1, с. 164], т.е. такая специфическая система знаков или символов культуры, которые не только идентифицируют личность по его национальной принадлежности, но и характеризуют его поведение, поступки. Это своеобразный набор стереотипов, клише, полученных в наследство от дедов и прадедов, это самобытность народа, определенное культурное поведение.

Не вызывает сомнения тот факт, что мы видим окружающую нас действительность такой, какой она существует в природе, но важно при этом осознавать, что воспринимаем и концептуализируем мы эту действительность по-разному, через призму своей национальной культуры, с которой мы соотносим все реалии окружающего мира.

Национально-культурная специфика народа находит яркое воплощение в произведениях художественной литературы. Именно текст является важнейшим источником информации: в нем отражается не только объективные, научно отраженные сведения и знания, но и когнитивные смыслы и понятия, связанные с индивидуальным восприятием мира самого автора. Художественный текст, оказавшись в новом историко-культурном окружении, характеризуется уже иным осмыслением, которое отличает его от начальной формы, свойственной моменту создания произведения. Это говорит о том, что восприятие, осмысление продуктов культуры изменяется от эпохи к эпохе, соответствуя историческому времени. Переживая поколения, тексты закрепляются в истории народа, составляют его культурную сокровищницу. Обращаясь к ним, вступая с ними в диалог, потомки осмысливают их содержание с точки зрения уже своей ментальности, своего восприятия окружающего мира, своей когнитивной оценки реальных событий. Следовательно, благодаря объективации в художественных текстах, не только сохраняются национально-культурные ценности и понятия, но они и постоянно обогащаются новыми смыслами, новыми когнитивными понятиями. В данной статье мы акцентируем свое внимание на описании функций улыбки как феномена русской, английской и американской культуры и ее значения в текстах художественной литературы. Улыбка как мимический знак «является ярким отражением коммуникативного различия между представителями разных культур, показателем национальной специфики» [2, с. 126].

Улыбка как невербальный знак общения – это мимический знак, который считывается с лица, губ, языка [3, с. 722]. Общеизвестно, что все люди улыбаются на одном языке, однако способ исполнения улыбки и ее значения могут быть разными. Улыбка указывает на расположение к смеху и может выражать как привет, тихое обожание, нежную снисходительность, так и лёгкое презрение, надменную вежливость, насмешку, иронию, сарказм и даже зло. Улыбкой можно проговориться, выдать чью-либо или какую-либо тайну. Улыбкой передаются также смущение, неловкость присутствия в чужой коммуникативной среде, непонимании происходящих событий. Например, представители корейской, китайской, японской и др. диаспор используют улыбку в тех случаях, когда они испытывают чувство неловкости в незнакомой ситуации. И чем больше это чувство, тем шире и радушнее их улыбка.

Принято считать, что русская улыбка более сдержанная по сравнению, например, с американской. Она выполняется только губами, зубы при этом не оголяются, иногда бывает слегка, чуть заметно виден верхний ряд зубов. «Демонстрация при улыбке верхних и нижних зубов, как это делают американцы, считается в русской культуре неприятной, вульгарной, а такая улыбка называется “лошадиной” или оскалом» [4, с. 54].

Более того, улыбка может быть идеальной иллюзией: не всегда просто и легко узнать, что под ней скрывается.

- *Вам плохо*! *Почему вы не кричите, а улыбаетесь*? *Вы так спокойны*!

- *Я кричу, только вы меня не слышите*! (Эрих Мария Ремарк. Время жить и время умирать).

- *Sie fühlen sich schlecht*! *Warum schreien Sie nicht, sondern lächelst*? *Sie bist so ruhig*!

- *Ich schreie, aber sie kannst mich nicht h*ören!

И далее автор продолжает:

Улыбка, она помогает. И в тяжёлой ситуации тоже. Особенно в тяжёлой ситуации. Lächeln, es hilft. Und auch in schwierigen Situationen. Besonders in schwierigen Situationen.

Сравним приведенные примеры с русской культурой общения, когда нужно улыбаться в любых житейских ситуациях: и в бури, и в грозы, в минуты печали, при тяжелых утратах.

Казаться улыбчивым и простым –

Самое высшее в мире искусство (С. Есенин).

Улыбка и глаза часто взаимозаменяют, дополняют друг друга и выражают несовместимые понятия вне определенного контекста, где глаза и улыбка одновременно отголосок любви и печали:

… И той улыбки нет, что молча выражала

Страданье – тень любви,

И мысли – тень печали… (В. Боровиковский)

Русский человек чаще всего дарит дежурную улыбку всем окружающим, взгляд – лишь немногим из них, а сердце – только одному – самому близкому и родному. Он определяет свою степень взросления, мудрость, когда может улыбнуться тому, кто его сильно обидел, сделал ему очень больно. При этом следует иметь в виду, что в русском общении не принято улыбаться незнакомым людям, поэтому в общественных местах, в офисах, банках, магазинах посетителя встречают вежливо, но без улыбки. Если же вам улыбнулись, то это следует воспринимать как сигнал личного расположения, выражения хорошего настроения. Русская улыбка всегда должна иметь подоплеку, должна «соответствовать определенной причине, известной окружающим» [4, с. 84]. В противном случае улыбка воспринимается как отклонение от общепринятой нормы общения и котируется весьма негативно:

- *Только одни глупые без всякой на то причины смеются, – раздраженно сказал Павел Иванович* (А.П. Чехов. На даче).

Наиболее ярким представлением улыбки является усмешка, значение которой также зависит от ситуации общения и которая часто передает гораздо большее значение, чем ее словесное описание. Например, в рассказе А.С. Пушкина «Выстрел», автор с помощью улыбки передает и гнев Сильвио, и его презрение по отношению к графу, и чувство победы, одержанной над ним, и удовлетворение от затянувшейся на пять лет мести:

- *Ты, граф, дьвольски счастлив, – сказал он с усмешкою, которой никогда не забудешь* (А.С. Пушкин. Выстрел).

В другом рассказе А.С. Пушкин усмешкой передает иронию и сарказм помещика Берестова Ивана Петровича по отношению к соседу Муромскому

Григорию Ивановичу, который с достоинством и превосходством говорил о своих английских нововведениях:

- Да-с, – говорил он с лукавой усмешкою, – у меня не то, что у соседа Григория Ивановича. Куда нам по-английски разоряться! Были бы мы хоть по-русски сыты (А.С. Пушкин. Барышня-крестьянка).

В отличие от русской невербальной культуры для американцев и англичан улыбка – один из важнейших атрибутов коммуникации. Они расценивают улыбку как показатель достаточности, благополучия, успешности, уверенности в себе, результативности в деятельности.

В западной культуре очень распространена формальная улыбка, которая является социальной: она является информационной и выполняет функцию общественного взаимопонимания и взаимодействия, и, следовательно, является обязательным коммуникативным средством, несущим определенное значение:

- *Всякий раз, когда распахивалась входная дверь, мисс Уэлкс подавалась вперед с неудержимой улыбкой. – Whenever the front door was flung open, Miss Welks leaned forward with an uncontrollable smile* (Рэй Брэдбери. Все лето в одну ночь).

В художественном тексте улыбка ассоциируется как с позитивными, так и с негативными чувствами. Например, анализ рассказов известного американского писателя Рэя Брэдбери показал, что улыбка ассоциируется с положительными эмоциями: удовольствие, радость, дружелюбие и т.п.:

- *И этот шелест ... слетал с ее сонных, полураскрытых в улыбке губ. – And this rustle ... flew from her sleepy, half-open lips in a smile* (Рэй Брэдбери. Летняя прогулка).

– Сделаем вид, что ты попросил, – сказала она с улыбкой, и, увидав эту улыбку, он мгновенно разделался с досками. – Let's pretend that you asked, - she said with a smile, and, seeing this smile, he instantly finished with the boards (Рэй Брэдбери. Всякое бывает).

Автор использует улыбку в художественном тексте и для передачи такого сложного психологического состояния героев, как страх, боль, отчаяние, печаль, сожаление, неуверенность и неуравновешенность героя. Приведем примеры:

- *Поздравляю! – Его губы медленно растянулись в холодной улыбке. – Поздравляю. – Он резко и с отвращением отвернулся. – Congratulations! His lips slowly stretched into a cold smile. – Congratulations. He turned away abruptly and in disgust* (Рэй Брэдбери. Земляне).

- *...Тис стоял на веранде, горько улыбаясь. – Tis stood on the veranda, smiling bitterly* (Рэй Брэдбери. Высоко в горах).

Душевное, физическое состояние человека у Рэя Брэдбери передается в следующих примерах:

- *Он устало, через силу улыбнулся. – He smiled tiredly.*

Он стоял на том же месте и силился улыбнуться, но уже без прежней уверенности. – He stood in the same place and tried to smile, but without the same confidence (Рэй Брэдбери. Илла).

Используя улыбку как несловесный знак передачи важной для читателя информации, автор передает и такие сложные чувства героини, как резкая перемена ее настроения, связанная с неожиданным появлением того, что она не хотела и не ожидала увидеть:

- *Шаги уже на крыльце, и рука повернула щеколду. Она улыбнулась двери. Дверь отворилась. Улыбка мгновенно сбежала с ее лица. – Steps are already on the porch, and the hand turned the latch. She smiled at the door. The door opened. The smile instantly disappeared from her face* (Рэй Брэдбери. Илла).

В русской поэзии улыбка метафорична и также передает чувства лирических героев, их душевное состояние, тревогу, волнение, печаль, безысходность. Эти значения улыбки отражаются в русской поэзии: недоверчивая улыбка, легкая улыбка, скользящая улыбка, увядающая улыбка, неверная улыбка, надменная улыбка (А.С. Пушкин); улыбка сквозь слезы, улыбка сострадания, чуть уловимая улыбка, холодная улыбка (И. Бунин. Розы); принужденная улыбка (К. Рылеев. Войнаровский); кроткая улыбка увяданья (Ф. Тютчев. Осенний вечер); блаженная улыбка, непринужденная улыбка, вымученная улыбка (А. Галич. Заклинание); улыбка детская, улыбка райская (В. Раевский. Она одна казалась мне мила); исцеляющая улыбка (Н. Рерих. Улыбкой); ясная улыбка (С. Клычков. За улыбку); утренняя улыбка, радостная улыбка, весенняя улыбка, улыбка мая (К. Романов. Улыбка мая); осенняя улыбка (В. Соловьев); улыбнулся спокойно и жутко (А. Ахматова. Сжала руки под темной вуалью) и др.

Таким образом, улыбка как знак невербальной коммуникации выполняет функцию показателя индивидуальных характеристик коммуниканта, а сопоставительный анализ русской, английской и американской культур позволяет рассмотреть специфические черты каждой из них, выявить их национальные особенности. Исследования мимических жестов в межкультурной коммуникации весьма актуальны на современном этапе рассмотрения антропологической научной парадигмы и способствуют глубинному осмыслению функциональности и семантики мимических жестов как невербальных кодовых знаков, указывающих на национально-специфические модели поведения.

Литература

1. Сулейменова Э.Д., Шаймерденова Н.Ж., Смагулова Ж.С., Аканова Д.Х. Әлеуметтік лингвистика терминдерінің сөздігі. Словарь социолингвистических терминов / Отв. ред. Э.Д. Сулейменова. – Изд. 2-е. доп. и перераб. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 400 с.

2. Шибаева Н.Б. Особенности русской улыбки как знака невербальной коммуникации (на примере рассказов А.П. Чехова) // Филология и культура. Philology and culture. – 2019. – №3 (57). – С. 121–126.

3. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., дополненное. – М.: Азбуковник, 2010. – 907 с.

4. Стернин И.А. Улыбка в русском коммуникативном поведении // Русское и финское коммуникативное поведение. – Воронеж: ВГТУ, 2011. – С. 53-61.

ӘӨЖ

ТІЛ МӘДЕНИЕТІ САЛАЛАРЫН ОҚЫТУДА ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ (9-10 сынып)

Сансызбай М.Е. – М1701-11 тобының II курс магистранты
Ғылыми жетекші: Оразбаева Э.Б. – ф.ғ.к., доцент м.а.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

Работа над языковой культурой и ее нормами - длительный и многогранный процесс, включающий массовое воспитание учащихся, прежде всего, в сфере общения. Понять внутреннюю и внешнюю культуру, ум и уровень сознания человека, общающегося посредством речи, можно через его речевую и языковую культуру. Правильная речь человека реализуется через языковую культуру и нормы и правила, установленные этой сферой. В статье рассматривается использование интерактивных методов и их эффективность в обучении языку и культуре.

Summary

Work on language culture and its norms is a long and multifaceted process that includes mass education of students, first of all, in the field of communication. It is possible to understand the internal and external culture, mind, and level of consciousness of a person who communicates through speech through his speech and language culture. A person's correct speech is realized through language culture and norms and rules established by this field. The article discusses the use of interactive methods and its effectiveness in teaching language and culture.

Жаһандану көшіне ілескен бүгінгі заманның оқыту жүйесі оқу іс-әрекетіндегі қазіргі тенденцияларды ескере отырып, оқыту мен тәрбиелеудің жаңа ұйымдастыру формаларын, әдістерін іздеуді талап етеді. Бұл үдерістер қазақ тілді аудиторияда өзекті болып табылады, мұнда интербелсенді оқыту әдістері оқушылардың қазақ тілін меңгерудегі кейбір қиындықтардың жоғары деңгейіне байланысты тиімді болады [1; 2 б.]. Еліміздің болашағын құрайтын оқушыларды оқуға үйрету, ойлауға үйрету, жаңа шешімдер тауып, өз болашағын жасауға үйрету – қазіргі мектептің педагогикалық ұстанымдары болып табылады. Жалпы орта мектепте қазақ тілін оқыту барысындағы оқу-тәрбие процесінде мұғалімнің оқушыларға жеке көзқарасты қолдана білуі әрқашан маңызды рөл атқарды, бұл қазақ тілі маманының кәсіби шеберлігінің көрсеткіші ретінде қарастырылады.

Қазіргі жағдайда әрбір оқушының ерекшеліктері мен қабілеттерін, қажеттіліктерін, оқу мотивтерін ескере отырып, онымен жұмыс істей білу қазақ тілі мұғаліміне қажетті, оның үстіне міндетті талапқа айналды. Жоғары сынып оқушыларына қазақ тілі ғылымының негізін құрайтын ауқымды тақырыптардың бірі – тіл мәдениеті мен оның салаларын оқыту барысында интерактивті әдістерді қолдану тиімді оқыту тәсілін құрайды. Тіл мәдениетін оқытуда қолданылатын интербелсенді әдістерге тоқталмастан бұрын, тіл мәдениетінің қандай сала екендігіне және оның қазақ тілі ғылымы үшін қандай маңызы барына тоқталып өтейік.

Тіл білімінің бір саласы болып табылатын тіл мәдениетінің негізгі зерттеу нысаны – әдеби тіл нормалары мен оның дамуы, сөйлеу тілімен қарым-қатынасы екені белгілі. Тіл мәдениетін өзге салалардан ерекшелеп, айшықтап тұрған басты

белгісі де оның күнделікті сөйлеу тілімен тығыз байланыста болуынан көрініс табады. Тіл мәдениеті өз сипатында лексикалық, сөзжасамдық, грамматикалық, дыбысталу нормаларынан тұратын тіл нормасын, сөйлеу этикасының ереже-шарттарын белгілейтін этиканы, сөйлеу қарым-қатынасының тиімділік қағидаларын құрайтын қатынас нормасын біріктіреді [2; 18 б.]. Тіл мәдениетін және оның қоғамның рухани дамуындағы орнын сипаттай отырып, біз бұл сөздің жоғары мамандандырылған, тілдік түсініктегі сипатын емес (тіл мәдениеті - әдеби тілдің нормаларын меңгеру және тілдің экспрессивті құралдарын пайдалана білу [3; 129 б.]), тіл мәдениетінің оқу, қарым-қатынас мәдениеті және жалпы адамзат мәдениетінің маңызды құрамдас бөліктерінің бірі болып табылатын басты сипатын негізге аламыз. Тіл мәдениетін меңгеру кезінде адамға арнайы лингвистикалық білім қажет емес, бірақ кең ауқымды топқа белгілі бірқатар мәселелер бар. Бұл адам қызметінің барлық саласында қарым-қатынас құралы болып табылатын әдеби тілдің негізгі нормалар жүйесін меңгеру қажеттілігін білдіреді.

Адамның тіл мәдениеті вербальды қарым-қатынас процесінде маңызды рөл атқарады, оның міндеттерінің бірі әңгімелесушіге жақсы әсер қалдыруға ұмтылу, яғни өзін-өзі жақсы таныстыру. Адамның қалай сөйлейтініне қарап, оның рухани және интеллектуалдық даму деңгейі, ішкі мәдениеті туралы қорытынды жасауға болады. Күнделікті мағынада тіл мәдениеті көбінесе талғампаз сөздер мен өрнектерден тұратын «әдемі» сөйлеу дағдысы ретінде түсініледі. Адам өзіне әдемі сөйлеген адам туралы «ол соншалықты мәдениетті жауап берді» немесе «ол мәдениетсіз көрінеді» деуі мүмкін. Дегенмен, бұл ұғым неғұрлым көлемді және мағыналы.

Тіл мәдениеті – «ауызша және жазбаша әдеби тілдің нормаларын (айту, екпін, сөз қолдану, грамматика, стиль) меңгеру, сонымен қатар тілдің экспрессивтік құралдарын әртүрлі қарым-қатынас жағдайында сөйлеу мақсатымен және мазмұнымен пайдалана білу [4; 12 б.]. Басқаша айтқанда, тіл мәдениеті дегеніміз – дұрыс сөйлеп, дұрыс жаза білу, сонымен қатар сөз бен сөз тіркестерін қарым-қатынас мақсаты мен жағдайына сай қолдана білу. Осылайша, тіл мәдениетінің екі негізгі көрсеткіші немесе критерийлері ажыратылады - дұрыстық және коммуникативті мақсатқа сәйкестік [5; 21 б.]. Бірақ тіл мәдениеті бұл өлшемдермен шектелмейді. Тіл мәдениетінің көне заманнан бері анықталған басқа критерийлері – дәлдік, жүйелілік, анықтық пен қолжетімділік, тазалық, мәнерлілік, алуан түрлілік, эстетикалық, өзектілік сынды қасиеттері де басым маңызға ие. Енді, тіл мәдениетінің не екенін және оның қоғам өміріндегі рөлін анықтап алсақ, жалпы мектептерде жоғары сынып оқушыларына осы саланы меңгертудің тиімді жолдарын қарастырайық.

Педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, оқушылардан құралған аудиторияда дәстүрлі сабақтар мұғалім монологы түрінде өтсе, тиімсіз. Оқушылардың белсенділігін көтеру, қазақ тілі сабағында тіл мәдениеті салаларын оқытуда оқу міндеттерін шешу (лексикалық минимумды кеңейту, ауызша және жазбаша сөйлеу дағдыларын меңгеру, т.б.) импровизация, рөлдік ойындар, эвристикалық әңгімелер және оқытудың интербелсенді әдістерін қолдану арқылы жүзеге

асырылады. Пән мұғалімі оқушылардың реакциясын тудырады, олардың танымдық белсенділігін арттырады, зерттеушілік қызығушылығын белсендіреді.

Сонымен, қазақ тілін оқытуда интербелсенді әдістерді қолдану дегеніміз не және ол қалай жүзеге асады? Тіл мәдениеті салаларын оқытуда интербелсенді әдістерді қолдану өзара әрекеттесуге – өзара әрекетте болу, бір-біріне әрекет ету; қатысу арқылы оқыту, өзгеретін топтардың бөлігі ретінде өзара әрекеттесу тәсілдеріне негізделген. Интербелсенді оқыту стратегиясы мұғалім мен оқушының субъект-субъектілік қарым-қатынасына, кері байланыс пен оқушылардың максималды белсенділігіне негізделген әдістер мен әдіс-тәсілдердің, әдістемелердің белгілі бір жүйесін қазақ тілі мұғалімінің пайдалануын қамтиды [6; 21 б.].

Интербелсенді модельдің қазақ тілі сабағында қолданылуы барлық оқушылардың бір-бірімен белсенді әрекеттесетін ыңғайлы оқу ортасын ұйымдастыруға бағытталған. Қазақ тілі сабағында жоғары сынып оқушыларына тіл мәдениеті салаларын оқыту барысында интербелсенді оқытуды ұйымдастыру өмірлік жағдаяттарды модельдеуді, рөлдік ойындарды қолдануды, жағдайлар мен жағдаяттарды талдау негізінде мәселелерді жалпы шешуді, санаға ақпарат ағындарының енуін, оның қарқынды белсенділігін туғызуды көздейді. Қазақ тілін оқытуда интербелсенді әдісті қолдану сабақтың құрылымын әдеттегіден өзгеше ететіні анық, ол үшін де пән мұғалімінің кәсіби шеберлігі мен тәжірибесі қажет. Сондықтан сабақтың құрылымына тек интербелсенді оқыту моделінің элементтері ғана енгізілген сабақты әдеттен тыс және одан да қарқынды және қызықты ететін нақты әдістер мен тәсілдер толығымен интербелсенді сабақтарды өткізуге мүмкіндік береді.

Қазақ тілі сабағында тіл мәдениеті салаларын оқытудағы интербелсенді тәсілдің негізгі принциптері ретінде қазіргі заманғы сарапшылар мыналарды ажыратады:

- Әркім үшін маңызды жағдайдағы барлық қатысушылар үшін бірдей қызықты болатын шынайы ақпаратты қабылдау және шығару мақсатында қазақ тілінде өзара қарым-қатынас жасау;
- Үш объектінің қатынасымен сипатталатын бірлескен қызмет: ақпаратты өндіруші, ақпаратты қабылдаушы және ситуациялық контекст;
- Тәрбие үрдісіндегі қазақ тілі мұғалімінің дәстүрлі рөлін өзгерту, қарым-қатынастың демократиялық стиліне көшу;
- Оқытудың рефлексивтілігі, іс-әрекетті, оның мотивтерін, сапасы мен нәтижелерін мұғалімнің де, оқушылардың да саналы және сыни түсінуі [7; 5 б.].

Жоғары сынып оқушыларына қазақ тілінің маңызды саласы – тіл мәдениеті салаларын оқыту кезінде кез келген тілдік құбылыс (лексика, грамматикалық немесе басқа) сыныпта жеке-дара емес, сөйлемде, мәтінде енгізілетіндей, оның басқа тілдік құбылыстармен байланысы сынды оқытудың осындай инновациялық әдістерін жаңарту қажет. Қазіргі білім беру саласында қазақ тілі мұғалімдері оқу процесінің мақсаттарына сәйкес келетін, оқушылардың жеке ерекшеліктеріне де

бейімделген, сонымен қатар педагог маманның өзінің мүмкіндіктері мен шығармашылық әлеуетін ашатын әртүрлі вариативті бағдарламаларды пайдаланады.

Интербелсенді әдістерге негізделген стандартты емес сабақтардың шығармашылық атмосферасы, әдетте, шебер, ізденімпаз мұғалім интербелсенді оқыту әдістерін жүйелі түрде қолданғанда, оқушылардың біліміндегі олқылықтарды анықтауға және жоюдың тиімді жолдарын таңдауға мүмкіндік береді. Бұл жерде мәселені шешу процесі жауаптың өзінен маңыздырақ немесе одан да маңыздырақ болатынын түсіну маңызды, бұл интербелсенді әдістеменің мақсаты тіл мәдениеті салалары туралы ақпаратты беру ғана емес, сонымен қатар оқушылардың осы тақырып бойынша өз беттерінше жауап табу дағдыларын қалыптастыру. Топтың көлемі оқу немесе өзара әрекеттесу сапасын анықтамайды.

Интербелсенді, яғни, өзара әрекеттестік әдісін тіл мәдениеті салаларын меңгертуде қолданудың негізгі ерекшелігі – бұл ашу процесі, оның мәні оқушылардың өзара әрекеттесу арқылы берілген тақырып бойынша оқу дағдыларын меңгеруі болып табылады. Әрине, қазақ тілі сабағында тіл мәдениеті тақырыбын оқытудың бастапқы кезеңінде кейбір технологияларды қолдану шектеулі, бірақ жеке фрагменттерді қолдануға рұқсат етіледі. Оқушылардың өз пікірлері мен идеяларын еркін жеткізуі үшін тіл ғалымы С.С. Әділбаева тіл мұғалімдеріне келесі пайдалы әдіс-тәсілдерді қолдануды ұсынады:

- Оқушыларға өз пікірлері үшін әрқашан алғыс айту;
- Олардың жауабын дұрыс емес деп ойласаңыз, керісінше басқа оқушылардың бұл пікірмен келісетінін не келіспейтінін сұраңыз. Егер барлық оқушылар талқыланатын мәселені дұрыс түсінбегені анықталса, онда оларға өз көзқарасыңызды түсіндіре аласыз;
- Пассивті оқушыларды таңдауға тырысыңыз. Кейде кейбір оқушылар енжар болып көрінеді, бірақ оларда өте ерекше ойлар немесе пікірлер болуы мүмкін [8; 6 б.].

Интербелсенді әдісте, кез келген басқа оқыту әдістері сияқты, топтағы өзара әрекетті ұйымдастыруға ықпал ететін көптеген әдістер бар. Бұл техникаларды қазақ тілін оқытуда келесідей жіктеуге болады:

- ұқсастықтар/айырмашылықтар;
- сәйкестіктерді іздеу;
- рейтинг;
- классификация;
- жалпылау;
- дұрыс\бұрыс;
- «Дұрыс па, әлде өзгерту керек пе?»
- артылықшылықтар мен кемшіліктер;
- салдарын анықтау;
- «Қалай ойлайсыз?»;
- зерттеу және есеп беру;

- рөлді ойын;
- миға шабуыл;
- пікірталас [9; 2 б.].

Жоғары сынып оқушыларына тіл мәдениеті салаларын интербелсенді оқытудың негізгі мақсаты – оқу процесін оңтайландыру. Олай болса, интербелсенді оқыту әдістерінің көмегімен тек білім беру ғана емес, сонымен қатар педагогикалық міндеттер де шешіледі: оқушылардың өзін-өзі бағалауы артады, топта салауатты ынтымақтастық атмосферасы қалыптасады, туған тілінде сөйлесу қорқынышы жойылады. Ал тіл мәдениеті салалаларын интербелсенді әдіс арқылы оқытудың арқасында оқушылар сөйлесім, айтылым секілді сөйлеу әрекетінің жемістерін еркін меңгеріп қана қоймай, тіл мәдениеті бойынша сөйлеушінің психологиялық жағдайын (қозғалыс, шын пейіл, еркін, дөрекі), мақсатын (сөзге иландыру, ақпараттық, үгіт-насихат), коммуникативті маңыздылығын (сөйлеу мәнді, мағынасыз, бос) анықтап үйренеді.

Әдебиеттер

1. Садуова Ж. Инновациялық технологияларды білім беруде қолдану // Білім. — — № 5. — 22–24-б.
2. Бейсенбаева З., Уәлиев Н., т.б. Тіл мәдениеті: Оқу құралы. – Алматы: Print-S, 2005. – 112 б.
3. Қазақ тілі. Энциклопедия. – Алматы, 1999.
4. Сыздық Р. – Тілдік норма және оның қалыптануы. – Астана, 2001.
5. Балақаев М. – Қазақ тілінің мәдениеті. – Алматы, 1971.
6. “Кәсіби қазақ тілін оқыту”атты Халықаралық ғылыми-прктикалық дөңгелек үстел материалдары.
7. Жүнісбек Ә. Жаңа технология негізі – сапалы білім. – //Қазақстан мектебі, №4, 2008
8. Әмірғалина Н. Білім берудің инновациялық технологияларының бірі — тірек конспектілері // Білім. — 2009. — №— 17–19 б.
9. https://bilimdiler.kz/tags/%D0%91%D0%B0%D1%8F%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D0%BC%D0%B0/

ӘОЖ 373 (072)

ЖЫЛДАМ ОҚУ БАЛАЛАРҒА НЕ ҮШІН ҚАЖЕТ?

Дүтбай Ә.Қ. – Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі педагогін даярлау мамандығының II курс магистранты
Есназар А.Ж. - PhD доктор, аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті
Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье описаны основы развития скорости чтения, а также понимания прочитанного. Включен вопрос улучшения успеваемости ребенка за счет развития умения быстро читать. Так как очень легко развить ребенка во всех аспектах и приобрести полезные привычки в начальной школе на данном этапе обучения ребенок должен как можно больше читать. Важно усвоить приемы и умение быстро читать. Понятно, что ребенок, преодолевающий все трудности и препятствия в процессе обучения, не испытывает затруднений в обучении, а, наоборот, повышает его интерес. Вот почему в данной статье

рассматриваются проблемы обучения учащихся начальных классов навыку скорочтения, развития у них интереса к чтению, использования скорочтения для усвоения информации, быстро обучающейся получать и изучать это определено.

Summary

This article describes the basics of developing reading speed, as well as reading comprehension. The issue of improving a child's academic progress by developing the ability to read quickly is included. Since it is very easy to develop a child in all aspects and acquire useful habits in elementary school, at this stage of education, the child should read as much as possible. It is important to learn techniques and the ability to read quickly. It is clear that a child who overcomes all difficulties and obstacles in the course of learning does not have difficulty in learning, but on the contrary, his interest increases. That is why this article deals with the problems of teaching elementary school students the skill of quick reading, developing their interest in reading, and using quick reading to learn information quickly learning to receive and study it is defined.

Кіріспе. Қазіргі білім беру саласының мақсаты - оқушылардың білім алуына жағдай жасай отырып оқу сапасын арттыру, оқушылардың үлгерімін жақсарту, сапалы білім беру арқылы әлемдік білім беру кеңістігіне шығу болып табылады. Оқушылардың оқу үлгеріміне әртүрлі факторлар әсер етеді. Ал жылдам оқу дағдысы баланың оқу үлгеріміне әсер ететін негізгі фактарлардың бірі болып табылады. Егер бала оқу дағдысын дұрыс меңгермесе, ол қажетті деңгейде оқи алмайды. Бұл оның оқуға деген қызығушылығын төмендетеді. Ал оқуға деген қызығушылығы жоқ баланың үлгерімі де нашарлайтыны анық. Әдетте жылдам оқу дағдысын меңгерген бала көп оқиды, ал көп оқыған бала көп біледі. Оқушының оқу жылдамдығы мен оқу техникасын жақсартқан сайын, есте сақтау қабілеті мен ақыл-ой деңгейі де арта түседі. Мәтінді әрі түсініп,әрі жылдам, әрі мәнерлеп дұрыс оқи білу - мұғалім үшін білім беру саласындағы ең үлкен жетістіктердің бірі.

Мемлекет басшысы Қасым Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 1-қыркүйектегі «Әділетті мемлекет.Біртұтас ұлт.Берекелі қоғам» атты Қазақстан халқына жолдауында «Келесі маңызды мәселе – білім беру жүйесі туралы. Бұл сала ұлт сапасын жақсарту ісінде аса маңызды рөл атқарады» [1] - деп білім беру саласына айрықша ден қойды. Сонымен қатар,жас білім алушылардың жан-жақты дамып, білім алуларына қолайлы жағдай жасалуы үшін «Жайлы мектеп» ұлттық жобасын қолға алды. Бұл жобаның басты мақсаты оқушылардың оқуына кедергі келтіретін қиындықтарды анықтап, олардың алаңсыз білім алуына жағдай жасау.

Қазақстан Республикасының бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартының 4-тарауында «Тіл және әдебиет» білім беру саласы бойынша білім беру аяқталғанда қазақ тілі мен әдебиеттік оқу пәндерінің оқылым бөлімінде «мәтінді белгілі бір оқу түрлері мен стратегияларын қолдана отырып оқу нәтижесіне жету» [2] күтіледі. Демек,бастауыш мектепті бітірген оқушылар оқылым бойынша оқу жылдамдығын толық меңгеріп шығуы тиіс. Алайда, бастауыш сынып оқушыларының басым бөлігі оқылым бойынша күтілетін нәтижеге жете алмауы байқалады. Аталған мәселе бойынша оқушылардың оқу техникасын меңгерудегі кедергілері мен қиындықтарды анықтап, оны жою арқылы білім сапаны арттыру өзекті болып табылады.

Негізгі бөлім. Қазіргі ата-аналар балаларына мүмкіндігінше пайдалы дағдылар мен әдеттерді сіңіруге тырысады. Сондықтан олар баланың қабілеттерін айтарлықтай жақсартатын әртүрлі әдістерге қызығушылық танытады. Танымал бағдарламалардың бірі - оқылғанды жақсы есте сақтай отырып, жылдам оқу техникасын меңгеру. Бірақ неге балаларға жылдам оқуды үйрену керек және неге мәтінмен жылдам жұмыс істеу дағдыларын дамыту керек?

Бастауыш мектеп әлі күнге дейін оқу техникасына назар аударылатын және оның жылдамдығы өлшенетін және бақыланатын жалғыз орын болғандықтан, дәл осы кезеңде сіз оларды есейген кезде өзіңізбен бірге алып жүрмеу үшін тиімді оқуды және қателерді жоюды үйренуіңіз керек. Дәл бастауыш сынып оқушыларының оқу техникасындағы көптеген қателіктерге байланысты балаларға арналған жылдам оқу пайда. Ең көп тараған қателер: тежелулер, әріптердің еріксіз ауысуы, әріптер мен буындардың ретін өзгерту, жалғаулардың болмауы. Мұндай қателер жоғарыда аталған оқу мәселелерімен бірге оқу жылдамдығын күрт төмендетеді және бұл оқу процесін айтарлықтай қиындатады. Ал оқу стандарттары бойынша қажетті нәтижеге жету оңай әрі еркін оқи алмайтын балаларға қиындық тудырады.

Жылдам оқу бұл қателерді жоюға ғана емес,сонымен қатар оқу жылдамдығын автоматты түрде арттыруға көмектеседі. Жылдам оқу -бұл баланың асығуына байланысты емес, «тежеу» сәттерін жоюға байланысты меңгеру керек дағды [3]. Баланың оқуына ештеңе кедергі болмаса, жылдамдық сәйкесінше артады. Жылдам оқу балаларға оқуда туындайтын қиындықтарды шешуге және түзетуге мүмкіндік беретін құралдар жиынтығы. Ал оқу қиындық тудырмаған кезде, баланың кітап оқуға деген қызығушылығы оянып, кітапты сыртқы факторлардың әсер етуінсіз, яғни мұғалім мен ата-ананың талабы мен мәжбүрлеуінсіз өзі алып оқитын болады.

Жылдам оқу кезінде оқылған мәтіндерді түсіну және есте сақтау сапасына мән беріледі. Көбінесе балалар оқығандарын іс жүзінде қайталай алмайды, олар оның мағынасын нашар түсінеді, ұсақ бөлшектерге ғана назар аударады. Қайталап айту кезінде бала мәтіндегі сөздерді ғана пайдаланады, өз сөзімен айтпайды, өйткені ол мағынасын дұрыс түсінбей қалды деп қорқады, мәтінде оқылған сөздерді пайдалану әлдеқайда қауіпсіз болады. Жылдам оқу зейін, қиял, есте сақтау және ойлау сияқты психикалық процестерді ұйымдастыру позициясынан мәтіндерді есте сақтаумен қатар, сапалы түсіну мәселесін шешуге қолайлы.

Кейінгі өмірде әртүрлі оқу проблемалары біздің өмір бойы бірінші сыныпта қалай оқытса, солай оқитынымызға байланысты. Оқу кезінде балалар бірқатар проблемаларға тап болады, соның ішінде:

1.«Іштен оқу». Бұл жағдайда көздер бір жерде тым ұзақ тұрып қалады және олар кешендерді сканерлеуге қабілетті.

2.Оқу кезінде көпшілік естуге көбірек сүйенеді. Дегенмен, көздер ақпаратты бірнеше ондаған есе жылдам қабылдайды және береді.

3.Балалардың көпшілігінің көру аймағы шағын. Адам көзі ақпаратты тоқтау кезеңінде ғана қабылдайды. Оның қаншалықты көретіні көру өрісінің

өлшемін көрсетеді. Өкінішке орай, әдістердің көпшілігінде көру өрісін кеңейтуге арналған жаттығулар жоқ.

4.Оқырман дауыстап оқығанда немесе оқуды артикуляциямен сүйемелдесе, ақпаратты өңдеу жолы ұзарады: есту/сөйлеу орталығына, сөйлеу орталығына, содан кейін ғана алынған ақпаратты талдау. Жылдам оқу техникасын қолданғанда ақпарат қысқа жол арқылы өтеді: көз, сөйлеу орталығы.

5.Дәстүрлі оқу кезінде мәтінді қажетсіз механикалық қайталаулар көп болады. Жылдам оқу кезінде оқу жылдамдығы айтарлықтай артады [4].

Жылдам оқу техникасын меңгерген оқушылардың басқа құрбыларына қарағанда жақсы оқи алатынын да ескерген жөн. Материалды меңгеру оған оңай, сондықтан оқуға деген ынтасы артады. Жылдам оқу әдістемесі баланың интеллектінің жан-жақты дамуын көздейді.

Оқу жылдамдығын бала кезінен бастап, баланың миы интеллектті дамытуға және пайдалы қабілеттерге ие болуға ең қолайлы кезде үйрету керек. Оқу жылдамдығын екі немесе тіпті бірнеше рет жақсарту үшін оқу жылдамдығы әдістері негізінде көру бұрышын кеңейтуге болады.

Осы мақалада ұсынылған жылдам оқу әдістері О.А.Андреев, Л.Н.Хромов[5], Л.А.Володченкова, С.И.Королев[6], М.А.Зиганов[7] сияқты жылдам оқу саласындағы зерттеушілердің ұсыныстарынан таңдалған. Олар өзінің педагогикалық тәжірибесінен жылдам оқуды дамытуға арналған жаттығулар ретін көрсетті. Олардың барлығының бірнеше мақсаты бар: қиялды дамыту арқылы саналы оқуға қол жеткізу, көру бұрышын кеңейту және ұзақ мерзімді есте сақтауды нығайту үшін жаттығулар арқылы сенімді қарқын мен оқудың дәйекті әдісін қалыптастыру және логикалық тізбекті құрастыру қабілетін дамытуға арналған жаттығулар. Нәтижесінде жаттығулар бірнеше кезеңге бөлінеді.

Жылдам оқу жаттығуларының бірінші кезеңі қырағылыққа тәрбиелеуге бағытталған. Бұл кезеңде «Шатасу» (1-сурет), «Сөзді құра» (2-сурет) тренажерларын пайдалану ұсынылады. Олар баланың назарын мәтінге аударуға көмектеседі және болашақта оқу қарқынын арттыруға мүмкіндік береді.

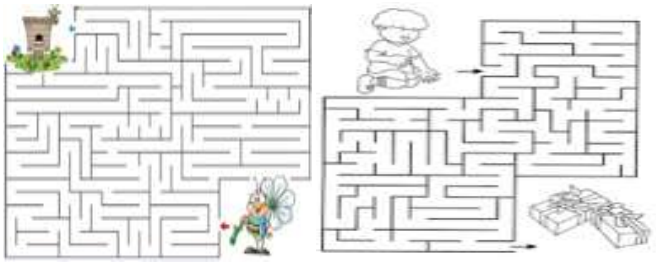

Сурет 1 - «Шатасу»жаттығуы

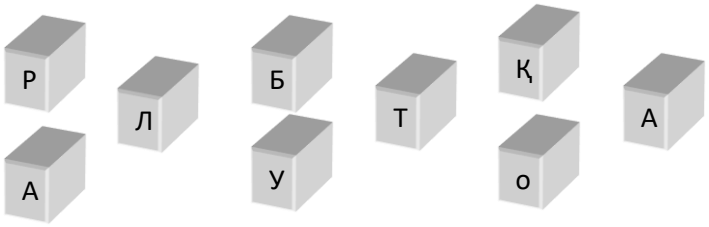

Сурет 2 - «Сөзді құра» жаттығуы

Екінші кезеңдегі жаттығулар көру бұрышын кеңейтуге бағытталған. Бұл кезеңде балаға кеңірек назар аударуын қалыптастыруға мүмкіндік беретін «Шульте сандық кестесі» (3-сурет), «Пирамида» (4-сурет) тренажерларын пайдалану ұсынылады.

1	6	3
7	4	9
8	2	5

Сурет 3 - «Шульте сандық кестесі» жаттығуы

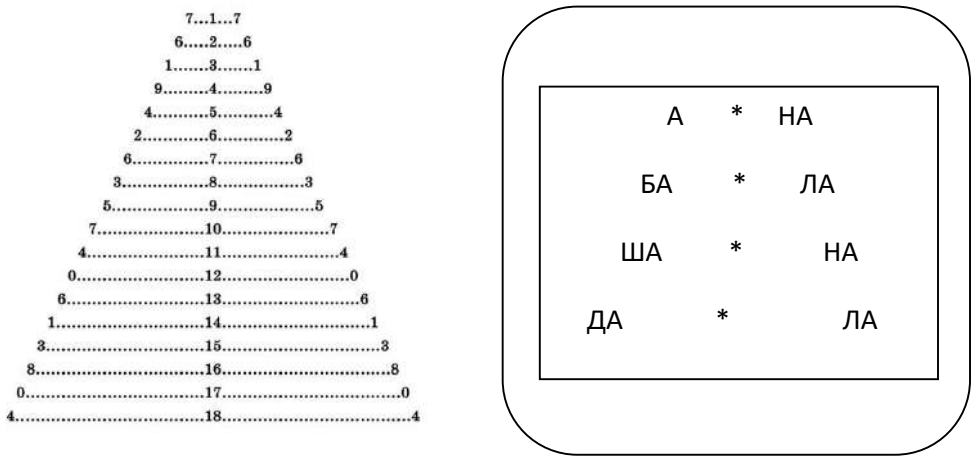

Сурет 4 - «Пирамида» жаттығуы

Үшінші кезеңдегі жаттығулар оқудың жоғары қарқынын дамытуға ықпал етеді деп болжанады. Бұл кезеңде «Бағандар» (5-сурет), «Оқы және көрсет» (6-сурет) тренажерларын пайдалану ұсынылады.

Алма	аға	парта
Ата	табиғат	сиыр
Аққу	шатыр	бөгет
Ағаш	көгершін	бұлақ
Тарақ	қолөнер	бақыт
Аспан	ілгіш	шебер
Дала	ине	арман
Шағала	қалам	жылқы
Дана	шапан	темір

Сурет 5 - «Бағандар» жаттығуы

Алғашқы оқығанда – баяу,екінші оқығанда - жылдамырақ,үшінші оқығанда - өте жылдам оқу қажет.

мектеп	жайлау	аспан	құлақ
бақа	тары	орындық	жапырақ
тамыр	көлік	қалам	терезе

Сурет 6 - «Оқы және көрсет»жаттығуы

Осындай дамытушы жаттығулар арқылы жылдам оқу қабілетін машықтандыруға болады. Бұл жаттығуларды оқырманның жас және жеке ерекшеліктеріне қарай күрделендіруге немесе жеңілдетуге болады. Жаттығуларды тиімді әрі дұрыс қолдану арқылы аз уақыт аралығында жақсы нәтижеге жетуге болады.

Қорытынды. Қорыта келе,жылдам оқудың көптеген заманауи әдістері адамның перифериялық көру арқылы ақпаратты тез меңгеруіне негізделген. Адам көрудің бұл түрін дамытқанда,ол бір уақытта бірнеше сөзді, жолды және абзацты қамти алады. Олардың арасындағы ауысу әлдеқайда жылдам. Егер жылдам оқудың қандай екенін қысқаша және қарапайым сипаттар болсақ, онда бұл қарапайым оқу болып табылады,тек онда таңдалған мәтінге зейінімізді барынша шоғырландырып оқу қажет. Осы мақалада сипатталған оқыту әдістерін балаларға қолдансаңыз, сонда сіз қажетті нәтижеге тез жетесіз.Балаңызға жылдам оқуды үйрету процесін тиімді және сапалы жүзеге асыру арқылы, оның оқуға деген сүйіспеншілігін оята аласыз.Сол арқылы сіз балаңызға кез келген қиындықтағы тапсырмаларды түсініп,оңай шешімін табуға көмектесесіз.Оқып және оқығанын түсіне отырып ол оқудағы үлгерімін жақсарта алады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Мемлекет басшысы Қасым Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 1-қыркүйектегі «Әділетті мемлекет.Біртұтас ұлт.Берекелі қоғам» атты Қазақстан халқына жолдауы.
2. Қазақстан Республикасының бастауыш білім берудің жалпыға міндетті стандарты
3. Бастауыш мектеп, № 3 2008ж
4. Осиповна С.М. Основы обучения ребенка скорочтению.20137
5. Андреев О. А., Хромов Л. Н. Учитесь быстро читать. М. : Просвещение, 1991. 160 с.
6. Володченкова Л. А., Королёв С. И. Программное приложение для обучения детей младших классов приёмам скорочтения // Математические структуры и моделирование. 2018. No3 (47). С. 107–120.
7. Зиганов М. А. Скорочтение. Уникальный курс по развитию навыков рационального чтения. М. :Эксмо, 2008. Серия: Сделай себя сам. 214 с.

ӘОЖ 372.881.111.1

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА АҒЫЛШЫН ТІЛІН ШЕТ ТІЛІ РЕТІНДЕ ЖАҚСАРТУ ҮШІН ГЕЙМИФИКАЦИЯНЫ ҚОЛДАНУ

Дуйсенова М.М. - PhD, аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме.

В статье ставится задача проанализировать влияние использования геймификации для изучения языка в процессе преподавания английского языка как иностранного в начальной школе. Рассмотрены способы повышения мотивации учащихся к изучению иностранного языка с помощью игровых стратегий. Мы исследуем значение экспертных исследований и их различных теорий для применения геймификации в образовании.

Summary.

The article aims to analyze the impact of using gamification for language learning in the process of teaching English as a foreign language in elementary school. The ways of increasing the motivation of students to learn a foreign language with the help of game strategies are considered. We explore the implications of expert research and their various theories for the application of gamification in education.

Ағылшын тілі - бұл балаларды қызықтыратын, бірақ сонымен бірге оларға белгісіз тілде жазу және сөйлеу процестерін қамтитын жаңа терминдерді біріктіруде қорқыныш пен қиындықтар туғызады. Технологиялық құралдарды пайдалану балаларға ойын арқылы интерактивті және ойын түрінде оқуға мүмкіндік беретін құрал болып табылады, бастауыш сынып оқушысы үшін жаңа білімді оңайырақ меңгеруге деген ынтасын арттырады.

Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 «Білім туралы» заңда шетел тілін үйренудің маңыздылығын мойындады [1]. Осы заңның негізінде білім министрлігі ағылшын тілін жетілдіруге арналған түрлі бағдарламалар әзірледі, оны еліміздегі оқу орындарының басым бөлігі институттық білім беру ұйымдарында белгіленген оқу бағдарламаларында шетел тілі ретінде оқытуды қабылдады.

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін ақпараттандырудың 2002-2004 жылдарға арналған тұжырымдамасына сәйкес бастауыш білім ошақтарын техникалық құралдарымен қамтылуы 75-80%-ды құрайды [2].

Оқушының ақпаратты қабылдауы соңғы онжылдықтарда өзгерді, ол мұғалім берген ақпаратты есте сақтайтын, содан кейін оны жазбаша тестілеуде көрсетуге мәжбүр болған пассивті қабылдаушыдан белсенді қабылдаушыға айналды [3]. Ескі әдістемелер немесе кем дегенде олардың көп бөлігі ақпарат пен оқытудың жалғыз ресурсы ретінде оқулықтарды пайдалануға бағытталған [4].

Осы жылдар ішінде білім беру және оның әдістемесі өзгерді және оқушы әлдеқайда белсенді рөлге ие болды, осылайша олардың оқуына көбірек қатысуға қол жеткізді. Бұл өзгерістің бір бөлігі оқыту-оқыту үдерісі ретінде жаңа технологияларды пайдалану есебінен орын алды. Технологияларды сабаққа енгізудің арқасында оқушылардың мотивациясы артты, өйткені интербелсенді болғандықтан, оқушылар оқулықтан гөрі осы цифрлық медиа арқылы білім алуға

бейім болады, бұл оларға ойын-сауық пен көңіл көтерудің бірдей мүмкіндіктерін ұсынбайды [4].
Оқыту процесінің маңызды элементі ретінде мотивацияға назар аудара отырып, мұғалімдерге мотивацияны сақтаудың жолын табу өте маңызды.
Мотивацияны біріктіру және байланыстыру өте қиын болатын өте алуан түрлі компоненттерді қамтитын процесс. Дегенмен, олар мамандардың көпшілігі мотивацияны «мінез-құлықтың белсендірілуіне, бағытына және тұрақтылығына қатысатын процестердің жиынтығы» ретінде анықтауға келіскенін көрсетеді [5].
Білім саласында Caponetto I, Earp J. & Ott M. ғалымдардың пікірінше, оқытудың білім беру емес, қалауды тарату емес екенін растайды және бұл тілекті таратудың бірінші қадамы мұғалімнің де мотивациясы екенін көрсетеді. Яғни, ұстаз шәкірттері білім алсын деген ниетте болуы керек, соған жету үшін қолынан келгеннің бәрін жасауы қажет [6].
Оқушыларды ынталандыру үшін оларды не итермелейтінін білу қажет, сол себепті Hasram S., Arif F., Nasir M., Mohamad M., Daud M., Rahman M. and Mohammad W. ғалымдардың зерттеуінде оқушылардың екі түрін атап көрсетеді. Бір жағынан іштей ынталы, яғни өз мүддесі үшін қабілеттерін жетілдіруге және дамытуға ұмтылатын оқушылар. Білуге құштарлық, қиындықтардан өту арқылы және оқуға деген қызығушылық осы оқушыларға тән. Екінші жағынан, мотивациясы сыртқы түрткі болып табылатын оқушылар да бар, өйткені олардың ұмтылысы басқаларға яғни ата-анасына, мұғаліміне немесе өзінің сыныптас достарына мүмкіндіктерін көрсету үшін ғана оқиды [7].
Дәстүрлі түрде ағылшын тілін шет тілі ретінде оқытудағы әдістер, мысалы, грамматикаға бағытталған жаттығулар немесе кітаптар мен карточкаларды пайдалану арқылы сөздік қорын үйрену оқушылар үшін өте біркелкі болуы мүмкін. Демек, бұл олардың осы тілді үйренуге деген қызығушылығына сөзсіз әсер етеді және ағылшын тілін үйрену қиын және барлық оқушыларға жарамайды деген қате түсінікке әкеледі.
Геймификация – бұл оқу орталарында ойын динамикасын пайдалану және оны сабақта қолдану оқушыларды үдерісте ынталандыруға көмектеседі және сабақтарды серпінді және қызықты етеді. Осылайша оқушылар өздерін басты рөлдегідей сезінеді әрі сабаққа белсенді қатысады, ал мұғалімдер жақсы және көздеген нәтижелерге қол жеткізеді.
Ойын көңіл көтеру құралы болудан гөрі, ең маңыздысы балалардың денсаулығы мен дамуына үлес қосады. Бастауыш сыныптағы оқушының өркендеп келе жатқан әлеуметтік байланыстарды құру үшін маңыздылығын ашады. Екінші жағынан, бұл балаларда жоспарлау мен ұйымдастыруды жақсартуды дамытады. Соңғы жылдары балалардың ойнауға уақыты азайып кеткендігін байқауға болады, оның себептерінің бірі көшелер мен қалалар бұрынғыдай емес, қауіпсіз және ойын алаңдары аз, ата-аналар да балаларымен бірге уақытты аз өткізеді. Осы аталған себептерге және геймификацияның үлкен үлесіне байланысты, ойынды оқушыларға білім берудің, мотивацияның және оқудың маңызды көзі ретінде пайдалану үшін бұл әдістемені сабаққа қосу өте орынды. Осының арқасында

мотивация сынып пен оқушылардың бір бөлігіне айналады, олардың қатысуға бейімділігін арттырады, осылайша шет тілді меңгеруге оңай қол жеткізеді.
Сайып келгенде, ойын оқытудағы бірегей және пайдалы мотивацияның қолжетімді элементі болу үшін барлық сипаттамаларға жауап береді. Ойынның қол жеткізгені - күнделікті өмірден алшақтауға және әдеттегіден шығуға болатын еркін әрекет. Ойын оқушыларды соншалықты терең тартады, сондықтан оқушы мұғалім берген білімді оңай әрі тез сіңіреді және барлық қатысушыларды ынта мен эмоциямен орындауға мүмкіндік береді.
Оқытудың бұл түрі ойындық сипатына байланысты оқу әдістемелерінде қарқын алуда, ол оқуды қызықтырақ өткізуге ықпал етеді, пайдаланушының жағымды тәжірибесін жасайды. Ойын үлгісі шынымен де жұмыс істейді, өйткені ол оқушыларды ынталандыруға көмектеседі, адамдарды көбірек қызықтырады және өзін-өзі жетілдіруге ынталандырады.
Ойын білімді қалыптастыру ретінде өз ісіне берілген мұғалімдерден басқаша көзқарасты талап етеді, мұғалімдерден сол кезде жұмыс істеген дәстүрлі тәсілдерден бас тартуды талап етеді, бүгінгі таңда бізге постмодернизмге әсер ету үшін бүгінгі күні ұсынатын жаңа шындықты қабылдайтын шығармашыл, белсенді және жаңашыл мамандар қажет. Оқытушы оқу процесінде сүйемелдеушілер болғандықтан танымдық қабілеттерін дамыту үшін сабақта геймификация әдістерін қолданудың кейбір маңызды аспектілерін әсіресе бастауыш білім беруде тереңірек зерттеуді қажет етеді.
Бұл жаңа құрал ойынды бірге өмір сүру нормаларымен қарым-қатынас жасаудың тәсілі ретінде қамтиды, сонымен қатар оқушылардың талғамын зерттеуге көмектеседі, сол арқылы жаңашыл мұғалім білім беру жүйесіне инновацияларды енгізеді.
Қазіргі уақытта оқушы оқу-тәрбие үрдісінде жетекші рөл атқарады, дәл осы себепті мұғалімге жаңа дидактикалық ресурстарды жоспарлау қажет. Геймификация оқушылардың ерте жастан бастап танымдық дағдыларын дамытуға мүмкіндік беретін стратегия болғандықтан, оның осындай виртуалды ортада жұмыс істеуін негіздейтін белгілі бір мақсаттарға жауап беруі керек. Ойындар бастауыш білімі бар балалардың эмоционалдық интеллектін дамытуға және практикалық жағдаяттарды құруға мүмкіндік береді, бұл ойындар қажетті білімді алуға және кейіннен кері байланыс жасауға бағытталатындай етіп жоспарлануы қажет және мұғалімнің оған оқушыларды ынталандыру үшін қызмет етеді. Геймификация балаларды әлеуметтенуге, мінез-құлықты оңды жақсарту үшін ойындарды қолдануға және жаңа білім алу үшін мазмұнды қайта құруға бағытталған. Бастауыш сынып оқушыларын шет тілін меңгертуде геймификацияның оңды тұсын пайдалана отырып, мұғалім сыныпта жайлылық жасау арқылы бірлескен оқуды ынталандыруы керек.
Қорытындылай келе, геймификация білім алушының мазмұнмен өзара әрекеттесуіне мүмкіндік беру мақсатында оқу процесін ойын құрылымы бар тапсырмаға айналдыру болып табылады. Қолдану тұрғысынан геймификация цифрлық ресурстарды сыни пайдалануды талап етеді, өйткені мұғалім оқушының қажеттіліктеріне сәйкес және оқу, танымдық, әлеуметтік, сондай-ақ білім беру

дағдыларын дамытуға байланысты мақсаттарға арналған ойындарды таңдауы немесе жобалауы керек. Үдеріс барысында оқушының қауіпсіздігін қамтамасыз ету басты назарда. Сондықтан геймификацияға ұсыныс ретінде келесі платформалар жоба барысында зерттеу үшін таңдалды: Kahoot, FredisaLearns, Learn English Kids, ESL Games Plus.

Қаржыландыру туралы ақпарат
Мақала ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігінің 2022-2024 жылдарға арналған «Жас ғалым» жобасы бойынша жас ғалымдардың зерттеулерін грантымен қаржыландырылған AP15473538 “Бастауыш мектептің білім беру үдерісінде ағылшын тілі сабақтарындағы геймификация: цифрлық ойындар арқылы шет тілін меңгеруге ынталандыру” жобасы аясында жазылды.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 «Білім туралы» заңы https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_
2. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін ақпараттандырудың 2002-2004 жылдарға арналған тұжырымдамасы туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы 2001 жылғы 6 тамыз N 1037
3. Бөрібекова Ф.Б., Жанатбекова Н.Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық. – Алматы: 2014. – 360 бет.
4. Indah Sri Redjeki, R. Muhajir Gamification in EFL classroom to support teaching and learning in 21st century. Journal of English Educators Society. ISSN 2503 3492 (online). 2021. https://doi.org/10.21070/jees.v6i1.882
5. Жұмабаева Ж.А. Бастауыш білім беру пәндерін метапәндік тұрғыда оқыту: Философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған дис.: 6D010200. - Алматы, 2021. -169 бет.
6. Рахметова С. Бастауыш класс оқушыларының тілін дамытудың ғылыми әдістемелік негізі: пед. ғыл. докт. ... дис:. 13.00.01. – Алматы, 1994.
7. Caponetto I, Earp, J. & Ott M. Gamification and Education: a Literature Review. Professor Dr.-Ing. Carsten Busch (ed.), Proceedings of the 8th European Conference on GamesBased Learning - ECGBL 2014, 50-57. Academic conferences and publishing international Limited, London (Regno Unito). ISBN: 978-1-910309-55-1.
8. Hasram S., Arif F., Nasir M., Mohamad M., Daud M., Rahman M. and Mohammad W. Online Games for Primary School Vocabulary Teaching and Learning: A Literature Review. Creative Education, 11, 2327-2336. 2020. doi: 10.4236/ce.2020.1111170.

УДК 81’38

ВТОРОСТЕПЕННЫЕ ЧЛЕНЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В РУССКОМ И КАЗАХСКОМ ЯЗЫКАХ

Темирбекова Г.А. - к.п.н, старший преподаватель
Южно-Казахстанский государственный педагогический университет
Шымкент, Казахстан

Түйін

Бұл мақалада орыс тілі мен қазақ тіліндегі сөйлемнің тұрлаусыз мүшелері жайында сөз болады.

Summary

In this article,we will talk about the intransitive parts of sentences in the Russian and Kazakh Language

Как в русском, так и в казахском языках второстепенными называются предложения, которые служат для пояснения главных членов предложения .

Например: ***Красные*** яблоки лежат ***вокруг дерева.***

Қызыл алмалар ағаштың ***айналасында жатыр.***

Здесь второстепенный член красные относится к подлежащему яблоки,а вокруг дерева к сказуемому лежат. Они определяет и уточняют подлежащее и сказуемое. В казахском языке второстепенные члены предложения также относятся к главным членам предложения,дополняют или определяют их. Например:

Серые гуси переплыли ***на левый берег.***

Сұр қаздар ***сол жағалауға*** жүзіп өтті.

Здесь второстепенный член ақр относится к подлежащему қаздар,сол жағалауға-к сказуемому жүзіп өтті.

Функции и способы выражения второстепенных членов в русском и казахском языках одинаково. Второстепенные члены предложения как в русском так и в казахском языках выражаются различными частями речи. В обоих языках выделяются три основные группы второстепенных членов предложения:дополнения (толықтауыш), определение (анықтауыш) и обстоятельства (пысықтауыш) [1].

Второстепенный член предложения,относящийся к члену предложения,выраженному глаголом, существительным, местоимением, прилагательным или наречиеми обозначающий предмет, на которой переходит дйествие,либо обозначающее действие как объект, на которой направлено другое действие,называется дополнением [2].

Дополнение в русском языке выражается косвенными падежами имен существительных, также может выражаться именами прилагательными, числительными,местоимениями.

Он вытащил ***меня из ямы.***

Ол ***мені шұңқырдан*** тартып алды.

Дополение в казахском языке относится к сказуемому и служит объектом действия [3].

В функции дополнения в казахском языке,также как и в русском выступают существительные,прилагательные,числительные,местоимения.

Омар ***табиғатты салуды*** жақсы көреді.

Омар ***любит рисовать*** природу.

Как и в русском,так и в казахском языках дополнение может быть прямым и косвенным.

Любовь к Родине ***сильнее смерти.***

Отанға деген махаббат ***өлімнен күшті.***

Её любовь ***к песням и стихам*** велика.

Оның ***өлең мен жырға*** деген махаббаты шексіз.

Прямые дополнения в русском и казахском языках употребляются только при переходных глаголах и выражаются формой винительного падежа существительных без предлога в русском и без послелого в казахском языках

Этого человека он знает давно.

Бұл адамды ол бұрыннан білетін.

Дополнения,выраженные именамисуществительными в косвенных падежах, относится к косвенным дополнениям в русском и казахском языках.

Девушка рассказала ***матери о*** своей ***работе***.

Қыз анасына өзінің ***жұмысы жайында*** айтып берді.

В казахском языке есть вид дополнения,называемый развернутым дополнением. Такое дополнение состоит из нескольких слов,связанных между собой синтаксически и по смыслу. Развернутые дополнение очень часто выражается сочетанием имен вещественнного значения с вспомогательными словами екен, деген и др. [4].

Бұл адамның ***кім екенін*** мен білемін.

Я знаю ***кем является*** этот человек.

Определение в русском языке – это второстепенный член предложения,относящийся к члену предложения слову с предметным значением и характеризующий называемый этим словом предмет со стороны его качества,признаки или свойства [2].

В казахском языке определение также представляет собой «второстепенный член предложения,характеризующий любой член предложения с предметным значением со стороны качественных, количественного и других признаков и свойств» [5].

Таким образом, функции определения в двух языках сходны.

В русском языке имеются определения трех видов.

1) согласованное определения
2) несогласованное определения
3) приложение

В казахском языке нет согласованных определения. Функции и морфологическое выражение в двух языках одинаковы. Основные различие в том, что в казахском языке определение не согласуются с определяемым словом, и поэтому согласованному определению русского языка в ккзахском соответствует несогласованные определение.

Согласованные определение в русском языке выражается именем прилагательным, числительным, причастием и согласуется с определяемым словом в роде, числе и падеже.

Например:Город охватил ***густой*** туман.

Қаланы ***қалың*** тұман қаптады.

Несогласованные определения в русском языке выражаются именем существительным в различных падежах; наречием инфинитивом; сравнительный степенью прилагательного.

Например:Группа **молодежи** гуляла по площади.

Жастар тобы алаңда қыдырып жүрді.

Несогласованному определению в русском языке в казахском соответствуют сложные определения, состоящие из нескольких слов.

Например:Машина въехала во двор **перед зданием.**

Мәшине ***ғимарат алдындағы*** аулаға кірді [6].

Приложение-Айқындауыш

Приложение – это особый вид определения,свойственный русскому и казахскому языкам.Оно присоединяется к определяемому слову без союза или с союзами то-есть, а именно, как и др.

В русском языке, и в казахском языке

Яғни, атап айтқанда. В обоих языках приложение определяет предмет,дает ему новое название

Например:На сцене стояли ***рабочие-передовики.***

Сахнада ***озат жұмысшылар*** тұрған еді.

Приложения в русском языке согласуются с определяемым словом в падеже и числе .В казахском же языке приложения согласуется с определяемым словом в числе, а в падеже не согласуется [7].

Например:Бұйра шашты ***медбике қыз*** кіріп келді.

Вошла ***медсестра-девушка*** с кудрявыми волосами.

В казахском языке имеются развернутые определения, состоящие из нескольких синтаксиса по смыслу связанных между собой слов.

Например: Абай ***астыңғы үйдегі бапта аспазшы пісірген*** ыстық самсаны да жеген жоқ.(М.Әуезов)

Абай даже не попробовал горячих пирожков, ***которые были состряпаны внизу прекрасным поваром.***

Обстоятельство-пысықтауыш

Обстоятельство относится к члену предложения, выраженному глаголом,отглагольным существительным, прилагательным или наречием, и служит «для характеристики действия или признака в отношении его качества или интенсивности, либо для указания способа совершение действия, времени, места, причины, цели, условия, с которыми связано действие, состояние или признака» [7].

В казахском языке обстоятельства характеризует действие, состояние или признак сказуемого , указывает время, место, цель, причину действия.

В обоих языках обстоятельство дополняет,уточняет признаки сказуемым. Обстоятельства в русском языке чаще всего выражаются наречием и деепричастием.

В казахском языке могу выражатья падежными формами имен числительных и подражательными словами.

Обстоятельства места в русском языке выражаются именами существительными в косвенных падежах, наречиями, фразеологическими сочетаниями.

Обстоятельства места в казахском языке могут выражаться сочетанием имен с прилагательными, служебными именами, сочетаниями наречий.

Например:***Везде горели*** праздничные огни.

Барлық жерде мерекелік оттар жануда.
Со стороны гор виднелись черные тучи.
Тау жақтан қара бұлт көрінді.
Қардың астынан бәйшешек көрінді.
Под снегом виднелись подснежники.
Бәрі де ***солай қарай*** жүгірді
Все направились ***в ту сторону.***

Обстоятельства времени-мезгіл пысықтауыш

Как в русском, так и в казахском языках обстоятельства времени обозначают время протекания действия, отвечают на вопросы когда? қашан? с каких пор? қашаннан бері? қай кезден? до каких пор?, қашанға дейін? как долго? қанша уақыт?

В русском языке обстоятельство времени может показывать действие:

1) без указание времени

Например:***Иногда*** я встаю рано,чтобы полить огород.
Кейде мен бақшаны суару үшін ерте тұрамын.

2)с указанием начала или конца времени действия:

После обеда все легли спать.
Түскі тамақтан кейін бәрі ұйықтауға жатты.

Функции обстоятельства времени в казахском языке сходны с обстоятельствами времени в русском языке.

Биыл жаңбыр аз жауып, енді құрғақшылық басталды.
В этом году дождей было мало, теперь началась засуха.
Қыс басталғалы жарқыраған күнді көргеніміз жоқ.
С начала зимы не видели яркого солнца

Обстоятельства причина-себеп-салдар пысықтауыш

В русском и казахском языках обстоятельства причины обозначают причину действия и отвечает на вопросы почему? неге? отчего? неліктен? по какой причине? не себепті? функции обстоятельства причина в двух языках сходны.

Например:***Споросонья*** он уронил книгу.
Ұйқылы-ояу ол кітапты түсіріп алды.
Қатты ұйықтағандықтан, ол ешнәрсе есіне түсіре алмады.
От крепкого сна он ничего не мог вспомнить

Как в русском,так и в казахском языках обстоятельство цели обозначают цель действия и отвечают на вопросы:зачем? неге? не үшін? для чего? с какой целью? қандай мақсатпен?

В русском языке обстоятельства цели выражаются наречиями цели,инфинитивом,родительным падежом существительных в казахском языке выражаются именами действия с помощью послелога үшін и служебных слов.

Например:Көп ***білу үшін,*** көп оқу керек.
Чтобы ***много знать,*** нужно много читать.
Мен ***әдейі*** қақпашы болдым.
Я ***специально*** стал вратерем.

Обстоятельство образа действия-сын-қимыл пысықтауыш

В русском и казахском языках обстоятельства образа действия показывают качество и способы совершания действия [8]. В двух языках в роли обстоятельства образа действия выступают в основном наречия.

Например:Он ***прекрасно*** знал свой город.

Ол өз қаласын ***өте жақсы*** білетін.

Абай ***шапшаң*** тұрып,шешесіне көрпе салды.

Абай быстро вскочил с места и постелил стеганое одеяло для матери

В данной статье изложены основные различия и сходства второстепенных членоа предложения в русском и казахском языках. Материал может быть использован на практических занятиях русского языка в казахской школе.

Литература

1 Хасанов Б.Казахско-русское двуязычие. Алматы,2001

2 Грамматика русского языка Т.2,z.1 /ИздРАН м ,1984

3 Демесинова Н.Х. .Сопоставительная грамматика русского и казахского языков.Синтаксис.Алматы,1998.

4 Баскаков Н.А .Предложение с развернутыми членами в Каракалпакском языке /Исследования по сравнительной грамматика тюрских языков .Синтаксис..М:Наука,1991

5 Балакаев М.С ,Кордаев. Современный казахский язык . Алматы,2014.

6 Бекмухамедова Х.А .Методика преподавания русского языка в 4-8 кл.каз.школы-Алматы: Мехтеп,2002.

7 Современный русский язык /Под ряд Н.С.Валгиной.М:Наука, 2002.

8 Современный казахский язык. Алматы,2001.

УДК 378

АКТИВИЗАЦИЯ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ МАГИСТРАТУРЫ ПО НАПРАВЛЕНИЮ «ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА»

Горская И.Ю. – доктор педагогических наук, профессор кафедры естественно-научных дисциплин

Сибирский государственный университет физической культуры и спорта, Омск, Россия

Ромашов Н. , кандидат педагогических наук, профессор кафедры теории и методики физической культуры и спорта

Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент, Казахстан

Резюме.

Цель исследования – обобщение опыта активизации научно-исследовательской работы студентов магистратуры направления «Физическая культура». Материалы данной статьи обобщают многолетний опыт реализации магистерской подготовки в Сибирском государственном университете физической культуры и спорта (СибГУФК). Охарактеризованы средства обучения и подходы, направленные на формирование научно-исследовательских компетенций у студентов магистратуры.

Summary.

The purpose of the study is to generalize the experience of activating the research work of students of the master's program of the direction "Physical culture". The materials of this article summarize many years of experience in the implementation of master's training at the Siberian State University of Physical Culture and Sports. The teaching aids and approaches aimed at the formation of research competencies in master's students are characterized.

Актуальность исследования. На современном этапе подготовка в магистратуре по направлениям, связанным с физической культурой и спортом, является основным резервом становления кадрового состава, способного осуществлять научно-исследовательскую работу в образовательных учреждениях любого уровня. Деятельность тренера, преподавателя физической культуры, фитнес инструктора, руководителя в сфере физической культуры и спорта на современном этапе приносит результат при условии хорошо сформированных умений и навыков научно-исследовательской работы. Научно-исследовательская работа обусловливает формирование умений и навыков поиска и анализа актуальной информации, обработки этой информации, синтеза нового продукта на основе анализа полученных сведений, модернизации программно-содержательного компонента физической подготовки разных категорий населения, а также спортивной подготовки молодого поколения.

Разные подходы, позволяющие повысить эффективность процесса формирования стойких умений и навыков реализации научно-исследовательской деятельности у магистрантов направлений, связанных с физической культурой и спортом, освещены отдельными исследователями [2, 3, 5]. В частности, подчеркивается необходимость усиления программ магистратуры в этом направлении [1, 5]. Представлен положительный опыт вовлечения студентов магистратуры в процесс организации и проведения научных конференций [6]. Однако, отмечается слабая методическая разработанность подходов к комплектованию программ магистратуры, разработке содержания профильных дисциплин [4].

Цель исследования – обобщение опыта активизации научно-исследовательской работы студентов магистратуры направления «Физическая культура».

Результаты исследования. Материалы данной статьи обобщают многолетний опыт реализации магистерской подготовки в Сибирском государственном университете физической культуры и спорта (СибГУФК).

Процесс подготовки студента магистратуры по направлениям, связанным с физической культурой и спортом, прошел достаточно длительный путь становления. В частности, на базе СибГУФК, на кафедре естественно-научных дисциплин мы реализуем магистерскую подготовку более 15 лет. За этот период многократно менялись образовательные стандарты подготовки в магистратуре. В настоящее время этот процесс стабилизировался и четко регламентируется Федеральными стандартами третьего поколения. Важным акцентом в этих стандартах является необходимость формирования у выпускника магистратуры целого спектра научно-исследовательских компетенций, требующих формирования не только теоретических знаний, но и практических навыков и умений, связанных с планированием и реализацией научного исследования, обработкой, анализом и интерпретацией полученных результатов. Именно эта составляющая кардинально отличает магистерский уровень высшего образования от предыдущих этапов. Однако, ввиду краткого периода обучения (2-2,5 года),

реализация этого важнейшего компонента не во всех случаях оказывается успешной. В этой связи, актуальным является обоснование, уточнение и детализация подходов, позволяющих обеспечить качественное формирование научно-исследовательских компетенций у студентов магистратуры.

Опыт реализации и построения программ магистерской подготовки позволил обосновать определенный алгоритм действий, направленных на активизацию научно-исследовательской работы студентов магистратуры. Основная идея данного алгоритма заключается во взаимосвязи содержания дисциплин и практик студентов магистратуры, вовлечении их в научно-исследовательскую работу кафедры, вуза, тесное взаимодействие с профессорско-преподавательским составом на основе обратной связи со студентом. Реализацию работы по предложенному алгоритму необходимо начинать уже с первых дней обучения.

Охарактеризуем коротко основные аспекты предлагаемого подхода в виде *алгоритма* действий.

1) *Вводная теоретическая подготовка*. Вводную подготовку целесообразно провести на первом организационном собрании-встрече магистрантов с руководителем профиля подготовки. На этой встрече руководитель дает характеристику содержания и направленности профиля подготовки, рассказывает об основных целях и задачах реализации профиля, объясняет, какие виды работ предстоит освоить в ходе обучения, знакомит с коллективом кафедры, реализующей подготовку, поясняет важность научно-исследовательской работы (НИР) и место студента в общей системе НИР вуза, кафедры.

2) *Выбор темы магистерской диссертации*. Этот этап желательно осуществить в первый месяц обучения, в ходе совместных бесед студента магистратуры с руководителем профиля. Необходимо выяснить сферу интересов обучающегося, предпочтительный вид спорта или физической активности, наличие базы для организации и реализации эмпирического исследования. В соответствии с полученной информацией подбирается научный руководитель, компетентный в том направлении исследований, которым заинтересован студент магистратуры. Необходимо пояснить студенту, что тема должна соответствовать направлению и профилю подготовки. Тема формируется в совместной деятельности преподавателя и обучающегося, рассматривается и обсуждается на кафедральном заседании.

3) *Планирование и реализация практик.* С целью активизации НИР обучающегося целесообразно содержание практик планировать во взаимосвязи с работой над магистерской диссертацией. Начиная с учебной практики : НИР (получение первичных навыков ведения научно-исследовательской работы), обучающимся показывают научно-исследовательскую аппаратуру кафедры, знакомят с принципами построения и планирования НИР в России, в вузе, на кафедре, поясняя связь тематики магистерских диссертаций с планами по НИР министерства спорта, университета, кафедры. Мы стараемся подготовку всей документации по практике осуществлять совместно с этапами работы над

диссертацией. Например, при формировании навыков поиска и анализа информационных источников обучающемуся дается задание найти литературу по теме своей диссертации. Мы знакомим магистрантов с современными научными ресурсами для поиска информации (цифровыми и текстовыми), доступными в сети интернет отечественными и зарубежными научными базами данных и журналами, одновременно поясняя принципы анализа сведений, обобщения, систематизации информации. При формировании навыков планирования научного исследования обучающемуся дается задание составить план своей диссертации, что он осуществляет во взаимодействии со своим научным руководителем. На заключительных практиках : преддипломная практика и производственная практика НИР – обучающийся уже проектирует собственное эмпирическое исследование, подбирает методы и методики для его проведения, учится оформлять документы научного исследования (первичные, сводные и итоговые научные протоколы), обрабатывать полученную информацию, интерпретировать ее и оформлять в виде научного продукта (фрагменты глав диссертации, иллюстративные материалы, акты внедрения результатов в практику являются частью документации по практикам). Таким образом, реализация практик курируется в системе обучающийся - научный руководитель - руководитель практики - руководитель профиля подготовки, обеспечивая взаимодействие и обратную связь всех участников процесса.

4) *Вовлечение в научно-исследовательскую работу кафедры, вуза, межвузовскую, всероссийскую и международную научную деятельность*. На ранних этапах обучения студент магистратуры получает информацию о том, что обсуждение научной информации происходит в рамках проведения конференций. Выступление с докладом и публикация статей – основные научные продукты, результаты научно-исследовательской деятельности. Уже на начальных этапах обучения мы объясняем обучающимся, что посещение конференций дает возможность формирования этики поведения в научном сообществе, умения вести научную дискуссию, знаний современных проблем в той научной сфере, в которой ведется реализация магистерской подготовки. Далее обучающиеся постепенно вовлекаются не только в посещение конференций и подготовку отчета о посещения с подробным анализом, но и в участие в организации и проведении конференций (проводимых на кафедре) в качестве помощников. Затем, по мере продвижения собственных эмпирических исследований, обучающиеся вовлекаются в процесс участия в конференциях с докладом и публикацией статей. В СибГУФК в течение учебного года проводится более 8-ми конференций, кроме того в г. Омске в других вузах также регулярно проводятся конференции по проблемам физической культуры и спорта. Мощным ресурсом является возможность принять участие в работе конференций в режиме он-лайн, широко распространенная на современном этапе. Это дает возможность студентам без дополнительных затрат принять участие в международных конференциях, ознакомиться с выступлениями маститых участников, авторитетных ученых в сфере физической культуры и спорта.

5) *Планирование содержания программ по дисциплинам профильной подготовки.* Дисциплины профильной подготовки в меньшей степени регламентированы Федеральным стандартом, их перечень, количество и содержание разрабатываются в вузах на базе кафедр, реализующих набор обучающихся в магистратуру. В отличие от предшествующих этапов обучения, в магистратуре доля теоретических занятий меньше, основной целью обучения является формирование самостоятельных умений, навыков и компетенций поиска информации, критического ее осмысления, а главное – умения применить эту информацию в конкретных ситуациях практической профессиональной деятельности. Для активизации научно-исследовательской работы мы при планировании содержания программ практикуем проведение учебных конференций, научных дискуссий, применяем методы проблемного обучения, встраивая применение практико-ориентированных заданий, ситуаций, связывая это с темой диссертации каждого студента (на примере материалов магистерских диссертаций). На практических занятиях по профильным дисциплинам широко используем материалы накопленного банка данных по результатам проведенных исследований за последние годы в рамках работы научной школы. Это протоколы тестирования и медико-биологической диагностики спортсменов разных видов спорта и других категорий населения. Студент магистратуры, на примере готовых протоколов может научиться обобщать материал, оформлять графики и таблицы, анализировать динамику результатов, причинно-следственные связи разных показателей функционального состояния и спортивной результативности.

Заключение. В современных реалиях магистерской подготовки важным аспектом является формирование научно-исследовательских компетенций для подготовки профессионала в любых сферах деятельности, связанных с физической культурой и спортом (тренерская, преподавательская работа, деятельность инструктора по фитнесу, руководителя по НИР, научного сотрудника). Целесообразно обеспечить системный подход на основе взаимодополнения и взаимосвязи по всем видам учебной работы студентов магистратуры (аудиторные занятия по дисциплинам, практики, самостоятельная работа, подготовка магистерской диссертации). Это позволяет обеспечить понимание прикладности теоретических знаний и умение применять эти ресурсы в конкретных ситуациях практической деятельности. Предложенный алгоритм действий обеспечивает преемственность разных этапов работы и компонентов обучения в образовательном пространстве магистерской подготовки.

Литература

1. Гусаков Б. Подготовка магистрантов к научной работе // Наука и инновации. – 2012. – № 9. – С. 45-49.

2. Воеводина С.С. Формирование конкурентоспособности выпускников спортивного вуза / С.С. Воеводина, Е.В. Мирзоева, П.Г. Галата / Спорт – дорога к миру между народами: материалы III Международной научно-практической конференции. Под ред. Х.Ф. Нассралах. – 2017. – С. 67-72.

3. Закревская Н.Г. Образование в магистратуре, как фактор подготовки научных кадров // Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. – 2008. – №11. – С. 28-32.

4. Колодезникова М.Г. Проектирование магистерской программы по направлению «Физическая культура» / М.Г. Колодезникова, М.С. Пономареа, А.В. Беляева // Педагогико-психологические и медико-биологические проблемы физической культуры и спорта.- №12 (1).- 2017.- С. 109-116.
5. Кузнецова, З.М. Брендинг образовательных услуг вуза физической культуры и спорта: современные подходы / З.М. Кузнецова, В.К. Аюпова // Педагогико-психологические и медикобиологические проблемы физической культуры и спорта. – 2014. – Том 9 №1. – С. 20-24. Режим доступа: http://journal-science.org/ru/article/4.html. DOI: 10.14526/13_2014_13.
6. Тарасенко А.А. Организация научно-практических конференций как инновационное направление профессиональной подготовки магистрантов / А.А. Тарасенко, А.В. Плешкань, С.В. Фомиченко // Физическая культура, спорт - наука и практика.- №3.- 2018.- С. 45-50.

УДК: 378(574)

О ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЯХ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Мусабекова Г.Т., д.п.н., профессор
Южно-Казахстанский государственный педагогический университет,
Шымкент, Казахстан

Түйін

Мақалада жаһандану жағдайындағы болашақ мұғалімдердің кәсіби құзіреттіліктері туралы айтылады. Олардың мәні ашылады.

Summary

The article discusses the professional competencies of future teachers in the context of globalization. Their essence is revealed.

В концепции 12-летнего образования Республики Казахстан основной целью является формирование профессионально-личностной компетентности преподавательских кадров и установлено, что она должна овладеть следующими компетенциями: специальная компетенция - способность проектировать свое профессиональное развитие, социальная компетенция – способность заниматься профессиональной деятельностью, образовательная компетенция – способность применять основы педагогической и социальной психологии [1].

Укке Ю.В., Кан-Калик В.А. отметили, что развитие компетенций раскрывает творческие способности студентов, ориентирует на рост системы мышления, интеллекта, осознание своих уязвимостей, тем самым на поиск и, как следствие, достижение высокого уровня квалификации [2]. Соглашаясь с авторами, мы переходим к раскрытию сущности профессиональных компетенций будущих учителей в условиях глобализации.

Инициатива для определения таких компетенций, согласно концепции Жака Делора, заключается в следующем: научиться распознавать, уметь творить, жить и жить вместе. Они считаются главными принципами глобального образования.

В международных документах сказано, что человек мира сначала учится жить вместе, развивая знания о других людях, их истории, традициях и способах мышления; затем

- учится получению знаний с учетом новых видов экономической, социальной деятельности и быстрых изменений, связанных с научным прогрессом;

- учится работать, расти в своей профессии, в широком смысле - овладеть компетенцией, которая в некоторых случаях позволяет преодолевать различные ситуации, которые невозможно наблюдать заранее, облегчает работу в группе;

- учится жить, это достигается за счет способности строить отношения с другими, развивать эстетическое чувство, физические возможности, воображение, мышление, память.

Сказанное рассматривается как ровно одно драгоценное сокровище, спрятанное в каждом человеке [3].

В каждом издании журнала "Высшее образование в Европе" (ЮНЕСКО) дается общая характеристика требований к деятельности специалистов за рубежом и личностных требований. Эффективными критериями подготовки специалиста являются его склонность к быстрому обучению, способность быстро осваивать новые знания. Считается, что специалист с этими качествами будет иметь полную свободу как в выборе работы, так и в выборе образа жизни. Также считается, что специалист, адаптированный к критериям формирования личности, подстраивается под интеллектуальные подходы, даже если они не связаны с технологиями, и расширяется взгляд на жизнь. Полностью поддерживая это мнение, мы считаем, что при глобальной интеграции во всех областях необходимы дополнительные навыки и умения.

Многочисленные исследования, проведенные в последнее время международными и национальными организациями, свидетельствуют о недостаточной компетентности выпускников педагогических учебных заведений, необходимых для профессионального функционирования в условиях глобализации. Определено, что будущие педагоги, прежде всего, не понимают сущность глобальных процессов и их влияние на развитие знаний.

Такие результаты побудили ученых разных государств пересмотреть требования к подготовке педагогических кадров в условиях глобализированного социума. Например, американских ученых беспокоит слабая международная подготовка будущих педагогов. Американский исследователь Энн Имла Шнайдер отмечает низкий уровень интернационализации существующих образовательных программ, несмотря на то, что в высшем педагогическом образовании уделяется внимание интернациональным процессам [4].

По заключению Галиевой З.Т., для эффективного воспитания школьников будущие учителя должны овладеть следующими профессиональными компетенциями:

- видеть необъятность мира;

- ориентировать личность на систематическое и постоянное внимание к глобальным проблемам и событиям;

- проявлять интерес и уважение к культуре, традициям и языку народов на планете;

- иметь навыки системного мышления в познании социальных и природных процессов в мире;

- осознавать свои возможности в решении мировых проблем;

- уметь выстраивать свою тактику и стратегию в общемировом, общегосударственном и своем деле [5].

Следующее важное мнение принадлежит известному ученому Г. Халажу (G. Halasz). Он рассматривает личностно-профессиональную компетентность как одну из главных задач, стоящих перед мировым сообществом XXI века: сохранение демократического открытого общества, преодоление финансово-экономического кризиса, решение экологических проблем, сохранение полиязычия и мультикультурализма, внедрение новых научных технологий в производство, повышение производительности труда. Выполнение этих задач требует, прежде всего, использования труда специалистов с высоким уровнем квалификации.

Остановимся на ключевых компетенциях, принятых Европейским советом в 1996 году: свободное владение родным языком, умение думать и действовать на этом языке; политическая и социальная компетентность, такая, как способность брать на себя ответственность, участвовать в принятии групповых решений, разрешать конфликты без применения силы, поддерживать демократические институты и участвовать в улучшении своего положения; компетентность, связанная с жизнью мультикультурного общества; «принятие различий, уважение к другим и уважение к молодому поколению», чтобы контролировать отсутствие ситуации расизма, ксенофобии и толерантности; необходимо просвещать о межкультурной компетентности, такой, как способность жить с людьми другой культуры, языка, религии. Компетентность в отношении овладения устным и письменным общением необходима для работы и выживания в социальном обществе, поскольку человек, не владеющий этими компетенциями, может быть социально изолирован. В этом контексте общения очень большое значение имеет владение более чем одним языком: математических компетенций и компетенций, связанных с областью технических, фундаментальных естественных наук; способности к обучению или способность к обучению; компетенции, связанные с повышением информированности общества, овладение этими технологиями, понимание их использования, сильных и слабых сторон и способов критического обсуждения информации, распространяемой через рекламу, СМИ; компетенции непрерывного обучения как основы непрерывного обучения в контексте личной профессиональной и социальной жизни [6].

Они считаются опорными компетенциями, которые необходимо освоить каждому европейскому человеку. Считается, что данные компетенции способствуют развитию личности, межкультурному общению, возможности трудоустройства в соответствии с европейскими критериями, обеспечивая критическое мышление, креативность, активную жизненную позицию.

Интеграция Казахстана в мировое сообщество в настоящее время в экономическом, политическом, социальном направлении обусловливает необходимость формирования будущих граждан ситуации глобализации.

Конфликтные ситуации, возникшие перед человечеством, которые начали появляться в 80 – х годах XX века, называются современными глобальными

проблемами. Глобальные проблемы – социальные, природные, антропогенные явления, охватывающие мир в целом. К ним относятся: экологические катастрофы, демографическая ситуация, экономические кризисы, угрозы войны. Своевременное и правильное решение этих проблем приведет к человеческому прогрессу и развитию цивилизации. Глобальные проблемы взаимосвязаны и охватывают все сферы человеческой жизни и целые страны. Мы считаем, что необходимо создать условия для международного образования, которое подготовит учащихся, студенческую молодежь к глобальным проблемам, стоящим перед человечеством, и основам межнационального общения.

А те умения, навыки, которые нужны гражданам, живущим в XXI веке, демонстрируют экономика века, развитие общества. В последнее время их называют «навыками будущего». Навыки будущего - навыки, которые помогают человеку успешно жить в обществе, быть конкурентоспособным, иметь активную собственную позицию. Вывод из этого состоит в том, что учителя, занимающиеся формированием таких граждан, должны быть подготовлены в соответствии с требованиями нового века.

При этом актуальным вопросом является модернизация программ подготовки специалистов в высших педагогических учебных заведениях. На наш взгляд, прежде всего должна быть дана реальная оценка роли личности учителя XXI века и его профессиональной деятельности в национальном и транснациональном образовательном пространстве. Кроме того, следует обновить теоретико-методологические основы подготовки к международному взаимодействию в условиях глобализации. Поскольку компетенции, присущие гражданину глобализированного общества, являются многомерным явлением. Мы считаем, что для решения поднимаемой проблемы должны быть оптимально решены такие меры, как участие преподавателей вузов в программах академической мобильности, рассмотрение специальных дисциплин в учебных планах, участие студентов в международных стажировках, мероприятиях, интернационализация содержания профессиональных педагогических дисциплин, совершенствование процесса изучения иностранных языков.

Проведены поиски специальных, ключевых, предметных компетенций будущих специалистов, обучающихся в педагогических учебных заведениях, даны характеристики. Тем не менее, известно, что набор компетенций, касающихся всесторонней деятельности учителя XXI века, также разнообразен. Поэтому мы предлагаем новые направления компетенций педагога периода глобализации.

В науке направление - путь развития; научный поток, группа, научная школа; единство общей цели и мировоззрения, группа работ, объединенных методами исследования.

Поскольку профессиональная компетентность - это совокупность профессиональных знаний, умений и навыков специалиста, коммуникативных способностей, мы считаем целесообразным рассматривать профессиональные компетенции будущих учителей в условиях глобализации как многопрофильную структуру.

Основной причиной этого является то, что учитель нового века в настоящее время является универсальным специалистом. В связи с этим, у него должны быть сформированы:

1) знания, которые дают основание ориентироваться на глобальные проблемы, касающиеся предмета, который он преподает;

2) умения готовить своих учеников к жизни в мультикультурной среде;

3) педагогические умения, которые учат учащихся анализировать мировую информацию, различные точки зрения;

4) способность формировать у молодежи ответственность перед собой, семьей, окружением, обществом в целом.

Как мы понимаем, профессиональная компетентность будущих учителей в условиях глобализации является показателем профессиональной подготовки учителя, проявляющимся в педагогической деятельности в образовательном пространстве меняющегося мира, таких, как мировые проблемы, новый образ жизни, разнообразие культур в нем, умение эффективно взаимодействовать с глобальной средой, информационная грамотность, чувство гражданской ответственности перед обществом и чувство ответственности за свои обязанности.

Такие учителя во всем осведомлены, любознательны, повышают практическую направленность своего предмета, рассматривая изменения вокруг него, побуждая учащихся к накоплению новых знаний на основе рассмотрения различных идей.

Формирование компетенций будущих учителей в процессе профессиональной подготовки - это не работа в один день. Он ежедневно требует от преподавателя умения, стремления, от студента желания учиться, энтузиазма.

Компетентность будущего учителя проявляется только при умении сочетать накопленные знания с опытом. Компетентность должна постоянно развиваться и совершенствоваться. Компетентность формируется не только вокруг одного предмета. Он нуждается в постоянном пополнении и развитии. На формирование компетенций влияет социальная среда, общение, знания, способности, навыки. Только когда все эти качества объединены в одно русло, появляется возможность в определенной степени сформировать профессиональную компетентность студента, потому что профессиональная компетентность - это нескончаемый, непрерывный процесс, который продолжает формироваться в процессе непрерывного образования.

Литература

1. Қазақстан Республикасының12жылдық жалпы орта білім беру тұжырымдамасы //http://www.google.ru/#newwindow=1&q=12

2. Укке Ю.В., Кан-Калик В.А. Управление формированием личности специалиста с высшим образованием. - М.: НИИВШ, 1985. - 44 с.

3. Delor J. Learning: The Treasure Within. - Paris: Unesko, 1996 – 78 p.

4. Шнайдер Э.И. Формирование системной готовности технологий обучения в индивидуально-творческой подготовке. - М.: НИИВШ, 2000. - 44 с.

5. Галиева З.Т. Формирование глобальной компетентности у учащихся начальной школы // Школа. Вуз. Наука: Материалы конференции аспирантов и студентов. – Бирск, 2002. - С. 61-63.

6.//http://www.google.ru/#newwindow=1&q=%D0%93.%D0%A5%D0%B0%D0%BB

%D0%B0%D0%B6+(G.+Halasz)+

ӘОЖ (7.05)

ВИЗУАЛДЫ ФЕНОМЕНІН ЗЕРТТЕУ ӘДІСНАМАСЫ

Пошаев Д.Қ., п.ғ.к., профессор м.а.
Әбибуллақызы Ә., магистр-оқытушы
Қыстаубаева Ә.С. – магистрант
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Қазақстан

Резюме

В статье рассматривается проблема понимания категории «визуализация», феноменом которой являются методы и подходы к изучению данных и их пониманию, как одна из основных проблем философской, психологической и теории обучения. Выдвигаются позиции, лежащие в основе формирования методологически правильного подхода к феномену визуального.

Summary

The article deals with the problem of understanding the category «visualization», the phenomenon of which are methods and approaches to the study of data and their understanding, as one of the main problems of philosophical, psychological and theory of learning. The positions underlying the formation of a methodologically correct approach to the phenomenon of visual are put forward.

Визуалды (Визуализация - көзбен шолу) категориясын түсіну мәселесі философиялық, психологиялық және оқыту теориясының негізгі мәселелерінің бірі болып табылады.

Бұл, философияның негізгі мәселесін шешумен тікелей байланысты екендігінен шығады, сондықтан «визуалды» деген көзқарас «сана» және «материя» категорияларының философиялық мазмұнын белгілейді. Сонымен қатар, бірқатар философиялық категориялар визуалды категориясымен байланысты және оларды түсіндіру, әрине, «визуалды» дегенге байланысты. Бұған «әрекет», «тәжірибе», «білім» және т. б. сияқты категориялар кіреді. Визуалды ұғымына байланысты мәселелерді шешу психология, лингвистика, семиотика, әлеуметтану, педагогика сияқты басқа ғылымдар үшін маңызды болып табылады.

Қазіргі уақытта «визуалды» түсіндіруде ғана емес, сонымен бірге проблеманың өзін анықтауда да біржақтылық жоқ, өйткені «визуалды проблемасы» тіркесі ешқандай нақтылы мағынаға ие емес, мәселе шын мәнінде не екенін ашпайды[1].

Визуалды категориясы көптеген жылдар бойғы пікірталастың орталығында болды, бірақ ешқандай маңызды оң нәтижеге әкелмеді.

Әдебиетте қазір әртүрлі уақытта айтылған және әртүрлі дәрежеде дамыған «визуалдыға» қатысты бірнеше көзқарастар қатар өмір сүреді.

Сонымен қатар, авторлар сәйкес келмейтін шешімдерді қолданады, мәселе талдаудың әртүрлі деңгейлерінде зерттеледі. Шамасы, проблеманың қойылымдары бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленеді. Сондықтан нәтижелер, кез-келген жағдайда, бір қарағанда, салыстыруға келмейді. Басқаша айтқанда, талдаудың әдіснамалық негіздері әртүрлі.

Демек, мәселені шешудің бастапқы кезеңі визуалды мәселесіне әртүрлі тәсілдерді әдіснамалық тұрғыдан түсіну және оны шешудің бірыңғай платформасын жасау болып табылады.

Біздіңше, визуалды санатының материалдық санатымен байланысынан туындайтын мәселеге, сондай-ақ, онтологиялық тұрғыдан алынған визуалды категориясын түсінумен ерекшеленетін ұстанымға да назар аударған жөн сияқты.

Біріншісінің мәні визуалды материя қозғалысының бір түрі ретінде қарастырылады.

Визуалды тек эпистемологиялық (білімді, оның құрылымын, қызметі мен дамуын зерттейтін философиялық - әдістемелік пән) жазықтықта болды, ал онтологиялық тұрғыдан ол материалдық болып көрінді, бірақ сонымен бірге материя қозғалысының осы түрінің эпистемологиялық жазықтығында визуалды нені білдіреді?- деген сұрақ туындайды. Егер, онтологиялық тұрғыдан шолу жасасақ «визуалды», «сана», «психикалық» сияқты негізгі терминдер туралы сөз қозғалатыны байқалады. Көбінесе оларды бірдей деп түсінеміз, себебі олардың арасындағы айырмашылық тек стилистикалық түсінігінде деп қабылдаймыз. Мысалы, визуалды қалай түсінілгенін қарастырайық:

Визуализация - (лат. visualis визуалды), адам көзіне көрінбейтін сәулелену өрісін (инфрақызыл, ультракүлгін, рентген, ультрадыбыстық және т.б.) және сәулелену объектісінің көрінетін (ақ-қара немесе түсті) бейнесін түрлендіру әдістері.

Визуалды - (лат. visualis-көрнекі) физикалық құбылысты немесе процесті көзбен шолып қабылдауға ыңғайлы болатын етіп ұсыну.

Визуалды – бұл, құбылысты немесе қандайда сандық мәнді ақпаратты көзбен шолып (визуалды) қабылдауға және оны талдауға ыңғайлы формада беру әдісі.

Визуалды – бұл, көзбен шолып бақылау мен талдауға ыңғайлы түрдегі сандық ақпаратты немесе физикалық құбылысты ұсыну әдістерінің жалпы атауы.

Визуалды - иероглифтерді,осыған қатысты ұғымдарды интуитивті түрде сипаттау. Визуалды (лат. visualis, "көрнекі") - презентация әдістерінің жалпы атауы.

«Визуалды» термині латын сөзінен шыққан visualis - көрнекі, көрнекі түрде қабылданатын, яғни сандық және мәтіндік ақпараттар: графиктер, диаграммалар, кестелер, карталар және т.с.с. түрінде ұсынуды білдіреді.

Визуалды - бұл кез-келген ақпаратты графикалық түрде, кейде қиялдағы ақпаратты ұсыну болып табылады.

Көріп отырғанымыздай, визуалды термині қарастырылып отырған қызмет саласына байланысты бірқатар анықтамаларға ие, яғни, «визуалды» - ой, сезім, қабылдау, ұсынуға қатысты ерекше факт ретіндегі феномен (құбылыс) екеніне дау жоқ.

Олай болса:

1. Визуалды материалдық, адамның санасынан тыс өмір сүретін объективті нақтылық емес, бұл, танымдық талдау үшін өте қажет абстракция.

2. Визуалды - объективті әлемнің субъективті бейнесі.

3.Визуалды - адамның қоршаған әлемді қоғамдық сана мен ерік-жігердің алуан түрлі етіп бейнелеуі.

4. Визуалды - сананың сапалық тұрғыдағы сипаттамасы.

5. Визуалды - сананы психикалық рефлексияның жоғарғы формасы ретінде сипаттау.

6. Визуалды - заттың адамның жүйке жүйесіне әсер етуі кезінде пайда болатын өнімі.

7. Визуалды - материя қозғалысының бір түрі.

8. Визуалды - материалдық қасиет.

9. Бірқатар контексттерде «визуалды» терминінің орнына « Визуалды образ» тіркесі (жеке адамның немесе жануардың миында орналасқан) кездеседі. Сонда, визуалды – бұл, сана жұмыс істейтін нәрсе және оның мазмұны.

Жоғарыдағыларды талдай отырып,визуалдық танымның үш тәсілін бөлуге болады: 1) «сана» арқылы, 2) «материя» арқылы, 3) «рефлекция» арқылы [2].

Визуалды сана арқылы берілетін болса, онда сана нысандардың көшірмелері, нақтылы суреттермен жұмыс істейтін қасиет.

Визуалды материя ұғымы арқылы сипатталатын болса, онда визуалды материяның өзіне қатысты анықталады және оны кем дегенде екі мағынада түсінуге болады: 1) адамдарның қоршаған әлемге қатынасы ретінде; 2) адам миының сыртқы әлемге қатынасы ретінде.

Аталған қатынастардың әрқайсысын таңдау әр түрлі алғышарттарға негізделеді: визуалды тек әлеуметтік процестермен байланысады немесе ол жалпы психиканың сипаттамасы ретінде танылады.

Егер, визуалдықты материяның қасиеті ретінде қарастырар болсақ, онда оның үшінші беріліс түріндегі тәсілі, рефлекция категориясы арқылы сипатталатынына - назар аудармасқа болмайды

Жоғарыдағыларды талдай отырып, «визуалды» - адамның ойлауға бағытталған теориялық іс-әрекетінің нысаны (рефлекция) екеніне көз жеткіземіз. Мұндай күрделі қиындықтар рефлексияны процесс ретінде де, нәтиже ретінде қарастыру болып табылады.

Егер, рефлексияны материалдық объектілердің өзара әрекеттесуі деп қабылдасақ, онда өзара әрекеттесу процесінің өзі біз үшін өте маңызды болып табылады. Осыған сүйене отырып, визуалдықтың материалдық табиғатын мойындау керек екені нақтыланады десек болады.

Егер, біз материалдық процесс туралы сөз қозғайтын болсақ, онда оның нәтижесі қандай да бір материалдық өзгеріске алып келетінін ескерген жөн.

Мұндайда, «Материалдық процестің нәтижесінде визуалды бейне (образ) қалай пайда болады?» - деген сұрақ туындайды. Бейненің (образдың) визуалдыдылығы туралы түсінік зерттеушінің ұстанымымен анықталатынын мойындау керек. Сонымен, пікірталас барысында - бұл сұрақтың маңыздылығы - әдіснамалық талдаудың объектісіне айналуында болып отыр. Олар: 1) визуалдықтың қоғамдық табиғаты туралы (визуализацияның пайда болуы әлеуметтік адамның іс - әрекетімен байланысты ма, әлде бұл міндетті шарт па?);

2) зерттеуші ұстанымының визуализация құбылысын түсіндіруге әсері туралы; 3) нақты ғылыми және философиялық тұжырымдардың аражігін ажырату туралы; 4) философияның негізгі мәселесінен тыс визуалды мен материалдық арасындағы айырмашылықтың өзара салыстырмалылығын түсіндіру туралы; 5) «сана», «визуалды», «психикалық», «субъективті», «объективті», «рефлексия» категорияларының арақатынасы туралы әдіснамалық талдаудың қажеттігі орын алады.

Біздің ойымызша, пікірталас материалдарымен бірге мәселеге әдіснамалық тұрғыдан дұрыс көзқарас қалыптастыруға негіз болатын ең түсінікті позицияларды алға тарту керек.

1. Визуалды - функционалды қасиет ретінде. Алайда, мұндай тұжырымдама негізгі термин түсіндірмесін айтарлықтай әлсіретеді.

Бұл, біріншіден, функционалдық қасиет объективті нақтылыққа тән және әлеуметтік адамның қасиеті ретінде орын алуында. Екіншіден, образ, жалпы нақтылық бейнесі және субъектінің әлеуметтік-практикалық әрекетінің нәтижесі ретінде орын алуында. Үшіншіден, әрекет ретінде және субъект рефлекция мазмұны ретіндегі әрекеті және әрекет «визуалдық негіз» ретінде орын алуында. Төртіншіден, визуалды сыртқы объективті әрекетке айналуға қабілетті ішкі күй ретінде әрекет етеді - дегенге саяды.

Мұндай тұжырымдар, біздің ойымызша, бір-бірімен толық байланысты емес сияқты, сондықтан бұл түсіндіру конструктивті емес болып көрінеді.

2. Визуалды - адам санасының функционалды қасиеті ретінде. Бұл тұжырымдаманың мәні мынада: өзінің ұйымдастырылуының белгілі бір деңгейінде материалдық жүйелер әсердің заттық-энергетикалық жағын жоя отырып, реттілік қатынастарына (құрылымға) жауап беру қабілетіне (диаграммалар, графиктер схемалар т.с.с) ие болатынында. Визуалдық - ақыл-ой жоспарының бейнелері (образы) ретінде әрекет етеді (ұғымдардың, пайымдаулардың, гипотезалардың, идеялардың және т.б. мазмұны ретінде). Мұның, 1- позициядан айырмашылығы, мұнда визуалдық тек субъективті, дәйекті түрде әрекет етеді.

3. Психика - адамның дүниеге танымдық қатынасы. «Визуалды» категориясы объективті нақтылықты білуге қатысты адамның дүниеге танымдық функциясын ғана орындайды. Бұл ұстанымның негізгі мәні - нақтыға жасырын (ойда, түйсікте) түрде қарау. Визуалды шын мәнінде материалға сәйкес болған жағдайда, яғни түпнұсқаның көшірмесі болған кезде, әрқашан материалдық жүйелердің өзара әрекеттесуі кезінде қалыптасатын материалдық құрылымдардың түйсікпен «қайталанатындығында». Бұл даусыз рефлексияға деген ұмтылысты растайды.

4. Визуалды және ақпараттылық. «Визуалды» заттың белгілі бір материалдық жүйелерінде көрінетін ақпаратты қамтитын қасиеті ретінде анықталады. Мұндай қатынастың ерекшелігі - оның элементтері ақпаратты өз күйлерінде білдіруге де, басқа материалдық жүйелерге әрдайым бірдей материалдық әсер етуге де қабілеттілігінде. Бұл, заттың ақпараттық қасиеттерін өздігімізден «кодтау» ретінде әрекетке алып келеді. Яғни, сананың пайда болуы,

көрсетілген сандық өзгерістермен анықталатын сапалық өзгерістердің біріне айналуынан көрініс табады.

5. Визуалды объективті түрде барлық адамдарға тән қасиет. Визуалды - жеке адамның миындағы бейнелер мен ойлар, сондай-ақ басқа адамдарға да тән ұқсас психикалық құбылыстар, яғни жеке тұлғаның ақпаратқа ие болу қабілеті. Визуалды - бұл адамзаттың өмір сүруінің арқасында өмір сүретін, құрылымы нақты әлемнің көрінісі болып табылатын белгілі бір жолмен ұйымдастырылған әлем. Мұнда, визуалды - саналы әрекет түрі. Әрекет формалары, біріншіден, тілде, екіншіден, мінез-құлық үлгілерінде де орын алады.

Тіл де, мінез-құлық үлгілері де аккумулятивті (қордаланған) функцияны орындайды, қоғамдық тәжірибені жазады және жеткізеді. Оны қоршаған дүние туралы және онда жүріп жатқан процестер туралы хабарлар мен мағлұматтар деп түсінуге болады. Ақпараттық процес - іс-әрекет объектісін де, субъект-объектілік және субъект - субъектілік қатынастарды да шынайы көрсету қажеттілігімен бағытталады.

Мұнда айтылғандар әдіснамалық алғышарттар болып табылады, олар біздің көзқарасымыз бойынша визуалдық мәселені неғұрлым нақты қоюға мүмкіндік береді. Белгіленген тәсілдер шеңберінде мәселені шешу қосымша зерттеуді қажет етеді.

Әдебиеттер

1. В.С. Тюхтин. О природе образа. М.: 1963 – 152с.
2. В.С. Тюхтин.Отражение системы, кибернетика М.: 1972 .С 208-209
3. Пошаев Д.Қ., Байбатшаева А.Е., Ұзахова А.С. Ақпаратты визуализациялау технологиясы.Оқу құралы. Шымкент, ОҚМПУ. 2020 – 92 б.

ӘОЖ (371.178)

ИНФОРМАТИКАНЫ ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

магистр оқытушылар Құрманбаева Ж.І., Кулжатаева К.М., Шынжігіт Ж.Б.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье речь пойдет о тенденции новых информационных технологий в образовательном деле подготовки и передачи информации обучающемуся. Основным инструментом реализации данного процесса является компьютер, поэтому современной школе необходим учитель, обладающий развитыми творческими способностями к поиску, владеющий новыми педагогическими технологиями, знающий язык новых информационных технологий со сложившимся профессиональным мастерством.

Summary

This article will focus on the trend of new information technologies in the educational field of preparation and transfer of information to the student. The main tool for the implementation of this process is a computer, therefore, a modern school needs a teacher who has developed creative abilities to search, who owns new pedagogical technologies, who knows the language of new information technologies with established professional skills.

Техникалық құралдар негізінде ақпараттық технологиялар арасында: компьютерлік (оқу бағдарламаларымен жұмыс; математикалық есептеулерді орындау; ақпарат іздеу; әртүрлі процестерді модельдеу) және мультимедиялық (компьютерлік қосымшаларды пайдалану мүмкіндігі; сабақта оқыту бейне файлдарын пайдалану; аудиторияның презентацияларын көрсету; ғаламдық Интернет желісінің материалдарын пайдалану).

Қазіргі заманғы информатика тұжырымдамалық схемалар әдістерін, танымдық схемаларды қолдана отырып, білімді ұсыну арқылы заманауи компьютерлік технологияларды қолдануға көбірек көңіл бөледі, білім объектілері мен олардың арасындағы қатынастарды графикалық түрде бейнелейді. Бұл себеп - салдарлық байланыстарды анықтау, проблемаларды ғана емес, оларды шешудің тиімді стратегияларын құру қабілетін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Microsoft Office пакетіне және бірқатар арнайы бағдарламаларға кіретін ұйымдық диаграммалар мен графикалық нысандарды құрудың кіріктірілген құралдары информатиканы зерттеуде осы принципті жүзеге асыруға мүмкіндік береді [1].

Жақында студенттердің жеке басын дамытуға бағытталған оқыту теорияларының идеяларын жүзеге асыратын бағдарламалық құралдарды әзірлеу және қолдану басымдыққа ие болды. Жеке тұлғаны дамыту, сыни ойлауды қалыптастыру үшін әсіресе үлкен мүмкіндіктер модельдеу жүйелерін, іскерлік ойындарды, виртуалды әлемдерді, сараптамалық жүйелерді, мультимедиялық және электронды каталогтарды, энциклопедияларды және т.б. қамтитын жаңа буын оқыту құралдарына негізделген. Бұл Оқыту құралдары ақпараттық технологиялардың мүмкіндіктерін іске асырады, оларды қолдану мақсаттары дәстүрлі білім беруден басқа, қазіргі қоғамды ақпараттандыру міндеттерімен, сондай-ақ оқушылардың интеллектуалды даму процестерін күшейту қажеттілігімен анықталады.

Бағдарламалық жасақтама эволюциясының жалпы бағыты-мәтіндік жүйелерден графикалық және мультимедиялық жүйелерге көшу. Оқу процесіне үш өлшемді графика, музыка, бейне, анимация элементтері бар Бағдарламаларды қосу оқу материалына назар мен қызығушылықты күрт арттырады. Мультимедиялық технологияларды қолданудың педагогикалық мақсаттары оқытудың қарқынды нысандары мен әдістерін енгізу мүмкіндігімен, аудиовизуалды деректерді өңдеудің заманауи құралдарын қолдана отырып, оқуға деген ынтаны арттырумен, ақпаратты эмоционалды қабылдау деңгейін арттырумен, хабарламаларды өңдеу бойынша өзіндік қызметтің әртүрлі нысандарын енгізу дағдыларын қалыптастырумен анықталады.

Американдық профессор д. х. Джонассен "компьютерлерді білімді ұсыну формализмі ретінде қосымшаларды қолдана отырып, таным құралы ретінде пайдалану барлық қол жетімді оқу бағдарламаларын қолданудан гөрі материалды тезірек және толық игеруге ықпал етеді"деп санайды. Сондықтан, оның пікірінше, сыни ойлауды дамытуға ықпал ететін оқу құралдарының қатарына мультимедиялық құралдар, сараптамалық жүйелер, мәліметтер базасы, кестелік процессорлар жатады [2].

Оқытудың заманауи әдістері білім деңгейіне қарамастан оқу процестерін,

қашықтықты және өзгергіштікті дараландыруға бағытталған. Асинхронды қашықтықтан оқытуды пайдалану кезінде оқушының дербестігіне оқудан өтуге үлкен жауапкершілік жүктеледі. Өзін-өзі оқыту мен оқытудың жеке қарқындылығы келеді. Қашықтықтан оқытудың ақпараттық технологиялары студенттерге өздеріне ыңғайлы траектория бойынша өз бетінше оқыту үшін өздерінің ресурстық базасын пайдалануға мүмкіндік береді. Орындалған бақылау тапсырмаларының нәтижесін алу мүмкіндігі.

Қазіргі уақытта оқытудың белсенді әдістерін қамтамасыз ететін интерактивті, мультимедиялық бай білім беру ресурстарын пайдалану арқылы заманауи оқыту процесі тиімдірек болатыны анықталды. Білім беру ресурстары мен Виртуалды шындық жүйелері осы талаптарға жақсы сәйкес келеді. Мұндай электронды ресурстардың мысалы ретінде студенттерге физика сияқты ғылыми және табиғи салаларда жаңа білім мен дағдыларды игеруге көмектесу үшін компьютерлік оқыту ортасындағы нақты әлемдегі объектілердің мінез-құлқын модельдеу болып табылады [3].

Информатика сабақтарында жаңа ақпараттық технологияларды қолдану тәжірибесі оқу материалын ұсыну үшін таңдалған әдістердің өзектілігі мен тиімділігін дәлелдеді. Бұл келесі қорытындыларға мүмкіндік берді. Ең заманауи білім беру құралдары - презентациялар мен интерактивті тақта-мұғалімдерге презентациялар жасауға көмектеседі. Тақырыпқа қызығушылықты арттыру. Заманауи материалдар жаңа материалдарды көрсету уақытын қысқартты, алынған дағдыларды біріктіру процесін жеделдетті, орындалатын жұмыстың мақсаты мен барысын дұрыс түсінді, тапсырманы орындау уақытын қысқартты.

Материалды ұсынудың ыңғайлылығы мен икемділігі, әртүрлі аймақтар мен елдерде орналасқан ақпарат пен деректерге жедел қол жетімділік, жаңартудың жоғары жылдамдығы және интернет-технологиялардың басқа да артықшылықтары оларды іс жүзінде тез енгізуге мүмкіндік береді.

XXI ғасырда компьютерлік техниканы жаппай қолдану жағдайында қазіргі қоғамның барлық салаларында ақпараттық технологиялар құралдарын оқыту практикасына енгізу, оқу-танымдық қызметті компьютерлік қолдауға негізделген оқыту технологияларын қолдану мәселелері үлкен маңызға ие. Мектептің табалдырығын аттаған Қазіргі орта мектеп оқушысы XXI ғасырда адамға қажетті қасиеттерге, соның ішінде сыни тұрғыдан ойлау сапасына ие болуы керек.

Қорытындылай келе оқытуда ақпараттық технологияларды қолдану туралы айтқым келеді:

- оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады,
- оқу іс-әрекетінің оң уәждемесін қалыптастырады,
- оқушы деңгейінде оқытуға сараланған, жеке тәсілді іске асырады,
- оқу процесін оңтайландырады және даралайды,
- білімді игеру мониторингінің сенімді жүйесін жасайды,
- мұғалімнің оқушылармен ынтымақтастық режимінде оқыту процесін жүзеге асырады, педагогтің педагогикалық біліктілігін арттырады,
-мұғалімге заманауи педагогикалық технологияларды қолдануға мүмкіндік береді;

- оқушылар дұрыс сөйлеуге және қойылған сұрақтарға толық жауап беруге тырысады,

-сабақта тестілерді қолдану оқушыларды тәртіпке келтіреді, олар компьютерге жақсы баға беруге тырысып, сабаққа мұқият дайындалады.

- компьютерлік технологияларды қолдану сәннің әсері емес, білім берудің қазіргі даму деңгейіне байланысты қажеттілік.

Жаңа технологияларды қолдана отырып сабақ дайындау көп күш пен уақытты қажет етеді, өкінішке орай мұғалімдерде жоқ. Бірақ студенттерге оқу материалын оқу тәсілін таңдауға мүмкіндік беретін сабақтар, Оқу материалы түрлі-түсті және қызықты болатын сабақтар, тұрақты қарым-қатынас жүргізілетін сабақтар студенттер үшін жарқын, сіңімді, жағымды болады, бұл студенттер арасында пәнге деген қызығушылықты арттырады. Мұғалімге оқытудың дәстүрлі түрінен бас тарту қиынға соғады, бірақ тек оқу бағдарламасын үнемі жетілдіру, белгісізден қорқу, оқытуда жаңа технологияларды қолдану ең жоғары нәтиже бере алады.

Әдебиеттер:

1. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании. - М.:Школа-Пресс, 2004.
2. Роберт И.В. Распределенное изучение информационных и коммуникационных технологий в общеобразовательных предметах // Информатика и образование. - 2001. - №5
3. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие-М.: Народное образование, 2001г.
4. Захарова, И. Г. Информационные технологии в образовании : учеб. пособие для студ. высш. педаг-х учеб. заведений / И. Г. Захарова. - М. : Академия, 2005. - 192 с.

ӘӨЖ

ТӘКЕН ӘЛІМҚҰЛОВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ КӨРКЕМ БЕЙНЕЛЕР

Кенжебек А.А. – 1701-11 тобының II курс магистранты
Ғылыми жетекші: Сапарбаева Қ.Ж. – ф.ғ.к., аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье раскрываются художественные образы искусства и художественные образы в произведениях писателя Такена Алимкулова. В процессе создания художественного образа анализируются писательское мастерство, неповторимый почерк, артистизм.

Summary

In this article, artistic images of art and artistic images in the works of the writer Taken Alimkulov are revealed. In the process of creating an artistic image, writer's skill, unique handwriting, artistry are analyzed.

Қазақ әдебиетінің 1950-1960 жылдардағы қазынасының молайып, дамуына еңбек сіңірген қаламгердің бірі және бірегейі – Тәкен Әлімқұлов. Ұлттық құндылық – халықтың тыныс-тіршілігі мен руханиятының айнасы дейтін болсақ, жазушының қаламгерлік қолтаңбасы қазақ әдебиетінде ұлттық мәдениет пен

болмыстың, халықтық танымның күллі ғажайыптарын тере отырып, өнердің қыры мен сырын ашуға бағытталғанын көреміз. Халық нәрімен сусындап өскен қаламгердің дерлік шығармасы – мінез-құлқы қалыптасқан, ұлттық бояуы қанық кейіпкерлер, төл өнерді мұрат тұтқан өнер адамдарының тағдырына құрылған. Жазушы терең де тартымды суреттеген өнерпаз образдары ақындық пен күйшіліктің, мәдениеттің ортасында болып, өнер табиғатының киелілігі мен қасиетін танытады. Осындай ұлттық бейнелер жасауда, олардың тағдырын көркем туындыға арқау ету жолындағы қаламгердің шебер ізденісі мен көркем дүние жасай алудағы талантына сүйсіне отырып, қаламынан туған көркем шығармаларына тоқталып өтейік.

Өнер адамдары: Сүгір, Тәттімбет, Сейтек, Ықылас; тарихи тұлғалар: Махамбет, Сәкен, Шоқан есімдерінің әдебиетте өз орнының қаланып, халқының рухани мұрасына айналуы жолында жазушы шығармаларының рөлі зор болды. Соның бір айғағы ретінде, жазушы «Қара қобыз» деп аталатын әңгімесінде күйші Ықылас образын жан-жақты ашуға тырысады. Зерттеуші-ғалым Алмасбек Мауленов жазушы Тәкен Әлімқұловтың күй құдіретін шынайы жеткізуші екендігін, аталған әңгімесінде аңыздық сарын көрініс тауып, ақиқат өмірді бейнелегенін жазады [1,48]. Қаламгер Ықылас образын жасауда өзіндік көркемдік шешімге бой алдырады. Аңыздарды көбінесе жалқылықтан жалпылыққа ұштастырып, күйдің шығу тарихын бөлек оқиғамен байланыстыра қарайды. Мәселен, осы шығармада Ықыластың баласы абақтыға жабылып, оны шығарып алу үшін, аға сұлтан Ерденге барған сапары суреттеледі. Ерден жақында ғана баласы Әймендеден айрылып, басынан қаза өткеріп, қара түнекте қамалып отырған жан болады. Ықылас келгенде өтінішінің орайын таппай, Ерденге күй арқылы көңіл айтып, қобызымен шер тарқатпақ болады. Қаралы үн мен зар қобыз тілінде қоса сарнап, өмірдің жалғандығы мен өткінші екендігін дәлелдей отырып, баласынан бірі тірі, бірі өлідей айрылған қос әкенің мұң-зары қосыла түседі де, күңіреніп үн шығады. Қобызға үн біткендей, қоса жылап, әрі жұбатып отырғандай болғанда ғана Ерден басын көтеріп, Ықыластың келу себебін сұраған екен. Бірақ, дәл осы күйдің шығу тарихын Ақселеу Сейдімбек өз еңбегінде аңызды негізге ала отырып, Ықыластың үйленбеген, жас жігіт екендігін, ауылының малын Ерден байдың ұрлап алып, оған ауыл ақсақалдары жоқ іздеп барғандығын жазады. Ерденнің басындағы қара қайғыны барған соң білген ақсақалдар сөзін неден бастарын білмей тұрғанда, Ықылас қобызын алып, қаралы жанды күй тілімен жұбатқан екен. Сонда Ерден басын көтеріп, мал алғандығын мойындап, келгендерді қобыз тыңдауға шақырған екен. Екі оқиғада да Ықыластың қара қобызын жанына сүйеу етіп, кісінің мұң-зары шығуына себепкер болғандығын байқаймыз. Тек жазушы Тәкен Әлімқұлов аңыз желісін қиюластырып, күй аңызының мотивін басқа қырынан қарастырады. Ықылас образын жасауда оның терең психологиялық толғанысын тебірене жеткізеді.

Махамбеттің биік образын жасауда «Қараой» әңгімесінің маңызы зор болды. Бұл әңгімеде ұлттық образ – Махамбеттің күрескерлік рухы ғана суреттелмейді, оның өнерге деген махаббаты мен әйелі мен баласына соншалықты жайлы, жайдары мінезі де сөз болады. Тәкен шығармаларын жан-жақты қарастырған

ғалым Қансейіт Әбдезұлы бұл шығармада жазушының Махамбет образын күрескер ретінде ғана суреттемегенін, осы қырын ғана қарастырғанда жазушы біраз нәрседен ұтылатындығын алға тартады [2,38]. Жазушының бір ерекшелігі сол – көркем бейнені жасау барысында бұрын ашылмаған сыры мен шынына тоқталып өтеді. Махамбеттің оқтауды домбыра қып шертетіндігі, шендіден өнерліні артық көретін қасиеті барлығын тілге тиек етіп өтеді. Шығарма Махамбет образын жасау барысында тұтастай дерлік ұлттық танымды танытатын оқиға, іс-әрекетпен өрбіп отырған. Мәселен, шығарма басын Ер Тарғын батырдың сол мекенге келу аңызынан басталуы да – ұлттық танымның көрінісі. Махамбет образын жасауда қолданған *түс деталі (*әйелі Әуестің түсінен шошып ояндым дегені), үйді айнала жүгірудің жаман ырым екендігін айтқаны, бәрі-бәрі Махамбетке төніп келе жатқан қаралы хабардың жаршысындай еді. Ағайыны Ықыласқа сеніп, ақыры соның қолынан қаза болған күрескер тұлғаның қазасы *психологиялық параллелизм* арқылы беріледі: күн ұясына батқан кез, тұтылған ай бейнесі, қаралы қызық, дөңгеленген Қараой...[3,293]. Ұлы тұлғаның қазасы табиғатпен мұндас, табиғат та қоса жоқтасқандай мұңлы әрі түнек.

Өнер тағылымын бәрінен жоғары бағалайтын қаламгердің терең туындысы ұлт күрескері – Махамбеттің көп жерде айтылатын өрлік тұлғасын ғана емес, кісілік, кішілік келбетін танытып, азаматтық, адамгершілік рухын таныта түскендей. Жазушы өнерқұмарлықтан кенде емес, қарапайым, қазақ дәстүрін берік ұстанып, ұлтының әрбір құндылығын қастерлей білген Махамбеттің оқырманға беймәлім өнерлі қырын ашуды мақсат еткен.

«Сапар сазы» деп аталатын әңгімесінде қаламгер тұңғыш ғалым – Шоқан Уәлихановтың парасаты келіскен биік көркем тұлғасын жасап шығарады. Шоқанның оқу-білім арқылы кемелденіп, ақ пен қараны ажырата алатын терең ойлы екендігі – оның қазақтың кейбір тозған дәстүрлері мен кемшін мінез-құлқына деген сыншылдық қасиеті арқылы көрінеді. Шығарма эпизодында берілгендей, Шоқан қонақ боп түскен ауылда кішкентай қыздың құман алып, кісі қолына су құйып жүргендігін ұнатпай, қыз қолындағыны өзі алып, өзі құйып шығады. Осыдан-ақ кісі қолына қазақта қыз балалар емес, ұлдардың су құюы керектігі белгілі болады. Шығарма осыдан бастау алады. Қазақтың көптеген теріс мінезін қалай сынаса да, тұңғыш ғалым өз халқынан артық ешкімді де жақсы көрмейді. Әсіресе, қазақтың сауықшылдығы, ән мен күйге, өлеңге құмарлығын ұнатады. Шығарма бастан-аяқ Шоқан бейнесін суреттеумен қатар, сол кездегі қазақ тіршілігінің жарқын айнасы болғандай. Шоқандар үйден шыққанда, ауыл шетінде қартайған торысын тұрғыза алмай жатқан байға кездеседі. Бұрын бәйге шауып, жүйрік атанған тұлпарды жерден тұрғызудың ретін таба алмаған адамдар, бәйге ұйымдастырған сықылды қып, бір топ атпен ұран сап шауып өтуді жөн көреді. Жүйріктің аты қашан да жүйрік қой, жерден тұра алмай жатқан бәйге ат кенет әлгі шабысты көріп, атып тұрады да, шамасы келгенше шаба жөнеледі. Осы сюжеті арқылы жазушы біраз ой айтқысы келгендей. Ол бәйгеге түсер жүйрік пен Шоқанды қатар қояды. Өйткені, осы оқиғаны көріп, Шоқан да өзінің осы бәйге ат секілді шабар кезі алда екендігін, қайтсе де қазағының көкірек көзін ашып, ілім-білімге үйретер шағы келетіндігін ойлайды. Ескірген салт-дәстүрден ажырап,

күндестік, аңқаулық сынды қасиеттерінен айрылса екен деп тілейді. Жазушы ғалым үшін ол жолдың басты нысанасы – ағартушылықта жатқандығын түсініп, сол жолда еңбек етуге бар күшін салуға тырысатынын жазады. Тұңғыш ғалымның осынау ұлт болмысымен біте қайнасып жатқан ерен тұлғасын қарымды қаламгер Тәкен осылай көркемдейді. Шоқан аңсаған білім мен ғылым ғасырына қазақтың жақындап қалғандығын аңғартады.

Зерттеуші-ғалым Л.Тұрабаева сөзімен айтсақ, жазушы Тәкен Әлімқұлов әдебиетте өнер иелерінің, ақындар мен күйшілер, тарихи тұлғалардың өмір жолын шығармашылығына арқау еткен бірден-бір бірегей жазушы [4,150]. Жазушы ұлттық көркем бейнені жасап шығаруда олардың елге беймәлім қыры мен сырына, әсіресе өнеріне, қабілетіне, биік талантына тоқталады. Қаламгердің шығарма тілі жатық, қысқа диалогтармен беріліп, оқиға үстіне оқиға өрбіп отырады. Қазақтың салт-дәстүрі мен тіршілігіндегі іс-әрекеттер кеңінен суреттеліп, шығармаға көрік береді.

Қорыта айтқанда, өнер жолына өзі де қызығып, өнердің дәмін татқан жазушының күллі шығармасынан өнерпаз тағдыры жазушының өз жүрек сырымен үндесе отырып, жыр боп төгіледі, күй боп сезіледі [5,3]. Ол турасында алдағы уақытта тағы да тоқталып өтпекпіз. Қаламы қарымды жазушының әр туындысынан көркем бейнелі өнер иелерінің нәзік те сырлы кескін келбетін тануға болады. Сондықтан да, Тәкен Әлімқұловты ұлттық образдар жүйесін жасауда жазушылық шеберлігі мол, қайталанбас қаламгер деп айта аламыз.

Әдебиеттер:

1. Мәуленов А. «Т.Әлімқұловтың «Қара қобыз» әңгімесіндегі аңыздық сарын». Қазақ тілі мен әдебиеті журналы, №6. Алматы, 2001
2. Әбдезұлы Қ. «Тәкен Әлімқұлов шығармаларының тілдік-көркемдік ерекшеліктері». Қазақ тілі мен әдебиеті журналы, №3. Алматы, 2001
3. Әлімқұлов Т. Таңдамалы. «Қазақпарат», Алматы, 2015
4. Тұрабаева Л.Қ. «Т.Әлімқұлов шығармашылығындағы Ақан бейнесі». Хабаршы, №2, ҚазҰУ, 2006
5. Әбдезұлы Қ. «Тәкен Әлімқұлов шығармаларындағы тарихи шындық пен көркемдік шешім». «Алматы ақшамы», №38, 1999

ӘӨЖ

ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ГЕОГРАФИЯНЫ ОҚЫТУДА КОМПЬЮТЕРЛІК ОЙЫНДАРДЫҢ ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІ

Байтенова А.А-1506-10 тобының студенті
Ғылыми жетекшісі: Налмишова Қ.Н-аға оқытушы.

Резюме

Статья о значении компьютерных игр в обучении географии в школе и их влиянии на будущее.

Summary

An article about the importance of computer games in teaching geography at school and their impact on the future.

Орта мектептегі заманауи білім берудің мақсаты кәсіби құзыретті, әлеуметтік белсенді, шығармашылық тәуелсіз тұлғаны қалыптастыру үшін жағдай жасау негізінде тарихи қалыптасқан педагогикалық жүйені одан әрі дамыту болып табылады. Қазіргі уақытта біз "еліктеу" парадигмасынан "ақпарат" парадигмасына енген білім беру кеңістігінің өзгеруін де көріп отырмыз. Мектептегі білім беру жүйесінің басты кемшілігі-қазіргі заманғы қажеттіліктерге сәйкес келмейтін ақпаратты жиі пассивті қабылдайтын оқушының іс-әрекетінің болмауы. Ақпараттық қоғамға көшу кезінде білім беруді жаңғырту, оқытудың заманауи технологияларын іске асыру, оқушылардың өзін-өзі тәрбиелеу мәдениетін дамыту, өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі бақылау жағдайында оқушылардың берілген оқу сапасына қол жеткізу үшін оқушыларды өз бетінше жұмыс істеуге баулу педагог үшін маңызды бола түсуде. Осылайша, оқушыларды оқытудың қазіргі жағдайы олардың теориялық дайындығының сапасын арттырудың жаңа жолдарын, тәуелсіз шығармашылық жұмысқа дайындығын, ең бастысы - құралдар мен әдістерді, соның ішінде оқыту құралдары мен әдістерін іздеуді талап етеді.

Соңғы онжылдықтарда ойын педагогикалық технологиялары педагогикалық практикаға кеңінен енгізілді. Оқытудың ойын түрі соңғы жылдардағы ең сәтті және перспективалы инновацияны білдіреді. Іскерлік дидактикалық ойын барысында мақсаттылық, белсенділік, ойлаудың серпінділігі мен өнімділігі, есте сақтаудың беріктігі мен жеделдігі, кемелдікке ұмтылу және өз күшіне деген сенім дамиды.

Оқытудың белсенді формалары, соның ішінде ойын формалары жақында география сабақтарында кеңінен қолданылды. Географияны оқытуда ойындарды пайдалану көптеген мәселелерді шешеді. Олар пәнге танымдық қызығушылықты дамытады, сабақта оқушылардың оқу іс-әрекетін белсендіреді, оқушының шығармашылық тұлғасының қалыптасуына ықпал етеді, өйткені көптеген ойындар көбінесе оқытудың проблемалық сипатын болжайды, өйткені жауап беру керек бастапқы сұрақ бар және шешу жолдары анық емес. Көптеген ойындар өзара оқуға мүмкіндік береді, өйткені олар жұмыстың топтық формалары мен кеңесу процесін қамтиды. Ойындар оқушыларға бір жағынан өз білімдерін тексеруге және бекітуге, екінші жағынан жаңаларын алуға, картаны терең зерттеуге мүмкіндік береді. Кейбір үстелдік географиялық ойындарға арналған материалды (ребустар, шарадтар, кроссвордтар, геолото, геодомино) оқушылар өздері дайындауды тапсырған жөн.

Қазіргі ғылыми-психологиялық зерттеулер оқу процесінде компьютерлік технологияны (КТ) пайдалану заңды құбылыс екенін көрсетіп отыр. Өйткені қазіргі уақытта оқыту процесі білімді меңгеру ғана емес, ең алдымен әртүрлі ақпарат көздерін, соның ішінде компьютерді пайдалана отырып, білім алу процесі болып табылады. Білім берудегі компьютерлік технологияларды қазіргі заманғы компьютерлік технологиялар мен бағдарламаланған оқыту идеяларын пайдалана отырып оқу ақпаратын жинаудың, сақтаудың, өңдеудің жүйелі, жаппай әдістері мен тәсілдерінің жиынтығы ретінде анықтауға болады.

Қоғамның қазіргі дамуын ескере отырып, әр мұғалімнің міндеті әртүрлі технологияларды қолдану және оларды классикалық оқу процесіне енгізу болды. Интернет пен компьютерлік технологияның эволюциясы ақпараттың оңай қабылданатын түрін және оның астында жасырылған білімнің шекті дәлдігін біріктіретін көптеген тапқыр қосымшалар мен бағдарламалардың болуынан көрінді. Білім беру процесінің шыңына жетуді қалайтын Заманауи мұғалім білім алушыларды мүмкіндігінше қызықтырады және өзінің жеке білім беру құралдарын кеңейтеді, міндетті түрде қолда бар ақпараттық өнімдерді бірінші болып қарастырып, оларға сыни бағамен қарап, оларды оқу жоспарына енгізу туралы ойлануы керек немесе оқушыларға осы ресурстарға сабақтан тыс уақытта назар аударуды ұсынуы керек.

Ақпараттық салаға деген осындай жаппай құштарлықты ескере отырып, әр мұғалімнің міндеті оқушыларды Интернеттің жағымды жақтарына бағыттау, ақпараттандырудың оң тенденцияларын пайдалану, оқушыларды цифрлық сауаттылық деп атауға үйрету болуы керек. Тек осы тәсілмен интернеттен белгілі тәуекелдер мен зиянды жоюға және оны білім беру мақсаттары үшін пайдалануға болады. Атап айтқанда, ақпараттық порталдардың нақты пайдасын былай қойғанда, мұғалімнің білім беру ойындарын пайдалануы кезінде оқытуға ынталандыруға оң әсер ету фактісі кеңінен танымал. Бұл факт 2009 жылы Грецияда дәлелденді [18]. Оқу процесіне география бойынша тақырыптық ойындар енгізілген оқушылар дәстүрлі бағдарлама бойынша оқитын құрдастарымен салыстырғанда үздік оқу көрсеткіштеріне қол жеткізді. Аталған зерттеу нәтижелері кейінірек басқа елдердің тәжірибесімен расталды: Түркия, 2009 [16] және Канада, 2009 [17].

Ойын сәттерін сабақтың әртүрлі кезеңдерінде қолдануға болады.

Сабақта ойынды қолдану өте алуан түрлі. Оны сабақтың басында үй тапсырмасын тексеру кезінде немесе оқушылардың назарын белсендіру үшін, оқу материалын тереңірек, мағыналы және жылдам игеру үшін жаңа материалды үйрену кезінде және сабақтың соңында зерттелген материалды бекіту және күрделі сыныптық жұмыстан кейін шиеленісті жеңілдету үшін ұйымдастыруға болады. Мұғалім осы ойын формаларының барлығын сабақ тақырыбына, оқушылардың дайындығына, жасына байланысты таңдайды.

Қазіргі таңда мектеп оқушыларына қандай білім беру ойындары, бағдарламалары мен географиялық ресурстар қол жетімді? Оларды тек сабақтарда ғана емес, сонымен қатар қашықтан да қолдануға болады.

1. "Әлем географиясы" ойыны [14]

"Әлем географиясы" - бұл барлық елдер туралы білуге көмектесетін викторина: орналасқан жері, жалаулары, астаналары, халқы, діндері, тілдері, ұлттық валюталары және т.б. Бұл викторина Географияны жеңіл және жағымды түрде үйренуге көмектеседі.

2. Geography Quiz Game 3D / ойын - География Викторина 3D x15]

Барлық географиялық викториналар мен жылдамдық ойындарын ұнататындар үшін қызықты ойын.

3. Seterra-географиялық онлайн ойындар [7]

Cetera-бұл 100-ден астам дидактикалық ойындар мен интерактивті жаттығулар, елдер мен олардың астаналары, материктер мен мұхиттар, мемлекеттік тулар және барлық континенттердің қалалары туралы білім берудің қызықты формасы.
4. "Google " ресурсы [10] және "Google Earth" [11]
"Google Карта" геосервисі-бұл Географияны зерттеуге жаңа сапа бере алатын және оқушыларды географиялық деректерді онлайн алу және өңдеу технологияларымен таныстыра алатын түбегейлі жаңа интерактивті және масштабталатын құрал. Бұл ресурс зерттеу, презентация және геореференттi ақпаратпен жұмыс істеудің тамаша құралы болып табылады. Виртуалды экскурсиялар жасауға, фотосуреттерді көшіруге, бейне жазуға болады. "Google Карта" платформасы қалалардың архитектурасын зерттеуге, жылдам географиялық талдау жасауға, жобалауға мүмкіндік береді. Дұрыс жерге көшу аумақтың рельефін, жер учаскесінің көлемін және оның қашықтығын жедел түсінуді қамтамасыз етеді. Google Карта ресурсының "Менің карталарым" қызметі Жеке карталарды жасауға және өзгертуге, сондай-ақ оларға басқа пайдаланушыларға қол жеткізуге, карталарды желіде жариялауға мүмкіндік береді, бұл қызметті классикалық контурлық карталарға Елеулі бәсекелес етеді, мүмкін оларды жақын болашақта ауыстырады.

Ресми сайттағы" Google Earth " платформасының қысқаша сипаттамасы өзі туралы айтады. Бұл шын мәнінде әлемдегі ең егжей-тегжейлі глобус. VR (виртуалды шындық көзілдірігі) қолдауы бар, бұл үйден шықпай-ақ біздің әлемді зерттеуге "өз көзімен" сүңгуге мүмкіндік береді.

Қазіргі таңда цифрландыру өте қарқынды дамуда. Оқушыларды қызықтыру мақсатында өз елімізде, яғни қазақ тілінде ойын сайттарын немесе приложения шығару керек деп ойлаймын. Сонымен қатар электрондық глобус түрлерін көбейтіп, оқушыларға қолжетімді болу көрек және сапасына да мән берген жөн деп ойлаймын.

Әдебиеттер:

1. "Географияны оқудағы бастауыш сынып оқушыларының үлгерімі мен мотивациясына компьютерлік ойындардың әсері" мақаласы, Хакан Тузун, Йилмаз Сойлу, Мерим және Түркан Каракус Йылмаз және Явуз Инал және гонка Кумаоглу, https://www.researchgate.net/publication/220140234_The_effects_of_computer_games_on_primary_school_students'_achievement_and_motivation_in_geography_learning
2. Сайт портала Setera - https://online.seterra.com/ru.
3. Сайт ресурса «Google Планета Земля» -https://earth.google.com/.
4. Ссылка на игру «География мира», Google Play Market - https://play.google.com/store/apps/details?id=com.age.wgg.appspot&hl=ru.
5. Агапова р. мектептегі компьютерлік оқыту технологияларының үш буыны туралы / / Информатика және білім беру. №2.
6. Апатова Н. В. мектептегі білім берудегі ақпараттық технологиялар. – М.
7. . Блаженов в. а. Географияны дамыту әдістері. Мәскеу: Дрофа.

УДК 811.111

METHODS OF FORMATION COMMUNICATIVE COMPETENCE IN FOREIGN LANGUAGE VIA SKYPE

Раимбекова Г.И. – студентка группы М 1703-81
Научный руководитель: Сманова Г.И. к.п.н
Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент

Резюме

В рамках гуманистической парадигмы образования развитие коммуникативной компетентности входит в задачи подготовки специалиста как компонент профессиональной компетентности и профессиональной мобильности. На сегодняшний день, среди ключевых компетенций в методике преподавания иностранного язык, наибольшее внимание привлекает коммуникативная компетентность, наличие которой, по мнению многих экспертов, обеспечивает успех трудовой деятельности. Актуальность данной работы заключается в необходимости использования современных дистанционных методов формирования коммуникативной компетенции у студентов ВУЗа, которые является наиболее оптимальными, эффективными и результативными в процессе обучения языкам.

Түйін

Білім берудің гуманистік парадигмасы аясында коммуникативті құзыреттілікті дамыту Кәсіби құзыреттілік пен кәсіби ұтқырлықтың құрамдас бөлігі ретінде маман даярлау міндеттеріне кіреді. Бүгінгі таңда шет тілін оқыту әдістемесіндегі негізгі құзыреттердің ішінде коммуникативті құзыреттілік көп көңіл бөледі, оның болуы, көптеген сарапшылардың пікірінше, еңбек қызметінің сәттілігін қамтамасыз етеді. Бұл жұмыстың өзектілігі тілдерді оқыту процесінде ең оңтайлы, тиімді және нәтижелі болып табылатын ЖОО студенттерінде коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастырудың заманауи қашықтық әдістерін қолдану қажеттілігінде жатыр.

Having conducted a retrospective analysis of the literature, it can be concluded that the theory of competencies (in a different transcription – "competencies") originates with the introduction of H. Chomsky (Chomsky) in 1965, the concepts of "competence" and "competence", where the latter is understood as "the use, i.e. the actual use of language" and the differences between these concepts. Under the concept of "competence, i.e. use", the scientist considers psychological factors that are involved in the perception and reproduction of native speech. Communicative competence in practical terms is a factor of effective communication, which consists of personal and operational components.

At the moment, the problem of the formation of communicative competence has been little studied. There are a lot of contradictions and divergence of views on this problem.

The most detailed description of communicative competence is given in the work of L.F. Bachman, according to the theory of the scientist, communicative competence includes linguistic, discursive, conversational, pragmatic (practical), sociolinguistic, strategic and thinking competence.

The research of L.K. Geichman is based on the model of communicative competence presented in the works of D. Himes, L.F. Bachman, according to which five main components of communicative competence are distinguished:

1.linguistic competence — knowledge of vocabulary units and grammatical rules that transform lexical units into meaningful utterance;
2.sociolinguistic competence — the ability to choose and use adequate language forms and means depending on the purpose and situation of communication, on the social roles of communication participants, that is, on who is the communication partner;
3.discursive competence — the ability to understand various types of communicative utterances, as well as to build holistic, coherent and logical utterances of different functional styles (article, letter, essay, etc.); involves the choice of linguistic means depending on the type of utterance;
4.strategic competence — verbal and non-verbal means (strategies) resorted to by a person if communication did not take place; such means can be both re-reading a phrase and asking an misunderstood sentence, as well as gestures, facial expressions, the use of various objects;
5. socio—cultural competence - knowledge of the cultural characteristics of native speakers, their habits, traditions, norms of behavior and etiquette and the ability to understand and adequately use them in the process of communication, while remaining a carrier of another culture; the formation of socio-cultural competence involves the integration of the individual in the system of world and national cultures;

In order to form students' foreign language communicative competence outside the language environment, it is not enough to fill the English lesson with communicative exercises that allow solving communicative tasks. It is necessary to create conditions under which future specialists would have the opportunity to think creatively, solve some problems, reason in English on possible ways to solve problematic situations, and focus on the content of their statements. It is important to achieve the improvement of communicative skills of speaking a foreign language and the ability to express your thoughts. Thus, the purpose of learning should not be a foreign language as such, but foreign language speech activity.

New forms and methods of organizing professionally-oriented training need scientific justification. They should ensure the maximum effectiveness of the implementation of new educational programs for training specialists based on recently adopted standards that are in demand in the labor market. Let's consider the main methods of remote formation of communicative competence among university students. Skype, kahoot, and e-mail programs were used for the remote development of communicative competence (CC) of students of the Faculty of Law, the first year email.ru and google classroom. Each program performs its function for the remote formation of foreign language communicative competence.

By means of Skype, online lessons and practical classes are conducted, where vocabulary and grammar are practiced, as well as the student's communication skills. Skype allows the student and the teacher to see each other, creating the atmosphere of a traditional lesson.

Skype provides such features as:

1.Making voice and video calls with high definition, individually and in groups.
2.Skype developers have made it possible to record calls to save especially important moments, and you can also use automatic subtitles to read spoken words.

3.Skype has a chat with which you can quickly send messages, as well as use mentions to attract the attention of students.
4.It is possible to send presentations, photos and any other materials to the screen during a conversation using the integrated screen demonstration capability.
5.Skype can be installed on any device such as: phone, computer, tablet, etc. which gives students the opportunity to learn English using various partitive devices anywhere.
6.It is possible to hold video and audio conferences with support for up to 50 participants.
7.Students can play the video of the lesson again if necessary.
We used the above-mentioned Skype program features for the remote formation of foreign language communicative competence among first-year students of the specialty jurisprudence.

Discussion of a controversial issue, problem. An important characteristic of a discussion that distinguishes it from other types of dispute is reasonableness. Discussing a controversial (debatable) problem, each side, opposing the opinion of the interlocutor, argues its position [20].
Discussion also means a collective discussion of any problems, controversial issues. Discussion is often considered as a method that activates the learning process, the study of a complex topic, a theoretical problem. The discussion is most effective when using it after introducing new words and working out grammatical constructions. The discussion will help to activate and consolidate the studied vocabulary and grammar. The discussion method can be carried out using a video call or by means of Skype chat in a group or individually.

Conversation is the leading function of this method – motivating, but with no less success it performs other functions. The method of conversation in practice is used to solve complex problems of assimilation of new, consolidation of material, development of creative abilities, formation of general academic skills, which allows students to understand the problem from various positions.

Brainstorming can be carried out remotely, having previously created a group conference with the participants of the lesson, the teacher talks about the problem and students need to offer ideas.

Think- pair-share. In order to use this method of brainstorming more effectively, it is necessary to give students time for independent reflection. Next, it is necessary to suggest discussing ideas with other participants in the educational process in pairs, and then submit ideas for group discussion.
Example: What qualities do we need to be a successful lawyer? Students need to complete the following steps:
1) Analyze the ways to solve the problem yourself (1-2 minutes).
2) Suggest and discuss ways to solve the problem with the interlocutor (1-2 minutes).
3) Suggest and discuss ideas in a group (2-4 minutes).
4) Identify the most suitable ideas.

Socio-psychological training is one of the methods of active learning and psychological influence carried out in the process of intensive group interaction and

aimed at improving foreign language competence in the field of communication, in which the general principle of the student's activity is supplemented by the principle of reflection on his own behavior and the behavior of other group members . The training allows you to learn effective technologies (methods, techniques, techniques) of managerial decision-making and business communication, to reveal the individual characteristics of students, and to correct their behavior in communication situations. In addition, during the training, participants form individually specific techniques and methods of communication and decision-making based on their individual characteristics. The emotional involvement of participants in the training situation allows you to create a high motivation for learning, strengthens the consolidation of knowledge, the formation of skills and abilities.

Hot Spot. After studying a chapter or a new topic, you can do this exercise. The teacher pre-selects students who will be presented to others as experts. The task of the experts is to answer students' questions on the topic covered. During the course, the teacher changes the experts. It is possible to organize a reverse system of this method, that is, select several students who will prepare a number of questions for the rest of the students. Anyone can answer questions. The hot-spot method not only effectively develops foreign language communicative competence, but also psychologically prepares students for socialization and business communication. Example: Unit 1 "Law and Legal professions" Ask questions about law and legal professions.

-Which legal professions do you know?

-What is law?

-Why do we need law?

-What qualities do we need to be a successful lawyer? etc.

Seminars and conferences. Seminars are a form of training organization in which the independent work of students with educational literature and other didactic means dominates over a series of questions, problems and tasks at the preparation stage, and during the seminar there is an active discussion, discussions and speeches of students, where they generalize under the guidance of a teacher. Referring to the above features, the SKYPE program is suitable for conducting online seminars and conferences.

Example: Choose one of the topics for your report. The topic of the seminar: Labour law 1) Labour legislation.

2) The reform of control and supervision in the sphere of labor.

3) Algorithm for acceptance.

4) Discipline of work.

5) Payment system of labor. Stimulating (incentive) payments.

The seminar participants listen to each other, discuss and ask questions. During the presentation, students can show a presentation by sending it to a group chat. It is possible to invite a guest to a conference. A guest may be a specialist in the field of jurisprudence.

This method effectively develops foreign-language QC, as students in the process of preparation deeply study not only the topic, but also special vocabulary in a foreign language. Students develop public speaking skills by preparing a speech beforehand.

Game as a method of formation of foreign language communicative competence. The peculiarities of the university student's gaming activity are the focus on self-affirmation in front of society, humorous coloring, orientation to speech interaction. Example: The Game “Legal adviser”. This game can be played using the SKYPE program. The teacher pre-divides into groups and sets the time. The first group of “citizens” comes up with a problem that is addressed to the second group of “lawyers". The task of the group of “lawyers” is to give advice on how to solve the problem. Problems can be different: illegal dismissal, violation of traffic rules, robbery, etc. After the group of “lawyers” answers all the questions, the students switch roles. Each group is given 5 to 8 minutes to prepare. During this time, a group of “citizens” need to come up with and describe the problem, and a group of “lawyers” need to explain ways to solve the problem. The business game is used to solve complex problems of assimilation of new material, consolidation of material, development of creative abilities, formation of general academic skills, gives students the opportunity to understand and study educational material from various positions. Various modifications of business games are used in the educational process, which effectively form the foreign language communicative competence of students: imitation, operational, role-playing games, business theater, psychodrama and sociodrama.

During the analysis of theoretical and methodological scientific literature and expert studies conducted with first-year law students, five main components of communicative competence were identified, as well as six main methods of remote formation of foreign language communicative competence, such as: discussion, conversation, brainstorming, socio-psychological training, games, seminars and conferences. Examples were given with the use of methods for the formation of ICS. The results of the experiments showed that it is most rational to use an integrated approach for the development and formation of the communicative competence of university students.

Литература:

1 Hymes D. On communicative competence //The communicative approach to language teaching. – 1979. – T. 26.

2 Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing //Applied linguistics. – 1980. – T. 1. – C. 1

3 Brown G., Yule G. Teaching the spoken language. – Cambridge University Press, 1983. – Vol. 2.

4 Bachman L.F. Fundamental Considerations in Language Testing. – Oxford: University Press, 1990.

5 Зимняя И.А. Компетентность человека – новое качество результата

6 Сафонова В. В. Коммуникативная компетенция: современные подходы к многоуровневому описанию в методических целях. – 2004.

7 Мельник Е. В. Содержание коммуникативной компетентности педагога //Психология и школа. – 2004. – №. 4. – С. 36-42.

UDC 372.8

USAGE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES AT THE PROCESS OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK DEVELOPMENT IN THE CONDITION OF EDUCATIONAL SYSTEM DIGITALIZATION

Ramashov N. – candidate of Pedagogical Sciences, Professor
South – Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent, Kazakhstan
Ramashov O.- Master of jurisprudence, Doctoral student
Academy of Public Administration under the President of the Kyrgyz Republic, Bishkek, Kyrgyzstan
Pernebaeva P.- Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer
South – Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін

Бұл мақалада авторлар білім беруді цифрландыру жағдайында студенттердің өзіндік жұмысын дамыту процесінде интерактивті технологияларды қолдану мәселесін қозғайды, нақты мысалдар келтірілген және осы технологияларды қолдану барысында студент пен оқытушының позициялары нақтыланған.

Summary

In this article, the authors study the problem of using interactive technologies in the process of developing independent work of students in the context of digitalization of education, give specific examples and clarify the positions of the student and teacher in the process of using these technologies.

The changes in our so-called informational society have created clear prerequisites for updating the entire education system, which is reflected in the development, implementation and practical application of new content elements, new educational technologies, and the appeal to world pedagogical experience. In the process of updating the content of education and mastering new forms of organization of the educational process, the role of the teacher as a participant in another pedagogical reality changes qualitatively: an organizer, leader and participant in the educational process, created not as a translator of knowledge, but as a dialogue of the student with cognitive reality [1].

The main task of the school is to create conditions for further self-development, self-education, interaction and cooperation, and the formation of a creative and active personality. It is these abilities that are called key in modern society [2].

In this regard, the issue of using new information technologies in schools is often raised. These are not only new technical means, but also new forms and methods of teaching, a new approach to the learning process. The main goal of teaching is to form and develop students' communicative culture, teach them practical knowledge. However, this task involves not only the presence of practical skills in schoolchildren, but also certain personal qualities: tact, freedom, the desire for communication, activity in the classroom. The principle of child activity in the learning process has been and remains one of the basic principles in didactics. This concept refers to the quality of service, which is characterized by a high level of motivation, a conscious need to acquire knowledge and skills, efficiency and compliance with social norms.

Such activity itself does not often occur; it is the result of purposeful managerial pedagogical influence and organization of the pedagogical environment, i.e. application of pedagogical technologies. All this is shown in figure 1.

As you know, today there are many methods, technologies, tools for practical use in lessons in order to better master the material, create high motivation and achieve favorable conditions for mastering the theoretical knowledge. In our opinion, it is necessary to focus on effective technologies for the development of independent work of students.

Today, many methodological innovations are associated with the use of interactive teaching methods.

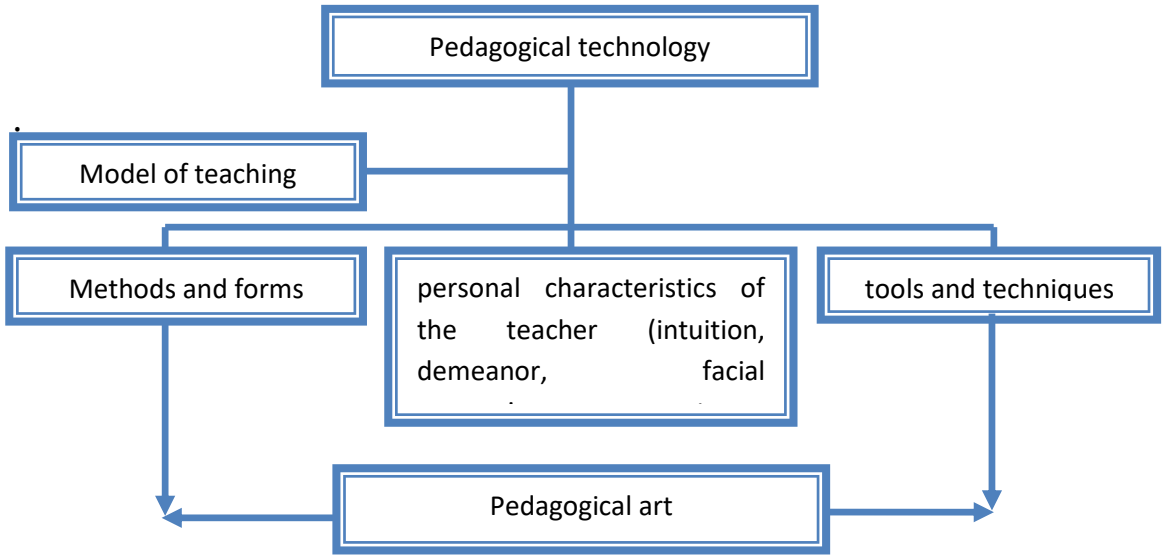

Figure 1. Teacher's application of pedagogical technology

The concept of" interactive "comes from the English" interactive "("Inter" - "mutual"," act " - "Act"). Interactivity is the ability to interact or be in dialog mode. Therefore, interactive learning is primarily dialog learning [3].

Dialogue is also possible with traditional teaching methods, but only as an interaction of "teacher – student" or "teacher — student group (audience)". In interactive learning, the dialogue is formed as an interaction "student – student" (working in pairs), "student – student group" (working in groups), "student – audience" or "student group – audience" (presentation of work in groups), "student – computer", "student – artistic work", etc.

According to V.V. Guzeev, interactive technologies are one of the forms of exchange of information between students and the surrounding information environment [4]. In the educational process, there are three main types (modes) of information exchange that form certain models of pedagogical interaction: extractive, intraactive, and interactive. In extractive mode, the student plays a passive role as an object of pedagogical influence, and information flows are directed from the subject teacher to the object of study (student). This mode is the basis of a passive (subject-object) model of interaction, which does not cause subjective activity of the child.

In interactive mode, information flows trigger active activity of the student and cause a reverse flow of information from the student to the teacher. Thus, information flows either diverge in the direction or acquire a two-way (opposite) character. This mode forms an interactive interaction model that is typical for interactive technologies. The interactive model implements the idea of organizing comfortable learning conditions in which all students actively interact with each other. Interactive learning technologies include various forms of educational discussions, round tables, discussions, brainstorming, project activities, Business games, and Case Study technologies.

We consider it necessary to focus on some of them, for example, the method of discussing learning-conducting group learning discussions on a particular problem in relatively small groups of students (from 6 to 15 people). Traditionally, the concept of" discussion" implies an exchange of views in all its forms. The experience of history shows that no development of society is possible without exchange of views and related debates and disputes.

An educational discussion differs from other types of discussions in that the novelty of its problem refers only to a group of people participating in the discussion, that is, the solution to the problem found in science should be found in the process of learning in this audience in specific communication situations. For a teacher who organizes a learning discussion, the result is usually known in advance. The goal here is the search process, which, from the point of view of students, should lead to objectively known, but subjectively new knowledge. In addition, this search should naturally lead to the task planned by the teacher. This, in our opinion, can only happen if the search for a solution to the problem (group discussion) is completely controlled by the teacher. The management here is two-way. First, to conduct a discussion, the teacher creates and maintains a certain level of communication between students - a relationship of kindness and openness, i.e.managing the teacher's discussion is communicative. Secondly, the teacher controls the process of finding truth. In general, educational discussions are allowed "if the teacher can ensure that the conclusions are correct".

Thus, the following features of an optimally organized and conducted educational discussion can be distinguished:

1) a high degree of competence of the teacher-organizer in the problem under consideration and, as a rule, students have sufficient practical experience in solving such problems;

2) high level of predictability of solving typical problem situations due to serious methodological training of the teacher-organizer, i.e. a relatively low level of improvisation on the part of the teacher. At the same time, there is a high level of improvisation on the part of students. Hence the need for the teacher to manage the discussion process;

3) the purpose and result of the educational discussion is a high level of assimilation of true knowledge by students, overcoming misconceptions, and developing their dialectical thinking;

4) the source of true knowledge is variable. Depending on the specific problem situation, it is the organizing teacher or students, or the latter, who receive true knowledge with the help of the teacher.

In conclusion, this method allows you to make the most complete use of the experience of listeners, which contributes to a better assimilation of the material studied by them. In this group discussion, the teacher does not tell the audience which is correct, but the students themselves make the most of their personal experience, justifying the arguments, principles and approaches proposed by the teacher.

The next interactive method is Case-study. The "homeland"of this method is the United States, or rather the Harvard University Business School." It was first used in 1924. "The cultural basis for the emergence and development of the case method was the principle of "precedent" or "Case" [5]. The purpose of this method is to teach students to analyze information, identify key problems, choose alternative solutions, evaluate them, find the best option, and formulate action programs.

When analyzing specific situations, it is very important to combine individual work of students with the problem situation and group discussion of proposals prepared by each member of the group. This allows students to develop teamwork and teamwork skills (Teamarbeit), which expands the opportunities for solving typical problems within the framework of the subject of study being studied. As a result of individual analysis, discussion in a group, identification of problems, finding alternatives, selection of actions and a plan for their implementation, students have the opportunity to develop analysis and planning skills. The development of practical situations can take place in two ways: on the basis of descriptions of real events and actions, or on the basis of artificially created situations.

The case study method contributes to the development of various practical skills. "They can be described in one sentence-creative solution to the problem and the formation of the ability to analyze the situation and make decisions."

The case study method develops the following skills:

1. analytical skills. These include: the ability to separate data from information, classify, separate, analyze, present and receive important and non-essential information, detect a lack of information, and restore it.

2. practical skills. Reducing the level of complexity of the problem presented in the case in comparison with the real situation contributes to the formation of skills for using language skills in practice.

3. creative skills.

4. communication skills. Among them, the following can be distinguished: conduct a discussion, convince others. Use visual materials and other media tools, join groups, defend your point of view, convince your opponents, and create a short, compelling report.

5. social skills. In the course of case discussion, certain social skills are developed: evaluating people's behavior, listening, supporting or arguing the opposite opinion in a discussion, self-control, and so on.

6.self-analysis. Disagreement in the discussion contributes to understanding and analyzing the opinion of others and one's own. Emerging moral and ethical problems

require the formation of social skills to solve them." The technology of case work in the educational process includes the following stages: 1) individual independent work of students with case materials (identification of the problem, formulation of the main alternatives, presentation of a solution or proposed action); 2) work in small groups to coordinate the vision of the main problem and its solutions; 3) presentation and examination of the results of small groups for the general discussion (within the framework of the training group).

When developing this method, it is necessary to perform certain stages, namely: the preparatory stage; the presentation stage; the analysis stage; and the final stage.

The effectiveness of the method used increases due to the analytical work of students, as they can learn and compare several solutions to the same problem. This example will help you expand the experience of individual analysis of each student and solve the problem.

Since the analysis of the real situation is a group work, it is advisable to solve the problem in the form of open discussions. An important point is the development of cognitive activity and an unequivocal perception of other options for solving the problem. The peculiarity of this method is that, in our opinion, the interactive method does not lose its relevance by transferring the conditions of the lesson to real ones.

The analysis of interactive technologies at the process of students' independent work development in the condition of educational system digitalization allowed us to draw the following conclusions:

- interactive teaching methods can be used both in the classroom and outside the classroom;

- choosing the method and form of conducting a foreign language lesson requires additional training of the teacher;

- when choosing an interactive method of teaching a foreign language, preliminary preparation is required.

Thus, summing up the above, it should be noted that the main feature of all interactive teaching methods is the initiative of students in the learning process, which is stimulated by the teacher from the position of an auxiliary partner. The course and result of learning will have an individual significance for all participants in the process and will allow students to develop the ability to solve the problem independently.

Literature:

1 Суворова Н. Интегрированное обучение: новые подходы// Проблемы современного образования. – 2017. – № 1. – С. 204 – 218.

2 Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан 2020-2025 годы// https://www.gov.kz/memleket/entities/ edu/press/article/details/20392?lang=ru

3 Емелина М.В. Интерактивное обучение в системе методической работы школы. [Электронный ресурс] http://festival.1september.ru/articles/313034/

4 Гузеев В. В. Основы образовательной технологии: дидактический инструментарий. – М.: Сентябрь, 2016. – 192 с.

5 John Gerring Case Study Research. Principles and Practices. Cambridge 2016. – 362 p.

ӘӨЖ

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ДАҒДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР

Шағырбай Н.Б. – 1701-11 тобының II курс магистранты
Ғылыми жетекшісі: Мынбаева А.П. – PhD доктор.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент.

Резюме

В статье рассматривается проблема формирования навыков учащихся при использовании интерактивных методов на уроках казахского языка. Интерактивные методы-это рациональные методы повышения квалификации обучающихся, будь то в обучении языку.

Summary

The article deals with the problem of formation of students' skills when using interactive methods in Kazakh language lessons. Interactive methods are rational methods of improving the skills of students, whether in language teaching.

Интерактивті оқыту-белгілі бір үлгілері мен ерекшеліктері бар белсенді оқытудың бір түрі. Оқытудың интерактивті әдістеріне сүйене отырып, сабақ барысында мұғалім мен оқушының өзара әрекеттесуі жүреді. Оқушылардың тілдік қызметін жұпта, командада ұйымдастыруда мұғалім ерекше рөл атқарады. Мұғалім оқушыға қызығушылық танытып, сыныптың ынтасын арттырып, білім алып, қазақша ойлау қабілетін дамытуы керек.

Айтылым – бұл адамдар арасындағы қарым-қатынас процесінде өз ойларын, пікірлерін білдіру. Сөйлемнің іс-әрекетін ұсыну нысаны қатысушының іс-әрекетімен жүзеге асырылады. Тіл сабақтарында мұғалімнің ұжымдағы білім беру қызметін ұйымдастырудағы рөлі, екі адамның қатысудағы рөлі зор. Сонымен бірге мұғалім оқушының жеке қабілеттері мен мінез-құлқын ескеруі керек. Барлық студенттердің ойлау қабілеті, білімі, жылдамдығы және ақпаратты меңгеруі бірдей емес. Ф.Оразбаеваның бұл мәселе бойынша талқылауы оқытушылар үшін де, студенттер үшін де пайдалы. "Әңгімелесуді үйрету кезінде мұғалім әрқашан оқушының жеке басына тән өзінің қасиеттерін, іс-әрекеттері мен қабілеттерін ескеруі керек. Бұл бізге әр оқушымен жеке жұмыс істеуге және барлығымен байланысуға мүмкіндік береді. Сөйлеуді үйреніңіз-сөйлеу ойлаудың түпкі мақсатын анықтаумен тығыз байланысты. Түсініксіз, кездейсоқ айтылатын сөздер байланыс тудырмайды. Сондықтан басқа адамға бағытталған ауызша сөйлеу оған түсінікті болуы үшін қарым-қатынас мақсаттарын ескере отырып, белгілі бір мақсаттар тілдік коммуникацияның сапалы орындалуына ықпал ететіндігін ескеру қажет" [1].

Жазылым дағдысы – тіл үйренудің лингвистикалық ерекшеліктерін меңгеруді қажет ететін күрделі лингвистикалық құбылыс. "Жазылым әріптердің, сөздердің графикалық белгілерімен ресімделеді, жазылымға сөйлеу әрекетінің барлық түрлері қатысады, тілді үйренуші мазмұнның мағынасына ғана емес, сонымен қатар сөйлемнің формасына да назар аударады, бұл қағаздағы материалдың анықтығына, жүйелілігіне тікелей байланысты жүзеге асырылады" [2]. Демек, оқушылардың өз пікірлерін толық жеткізе білу қабілеті, тілде

графикалық, орфографиялық дағдыларды қалыптастыру, оқу және жазу тәжірибесі. Жазуды үйренудің интерактивті тәсілдерінің бірі – тілдік жаттығулар. Зерттеушілер тілдік жаттығуларды лингвистикалық және партисипативті деп бөледі: "тілдік жаттығулар фонетикалық, лексикалық және грамматикалық заңдылықтарға сәйкес тілдік бірліктерді меңгеруге бағытталған. Пәндік жаттығуларға берілген суретке сәйкес сөйлемдер құрастыру, мәтіндер құрастыру, аяқталмаған сөйлемдердің аяқталуы, сөздерді басқа сөздермен ауыстыру, ауыстырылған сөздерді жүйелі түрде құрылымдау кіреді. Бұл жеңілден ауырға дейін кезең-кезеңімен жүргізілгені жөн. Ұсыныстарды әзірлеу тапсырмасы, егер ол жүйелі түрде берілсе, оқушының ойларын ынталандырады және оны сауатты жазуға мәжбүр етеді. Сондай-ақ, жазылымды әзірлеу жұмыстарының түрлеріне мыналар жатады: белгілі бір тақырыпқа эссе жазу, хат жазу, оқылған материалдан қысқаша түйіндеме жазу, эссе жазу. Қазіргі уақытта күнделікті сабақтарда аудио және бейне құрылымын пайдалану маңызды нәтижелер береді. Мәтіндік эсседе сіз осындай бейнеден үзінділерге түсініктеме жазасыз, ал эссе олардың ойларын бір тақырып бойынша жазады және спикер оқиды, студенттер белгілі бір тақырыптың немесе мәселенің проблемасы туралы ойлануға және өз пікірлері мен тұжырымдарын шебер жеткізуге дағдыланған.

Айтылым – бұл адамдар арасындағы қарым-қатынас процесінде өз ойларын, пікірлерін білдіру. Сөйлемнің іс-әрекетін ұсыну нысаны қатысушының іс-әрекетімен жүзеге асырылады. Тіл сабақтарында мұғалімнің ұжымдағы білім беру қызметін ұйымдастырудағы рөлі, ерлі-зайыптылардың қатысудағы рөлі зор. Сонымен бірге мұғалім оқушының жеке қабілеттері мен мінез-құлқын ескеруі керек. Барлық студенттердің ойлау қабілеті, білімі, жылдамдығы және ақпаратты меңгеруі бірдей емес. Ф. Оразбаеваның бұл мәселе бойынша талқылауы оқытушылар үшін де, студенттер үшін де пайдалы. "Әңгімелесуді үйрету кезінде мұғалім әрқашан оқушының жеке басына тән өзінің қасиеттерін, іс-әрекеттері мен қабілеттерін ескеруі керек. Бұл бізге әр оқушымен жеке жұмыс істеуге және барлығымен байланысуға мүмкіндік береді. Сөйлеуді үйреніңіз-сөйлеу ойлаудың түпкі мақсатын анықтаумен тығыз байланысты.

Сондықтан студенттің жеке қасиеттерін ескеретін жұмыс марапатталады. Бұл студенттерге өз ойларын, алған ақпараттарын жүйелеуге, түсінуге, екінші адаммен қарым-қатынас жасауға үйретуден тұрады. Дауыстық әрекеттерді жүзеге асыруда қолданылатын барлық интерактивті әдістер ұжымдық жұптық әрекеттер арқылы жүзеге асырылады. Бұл жұптың ұжымдық қызметіне қатысу арқылы лингвистикалық қызметтің барлық түрлерінде қолданылады. Сөйлеу әрекетінде студенттер ойынға қатысуды, әртүрлі пікірталастарды, тақырып бойынша ситуациялық тапсырмаларды, проблемалық сұрақтарды, топтық полилогтарды, жұптық диалогты ұйымдастыра алады, осы тапсырмаларды бірлесіп талқылай алады және орындау кезінде бір-бірімен байланыса алады. Студенттер ақпарат алып қана қоймай, практикалық сөйлеуге де үйреніп, өз ойларын нақты жеткізеді, мәселені бірден түсінеді, қарсы сөйлеушілердің пікіріне бірден жауап береді, бірінші күннен бастап қазақша ойлауға, сөздіктерді пайдаланбай өз пікірін білдіруге, басқа көмекші құралдардың көмегінсіз еркін сөйлеуге үйренеді. Ол

ақпарат берушілер де, реципиенттер де оқытылатын командаларда бірлесіп жұмыс істеуге арналған. Сонымен қатар, айтылу жеке шығармашылық типтердің жұмысына интерактивті назар аударады. Мысалы, жобаны қалай құру керектігін талқылауға белгілі бір үлкен тақырып беріледі. Оқушылар қосымша ақпаратты талқылай алады, мақалаларды, тақырып бойынша бақ суреттерін, жобаны құру үшін топта және кітапханада алынған деректерді көре алады, осылайша интерактивті тақта арқылы компьютер әртүрлі слайдтарды, бейнелерді, бейнежазбаларды көрсете алады. Бұл студентке өз бетінше жұмыс істеуге, шығармашылықпен іздеуге, сөздік қорын бірқатар нақты тақырыптар бойынша кеңейтуге және өз көзқарасын еркін білдіруге мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда білім беру қызметінде интерактивті әдістердің бірі-сабақтың тиімділігін, мазмұнын, көрнекілігін, ақпараттың есте сақталуын, әртүрлі иллюстрацияларды, кестелерді, сызбаларды, анимацияларды, дыбыстық қолдауды арттыратын динамикалық мультимедиялық құралдарды пайдаланатын мультимедиялық бағдарламаларды пайдалану. Оқушыларға тілдік материалдарды қабылдауды, түсінуді, есте сақтауды жеңілдетуге мүмкіндік береді және когнитивті белсенділікті ынталандырады. Әдіскерлер тілді үйрену кезінде динамикалық мультимедиялық құралдардың келесі түрлерін қолдануға болатындығын атап өтті:

1.Презентация-аудиовизуалды құралдарды қолдана отырып, ақпаратты визуалды түрде беру. Бұл біртұтас ортаға ұйымдастырылған компьютерлік анимация, графика, бейне, музыка және дыбыстық құрылғылардың тіркесімі.

2.Анимация-қозғалыстағы суреттер сериясы.

3.Ойын-белгілі бір дағдылар менептілікті қалыптастыруға және жағымды психологиялық климат құруға қабілетті.

4.Бейнефильмдер мен бейнежазбалар – бейне ойнатқыш) - бейнелерді қарау және қызықты, проблемалық және болжамды оқу материалдарын ұсыну арқылы шынайы қатысу мінез-құлқын дамытады [1]. Бұл техникалық құралдардың мотивация мен оқу тиімділігін дамытуға көмектесетін әртүрлі іс-шараларды ұйымдастыруға болатын көптеген мүмкіндіктері бар. Қазақ тілі сабақтарында негізінен білім беру әрекеттерді жүзеге асыру үшін динамикалық мультимедиялық құралдардың үш түрі пайдаланылады:

1. Компакт дискідегі бағдарламалар;

2. Мұғалімнің өзі дайындаған өнімдер;

Бұл әртүрлі ақпаратты форматта (мәтін, дауыс, бейне) біріктіруді қамтамасыз етеді. Сонымен қатар

-Тұрақты мотивация құру;

-Студенттердің ойлауын белсендіру;

-Студенттерді жұмысқа ынталандыру;

-Сабақтардың көрнекілігін арттырыңыз;

-Жаңа, Қолжетімді материалдар мен білім беру процестерін ұсыну;

-Студенттерді оқу материалдарымен өз бетінше жұмыс істеуге үйрету;

Тыңдау сөйлеу әрекетін оқу белсенділігімен де байланысты. Тыңдау және оқу әрекеттері ақпараттың мағынасын тануға және түсінуге негізделген.

Оқушылардың тілдік дағдыларын жетілдіруде оқу маңызды рөл атқарады. Осыған байланысты зерттеушілер: "оқу, біріншіден, мидың ойлауы мен жұмысымен, екіншіден, жазылған графикалық белгілердің реттілігін танумен байланысты. Үшіншіден, бұл таңбалардың ішкі мәнін дұрыс түсіну үлкен рөл атқарады. Мұндай функция іске асырылған кезде ғана оқу материалдарынан оқушының қажеттіліктеріне сәйкес қажетті ақпарат жиналады" [2]. Оқушылар жаңа сөздерді оқу арқылы үйренеді және сөздердің дыбысына назар аударады. Сөздер мен сөйлемдердің мағынасын түсіну, сондай-ақ сөздерді дұрыс қолдану мүмкіндігі қолданылады. Әдіскерлер оқудың екі түрлі формада болатынын тұжырымдайды: "Іштен Оқу-бұл негізінен монология, оқудың негізгі формасы, ол көбінесе бір адамға қатысты, екіншіден, іштен оқығанда адам өзі үшін мәтіннен ақпарат алады, бұл ақпарат алудың ең тиімді әдісі". Дауыстап оқу дегеніміз-материалды дауыстап және мәнерлеп оқу, оның ішінде бүкіл сөйлеу аппараты, есту және айналадағы адамдардың интонациясы. Дауыстап оқу белгілі бір хабарламаларды басқаларға жеткізгіңіз келгенде жасалады. Дауыстап оқу-сіз оқыған сөйлеуді есте сақтаудың негізі, Ішкі оқу тәсілін жетілдірудің алғашқы қадамы және дыбыстардың дұрыс айтылуын үйрену мәтіннің негізі болып табылады. Оқуды меңгеру әртүрлі лексикалық жаттығулар арқылы жүзеге асырылады. Біздің тәжірибемізде бұл мәтін алдындағы жаттығуларға, мәтінді талдауға дейінгі және мәтіннен кейінгі жаттығуларға бөлінеді.

Мәтінге дейінгі жаттығулардың негізгі мақсаты-мәтіннің лексикалық қиындықтарын азайту. Студенттер мәтінмен жұмыс жасау кезінде белгілі бір коммуникативті мәселелерді шешу үшін тілдік материалдарға негізделген тілдік бірліктерді жүйелі түрде қолдануды үйренеді. Мәтінге дейінгі жаттығулар бірнеше мәтін фрагменттері, тақталар, үлестірме материалдар, топтар арқылы интерактивті әдістер түрінде жұмыс жасау арқылы олардың мақсаты мәтін мазмұнын түсіндірудегі лингвистикалық қиындықтарды шешу, жеке сөздер мен сөз тіркестерінің мағынасын талдау және лингвистикалық түсінікті қалыптастыру болып табылады. Мәтінді алдын-ала дайындаудың интерактивті әдістерін қолдану мәтінді тікелей оқудан бастап оны тыңдауға және түсінуге дейінгі ойлау әдістерін белсендіреді. Оқылған мәтіннің мазмұнын алдын-ала түсінуге болады. Бұл кезеңде "ассоциация", "мүмкін мәтін атаулары" және "мүмкін сөйлемдер"сияқты интерактивті тәсілдер қолданылады. Ол: "менің ойымша, бұл жақсы идея", - деді. Берілген тұжырымдамаға байланысты (мәтіндегі кілт сөздер) оған сәйкес келетін 2-3 сөзді тауып, жазу керек. Оқушылар әр сөзді дәптерге жазып, әрқайсысы оны дауыстап оқиды. Мұғалімдер тақтаға қайталанбайтын сөздерді жазады, ал топтағы оқушылар мәтін мазмұнын ашуға сәйкес келетін сөздерді таңдайды. "Мәтіннің мүмкін атаулары" - оқушылар жұптарға бөлінеді, олар не туралы екенін болжайды және талқылайды. Әр жұп өз ұсыныстарын кезекпен дауыстап оқиды. Мәтін берілгеннен кейін айтылатын ықтимал сөйлемдер мәтіннің нақты атауымен салыстырылады. Компания жаңа өнімді шығарды", - делінген компания мәлімдемесінде. Мұғалім оқушыға мәтіннен бірнеше кілт сөздерді береді және оған 20-30 секунд ішінде бірнеше сөз тіркестері мен сөйлемдер құруды айтады. Әр студент өзі құрастырған фразаны немесе сөйлемді оқиды. Мәтінді оқығаннан

кейін мәтіннің мазмұнына не сәйкес келетіні түсіндіріледі.Мәтінмен жұмыс істеу кезінде интерактивті әдістерді қолдана отырып, жұмыс орындалады, мысалы, семантикалық байланыс түрін іздеу (антонимдер, синонимдер және т.б.). Екі бағанда зат есімдер мен сын есімдердің тіркесімін табыңыз, сөйлемдерді (сөз тіркестерін) аяқтаңыз, кілт сөздерді табыңыз, мәтін жоспарын құрыңыз, мәтінді талдаңыз және салыстырыңыз деген сияқты тапсырмалар беріледі. Бұл оқушының сөздік қорын байытады, сөйлеуді қалыптастырады, лексикалық мағыналарын, мәтіннің мазмұнын түсінеді. Мәтінді оқығаннан кейін оқушылардың мәтін мазмұнын түсінуін бақылау үшін келесі интерактивті әдістер орындалады: сұрақ-жауап жаттығулары, оқылған мәтіннің дифференциалды көрінісі жаңа мәтін құруға негіз болады. Иллюстрация мәтініне байланысты сіз хабарлама мәтінін, сипаттама мәтінін және талқылау мәтінін теңшей аласыз. Сұхбаттасушылар "сұхбат" жұптарында қойылған сұраққа жауап ретінде бір-бірімен ақпарат алмасады, алмасылған ақпаратты басқа қатысушыларға кезекпен жібереді. "Логикалық тізбек". Әр білім алушыға сөздер, сөз тіркестері бар қағаз беріледі. Мұғалім берілген қағаздың иесіне қағаздағы сөздерге сәйкес бір-бірімен әрекеттесу арқылы логикалық тізбек құруға тапсырма береді. Тізбек жасалғаннан кейін әр топтың мүшелері сөйлемдерді оқып, оқиғаның толық мәтінін жасайды.Жоғарыда аталған әдістерден басқа, рөлдік ойындар мен драматизация әдістерін қолдану да пайдалы. "Рөлдік ойындар нақты қатысу әрекеттерін дамытуға, мотивация жасауға және ынтымақтастықты дамытуға мүмкіндік береді. Театрландырылған ойындар оқушылардың бейнелі және мәнерлі сөйлеуін дамытуға ықпал етеді " [3]. Оқушыларды оқуға үйрету кезінде мәтінге дейінгі және мәтіннен кейінгі форматтағы жұмысты тиімді пайдалану сізге нәтиже береді. Бұл оқушының сөйлеуінің болуы мен ептілігін ғана емес, сонымен қатар қиялын, есте сақтау қабілетін және логикалық ойлауын дамытады. Сондай-ақ, сөйлесуді оқу әрекетінің бөлігі ретінде мәтіннің сіңуін тексеру үшін сынақ түрін көрсетуге болады. Бұл оқуды, түсінуді, оқу жылдамдығын, бейтаныс сөздер мен сөз тіркестерінің мағынасын әр түрлі белгілерден, контекстен, логикалық түсініктен таба білу арқылы мәтінді тануға ықпал етеді. Жазу-тіл үйренудің лингвистикалық ерекшеліктерін меңгеруді қажет ететін күрделі лингвистикалық құбылыс. "Жазылым әріптердің, сөздердің графикалық белгілерімен ресімделеді, жазылымға сөйлеу әрекетінің барлық түрлері қатысады, тілді үйренуші мазмұнның мағынасына ғана емес, сонымен қатар сөйлемнің формасына да назар аударады, бұл қағаздағы материалдың анықтығына, жүйелілігіне тікелей байланысты жүзеге асырылады" [4].

Қорытындылай келе, білім алушылардың оқылым мен жазылым дағдысын қалыптастыруда интерактивті әдісердің қолданудың маңызы зор.

Әдебиеттер

1. Дангилова К. Бірлескен оқудың мәні. Білім айнасы. Газет. 2017, № 15-16, 19-20 б.

2. Изучаем казахский язык [Электронный ресурс] = Қазақ тілін үйренеміз : учебник каз. яз. для слушателей курсов // Н. Оралбаева, Х. Есенов, С. К. Хайруллина. - Алматы : Мектеп, 1989. - 336 с. - Загл. с титул. экрана. - Режим хранения: ЦК ПГПИ - Языкознание (копия Интернет). - ISBN 5-625-00851-5 : Б. ц. ББК 81.632.4

3. Батырбекова С. Жаңартылған білім беру бағдарламасы – өмір талабы. Қазақ әдебиеті және мемлекеттік тіл. Педагогикалық журнал. №4 (110), шілде-тамыз, 2019, 21-22 б.
4. Рахатова К. Қазақ тілін жаңа технологиялар арқылы оқыту. Қазақ әдебиеті және мемлекеттік тіл. Педагогикалық журнал. №4 (110), шілде-тамыз, 2019, 21-22 б.

ӘОЖ 376.2

«ДИЗАЙНДЫҚ ОЙЛАУ» - ОҚЫТУ МЕН БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАҢА ӘДІС РЕТІНДЕ

Узахова А.С.-п.ғ.к., аға оқытушы
Байбатшаева А.Е.-п.ғ.к., доцент м-а.
Егембердыев Н.А.-магистр оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті Қазақстан, Шымкент

Резюме

В статье рассматривается использование дизайнерского мышления в процессе обучения, с целью более детального изучения потребностей и интересов аудитории. Чтобы результаты были более конкретными, за основу берутся учебные дисциплины, преподаваемые по образовательной программе художественно-творческой направленности, в которых описывается ход применения «дизайнерского мышления» как нового метода.

Summary

The article discusses the use of design thinking in the learning process, in order to study the needs and interests of the audience in more detail. To make the results more concrete, the basis is taken from the academic disciplines taught in the educational program of artistic and creative orientation, which describe the course of application of "design thinking" as a new method.

Оқыту процесінде дизайндық ойлауды қолдану кезінде адам бар стереотиптерден (қораптан тыс ойлау) шығуы керек. Бұл іс-жүзінде нені білдіреді деген сұрақ туындайды. Әрбір ой адамзаттың белгілі бір мәселесін шешеді. Мәселені шешу үшін мақсатты аудиторияның қажеттіліктері мен мүдделерін толығырық зерттеу қажет. Себебі, бұл сұрау, сұхбат, бақылау арқылы пайда болуы мүмкін. Осыларды пайдаланушы аталған әдістердің орталық фигурасы болып саналады. Мәселені шешуде біз алғаш рет АҚШ-та 80 жылдары пайда болып, бастапқыда экономика мен бизнес саласында кең қолданысқа ие болған «дизайндық ойлау» әдісінің қатысы бар екендігіне тоқталамыз [1].

Сабақ беруде дизайндық оқытуды қолдану арқылы білім алушылардың белсенділігінің артуына оң әсер беретіндігін, Стэнфорд университетінің профессорлары нәтижелі дәлелдер арқылы көрсетті, олардың артықшылықтары қандай болмақ, және білім алушылардың креативті ойлауына қаншалықты көмектесе алады деген сұрақтарға жауап беру үшін түрлі тәжірибелер жасап, қорытындылар жасаған. Әртүрлі салаларда қолданылатын шығармашылық дағдыларды дамытуға мүмкіндік беретін әдістерді әртүрлі факультеттердің студенттері, сондай-ақ мүлде басқа саладағы оқытушылар мен практиктер біріктірілген «түбегейлі ынтымақтастық» құралы ретінде де қолданды. Мұндай эксперименттің мақсаты – бір мәселе бойынша әртүрлі көзқарастар беру және бір мәселеге әртүрлі қырынан қарауға дағдыландыру болды [2].

Тим Браун дизайндық ойлауды адамдардың қажеттіліктерін, технология мүмкіндіктерін және бизнестің табысы талаптарын сәйкестендіру үшін дизайн

әдістерінен шабыттандырылған инновацияларға адамға бағытталған көзқарас ретінде анықтады [3]. Қысқасы, ол орындықтарды, автомобильдерді, тостерлерді жасау үшін дизайнерлер қолданатын процесті алады және оны бизнес стратегиялары мен үлкен жүйелер мәселелеріне қолданады. «Дизайндық ойлауға» берілген бұл академиялық анықтама - кең ауқымды тапсырмаларға қолданылуы да мүмкін. Олар пайдаланушыға бағытталған мәселелерді шешуші инженерлік, бизнес, білім беру бағдарламалары және т.б. әдістемелер негіздегі тапсырмалар болуы мүмкін. Әрине мұнда дизайн ойлаудың әдіснамалық кезеңдеріне жүгінеміз. (1-сурет).

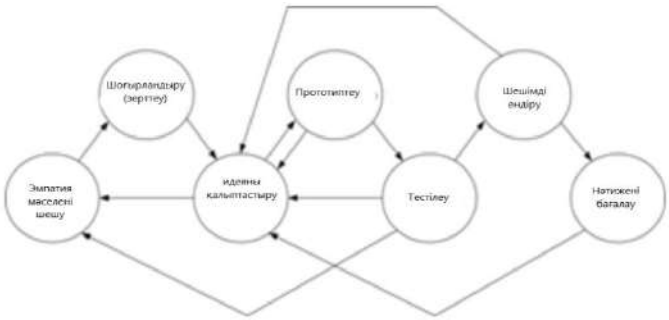

Сурет 1. Дизайндық ойлау әдіснамасының кезеңдері

Біз тапсырмалар арқылы жүзеге асатын стратегиялардың аналогы ретінде, «Көркем еңбек және сызу мұғалімдері» білім беру бағдарламасын басшылыққа аламыз. Және де жоғарыда айтылған нәтижелі қорытындыларға толыққанды көз жеткізу үшін, 1-курста оқытылатын «Костюм тарихы» және «Салалықматериалтану» пәндеріндегі іс-әрекеттік тапсырмалар негізге алынады.

«Костюм тарихы» пәніндегі «Шығыс араб елінің костюмі костюмі» тақырыбында берілген тапсырманы дизайндық ойлаудың бірінші кезеңі мәселені анықтау (эмпатия) бойынша орындау. Проблеманы анықтау кезеңінде, яғни эмпатияда, студент өзін пайдаланушының орнына қоюға, оның тілектерін, мотивтерін және қажеттіліктерін сезінуге және түсінуге тырысатындығы ескеріледі. Тапсырманың шарты студентке түсінікті болуы үшін, жоғарыда аталмыш елдің ежелгі костюмінің суретпен бейленген түрі беріледі. Суреттерді қолдану тапсырма талаптарын кластерленген және олардың арасындағы қарым-қатынастарды визуалды түрде елестете отырып, тез ұғынуға мүмкіндік береді (2-сурет).

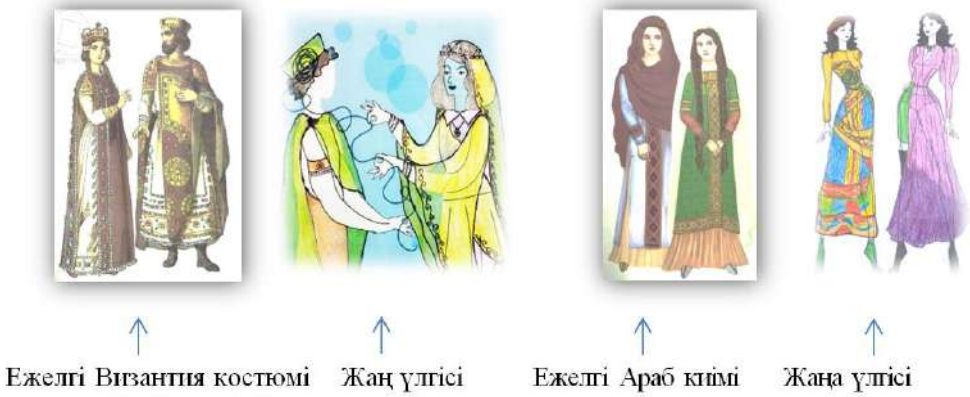

Сурет 2. Эмпатия

Тапсырманы орындау нәтижесі «Эмпатия картасы» бойынша салыстырылады (3-сурет).

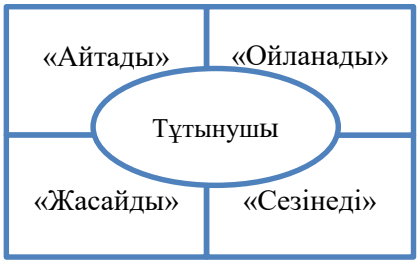

Сурет 3. Эмпатия картасының бейнесі

«Византия костюмдері» тақырыбында *идеяларды қалыптастыру (дивергентивті және конвергентті ойлау) тапсырмасы (2-сурет). Бұл процесс кезектесіп сипатталады.*

Осы кезеңде қажетті шешімнің жартысы болатын мәселені дұрыс тұжырымдау маңызды. Идеяларды қалыптастыру миға шабуыл, кері ми шабуылы және т.б. бірнеше әдістерді қажет етуі мүмкін. Студенттерге қойылған негізгі идея – бір негізге мүмкіндігінше көп идеяларды жасап шығару.

Сонымен қатар, олар ең ақылсыз және ең күлкілі идеяларды айтудан қорықпауы үшін, ой-пікірлерді сынауды барынша азайтқан дұрыс болады. Идеялардың жеткілікті саны қалыптасқаннан кейін оңтайлы идеяны сүзгілеу және таңдау қажеттілігі орын алады. Бұл келесі кезеңдерде ресурстарды шашыратпау үшін өте қажет, өйткені шын мәнінде көптеген идеялар өміршең болмауы да мүмкін.

Прототиптеу әртүрлі гипотезаларға негізделген макет құрумен байланысты болады. Прототиптеу мақсатқа сай орындалмаса, арзан сәтсіздікке ұшырауы да мүмкін. Сол себептен прототиптеуге интегративті тәсілмен қатар, тестілеу үшін қарапайым және арзан үлгі ұсынылады.

Прототиптер сызба, аппликация немесе Lego конструкторлары түрінде болуы мүмкін. Ең бастысы, тестілеу кезеңінде студенттер оны мақсатына қарай пайдалана алады. Сонымен қатар, көптеген жағдайларда прототип жасау барысында жаңаша идеялар да туындап жатады. Көркем шығармашылық студенттеріне «Салалықматериалтану» пәнінде маталардың фактурасы мен қасиеттерін анықтап болған соң дизайндық ойлау әдісі негізіндегі тапсырмаларды прототиптеу беріледі [4].

Тапсырма №1. Матадан футбол ойыны добын әзірлеу (4-сурет).

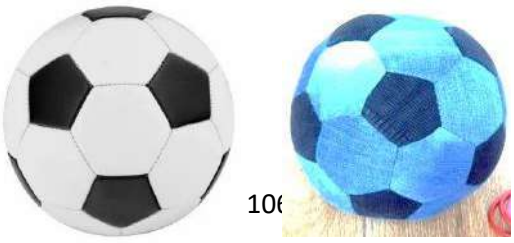

Сурет 4. Матадан әзірленген футбол ойыны добы

Тапсырма №2. Геометриялық фигураларға хорда түсіру арқылы тігін инесі мен түрлі түсті жіптерден композиция құрастыру (5-сурет).

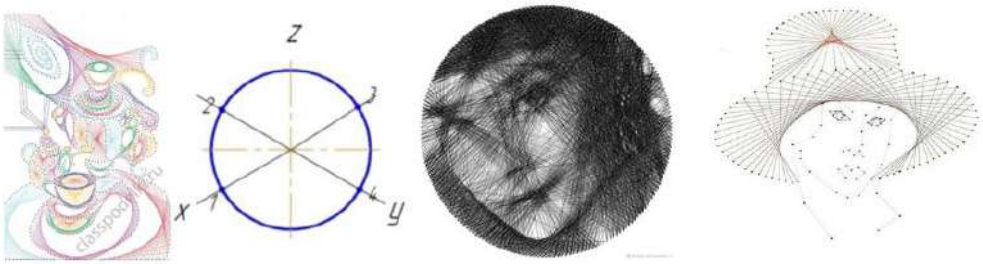

Сурет 5. Жіптер дизайны

Таспалардан сәнді себеттер жасауға қажетті шикізаттар: иіс сабын, сәнді таспа, сәнді түйреуіш (6-сурет).

Сурет 6. Сәнді себет

Дизайндық ойлау іс-әрекеттің барлығын дерлік шығармашылық процесс ретінде қарастыратындықтан, мәселенің шешімін табу процесі оның соңғы өнімді қалыптастыру әрекеті болып саналады. Басқа пәндерден алынған білімдерін студенттер қысқа мерзімде орындалатын қадамдардың қарапайым тізіміне айналдырады. Дегенмен, оң жақтарын атап өткен жөн. Шыққан нәтижелерді қарап қана қоймай, әрқашан олардың қажеттіліктеріне қызығушылық танытуы маңызды процесс.

Қорыта келгенде «дизайндық ойлау» негізінде антроцентризм принципі жатады. Осы принципті қолданған адам өзінің зерттеуі мен жұмысын компанияның, бастықтың немесе бюрократияның мүдделеріне емес, адамның мүдделеріне бағындырады.

Әдебиеттер

1. Герборт Саймон. Науки об искусственном: пер. с англ. Изд. 2-е.-М.:Едиториал УРСС, 2004.

2. Дизайн-мышление, всё о тренде и что почитать [Электронный ресурс] // Издательство Манн, Иванов и Фербер – Режим доступа: https://www.mann-ivanov-ferber.ru/trend/design-thinking

3. Солдатов С.А. Дизайн-мышление – вовлечение пользователей при разработке продуктов // Корпоративные информационные системы. – 2019. – №1(5). – С. 1-6.

4. Байбатшаева А.Е., Узахова А.С. Салалық материалтану. Оқу құралы ҚР БҒМ РОӘК Кәсіптік оқыту секциясының М.Әуезов атындағы ОҚМУ мәжілісінде (№5 16.06.2015ж) қаралып, баспадан шығаруға ұсынылған. 2015-160 б.

УДК: 821.161.1

ТИПЫ ЖЕНСКОЙ АНТРОПОЛОГИИ В ПЬЕСАХ А.П. ЧЕХОВА: ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ

[1]Вавулиди И., студентка 2-го курса
[1]Руководитель: ст. преподаватель Шмакова Е.С.
[1,2]Таразский региональный университет им. М.Х. Дулати
Тараз, Казахстан

Түйін

Бұл мақалада гендерлік тұрғыдан Чехов әйелдерінің түрлері қарастырылады. Талдау материалы а. п. Чеховтың гендерлік аспектідегі әйелдер антропологиясының түрлерін дәйекті түрде қарастыратын және жіктейтін пьесалары болды. Зерттеу мәселесі бойынша ғылыми мақалалар зерттелді, А.П. Чеховтың пьесаларында әйелдердің төрт түрі анықталды және сипатталды, типтердің басым болу статистикасы ұсынылды.

Summary

This article examines the types of Chekhov's women in the gender aspect. The material of the analysis was the plays of A.P. Chekhov, in which the types of female anthropology in the gender aspect are consistently considered and classified. Scientific articles on the problem of research have been studied, four types of women in the plays of A.P. Chekhov have been identified and characterized, statistics of the predominance of types are presented.

Чтобы в полной мере раскрыть тему «Типы женской антропологии в пьесах А.П. Чехова: гендерный аспект» в исследовании рассматриваются такие понятия как: «антропология»; «художественная антропология»; «гендерный аспект» и анализируются точки зрения на классификации «женских» типов чеховских женщин в работах литературоведов.

Антропология — область научного познания, в рамках которой изучаются фундаментальные проблемы существования человека в природной и искусственной среде [1, с. 37]. Такое определение дается в культурологическом словаре в статье «Антропология». Художественная антропология занимает свое отдельно место среди наук о человеке.

В.В. Савельева в своем труде «Художественная антропология и творчество писателя» считает, что «в область художественной антропологии входит: осмысление, интерпретация и разноаспектное изучение образов-персонажей, которые появляются как результат трансформации и фантазийного воссоздания человека в авторском художественном мире и в поэтике конкретных художественных текстов, а также форм присутствия автора-человека в созданном им художественном мире и порождаемых им художественных текстов»[2, с. 6].

В конце 19 века стал подниматься вопрос о гендерном аспекте в литературоведении. В текстах художественной литературы большое внимание стало уделяться женской эмансипации. А. Штейнберг справедливо заметил:

«Сторонники феминизма должны были поставить под сомнение историческую и культурную неизменность в положении мужчин и женщин, конкретизировать «природное предназначение» мужчины и женщины. И они это сделали, разведя понятия биологического пола и социально-культурного пола, введя для обозначения последнего термин «гендер» [3, с. 83].

Литература в то время не могла не отразить новые тенденции, которые начали развиваться в обществе. Одной из таких тенденций являлась борьба женщин за собственные права, расширение их интересов. О.А. Мартынова в своей работе «Женские образы в русской литературе глазами русских феминисток» приводит в пример труд К. Макшеевой и Е. Щепкиной, которые анализировали это явление на примере женских образов в творчестве А.С. Пушкина, И. С. Тургенева, А. П. Чехова.

«Современная женщина, по словам А. М. Коллонтай, уже давно не живет по навязанным мужчиной стандартам. Она не отказывается от телесных радостей, … не считает рождение ребенка вне брака трагедией и социальной гибелью. … современная женщина не довольствуется мужем, которого ей выберут родители…» - пишет в своем труде О.А. Мартынова. [9, с. 113-114].

Одним из писателей, активно заявивших о правах женщин, о гендере — это А.П. Чехов. В своих пьесах о поднимает вопросы о возможностях женщин самим вершить свою судьбу, выбирая себе спутника жизни и род занятий.

Множество литературоведов изучали вопрос о типах чеховских женщин. Так, например, В. Сахаров четко и ясно дает понять в заглавии своей статьи «Героиня, Блудница или покорная раба?» какие основные типы женщины присутствуют в произведениях А.П. Чехова [9].

В.В. Антимирова и Д.Д. Махитко подвергли анализу статью В. Сахарова и выявили, что он выделяет 4 основных женских типа:

1. Новая женщина- женщина, которая ставит себя наравне с мужчиной и стремится самостоятельно решать свою судьбу. В пример приводятся путевые очерки «Из Сибири», в которых А.П. Чехов дает характеристику типичной сибирской женщины: «Женщина здесь так же скучна, как сибирская природа; она неколоритна, холодна, не умеет одеваться, не поет, не смеется, не миловидна и, как выразился один сторожил в разговоре со мной, «жестка на ощупь» [10, с. 27].

2. Второй тип — это покорная раба. Добрая женщина, готовая «окунуться с головой» в близком человеке. В пример приводится Оленька из рассказа «Душечка».

3. Третий тип В. Сахаров не рассматривает. Но есть предположение, что он говорит о главной героине рассказа «Анна на шее».

4. Последний тип женщин — это героиня, неудовлетворенная семейной жизнью [4, с. 70-71].

Тенденция к определению типов женщин прослеживается и у других ученых, изучающих данный вопрос. Проанализировав статью Д.В. Воронцова «Репрезентация фемининности в творчестве А.П. Чехова: гендерные проблемы чеховской души» [5, с. 41] можно увидеть, как исследовать выделяет 4 типа чеховской женщины:

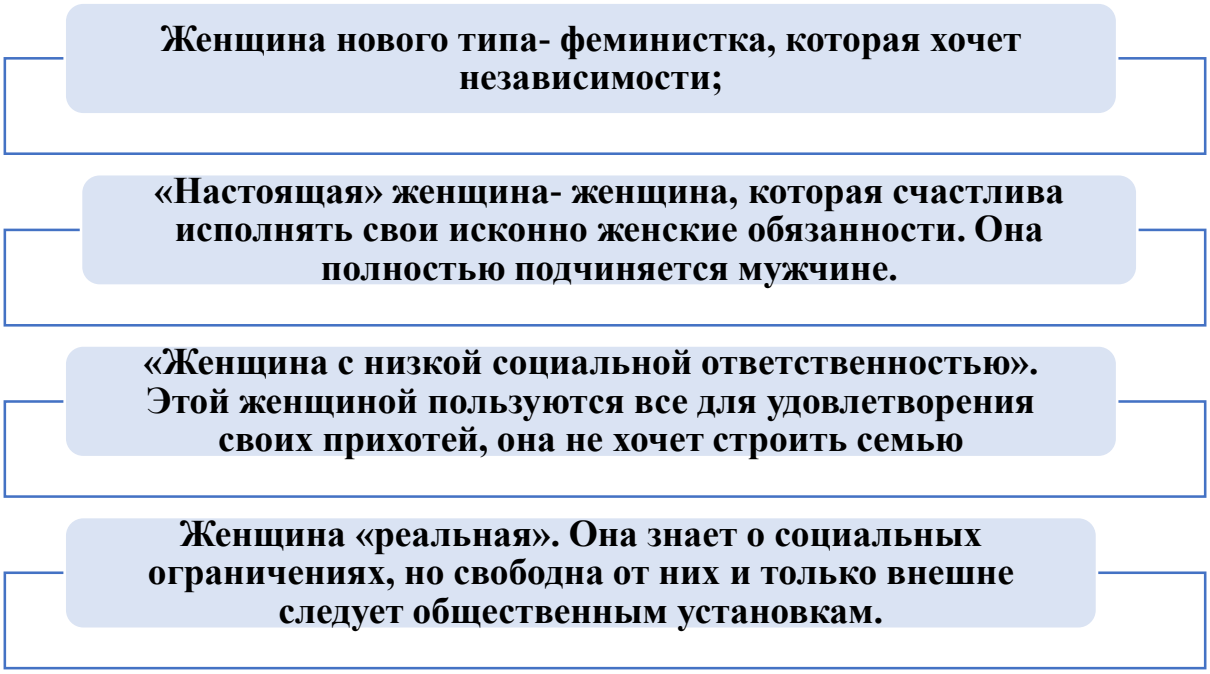

Настоящее исследование базируется на типологии, предложенной Д.В. Воронцовым, который выделяет 4 типа женщин в произведениях А.П. Чехова. Для рассмотрения возьмем 3 пьесы писателя: «Чайка», «Три сестры» и «Дядя Ваня» [6, 7, 8].

А.П. Чехов всегда тщательно вводит в текст персонажей, продумывая внешность и характеры до мельчайших деталей, а особенное внимание в своих произведениях он уделяет женщинам, которых описывает. Указывая не только на детали портрета, но и внутренние характеристики Чехов с легкостью представляет нам персонажей «во всей красе».

Наше исследование начнем с пьесы «Чайка», рассказывающей нам о жизни юной девушки, которая мечтает стать актрисой. Главная героиня этой комедии- Нина Заречная. Нина- дочь богатого помещика, миловидная, красивая, наивная и чувствительная девушка. Не имея особых талантов, она мечтает стать великой актрисой. Она идет к своей цели, несмотря на строгость своего отца. Нина сбегает из дома в Москву, создает семью с известным писателем Тригориным. Вскоре у них рождается ребенок, но умирает. Тригорин и Нина расстаются. За неимением таланта играет она в театрах провинции. «Бралась она все за большие роли, но играла грубо, безвкусно…» [6, с. 603]- так талант Нины описывает Константин Треплев.

Нину мы отнесем к «реальным» женщинам. Она знает о социальных ограничениях, но в душе идет против них. Подтверждение тому, что у Нины есть препятствия в виде отца и мачехи можно найти в этих строках: «Отец и мачеха стерегут ее, и вырваться ей из дому так же трудно, как из тюрьмы»[6, с. 569]- это говорит Треплев в первом действии; «Я боялась, что отец не пустит меня… Но он сейчас уехал с мачехой»[6, с. 571], «Отец и его жена не пускают меня сюда. Говорят, что здесь богема… боятся, как бы я не пошла в актрисы… А меня тянет сюда, к озеру, как чайку…» [6, с. 571]- так о своей ситуации говорит сама Заречная. В третьем действии Нина все же решается ехать в Москву, несмотря ни

на что. «Борис Алексеевич, я решила бесповоротно, жребий брошен, я поступаю на сцену. Завтра меня уже не будет здесь, я ухожу от отца, покидаю все, начинаю новую жизнь… Я уезжаю, как и вы… в Москву. Мы увидимся там» [6, с. 598]- говорит девушка своему возлюбленному Тригорину в конце третьего действия комедии. Из всех вышеперечисленных доводов мы можем сделать вывод, что Нина Заречная является типом «реальной» женщины.

«Три сестры» — эта трагедия повествует нам про жизнь трех девушек, которые мечтают переехать в Москву, но их все время что-то останавливает. В конечном итоге, перебраться в столицу у них не получилось. В этой пьесе мы обсудим сразу четырех героинь: Ольгу (старшая сестра), Машу (средняя сестра), Ирину (младшая сестра) и Наташу (сноха).

Ольгу можно отнести к «настоящим» женщинам. Она не замужем, но прямо говорит о том, что была бы счастлива выйти замуж и перестать работать, так как устает в гимназии. О своих желаниях Ольга говорит Ирине в первом действии: «Все хорошо, все от бога, но мне кажется, если бы я вышла замуж и целый день сидела дома, то это было бы лучше» [7, с. 1]. После паузы она добавляет: «Я бы любила мужа» [7, с. 1]. Ольга думает, что замуж выходят только для того, чтобы исполнить свой женский долг, а не по любви. Она хочет выйти замуж за любого порядочного человека. «Ведь замуж выходят не из любви, а только для того, чтобы исполнить свой долг. Я, по крайней мере, так думаю, и я бы вышла без любви. Кто бы ни посватал, все равно бы пошла, лишь бы порядочный человек. Даже за старика бы пошла…» [7, с. 3]- рассуждает старшая сестра с Ириной. Хоть Ольга и не состоит в браке, но ее по праву можно назвать «настоящей» женщиной, которая хочет хранить семейный очаг и выполнять все свои супружеские обязанности.

Вторая героиня пьесы- Маша. Маша- средняя сестра и ее можно отнести к типу «реальная» женщина. Она состоит в браке с Кулыгиным и влюбляется в женатого офицера Вершинина. Об этом она открыто признается своим сестрам по ходу действия. «Я люблю, люблю... Люблю этого человека... Вы его только что видели... Ну, да что там. Одним словом, люблю Вершинина...»[7, с. 3], «Он казался мне сначала странным, потом я жалела его... потом полюбила... полюбила с его голосом, его словами, несчастьями, двумя девочками..»[7, с. 3], «Люблю — такая, значит, судьба моя. Значит, доля моя такая…И он меня любит... Это все страшно. Да? Не хорошо это?» [7, с. 3]- советуется с сестрами Маша. В конце четвертого действия, провожая офицеров, Маша целует своего возлюбленного Вершинина на глазах мужа. Кулыгин не упрекает ее в этом и принимает ее чувства. Маша, как и Анна Сергеевна в «Даме с собачкой», изменяет своему мужу, что делает их «реальными» женщинами.

В младшей сестре, Ирине, можно увидеть тип «новой» женщины, женщины-феминистки. Философствуя с Чебутыкиным в начале первого действия, девушка говорит о том, что труд является самым главным в жизнедеятельности человека. «Милый Иван Романыч, я знаю все. Человек должен трудиться, работать в поте лица, кто бы он ни был, и в этом одном заключается смысл и цель его жизни, его счастье, его восторги. Как хорошо быть рабочим, который встает

чуть свет и бьет на улице камни, или пастухом, или учителем, который учит детей, или машинистом на железной дороге...» [7, с. 1].

Также Ирина осуждает режим дворянок, которые поздно встают и совершенно ничего не делают. «..Лучше быть волом, лучше быть простою лошадью, только бы работать, чем молодой женщиной, которая встает в двенадцать часов дня, потом пьет в постели кофе, потом два часа одевается... о, как это ужасно!»[7, с. 1]- жалуется младшая сестра Чебутыкину в том же диалоге. Младшая из Прозоровых никогда не работала, но точно знает, что «работать нужно, работать» [7, с. 1] и именно это сделает ее счастливой: «В жаркую погоду так иногда хочется пить, как мне захотелось работать. И если я не буду рано вставать и трудиться, то откажите мне в вашей дружбе, Иван Романыч» [7, с. 1]. Такое желание и рвение работать делает из Ирины «новую» женщину, которая хочет независимости.

Четвертую, яркую героиню, Наташу, можно отнести сразу к двум типам женщин. В ней сразу смешаны две несовместимые черты характера- черты «настоящей» и черты «реальной» женщины. После того, как Наташа выходит замуж за Андрея, в доме Прозоровых она считает себя полноправной хозяйкой, после чего все три сестры чувствуют себя в своем же доме некомфортно. «Нам нужно уговориться, Оля. Раз навсегда... Ты в гимназии, я — дома, у тебя ученье, у меня — хозяйство. И если я говорю что насчет прислуги, то знаю, что говорю; я знаю, что го-во-рю... И чтоб завтра же не было здесь этой старой воровки, старой хрычовки... (стучит ногами) этой ведьмы!.. Не сметь меня раздражать! Не сметь! (Спохватившись.) Право, если ты не переберешься вниз, то мы всегда будем ссориться. Это ужасно» [7, с. 3]- такие условия выставляет Наталья своей старшей золовке. Сноха держит дом в чистоте, по разным поводам ругает слуг и воспитывает своих двух детей: «Я люблю в доме порядок!» [7, с. 3], «Зачем здесь на скамье валяется вилка?» [7, с. 4], «Бобик и Софочка спят себе, спят, как ни в чем не бывало…» [7, с. 3]- эти реплики Наташи подтверждают, что она является «настоящей» женщиной. Если рассматривать ее как «реальную» женщину, то в пример можно привести ситуацию, когда Наташа поехала на прогулку с Протопоповым, за которого изначально хотела выйти замуж, но отдала предпочтение Андрею. Жена изменяет мужу, об этом знает весь город, при этом сам Прозоров даже будто ничего не замечает: «Он член управы, а Протопопов председатель... Весь город говорит, смеется, и только он один ничего не знает и не видит...» [7, с. 3]. В конце трагедии Наташа остается единственной хозяйкой в доме и распоряжается всем хозяйством: «…Велю прежде всего срубить эту еловую аллею, потом вот этот клен. <...> И тут везде я велю понасажать цветочков, цветочков, и будет запах…» [7, с. 4]. Разобрав эту героиню, ее можно смело отнести к двойному типу женских персонажей. Наташа- яркий пример «настоящей» и «реальной» женщины.

Последнее рассмотренное нами произведение А.П. Чехова- пьеса «Дядя Ваня». Наиболее яркой героиней этих сцен из деревенской жизни является София Александровна, коротко Соня. Соня- племянница Ивана Петровича, живет и работает с ним. Она очень добрая, скромная и работящая девушка. Работает она

наравне со своим дядей в имении. Все заработанные деньги она отправляет своему отцу. Соню, как прогрессивную девушку можно отнести к «новым» женщинам. Работая не покладая рук, девушка очень сильно помогает своему Дяде Ване и отцу. «…И мне некогда, мне нужно завтра рано вставать, у меня сенокос» [8, с. 2]- говорит Соня своему отцу Серебрякову во втором действии. «Вот когда тебя и папы здесь не было, мы с дядей Ваней сами ездили на базар мукой торговать» [8, с. 3]- рассказывает София своей мачехе Елене Андреевне. «Я и дядя Ваня работали без отдыха, боялись потратить на себя копейку и всё посылали тебе...» [8, с. 3]- плачет девушка своему отцу. Соня следит за всем в доме, успокаивает дядю или своего отца, когда те начинают ругаться и «приструнивает» их всегда. Это доказывают такие ее реплики: «(тоном упрека). Дядя!» [8, с. 3], «Папа, ты сам приказал послать за доктором Астровым, а когда он приехал, ты отказываешься принять его. Это неделикатно» [8, с. 2], «Пожалуйста, не капризничай» [8, с. 2]. Соня очень умная, целеустремленная, работящая девушка и ее поведение доказывает, что она женщина нового типа, женщина-феминистка.

Рассмотренные типы женщин в пьесах А.П. Чехова можно представить в виде следующего графика:

График 1. Типы женщин в пьесах А.П. Чехова

Вывод.

А.П. Чехов в своих пьесах очень ярко описывает женских персонажей, которых можно разделить на несколько типов. В нашем исследовании рассмотрены 6 героинь пьес Чехова, из которых 2 женщины «нового» типа, 2 женщины, которых можно отнести к типу «реальных», 1 «настоящая» женщина и одна женщина, которая совмещает в себе сразу два типа («настоящая» и «реальная») и ни одной женщины «с низкой социальной ответственнойстью», так как в пьесах Чехова можно увидеть уважительное отношение к женщинам. Чаще всего, писатель наделяет женских персонажей в своих пьесах положительными характеристиками, деля из них сильных и выдающихся героинь, что говорит о том, что Антон Павлович поддерживал девушек в борьбе за свои права.

Все они представлены абсолютно по-разному, у каждой своя история, своя судьба. Героини Антона Павловича не всегда ведут себя как настоящие женщины, иногда они выходят за рамки гендерных стереотипов, которые пропагандирует общество.

Литературы

1. Культурология. XX век. Словарь. Спб., 1997, с. 37

2. Савельева В. В. Художественная антропология и творчество писателя: Учебник для гуманитарных факультетов //ВВ Савельевой, Абдуллиной ЛИ–Усть-Каменогорск: Алматы. – 2007

3. А. Г. Штейнберг, Женственность: не основной вопрос философии, Хабаровск: Изд-во ДВГУПС 2011, с. 83.

4. Антимирова В. В., Махитко Д. Д. Женские образы в произведениях ап чехова //Язык как зеркало культуры. – 2020. – С. 69-72.

5. Воронцов Д. В. Репрезентации фемининности в творчестве АП Чехова: гендерные проблемы чеховской души //Гуманитарий Юга России. – 2013. – №. 2. – С. 38-45.

6. А.П. Чехов. Рассказы. Повести. Пьесы. Издательство «Художественная литература», М., - 1974

7. А.П. Чехов «Три сестры», https://ilibrary.ru/text/973/p.1/index.html.

8. А.П. Чехов «Дядя Ваня». https://ilibrary.ru/text/972/p.1/index.html.

9. Сахаров В. Героиня, блудница или покорная раба? Чехов и «женский вопрос» //URL: https://ostrovok. de/old/prose/saharov/essay005. htm (дата обращения: 10.11. 2022)–Текст: электронный. – 1999.

10. А.П. Чехов «Из Сибири». Полное собрание сочинений в 30-ти томах. Т.14-15, с.27.

ӘӨЖ

ЛЕКСИКАНЫ ОҚЫТУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ТІЛДІК ДАҒДЫЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Даулеталиева С.Ә -1701-11 тобының II курс магистранты
Ғылыми жетекшісі: Оразбаева Э.Б - ф.ғ.к., аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В этой статье были выделены эффективные способы овладения языковыми навыками с помощью методов в процессе обучения лексике. На каждом уроке казахского языка было сказано, что через развитие лексических навыков можно развивать словарный запас учащихся.

Summary

In this article, effective ways of mastering language skills using methods in the process of learning vocabulary were highlighted. At each lesson of the Kazakh language, it was said that through the development of lexical skills, students' vocabulary can be developed.

Тіл-ойдың жарыққа шығуын қамтамасыз ететін басты құрал,ұлтымыздың қазына байлығы. Қазақ тілі сөздің қорға бай тіл екендігі белгілі.Тілдегі барлық сөздердің жиынтығын ұрпаққа меңгертуде лексика тарауына назар аударған жөн.Себебі, ғылым мен техника қарыштап дамыған заманда оқушылардың өз ойын еркін, жүйелі жеткізуінде біршама кемшіліктер байқалады. Сондықтан да сөздік қордың барлық жиынтығын қамтитын лексика тарауын тілдік дағдылар арқылы меңгерту қажет деп ойлаймын. Тілдік дағдыларды әдістер арқылы меңгертетін болсақ, оқушы үшін біршама ұғынықты болар еді.

Лексикология- грек тілініе лексикос-«сөздік», логос- «ілім» деген сөзінен алынған. Яғни,грамматикалық термин ретінде тілдегі барлық сөздің жиынтығын зерттейтін тіл туралы ілімнің бір бөлігі деп қарастырсақ болады. Лексика тарауы сөзің тура және ауыспалы мағынасын, синоним, омоним, антоним, көп мағыналы

сөздер, қолданыс аясы шектеулі сөздер, термин сөздер, көнерген сөздер, табу, кірме сөздер, жаңа сөздер, тұрақты тікестер, мақал-мәтелдерді қамтиды.

Жаңартылған білім беру мазмұны бойынша барлық теориялық ұғымдарды тілдік дағдылар арқылы меңгерту маңызды болып саналады. Лексика тарауын ұғындыруда тілдік дағдыларды оқыту үдерісіне тиімді әдіс-тәсілдер арқылы ықпалдастырсақ, күтілетін нәтижеге қол жеткізуге болады. Тілдік дағдылар сабақта 4 дағды бойынша жүзеге асырылады: тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым.

Тыңдалым беріліп отырған құнды,мағыналы ақпаратты меңгертуде маңызды рөл атқарады. Тыңдалым дағдысы жоғары деңгейде дамыған оқушы көптеген жетістіктерге қол жеткізе алатыны дәлелденген. Лексика тарауы қамтитын омоним сөздерді меңгертуде «Audio-recording» әдісін қолданған тиімді. Оқушыларға «Көшпенділердің көшу мәдениеті» атты мәтінді тыңдай отырып, мәтіндегі омоним сөздерді іріктеп жазады. Мысалы: түс, кеш, көш, тақ, қой т.б

Келесі тапсырма- «Тыңда, ірікте» әдісі. Оқушыларға «Бала Сәкен» жайлы мәтінді тыңдатып, мәтіннен көнерген және қолданысқа қайта енген сөздерді іріктеп, кестені толтыр тапсырмасын беру керек. Оқушылар ақпаратты ұғу үшін тыңдалымның маңызды екенін, құр тыңдап қоймай, маңызды ақпаратты іріктеуді меңгереді. Мыс:сұлтан, бәйбіше,хан, хандық,тон т.б

Синонимдерді меңгертуде «Синонимдік сандық» әдісін қолдануға болады. Бұл әдіс бойынша оқушылар сандыққа тыңдалым мәтінінде айтылған синонимдерді жазып, сандыққа салады. Нәтижесінде, сөздік қоры дамып, өз ойларын жеткізуде бір сөзді бірнеше рет қолданбай, мағыналас, мәндес сөзімен алмастыруды ұғады. Бұл әдіс эссе жазуда да өз септігін тигізеді.

«Жалғастыр, жалға» әдісі антоним сөздерді ұғындыруда өте тиімді әдіс болып саналады. Бұл әдіс бойынша бір оқушы антонимдік жұп құрай алатын бір сөзді А4 параққа жазады, екінші оқушы сол сөздің антонимін жазып, тағы бір жаңа сөз жазады, үшінші оқушы сол сөздің антонимін жазады. Сонда барлық сынып антонимдік жұпты қандай сөздер құрай алатынын меңгереді.

«Қос диаграмма» әдісі оқушыларға кірме сөздерді ұғындыруда өте қызықты әдіс болып табылады. Оқушылар мәтінді тыңдайды. Мәтінді тыңдап болған соң кездескен кірме сөздер мен кездеспеген кірме сөздер жазылған диаграмма ұсынылады. Тыңдалымда кездеспеген кірме сөздерді диаграммадан сызып, екінші тұсына кездескен кірме сөздерді іріктеп жазуы қажет. Мыс: күмән, мешіт, дәулет, әскер, мағишат, салахият.

Адамдар бір-бірімен қарым-қатынасты тілдесім яғни айтылым арқылы жүзеге асырады. Айтылым арқылы екі жақты қарым-қатынас орнайды. Ең бастысы, айтушы адам сөзді дұрыс айта білудің заңдылықтарын меңгерсе болғаны. Термин сөздерді меңгертуде оқушыларға әртүрлі маман иелерінің суреті салынған конверт ұсынылады. Оқушылар өздері таңдаған конвертті ашып, маман иесіне қатысты термин сөзді айту үшін екі сыныптасымен кездесу уақытын «Сағат-дос» әдісімен жүзеге асырады. Сағат суреті оқушыларға таратылады. Термин сөзге қатысты ақпаратты екі сыныптасымен бөлісу үшін суретті сағатқа кездесу уақытын белгілейді. Белгіленген уақытта сол сыныптасына барып, өзі білетін

ақпаратпен бөліседі. Бұл әдіс өзі білетін ақпаратты екінші бір адаммен бөлісе алуға,сөздік қорын байытуға, айтылым дағдысын дамытуға тәрбиелейді.

Табу сөздерді ұғындыруда «Кроссеанс» әдісі өте тиімді болады. Алгортимі:
√табу сөз туралы 3 ақпарат айту
√ табу сөзге 4 мысал сөз
√ табу сөзінің басқа сөздерден ерекшелігін айту
√ табу сөзіне қатысты оқиға, сурет табу
√табу сөзі мен салт-дәстүрдің байланысын анықтау

Тұрақты тіркестерді айтылым дағдысы арқылы түсіндіргенде «Жәшіктегі ақпарат» әдісін топтық жұмыста қолдануға болады. Жәшік ішінде тұрақты тіркестерге қатысты мысалдар, ақпараттар жазылған парақтар болады. Әр топтан үш оқушы шығып, жәшіктегі ақпаратты өз топтарына барып, өз сөздерімен жеткізеді.

Нақты ақпарат пен қосымша ақпаратты іріктеу, сөз мағынасын ажырата білуде оқылым дағдысын маңызы ерекше. Мәтін құрылымын оқушылар оқу арқылы меңгереді. Жаңа сөздерді меңгертуде оқылымалды тапсырма берген жөн. Бірінші зымыранның суреті көрсетіледі. Оқушылардан суреттің атауы, суретке қатысты мақал-мәтел айту сұралады. Барлық жауаптар ескеріледі. Сурет арқылы оқушылар тақырыпқа болжау жасайды. Жаңа сөздерді «Мәтінмен жұмыс» әдісі арқылы жан-жақты талдай алады. Алгоритмі:
-Мәтін үзіндісі беріледі.
-мәтінге тақырып қояды
-мәтіннің идеясын табады
-мәтіндегі жаңа сөздерді іріктейді
-мәтіннің аяқталуын болжайды
-мәтіннің соңын өз жауабымен салыстады
-жаңа сөзді қатыстырып қорытынды ой айтады.

Диалект сөздерді меңгертуде «Редакциялау» әдісін қолданған тиімді. Мәтін үзіндісі ұсынылады. Мәтінде кеуірт, шырпы, жам, сым, нән, балағаш, леген сөздері қолданылған. Оқушылар мәтінді емле ережесін сақтап редакциялап, қайты оқиды. Жергілікті тіл ерекшеліктерін сыныптастарына түсіндіреді.

Көнерген сөздерді ұғындыруда нақты ақпаратты табуға бағытталған тапсырма құрастырып, «шын», «жалған», «айтылмаған» әдісін қолданған тиімді. Көнерген сөзі бар мәтінді мұғалім оқушыларға екі рет оқып береді. Сосын мәтінге сай арнайы кесте ұсынады. Мысалы: мәтінде «отарба» сөзі айтылған болса «шын» бағанына «+» белгісін, егер «жалған» болса «- » белгісін, отарба сөзі мүлде айтылмаған болса, «айтылмаған» белгісін «х» қояды. Бұл әдіс оқылған мәтінге назар аударуға, ақпараттарды іріктеуге, мәтінде қандай сөздердің айтылғанына мән беруге үйретеді.

Ойдың түйсінікті, жүйелі жеткізілуінде жазылым дағдысының алатын орны ерекше.Омонимдерді түсіндіруде «Борт журналы» әдісін қолдануға болады. Мұғалім омоним сөздер қатысқан қызықты өлең үзінділерін оқиды.
Жаздыкүні ауылда,
Думанды бір кеш болды.

Аяғымен су кешіп,
Айыбымды кеш деді.
Оқушылар борт журналдарына омонимдер туралы толтырады.

Борт журналының үлгісі

Өлеңде кездескен омоним	**Ерекшелігі**	**Тақырып бойынша мен не білемін?**

Жапырақ кетті, жаз кетті, Зат есім
Күз болған соң кетті күй.
Жазуды қатесіз жаз,
Жауырыныңды жаз. Етістік
Әжем алмадан қақ жасады, Зат есім
Алмат сүйекті балтамен қақ бөлді. Етістік
Қайратте ерге бақ тұрар, Зат есім
Біртетігін ұстап бақ. Етістік
Осы ойын арқылы балалар омоним сөздермен танысып қана қоймай, грамматика бөлімін де ұғына алады.

Кәсіби сөздерді ұғындыруда «Даймонд» әдісін қолданған тиімді.Термин сөздер мен кәсіби сөздер жазылған мәтін ұсынылады. Оқушылар мәтіннен кәсіби сөздерді іріктеп жазу арқылы алмаз жинайды. Мысалы: керме ара, пәрбі, созан, пардоз келтек, аталғы т.б

Табу сөздерді жазылым дағдысы арқылы меңгеруде «Бағандаға тапсырма» әдісі тиімді. Бірінші бағанға берілген кісі аттарын тура атамай, қандай сөздермен ауыстырған? Сәйкестендіріп жазыңдар.

Біржан	сұңқар жігіт
Бүркіт	сері жігіт
Кенжебек	балуан бала
Қажымұқан	кішкене бала

Мақал мәтелдерді меңгертуге арналған тапсырма үлгісі

болып	қара	қашқанша	Қайрат
өлген	бет	артық	көрсетіп

Кәсіби сөздерді жазылым дағдысы арқылы ұғындыруда – «Хокки» әдісі тиімді. Бұл әдіс бойынша үш сурет цирк аренасы, клоун, акробатика ұсынылады.
1-ші жол: мен біреуді не бір нәрсені көрдім? Клоунды көрдім
2-ші жол: қандай? Қолында шар, обруч бар
3-ші жол: қайда? Клоун циркте өнер көрсетуде.

Жаңа сөздерді меңгертуде «Иә», «Жоқ» әдісін қолдану тиімді. Оқушыларға кесте ұсынылады. Берілген сөздер қолданысқа енген болса, «иә» деген жауап, қолданысқа енбеген болса, «жоқ» деген жауапты белгілейді.

Неологизмдер	Иә	жоқ

жемқорлық (коррупция)		
әмбебеп (универсал)		
меңгерік (руль)		
әйгіленіс (симптом)		
жанұя (семья)		
аялдама (остановка)		

«Сөз тізбек» әдісі. Бұл әдісті кірме сөздерді өткенде қолдануға болады. Алгоритмі:

√«Ассамблеяда» мәтіні беріледі.

√Оқушылар белгілі бір уақыт ішінде кірме сөздерді теріп

√Сол сөздерді пайдаланып,сөйлем жазады.

«Айтар пікірім бар» әдісі. Бұл әдіс бойынша оқушыларға дайын пікірлер ұсынылады.

1.Диелект сөздерді қолдану дұрыс емес секілді. Себебі, әдеби тіл нормасын сақтау керек

2.Жергілікті диалект сөздерді қолдануда тұрған еш қателік, оғаштық жоқ. Бұл сөздер сөздік қорымыздың, тіліміздің бай екендігін көрсетеді деп ойлаймын.

Екі пікірдің біреуін таңдай отырып, өз позициясын жазуы керек.

Нәтижесінде, оқушы диалект сөздердің заңдылықтарын ажыратуды, дәлелмен сөйлеу қажеттігін түсінеді.

Көп мағыналы сөздердің ерекшелігін ұғындыруда «Бес, бес, бір» әдісі өте тиімді. Бұл әдіс бойынша оқушылар көп мағыналы сөзге қатысты бес сөйлем жазады. Бес сөйлемін бес сөзге қысқартады. Бес сөзді бір сөзге қысқартып, соңында түйінді ой айтады.

Оқушыларға сапалы, саналы білім беруде жаңа әдіс-тәсілдердің, тілдік дағдылардың маңызы айрықша. Мәңгілік елдің мәуелі жемістерін оқытуда ізденімпаздық қабілетімізді шыңдай білсек, жаңа заманға сай жаңа бағытта білім алған зерделі ұрпақ тәрбиелеп шығарымыз сөзсіз.

Әдебиеттер

1.Ғ.Әбуханов. Н. Есімбеков - «Қазақ тілі: лексика, фонетика, морфология мен синтаксис».Алматы, 2012

2.Садирова К.Қ, Кушкимбаева,Оразова Г «Жаңартылған білім беру-қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында» Астана, 2021 жыл

3.Т.Мейірманқұлова «Қазақ тілін оқыту әдістемесі».Астана:2010 жыл

4.А.Пазылханқызы «Қазақ тілі мен әдебиетін жаңартылған бағдарлама бойынша оқыту» Шымкент,2019 жыл

УДК 81’23

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ В АСПЕКТЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ В КАЗАХСКОЙ АУДИТОРИИ КАК СРЕДСТВУ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Маханова Ж.К. – докторант
Маханова Г.Б. – к.ф.н., доцент
Южно-Казахстанский государственный педагогический университет,
Шымкент, Казахстан

Түйін

Мақала лингвистика саласындағы өзекті бағыт – лингвомәдениетологияға орыс тілін қазақ аудиториясына мәдениетаралық қатынас құралы ретінде оқыту аспектісіне арналған. Орыс-қазақ қостілділігінің дамуы жағдайында орыс тілін оқытудың лингвомәдениеттану аспектісін қолдану ерекшеліктері қарастырылады. Онда ауызша инкарнация арқылы алынған адам өмірі мен қызметінің ерекше тәсілі ретіндегі адам мәдениетінің мәнін түсінуге қатысты мәселелер маңызды орын алады. Адресаттың төл мәдениеттерінің ерекшеліктерін ескеру мәселесіне және білім беру кеңістігінде мәдениетаралық қарым-қатынас құралы ретінде орыс тілін оқытудың ең барабар моделін құру мәселесіне ерекше назар аударылады. Мақаланың шолу сипаты лингвомәдениеттануды тілді, әсіресе орыс тілін шет тілі ретінде оқыту әдістемесінде өзекті болып табылатын қолданбалы аспекті тұрғысынан қарастыруға мүмкіндік береді.

Summary

The article is devoted to the topical direction in the field of linguistics - linguoculturology in the aspect of teaching the Russian language to the Kazakh audience as a means of intercultural communication. The features of the application of the linguoculturological aspect for teaching the Russian language in the context of the development of Russian-Kazakh bilingualism are considered. In it, a significant place is occupied by issues related to understanding the essence of human culture as a special way of human life and activity, obtained by verbal incarnation. Particular attention is paid to the issue of taking into account the characteristics of the native cultures of the addressee and the construction of the most adequate model for teaching the Russian language as a means of intercultural communication in the educational space. The review nature of the article allows us to consider linguoculturology from the standpoint of an applied aspect that is relevant in the methodology of teaching a language, especially Russian as a foreign language.

Статья посвящена актуальному направлению в области лингвистики – лингвокультурологии в аспекте обучения русскому языку в казахской аудитории как средству межкультурной коммуникации. Рассматриваются особенности применения лингвокультурологического аспекта для обучения русскому языку в контексте развития русско-казахского билингвизма. В ней значительное место занимают вопросы, касающиеся понимания сущности человеческой культуры как особого способа жизни человека и его деятельности, полученного вербальным воплощением. Особое внимание уделяется вопросу учета особенностей родных культур адресата и построению наиболее адекватной модели обучения русскому языку как средству межкультурной коммуникации в образовательном пространстве. Обзорный характер статьи позволяет рассматривать лингвокультурологию с позиций прикладного аспекта, актуального в методике обучения языку, особенно русскому языку как иностранному.

Растущий интерес к изучению языков приводит к увеличению межкультурной коммуникации, что делает отношения между языком и культурой

очень проблематичными на национальном и международном уровне. Прежде всего, в рамках развития продуктивного русско-казахского двуязычия обучение русскому языку ставит в себе коммуникативную цель. То есть основная задача обучения русскому языку в высших учебных заведениях Казахстана: 6В01702 – «Подготовка учителя русского языка и литературы» и 6В01705 – «Подготовка учителя русского языка и литературы в общеобразовательных школах с нерусским языком обучения».

Собственно в контексте культурного развития нации отражается коммуникативная функция языка. Тем не менее, эта функция не ограничивается национальным уровнем. Эта языковая культура развивается, распространяет свое влияние и становится средством межнационального общения, взаимодействия с другими культурами.

Исследователь Н.А. Киндря пишет: «Лингвокультурологический аспект неразрывно связан с понятиями «язык», «культура», «межкультурная коммуникация». Именно эти понятия закладываются в качестве основ в преподавании, поскольку без этих понятий невозможно формирование полноценных знаний русского языка, транслирующую самую богатую и разнообразную культуру» [1, с.6].

Обучение русского языка в казахско-язычной аудитории высшего учебного заведения рассматривается как развитие у студентов коммуникативной способности и возможности видеть глазами говорящего, активное овладение русским языком на основе знания культурного языка изучаемого народа.

Сейчас методика преподавания русского языка в национальных аудиториях постоянно совершенствуется и развивается. Начало его формирования – эффективное методологическое исследование языка, новые научные исследования типа социолингвистики, когнитивной лингвистики, культурологии, лингвокультурологии и других смежных наук. На основании достижений современных антропологических парадигм научного обучения, опыта образования, актуализируются методики образования, методы изучения русской и казахской культуры с точки зрения носителей казахского языка и культуры.

В конце XX века на стыке языкознания и культурологии возникла проблема «язык и культура», и наиболее ярко отразилось новое антропоцентрическое направление языкознания – лингвокультурология, исследовано возникновение характера национальной культуры, отраженное в языке существующего народа. Представляется целесообразным выделить два этапа в развитии лингвокультурологии: первый этап - это предпосылки развития науки: В. Гумбольдт, Э. Сепир, А.А. Потебный, Ф.И. Буслаева, В.Н. Телия и др., а второй этап – становление лингвокультурологии как самостоятельного научного направления. Далее, что мы находимся на третьем этапе, позволяет предсказать появление фундаментального междисциплинарного науки – лингвокультурологии. Основной постулат лингвокультурологии заключается в том, что язык - это орудие культуры и ее часть.

Лингвокультурология является наукой, возникшей в результате сочетания наук языкознания и культуры, находящей отражение в исследовании языка,

сложившейся культуры народа, и изучает связи и взаимодействия между культурой и языком в процессе развития. Предмет исследования - языковой образ культуры, духовного и материального мира, представленное в этническом языке. Ученый - лингвист Ю.В.Бромлей определяет лингвокультурологию как «все, что создано человеком, от предметов труда до вещей бытия, от привычек, обрядов, образов жизни человека до науки, искусства, религии, философии и морали» [2, с. .27]. Поэтому явление языка должно рассматриваться в контексте жизни человека, носящего определенный язык, представителя какого-либо этноса, имеющего определенное этническое сознание и ментальность, взаимодействующее с представителями этнических и другими народами языка - культуры. Это означает, что язык должен рассматриваться в контексте жизни человека, носящего определенный язык, представителя какого-либо этноса, имеющего определенное этническое сознание и ментальность, То есть это развитие знания и умения студентов в области компетенций русского языка. Этот процесс осуществляется постепенно и систематически, используя национальную лексику. Для приобщения казахского народа к русской культуре необходимо утвердить в его сознании новую формулу сходства и неповторимости. В основном действительно ощущается влияние родных языков, поскольку, используя слова, учащиеся добавляют к ним свои национально-культурные компоненты. Позже это часто происходит, когда русскоязычные смешиваются с национальной культурой. Следовательно, знакомство с родной культурой затрудняет общение на иностранном языке. Поэтому особая целенаправленная работа, как преподавателя вуза, так и всесторонне развитого студента видится очень важной и необходимой. В условиях развития и становления русско-казахского двуязычия считается необходимым преподавание русского языка в казахской аудитории для решения актуальной проблемы обучения русскому языку как средству общения, быть в нерушимом единстве с казахским языком, культурой народов и миром носителей этого языка. Поэтому была попытка использовать лингвистический аспект преподавания русского языка в педагогическом вузе. Важным фундаментом лингвистического аспекта является модернизация системы образования и придание значения языкам. В последние годы появилось стремление не только запоминать грамматические правила русского и казахского языков, но и развивать коммуникативные навыки и овладевать языком как средством общения. Таким образом, студенты знакомятся с материальной и духовной структурой изучаемой языковой культуры, ее многовековыми традициями и культурами.

Одна из современных российских ученых и языковедов В.А. Маслова пишет: «Лингвокультурологический аспект содержания обучения русскому языку должен включать лингвокультурные единицы, являющиеся источником культурной информации, например: мифологические языковые единицы (обряды, архетипы и мифологии, обряды и верования); паремиологическая основа языка; фразеологический фонд языка; стандарты, стереотипы, символы; метафоры и образы; стилистическая структура языков; порядок речи; области речевого этикета» [3, с. 14].

Поэтому всё это включает в себя лингвистические единицы, т.е. национальный слой мира, охваченный национальным компонентом и определяющий предметы обычной жизни, такие как валенки, хижина, изба, сарафан, самовар, кочерга, коромысло.

А также можно привести ряд примеров русского фольклора – «Змей Горыныч», «Соловей разбойник», «Кощей Бессмертный», «Снегурочка», «Илья Муромец», «Иван-царевич на Сером Волке и Елена Прекрасная» и др. Следовательно, чтобы внедрить эти лингвокультурные единицы слов и словосочетаний в учебный процесс, требуется последовательное проведение лексической работы [4, с. 9].

К примеру, можно ознакомиться с текстом «Масленица», разработанным для учащихся казахской аудитории на тему «Разработка и раскрутка информации по тексту», в котором необходимо отметить, что сам текст играет важную роль. Соответственно, основным этапом практической подготовки является выбор текста, несущего лингвокультурную направленность, обладающего особым смыслом и основанием для интеллектуальной и моральной подготовки студентов.

Самое главное в работе с текстом – это умение прочувствовать и понять, почему он структурирован. Какая информация ему передается? Чему он учит? Необходимо научить студентов общаться друг с другом, размышлять над содержанием.

Группа предложений, объединенных общей смысловой структурой является объектом лингвистики. Главные черты – это артикуляционная, смысловая целостность и структурная согласованность, поэтому студентам следует особо обращать на это внимание.

Первое – это задания, которые необходимо выполнить перед работой с текстом: Найдите в толковом словаре определение слов и фраз:

а) обычаи, традиции, ритуал обряды, суеверия.

б) теща, невестка, золовка, зять.

в) атрибуты Масленицы: санки, упряжка, телега, свадьба, застолье, хоровод, маскарад, игры, пир, чучело, ряженка.

Второе задание – очередной способ анализа текста зависит от работы словаря. Здесь разные словари станут настоящим подспорьем на практическом занятии. К примеру, в тексте про Масленицу есть слова, требующие пояснения.

1. Языческий – это относится к идолопоклонству.

2. Сатурналии – национальный праздник, который длится 7 дней в честь Бога Сатурна после окончания полевых работ Древнего Рима.

3. Простота – о молочной и мясной продукции, которую верующие не употребляют в посте.

4. Помин – (устарело) это жертвоприношение мертвым в знак памяти.

5. Слуховое окно – мансардное окно, которое находится на чердаке.

6. Воскресная служба – воскресное богослужение для верующих.

7. Пасха является весенним праздником христиан в воскресенье Христово.

Третье задание – заполнить таблицу в тетрадях. Информацию, которую знал ранее и информацию, которую узнал из текста.

В ходе анализа текста от студента могут потребоваться ответы на следующие вопросы: что он увидел, услышал или почувствовал при чтении текста, что он подумал о прочитанном при чтении текста. Ответив на вопросы, студент выстраивает логическую последовательность ответов. Необходимо подчеркнуть, что правильные и продуманные вопросы помогают студентам всесторонне понять текст. Обсуждение текста помогает восстановить языковую картину мира и образ человека в определенной культуре, помогает показать психологию и менталитет в этом языке, создает эмоциональный настрой, повышает интерес к теме. При изучении пословиц необходимо добавить тщательное изображение менталитета и национальных особенностей народа, являющихся важнейшей составляющей нравственных норм, что является ценным источником изучения духовного мира людей, языка, культуры русских народов.

Действительно, не вся работа представляется возможным для использования на каждом занятии. Вы можете изменить вопросы, относящиеся к тематике. Тем не менее, работа должна выполняться регулярно, чтобы студенты понимали текст. И трудно представить себе глубокое изучение текста без погружения в мир языка. Так как работа с текстом на занятиях помогают развить ассоциативное мышление, позволяют организовать самостоятельное обучение и, увидеть связь между языком.

Исследованная работа предназначена для того, чтобы студенты могли легко говорить, писать, познакомиться с русскими текстами, которые отражают национальные и культурные особенности родного языка. Это также помогает сформировать представления о языке обучения, характере жизни и обычаях, а также национальной психологии носителей языка.

Литературы:

1. Киндря Н.А. Лингвокультурологический аспект обучения русскому языку как иностранному. https://cyberleninka.ru/article/2004/.html

2. Бромлей Ю.В. Этнические функции культуры и этнография. – М., 1978. 270 с.

3. Маслова В.А. Лингвокультурология. – М.: Академия, 2001. 208 с.

4. Афанасьев А.Н. Народные русские сказки. – М., 1957. – Т. I– 515 с.; II– 510 с.

УДК 74.01/.09
ББК 85.12

СУРЕТ ЖӘНЕ КЕСКІНДЕМЕ САБАҚТАРЫНДА АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Жанбиршиев С.Н. п.ғ.к., аға оқытушы.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматривается роль знаний и умений сформированных за счет использования информационно-коммуникационных технологий по таким дисциплинам как рисунок и живопись.

Summary

The article examines the role of knowledge and skills formed through the use of information and communication technologies in such disciplines as drawing and painting.

Оқу-тәрбие процесінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ), атап айтқанда сурет және кескіндеме сабақтарында белсенді қолдану маңызды рөл атқарады.Бұған көптеген мысалдар бар:

- оқу процесінде АКТ-ны зерттеу және қолдану студенттерге қазіргі қоғамда өмір сүруге және жұмыс істеуге қажетті дағдылар мен біліктіліктер алуға мүмкіндік береді;
- АКТ білім беру сапасын арттыратын оқытудың жаңа нысандары мен әдістерін дамытудың тиімді құралы болып табылады;
- АКТ-ны кеңінен қолдану білім берудің қолжетімділігін арттыруға жағдай жасайды
- АКТ қолдану ақпараттық қоғам мен білімге негізделген экономиканың дамуы жағдайында бейімделуге көмектеседі.

Сондықтан, білім беруде АКТ қолдану ақпараттық қоғамды дамытудың маңызды бағыттарының бірі және білім беруді жалпы жаңғыртудың, оқу қызметінің мазмұны мен нысандарын, мектептің бүкіл құрылымын, білім беруді басқарудың қажетті құрамдас бөлігі болып табылады. Өнер бала тәрбиесінде жетекші рөлдердің бірін атқаратындықтан, оның шығармашылық белсенділігін ояту қабілетінің арқасында мұғалімнің міндеті-заманауи деңгейде компьютерлік технологияларды игеру және өз білімін сабақтарында қолдану. Акт қолданатын сабақтар келесі оқыту принциптеріне негізделген:

- оқушылардың сана-сезімі мен оқудағы белсенділік принципі-оқушы танымдық белсенділік танытқан кезде тиімді оқыту білім беру іс-әрекетінің субъектісі болып табылады. Компьютер танымдық белсенділіктің дамуына және оқушының оқу іс әрекетінің субъектісі ретінде қалыптасуына ықпал етеді;
- ғылым принципі-білім беру мазмұны Интернеттің ақпараттық базасында, электронды анықтамалықтарда, энциклопедияларда және т. б. табуға болатын объективті ғылыми фактілерді, теорияларды, заңдарды қамтиды.; оқытуды практикамен байланыстыру принципі-компьютерлік технологиялар көп деңгейлі тапсырмаларды орындау арқылы алған білімдерін пысықтауға кең мүмкіндіктер береді;

- жүйелілік принципі білімді белгілі бір тәртіпте, жүйеде, құрастыру логикасында, мазмұнында да, оқу процесінде де оқытуды және игеруді қамтиды, бұл материалды компьютерлік мәліметтер базасына орналастыруға қайшы келмейді;
- қол жетімділік принципі оқушылардың даму ерекшеліктерін, олардың пәнді меңгеру деңгейін ескеруді талап етеді. Сабақта компьютермен жеке жұмыс жасай отырып, оқу іс-әрекетінің тақырыбы тақырыпты зерттеу жолын дербес анықтауға мүмкіндік алады;
- көрнекілік принципі - оқытудың тиімділігі оқу материалын қабылдау мен өңдеуге сезім мүшелерін тартудың орындылығына байланысты. Акт жұмысына визуалды, есту және тактильді сезімдердің максималды саны кіреді;

• оқытудың дамытушылық және тәрбиелік сипаты принципі алдыңғы принциптермен өзара байланысты. Компьютердің даму және білім беру мүмкіндіктері жеке білім беру траекторияларын таңдауға ықпал ететін компьютерлік бағдарламаларды құру ерекшеліктерімен байланысты.

Бейнелеу өнері сабақтары-бұл ерекше сабақтар. Олар дыбыстық және бейнежазбаларды қолдана отырып, үлкен иллюстрациялық материалды тарта отырып, жарқын және эмоционалды болуы керек. Және бұл АКТ-ны қамтамасыз ете алады. Бейнелеу өнері сабақтары үшін оқытушы мен студенттер керемет және қызықты жобалар, Қазақстандық және шетелдік бейнелеу өнерінің көрнекті шеберлерінің әлеміне саяхат сабақтарын дайындай алады. Компьютерді пайдалану әлемді көптеген суретшілердің көзімен көруге, классикалық музыканың фонында өлеңдердің актерлік оқуын естуге мүмкіндік береді. Мұндай сабақтар студенттердің ой-өрісін дамытады және кеңейтеді, шектеулі уақыт ішінде кең көлемді өнертану материалдарын беруге мүмкіндік береді. Компьютер мен проектордың мүмкіндіктерін пайдалану студенттерге жабық кеңістікті ашуға және өнер әлеміне енуге мүмкіндік береді.

АКТ-ны сабақтарда қолданған кезде тапсырмалар шешіледі:

- сабақты заманауи ету (техникалық құралдарды пайдалану тұрғысынан);
- сабақты қазіргі баланың дүниетанымына жақындату, өйткені ол оқығаннан және сөйлегеннен гөрі көбірек қарап, тыңдайды; техникалық құралдар арқылы алынған ақпаратты пайдалануды жөн көреді;
- оқытушы мен студенттер арасындағы өзара түсіністік, өзара көмек қарым-қатынасын орнату;
- студенттердің мотивациясын дамыту және нәтижесінде білім сапасын арттыру;
- оқушылардың өзіндік шығармашылық іс-әрекеті үшін, әсіресе оқу материалын зерттеу және жүйелеу кезінде мүмкіндіктерді кеңейту;
- өзін-өзі бақылау және өз қателіктерін өздігінен түзету дағдыларын қалыптастыру;
- оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту.

Мен алға қойған педагогикалық мақсат:

- оқушылардың білім сапасын арттыру;
- АКТ қолдану арқылы бейнелеу өнері сабақтарын өткізу әдістемесін жетілдіру;

білім беру процесінде оқушыларға сараланған көзқарасты қамтамасыз ету;

қазіргі ақпараттық қоғамда студенттердің бейімделуіне жағдай жасау.

Білім беру процесінде АКТ қолданудың тиімділігін қамтамасыз ететін келесі шарттарды анықтауға болады:
- Қосымшалармен (компьютерлік презентациялармен) кескіндеме және сурет сабақтарын әзірлеу.
– Сабақтарды дайындау және өткізу кезінде интернет-ресурстарды пайдалану.
- Арнайы кабинеттердің электрондық базасын құру
Сабақтарымда және сабақтан тыс жұмыстарда мен АКТ қолданудың келесі түрлерін қолданамын:
1. Мультимедиялық қолдау сабағы.
Компьютер сызбаларды, виртуалды саяхаттарды және экскурсияларды көрсету үшін "электрондық тақта" ретінде қолданылады. Мен электронды білім беру ресурстарын немесе мультимедиялық презентацияларды қолданамын.
Сабаққа дайындық кезеңінде сабақ тақырыбы бойынша қажетті материалды таңдаймын, құрылымдаймын, оны электронды немесе қағаз тасымалдағыштарда жасаймын. Бұл фильмдер-презентациялар, слайд-фильмдер және тест тапсырмалары. Презентация фильмін сабақтарда – дәрістерде, әңгімелерде, пікірталастарда, саяхаттарда, вернисаждарда қолдануға болады. Слайд-фильмдерді барлық тақырыптарда қолдануға және сабақтың кез-келген кезеңіне қосуға болады. Олардың демонстрациясы мұғалімнің қысқаша түсіндірмесімен бірге жүреді.
Презентация жасау кезінде материалды мұқият таңдау қажет, бұл оқушылардың назарын негізгі ұғымдарға, кілт сөздерге, қызықты фактілерге, бейнелерді немесе дыбыстық музыкалық шығарманы құру ерекшеліктеріне аударуға мүмкіндік береді.
Сабақтарда мультимедиялық оқулықтарды, көркем бағдарламаларды қолданамын. PowerPoint бағдарламасының мүмкіндіктерін кеңінен қолдана отырып, көптеген сабақ тақырыптарының жеке презентацияларын жасаймын.
2. Студенттердің АКТ-ны қолдана отырып шығармашылық жобалар құруы және ұсынуы.
Бүгінгі таңда студенттердің жобалық іс-әрекетінсіз заманауи сабақты елестету мүмкін емес. Жобаны орындау кезінде студенттер тәуелсіздіктің ең жоғары деңгейін көрсетеді – шығармашылық. Менің қызметімде жобалар топтық және жеке, қысқа мерзімді – бір сабақтан, орта мерзімді – екі аптадан бір айға дейін.
3.Интернетке кіре отырып орындалатын тапсырмалар.
Жеке тақырыптарды зерделеу кезінде мультимедиялық қолдау сабақтарында интернет мүмкіндіктерін қолданамын. 2 курста бейнелеу өнерінің ең үлкен мұражайлары " желіге кірген кезде біз Мемлекеттік Әбілхан Кастеев галереясының сайтында ұсынылған материалдарды, кескіндемесінің шедеврлерін қолданамыз.
4. Сабақты біріктіру
Мұндай сабақтардың міндеттері-АКТ қолдану арқылы оқушылардың зерттелетін тақырыптар бойынша білімдерін кеңейту. Бұл қолдану сабақтарды қызықты, тиімді етеді.

Компьютер-оқудың тиімділігін арттырудың қуатты құралы, оқушының мотивациясын арттыруға мүмкіндік береді. Компьютердің мүмкіндіктері таусылмайды, бірақ бұл ойын-сауық оқу мақсаттарын жасырмауы өте маңызды. Мультимедиялық сабақтың айқын артықшылықтарының бірі-көрнекілікті арттыру. К. Д. Ушинскийдің әйгілі фразасын еске түсірейік: "балалардың табиғаты айқын көрінуді қажет етеді. Балаға өзіне белгісіз бес сөзді үйретіңіз, ол оларды ұзақ және бекер азаптайды; бірақ суреттермен осындай жиырма сөзді байланыстырыңыз - сонда бала оларды тез үйренеді, деген екен.

Әдебиеттер

1. Апатова Н. В. мектептегі білім берудегі ақпараттық технологиялар. – М., 1994.
2. Апатова Н. В. мектептегі білім берудегі ақпараттық технологиялар. М.: ИОШ РАО, 1994
3. Антонова Т. с., Харитонов А. Л. мифтер мен шындықтар туралы. // Мектептегі Компьютер. – 2000, №5
4. Афанасьева О. в. білім беру процесінде АКТ қолдану. – www. pedsovet.org
5. Бриксина о. Ф. Ақпараттық технологиялар мен білім беру электрондық ресурстарын қолдана отырып сабақты құру.// Информатика және білім. 2004 №5
6. Губайдуллин и. А."бейнелеу өнері және сызу сабақтарында оқуға оң мотивация қалыптастыру мақсатында ақпараттық-коммуникативтік технологияларды пайдалану". – www.it-n.ru

УДК 378:786.8 (574)

СОЦИАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНОЕ РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ В СИСТЕМЕ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Смаилова М.С. – Отличник в области культуры РК, магистр педагогических наук, старший преподаватель
Южно-казахстанский государственный педагогический университет,
Шымкент, Қазақстан

Түйін

Бұл мақалада қазіргі заманғы қосымша музыкалық білім берудің мазмұны және бала тұлғасын дамытудың барлық негізгі бағыттарын қайта бағдарлау қарастырылады.

Summary

This article discusses the content of modern preschool music education and its reorientation to participation in all major areas of development of the child's personality.

Во второй половине двадцатого века развитие электронных средств массовой информации произвело революцию в доступе к музыке и ее использовании в нашей повседневной жизни. Музыка стала более важной в жизни большинства людей, особенно среди подростков, и обычно используется для изменения эмоций и настроения.

То, как кора головного мозга само организуется в ответ на внешние воздействия и процесс обучения, было установлено в ходе нейробиологических исследований. Отдельные лица участвуют в различных мероприятиях. Мозг немедленно реагирует на музыкальную деятельность, но длительная и значительная реорганизация функций мозга требует времени. Музыка оказывает

глубокое влияние на структуру и функции мозга, когда он активно задействован. Изменения отражают то, что было изучено и как этому учили, и они влияют на то, насколько хорошо используются развитые способности.

Существует множество доказательств того, что музыкальное обучение улучшает раннее кодирование звука мозгом, что приводит к повышению производительности в различных областях прослушивания и обработки слуховых данных. Активное участие в музыке в детстве вызывает анатомические изменения в мозге, которые связаны с обработкой звука. Эти изменения могут произойти за короткий промежуток времени. Количество музыкальной подготовки и характер требований к определенным инструментам связаны с уровнем слухового кодирования.

Для социально-коммуникативного развития дошкольников в процессе занятий по программе и учебным пособиям образовательной системы обоснованной на музыкальным обучений приоритетное значение имеет ее аксиологическое (то есть ценностное) значение.[3] Это создает педагогические условия для формирования и развития с помощью материалов и средств музыкального искусства духовно-нравственных ценностей и идеалов личности в соответствии с современным национальным идеалом образования, сформулированным в духовно-нравственного развития и воспитания личности. Необходимо подчеркнуть, что аксиологический контекст содержания музыкальной образовательной системы является фактором преодоления в процессе музыкального воспитания конфликтов духовно-нравственного и художественно- эстетического формирования личности ребенка в противоречивой, часто агрессивной по отношению к его менталитету, современной культурной и информационной среде.

Этот контекст призван способствовать подавлению в ребенке посредством музыкального искусства, бесчеловечного, аморального и антихудожественные образы и идеалы, чуждые культурно-исторической психологи сознания, и замена их лучшими образами и идеалами национальной художественной культуры.

Не случайно содержание программы дополнительного музыкального воспитания основано на подобранных музыкальных образах природы, фантастических персонажей, человека, народа. Художественно-творческое содержание музыкальных произведений, рекомендуемых для исполнения и прослушивания, отражает такие нравственные ценности, как любовь к Родине, к Матери-природе, народу, своей семье, и т.д. Произведения искусства, для прослушивания, пения, элементарного музицирования, движения под музыку воплощают традиционную культуру, образы и идеалы человека и такие качества реальных и сказочных персонажей, как доброта, мудрость, красота, мужество, честность, справедливость, находчивость, изобретательность, трудолюбие, способность к состраданию и милосердию и многие другие.

Культурно-исторический, этнокультурный [2] и информационно-логический контексты музыкальной образовательной системы способствуют когнитивному развитию. Культурно-исторический контекст помогает учителям внедрять дополнительную образовательную систему для развития у детей

начальных знаний о музыке как части культуры, взаимосвязи музыкального искусства с историей разных стран и народов. Благодаря этнокультурному контексту, дети могут познакомиться на уроках музыки с основами народной культуры, народными играми, фестивалями, с различными видами народного творчества, некоторых других аспектов жизни разных народов и других стран мира. Информационно-логический контекст помогает детям узнать о современных источниках и средствах музыкальной информации, в том числе в Интернете.

Художественно-эстетическое развитие личности через систему дополнительного оброзования обеспечивает ее художественно-эстетический контекст. Она заключается в раскрытии взаимосвязей музыки с другими видами искусства и, в целом, художественной культурой, в направлении уроков музыки на формирование у детей представлений о красоте в искусстве и жизни, эстетических потребностей, интересов и вкусов. Повысить эффективность художественно-эстетического развития дети дошкольного возраста способствуют применению системно-деятельностного подхода в "Мире музыки". Приоритетными видами деятельности в этой системе являются хоровое пение, игра на игрушечных и простых народных музыкальных инструментах в ансамбле, в оркестре, музыкальная и театральная деятельность, ритмическая и пластическая импровизация на основе образов природы, сказок и т.д., а также начальное знакомство с основами музыкальной грамотности[4].

Физическому развитию детей 3-7 лет опять же способствует музыкальное оброзование[1]. Она включает в себя различные упражнения и задания по дыханию, звуку, вокальной арт-терапии, игровой терапии, народной терапии и т.д., адаптированные специалистами для работы с нормальными детьми дошкольного возраста с целью профилактики психосоматических заболеваний. Ритмо-пластическая импровизация под музыку помогает развивать координацию и гибкость, способствует правильному формирование мышечной и костной системы тела, развитие равновесия, игра на музыкальных инструментах помогает развивать мелкую моторику рук. Также физическое развитие детей происходит с помощью средств, предусмотренных в музыкальном мире, с движением под музыку (ходьба, бег, прыжки, повороты и т.д.), подвижными играми с песнями, танцами и т.д. Для перехода к музыке, музыкально-хореографическим и музыкальным импровизациям, имитационным звукам, а также интегрированным музыкальным и изобразительным искусствам предлагаются разнообразные визуально-слуховые и пластические образы. Например, зрительно-слуховые образы: журчащий ручей, шелест листьев, свист ветра, плеск волн, шторм плачет, как ребенок, и т.д.

В ряде исследований изучалась взаимосвязь между музыкальным обучением и пространственными способностями. Некоторые утверждают, что пространственное мышление может быть улучшено музыкальным обучением, потому что нотная запись сама по себе является пространственной, поскольку определенные высоты звука обозначаются их конкретным положением в ряду линий и пробелов. Другие утверждали, что близость областей мозга, отвечающих

за музыку и пространственную обработку, может быть причиной эффектов переноса. Метаанализ 15 экспериментальных исследований, проведенный Хетландом, показал, что обучение музыке улучшает выполнение определенных пространственных задач, но не в стандартных прогрессивных матрицах Равена, тесте невербального мышления с некоторыми визуально-пространственными элементами. Хетланд также сообщил о результатах корреляционных исследований, проверяющих связь между музыкальным обучением и пространственными результатами: из 13 исследований пять сообщили о положительной связи между музыкальным обучением и пространственными результатами, а восемь дали отрицательные, нулевые или смешанные результаты. Таким образом, данные о переносе эффектов от обучения музыке на пространственные навыки остаются неоднозначными. [5], [6].

Все эти плюсы в развитий показывют необходимость в грамотном музыкальном оброзований. Учителям и родителям необходимо выбрать одно направление музыки для ребенка в зависимости от его предрасположенностей и способностей. Параллели между музыкой и языком использовались для подтверждения гипотезы о том, что обучение музыке может укреплять вербальные навыки. И музыка, и письменный язык включают формальные обозначения, читаемые слева направо; нотная запись состоит из символов, которые представляют информацию о звуке (высота звука, гармония, мелодия) и времени (ритм, метр), а прослушивание как музыки, так и речи требует внимания к временному порядку быстро меняющихся акустических событий.[7]

Исходя из вышесказанного, мы можем сделать следующие выводы: в современных условиях требуется отказ от односторонней (художественно - эстетической) направленности дошкольного музыкального образования и его переориентация на участие во всех основных направлениях развития личности ребенка; содержание современного дошкольного музыкального образования должно разрабатываться в нескольких взаимосвязанных контекстах, раскрывающих взаимосвязь музыки с культурой, историей, межкультурной коммуникацией, современными информационными и компьютерными здоровьесберегающими технологиями, другими сферами и средствами личностного развития.

Литература:

1. Т.И. Бакланова, Музыка, которая лечит (Хантымансийск, 2004)
2. Т.И. Бакланова, Музыкальное наследие народных исполнителей: к проблеме преемственности (БГИК, Белгород, 2011)
3. Бакланова Т.И. Инновационная деятельность в образовании материалов (МАНПО, Москва – Пушкино, 2010)
4. Т.И. Бакланова, Г.П. Новикова, Музыкальный мир (ИРОТ, Москва, 201)
5. (2000) Обучение музыке улучшает пространственное мышление. J Aestet Educ 34: 179–238.
6. Раушер Ф.Х., Зупан М.А. (2000) Обучение игре на клавиатуре в классе улучшает пространственно-временные характеристики детей дошкольного возраста: полевой эксперимент. Ранний ребенок Res Q 15: 215–228.
7. Foxton JM, Talcott JB, Witton C, Brace H, McIntyre F, Griffiths TD (2003) Навыки чтения связаны с глобальным, но не локальным восприятием акустических паттернов. Nat Neurosci 6: 343–344.

ӘОЖ 378(075.8)

ТІЛ БҰЗЫЛЫСЫ БАР МЕКТЕПАЛДЫ ТОП БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ-ЗЕРТТЕУ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ

Исманова Р.Ж. – п.ғ.к., аға оқытушы
Ахметова Г.К. – аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан

Резюме.

В статье расматривается развитие содержательно-связной речи детей предшкольной группы с нарушениями речи, теоретически обоснованы вопросы связанные с их познавательным интересом и переходом к исследовательской деятельности, формирование у детей с нарушениями речи исследовательских навыков конструирования сюжетных рассказов основанных на личном опыте, приобщения к деятельности, направленной на доказательство.

Summary.

The article examines the development of meaningful and coherent speech of preschool children with speech disorders, theoretically substantiates the issues related to their cognitive interest and transition to research activities, the formation of research skills in children with speech disorders in constructing narrative stories based on personal experience, involvement in activities aimed at proof.

Арнайы педагогика мен практиканың қазіргі даму кезеңінде ерекше блімге қажеттілігі бар оның ішінде мектеп жасына дейінгі сөйлеу тілінде бұзылысы бар балалардың тіл бұзылысын түзету мәселесі үлкен ғылыми және практикалық маңызға ие.

Мектеп жасына дейінгі балалардың тіл бұзылыстарын түзетудің кешенді логопедиялық жаттығулардың мазмұны мен ұйымдастыру әдістерін анықтау қажеттігі туындап отыр.

Мақалада мүмкіндігі шектеулі балалардың тіл бұзылыстарын түзету көрсеткіштерін жақсарту үшін танымдық-зерттеу қызметін пайдалану мүмкіндігі ғылыми негізделген. Тіл бұзылысы бар мектепалды топ балаларының мазмұнды, үйлесімді сөйлеуін дамыту олардың танымдық қызығушылығының деңгейіне сай зерттеушілік қызметіне ұласуымен байланысты. Сөйлеу тілінде бұзылыстары бар балаларға сюжеттік тіркестер мен көрсетілген әрекеттер туралы ұсыныстар, сюжетті сипаттау, жеке тәжірибеге негізделген әңгімелерді презентациялап, дәлелдеуге бағытталған іс-әрекетерге баулу зерттеушілік дағдысын қалыптастыратыны анықталады.

Әлемдік білім беру жүйесінде мүмкіндігі шектеулі балаларды өзінің құрдастары арасында білім алу, жалпы білім беру жүйесіне қосу құқығын тану және тіл бұзылысы бар балаларды тәрбиелеу мен оқытудың инновациялық тәсілдерін жасаудың қажеттілігін негіздейтін инклюзивті оқытудың басты міндеті болып саналады, осыған байланысты тіл бұзылысы бар балаларды мектеп бағдарламасын игеру үшін мектепке дейінгі логопедияны дамытудағы басым мәселелердің бірі болып қала береді.

Тіл бұзылысы бар мектепалды тобындағы балаларда білімді толық игеру дағдысын, танымдық ойлауды, шығармашылық қабілеттерді және ес, зейін, қиял, қабылдау т.б. сияқты аспектілерін дамытуда мағыналы сөйлеуді игерту маңызды.

Осының барлығы (мәтіндік оқу материалдарын қабылдау және жаңғырту, сұрақтарға толық жауап беру, өз пікірін білдіру) және басқа да дағдылар мен оқу іс-әрекетінің түрлері мағыналы сөйлеуді дамытудың жеткілікті деңгейін талап етеді.

Ғылыми зерттеулерде бала қарапайым бір сөзді екінші сөзге байланыстыру арқылы күрделі сөйлемдерді құрастыруға дағдыланатыны [1], тіл бұзылыс балалардың танымдық қабілетінің дамуына кедергі келтіретіні, баланың ойлау белсенділігін төмендететініне және өзіндік жеке басының дамуына әсер ететіні айтыла келіп, балалардың мағыналы сөйлеуін қалыптастыру стихиялық дамуымен қажетті деңгейге жетпейтінін, арнайы ұйымдастырылған оқыту қажет екенін атап өтті [2].

Мектепалды топ балаларының танымдық-зерттеушілік қабілетін дамытуда олардың мағыналы сөйлеуі шығармашылық қабілетін дамытумен тығыз байланысты. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында ауызекі байланыстырып сөйлеу, белсенді сөздік қорын байыту, тілдік нормаларды, қарым-қатынас мәдениетін меңгертуді, шығармашылық дағдыларын, зерттеушілік қабілеттерін дамыту үшін шығармашылық қиялын, эмоционалды-сезімдік саласын, дүниетанымын, ойлауын, көркем-эстетикалық талғамды дамытуына ерекше көңіл бөліне отырып дамыту міндеттері [3], тіл бұзылыстарын түзетудің түрлі тәсілдері мен арнайы құралдарын қолдана отырып, мағыналы-үйлесімді сөйлеуді дамытуға бағытталған дәйекті тәсіл мектепке дейінгі мекемедегі түзету-педагогикалық процестің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Ресей ғалымдары білім беру процесінде балалардың олардың өзінің жүргізген бақылауы мен нәтижелерінен алған білімін қабылдауы мен есте сақтауы арқылы жақсы игеретінін дәлелдейді. Сондықтан тіл бұзылысы бар мектепке дайындық топ балалардың мағыналы-үйлесімді сөйлеуін дамытуда логопедиялық түзету жұмыстың тиімділігін арттыру үшін балаларды танымдық-зерттеу қызметіне қосқан жөн.

Жалпы сөйлеу тілі туралы ғалымдар балалардың сөйлеу арқылы қарым-қатынасы бала, ересектер мен құрдастар адамдар мен жағдайларға өз ойлары мен көзқарастарын білдіру тәсілдері мен құралдарын қолдану арқылы қалыптасатын процес екенін [4], баланың сөйлеу тіліне тиісті сөйлеу жүйесінің дыбыстық және мағыналық жүйесінің барлық негізгі бөліктерінің қалыптасуындағы бұзылыстарға сай оларды түзетудің түрлі тәсілдері ғалымдар зерттеулерінде аталады[5, 137-141б.].

Сонымен бірге сөйлеу қабілеті нашар балаларды оқыту кезінде ауызша монологиялық сөйлеуді тапшылығын жеңудің жолдары жасалды[6] және түзету-дамытушылық оқыту мен тәрбие жұмысының мазмұны анықталады [7].

Тіл бұзылысы бар мектепке дейындық топ балаларының сөйлеу тілін дамыту мәселелері бойынша зерттелген теориялық деректер мен тәжірибелік қорытындылар мектепке дейінгі жастағы балалардың мағыналы-сөйлеу тілін дамытуда баланың зерттеушілік қабілетін дамыта отырып, мағыналы-үйлесімді сөйлеу тілін икемдеу қажеттілігі аспектісі логопедияда жеткіліксіз зерттелген

мәселеле болып қала беретінін көрсетті. Бұл келесідей тұжырым жасауға мүмкіндік берді:

-мектепке даярлық тобындағы тіл бұзылысы бар балалардың шығармашылық қабілетін дамыта отырып танымдық-зерттеу қызметінде мағыналы-үйлесімді сөйлеуін дамыту тәсілдері өз сөйлеуінде сөздерді дұрыс таңдау және қолдану дағдыларын қалыптастыруға оң әсер етеді. Тұжырымға негізделген сынақ-тәжірибе жұмыстарында мәселеге байланысты негізгі тәсілдер теориялық тұрғыдан талдау, балалардың мағыналы-үйлесімді сөйлеуін дамытуда мүмкін болатын дағдыларды игеретін барлық үрдістер зерттеліп, тіл бұзылысы бар балалардың танымдық-зерттеу іс-әрекетінде мағыналы-үйлесімді сөйлеуін дамыту тәсілдерін әзірлеп, сынақтан өткізіп, тиімділігі бағаланды.

Жүргізілген анықтаушы эксперимент барысында сөйлеудің мағыналық тұрғыдан үйлесімділігі мен дәйектілігінің бұзылуы, сөйлемді нақтылаудағы қиындықтар, сөйлемдерді тілдің грамматикалық ережелерінің негізінде байланыстырудағы қателіктер, сөз құрамындағы элементтердің өзара мағыналық байланысының бұзылуы, семантикалық олқылықтар, ортақ сөздерді, синонимдерді, антонимдерді таңдаудағы лексикалық қиындықтар мен қателіктер; монологтерде қысқа сөз тіркестерін қолдану, предикативті қатынастар орната алмау. Осы бұзылыстар баланың жалпы даму процесіне кері әсер етеді дей келе түзету жұмыстары бойынша келесідей тәсілдерді қолдандық:

- Баланнның қоршаған орта туралы ойларын еркін, дәлелді, логикалық түрде жеткізе білуге үйрету;
- Өз идеяларын дұрыс мағыналы жеткізе білу үшін сөздік қорын нақтылау, дамыту;
- Дұрыс сөйлем құрастыра білуге дағдыландыру арқылы өздігінен сюжеттік әңгімелер айта білуге үйрету;
- Қоршаған орта туралы мағыналық-сипаттамалық және салыстырмалы оқиғалар құрастыра білу.

Жұмыс барысында балаға толық дербестік берілді, өз ізденісі арқылы материалдарды өзі таңдап, орындады. Зерттеу барысында балалардың өзіндік ерекшелігіне орай(тіл бұзылысының ерекшелігіне) саралау тәсілін қолдандық.

Жалпы зерттеу барысында тіл бұзылысы бар балалармен жүргізілген тапсырмалар баланың сөйлеу тілін дамытуға бағытталды және белгілі бір лексикалық тақырыпты зерттеу аясында жүргізілді. Мектепке дайындық тобындағы балаларға шығармашылық жұмысқа негізделген танымдық-зерттеу барысында қолданылған тәсілдер кешені мағыналы-үйлесімді сөйлеу тілін дамытты, балалар қысқа сюжетті әңгімелерді құрастыруға дағдыланды, сөйлемдерді грамматикалық тұрғыдан дұрыс байланыстырып, мағыналық тұрғыдан үйлесімді құрастыра білді, сөйлеу барысындағы айтылымдағы қателіктер біршама азайды, құрмалас сөйлемдерді қолдануға дағдыланды, қарым-қатынас деңгейі артты.

Білім көлемінің ұлғаюы нәтижесінде мектеп жасына дейінгі балалардың өз қабілеттеріне деген сенімі артып, олардың қызығушылықтары артты. Бұған

балалар талқылайтын тақырыптардың әртүрлілігі, қызығушылық таныту дәлел болды. Мағыналы-үйлесімді сөйлеу дағдыларын меңгеру нәтижелерін объективті бағалау әзірленген тәсілдердің тиімділігін көрсетті.

Әдебиеттер

1.Выготский Л. С. (2009). Мышление и речь [Электронный ресурс] / Л. С. Выготский // Психологические исследования: Москва. государство. психолог. Почвенный агрегат. Электронная библиотека - 2009. - Режим доступа: http://psychlib.ru/mgppu/VMr1934/VMR-001.HTM #$pI (дата обращения: 18.12.2017).

2. Жукова Н. С. (2011). Преодоление общего недоразвития речи детей: Книга для логопеда / Н. С. Жукова, Е. М. Мацукава, Т. Б. Филичева. Екатеринбург: ООО “Книгомир”, 2011 – 320 стр.

3. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта,техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. https://balabaksha.kz › ...

4. Өмірбек Д.М. Специфика развития речевой коммуникации дошкольников с общим недоразвитием речи. // Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Психология», No1(70) 2022г. 96-101 стр.

5. Өмірбекова Қ.К, Оразаева Г.С., Төлебиева Г.Н., Ибатов Г.Б. Логопедия. Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2011.- 495 бет

6. L. G. Shadrina. O. V. Efimova. Teaching coherent descriptive speech to children of senior preschool age with speech underdevelopment problems //The Education and science journal 22(4):146-165, May 2020

7. Irina A. Emelyanova1 , Elena A. Borisova2 , Olga E. Shapovalova3 , Olga V. Karynbaeva4 Irina M. Vorotilkina, Particularities of Speech Readiness for Schooling in Pre-School Children Having General Speech Underdevelopment: A Social and Pedagogical Aspec // Journal of Social Studies Education Research Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi 2018:9 (1), 89-105

УДК 372.881.1

PECULIARITIES OF THE IMPERATIVE EXPRESSIONS EMOTIONAL INFLUENCE IN THE SPEECHES OF THE AMERICAN PRESIDENTS

Галустян Д.М. – студентка группы М 1703-81
Научный руководитель: Абрамова Г.И. - к.ф.н., доцент
Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент

Резюме

На основе функционалистских теорий политического дискурса прогнозировалось, что выступления будут иметь приятный и активный или праздничный эмоциональный тон. Основываясь на соответствующем исследовании, посвященном влиянию массового распространения на президентские коммуникации, было предсказано, что с годами речи будут становиться все более приятными, возбуждающими и лингвистически простыми.

Түйін

Саяси дискурстың функционалистік теориялары негізінде сөйлеген сөздердің жағымды және белсенді немесе мерекелік эмоционалды реңк болады деп болжанған. Жаппай таратудың президенттік коммуникацияларға тигізетін әсеріне бағытталған тиісті зерттеулерге сүйене отырып, сөйлеген сөздердің жағымдылығы, қозуы және тілдік қарапайымдылығы жылдар бойына арта түседі деп болжанған.

Inaugural discourse is an element of oratory, the main purpose of which is persuasion and manipulation of public consciousness. Therefore, the need for this article is due to the need for a comprehensive analysis of the linguistic and sociocultural aspects of the American inaugural discourse. The specificity of the modern language of inaugural discourse has been actively discussed by many scientists in recent years. The methodological basis of the study is the works of domestic and foreign linguists T. A. van Dyck [1, p. 7-37], V. N. Bazylev [2],V. Z. Demyankov [3],V. I. Karasik [4], G. G. Pochegshchova [5], P. Serio [6], Yu. B. Fedeneva [7], E. I. Sheigal [8]. The purpose of this article is to identify the sociocultural aspects of the inaugural discourse and to classify the main concepts of the addresses of American presidents.

The President's inaugural speech as a kind of institutional discourse is the first official address by a head of state to a multicultural audience. It is characterized by linguistic figurativeness, which is realized with the help of expressive means, considered as a system of manipulative linguistic influences, arguing the politician's speech: "Inaugural speeches combine the techniques of logical argumentation and expressive linguistic means of all levels in order to provide a strong emotional, psychological and pragmatic impact on the audience, appealing to national pride, patriotism and high moral feelings of people with the help of an arsenal of concepts embedded in the national consciousness and reconstructing the political picture of the world" [9, p. 205]. In the inaugural addresses of American presidents, the continuity of national ideals, traditions, and values can be traced. The texts of the inaugural addresses are characterized by a stable compositional structure that includes the following components: the president's oath; a promise to honorably fulfill one's duties; appeal to the historical past and the novelty of the situation; exposition of the principles of domestic and foreign policy; ideological understanding of pressing problems; belief in the great destiny of America; turning to God; optimistic ending. The inaugural discourse is presented as a set of interrelated concepts. The term "concept" in modern linguistics is used to denote a mental image called a particular lexical unit: "You cannot study meanings outside of what they do not exist without - without the inner worlds of their carriers and in abstraction from speaking and understanding as processes" [10, p. fifteen].

Concepts are units of culture that include a value component, and act as the structures of consciousness in which the values of society are fixed: "They occupy a special place in the political consciousness, representing the values and ideas to which politicians appeal in program speeches and addresses, influencing on the audience in order to strengthen the cognitive factor in the public mind. Being a conditional unit that connects thinking and speech, the concept is non-material, but its materialization, linguistic expression, is carried out through the word" [11, p. 205-225]. Analysis of the concepts of the political picture of the world contributes to understanding the essence of such a socially important and complex society.
Power, as a policy, the results of the activities of whose representatives largely determine the status and standard of living of citizens. When considering the texts of the inaugural addresses of ten American presidents (George Washington, Franklin Roosevelt, Abraham Lincoln, Barack Obama, John F. Kennedy, Theodore Roosevelt,

Dwight Eisenhower, Ronald Reagan, Thomas Jefferson, and Bill Clinton) [12], the components of the concepts were selected by the sampling method. or words: liberty 'freedom', freedom 'freedom', America 'America', Americans Americans', we 'we', Constitution 'Constitution', safety 'security', government 'government', trust 'trust', democracy ' democracy ', honor 'honor', success 'success', people 'people', god 'God', leadership 'leadership', states 'states', strength 'strength', greatness 'greatness', slavery 'slavery', patriotism ' pa triotizm ', crisis 'crisis', future 'future', responsibility 'responsibility', unity 'unity', wealth 'wealth', Independence 'independence', work 'work bot', rights 'rights', power 'power', challenge 'challenge', nation 'nation', renewal 'update', transition 'transition', life 'life' ,peace, equality, law, friendship, country, duty, race, development, truth, war ', courage 'courage', faith 'faith', economy 'economy', together 'together', humanity 'humanity', heritage 'heritage' (50 words).
Next, a quantitative analysis of word components was carried out, reflecting the concepts implicitly presented in the language of the inaugural American discourse. As a result, common types of component words characteristic of American society were identified: 1) common, most common: freedom 'freedom', America 'America', we 'we', government 'state', people 'people', greatness 'greatness' ', crisis 'crisis', problems 'problems', work 'work', rights 'rights', power 'power', nation 'nation', life 'life'', peace 'world', country 'country', war ' war', faith 'faith', strength 'strength', courage 'courage'', future 'future'; 2) new ones that appear: transition, renewal, new beginning, challenge, leadership; 3) disappearing: duty 'duty', development 'development'; 4) temporary (arising at a certain moment in history): safety 'security', trust 'trust', honor 'honor', slavery 'slavery', responsibility 'responsibility', law 'law', race 'race', heritage ', economy 'economy', together 'together', humanity 'humanity', wealth 'wealth', Constitution 'Constitution', success 'success', truth 'truth', States 'States', liberty 'freedom',patriotism 'patriotism. Thus, changes in the system of concepts dictate changes in the language. Some words expressing certain concepts disappear and new ones appear. This conclusion follows from the consideration of their use in the diachronic section, which is shown suggests that for each stage of the development of American society, certain components of concepts are typical, reflecting their historical and sociocultural aspects. For example, B. Obama (2009) - nation 'nation', greatness 'greatness', work 'work', people 'people', war 'war'; B. Clinton (1993) - America 'America', people 'people', unity 'unity', work 'work'; R. Reagan (1981) —freedom 'freedom', America 'America', work 'work', strength 'strength', country 'country', renewal 'update'; J. Kennedy (1961) freedom 'freedom', power 'power', renewal 'update', economy 'economics', nation 'nation'; D. Eisenhower (1953) —freedom 'freedom', people 'people', peace 'peace', nation 'nation', war 'war', faith 'faith'; F. Roosevelt (1933) - nation 'nation', people 'people', leadership 'leadership', war 'war'; T. Roosevelt (1905) —greatness 'greatness', life 'life', crisis 'crisis'; A. Lincoln (1861) - Constitution T. Jefferson (1801) - rights 'rights', peace 'peace', freedom 'freedom', power 'power'. honor 'honor', success 'success', people 'people', god 'God', leadership 'leadership', states 'states', strength 'strength', greatness 'greatness', slavery 'slavery', patriotism ' pa triotizm ', crisis 'crisis', future 'future', responsibility 'responsibility', unity 'unity', wealth 'wealth', Independence 'independence', work 'work bot', rights 'rights', power 'power', challenge 'challenge',

nation 'nation', renewal 'update', transition 'transition', life 'life' ,peace, equality, law, friendship, country, duty, race, development, truth, war ',courage 'courage', faith 'faith', economy 'economy', together 'together'.

Литература:

1 Дейк Т.АЯзык Познание.Коммуникация.М.:Прогресс,1989.

2 Базылев В. Н. К изучению политического дискурса в России и российско го политического дискурс Политический дискурс в России. М. : Диалог- МГУ, 1998.

3 Демъянков В. 3. Аргументирующий дискурс в общении (по материалам зарубежной лингвистики) / / Речевое общение: Проблемы и перспективы. М. : ИНИОН, 1983.

4 Карасик В. И. О типах дискурса //Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: сб. науч. тр. Волгоград: Перемена, 2000.

5 Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. М.: Ваклер ; Киев : Рефл-бук, 2001.

6 Серио П. Русский язык и анализ советского политического дискурса: ана лиз номинализаций / / Квадратура смысла: Французская школа анализа дискур са. М.: Прогресс, 1999.

7 Феденева Ю. Б. Функции метафоры в политической речи / / Художествен ный текст: структура, семантика, прагматика. Екатеринбург : Изд-во Урал, ун та, 1997.

8 Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса: Монография. Волго град : Перемена, 2000.

9 Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. М.: Языки русской культуры, 1998. 10. Кубрякова Е. С. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике / / Дискурс, речь, речевая деятельность: функциональные и структурные аспекты. М.: РАНИНИОН, 2000.

11 Campbell К. К., Jamieson К. П. Inaugurating the Presidency / / Form, Genre and the Study of Political Discourse — Columbia: S. Car., 1986.

12 Inaugural Addresses of the Presidents of the United States [Электронныйресурс]. 2012

ӘОЖ 930.1:101.3

С. АСФЕНДИЯРОВТЫҢ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ШЫҒУ ТЕГІ МЕН МЕМЛЕКЕТТІГІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ТУРАЛЫ ПІКІРЛЕРІ

Утегенов Б.Д. - аға оқытушы, Еркінбекова Ә.С. - аға оқытушы,
Қабыл А.Ә. - аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан медицина академясы АҚ, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматриваются проблемы основные мнения ученого С.Асфендиярова о генезисе и государствнности казахского народа в эпоху средневековья. Здесь дается оценка ученого о исторических развитиях казахской народности и государственности.

Summary

The article discusses the problems of the main opinions of the scientist S. Asfendiyarov on the genesis and state of the Kazakh people in the Middle Ages. Here is an assessment of the scientist on the historical developments of the Kazakh nationality and statehood.

Қазақ халқының шығу тегі мен мемлекеттілігінің қалыптасуы туралы Алаш зиялы қауым өкілдерінің бірі - С.Асфендияров та өз заманында айқын да шынайы пікірлерін айтуымен ерекшеленеді.

Өз халқының айтулы да көрнекті өкілі ретінде С.Асфендияров мемлекеттілік қалыптаспаған XV- ғасырдан бұрынғы “қазақ” атауын кейінгі кездегі қазақ халқымен байланысты түрде қарастыруға үзілді-кесілді қарсы болды. Оның өіндік пікірі бойынша XV-XVI – ғасырлардың тарихи кезеңінде Ұлы Даланы мекендеген ноғай, өзбек, қазақ одақтарының құлдырауы үдерісі жүріп жатқандықтан да осы кезеңдегі аталған саяси бірлестіктер аралас сипатта болды.Бұлар ноғай-қазақ немесе өзбек-қазақ сияқты түрлерде көрініс берді. Ғалымның пікірінше Жәнібек пен Керейдің, Хақназар мен Тәуекелдің және т. б. тарихи өмір сүрген кезеңі осындай халде болды.

Қазақ халқының жеке халық санатында тарих сахнасына шығуын С.Асфендияров былайша түсіндірді: “Бір жағынан – даладағы үлкен қозғалыстардың толқыны орын алғанда ғана, екінші жағынан – өзбектердің Түркістанды (Тұран өлкесін) жаулауына байланысты бұл XVI – ғасырдың соңы мен XVII – ғасырдың басына дәл келді және де қазақтар қазіргі Қазақстанның территориясында бекем орнығып қалды,- бұны қазақтардың дербес тарихының басы ретінде айтуға болады.

Орталық Азия мен Орта Азияның дамуының тарихи орын алуы барысында жалпы негізде XVI- ғасырға қарай қазақ халқының тарихи түрде қалыптасу барысы феодалдық қазақ қоғамының орнығу үдерісі нақты оқиға болып табылады [1].

Осы мәселедегі оның қазақ хандарын ноғай-өзбек немесе өзбек-қазақ сияқты аралас бірлестіктердің хандары ретінде көрсетуі әрекетін негізсіз деуге болады. Бұл кезде қазақ ұлт ретінде қалыптасып біткен еді.

Кейінгі тарихшы ғалымдардың зерттеулері “қазақ” этнонимінің XV ғасырдың соңғы кезінен бастап саяси, ал XVI ғасырдың басынан этникалық сипат алғанын нақтылап берді [2].

Бірақ та М.Тынышбаев сияқты С.Асфендияровтың қазақ халқының өмір сүруінің сан ғасырлар бойы ежелден-ақ халық болып қалыптасу үдерісін жекелеген тайпалық одақтар мен рулар тарихын зерттеу жолымен көрсетуі әрекетін “қазақты ұлы халық етіп көрсетуге тырысушылық “ немесе “тар өрісті тұжырымнық шовинизмге салынушылық” деген тұжырымдық қорытындылармен де келісуге болмайды.

С.Асфендияров академик А.Н.Смайловичтің “қазақ” ұғымы қаздың және қарғаның (“гак”) біріктіріліп айтылуынан пайда болған деген, пікірін келтіре отырып, бірақ та мұның негізсіздігін көрсетеді.

Ұдайы даму үстіндегі ғылым - тарихты танып-білуде, ұлттық және таптық көзқараста тұрғандықтан да С.Асфендияров та қазақта діни соғыс жауынгерлерін-“газиках” (шынайы нағыз дін үшін күресушілер) деп атаған, - деген мәселеге байланысты өзінің таптық көзқарасын білдіреді, мұндай діни аңыз “ сөз жоқ қазақ дінбасыларының ойдан шығарғандарының жемісі”,- деп ой қорытады [1, 87].

С.Асфендияров “қазақ” атауының ираннның “кашак” деген сөзінен шыққанын, яғни “қашқын” деген мағынаны білдіріп тұрғанын қолдаушылардың да бар екендігін, бұл қазақтардың отырықшы халық орналасқан аудандардағы басыбайлы (кіріптарлық) шаруа қауымынан қашып шыққандығын атап көрсетеді.

Оның пікірінше мұндай түсінікте болу “қазақ” ұғымын орыстағы “казак” (казачество) ұғымымен жақындастырады. Ол өз ойын былайша нақтылап білдіреді. Шындығында “қазақтар” , “қазақылық жасау” терминдері XV-XVI ғасырлардағы мәскеулік, қырымдық, қазандық (татарлық) патшалардың жазбаларында осы мемлекеттердің шекараларын қорғап тұратын әскери адамдар, еріктілер мағынасында қолданылған.

Орыс және украиндық тұрмыста “казах” немесе “казак” сөзі еркін адамды, қарақшыны, “ұрыны” білдіретін болған (“ұры казактар”, яғни казактар мәскеулік русьтың патшалық бөлігіне бағынбайтындар)”. Бірақ С.Асфендияров осы айтылған кейбірлерімен келіспейтіндігін атап көрсетеді. Ол осыған ұқсас түрде қазақты қытай тіліндегі “хагас” түсінігімен байланыстыруға келмейтінін айтады. Ғалым қазақты “косог” деген халықтан шығару әрекеті де бар екендігін және оның да негізсіздігін айтқан болатын. Сонымен бірге жоғарыда атап көрсеткендей, қазақ халқының өзіндік дербес тарихын тек XVI-ғасырдың соңы мен XVII – ғасырдың басынан бастауды ұсынады [1, 99].

Қазақ халқының үш жүзінің шығуы мерзімі мен оның шаруашылық, тарихи-әлеуметтік себептерін де С.Асфендияров басқаша тұрғыда түсіндіреді және де осы мәселеде бұрынғысынша “буржуазиялық тарихшыларды”, атап айтқанда олардың басты өкілдерініңбірі - М.Тынышпаевты сынға алады. Оның келтірген пікіріне зер салсақ - қазақтардың саяси одағы ноғайлардың және өзбектердің тарихи түрде кетіп, орын алмасынан кейін, Үш Орда немесеҮш Жүз түрінде көрініс тапқан. Бұлардың бастарының қосылуы немесе бірігушіліктері жекелеген жағдайларда ғана орын алған. Бұл С. Асфендияровтың ойынша М. Тынышпаевтың осы тарихи мәселелерге қатысты болған түсіндірмелері болған қазақ ордаларынң бұрыннан-ақ, бастапқы шыңғыс әулеттері дәуірінде тарихқа шығуларын мойындауға негізделген. Ол өзінің бұл пікірін былайша дәлелдеп көрсетеді: бұл жағдайда Тынышбаев ұлы Шынғысханның тікелей ұрпақтары ретінде қазақ хандарын бейнелейтін «жағымпаз» тарихшылармен ынтымақтастығын білдіреді. Ұлы орда немесе Ұлы жүз, болмаса «Ақ Орда» - бұл Шыңғыстың ұлы Жошының ұлысы және Есенханның соңғы ұлының ұлысы. Жошының кіші баласы Тоқай Темірден Кіші Орда, ал Орта Орда Батый мен Шейбақтың ұлдарынан шыққан. «Осындай көрініспен қазақ адамдарының орналасу территориясы аса көлемді болып шығады: Қырым мен Кавказдан Түркістан өлкесіне дейін» [1, 100-101].

С.Асфендияров ғылыми маман ретінде қазақтың үш жүзінің құрылуын көшпелі шаруашылықтың тарихи жағдайлармен түсіндіруге мән берді. Осының нақты дәлелі ретінде ол қазақ жерінде жүздердің құрылуына себеп болған үш табиғи жайылымдық және көшпелі шаруашылық аймақтардың болуын нақтылап көрсетеді. Кіші жүзге мекен болған батыс аймаққа –Орал тауы маңындағы жайық өзені мен басқа да далалық өзендер бойындағы қыстаулары мен солтүстік – шығыстың жаздық жайлауы шаруашылық мекендерін , Орта жүзге мекен болған орталық аймаққа - Сарысу , Шу және Сырдарияның төменгі ағыстары бойындағы қыстаулар мен Ертіс, Тобыл, Есіл өзендері бойындағы жаздық жайлау

мекендерін, Ұлы жүзге мекен болған Жетісу жері мен Сырдария өзенінің шыыс бөлігін жатқызады. [1, 101].

Бірақ та ол осы табиғи жайлымдық-шаруашылық өлкелер Үш жүздік саяси бірлікке қалай айналды?-деген мәселеге нақты жауап бере алмаған еді. Бұл мәселеге буржуазиялық тарихшылар сияқты лайықты жауап таба алмады.

Қазақ халқының түркілік ру-тайпалардан шыққандығы туралы замандастарының көзқарастарына С.Асфендияров қанағаттанбай , өзінің қазақ руларының, тайпаларының шығуы пікірін нақты жазды. Ол өзінің «Қазақстан тарихы» деген еңбегінде ғұндардың (хундардың) және үйсіндердің шығуы тарихына айтарлықтай орын бере тұрса да, олардың түркілік сипаты туралы ештеңе айтпады. Осы тайпалармен қазақтың арғы шығу тегін байланыстыруға мүлде қарсы болып, С. Асфендияров былай деп ашық жариялады: «Ескі буржуазиялық ғалымдардың арасында Үйсіндер туралы айтыс жүрді. Олар бұл халықтан бүгінгі қазақтардың ата-бабаларын көруге бейім болды, үйткені қазақтарда «үйсін» және «сар үйсін» рулары бар. Тынышбаев сияқты қазақ тарихшылары осыны үзілді кесілді атап көрсетеді... Осындай тұрғыдағы жорамалдарды ғылыми деп атауға болмасы айдан анық. Ол ол ма,мұндай жорамалдарға қарсы күресу керек, өйткені оларға ұлтшыл буржуазиялық идеология табан тіреп тұр»[1, 23-24].

Осылайша ол «қазақ ұлтшылдарын» аңыздарға, шежірелерге сүйене отырып, өз ұлтының ұлылығын көрсеткен болды,- деп айыптайды.

Ғалымның мұндай айыптауларының негізсіз екендігін М. Тынышпаевтың еңбегімен танысқанда аңғаруға болады. Ол қайсыбір аңызды нақтылы тарихи деректермен, ғалымдардың еңбектерімен, географиялық жер атауларымен салыстыра отырып, талдап, екшелеп пайдаланған еді. Тынышпаев қазақтың басты руларының тарихын жекелеп талдап, осы ру-тайпалардың басқа да туыс халықтардың құрамында кездесетінін де дәлелдеп берген еді және қазақтың ірі ру-тайпаларының түркілік тегін дәлелдеп, нақтылау жолымен қазақ жерінде болған ежелгі түркілік мемлекеттердің қазіргі қазақ ұлтының ұлт болып қалыптасуындағ үлкен тарихи рөлін ашып көрсете алды.

Тарихты жазудағы оның басты қарсыласы болған С. Асфендияров түркі нәсілін қазақтан қаншама алыс ұстамақ болса да, нақтылы тарихи айғақтарды жоққа шығара алмастан, Орта Азия халықтары тарихындағы Түркі дәуірінің өзіндік лайықты орнын мойындауға мәжбүр болды. Дегенмен де ол, таптық көзқарас (идеология) жетегінен аса алмай , Түркі қағанаты дәуірінде де таптық қарама-қарсы тұрушлықты іздеп әуре болады. С. Асфендияров мұны өзінің «История Казахстана (с древних времен)» еңбегінде былайша түсіндіреді: «Орхон жазбаларында үстем таптарға (аристократтарға) қарсы халық бұқарасының бас көтерулері болғаны көрсетіледі. Бұны мына үзінділер көрсетеді: «О, сендер , түркілік және оғыздық бектер мен халайық, тыңдаңдар! Аспан жоғарыдан төнген кезде, жер аяғыңның астында тапталғанда, о түркі халқы, сенің өкілдігіңді кім құртты? Өзіңнің қағаныңмен бетпе-бет келіп, өзің соған себеп болған соң өкіне бер. Сені қуғындаған ақша басып шығарушылар болып шықты ма? Жоқ, қасиетті Өтікен халқы, сен өзің кеттің... Сен өз қағаныңды тастап кеттің,

сен барлық жерде өзендерді қанға бөктіріп және тауларды сүйекке толтырып, Батыс пен Шығыс арасында кезіп жүрдің» [1, 32].

Бірақ түпнұсқа-аудармамен салыстырғанда С. Асфендияров «тәңірі» сөзін алып тастап «қағаныңды тастап кеттің» дегенді өзі қосқан. Ол атеист болғандықтан жекелеген қозғалыстарды халық бұқарасының таптық күресі деп көрсетілген.

Бұл туралы М. Шоқайдың мына пікірі орынды: « Ең көне замандардан бергі Қазақстан тарихы» атты шығармасымен С. Асфендияров. өз халқының тарихын жақсы білетін білікті ғалым ретінде көріне алмады. Автор Маркс, Энгельс, Ленин, Сталин, шығармаларының аясынан шыға алмай қалғаны еңбектің бүкіл өң басынан көзге түседі. Санжар өзінің туған халқының тұрмыс-тіршілігінен тек кітап жүзінде ғана таныс. Осы әлсіздігі «мен мұндалап» тұрған еңбектерінде Санжар өз пікірін, өз көзқарасын, өз пайымдауларын айтуы тиіс кездердерде шынайылыққа әдейі көз жұмып , марксизм классиктерінен үзінділер келтіруге көшеді» [3, 162].

М.Шоқайдың былайша пкір білдіруіне С.Асфендияровтың ежелгі Қазақстан дәуіріне берген мынадай тұжырымы себеп болды: «Түркі мемлекетін ғұндар (хунндар) мен сяньбиліктердің мемлекеттерімен салыстыра келе үлкен өзгерістерді көреміз. Түркілерде феодалдық аристократия айтарлықтай көп және ұйымдасқан еді. Оларда «ақсүйектер» мен «қарасүйектерге» бөлу орын алды. Жоғарғы қызметтер ұрпақтан ұрпаққа қалды [1, 31].

Тоталитаризм кезінде 30-шы жылдардан басталған тарих ғылымындағы Сталиндік көзқарасты барлық жерде орнықтырушылық Қазақстан тарихына да әсер етпей қоймады. С. Асфендияров өз зерттеулерінде Шыңғыс хан мен оның мұрагерлері кезіндегі қазақ ру-тайпаларыныңтарихын жекелей баяндауға тырыст. Бұл осы кезеңді зерттеуде сәтті қадам болды. Географиялық үлкен көлемде зерттеу – қазақ ру-тайпалар тарихын назардан тыс қалдырып, жаңа «ақтандақтарға» жол ашты. Тарихқа таптық көзқарасты орнықтырушылар ескермеген нәрсе - Шыңғысханның Монғолияны біріктіру мен Қазақстан және Орта Азияны бағындыру тарихының өзі шындығында жергілікті тайпалық-рулық, мемлекеттік бірлестіктерді жаулау тарихы еді.

С. Асфендияровтың қазақ тарихын бағыты - таптық бағыт болды. Мұның ерекшелігі – әлі де лениндік-сталиндік тұрғыдан жазылған ғылыми еңбектердің жоқтығы болды. Коммунистік тоталитарлық жүйе нығайған кезде тарих ғылымында орныққан біржақты қарастырушының әрекеті әлі орныға қойған жоқ еді. Өзінің аталған еңбегінде ғалым: «Түркі-монғол жаулап алушылығының зардаптары төтенше үлкен болды.

Осы дәуірге дейін Азия халықтардың осыншалықты айтарлықтай орын ауыстырушылығы болмаған еді... Құрғақтағы азиялық ұлы сауда жолдарының қалпына келтірілуі мен жақсаруы, хат-хабар алмасудың ұйымдастырылуы, саяхат жасаудың салыстырмалы қауіпсіздігі – осының бәрі түркі-монғол мемлекетінің өрістеп гүлденуіне алып келді. Еуропалық мемлекеттер бұл жаққа елшілерін жіберіп отырды» [1, 77-78].

С.Асфендияров Алтын Орданың Қырым, Астрахань және Қазан хандықтарына бөлініп кеткенін атап көрсетеді [1, 82].

Қорыта келгенде, қазақ халқының тарихы XV-XVI – ғасырларда басталып, қазақты қазақты ежелгі халық ретінде көрсетіп, таптық көзқарасты қызу қолдап, С. Асфендияров тарихи шынайылықты ашуға талпынды. Еңбектерінің ғылыми негізі әлсіз бола тұрса да болашақ зерттеушілерді жан-жақты, терең ойлануға итермелеп, тарих ғылымын дамытуға айтарлықтай үлес қосты.

Әдебиеттер:

1. Асфендияров.С.Д История Казахстана (с древних времен). Алма-Ата, 1993. 304с. (ББ. 87, 99, 100, 101, 23, 24, 32, 31, 77, 78, 82.)
2. Абусейтова.М.Х. Казахстан и Центральная Азия в XV-XVIIвв. -Алматы, 1988. - 246 с. (С.71)
3. Шоқай М. Таңдамалы. - Алматы. 2 том. - 520 б (Б.162).

ӘОЖ 372.83

ҚАЗІРГІ ПОЛИМӘДЕНИ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ГУМАНИТАРЛЫҚ ТӘЖІРИБЕЛЕРДІҢ ДАМУ БОЛАШАҒЫ

Күзембаева А.О. – аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматривается специфика современных гуманитарных практик и их перспективное развитие.

Summary

The article examines the specifics of modern humanitarian practices and their prospective development.

XX ғасырдың тәжірибесі мәдени дәстүрдегі алшақтық қоғам мүшелерінің дүниетанымдық дезориентациясына, сананың құндылық сферасының жойылуына, жеке адамның өмірін нашарлататын және әлеуметтік құрылымның негізін эрозияға ұшыратын немқұрайдылыққа немесе жалпы нигилизмге әкелетінін сенімді түрде көрсетті. Сондықтан бүгінде зиялы қауымның, ең алдымен гуманитарлық күш-жігерін өмірге қадам басқан жастардың тарихи-идеялық көкжиегін кеңейтуге бұру бұрынғыдан да маңызды. Алдыңғы ұрпақтардың мәдени құрылымын анықтаған құндылық доминанттарын қазіргі заманда өткен мәдениеттің сыртқы келбеті мен сипатына байланысты түсінуі керек, осылайша өзін-өзі тану және өз доминанттарын іздеу - тарту немесе итермелеу энергиясы бар мағыналы бағдарлар саласында жүзеге асырылады.

Қазіргі заманғы гуманитарлық тәжірибелердің ерекшеліктері, олардың елдегі перспективалық дамуы туралы мәселе қоюдың маңыздылығын, біріншіден, әртүрлі елдердегі адамдардың, мәдениеттер мен әртүрлі тілдік дәстүрлердің өнімді өзара әрекеттесуі үшін біртұтас рухани-адамгершілік кеңістік құру қажеттілігімен (бұл өз кезегінде болашақта адамзат қоғамының өмір сүруіне көмектеседі); екіншіден, шешімнің маңыздылығымен Қазақстанның әлеуметтік-мәдени кеңістігінде белгілі бір адамның психикалық, моральдық және физикалық

денсаулығы, өзін-өзі сақтау мәселелері; үшіншіден, болашақ адамның адамгершілік және интеллектуалдық өзін-өзі жетілдіру проблемаларының маңыздылығымен, жеке ынталандыратын технологиялық прогреспен; төртіншіден, жеке тұлғаны тез өзгеретін белсенді өмір сүру жағдайларына бейімдеудің және оны өзара алмасу, өзара байыту деңгейінде мәдени құндылықтармен таныстырудың шұғыл қажеттілігімен байланыстырамыз. Сондықтан қазіргі заманғы гуманитарлық және әлеуметтік философияның міндеті, атап айтқанда, білім берудің іске асырылатын міндеттерін қоюда және білім берудің гуманистік парадигмасына негізделген мәдени-бағдарланған гуманитарлық тәжірибелер арқылы отандық көпмәдениетті білім берудің тиімді қолжетімділігі үшін ең шынайы жағдайларды тұжырымдаудан көрінеді. Қоғамға білім берудің осындай философиясын ұсына отырып, гуманитарлық, мәдени-бағдарланған тәжірибелерді одан әрі зерттеу және енгізу болашақ қоғамды келешегі бар модельдеу және жаңғырту үшін алғышарттар жасайды. Бірақ қоғамның өзі білім беру жүйесіне өз талаптарын қояды, бұл, өкінішке орай, гуманитарлық ғылымдар зерттеушілері ұсынып отырған талаптарға жиі қайшы келеді. Қаншалықты кереғар көрінгенімен, білім өзінің мәні бойынша адамға, оның жоғары гуманистік мағынасында мәдениетке тікелей бағытталған бола тұра, XX-XXI ғасырларда адамгершілікке қарсы функцияларды орындай отырып, адамнан және іргелі моральдық құндылықтардан алыстай бастады. Ғылыми-техникалық прогрестің бұрын-соңды болмаған жеделдеуі, адамзаттың күшін соншалықты арттырған ашылулардың, өнертабыстардың үздіксіз каскады, гуманитарлық инновациялардан ғылыми-техникалық жетістіктердің, рухани жетістіктерден материалдық байлықтың абсолютті жоғарылығы туралы гипертрофиялық идеяларды тудырды. Білім беру тек утилитарлық жағынан - белгілі бір технологиялар мен техникаларды меңгеру үшін, нақты кәсіби функцияларды орындау үшін қажетті білім алу, дағдыларды қалыптастыру құралы ретінде қарастырыла бастады [1].

Өкінішке орай, гуманитарлық білімнің терең және үздіксіз өсіп келе жатқан дағдарысы тек біздің елімізде ғана емес, тіпті экономикасы ең гүлденген, осы салаға бюджеттік шығыстарды он есе көп жұмсап отырған елдерді де терең қамтып отыр.

Өз кезегінде, жақсы білімді адам білімді маман болып қана қоймай, зұлымдық пен зорлық-зомбылыққа қарсы батыл күресіп, қоғамда басқа адамдарға, олардың еңбегінің жемістеріне, табиғатқа, жалпы мәдениетке деген шынайы адами қарым-қатынасты бекітуі керек.

Білім адамға дүние туралы білім беріп қана қоймай, сонымен бірге осы дүниемен таныстыру әдістемесін де беруі керек. Демек, «білім беруді фундаментализациялау» ұғымының мағынасына адам және қоғам туралы негізгі білімді қосу қажет.

Белгілі болғандай, пәндердің гуманитарлық және гуманитарлық емес болып бөлінуінің салыстырмалылығы барлық ғылымдарға қатысты әдістемелік қызмет атқаратын қазіргі философиялық гуманитарлық білім мазмұнынан көрінеді. Гуманитарлық пәндер жалпы мәдени білім беру және бейресми, бейнелі,

шығармашылық ойлауды дамыту қызметімен қатар, халықтың адамгершілік, гуманистік, ұлттық-патриоттық санасын қалыптастыруда әлеуеті бар. Гуманизм қоғамдық болмыс пен сананың негізгі белгілерінің бірі бола отырып, қоғамдық прогрестің қол жеткізілген сапасын шоғырландырылған түрде көрсетеді. Жағымды жайт ретінде соңғы онжылдықтарда гуманизм тақырыбы философиялық, әлеуметтанулық және педагогикалық басылымдарда орталық орынға ие болып, бағдарламалық құжаттарда және түрлі бағыттағы саяси партиялар жетекшілерінің сөйлеген сөздерінде үнемі айтылып жүргенін атап өткен жөн. Сондықтан жүйелі дағдарыстың зардаптарын бейтараптандыру мақсатында гуманитарлық және академиялық пәндер қазақ халқының ұлттық өзіндік санасының көтерілуінің және рухани жаңғыруының маңызды факторына көбірек айналуда. Ол үшін олардың мазмұны ізгілендіру мен ізгілену принциптерін ескере отырып, түбегейлі қайта қаралып, жаңартылып, идеялық-әдістемелік тұрғыдан тереңдетіліп отыру қажет.

Сонымен, гуманитарлық білім дағдарысын еңсеру, ең алдымен, гуманитарлық ғылымдардың өз міндетіне айналды. Отандық және әлемдік философиялық ойдың оң нәтижелері мен жетістіктеріне, жалпыадамзаттық құндылықтар мен ең жақсы ұлттық дәстүрлерге негізделген байыпты, мейірімді, объективті ғылыми сын гуманитарлық мамандарға отандық гуманитарлық ғылымды жаңа сапалы деңгейге көтеруге көмектеседі. Сондықтан гуманитарлық ғылымдар жүйелі және дәйекті түрде ғылыми-техникалық және жаратылыстану салаларында жинақталған жалпыадамзаттық құндылықтарды игеруге қадам жасауға, табиғаттағы, мәдениеттегі және білім берудегі интеграциялық және динамикалық процестер аясында біздің заманымыздың жаһандық мәселелерін үнемі түсінуге өте сәтті әрекеттерді жасай бастады [2].

Өздеріңіз білетіндей, гуманитарлық білімнің орталығында зат емес, адам және оның өзіне, табиғатқа, жалпы мәдениетке қатынасы тұрады.

Таным субъектісі мен танылу субъектісі арасындағы қатынастың мәні диалогта жатқан сияқты. Диалог тек ситуациялық мағыналарды ғана емес, сонымен бірге контексттердің шексіз әртүрлілігінде және таным барысында субъектілердің өзгеру динамикасында берілген мағыналарды да ашуды қамтиды. Демек, диалог бітеді, өйткені шынайы түсіну тарихи және тұлғаланған. Бұл жағдай жаратылыстану критерийлерінен айырмашылығы гуманитарлық білімдегі дәл түсіну өлшемдеріне ерекшелік береді. Гуманитарлық білімнің дәлдігі сәйкестендіруде емес, "бөтеннің бөтеншілігін оны таза өзіне айналдырмай" жеңуде, яғни белгілі бір дәрежеде енуде, танитын және танылатынның өзара байланысында [3].

Жоғарыда айтылғандарға байланысты гуманитарлық білімнің және жалпы гуманитарлық дағдарыстың ерекшеліктерін түсіну үшін маңызды гуманитарлық білімнің тағы бір қасиетіне назар аударайық. Гуманитарлық білім түбегейлі гетерогенді және ғылыми-теориялық ойлаумен қатар бейнелі, көрнекі-эффектілі ойлауды, ең соңында, бейсаналыққа ену үшін таңбалар мен белгілерді түсіндіруге негізделген таңбалық-символдық санаға негізделген ойлауды қамтиды.

Тілдің тууы, белгілі болғандай, объектілер мен әрекеттерді белгілейтін кодтардың тұтас жүйесінің бірте-бірте пайда болуына әкелді; кейінірек бұл кодтар жүйесі заттар мен іс-әрекеттердің белгілерін және олардың қарым-қатынастарын ерекшелей бастады, ақырында, айтылымның күрделі формаларын тұжырымдай алатын тұтас сөйлемдердің күрделі синтаксистік кодтары қалыптасты. Алдымен бұл тіл ым-ишарамен тығыз байланысты болды, ал бөлінбейтін дыбыс "абай болыңыз" және "барыңды сал" дегенді білдіруі мүмкін, және сол сияқты - бұл дыбыстың мағынасы практикалық жағдайға, іс-әрекетке, қимылға және тонға байланысты болды. Бұл кодтар жүйесі адамның саналы қызметін одан әрі дамыту, оның көптілділік жағдайында оның әртүрлі әлеуметтік-мәдени тәжірибелерге тиімді бағдарлануы үшін шешуші мәнге ие болды.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, жастарға көп мәдениетті білім беру жүйесіндегі гуманитарлық тәжірибелердің мазмұнын жаңарту мәселелері қарқынды дамып келе жатқан ашық қоғамның мүмкіндіктеріне сәйкес болып жатқан нақты динамикалық процестер аясында қарастырылуы керек сияқты.

Мұндай қоғамда жеке тұлғаның динамикалық үздіксіз көпмәдениетті/көптілді дамуын анықтайтын полимәдениет пен көптілділік мәселелері ерекше мәнге ие болады. Дәлірек айтқанда, мәдениет тілдері, олардың алуан түрлі және сан алуан мағыналары адамға өзін мәдени-тарихи субъект ретінде тануға, адамзат тарихы мен даму үстіндегі халқының тарихын қабылдауға, өз іс-әрекеттері, халқы, елі, өркениеттің болашағы үшін жауапкершілікті сезінуге, мәдениеттер диалогының субъектісі рөлін ойнауға қабілетті болуға көмектеседі [4]. Сондықтан, философиялық түсіну барысында алдыңғы екі әмбебап басымдықтардың құрамдас бөлігі ретінде анықталған табиғаттағы, мәдениеттегі және білімдегі динамиканың аясында кейбір гуманитарлық тәжірибелердің келесі жағдайларда оларды әрі қарай философиялық талдау, түсіну, түсіндіру және сәтті жылжыту мен нақты педагогикалық процеске енгізу үшін ұсынылатын қазіргі мектептерде (орта және жоғары) кейбір гуманитарлық практиканың даму перспективаларын атап өткім келеді.

1. Білім берудің гуманистік парадигмасы-пайдалылық мәдениеті әдіснамасынан өмірдің психологиясы мен жеке тұлғаның қадір-қасиеті әдіснамасына көшу, ол унитарлық парадигмадан ауытқуға, тек білімді игеруге, дағдыларды қалыптастыруға бағытталудан, тұлғаға бағытталған оқыту мен тәрбиеге мүмкіндік беретін білім берудің өзгермелі, дамушы, семантикалық және түсінікті моделін білдіреді.

Болжамдық тұрғыдан алғанда, бұл парадигма сыни белгісіз жағдайларда қоғам мен тұлғаның бәсекеге қабілеттілігін арттырудың маңызды факторы болып табылады.

2. Мектептің мәденишығармашылық миссиясы-мәдениеттегі тұлғаны қалыптастырудың басымдығы, ол білім беру процесіне тікелей қатысушылардың әртүрлі гуманитарлық мәдени-бағдарланған тәжірибелер кеңістігінде өзара әрекеттесуін, сондай-ақ тұтастай алғанда білім беру процесін транстілдік бейімдеу жағдайында әр адамның тиімді өзін-өзі жүзеге асыруын қамтиды.

Қазіргі мектептің жобалық кеңістігінде көп мәдениетті және көптілділікті дамыту принциптері барлық "тірі" тілдер мен біртектес емес субъектілік орталықтардың (тілдік тұлғалардың) қазақстандық көп тілді білім беру кеңістігінде бейбіт қатар өмір сүру құқығын білдіреді.

Бұл ретте оқу-тәрбие процесін ұйымдастыруға қағидаттық көзқарас тіл мен субъектілік орталықтың ерекшелігін, сондай-ақ әртүрлі үлгідегі білім беру мекемелерінде (жалпы білім беретін мектеп, гимназия, лицей, колледж, ЖОО) тілдер мен мәдениеттерді зерделеудің дәйектілігін ескеруді көздейді.

3. Білім берудегі интеграциялық процестер – гуманитарлық және жаратылыстану-ғылыми білімдерді интеграциялауға негізделген, дамып келе жатқан тұлға әлемінің тұтас бейнесін қалыптастыруға ықпал ететін білім мазмұнын қалыптастырудың пәнаралық қатынасы, яғни практикалық әртүрлі әлеуметтік-мәдени кеңістіктерде мәдени коммуникацияны жүзеге асыруға дайын болу, сонымен қатар педагогикалық процестің субъектілерінің өзін-өзі лайықты көрсету және өзін-өзі жүзеге асыру.

4. Білім берудің құрылымы мен мазмұнын жаңартудың айқын тәжірибеге бағытталған стратегиясы – вариативтілік; мәдени-ағарту тәжірибесіне тән білім беру әлеуетінің рөлін күшейту; тұлғаның көптілді концептосферасын қалыптастырудың құзыреттілік тәсілі; білім беру үдерісі субъектілерінің әртүрлі білім беру құзыреттіліктерін жетілдіруге ықпал ететін бағдарламалық-әдістемелік қамтамасыз етудің сапалық сипаттамаларына мән беру; мектептің мәдени-білім беру ортасының мүмкіндіктері кеңістігінде мұғалім мен оқушының көптілді мәртебесін (рөлдік репертуарды) арттыру (оның ішінде оқу бағдарламасын, оқулықты, профильдеу бағыттарын, біліктілікті арттыру нысандарын және өзіндік -мұғалім білімі және т.б.).

5. Тілдерді оқытудың сапалы жаңа тәсілі/мәдениеттің экспрессивті құралдары (вербальды және вербальды емес) – дамып келе жатқан тұлғаның сөйлеу және коммуникативті әрекетінің дамуының барлық деңгейлеріндегі тіл тәжірибесінің сабақтастығы. Осы тәсілдің аясында келесі өзекті бағыттарды жүзеге асыру жоспарлануда – сөйлеу әрекетінің фонетикалық, лексикалық және грамматикалық аспектілерін меңгерудің жуықталған нормаларынан ауытқудың алдын алу және пропедевтика мақсатында мектепке дейінгі оқыту; бастауыш мектеп – балалардың өзін-өзі көрсету тұрғысынан мүмкіндіктерін үздіксіз кеңейтуді көздейтін ерте тіл үйрену; орта мектеп – ақпараттық-коммуникациялық технологиялар әлеміндегі өзгермелі өмір жағдайларына бейімделу мақсатында профильдік дайындық; жоғары мектеп – дүние жүзіндегі объективті қалыптасқан көптілділік жағдайында тиімді мәдени өзін-өзі анықтау мақсатында мамандандырылған білім беру; басым және перспективалық бағыттар – гуманитарлық, жаратылыстану, математика, экономика және ақпараттық-білім беру шеңберінде бейіндік білім беруді ұйымдастырудың көп деңгейлі тәсілдері.

Әдебиеттер

1. Богданец Т.П. Интеграция естественнонаучных и обществоведческих знаний в образовательном процессе начальной школы / Народное образование -Педагогические технологии - 2008. -№3.- С. 3-13.

2. Буланкина Н.Е. Проблема эффективного культурного самоопределения личности в полиязыковом образовательном пространстве. - М.: АПКиППРО, 2002.
3. Буланкина Н.Е. Полиязыковая концептосфера современного педагога. Новосибирск: Изд-во НИПКиПРО-МПГУ, 2009.
4. Соколков Е.А. Проблемы поликультур и полиязычий в гуманитарном образовании - М.: Университетская книга - Логос, 2008.

ӘОЖ 371.3

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ ЗАМАНАУИ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Молдабек Қ.-п.ғ.д.,профессор
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент,Қазақстан

Резюме

В статье рассмотрены вопросы применения современных информационных технологий в процессе обучения казахскому языку

Summary

The article discusses the application of modern information technologies in the process of teaching the Kazakh language

Дүние жүзінде ғылым мен техниканың қарыштап алға басып дамыған кезеңінде ақпараттық ағымдардың таралуын қамтамасыз ету ақпараттық кеңістікті қалыптастыратын ақпараттық технологиялардың әсерімен сипатталады. Демек, ақпараттық технологиямен қарулану-дүниежүзілік өркениеттен қалмаудың кепілі. Сондықтан Республикамызда замана талабына сай оқу мен оқыту процесі түбегейлі өзгеріске ұшырауда және қалыптасуда. Бұл үдеріс қазіргі заманғы техникалық мүмкіндіктерге сәйкес келуі тиіс,себебі ел болашағы балаларға озық әдістемелермен сабақ өту оқу процесінің педагогикалық теориясы мен практикасына өзгерістер енгізеді. Әдістеме ғылымындағы соңғы жетістіктер мен жаңалықтар мектептердегі оқыту процесінің қажетті элементі болуға арналған. Ақпараттық технологиялар мәселесімен көптеген отандық ғалымдар мен педагогтар: Ф.Оразбаева, Р. К. Жүнісова, Р. Е. Бекишева , Қ. Молдабек, Р. И. Кенжебекова және басқалар айналысуда.

К. К. Колин, В.И. Андреев, Н. О. Вербицкая, В. В. Бачманова, Н. О. Вербицкая, И. П. Подласый, В. Д. Симоненко, В. А. Сластенин, В. В. Шапкин, А. С. Белкин, сияқты көптеген ғалымдар Ресей педагогикасындағы ақпараттық технологиямен оқытуды, тұлғаға бағытталған оқытудың негізі ретінде қарастырды. Оқу процесінде ақпараттық технологиямен оқытуда тіл дамыту мәселесі педагогикалық тұрғыдан; оқушылардың ақпараттық технологиямен оқытудағы өзін қоршаған ортадағы құбылыстарын түсінуі мен қабылдауы; ғылыми біліммен байланысы; ақпараттық технологиямен оқытудың ілімге құндылық қатынасын қалыптастыруға әсері және ақпараттық технологиямен оқыту. Ресейлік және Қазақстандық ғалымдардың зерттеулері ақпараттық кммуникациялық технология-ғылым мен техниканың дамуының нәтижесі. Демек, ғылым мен техниканың дамуына орай әдістеме ғылымы да алға басып, ооқытудың жаңа технологияларын қоланады. Бұдан технологияларды дамытудың

келесі кезеңдерін бөлуге болады: - ақпараттық технология, оның құралдары: қаламсап,түрлі сиялар мен ақпараттық технологияға арналған кітаптар. Байланыс хаттар, сәлемдемелер, поштамен жіберу арқылы іске асады. Технологияның мақсаты – кез келген ақпаратты нысанда ұсыну; - поштада кез келген ақпаратты жеткізудің анағұрлым жылдам жеткізетін құралдармен жабдықталған, оның құралдары: жазу, телефон, диктофон болып табылады. Технологияның мақсаты - қажетті ақпаратты қажетті формада ұсыну;

2295 - "сенсорлық" технология, оның құралдары: компьютерлер, бағдарламалық, электрлік жазу машинкалары, принтер, ксерокс, портативті жазу машинкалары қолданылды. Ақпараттық технологиялардың мақсаты кез келген ақпаратты ұсыну арқылы ақпараттың мазмұны қалыптастыруға ауыса бастайды. Сөйтіп ақпараттық-коммуникациялық технология өмірге келді. Ақпарат алмасудың автоматтандырылған жүйесі күнделікті қатынас құралына айналды. Ғалымдар бұл жаңалықты оқу-оқыу процесінде қолдану мен пайдалану амалдарын іздестіре бастады. Нәтижесінде әдістеме ғылымы әлеменде «ақпараттық технология, витагендік технология, ақпараттық -коммуникациялық технология» ұғымдары оқыту процесіне енді. Бұл процесс оқушыларда білімге, білуге деген қызығушылықтары мен ынталықтарын оятты. Оқушылар өздеріне тән жеке компьютерлер арқылы оқу мен ақпараттандыру алмасудың тиімді екенін түсіндірді [1].

Ф.Ш.Оразбаева заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологиялар дың құралдары бағдарламалық, бағдарламалық-ақпараттық және техникалық құралдар, сондай-ақ микропроцессорлық, есептеу техникасы, ақпаратты тарату, ақпарат алмасудың заманауи құралдары мен жүйелері негізінде жұмыс істейтін, ақпаратты жинау, өндіру, жинақтау, сақтау, өңдеу, беру және т. б. операцияларды қамтамасыз ететін құрылғылар болып табылады және ақпаратты беру мүмкіндігін түсінеді компьютерлік желілердің ақпараттық ресурстарына қол жеткізеді дейді [2].

Ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың заманауи құралдарына компьютерлер, барлық кластағы компьютерлерге арналған терминалдық жабдықтар жиынтығы, жергілікті есептеу желілері, ақпаратты енгізу-шығару құрылғылары, мәтіндік және графикалық ақпаратты енгізу және манипуляциялау құралдары, үлкен көлемдегі ақпаратты мұрағаттық сақтау құралдары және қазіргі заманғы компьютерлердің басқа да перифериялық жабдықтары жатады. Сандық және кері деректерді ұсынудың дыбыстық формасы аудиовизуалды ақпаратты манипуляциялау құралдары мен құрылғылары ("виртуалды шындық" мультимедиялық және технологиялар негізінде); жасанды интеллект жүйелері; бағдарламалық кешендер (бағдарламалау тілдері, аудармашылар, компиляторлар, операциялық жүйелер, қолданбалы бағдарламалар пакеттері және т.б.) және т. б.; пайдаланушылардың жергілікті деңгейде ақпараттық өзара іс-қимылын қамтамасыз ететін заманауи байланыс құралдары. Қазақ тілін оқыту процесінде ақпараттық технологияларды қолдану педагогикалық қызмет нәтижелеріне тиімді қол жеткізуді қамтамасыз ететін оқытушылар мен білім алушылардың өзара іс-қимылының түбегейлі жаңа

тәсілдерін, әдістерін пайдалану дербес оқытуды жүзеге асыруға, кең ақпараттық ресурстарға ашық қол жеткізумен кері байланыстың болуына мүмкіндік береді.

Компьютердің және оның мүмкіндіктерінің көмегімен оқушы әр түрлі ортада өзін таба алатын нақты ортаны құра алады, сондықтан одан шығармашылық көзқарасты ойлауды талап етіледі. Интернетті пайдалану авторитарлық оқыту стилінің демократиялық стильге ауысуына ықпал етеді. Білім алушының проблемаға қатысты түрлі көзқарастарды зерделеуге, өз пікірін өз бетінше тұжырымдауға мүмкіндігі бар. С. Кружканың пікірінше компьютер мұғалім мен оқушының қарым-қатынасын белгілі бір дәрежеде модельдей алады, тәлімгерлік, ынтымақтастық және қолдау қатынастары, адами қарым-қатынастың вербалды емес компоненттері болып табылады [3].

Білім беру стандарты кәсіби және жалпы кәсіби құзыреттердің негізгі жиынтығын белгілейді. Құзыреттіліктің қалыптасуы пәнаралық принципті ескере отырып, сондай-ақ әрбір жеке пәннің ішінде жүреді. Осылайша, осы дайындық бағытының түлегі келесі кәсіби қызметте жүзеге асырылатын құзыреттер жиынтығына ие болуы керек. Осыған байланысты бірден бірнеше құзыреттер, атап айтқанда, интернет-технологияларды қалыптастыруға және дамытуға мүмкіндік беретін технологиялар алдыңғы қатарға шығады. Интернет байланысының ең тиімді түріне электрондық пошта, чат, форум, видео -, веб-конференциялар жатады. Алғашқыда олар бір-бірінен алшақтай орналасқан балалар арасындағы қарым-қатынас үшін, содан соң қазақ тілін оқытуда оқу мақсатында қолданыла бастады. Ақпараттық ресурстарда интернет желісін түрлі тілдерде берілген тақырыптарға арналған 2287 мәтіндік жазба және визуалды материалдар бар. Дегенмен, оқушылар қазақ тілін оқыту процесінде заманауи ақпараттық технологияларды қолдану арқылы оқушылардың қызығушылықтары мен қажеттіліктеріне пайдалану үшін тиімді пайдалана алатындай арнайы ақпараттық ресурстарда интернет желісін әзірлеу қажеттілігі туындады. Осылайша, оқу интернет-ресурстарының әрбір түрі өткеннен туындайды, біртіндеп күрделене түседі және күрделі оқу мәселелерін шешуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Молдабек К., Кенжебекова Р. И. Ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың сөйлеу дағдыларын қалыптастыру / / Торайғыров университеті ғылыми журналының хабаршысы, ISSN педагогикалық сериясы 2710-2661, № 3 (2021) Павлодар 139-149 ББ.

2.Оразбаева Ф. Тіл әлемі [Электрондық ресурс]: http://doc.nlrk. kz/result/ebook_105/index.html

3.Жүнісова Р.Қ. Қазақ тілі сабағында оқушылардың ауызекі сөйлесуін Еуростандарт негізінде ақпаратты- коммуникативтік технологиялар арқылы дамытуды басқару [Электрондық ресурс]: http://kzgov.docdat.com/ docs/ 486/index-294865.html.

ӘОЖ 373.16.1

«ВИУЗАЛДЫ ӨНЕР» ПӘНІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ДИЗАЙНДЫҚ ОЙЛАУЫН ДАМЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қасмырзаев Б.Н.-магистр оқытушы
Узахова А.С.-п.ғ.к., аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті Қазақстан, Шымкент
Касимова Х.И.
Педагогикалық шеберлік орталығының Шымкент қ. филиал тренері

Резюме

В статье рассматривается главная проблема системы дизайнерского мышления как-образное мышление, наряду с улучшением качества занятий, улучшением вида, повышением интереса обучающихся к занятиям с помощью эффективных методов и приемов; умение участвовать во всесторонне развитой жизни, формирование уверенности в себе и качественное образование. Характеризуется, что, правильно применяя современные методы обучения в учебном процессе, мы обязательно добьемся успеха на уроке.

Summary

The article considers the main problem of the design thinking system as imaginative thinking, along with improving the quality of classes, improving the appearance, increasing the interest of students in classes using effective methods and techniques; the ability to participate in a comprehensively developed life, building self-confidence and quality education. It is characterized that by correctly applying modern teaching methods in the educational process, we will definitely succeed in the lesson.

Кез – келген пәнді оқыту мен үйрету оқытушының сабақ барысын сапалы ұйымдастыруымен жүреді. Айта кету керек, бейнелеу өнерін оқитын студенттердің көркемдік және танымдық қабілеттерін дамытуға бағытталған оқу материалдары дәстүрлі бейнелеу өнері бойынша білім беру мазмұны негізінде қалыптасып келді.

Бейнелеу өнерінің дәстүрлі білім беру мазмұнына әлемдік және отандық суретшілердің классикалық және заманауи шығармашылық туындылары, бейнелеу өнерінің түрлері, жанрлары, құралдары мен материалдары, бейнелеу бейнелерін көркемдік-экспрессивті тәсілдермен және көркемдік-техникалық құралдармен орындау әдістері, композициялар, түстер, перспективалар, бейнелеу өнерінің әртүрлі жанрларын орындау әдістері, сәндік-қолданбалы өнер, сәулет, мүсін, дизайн қазіргі таңда «Көркем еңбек және сызу мұғалімін даярлау» білім беру бағдарламасы бойынша «Визуалды өнер» пәнінде оқытылуда [3].

Осылайша, визуалды өнеріндегі дизайн ойлауға бағытталған студенттің оқу материалдары пәннің дәстүрлі бейнелеу өнерінің білім беру мазмұнынан қалыптасқанын көруге болады. Тағы да, біз визуалды өнер сабақтарында студенттерді суретші ретінде дайындауды білім беру процесінде жүзеге асырмаймыз. Негізгі когнитивті құндылық - олардың дизайндық ойлауын дамыту. Сол себептенде, оқу материалының бөлігі ретінде олардың дизайндық ойлауын дамыту үшін, көркемдік жұмыстың жоспарлары, дайындау кезінде шығармашылық идеяларды әзірлеу, зерттеу, шығармашылық жұмыстарды ұсыну,

талдау және бағалау негізге алынады. Визуалды өнер пәнінің тақырыптарын ашу білім алушыларға танымдық когнитивті немесе зерттеу әдістерімен үйретіледі.

Когнитивті терминдердің мағынасы-қоршаған орта арқылы білімді (когнитивті) игеру процесі, оқытудан алынған ақпарат болғандықтан, «мен ойлаудың не екенін білемін» – деген ұғымға да қолдануға болады. Себебі, визуалды өнердегі дизайндық ойлауға таным ойлау, тіл, қабылдау, есте сақтау, пайымдау, назар аудару, мәселелерді шешу және шешім қабылдау сияқты көптеген факторлар кері әсерін тигізбейді. Бұл интеллектуалды даму мен тәжірибенің бөлігі болып саналады [2].

Когнитивті әдістер студент өзінің идеяларын, мәнін, көркемдік ерекшеліктерін, болашақ сабақтарда жасалған шығармалар идеяларын, ақпарат жинауға және оны көрсетуге бағытталған әрекеттерді жасауға мүмкіндігі мол болса, дизайндық ойлау - бұл мәселелерді шешудің жүйелі тәсілі қызметін атқара алады. Бұл жүйенің орталығында идея орналасқан; ол болашақта оған пайда әкелетін жаңаша шешімдер жасауға бағытталған [2,3б].

Сондықтанда дизайндық ойлау бізге болашақтың объективі және мүмкін болатын даму нұсқаларын бағалауға көмектеседі. Ол үшін ең 4 негізгі ережені ұстануы керек: [1].

Эмпатия - дамуға бағдарланған инновациялық идеялардың оқу процесінің игілігі үшін жұмыс істейді.

Шоғырландыру - идеяларды кез келген жерден іздеуге болады. Балама шешімдерді ұсыну үшін сіз өзіңіздің қабілеттеріңіз бен дағдыларыңыздан асып кетуіңіз керек. Бұл сізге мәселені басқаша шешуді үйренуге көмектеседі.

Қайта құру. Адамдардың негізгі қажеттіліктері өзгеріссіз қалады. Жаңа өнімді жасаудың қажеті жоқ, бірақ бар өнімді жаңарту немесе басқа саладан инновациялар енгізу жеткілікті болуы мүмкін.

Қол жетімділік. Прототиптеу мәселені түсінуге және оны тиімдірек шешуге көмектеседі.

Тестілеу - нәтижені шығару. (1-сурет).

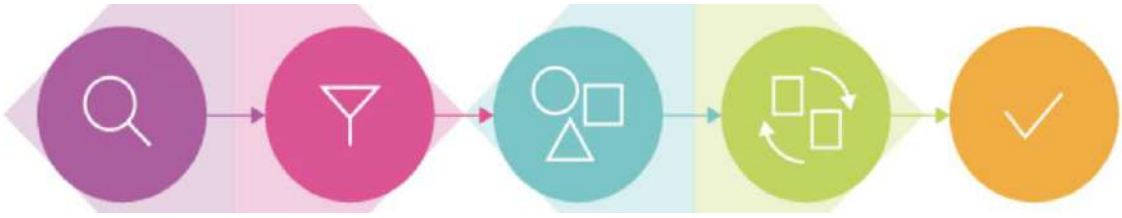

Сурет 1. Дизайндық ойлау кезеңдері

Зерттеу әдісін қолданатын болсақ, алдымен бірнеше суреттерді визуалды түрде көрсетеміз? Содан кейін келесі шарттар қоямыз: Суреттерге мұқият қара.

Суреттерде не бейнеленген деп ойлайсың? Бұл бейнелер қалай жасалған? Олар неге ұқсайды? Суреттерге мұқият қара. Сенің ойыңша, бұл суреттер қалай салынған? Олар бір-бірінен несімен ерекшеленеді? Суреттерді көргенде сенде қандай ой туды? Оларда қандай тақырып немесе идея көрсетілген деп ойлайсың? Виузалды елестету үшін Б.Қасмырзаевтың туындылары берілді (2-сурет).

Портрет жанры көлемі 40х50 Түрлі түсті қалам

Тәуелсіз Қазақстан көлемі 100х80 Акрилді бояу техникасы

Көкпар көлемі 120х80 Майлы бояу техникасы

Сурет 2. Б.Қасмырзаевтың туындылары

Белгілі бір тарихи жағдайларда алынған адамдардың әлеуметтік қатынастары мен функцияларынан гөрі бақылау және қабылдау, объектілер, заттар немесе процестер туралы белгілі бір ақпаратты алу және салыстыру процесіне байланысты студенттерге тапсырма берілді.

Тапсырма: Сен қандай бағытта сурет салар едің? Онда қандай идея немесе тақырыпты ашар едің? Өз идеяңды жүзеге асыруға қандай көркемдеуші құралдарды, тәсілдер мен техникаларды қолданар едің? Сенің картинаңды қайда қолдануға болады? Сонымен келесі тапсырмалар орындалды.

Тау бөктері. 40х50 см. Кенеп Майлы бояу авторы. Шүкірбаева Гүлмарал

Табиғат көрінісі. 40х50 см Кенеп. Майлы бояу. Авторы Иласова Айжан

Сұрақтар қойылады: Сен қай катинаға ерекше назар аударды̆ң? Себебі неде? Сіздің салған суретіңіз қай бағытта салынған. Айтып бер.

1-студент (Шүкірбаева Г). Өнер нысаны - әлемді, адам өмірін және қоршаған ортаны көркем және эстетикалық зерттеу арқылы, өнер туындысының негізінде жеке тұлғалардың тағдыры,

2-студент Г.Иласова: Өнерде адам мен табиғат арасындағы күрделі байланыстар мен әлеуметтік қатынастарды терең мағынамен, шиеленісті драмамен толтыру прпоцесі артып келеді. Сол себептен өзімнің жаныма жақын 3-суретті таңдап алдым. Біріншіден, майлы бояумен жұмыс жасауды меңгердім,

екіншіден «Көкпар» өткізгеннен басқа да қазақ жерінде, жасыл желекті, сулы кең және шұрайлы жерлерін бейнеледім.

Шығатын қорытынды: студенттер қоршаған ортадағы визуалды элементтерді анықтау, таңдау, қолдану және мәнерлі құралдар арқылы өз идеясы мен сезімін көрсете алады. Визуалды элементтердің мәнерлі құралдар ерекшеліктері арқылы, фотосуреттің де әр түрлі типтері мен жанрларын таниды.

Студенттің жеке қабілеттерін ескере отырып, студенттің күтілетін нәтижелерін олардың жеке қолдауымен тапсырмаларды таңдауда, оқу материалдары мен ресурстарын таңдауда бөлуге болады. (Гарднердің көптілді интеллект теориясы). Уақытты ұтымды пайдалану кезінде дизайндық ойлауды сабақтың кез-келген кезеңінде қолдануға болады деген қорытынды жасауға болады.

Әдебиеттер

1.Саханова Г.Б., Измаханова А.К. Кәсіпкерлікте дизайн-ойлау әдісін қолдану. Вестник университета «Туран». 2019;(4):91-95

2.Узахова А.С., Байбатшаева А.Е. Когнитивтіктен әрекетке ауысу-білім беруді жаңғырту факторы. Қазақстанның ғылымы мен өмірі // Халықаралық ғылыми журнал. Алматы. 2019, №12 (3) - Б.110-114.

3. Жақманов М.Қ., т.б. Көркем еңбек оқулығы. Визуалды өнер тарауы. 7 сынып. ҚР білім және ғылым министрлігі бекіткен. Астана, 2017.

ӘӨЖ

ЖАЛПЫ ОРТА МЕКТЕПТЕ ФОНЕТИКАНЫ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Ғылыми жетекші: Оразбаева Э.Б-ф.ғ.к., аға оқытушы
Саттарбек Ж.А-1701-11 тобының II курс магистранты
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье исследуются различные инновационные технологии обучения темы фонетика по казахскому языку и целесообразность их использования с целью повышениея качества знаний учащихся, развития их интеллектуальных и речевых способностей.

Summary

The article explores various innovative technologies for teaching the topic of phonetics in the Kazakh language and the feasibility of their use in order to improve the quality of students' knowledge, develop their intellectual and speech abilities.

Қазіргі уақытта білім саласында бәсекеге қабілетті, сауатты сөйлеу дағдыларын меңгерген (ауызша және жазбаша), тиімді қарым-қатынас жасау қабілетіне ие, өз сөзімен де, ісімен де оқушыға әсер ете алатын, оны сендіре алатын кәсіби педагог маманға деген сұраныс өте үлкен.

Қазақ тілі – танымдық құндылығы өте жоғары оқу пәні. Жалпы орта мектептерде өтілетін қазақ тілі сабақтарында оқушының ой-өрісі қалыптасады, ана тіліне деген сүйіспеншілік сезімі артады, тіл арқылы жалпы адамзаттық құндылықтар ұғынылады. Қазақ тілін еркін меңгерген баланың интеллектуалдық дамуы, барлық басқа оқу пәндерін меңгеруі оңай жүзеге асады. Қазақ тілін мектеп

курсында сапалы оқытудың мақсаты – оқушының білім аясын кеңейтуге, интеллектуалдық дамуының межесін көтеруге ұмтылудан тұрады [1; 12 б.].

Тіл адам өмірінің көптеген салаларымен байланысты, ол оған деген жоғары қажеттілікті және оның жоғары құндылығын объективті түрде анықтайды. Дегенмен, тілге деген субъективті қажеттілік оның әлеуметтік қолданылу аясының шектеулілігінен және оған қызығушылықтың жоқтығынан айтарлықтай азаюы мүмкін. Сондықтан бүгінгі мектептің күрделі мәселелерінің бірі – оқушылардың қазақ тілі сабағына деген қызығушылықтарын көтеру, сол арқылы оқушылардың сауаттылығын қалыптастырып, ойын дұрыс, логикалық түрде жеткізе алуына жағдай жасау. Әсіресе, қазақ тілі ғылымының негізгі салаларын оқушылардың тез меңгеріп кетуіне жан-жақты жағдай жасау білікті педагогтың пәнді оқыту барысында қолданатын жаңашыл әдіс-тәсілдері мен инновациялық технологияларына байланысты.

Фонетика – тілдің дыбыстық құрылымы мен оның материалдық жағын құрайтын барлық дыбыс құралдарының жиынтығы (дыбыс, дыбыс тіркесімдері, екпін, ырғақ, әуен, интонация, кідіріс) [2; 56 б.].

Фонетикалық дағды – дыбыстарды дұрыс айта білу, қажет жерде екпін қоя білу, барлық интонацияны дұрыс айту [2; 58 б.]. Қазақ тілін оқыту әдістемесінде тілдің бұл саласын оқытудың екі негізгі тәсілі бар. Қазіргі заманғы оқыту әдістері осы екі әдісті біріктіру негізінде құрылған. Біріншісі - артикуляциялық тәсіл. Екіншісі – акустикалық тәсіл. Бұл тәсілдерді меңгеруде де инновациялық технологияларды қолданудың артықшылықтары көп.

Келесі мәселе – қазақ тілі сабағында фонетика саласына қатысты оқу материалын жалпылау және жүйелеу мәселесі. Қолданыстағы оқулықтарда бір фонетиканың үндестік заңы, орфографиялық және орфоэпиялық тақырыптарына қатысты материалдары бөлшектеп оқытылатындықтан, кейде әртүрлі сыныптардың оқулықтарында алшақтап оқытылатындықтан, мектепте фонетика бойынша бағдарламалық материалды оқыту мәселесі ерекше мәнге ие болады. Жалпылау болмаған жағдайда, бұл оқушылардың санасында сол фонетика саласы туралы тұтас, жүйелі идеяны қалыптастыруды қиындатады.

Орфографиялық материалдың дұрыс, сәйкес келмеуі жалпылау мәдениетінің жеткіліксіздігіне әкеледі. Сондықтан орфографияны оқыту жұмысының тиімділігі негізінен оқушылардың санасында оқытылатын материалдың логикалық құрылымы туралы түсінік қалыптастыру әдістерімен анықталады [3; 24 б.]. Осыған байланысты қазақ тілі сабағында оқушылардың тілдік белсенділігін дамытуға ықпал ететін тиімді технологияларды таңдау өзекті болып табылады.

Қазақ тілі сабағында фонетиканы оқытуда инновациялық технологияларды қолданудың негізгі мақсаты – оқушылардың білім сапасын арттыру, олардың интеллектуалдық және сөйлеу, жазу қабілеттерін дамыту.

Фонетиканы оқытудың инновациялық әдістемесінің тұжырымдамалық негізі:

1. Фонетиканы инновациялық оқытудың принциптері:
   - ✓ тілдік ақпаратты дидактикалық метафорациялау принципі;
   - ✓ жүйеде білімді белсенді меңгеру үшін шығармашылық қабілеттерін ашу принципі;

- ✓ рационалдық пен эмоционалдық қатынастың принципі;
- ✓ сабаққа енгізілген мәтіндік материалды таңдау мен бағалауда қызмет ететін коммуникативтік жеткіліктіліктің нақты әдістемелік принципі.

2. Фонетиканы инновациялық оқыту әдістемесі:

- ➢ мәселені визуализациялау әдісі;
- ➢ лингвистикалық тұспалдау әдісі;
- ➢ ассоциативті байланыстарды белсендіру әдісі;

3. Қазақ тілі сабағында фонетиканы инновациялық технологиялар арқылы оқытудың жұмыс әдістері:

- ассоциативті әдіс;
- сұрақ-жауап әдісі;
- дайын мәтіннің тақырыптық торын құрастыру әдісі және мәтінді құру кезінде оны есептеу әдісі;
- мәтіннің микротақырыптарын орналастыру схемасын құру әдісі және оны дайын мәтіннен оқшаулау әдісі және т.б. [4; 7 б.].

Инновация ғылымына сүйену қазақ тілі сабағында фонетиканы инновациялық технология деңгейінде оқыту әдістемесін жасауға мүмкіндік береді, ол бір уақытта ұйымдастырушылық, материалды-дидактикалық және құрылымдық деңгейде ізденіс-технологиялық модельдің жұмыс істеуін қамтамасыз етеді.

Инновациялық технологияның ұйымдастырушылық жағы инновациялық оқыту әдісін жүзеге асырумен қамтамасыз етіледі, ол оның екі түрі бойынша әрекет етеді:

- ❖ тілдік ақпаратты метафорациялау (дидактикалық ойындар);
- ❖ сөйлеуді инновациялық дамыту (зерттеу сабағы).

Қазақ тілін оқытуда фонетика саласын оқушыларға оңай меңгерту мақсатында инновациялық технологияның бір түрі - дамыта оқыту технологияларын қолданудың тиімділігі үлкен. Фонетикалық мәтін тапсырмаларын талдаумен жұмыс істегенде оқушылардың ассоциативті ойлауын дамытуға көп көңіл бөлген жөн. Сабақта келесі технологиялар сәтті қолданылады:

- ❖ топтық;
- ❖ жеке тұлғаның шығармашылық қасиеттерін дамытуға бағытталған дамыта оқыту жүйесі;
- ❖ білім беруді даралау технологиясы;
- ❖ жобалық технологиялар, бұл зерттеу жобаларында да, сабақтан тыс жұмыстарда да (сценарийлерді әзірлеу және осы сценарийлер бойынша іс-шараларды өткізу) жобалық технологияларды белсенді қолдануды қамтиды [5; 21 б.].

Кең тараған инновациялық технологиялардың бірі модульдік оқыту болып табылады, онда проблемалық және тұлғалық-индивидуалдық әдіс қолданылады. Модульдік технология оқытудың икемділігін, жеке тұлғаның жеке қажеттіліктеріне, оның дайындық деңгейіне бейімделуін қамтамасыз етеді [6; 14 б.]. Мәселен, қазақ тілі сабақтарында фонетиканы оқыту барысында сөйлеу әрекетінің 4 түрі қолданылады: тыңдалым, оқылым, жазылым, сөйлесім.

Фонетика тақырыбын ашуда белсенді әдістер мен тәсілдер қолданылады. Әрбір модульдің соңында бақылау орындалады, яғни әр оқушының фонетика тақырыбы бойынша сабақ материалын қандай деңгейде меңгергенін көрсететін диагностика жасалады.

Оқушыға бағдарланған оқыту технологиясы бойынша қазақ тілі сабағында фонетика тақырыбын меңгерту сабағы жеке тұлғаның шығармашылығына жағдай жасау арқылы жүргізіледі. Бұл өз кезегінде оқушылардың өзін-өзі ашуына, өзін-өзі жүзеге асыруына мүмкіндіктер қамтамасыз етіледі.

Фонетика тақырыбын оқытуда инновациялық технологияларды қолдану:

- балалардың тақырыпқа деген қызығушылығын арттырады және тереңдетеді;
- оқушылардың өз бетінше танымдық іс-әрекеті (оқуға бастау, ізденімпаздығын дамыту, ой-өрісін кеңейту), сыни тұрғыдан ойлау қабілетін қалыптастыру арқылы шығармашылық қабілеттерін дамытады;
- оқушыларға фонетикаға қатысты үлкен көлемдегі ақпаратпен жұмыс істеу дағдыларын, зерттеу дағдыларын (мәселені көру және оны шешу жолдарын көрсету), коммуникативті дағдыларды (топпен жұмыс) алуға көмектеседі [7; 2 б.].

Инновациялық технологияларды пайдалана отырып оқыту нәтижесінде оқушылардың ой белсенділігі артады, оқушылар қазақ тілінде білім, білік, дағдыларды меңгереді. Қазіргі оқушы ақпараттың алуан түрін пайдалана білуі, қоғамда әлеуметтенуі қажет. Сондықтан инновациялық технологияларды қолдану бүгінгі таңда өзекті болып табылады, өйткені көптеген адамдар үшін ақпараттық кеңістік қолжетімді, қызықты және пайдалы. Инновациялық технологияларды пайдалана отырып, мұғалім оқушылардың оқытылатын пәнге деген қызығушылығын арттыруға және тереңдетуге мүмкіндік алады, ал өз кезегінде қарапайым жалпы білім беретін мектеп оқушысы оқуды ынталандыратын инновациялық жағдайларда жұмыс істей алады.

Сонымен, қазақ тілі сабағында фонетиканы оқытуда қолданылатын инновациялық технологияның ұйымдастырушылық жағы инновациялық оқыту әдісі, дидактикалық ойындар әдісі және зерттеу әдісі сынды ұғымдарды қамтиды. Фонетиканы оқыту оқушы үшін де, мұғалім үшін де тиімді әрі қызықты болуы үшін мұғалім қазақ тілінің фонетикасынан жоғары теориялық білімге ие болуы, оқушылардың қателерінің пайда болуын алдын ала болжай алуы, оқыту технологияларын оқытудың мақсатына қарай түрлендіре білуі қажет.

Жалпы, қазақ тілі сабағын оқытуда қолданылатын инновациялық технологиялар оқушыны оқу іс-әрекетінің субъектісіне, өзін-өзі анықтауға, өзін-өзі қамтамасыз етуге ұмтылатын тұлғаға айналдырады. Олай болса, қазақ тілін оқытуда, оның ішінде қазақ тілінің маңызды әрі күрделі саласы – фонетиканы оқытудың заманауи технологияларын қолдану білім сапасын арттыруға, оқушылардың сабақтағы тиімділігіне, оқушылардың пән тақырыбына деген тұрақты қызығушылығын арттыруға әсер ететін оқыту әдістерінің кең спектрін қолдануды көздейді деген қорытынды жасауға болады.

Әдебиеттер

1. Исабаев Ә. Қазақ тілін оқытудың дидактикалық негіздері. -Алматы: Қазақ университеті, 1993. -160 б.
2. Әбілқаев А. Қазақ тілін оқыту әдістемесі А.Әбілқаев. - Алматы. Санат. –1984. –235 б.
3. Амандыкова Г. Қазақ тілін окыту әдістемесі. Алматы, 2007. 103-105 б.
4. Амиргалина Н. Білім берудегі инновациялық технологиялар. Алматы: Білім. № 4, 2009. 17-19 б.
5. Садуова Ж. Инновациялық технологияларды білім беруде қолдану - Алматы: Білім. № 5, 2006. 22-24 б.
6. Такишева Г. Модульдік оқыту технологиясын пайдаланудың тиімділігі. Алматы: Білім. № 4, 2009.
7. https://kabdolov.kz/aza-sha-sayra/o-u-ma-alalary-uchebnye-stati/innovatcionnye-metody-izucheniya-kazakhskogo-yazyka-v-russkoyazy

ӘОЖ 930.221.(574) «15 в/1917»

САЙРАМДАҒЫ ИШАНДАРДЫҢ КЕҢЕСТЕРГЕ ҚАРСЫ ӘРЕКЕТІ

Б.С.Айтай
ОҚМПУ дің «Әлем тарихы және
дінтану» кафедрасының аға оқытушысы,
т.ғ.к., Шымкент қ.

Резюме

В статье расматривается процесс уничтожения Советской властью один из социальных слоев -духовенства-ишанов в Южном Казахстане 30–е годы прошлого века. В данной статье изучается некоторые источники по архивным документам.

Summary

The article examines the process of destruction by the Soviet government of one of the social strata - the Ishan clergy in Southern Kazakhstan in the 30s of the last century. This article examines some sources on archival documents.

Кеңес өкіметінің мұсылман діндарларымен қатынасы өте күрделі болды. Әсіресе, 1920-1930 жылдары ол ашық дұшпандық сипатқа көшкен екен. Ғасырлар бойына ұстануы жалғасып келген дініміз исламның соңғы насихатшылары, қорғаушылары болған ишандар осы кезеңде құғындалды. Бұлар, ислам әлемі мойындаған «әһли сунна жамағатының» өкілдері саналды. Олар Ясауия ілімін де насихаттаған ишандар болатын.

В.В.Бартольд ишандар туралы өз зерттеуінде, “олар суфизм жетекшілері, Түркістан өңірінде бұл атау “шеих, пір, ұстаз” мағынасында қолданылған” деп анықтама берді[1]. Ишандар XX ғасырдың басына дейін Орталық Азиядағы әсіресе, отырықшы халықтардың арасында әлеуметтік-мәдени және ағарту ісінде елеулі орын алған қызметтік-дәреже екенін тарихтан көруге болады. Оларды халық құран, араб тілі және ахлақ-моральдан зор білімі бар ұстаздар деп қабылдады. Ишандардың генеалогиялық шығу тегін шежіреде қожадан, әулиеден, ақсүйектерден таратып көрсетеді. «Ишан”, “ишон”, “эш-он”,“эшан” деп аталған құрметті дін иелеріне берілген титул болды.

Белгілі тарихшы Мәмбет Қойгелдиевтің «Искандер» баспасынан 2009 жылы

22,3 баспа табақпен «Сталинизм и репрессии в Казахстане 1920-1940 годов» [2] деген атпен жарық көрген еңбегінде мұсылман дінінің көрнекті өкілдерін құғын-сүргінге ұшыратқаны туралы Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитетінің Оңтүстік Қазақстан облысы бойынша Департаменті мұрағатынан алған құпия құжаттарын жариялайды. Еңбектегі «Ишандар ісі» деп аталатын төртінші бөлімдегі деректік құжаттар ерекше назарды өзіне аудартады. Онда, Аппақ Мақсұм ишан Сейдахметұлы (*1864-1931 жж. өмір сүрген*) туралы жаңа деректер келтіреді. М.Қойгелдиев Ақ ишан және Аппақ ишан деген атпен жүрген сол кезде Оңтүстік Қазақстан өңірінде екі кісі болғандығын айтады [2,194-б]. Ақ ишан - Абдул Уахит деген ишан, Қоқан қаласының тумасы, ұлты өзбек, 1922-1929 жылдары Түркістан қаласында тұрған. Ұстаздық етумен айналысқан. 1929 жылы Мекке тарапына көшіп кетіпті. Ал Аппақ Мақсұм ишан Сейдахметұлы Шаяннан шыққан белгілі ишан. Оған Аппақ сөзінің таңылуы сол дәуірдегі таным бойынша «таза», «әулие» мағынасын білдірген. Әрқандай ишан мұндай атқа лайық бола бермейді екен. 1870 жылдары Аппақ ишанның әкесі Сейдахмет Шаянда мешіт салдырған. Ол мешіттің жанында медресесі де болған. Онда XIX ғасырдың соңы мен 1927 жылға дейін Қазақстанның түкпір-түкпірінен келген мыңдаған шәкірттер тәлім алыпты. Аппақ ишан медресесінінің даңқы бүкіл Түркістан өңіріне тарайды.

1930 жылы 11 шілдеде Шымкент қаласында ишандарға қатысты қаулы шығады. Қаулыда Аппақ ишан Махдиев, Сейдахметұлы Сабыр, Сейдах-метұлы Аппақ Мақсұм және Сейдахметұлы Бахабуллаға №№ 58-10 статьяның екі бабымен: «Контрреволюциялық үгіт және діни жаугершілік жасады» деп айыпталды [2,201 б]. Олар айыптау хаттамасына «өзімізді кінәлі деп есептемейміз» деп қол қойған екен.

Тақырыпқа қатысты ең басты мәселе сол қасіретті жылдарда құғын-сүр-гінге ұшырағандарды, шетелге ауа көшкендерді миллиондап көрсетіп, оқул-ыққа енгіздік те олардың толық аты-жөндері әлі күнге дейін белгілі емес. Оларды анықтау ісімен бірнеше қоғамдық және ғылыми-зерттеу институт-тары, архивтер айналысып жатса да құғындалдардың санын сол оқулықтарда жиі қайталана беретін санға жеткізу тіпті мүмкін болмай отыр.Осы мәселенің нәтижелі шешімін табуы үшін 2020 жылғы 24 қарашадағы Ел Президентінің қаулысын жүзеге асыру бойынша «Саяси құғын - сүргін құрбандарын ақтау-ды толық аяқтау жөніндегі Шымкент қаласы бойынша жұмысшы тобы» құр-ылды [3]. Жұмысшы тобы қолданыстағы заңнамада қамтылмаған құрбандар санаттары немесе заңнамада аталған, бірақ іс жүзінде ақталмаған құрбандар санаттары бар құғындалғандарды анықтау жұмысымен Ішкі істер Департа-ментінің архиві,Түркістан облысының қоғамдық - саяси тарих мем-лекеттік архиві және Түркістан облысы мемлекеттік архивінде *(ары қарай-ТОМА*) осы жылдың наурыз айынан бері жұмыс жасауда. Мен ТОМА дағы 1928-1931 жылдар аралығындағы «Шымкент қалалық прокуратурасының құжаттары» деп аталған №620 Қорды [4] және «Сайрам аудандық прокура-турасының өндірістік бақылаудағы істер» деп аталатын №168 Қорды [5], «Сайрам ауданы халық сотының материалдары» атты №505 Қорды [6] қарастыру-дамын. Сайрам ауданындағы колхоздар құрылысының қалай жүзеге

асқаны туралы архив материалдарымен таныса отырып қазақ байларын тәркілеу барысында олардың қатарына имам-ишандарды қосып жібергеніне көз жеткізіп отырмын. Және олардың көздерін құрту саясаты сол кездегі тотали-тарлық жүйенің басты мақсатының бірі болған екен. «Контрреволюциялық элемент» саналған ишандарды құртпайынша социа-листік жаңа қоғам құру қиын деген теріс көзқарастағы принциппен таптық күресті қатаң іске асырып баққан. Оған 1929 жылдың 13 тамызында БК(б)П ОК нің барлық окружком-дары мен ауданкомитеттеріне «Колхоздарды кулактар мен байлардан тазарту туралы»[4,74 іс] хаты дәлел бола алады.

Негізінен ишандар қожалар тегінен болған екен. Олар имамдар және бүкіл дін қызметкерлерінің басы-қасында болыпты. Атап айтқанда, қожа-кәлән – дінбасыларының қызметін бақылап отыратын ең жоғарғы діни лауазымды иеленуші "ұлы қожа" атанған біреу болған. Ал ишан-сүдірлер – бас ишандар-дың бірі, ишан-накиб – нақшбандия тариқаты бауырластығының басшысы болды. Бұл аталған қызметтердің барлығында да Мұхаммед пайғамбардың қызы Фатима мен Әзіреті Әліден өрбіген ұрпақтар деп уағыздалатын қожа-лар отырған екен. Сонымен қатар,ишандардың қызметіне мешіт салуға, мед-ресе ашуға үндеу жасау, ұйымдастыру да кірді. Себебі, олардың үндеу, шақ-ыруларына халық құлақ асты. Ауыл аралап, олар өздерін толғандыратын мәселелер мен дін - шариғат туралы айтып, иманға шақырып уағыз айтып жүрген. Ишан келген кезде ауыл адамдарының өз қалауларымен тарту ететін сыйлықтарымен бірге мал сойылып, ең жақсы құрметке ие болған екен. Орта Азия тарихындағы ишандар институты атақ пен байлық үшін емес, бұқара халық ішінде ықпалы күшті беделі болғандықтан зор құрметке ие болып отырған. Ең басты қызметі ишанның шәкір оқыту болатын. Баласы ауру болғандар да ишанның алдына барып отырғандығы туралы мәліметтер бар. Мысалы келтірсек, Сайрам ауданының прокуроры Ибрагимовтің Қазақ АССР ның прокурорына жазған құпия хатында бұрынғы бай, панисламист ишан Зулқарнаев Маткеримнің 58-8 бабымен айыпталып жатқанын көрсетеді. Оның аса қауіпті контрреволюциялық элемент екенін айта келе «ол мақта жиын терімі кезінде жұртшылық арасында кеңес жүйесіне қарсы үгіт жұмыстарын жүргізіп, мақта науқанының нәтижелі аяқталуына кедергі келтірді» [5] дейді. Оған Республика бас прокуратурасынан жауап хатында Зулқарнаев Маткеримге контрреволюциялық жұмыстары үшін діндарларға ең жоғары жаза, атуға ұсыныс білдіріп жазуға кеңес береді.

Қарабұлақ ауылы бойынша бай- кулактардың кәмпескеге ілінген 58 бай-лар мен ишандардың аты- жөндері табылып отыр. Оларға салынған астық салығы 13200 пұт болған. Ярғанлиқ қышлағында да орташа және жоғары бай кулактардың саны 17, олардың аты жөндері мен салынған салық мөлшері де белгілі[5,46п]. Ал Қарамұрт Қақпа қышлағындағы сайлауға құқықсыздардың төмендегі *(№1 қосымшада*) тізімінен байлармен қатар ишан-имамдардың аттары да көптеп аталған [5,11п]. Бұл мәліметтер Сайрам аудандық прокура-тура *(№ 168 Қор*) тарапынан жүргізілген істерде көбірек көрініс берген. Әсіресе, колхоз құрылысына қарсылықтарды аталған аудандағы ишандардың әрекетінен көруге болады.

Қорыта айтсақ, осы ишандармен қатар байлар- кулактар ауылды асыраған, ауылдың тыныштығы мен берекесін сақтаған қайраткерлер болғандығына көз жеткізіп отырмын. Олардың құғынға ұшырап, яғни күштеп колхоздас-тыруға ұшыруының себебі, яғни бар кінәсі ауқатты-бай болғаны еді. Тотал-итарлық жүйе социалистік қоғамға жат элемент саналған байларды, діндар-ларды құртпайынша жаңа қоғам құру қиын деген теріс көзқарастағы принц-иппен таптық күресті қатаң іске асырып баққан.

Президентіміз Қ.Тоқаевтың «...заңсыз қудалау құрбандарына қатысты тарихи әділдікті қалпына келтіру жұмысын толық аяқтауды" [3] тапсыруына байланысты осы кісілерді саяси ақтауға ұсыну заман талабы.

№1 қосымша

Қарамұрт Қақпа қышлағындағы сайлауға құқықсыздардың тізімі

№	Өзінің, әкеснің аты	Барлық жаны	Қайда тұрады	Қашан хақысыз болған	Не себептен хақысыз болған
1	Ташметбай Салымсатұлы	7	Ташкент	1929 ж	Бай-кулак
2	Ахметжан Момынжанұлы	13	Ташкент	1929 ж	Бай-кулак болыс
3	**Әбдіқадір Әбдірайымұлы**	**12**	**Қоқан**	**1929 ж**	**Дамолла**
4	**Төленді Ахметназарұлы**	**2**	**Өлген**	**1929 ж**	**Дамолла**
5	**Құлатқожа Байсақожаұлы**	**6**	**Ташкент**	**1929 ж**	**Дамолла**
6	**Жалал Нұрметұлы**	**5**	**Ташкент**	**1929 ж**	**Дамолла**
7	**Низамхан Камалханұлы**	**4**	**Ташкент**	**1929 ж**	**Дамолла**
8	**Құруанбек Әлімұлы**	**4**	**Шымкент**	**1929 ж**	**Дамолла**
9	**Камалхан Әбділжанұлы**	**4**	**Ташкент**	**1929 ж**	**Дамолла**
10	**Тойшы Момынбайұлы**	**3**	**Шымкент**	**1929 ж**	**Бай, дамолла**
11	**Шыман Райымжанұлы**	**2**	**Шымкент**	**1929 ж**	**Бай, дамолла**
12	**Әбділлақары Әбдіманұленұлы**	**2**	**Ташкент**	**1929 ж**	**Бай, дамолла**
13	Зәдбіз Буханұлы	4	Ташкент	1929 ж	Бақал
14	Қажыбек Әзизбекұлы	5	Шымкент	1929 ж	Бақал
15	Атабаба Құланбабаұлы	6	Шымкент	1929 ж	Қасап
16	Жалал Жамалбекұлы	4	Шымкент	1930 ж	Бақал
17	Ұлман Рысқұлұлы	3	Шымкент	1930 ж	Бақал
18	Мерез Шерметұлы	4	Шымкент	1930 ж	Бақал
19	**Меруипхан Мірғанұлы**	**6**	**Ташкент**	**1929 ж**	**Дамолла**
20	**Меллаған Мүсейұлы**	**4**	**Ташкент**	**1930 ж**	**Дамолла, дауагер**
21	Мықман Мәуленұлы	8	Ташкент	1931 ж	Бай-кулак
22	Аманжан Еркімжанұлы	9	????????	1931 ж	Бай-кулак

23	Нияз Қауиылұлы	5	??????	1930 ж	Бай-кулак
24	Әбдірахман Есенұлы	7	Тұтқында	1930 ж	Бай-кулак
25	Кемелбек Әзизбекұлы	6	Шымкент	1929 ж	Бай-кулак
26	Моллакамал Қасымұлы	7	Шымкент	1929 ж	Бай-кулак
27	Ғұлам Момынжанұлы	10	Ташкент	1929 ж	Бай-кулак
28	**Өмерхан Әбдірайымұлы**	**10**	**Ташкент**	**1929 ж**	**Дамолла, ишан**
29	**Қаралхан Өмерханұлы**	**4**	**Ташкент**	**1930 ж**	**Дамолла, ишан**
30	Бухарауай Бұқабайұлы	5	Ташкент	1930 ж	Бай-кулак
31	Бекболат Дауранұлы	6	Шымкент	1930 ж	Бай-кулак
32	Дауран Райымұлы	3	Шымкент	1929 ж	Бай-кулак
33	Мерез Мынуайұлы	5	Шымкент	1929 ж	Бай-кулак
34	Төлен Сәтұлы	6	Шымкент	1929 ж	Бай-кулак
35	Сүйеркүл имам	5	Ташкент	1929 ж	Бай-кулак
36	Анарбай Әзербек	5	Ташкент	1930 ж	Бай-кулак
37	Садық Кәмілұлы	4	Шымкент	1930 ж	Бай-кулак
38	Құруанбек Байнашұлы	5	Шымкент	1930 ж	Бай-кулак
39	Бабан Анарбайұлы	6	Қарамұрт	1930 ж	Бай-кулак
40	Сүлейман Анарбайұлы	9	Қарамұрт	1930 ж	Бай-кулак
41	Момын Болатбайұлы	7	Ташкент	1929 ж	Бай-кулак
42	Тәшейда Даулетұлы	4	???????	1929 ж	Бай-кулак
43	Ғани Момынжанұлы	3	Ташкент	1929 ж	Бай-кулак
44	Акрам Әбдіқадірұлы	4	Ташкент	1929 ж	Бай-кулак
45	Шанқожа Артыққожаұлы	5	Ташкент	1929 ж	Бай-кулак
46	Олжа Момынжаұлы	3	Ташкент	1929 ж	Бай-кулак
47	Ешматбай Салымсақұлы	7	Ташкент	1929 ж	Бай-кулак
48	Тоңматбай Сәуайұлы	7	Тұтқында	1929 ж	Бай-кулак
49	Құдайберген Мәулән	5	Ташкент	1931 ж	Бай-кулак
50	Жақаш Мәулән	4	Ташкент	1931 ж	Бай-кулак
51	**Сұлтан Әметхан**	**5**	**Ташкент**	**1929 ж**	**Дамолла**
52	Айтшон Құнназар	3	Ташкент	1930 ж	Бай-кулак, шұнақ
53	Исамат Құнназар	4	Ташкент	1931 ж	Бай-кулак
54	Әбдіғани Мұхаметкүл	3	Ташкент	1931 ж	Бай-кулак
55	Әзім Мәуләнұлы	4	???????	1929 ж	Бай-кулак
56	Тойшы Ырсыметұлы	5	Ташкент	1930 ж	Бай-кулак
57	Әметхан Әкірамжан	6	Ташкент	1930 ж	Бай-кулак
58	Юлдаш	6	Ташкент	1929 ж	Бай-кулак
59	Сулейман	4	Қарамұрт	1929 ж	Бай-кулак
60	Шәркім Қайыпұлы	5	Қарамұрт	1929 ж	Бай-кулак
61	**Әбдірахман Қолатұлы**	**5**	**Ташкент**	**1931 ж**	**Ишан**
62	**Бува Маннатұлы**	**5**	**Ташкент**	**1929 ж**	**Бақал, ишан**
63	Қақхол Арайұлы	5	Ташкент	1931 ж	Бай-кулак
64	Құрбанқол Анарұлы	3	Ташкент	1930 ж	Бай-кулак
65	Сопы Анарұлы	3	Ташкент	1930 ж	Бай-кулак

Ескерту. Ташкент деп көрсетілгені қашқан қаласы.

Әдебиеттер

1 В.В.Бартольд «Халиф және султан». ТШЖ ның 12 томдық 3 том. 124-136 бб. орысша. Алматы. 1996.

2 Койгелдиев М.К. Сталинизм и репрессий в Казахстане 1920-1940 –х годов., Алматы.-2009-448 с.
3 Қазақстан Республикасы Президентінің 2020 жылғы 24 қарашадағы № 456 «Саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі мемлекеттік комиссия туралы» Жарлығы. / Егемен Қазақстан газеті. 21 қараша, 2020 ж.
4 Түркістан облыстық мемлекеттік архиві (*ары қарай-ТОМА*).- №620 Қор -«Шымкент қалалық прокуратурасының құжаттары. 74 іс.
5 ТОМА.-168 Қор. - «Сайрам аудандық прокуратурасының өндірістік бақылауындағы істер», 1-Тізбе, 3 бума, 76 іс. 46 п. тағы тізім-10, бума-4, іс-263.11-бет.
6 ТОМА- № 505 қор – «Сайрам ауданы сотының материалдары»., 1-тізбе, 1 бума, 13-іс.1931 қаңтар - ақпан. Бума-4, іс-77., 24 іс.

ӘОЖ 375.5.016.02:04

ОҚЫТУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ КЕШЕНДІ ФОРМАЛАРЫ

Одаманова Г.П., Кулжатаева К.М., Султан С.Ө.
Магистр-оқытушылар
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассмотрена о развитии творческой активности учащихся в комплексном обучении с использованием интерактивных технологий и возможностей современного электронного образования.

Summary

The article deals with the development of creative activity of students in complex education by using interactive technologies and the possibilities of modern electronic education.

Қазіргі таңдағы заманауи білім беру саласындағы педагогикалық технологиялардың даму бағыттарының негізі оқу тәрбие үрдісін электрондық құралдармен жабдықтау болып табылады. Педпгогикалық теория және практикасында компьютерді оқытудың техникалық құралы ретінде пайдалануға үлкен назар аударылатыны анық. Компьютерді қолдану әдістемелік және психологиялық-педагогикалық тұрғыдан алғанда кең ауқымды қызмет саласын құрады. Компьютердің үлкен мәтіндік, математикалық, графикалық, аналитикалық мүмкіндіктері пайдаланушыларға (оқытушы мен білім алушыларға) арналған кешенді оқыту орталарын құруға мүмкіндік береді, осылайша бұл педагогикалық қызметті жеңілдетеді және оның тиімділігін арттырады. Қазіргі таңда барлық білім беру орталарында тиісті компьютерлік сыныптар, орталықтар бар, олар барлық компьютерлік кешенді оқытуды – қажетті бағдарламалық қамтамасыз етуді жасауды және қазіргі заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологияларды ұтымды пайдалануды талап етеді.

Білім беру мазмұнын тұтастай бір құрылым ретінде қарастыру оқу-тәрбие үрдісін кешенді ұйымдастырудың, оқытудың әртүрлі формаларының табиғи бірлігін, дәрістердің, семинарлар, лабораториялық және практикалық сабақтардың өзара байланысын, оқу сабақтары мен педагогикалық іс-тәжірибені үйлестіреді.

Білім беру мен педагогикадағы оқу-тәрбие үдерісін ұдайынландыруды жүйелеу, яғни салыстырмалы түрде аз уақыт ішінде мәселелерді тиімдірек шешу қажеттілігі қазіргі таңда оқу материалдарының қажетсіз қайталануын жою, білім берудегі сабақтардың әртүрлі формаларының мақсатқа сәйкес арақатынасын орнатуды және білім берудегі формализімді жоюды қажет етеді.

Төменде білім беру мазмұнының нұсқалық дидактикалық үлгілеріне тән білім беруді ұйымдастырудың күрделі формалары берілген.

Білім беру мазмұныны құрылымдау үшін дәстүрлі жолмен қолданылатын білім берудің кешенді түрі лекция (дәріс), семинар, практикалық және зертханалық сабақтар педагогикалық іс-тәжірибенің жиынтығы болып табылады. Бұл жағдайда дәріс, семинар, практикалық және зертханалық сабақтар барасында падагогиканы білім берудің циклдік жүйесі құрастырылады және академиялық сабақтар мен педагогикалық іс-тәжірибе арасындағы органикалық байланысқа да қол жеткізуге болады. Педагогикалық білім беруді осылайша ұйымдастырумен теория алда және одан әрі білім алушылардың іс-тәжірибелік жұмыстарын сүймелдеуде, әрбір мәселені зерттеу білім беру үдерісін ұйымдастырудың әртүрлі қалыптарын қолдану арқылы кешенді түрде жүзеге асырылады. Мысалы, ақпараттық коммуникациялық технологиялар пәнінде белгілі бір тақыпы лекция сабағында теориялық түрде жан жақты талқыланып айтылса, ал зертханалық сабақ барысында сол тақырыпта қарастырылатын мәселе, тапсырмалар компьютер арқылы іс-тәжірибеде қолданып, нәтиже алу арқылы алынған теориялық білімді толықтырады.

Семинарлық және практикалық сабақтарда білім алушылар лекцияда (дәріс) алған теориялық білімдерін бекітеді, жеке тұлғаның дамуының, тәрбиесінің және білім алуының негізгі көрсеткіштерін анықтаудың нақты жолдарын және құралдарын, қарастырады, талдайды, дамудың, тәрбие мен білім берудің басты көрсеткіштерін қалыптастыруда оқытушының қадағалауынан тыс тәрбие жұмыстарының пәндік мүмкіндіктерін талдайды. Осыған орай тәрбие және білім беру диагностикасының әдістемесі қалыптасқан.

Білім беру орталарындағы зертханалық, практикалық және семинар сабақтарында белгілі бір білім алушының білімі және дағдылық құзіреттілік деңгейінің диагностикасы ұйымдастырылады. Іргелі (фундаменталды) педагогикалық мәселелерді кезең-кезеңімен нақтылау, бір жағынан педагогикалық теорияны шығармашылық тұрғыдан түсінуге, педагогикалық білімді тереңірек игеруге, ал екінші жағынан, игерілген білімдерін іс жүзінде қолдана білуді қалыптастыруға ықпал етеді[1].

Игерілген білімді практикада қолданудың күрделілігі педагогикалық шындықтың әртүрлі болуында және білім алушыларға білім алудың нақты жағдайларында педагогикалық заңдылықтардың жалпы көрінісін көру қиынға соғады. Сондықтан да педагогикалық теорияны практикалық іс-әрекет құралына айналдыру үшін кешенді білім берудің маңызы үлкен. Кешенді педагогикалық білім беру дегеніміз - білім алушылардың педагогикалық дағдыларын игеруге, педагогикалық қабілеттерін дамытуға, қорытынды және ішінара бақылау

кезеңдерін құруға арналған жаттығулар жүйесі. Осыған қатысты барлық жаттығуларды шартты түрде 4 топқа бөлуге болады[2].

1. Білім алушының ойлауын, шығарылған шешімдердің дәлелдерінің логикасын қалыптастыратын жаттығулар.
2. Білім алушының шығармашылық ойлауын қалыптастыратын жаттығулар.
3. Білім алушылардың назарын бір аймаққа аудару және шоғырландыру қабілеттерін қалыптастыруға бағытталған жаттығулар.
4. Білім алушының байқампаздығын дамытуға арналған жаттығулар.

Кешенділіктің белгілерінің бірі – табиғатты ғылыми танымның әдістері мен оқу міндеттерінің белгілі бір орнын пәндік білім мен дағдыны жалпылайтын білім мазмұнының синтетикалық сипатының болуы. Мысалы, ақпараттық коммуникациялық технологиялар пәніндегі бағдарламада жалпы ғылыми тілдік дағдылар мен ақпараттық дағдыларды дамытуға, жалпы тапсырмаларды талдауға, берілген материалды ауызша, жазбаша немесе электронды сәйкестендіретін құралдар арқылы түсіндіру, баяндау, негізгі ережелерді жинақтау, конспектілеу, практикалық амалдар жасап зертханалық жұмыстардың нәтижесін алу дағдыларын дамытуға ерекше көңіл бөлінеді.

Білім алушыларға алғашқы кезеңде лекция тезистерін нақты түсіну қиын болғандықтан, оқытушылар тарапынан лекцияны дайындау мен дәріс жүргізуге еркеше көңіл бөлгені дұрыс. Алдымен білім алушыларға лекция мазмұнын толық түсінуі үшін баяу қарқынмен түсіндірген жөн, келесі кезеңде білім алушылар екінші мәселелі қосымша ақпаратты өз бетінше ізденуге тырысады, әрі қарай білім алушылар лекцияларды бөлімдерге бөліп, оларға өзіндік ойларын білдіруді үйренеді. Әрі қарай жетілдіру, дәріс мазмұнын есте сақтауды үйренуге бағытталған.

Ал семинарлық, практикалық сабақтарда білім алушылардың лекциядан алған білімдері талқыланады, оқытушы рефлекциялануы тиіс маңызды мәселелерге, қандай қысқартуларды қолдануға болатынына, дәрісте алынған білімге қойылатын негізгі талаптармен таныстырады:

1. Оқу материалдары пайдалану үшін ыңғайлы ретпен орналастырылуы қажет.
2. Жалпылама білім алушы тарапынан дайындалған түйіндеме тек белгілі және қолжетімді кітаптардан үзінді болмауы қажет.
3. Дәрісте тақырып бойынша негізгі ұстанымды бекіту қажет.
4. Түйіндемеде берілген ақпаратта білім алушылардың болашақ қажеттіліктеріне болжам жасаған дұрыс.
5. Иллюстрациялар арқылы берілетін ақпараттар білім алушылар тарапынан жеңіл қабылдану үшін оның көлемін кеңейту мақсатында жұмыстар жасау қажет.
6. Эссе лекцияның тезистерінің негізінде, яғни оның негізгі идеясымен анықталып, ұсынылуы қажет.
7. Дәріс тезисін жеке ережелердің логикалық байланыстарының әртүрлі маңызды сәттерінің көмегімен оқуды жеңілдетуге болады.

8. Дәрістегі ақпараттар мазмұны көрнекі презентацияда кестемен, диаграммалармен, қысқаша анықтамалармен және тағы басқаларымен көрсету арқылы жеткізу жолдарын жеңілдетуге де болады[3].

Ал зертханалық сабақтарда немес мектеп жағдайындағы практикумдарда білім алушылар лекцияның негізгі жоспарын талқылайды. Дәрістің қысқаша мазмұны оның логикалық байланыстарында ақпараттың негізгі бөлігін ғана қарастырып қояды. Білім алушылардың толыққанды өзбетінше жұмысы үшін ол жеткіліксіз болады. Тапсырмаларды орындауға, педагогикалық мәселелерді шешуге керекті қысқа да нұсқа, маңызды ақпараттарды және тақырып бойынша оқу әдістемелік материалдарды қамтитын анықтамалық, дидактикалық, әдістемелік электронды құралдарды пайдалана отырып, ақпараттың қажетті ағымын қосымша құралдармен, бағдарламалық орталармен кеңейтуге болады.

Білім беру мазмұнының модульдік құрылымын пайдалану оқу курсының жалпы тақырыбына бағынатын білім берудің санқилы түрлері мен формаларын біріктіріп, білім берудің кешенді ортасын құруды қамтиды. Ортаның үлкен бөлімі немесе тақырыбы бола отырып, модуль білім беру курсының негізгі тұжырымдамасы – құрылымдық жоспар немес өзара байланысты ұғымдар тобынан тұрады. Әрине, пән бір семестірге жоспарланған болғандықтан 15 модульдан тұрады, бұл орта лекциялық сабақтар, лабораториялық сабақтар, білім алушылардың өзіндік жұмысқа арналған тапсырмаларынан, виктариналық интерактивті тапсырмалардын тұрады. Білім берудің модульдермен қамтамасыз етілген кешенді әдісі мәселелік немесе анықтамалық сабақтарды оқытуды қамтиды, курста қарастырылатын негізгі тақырыптар туралы жалпылама ақпарат беріледі. Сабақтар әдістемелік қағидаларға негізделген.

Оқытудың модульдік әдісі проблемалық және анықтамалық дәрістерді оқуды қамтиды, курстың негізгі мәселелері туралы жалпылама ақпарат береді. Дәрістер студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған дамытушылық білім берудің әдістемелік принциптеріне негізделген. Ал лабораториялық сабақтар дәрістермен қоса жасалады, олардың мазмұндық ерекшеліктері жаңа материалды оқып үйрену және белгілі бір практикалық дағдыларды қалыптастыру арқылы толықтыруға болады.

Әр модуль үшін білім алушы игерілетін анықтамалық және интерактивті иллюстрациялық материалдар жиынтығымен қамтамасыз етіледі.

Кешенді ортада әр сабақтың соңында пайдалануға қажетті әдебиеттер тізімімен қамтамасыз етеді. Әрбір білім алушы бір модульдегі материалдарды игеріпболған сайын келесі модульге ауысыр отырады және басқа білім алушыларға ұарамастан жылдам жылжи отырып бақылау тапсырмаларын тапсырады. кешенді ортада білім беруді ұйымдастырудың екі негізгі әдісі бар, яғни аудиториялық және тәуелсіз, оқу материалдары жекелеген тақырыптар бойынша дәріс, зертханалық жұмыстардың нұсқаулығы және оларға байланысты интерактивті тапсырмалар, тест тапсрмалық материалдар және білім алушылардың өзіндік жұмыстарын орындауға арналған нұсқаумен толықтырылады.білім алушылардың өз бетінше жұмыс жасауына және зертханалық сабақтарына арналған тапсырмалар келесідей болуы мүмкін:

тақырып бойынша ықшам сабақтар, белгілі бір тақырып бойынша практикалық жұмыстар, эссе, жобалық жұмыстар, жекелеген презентацтялар[4].

Қысқаша интерактивті тапсырмалық жаттығулар білім алушылар арасында танымал, өткені ол жерде күрдері практикалық іс-әрекеттерді шығармашылық тұрғыдан оқыту әдісі қолданылады. Ол жекелеген білім алушылар немесе бірнешеуінің арасында қолданылады. Олар алдымен берілген тапсырмаларды зерттеп, сосын топтық талдау жүргізеді, нәтижеде қабылданған шешімді дайындап кері байланыс жасайды. Білім алушылардың жұмысын келесі критерийлерге сәйкес бағалауға болады:

1. Тамсырмаларды орындаудың әдіс-тәсілдерін нақты жағдайларда қолдану
2. Ақпаратты дұрыс жаңғырту, болжау немесе түсіндіру арқылы игерілген материалды түсіну және интерпретациялау
3. Нақты фактілерді, ақпаратты және сипаттамаларды білу, есте сақтау
4. Ұсынылған ақпаратты баяндаудың бейнелілігі, қисындылығы және анықтылығы
5. Аудиториямен байланыстың болуы

Білім алушылардың жеке немесе топтық жұмыс барысында орындайтын іс-әрекеттері танымның төмендегідей 3 деңгейінде жүзеге асырылады:

1. Эмпирикалық деректерді іздеу барысындағы нақтылықтар;
2. Зерттелетін құрылымдардың модельдерін интуитивті немесе саналы түрде қалыптастыруға, құрылымдардың белгілі бөліктерін және олардың арасындағы белгілі байланыстарды сәйкестендіруге және оларды өз бетінше ашық элементтер және байланыстар көмегімен толықтыру модельдері;
3. Тұжырымды қалыптастырған кезде, шешімдердің нәтижелерін практикалық қыщметтің заңдылықтары, қағидалары және қағидаттары түрінде қорытындылайтын теориялар[5].

Білім берудің мазмұнына мәселелік-тақырыптық көзқарас бойынша білім беру үрдісін ұйымдастырудың, әсіресе тиімді нысандары кешенді семинарлар, олимпиадалар, білім алушылардың ғылыми-зерттеу немесе ғылыми-тәжірибелік конференциялары болып табылады.

Сонымен, мазмұн мен форманың бірлігі оқу-тәрбие міндеттерінің жиынтығын шешудің тиімділігін арттырады: объектілерді жүйелі зерттеу объективті білімді дүниетанымдық жалпылаумен, диалектикалық ойлауды дамытумен және жалпыланған идеяларға танымдық-құндылық көзқарасымен үйлеседі.

Әдебиеттер

1. Лавина Т.А. Совершенствование системы непрерывной подготовки учителей в области использования средств информационных и коммуникационных технологий в профессиональной деятельности: Дис. . д-ра пед. наук М.: ИИО РАО, 2016. - 310 с.
2. Роберт И.В. Теория и методика информатизации образования (психолого-педагогический и технологический аспекты). 2-е издание, дополненное. — М.: ИИО РАО, 2008. 274 с.
3. Пак Н.И. Проективный подход в образовании как информационный процесс. Монография РИО КГПУ, Красноярск, 2011.

4. Новиков А.М. Методология образования -М.: «Эгвес», 2012, 320 с.
5. Акуленко В.Л. О некоторых проблемах совершенствования информационной компетентности учителя физики в системе повышения квалификации // Ученые записки ИИО РАО. 2014. - Вып. 11 - С. 195-200.

ӘӨЖ

ПОДГОТОВКА К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИИ ФОРСАЙТА

Жумаева Юлдуз Расуловна
Чирчикский государственный педагогический университет, Узбекистан

Резюме:

в данной статье рассматривается процесс индивидуализации педагогической инновационной деятельности учителя при подготовке будущих учителей к профессиональной деятельности на основе технологии Форсайта на этапе высокого уровня обновления современной образовательной системы, научно обосновывается преимущество данной технологии

Summary:

this article examines the process of individualization of pedagogical innovation activity of teachers in the preparation of future teachers for professional activity based on Foresight technology at the stage of high-level renewal of the modern educational system, scientifically substantiates the advantage of this technology

Указом президента Республики Узбекистан от 28 января 2022 года № 60 "О стратегии развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы" установлены конкретные цели и задачи по обеспечению духовного развития и выведению сферы на новый уровень, в том числе "разработка целевой программы по вступлению в QS и международную рейтинги высших учебных заведений", а также, требует реализации совместно с перспективой потребности в развитии личности.

В настоящее время в сфере образования инновационная деятельность по подготовке будущих учителей к профессиональной деятельности, основанная на технологии Форсайта, приобрела исследовательский характер. Именно по этой причине анализ и оценка педагогических Форсайт-технологий, внедряемых учителями в деятельность педагогических сообществ образовательных учреждений, руководителей аффективных служб, создание необходимых условий для их успешного развития и применения, повышения конкурентоспособности образовательных учреждений стали важным направлением деятельности [4].

Выдвигаются требования к осуществлению процесса подготовки педагогических кадров в гармонии новой системы традиционного образования и мирового опыта.

Работа, проводимая в сфере высшего образования в Республике, и изменения в обществе, на этапе высокого уровня обновления современной образовательной системы, предъявляют особые требования к процессу

подготовки будущих преподавателей к профессиональной деятельности на основе технологии Форсайта.

О.А.Абдуллина считает, что профессионально-педагогическая подготовка студентов достигается на основе обеспечения целостности и системности, взаимодействия когнитивного и психомоторного воспитания, рассматривается как единство мотивационно-ценностного и содержательно-процессуального аспектов обучения, использования системы инструментов, реализация единства принципов профессионального учета конкретных педагогических условий [1; 141-б.].

Ряд исследователей (И.Ф.Исаев, В.А. Сластенин) считают, что инновационная направленность педагогической деятельности в современных условиях развития общества, культуры и образования определяется рядом следующих условий:

происходящие социально-экономические изменения привели к необходимости радикального обновления образовательной системы, методов и технологий организации образовательного процесса в различных типах образовательных учреждений. Инновационная направленность деятельности учителей и воспитателей, которая включает в себя создание, усвоение и апробацию инноваций в педагогике, служит средством обновления образовательной политики;

усиление гуманизации содержания образования, объема учебных дисциплин, постоянное изменение их содержания, новые организационные формы преподавания, внедрение новых учебных дисциплин, требующих постоянного поиска технологий. В этой ситуации значительно повышается роль и положение педагогических знаний в педагогической среде, активизируются профессиональные навыки педагогов;

изменение отношения учителей к самоусвоению и применению педагогических инноваций. В условиях жесткой регламентации содержания учебного процесса учитель был ограничен в использовании не только новых программ, учебников, но и новых методов педагогической деятельности.

При подготовке к профессиональной деятельности, основанной на технологии Форсайта, инновационная активность может быть интерпретирована как личностная категория, творческий процесс и результат творческой деятельности. В системно-ориентированной исследовательской работе инновационная активность раскрывается в анализе личностной, управленческо-коммуникативной и логически вытекающей тизимости творческой парадигмы.

Творческая способность человека развивать инновационные возможности для разработки новых видений и идей, главное - проектировать их в психомоторных формах, моделирование зависит от новой личности, личностной толерантности, гибкости мышления.

Культурно-эстетическое развитие и информативность базируются на таких базовых показателях, как готовность совершенствовать свою деятельность, внутренние средства и приемы, обеспечивающие эту готовность, развитое инновационное сознание (ценность инновационной деятельности в соответствии с

традицией, инновационные потребности, мотивация инновационного поведения) [3].

На этапе реализации инновационной деятельности по подготовке к профессиональной деятельности на основе технологии Форсайта рефлексия сопровождается двумя процессами:

1) учитель как бы неоднократно возвращается к пророческой стадии, где он наблюдает за отдельными основателями концепции;

2) второй процесс связан с рефлексией над своей деятельностью, то есть с процессом реализации цели: происходит анализ зависимости возможностей учителя и внешних условий, анализируется форсайт, квалификация, педагогические действия, содержание.

Инновационная возможность подготовки к профессиональной деятельности на основе рассмотренной технологии Форсайта определяет процессы, действия и поведение педагогической инновационной деятельности преподавателя. В основе инновационного поведения лежит идеал и ценность совершенства, которые реализуются в условиях педагогической практики. Такое поведение проявляется в общении, обучении, самоопределении, протекании рефлексивных процессов и т.д. Добровольное профессиональное поведение мы можем проанализировать на основе инновационной деятельности [5].

Инновационная деятельность характеризуется процессами возникновения, разработки и внедрения инноваций. Инновационная активность: появляющаяся инновация зависит от двух факторов, таких как силы процесса и характер его взаимосвязи с окружающей средой. В условиях управления образовательным учреждением это, с одной стороны, обоснование выбора или инновационной разработки, ее внедрение, с другой стороны, все составляющие образовательного процесса, интересы учителей, учащихся, родителей, поддержка органов самоуправления.

Рефлексия инновационной деятельности - имеет структуру осознания человеком своей собственной исследовательско-творческой деятельности, творчески-преобразовательной деятельности и совместного творчества.

Процесс индивидуализации деятельности учителя на основе Форсайт-технологий в педагогическом труде может иметь следующие различные выражения:

индивидуальные различия как частичные или эпизодические проявления несходства в профессиональном поведении и деятельности;

индивидуальный метод, индивидуальное обобщение методов и задач профессиональной деятельности, которые сохраняются стабильными в течение длительного времени в профессиональной деятельности;

индивидуальность как проявление уникальности, неординарности в работе личности педагога, индивидуального профессионального мировоззрения, часто индивидуального варианта профессионального типа в работе личности.

Основой творческой индивидуальности считается эффективное самосознание, которое подразумевает: осознание уникальности личности при сравнении себя с другими; проявление творческого самовыражения и воображения о себе; целостность и гармонию индивидуальных творческих свойств, внутреннее

единство; динамичность и непрерывность процесса саморазвития личности, его становление как творца; самооценка личности и его].

Для дальнейшего совершенствования сферы педагогического образования, подготовки высококвалифицированных специалистов, обладающих навыками применения современных знаний и педагогических технологий, которые вносят достойный вклад в социально-экономическое развитие нашей страны, определены задачи по обеспечению профессиональными педагогическими кадрами, внедрению в сферу передовых образовательных технологий, использованию современных технологий в теории и практике, включая, его использование для создания новых средств улучшения процесса обучения служит в определенной степени выполнению этой задачи.

Литературы

1.Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. – М.: Просвещение, 1990. – 141 с.

2.Аффектива преподавания естествознания («Окружающий мир») в начальной школе: учебное пособие. − Красноярск: Сиб. федерал. ун-т, 2015. – 109 с.

3.Инновационная деятельность как условие профессионального развития педагога. Электронный ресурс: https://znanio.ru/medianar/91

4.Исаев И.Ф. и др. Становление и развитие профессионального сознания будущего педагога // Вопросы психологии. 2000. − №3. − С. 57-66.

5.Сластенин В.А. Подымова Л.С. Педагогика – инновационная деятелъность. – М.: Изд-во Магистр, 1997. – 221 с.

ӘӨЖ

ВНЕДРЕНИЕ СМЕШАННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС

Кабирова Зарифа Мукаддамовна,
Кайнарова Икбол Валиевна
Чирчикский государственный педагогический университет, Узбекистан

Резюме

в данной статье разработаны предложения по расширению сферы применения смешанных образовательных технологий, направленные на формирование современных моделей интегрированной информационно-образовательной среды и ее постоянное создание в условиях инновационного кластера педагогического образования, по развитию внедрения новых педагогических и информационно-коммуникационных технологий.

Summary

in this article, proposals have been developed to expand the scope of application of mixed educational technologies aimed at forming modern models of an integrated information and educational environment and its constant creation in the conditions of an innovative cluster of pedagogical education, to develop the introduction of new pedagogical and information and communication technologies.

Происходящие в мире процессы глобализации и информатизации оказывают огромное влияние на все сферы жизни, включая систему образования и производства. В результате внедрения традиционных и дистанционных форм

обучения в образовательных учреждениях меняется не только содержание образования, но и подходы к преподаванию, методы преподавания предметов, уровень использования информационно-коммуникационных технологий.

Ведется комплексная работа по реформированию системы непрерывного образования нашей страны, внедрению информационно-коммуникационных технологий и повышению эффективности образования, проведению дистанционного обучения и компьютеризированных конференций на основе комплексных программ, созданию систем дистанционного образования и внедрению их в образовательный процесс.

В то же время возникла необходимость расширить сферу применения смешанных образовательных технологий в образовательном процессе.

Важно организовать применение информационных технологий в образовательном процессе с использованием новых методов и средств, внедрить в образовательный процесс смешанные образовательные технологии и усовершенствовать методические основы.

Одним из важных вопросов является разработка современных моделей обучения, педагогических проектов смешанных образовательных технологий, направленных на формирование интегрированной информационно-образовательной среды.

Это обосновывает методологию создания современной системы обучения, гибкой к образовательному процессу, а также необходимость разработки структуры и содержания дифференцированной системы обучения смешанной реализации с учетом уровня знаний учащихся.

С середины двадцатого века, то есть когда человеческое общество вступило в новую эру, эру новых высоких технологий, искусственного интеллекта и компьютеров, началась всеобщая "информатизация" общества, науки и образования. Это же понятие становится одним из терминов, широко используемых во всех сферах деятельности общества в целом и каждого человека. Современный этап развития общества характеризуется рядом отличительных особенностей. К числу таких особенностей можно отнести повышение значимости умственного труда, ориентацию на использование информационных ресурсов в глобальном масштабе, установление частой коммуникации между специалистами и творческими коллективами для проведения совместных исследовательских работ и работы над единым проектом, необходимость обмена информацией, интегративный характер процессов, охватывающих науку, технологию, образование и т.д. Такие отличительные особенности социума настоящего времени неразрывно связаны с процессом информатизации общества. Информационные технологии широко используются во всех аспектах человеческой деятельности, включая систему образования. Современное образование невозможно представить без информационных технологий. Потому что они расширяют возможности передачи, обработки, анализа информации в образовательном процессе и быстрого получения доступа к необходимой информации.

В процессе образования возросло внимание к подключению образовательных учреждений к Интернету и предоставлению электронных коммуникаций в связи с использованием современных информационных и телекоммуникационных средств. Кроме того, перед всеми учебными заведениями стоит задача создания необходимых условий для того, чтобы всесторонне удовлетворять требования и потребности в информации.

Все это мероприятия, направленные на внедрение новых педагогических и информационно-коммуникационных технологий в образовательные учреждения республики, в том числе внедрение дистанционного образования, создание электронного форума, видеоконференций, создание электронных учебников и учебно-методических пособий и их применение в образовательном процессе. В целом, информация и коммуникация, появление и совершенствование компьютерных технологий связаны с потребностями общества в быстрой и безошибочной передаче, обработке, хранении информации, и в то же время позволяют специалисту принимать более обоснованные и правильные решения и уметь своевременно адаптироваться к условиям о реальной реальности в окружающей среде.

Изменения в обществе также требуют серьезных изменений в образовательном процессе, и сегодня это становится обязательным критерием и условием получения качественного образования благодаря информатизации образования на мировом уровне. Мировые компьютерные сети, Интернет, поиск информации, электронная почта, чат, видеоконференции, электронные учебники, электронные библиотеки и т.д. активно используются как быстрый способ получения всех видов коммуникаций и важной информации. В настоящее время концепция "открытого" образования, непрерывного образования появилась в глобальном масштабе. Основной причиной этого является использование новых информационных технологий, которые создали условия для радикального изменения образовательного процесса, в частности, появления возможности создания и развития системы, которая быстро адаптируется и реагирует на изменения в обществе.

Также самой первоочередной задачей является достижение современного и качественного образования, одной из предпосылок которого является практическое внедрение новых форм обучения, дистанционное и смешанное образование должно создаваться непрерывно в контексте инновационного кластера педагогического образования.

Сейчас результат преподавания, иллюстративно-объяснительных приемов и механического усвоения научно обоснованных знаний, на которых основан только авторитарный метод управления, не может соответствовать требованиям времени. Поэтому при выборе содержания образования необходимо уделять особое внимание ускорению и самосовершенствованию умственного развития учащегося, приобретению в нем самостоятельных знаний и практическому применению полученных знаний, совершению "маленьких открытий" в процессе изучения законов, формирование навыков широкого использования информационных технологий

Масштабное развитие любых развивающихся стран, включая Узбекистан, является причиной растущего спроса на дистанционное обучение с каждым годом. Нет реальной необходимости доказывать образовательную, политическую и, несомненно, экономическую значимость этой формы образования в глобализированном мире.

В его исследованиях со специалистами Института информационных технологий ЮНЕСКО было показано, что большинство населения выступает за применение различных форм образования и, исходя из этого, заинтересовано в получении знаний. Результаты опроса учащихся средних учебных заведений показали, что только 18% из них удовлетворены традиционной системой образования.

В зависимости от потребностей, интересов и способностей студентов к знаниям, разнообразие и разнородность содержания, организационных форм, методов преподавания имеет большое значение на всех этапах образования, но это очень актуально, особенно на этапе профессионально-педагогической подготовки будущих специалистов, в том числе будущих учителей. Именно по этой причине необходимым условием достижения нового, современного качества образования является внедрение все новых и новых форм преподавания в общеобразовательных учреждениях, формирование гибкой системы преподавания, обеспечение непрерывного образования. Как упоминалось выше, дистанционное образование уже несколько лет является альтернативой традиционному образованию.

Самым основным преимуществом такого обучения является то, что оно дает возможность проводить обучение даже в отдаленных районах и значительно ускоряет время обучения. В то же время дистанционное образование также имеет ряд недостатков, в частности, отсутствие взаимного живого общения между преподавателем и учащимися, тогда как в том же процессе создаются оптимальные условия для более глубокого понимания изучаемых учебных материалов.

Литературы:

1.Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. – М.: Просвещение, 1990. – 141 с.

2.Аффектива преподавания естествознания («Окружающий мир») в начальной школе: учебное пособие. − Красноярск: Сиб. федерал. ун-т, 2015. – 109 с.

3.Инновационная деятельность как условие профессионального развития педагога. Электронный ресурс: https://znanio.ru/medianar/91

4.Исаев И.Ф. и др. Становление и развитие профессионального сознания будущего педагога // Вопросы психологии. 2000. − №3. − С. 57-66.

5.Сластенин В.А. Подымова Л.С. Педагогика – инновационная деятелъность. – М.: Изд-во Магистр, 1997. – 221 с.

ӘӨЖ

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ ВАРИАТИВНОСТЬ КАК ОСНОВА ОРГАНИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Курбанова Муаттар Эркиновна
Чирчикский государственный педагогический университет, Узбекистан

Резюме:

в данной статье рассматриваются меры по дальнейшему совершенствованию системы подготовки квалифицированных педагогических кадров и обеспечению образовательных учреждений такими кадрами, передовые педагогические методы и технологии в образовательном процессе, использование информационно-коммуникационных средств в электронных образовательных ресурсах и мультимедийных презентациях, профессионально-технологическая вариативность является основой организации инновационной деятельности в образовательном процессе. научно проанализирован образовательный процесс.

Summary

this article discusses measures to further improve the system of training qualified teaching staff and providing educational institutions with such personnel, advanced pedagogical methods and technologies in the educational process, the use of information and communication tools in electronic educational resources and multimedia presentations, professional and technological variability is the basis for the organization of innovative activities in the educational process. the educational process is scientifically analyzed.

Как новый механизм увеличения и повышения эффективности на всех видах и этапах системы непрерывного образования, развитие кластера педагогического образования, создание новых возможностей для образовательных парадигм, разработка технологий обучения, которые служат дальнейшему развитию результатов перспективного сотрудничества на основе кластерного подхода, процесс профессиональной подготовки будущих

В мире проводится ряд научных исследований на основе современных и перспективных требований рынка труда кластерного подхода, основанного на принципах профессиональной и технологической вариативности, непрерывности и согласованности содержания образования, диверсификации методов обучения с идеями технологического прогресса, внедрения ведущих идеи теории и методологии

В связи с высокой социальной значимостью системы образования в устойчивом развитии общества, современными требованиями, проблемами в системе и обеспечением связи звеньев науки и образования при их решении обуславливается необходимость разработки механизма организации образовательного процесса в кластерной системе непрерывного педагогического образования.

Поэтому, когда состояние подготовки будущего учителя химии к профессиональной деятельности на основе кластерного подхода изучено с помощью научно-практических педагогических методов, оказалось, что подготовка специалистов в высших учебных заведениях в основном одинакова, то есть организация нормативных документов, таких как государственные

образовательные стандарты, учебный план, типовой учебный план, кластерный подход и профессионально-технологический

Профессионально-технологическая вариативность организация инновационной деятельности в образовательном процессе, все большее ускорение потока информации, связанной с социальным статусом, образом жизни, обусловливают необходимость быстрого принятия, анализа, обработки сегодняшней информации, теоретического обобщения, составления выводов и увеличения темпов доставки получателю образования.

Реформы, проводимые в сфере образования применение передовых педагогических технологий в образовательном жаргоне предусматривает изучение и анализ опыта и использование этого опыта в образовательных процессах в сфере непрерывного образования в ближайшем будущем[1]

Меры по дальнейшему совершенствованию системы подготовки квалифицированных педагогических кадров и обеспечению такими кадрами образовательных учреждений указывают на необходимость использования в электронных образовательных ресурсах и мультимедийных презентациях передовых педагогических методов и технологий информационно-коммуникационных средств в образовательном процессе.

Известно, что реформы в системе образования требуют от педагога психологических изменений. Для того чтобы образовательный процесс двигался вперед, необходимо наладить новые педагогические виды деятельности, основанные на сотрудничестве учителей и воспитателей, изменить технологию творческого подхода друг к другу.

В процессе освоения современных экспериментов необходимо пройти такие этапы, как понимание педагогических проблем, программирование, внедрение профессионально-технологической вариативности и закрепление нового опыта в 2 формах.

Эксперименты показали, что первый импульс к внедрению применения профессионально-технологической вариативности возник под влиянием таких внешних факторов, как заметность определенных дефектов в педагогической деятельности, неспособность результатов в работе соответствовать новым требованиям.

Чтобы осуществить профессионально-технологическую вариативность, педагогу придется пробудить чувство неудовлетворенности собственными методами, то есть внешние факторы становятся внутренним фактором.

В то же время от педагога требуется оценивать себя с критической точки зрения, а для этого от него требуется знание результатов широкого мировоззрения, психолого-педагогической науки и практики.

Из практики известно, что педагоги полагаются на быстрые, легкодоступные ресурсы, такие как общение с коллегами при получении информации, методические рекомендации и статьи в прессе.

Процесс внедрения вариативных программ можно разделить на три типа: обновление, наполнение и совершенствование.

Первый этап требует замены ранее освоенных методов новыми.

И на втором этапе к ним добавляются новые методы, в то время как предыдущие сохраняются.
На третьем этапе навык повышается за счет применения различных методов деятельности.
Профессионально-технологическая вариативность требует структурной трансформации, усиления педагогического инструментария, форм и приемов.
В последние годы современное образование на практике разделило две области:
1) традиционные формы обучения, направление совершенствования методов и средств;
2) образовательный процесс - это направление ускорения технологизации.
Ведь внедрение новых технологий вместо традиционных методов позволяет повысить эффективность образования в процессе обучения.
Вариативная технология для применения в образовательном процессе должна отвечать следующим требованиям:
1) быть востребованным в образовательном процессе;
2) соответствие системе "педагогический-образовательный";
3) быть универсальным по отношению к методологической системе .
Существуют также соответствующие требования к моделированию образовательного процесса:
1) целостность, непрерывность модели образовательного процесса;
2) технологизация информационной модели образовательного процесса.
Для того чтобы разобраться в отдельных элементах образовательного процесса, их предварительный дизайн важен для внедрения профессиональной и технологической вариативности.
Наличие еще одного фактора успешного решения этих задач, а именно осознание сути вариативных технологий сотрудниками системы непрерывного образования, учителями и воспитателями, а также умение эффективно применять их в образовательном процессе, а также решение творческого подхода к организация образовательного процесса, играет важную роль.
Итак, в заключение можно сказать, что в инновационных процессах, происходящих в настоящее время, необходимо развивать профессионально-технологическую вариативность содержания обучения для подготовки специалистов, которые освоили новую информацию для решения задач, стоящих перед системой образования, способны оценивать эту информацию сами принимают необходимые решения.

Литературы:

1. Хайдара А.К. Подготовка учителей профессионального образования к технологическому подходу к образовательному процессу: дисс. ... канд. пед. наук. номз.- Т.: 2005.- 143 б.
2. Хуторский А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. - 2003. - №2. - С. 58-65.
3. Шадриков В.Д. Новая модель специалиста: инновационная подготовка и компетентностный подход // Высшее образование сегодня. -2004,-№8.- С. 26-31.
4.Ernazarova G.O. The need to study pedagogical professional thinking/ Eurasian journal of Learning and Academic Teaching journal impact factor:8.115.ISSN(E):2795-739X. volume 5/February 2022. 95-98 p.

ӘӨЖ

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-КОГНИТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Туйчиева Гульхайя Мухаммадаминовна
Чирчикский государственный педагогический университет, Узбекистан

Резюме:

в данной статье рассматриваются педагогические условия формирования профессионально-когнитивных компетенций у будущих специалистов в процессе современного образования, формирование профессионально-когнитивных компетенций студентов в вузе, самостоятельная реализация их познавательной деятельности, рост познавательной активности, формирование видов деятельности, способствующих саморазвитие, самостоятельное обучение.

Summary:

this article discusses the pedagogical conditions for the formation of professional and cognitive competencies of future specialists in the process of modern education, the formation of professional and cognitive competencies of students at the university, the independent implementation of their cognitive activity, the growth of cognitive activity, the formation of activities that promote self-development, independent education.

Одной из самых основных задач современной системы образования является формирование профессионально-когнитивных компетенций будущих специалистов, обеспечивающих саморазвитие, самосовершенствование.

Профессионально-когнитивная компетентность - это совокупность навыков и умений познавательной деятельности: приобретение механизмов планирования, анализа, рефлексии, самооценки успешности личной деятельности; приобретение методов деятельности в нестандартных ситуациях, решения задач эвристическими методами; приобретение навыков измерения, использование статистических и других методов познания[105].

Функции формирования профессионально-когнитивных компетенций заключаются в следующем:

Предоставлять возможности для самостоятельного осуществления познавательной деятельности учащихся, постановки образовательных целей, поиска необходимых инструментов и приемов для их достижения, их использования, контроля и оценки процесса и результатов деятельности;

создание условий для гармоничного развития личности и их реализация на основе его подготовки к непрерывному образованию;

обеспечение успешного усвоения знаний в любой предметной области, формирование навыков, квалификаций и компетентности.

Для того чтобы найти полноценное место в жизни современным требованиям, предъявляемым к содержанию образования, а также обновленному образовательному контенту, дать ожидаемые результаты, целесообразно поэкспериментировать и протестировать его, усовершенствовать по его результатам, и только потом внедрять в практику.

Индивидуальный подход к студентам имеет большое значение в формировании профессионально-когнитивных компетенций. Одним из инструментов его реализации является обучение в соответствии с личностными особенностями и возможностями каждого учащегося.

Процесс, который направлен на обеспечение прочного усвоения знаний и умений каждым учащимся, формирование его компетентности в познании и способности самостоятельно находить знания, обучение этим знаниям, чтобы иметь возможность творчески использовать их при решении различных практических вопросов, играет решающую роль в образовательной деятельности.

Формирование профессионально-когнитивных компетенций включает в себя следующие этапы:

- ознакомить студентов с содержанием заданий, обеспечить понимание их выполнения, сформировать небольшую группу;
- воображение: формирование первоначального видения учеником познания;
- приобретение: осуществление процесса приобретения и закрепления знаний;
- совершенствование: осуществление формирования когнитивных компетенций учащихся, углубление их знаний, устранение недостатков;
- заключительный: подготовка студентов к самостоятельной работе и осуществление формирования их знаний.

Управление познавательной деятельностью учащихся в ходе урока зависит от нескольких факторов. Одним из самых основных из них является то, что учитель способен заинтересовать учащихся своим предметом. Только интерес здесь оказывает положительное влияние на психические процессы и их функции, такие как восприятие, внимание, память, мышление и воля.

Нестандартные ситуации должны создаваться учителем на уроке и во внеурочной деятельности, в которых ученик стремится самостоятельно искать и усваивать новые знания, исходя из собственных желаний и интересов, самостоятельно решать проблемные процессы.

В образовательной деятельности предоставление основанных на информации знаний одним и тем же методом и другим методом, процесс предоставления знаний, состоящий только из действий, также вызывает скуку, апатию.

В формировании интереса к учебе, усвоении науки у студентов, необходимости изучения дисциплин важным процессом является объяснение студентам того, что знания имеют большое значение в жизни человека и что знания должны быть приобретены для достижения поставленных перед ними целей.

Этот процесс будет более интересным для студентов, если изучаемый предмет будет объяснен в связи с ранее полученными знаниями, а также с повседневной деятельностью студента, образом жизни.

Объяснение учебного материала, связывая его с тем, что интересует учащихся, также играет важную роль в поддержании их интереса к уроку.

Наряду с частым контролем за работой, выполняемой студентами, не только поощрение студентов, рассказывая им об их трудностях, но и о достижениях

студентов повышает их учебные компетенции и еще больше пробуждает их интерес к науке.

Осуществление самостоятельной работы на уроке обеспечивает свободу ученика, повышает трудоспособность, тренирует умение концентрироваться, улучшает поведение. В процессе самостоятельной работы студент учится мыслить самостоятельно. Студенты, которые научились самостоятельно мыслить, могут самостоятельно приобретать знания, а также анализировать проблемы.

Таким образом, самостоятельное мышление студентов в университетах (анализ, сравнение, обобщение, классификация и т.д.) формирует;
их интерес к познавательной деятельности;
стимулирование активности учащегося, самостоятельности, усердия в достижении цели;
регулярный контроль их усвоения по предметам;
разнообразие методов обучения с широким внедрением элементов самостоятельной работы учащихся на уроках;
совершенствование формы оценки знаний, навыков и умений учащихся;

Реализация индивидуального подхода к ним - актуальные задачи сегодняшнего дня.

В то же время именно операции структурного мышления (определение, анализ, сравнение, обобщение, заключение и т.д.) являются основой формирования профессионально-когнитивных компетенций студента).:
определение - определяет значимость понятия, находит основу, указывает на отличие понятия от других понятий, говорит о плане определения;
анализ - определяет объект, цель, для которой предназначен анализ, вдумчиво разделяет на важные части, показывает связи между фрагментами, определяет логическую связь, сравнивает;
сравнение - они найдут их, различат основные признаки, найдут признаки различия;
обобщение - определяет цель, выделяет основные характеристики объекта, сравнивает их, делает выводы в результате обобщения;
заключение - определяет причину возникновения явления, а также в чем его специфика, проверяет возникновение явления: всегда ли явление повторяется или наблюдается один раз, какова причина возникновения явления, сводит факторы, вызвавшие возникновение данного явления, в одно целое система.

Опираясь на вышесказанное, формирование профессионально-когнитивных компетенций студентов в вузе позволяет им овладеть методами деятельности (учебно-управленческими, учебно-информационными, учебно-логическими), которые способствуют их самостоятельному познанию, росту познавательной активности, саморазвитию, самостоятельному образованию.

Это означает, что все виды деятельности – знания - у студентов - влияют на совершенствование их круга, возникают самостоятельность и инициатива по отношению к собственным решениям, развиваются навыки свободного выражения собственного мнения.

Литературы:

1.Гуломов Х.Р.и другие."Качество и аспекты образования и профессиональной подготовки". Т; "наука и техника". 2004. 9-Стр.

2.Тейлагов Н.И. Научно-педагогические основы создания нового поколения учебной литературы по информатике для системы непрерывного образования.Монография. - Т.: Государственное издательство "Национальная энциклопедия Узбекистана", 2005. - 160 с.

3.Талипав А., Османбаева М. Педагогические технологии: теория и практика. - Т.: "Наука", 2005. 206 с. 20.

4.Ernazarova G.O. The oretical basis of preparation of future teachers for professional pedagogical activity Academic Research in Educational Sciences, 3(1), 1057-1065. https://doi.org/10.24412/2181-1385-2022-1-1057-1065

ӘӨЖ

ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Эрназарова Гулнора Облакуловна

Чирчикский государственный педагогический университет, Узбекистан

Резюме:

в данной статье рассматриваются вопросы формирования профессионально-педагогической компетентности студентов в высших учебных заведениях на основе требований международных образовательных программ, использования современных технологий обучения, правильной организации занятий с использованием образовательных технологий, сотрудничества, участия в послеклассных мероприятиях, проектирования и самостоятельной работы, развитие творческих возможностей студента.

Summary:

this article discusses the issues of the formation of professional and pedagogical competence of students in higher education institutions based on the requirements of international educational programs, the use of modern teaching technologies, the proper organization of classes using educational technologies, cooperation, participation in after-school activities, design and independent work, the development of creative abilities of students in

Сегодня целью педагогической деятельности каждого учителя является создание условий для формирования базовых и предметных компетенций учащихся на основе современных средств проведения уроков. Это требование к периоду.

К основным задачам педагогической деятельности относятся:

- использование современных педагогических технологий на практике;
- создание систем уроков для формирования базовых компетенций учащихся;
- осуществление мониторинга развития компетентности студента и представление результатов для внешнего экзамена;
- обеспечение интеллектуальных ресурсных баз для эффективной организации занятий.

Профессионально-педагогическая компетентность начинается с постановки познавательных задач.

Профессиональные и педагогические компетенции способствуют формированию самостоятельной работы и проектной деятельности. Нынешний метод проектирования помогает обогатить воображение, проявленное в требованиях международных образовательных программ, продвигать мыслительные операции, наблюдать, отбирать, намечать результаты, учить делать выводы.

Самостоятельное проектирование педагогической деятельности формирует способ, которым учащиеся выражают результаты своего исследования устно или письменно. Это тоже еще одна профессиональная и педагогическая компетенция.

Правильная организация занятий с использованием современных образовательных технологий, сотрудничества, участия в мероприятиях послеклассной деятельности, проектирования и самостоятельной работы, является важным условием формирования профессионально-педагогических компетенций студентов в университете.

С.Г.Воровщиков трактует профессионально-педагогическую компетентность как деятельность самоуправления педагогов [1].

А.Б.Хуторский отметил, что профессионально-педагогическая компетентность - "... он описывается как состоящий из набора компетенций в рамках самостоятельной познавательной деятельности студента, который включает элементы логической, методологической, общекогнитивной деятельности, методы организации, планирования, анализа, рефлексии, самооценки целеполагания [4].

По отношению к изучаемому объекту студент овладевает творческими навыками, осуществляет поиск реальных знаний из окружающей среды, проявляет себя в нестандартных ситуациях. В рамках этих компетенций формируются требования относительно уровня чтения и понимания студентов, которые анализируют международные образовательные программы, а также содержания грамотности чтения.

Исследователь Э.Ф.Зеер подчеркивает, что "профессионально-педагогическая компетентность - это способность самостоятельно решать учебно-познавательные задачи, самостоятельное применение информационных ресурсов, приобретение и систематизация информации, формирование навыков самостоятельной работы" [3]. В нашем исследовании компоненты профессионально-педагогических компетенций систематизированы на основе требований международных образовательных программ.

В процессе современного образования она направлена на развитие творческих возможностей учащегося, повышение уровня знаний, а также формирование умения работать самостоятельно.

Главное - это формирование универсальных учебных действий. Практика показывает, что большинство студентов не могут самостоятельно организовать свою работу, у них возникают трудности в обучении, которые, в свою очередь, вызваны отсутствием интереса к учебе, а также неуверенностью в себе.

Хорошее чтение, понимание собственных способностей, навык качественного выполнения различных задач - приводят к возникновению чувства компетентности [2].

При этом научная программа обладает знаниями указанного размера и уровня; качественное выполнение различных задач практического характера, когда рассматривается как активный субъект самостоятельного изучения и исследовательской деятельности, способный к рефлексивному поведению; адекватная самооценка может считаться компетентной, если она способна анализировать уровень чтения и понимания и обладает базовыми компетенциями в соответствии со своей возрастной природой.

Студент с такой компетенцией может стать конкурентоспособным кандидатом, соответствующим требованиям международных образовательных программ.

Профессионально-педагогические компетенции включают в себя следующие навыки:

постановка цели и организация ее достижения, объяснение ее цели;

планирование своей деятельности;

Организация анализа, рефлексии, самооценки; уметь задавать вопросы к наблюдаемым фактам, изучать изученные материалы, искать причину событий;

выбор важных инструментов и способов, конкретных деталей и фактов решения поставленных вопросов; запись результатов, формирование выводов;

осуществлять контроль за их образовательной деятельностью, независимо от того, поняли они или нет.

В результате достижения самостоятельной реализации этих навыков у студентов можно добиться высокого рейтинга нашей республики в международных образовательных программах, которые планируется проводить в будущем.

На начальном этапе формирования компетенций на основе требований международных образовательных программ важно сформировать положительную мотивацию к обучению в виде формы компетенций в виде формы требований международных образовательных программ.

Для устранения проблем, выделенных выше, рекомендуется выполнить следующие задачи:

формирование профессионально-педагогической компетентности студентов на основе требований международных образовательных программ, анализ вопроса использования современных технологий обучения на основе международных стандартов, определение принципов достижения эффективности обучения за счет их использования;

сравнение значимости форм и методов, направленных на использование этих технологий в повышении эффективности обучения, разработке и внедрении в практику различных методических рекомендаций, формирующих способность студентов к самостоятельной работе;

разработка научно-методических рекомендаций, учебных разработок на основе минимальных требований к формированию знаний и умений студентов по каждой теме и требований международных образовательных программ;

определение эффективных средств, формирующих профессиональные и педагогические компетенции у студентов;

создание методических условий, являющихся фактором использования предлагаемых учебных материалов для подготовки международных образовательных программ в учебной и внеаудиторной работе, внедрение в практику различных форм, методов, инструментария с педагогической целью их использования;

реализация образовательных, развивающих и воспитательных задач по формированию профессионально-педагогических компетенций, которые считаются основой международных образовательных программ, без взаимосвязи и т.д.

Важно протестировать предмет каждого из занятий, рекомендованных в соответствии с международными образовательными программами, на соответствие учебному плану, изучить выводы о соответствии возраста учащихся, степени и качественном показателе их усвоения, трудностях в освоении темы и их устранении.

При формировании профессионально-педагогических компетенций у студентов это означает, что целесообразно положительно решать следующие педагогические задачи:

изучение возраста, психологических особенностей, интересов и того, какими способностями обладают учащиеся,

определить степень сформированности у них профессионально-педагогических компетенций на основе требований международных образовательных программ, а также изучить объективные и субъективные факторы, позволяющие;

сосредоточиться на обеспечении организации занятий, а также их организации на основе проекта, основанного на конкретной цели, самостоятельной деятельности учащихся в процессе,

для достижения результативности деятельности каждого; изучать и анализировать уровень сформированности когнитивной компетентности у учащихся с помощью эффективных методов контроля.

При реализации этих задач совершенствуются современные методы обучения, достигается повышение качества образования, что является главной целью международных образовательных программ.

Организация самостоятельного обучения является важным процессом в формировании профессионально-педагогических компетенций студентов на основе требований международной образовательной программы.

Активизация процесса самостоятельного образования, стремление к самостоятельному образованию у учащихся, обучение самостоятельному чтению информации по теме, формирование навыков и умений получать самостоятельное образование - это проповедь для обеспечения качества и эффективности образования, независимого образования:

- проявлять личностные, профессиональные, индивидуальные и возрастные особенности учащихся;

к формированию знаний, навыков и умений;

планировать свои знания по преподаваемым предметам;

уметь систематизировать знания, полученные в аудитории и вне аудитории, а также сознательно использовать их для контроля общение; станет основой для развития творческих способностей.

Самостоятельная работа - это такая познавательная учебная деятельность, в которой последовательность мышления студента, его мыслительные и практические действия зависят от самого студента и определяются им самим.

Процесс самостоятельной работы - студент может самостоятельно организовать свое свободное время осмысленным и эффективным образом, а также самоконтроль, беспристрастную оценку.

В процессе самостоятельной работы студент может добиться дальнейшего обогащения своих знаний, исходя из своих интересов. Поэтому считается важным начинать самостоятельную работу со студентов университета.

В процессе самостоятельной работы студент планирует, регулирует, реализует свое свободное время, сравнивает результаты, самооценивает и контролирует их.

Именно на этих принципах развивается профессиональная и педагогическая компетентность студента.

Литературы:

1.Воровщиков, С.Г. Внутришкольная система учебно-методического сопровождения развития учебно-познавательной компетентности учащихся [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.eidos.ru/joumal/2011/0627-10.htm, свободный.

2.Галиев Т.Т. Системный подход интенсификации учебного процесса. Дисс.докт. пед. наук .- Караганда, 2002. -150 с.

3.Зеер, Э.Ф. Ключевые компетенции, определяющие качество образования / Э.Ф. Зеер // Образование в Уральском регионе: научные основы развития: тез. докл. II науч.-практ. конф. - Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.- пед. ун-та. - 2002. - Ч.2. - С. 23 - 25.

4.Хуторской, А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-образовательной парадигмы образования [Текст] / А.В. Хуторской // Народное образование. - 2003. - № 5.- С. 58-64.

5.Якиманская, И.С. Компетентностный подход в образовании: проблемы и пути модернизации [Текст] / С.С. Чернова. - Новосибирск: СИБПРИНТ, 2013.- 159с.

УДК 373.2

РОЛЬ ЗАНИМАТЕЛЬНОЙ МАТЕМАТИКИ В РАЗВИТИИ ЛОГИКИ И МЫШЛЕНИЯ У ДОШКОЛЬНИКОВ

Фазылова Н.В. - студент 4 курса, специальность Педагогика дошкольного воспитания и обучения, факультет Истории и педагогики

Баймусаева Б. Ш. – к. ф. н., доцент

Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент, Казахстан

Түйін

Мақала авторы қазіргі мектеп жасына дейінгі баланы өткен ғасырдағы құрдастарымен салыстырғанда эрудитті және жоғары білімді өсіп келе жатқан тұлға ретінде тани отырып, мектеп жасына дейінгі баланың логикалық ойлауын арттыру мен дамытуда математиканың маңызды рөлін атап көрсетеді. Басылым ойын-сауық математикасы туралы, оның тапсырмалары мен жаттығулары мектеп жасына дейінгі баланың логикасы

мен ойлауын жаттықтыруға арналған. Автор мектепке дейінгі мекемеде балалар әрқашан үлкен қуанышпен қабылдайтын ойын-сауық жаттығуларын қолданудың жеке тәжірибесімен бөліседі.

Summary:

Recognizing the modern preschooler as an erudite and highly educated growing personality in comparison with her peers of the past century, the author of the article emphasizes the significant role of mathematics in boosting and developing logical thinking in a preschool child. The publication is about entertaining mathematics, the tasks, tasks and exercises of which are designed to train the logic and thinking of a preschooler. The author shares his personal experience of using entertaining exercises, which are always perceived by children with great pleasure, in the classroom in a preschool organization.

Дошкольник XXI века – весьма противоречивая и неоднозначная растущая личность. Несомненно, нынешние дети на порядок эрудированнее, образованнее и, как сегодня принято говорить, более «продвинутые», нежели их сверстники конца прошлого столетия. Дошкольникам тех времён не были известны смартфоны, различные гаджеты, умные часы и другие достижения века нынешнего.

Цифровые технологии, которые прочно вошли в жизнь дошкольника, с одной стороны, обладают колоссальным потенциалом для расширения охвата образованием и воспитанием, повышения его качества, формированием логического мышления. С другой, они нередко переносят процесс социализации дошкольника, его духовно-нравственное развитие из реального пространства в пространство виртуальное.

Нынешний дошкольник всё чаще общению со сверстниками предпочитает компьютерные игры, мультфильмы и даже знакомства в социальных сетях. Педагог должен помнить, что его внимание и профессионализм постоянно необходимы малышу, пусть тот и не понимает этого и даже отвергает. К сожалению, проблемы в сфере воспитания и образования нельзя устранить одними лишь новыми технологиями.

Как пишет Л.И.Лесик, для оптимизации обучения и воспитания детей необходимо, чтобы цифровые средства применялись в условиях наличия качественно подготовленных педагогов, грамотно мотивированных воспитанников ДОО, хорошо продуманной педагогической системы и соответствующих методик образовательно-воспитательного процесса в детском саду [1, с.428].

Как известно, значимую роль в умственном воспитании и в развитии интеллекта дошкольника играет математика. В ней заложены бесконечные возможности для развития логического мышления детей с самого раннего возраста. Чтобы помочь детям развивать логическое мышление следует прибегать к развивающим играм, занимательным упражнениям и на занятиях в ДОО, и в свободное время, в паузы детского отдыха.

Они интересны дошкольникам, эмоционально захватывают их. А сам процесс решения, активный поиска ответа, основанный на интересе к задаче, невозможен без деятельной работы мысли, без обращения к логике.

В ходе подобных игр и упражнений с увлекательным математическим материалом дети овладевают умением вести поиск решения самостоятельно, коллективно или небольшими группами. Использование игровых приёмов и методов, их последовательность и взаимосвязь способствуют в решении проблемы формирования у дошкольников навыков логики, активизации процессов мышления.

Занимательная математика, её увлекательные задачи служат одним из дидактических средств, содействующих развитию у детей математических представлений. Как показывает практика, дошкольники могут, не отвлекаясь, подолгу упражняться в преобразовании фигур, перекладывать палочки и предметы по образцу, предложенного воспитателем, собственному замыслу.

В процессе таких занятий формируются значимые качества личности малыша: усидчивость, самостоятельность, наблюдательность, находчивость, сообразительность. Развиваются мыслительные и конструктивные умения.

Занимательный математический материал настолько разнообразен, что его можно классифицировать по разным признакам: по содержанию и значению, характеру мыслительных операций, а также по признаку общности.

Обозначенный нами выше материал можно также систематизировать, выделив в нем условно три основные группы: развлечения, математические игры и задачи, развивающие игры и упражнения.

В ходе занятий следует использовать нетрадиционные методы и приемы с целью повышения интереса детей (а именно - загадки, считалки, стихи, сказки, задачи-шутки), что способствует быстрому включению детей в активный познавательный процесс.

В начале занятия в качестве разминки целесообразно провести игры: «Считай дальше», «Назови соседей числа», «Какое число пропущено?», «О каком числе я говорю?», «Скажи наоборот», «Разложи картинки по порядку», «Что сначала, что потом?», и т д.

В процессе занятия будет не лишним предложить детям игры «Найди ошибку», «Какая фигура следующая?», «Какая фигура здесь лишняя и почему?», «Составь картинку», «Сколько здесь спряталось квадратов?», «Впиши число», «Придумай задачи по картинкам» и другие.

Обязательно следует учитывать индивидуальные способности детей, уровень их развития. Если дети быстро и легко справляются с заданиями, им предлагаются более сложные упражнения. К примеру, «Логические задачи на поиск недостающих в ряду фигур», или решение задач на «Нахождение признаков отличия одной группы фигур от другой», «Найди спрятавшиеся цифры», «Сколько груш лежит на столе», «Где, чьи следы?» [2].

В качестве паузы детям предлагаются конструктивные игры из счетных палочек, объявляется задание (можно индивидуальное): «Выложи любимого животного, транспорт, посуду, мебель». Далее - нарисуй, что у тебя получилось, придумай и загадай загадку и. т д.

Нынешняя развитость детей, их перенасыщенность всевозможной доступной информацией не позволяют педагогу расслабляться, он должен

находиться в постоянном тонусе, придумывать для детей новые задачи, составлять ранее им не известные упражнения. В ином случае ребёнок потеряет интерес к обучению со всеми самыми негативными вытекающими отсюда последствиями. Темы занятия, задачи и упражнения ни в коем случае не должны повторяться (только в качестве закрепления изученного материала). Если вчера детям предлагалось найти спрятавшуюся цифру, то сегодня они должны заняться нахождением спрятанных на рисунке треугольников. Заметим, что дидактический материал обязательно должен быть красочным, ярким, интересным детям.

Нельзя забывать и о вопросах, заставляющих малышей обращаться к логике. К примеру: «Что будет, если я передвину карточку вот сюда?», «Как ещё, каким образом можно найти решение этой задачи?», «А если ты сделаешь наоборот, что получится»? [3]

В этих случаях педагогу нужно применять главный и основной принцип – чтобы дошкольник уже начал отчетливо понимать, что в нашем мире всегда есть как причина, так и следствие. «Если разложить все фигуры в правильном порядке, решить задачу будет легче». «Если вы в группе сможете найти общий язык и подружиться, то выполните задание быстрее ваших соперников».

Для поддержания у детей интереса к математическим задачам и упражнениям весьма продуктивно проводить тематические занятия. К примеру, «Экскурсия в страну цифр и геометрических фигур», «Дивное путешествие в долину математических загадок» или «Город растерянных цифр». Детей, непременно, следует увлечь, заинтересовать, захватить. Только при таких условиях обучение будет действенным и эффективным [2].

Сегодня от компьютера, ноутбука, интернета и мобильного телефона уже «не спрятаться, не скрыться», поэтому на занятиях по математическому развитию на помощь воспитателю приходит интерактивная доска. Она прекрасно исполняет роль средства наглядности и, её функциональность и наглядность не может не радовать дошкольников.

На современном этапе развития цифровой техники формирование и развитие логического мышления детей невозможно без применения ИКТ, в чем единогласно согласны авторы многих трудов (4,5,6). Использование современных информационно-коммуникационных технологий, обладающих мультимедийностью, позволяет сделать игры более интересными и динамичными, помогают «погрузить» ребенка в предмет изучения, содействуют становлению объемных и ярких представлений.

Литературы

1. Лесик Л. И. Развитие логического мышления детей через занимательную математику / Л. И. Лесик. - Текст: непосредственный // Молодой ученый. - 2021. - № 6 (348). - С. 428-429.

2. Денисенкова Н.С., Красило Т.А. Развитие дошкольников в эпоху цифровой социализации // Современное дошкольное образование. – 2019. – №6(96). – С. 50–57.

3. Афанасьева Т. Занимательная математика в развитии логического мышления детей. Электронный ресурс. URL: https://clck.ru/ST58U.

4. Поливанова К.Н. Детство в меняющемся мире // Современная зарубежная психология. - 2016. - Т. 5. - №2. - С. 5–10.

5. Развитие логического мышления средствами занимательной математики. Электронный ресурс. URL: https://www.myunivercity.ru.

6. Солдатова Г.У. Цифровая социализация в культурно-исторической парадигме: изменяющийся ребенок в изменяющемся мире //Социальная психология и общество. – 2018. – Т.9. – №3. – С. 71–80.

УДК 81’373.21

WRITING STANDARDS FOR ENGLISH LEARNERS AT SECONDARY SCHOOL

Taiteliyeva M.A.- senior lecturer, Issakhova L.T.- senior lecturer,
Mussabekova A.A.- master teacher
South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін

Мақалада орта білім беру мекемелерінде оқушылырға ағылшын тілін үйретудегі жазу дағдыларын дамыту мәселесі қарастырылады.

Резюме

В статье рассматриваются вопросы развития навыков письма при обучении английскому языку учащихся общеобразовательных учреждений.

The current stage of Kazakh society development is characterized by the process of its informatization. People’s need for information conditions significant increase in its volume both on traditional paper form and on electronic media and on the Internet. Informatization of the society contributed to the emergence of a pedagogical direction - informatization of education, which focuses on issues related to the development of methodology, teaching systems, technologies, methods and organizational forms of education and improvement of the trends of the education system governance in the context of the modern information society.

Informatization of education in general contributed into informatization and computerization of the foreign language teaching (FLT) on particular. Recently there have appeared many scientific methodological works devoted to FLT at different stages of teaching on the basis of modern information and communication technologies (ICT). Moreover, it should be mentioned that the majority of the investigations is focused on higher school students, making it difficult to use their outcomes for teaching secondary school children.

One of the objectives of foreign language teaching in secondary school is the development of foreign language communicative competence in the complex unity of its components (language, speech, compensatory, socio-cultural, educational and cognitive). Writing is one of the productive speech skills, which can be taught on the basis of modern ICT.

In accordance with the analysis of scientific studies we may add that FLT on the basis of ICT has its own peculiarities, which requires both the study and the development of new language teaching methods based on various social services and Internet services of the new generation (Web 2.0).

New ICT including social services and Web 2.0 Internet technologies provide favorable conditions to use them in teaching foreign languages. Additionally, teaching

foreign languages through Web 2.0 Internet technologies has its own specificity. It is necessary to study new methodologies as well as to develop the latter to teach language aspects and language skills.

Wiki technology is one of the modern Web 2.0 Internet technologies which provides some opportunity to develop secondary school children foreign language communicative competence in the diversity of its components.

This study focused on interactive writing in a secondary school classroom. Writing Strategies, Writing Applications (Genres and Their Characteristics), and Written and Oral English Language Conventions are the strands in the English-Language Arts Content Standards for this grade level. In the Writing Strategies strand students are expected to write grouping related ideas and keeping the focus, create legible written pieces, and revise to improve sequence and to add detail. In the Writing Applications strand students are expected to write brief narratives and friendly letters taking into consideration the Writing Strategies strand. In the Written and Oral English Language Conventions strand students are expected to write complete and syntactically correct sentences, correctly use various parts of speech including nouns and verbs, use quotation marks correctly and correct punctuation in a friendly letter, know when to use capital letters, spell high frequency and irregular words correctly, and spell basic short-vowel, long-vowel, r-controlled, and consonant-blend patterns correctly.

The English Language Curriculum Writing Standards for grade five are similar to the English Language Arts Writing standards for the same grade, as the English Language Curriculum Content Standards are aligned to the English Language Arts Content Standards. The expectations for English Learners are very similar to the expectations for native English speakers. Depending on the student's proficiency level of English language development, the students may write fewer and simpler sentences, write shorter narratives and friendly letters, and show inconsistency in the use of standard grammar.

Most secondary school teachers in Kazakhstan are responsible for teaching English Learners to write. It is a fact that these students are second language learners, and thus are, second language writers. They come to school with different prior knowledge, language, cultural background, and life and schooling experiences. In addition, like all children do, they bring to school their very own personalities and social styles which influence the way they work in the classroom, including how they write.

Some people in the education field support the idea of English Learners mastering oral English before learning to write in English. English Learners simultaneously acquiring English as a second language and English literacy skills face difficulty when learning to write because of the differences between the demands of written communication and the oral communication skills that children have. He concluded that students need to master oral English before they start receiving instruction in English writing, adding that when students are not yet fluent in oral English they cannot apply the elements of English to their writing, and that linguistic forms of their native language would interfere with writing in English. According to Cummins, the problem could be addressed either by delaying English writing instruction until the learner

acquires fluency in oral English, or by first teaching writing in the students' primary language and then in English.

In opposition to this, some researchers have concluded that writing instruction in English does not need to be delayed until English Learners attain mastery of oral English. They suggested that students would make predictions to apply what they know about the systems of English, which include orthography (spelling), segmentation (dividing words), capitalization and punctuation, phonology (sounds), and syntax (relationship of words). Encouragement, support, and feedback can make their written compositions approximate those of native speakers. Peyton stated that English Learners learn to write early in the process of learning English, by copying words or phrases from surrounding print, by producing invented spelling, and by receiving informal feedback as they participate. English Learners will work to create meaning from written form when they are given the opportunity and encouragement by teachers who can significantly impact students' ideas of what writing is as well as the quality of their written creations. In addition, not only can children write in English before becoming orally fluent, but writing can enhance oral language development and reading comprehension. Not all English Learners develop writing proficiency and knowledge of the English language at the same rate, as every child brings her own strengths, preferences, prior knowledge, and cultural background to the classroom.

The English language development of English Learners parallels the writing development of students whose primary language is English. English Learners learning to write for the first time moved through similar stages of writing development as native English speakers. Block J. identified four stages of writing development in native English speakers and English Learners.

Stage 1 – Children create curved and/or straight lines to represent print.

Stage 2 – Children create graphic forms that resemble conventional letters. At this level children use a fixed number of characters to write words or sentences, usually using a repertoire of five or six characters.

Stage 3 – Children begin to assign sounds to characters. Each character represents a sound or normally a syllable.

Stage 4 – Children use more alphabetic writing with each letter sound represented by a character.

S Savignon, P Sysoyev had very similar results with minimal differences in level 3. They found that at Level 3 children made letter-sound correspondences by individual consonants, each consonant represented one sound and not a syllable. Teachers see that young English Learners go through the same or very similar developmental stages as native speakers of English when they are learning to write; scribbling, making random marks, using one letter to stand for an entire word or thought, spelling phonetically, and traditional spelling. Block (2007) suggested that both English Learners and native English speakers are problem solvers who will hypothesize and test out what they know about how written English works. The written pieces of English Learners may include spellings that originate from the child's native language orthography, and reflect what the child knows about syntax and semantics of the English language, but still written productions of English Learners look very much like those of young native English

speakers learning to write. These include invented spellings and letter forms, unconventional segmentation and punctuation, and drawings that express their ideas.

The methodology of writing skills building with secondary school children through Wiki technology has been developed and checked by means of experimental study. Methodological system of writing skills building with secondary school students on the basis of Wiki technology is the unity of structural components consisting of four blocks: the target block (the target), the theoretical block (approaches and principles of learning); technology block (organizational forms, methods, means of education, training stages, methodological settings) and assessment and effective block (evaluation criteria and learning outcomes).

The emergence of the Wiki, which has introduced a new way of interacting on the Web has made it possible to create and share information and knowledge in a more authentic way than before. Not only does Wiki technology foster communication among participants through writing, but it also facilitates important activities such as collaboration, reflection, and critical thinking for knowledge creation.

List of references

1. Dudeney G., Hockly N. How to teaching English with technology. N.Y.: Pearson Longman, 2007.

2. Block J. Abdullah's Blogging: A Generation 1.5 student enters the blogosphere // Language Learning and Technology.- 2007- vol.11, №2. p.25-37.

3. Savignon S., Sysoyev P. Sociocultural strategies for Dialogue of Cultures // The Modem Language Journal. 2002. - No 86(4). - Pp. 508-524.

ӘОЖ 371.124-055.2 : 37.037.1

ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ – ОҚУ ПРОЦЕСІНІҢ БІР БӨЛІГІ РЕТІНДЕ

Сахиева М.Е., Нурадинова Г.А.

М.Мәметова атындағы Қызылорда педагогикалық жоғары колледжі оқытушылары

Резюме

Защита здоровья студентов в условиях социально-экономических изменений в обществе - актуальная проблема. Проведение воспитательной работы в соответствии с современными требованиями, эффективное решение вопросов защиты и укрепления здоровья студентов зависит от совместной эффективной работы медперсонала и преподавателей. В педагогической науке необходимо обосновать эффективные пути и средства решения этой проблемы.

В статье рассматривается эффективность и значение здоровьесберегающих технологий в образовательном процессе.

Summary

Protecting the health of students is a topical issue in the socio-economic changes in society. Carrying out educational work in accordance with modern requirements, the effective solution of issues of protection and strengthening of student health depends on the joint effective work of medical staff and teachers. In pedagogical science there is a need to substantiate effective ways and means to solve this problem. The article considers the effectiveness and importance of health technologies in the educational process.

Жаһандану заманында жас ұрпақтың жаңаша ойлау қабілетін, белсенділігін арттыру, білімге деген құштарлығын ояту, өмірінде оны қолдана білу, болашақ кәсіби мамандығы бойынша сауаттылығын одан әрі дамытуға бағыттау – ұстаздың басты міндеттерінің бірі. Себебі, оқу орындарының әр күні көптеген ғылыми жаңалықтарға, терең әлеуметтік өзгерістерге толы.

Білім биігіндегі болашақ заманауи ұстаз өз кәсібін жетік білетін бәсекеге қабілетті болуы шарт. Ұстазға тиесілі мақсаттарға жетудің басты жолдары осы. Елімізде ұстаздар мәртебесін көтеруде бірқатар жұмыстар атқарылуда. Дәл қазіргі уақытта мұғалімнің әлеуметтік жағдайы бұрынғыдан әлдеқайда жоғары екені рас. Бірақ, ұстаздар қауымы өз денсаулықтарына қаншалықты мән береді? Немесе, кәсіптік техникалық оқу орындарында болашақ ұстаз дайындап жүрген оқытушылар қаншалықты білім алушылардың денсаулығына назар аударады, деген сұрақтар туындайды.

Денсаулық бұл – адамның ең ұзақ ғұмыры бойындағы әлеуметтік белседілігі мен тиімді еңбекке қабілеттілік дәрежесін, биологиялық физиологиялық және психологиялық қызметін сақтауы мен дамыту процесі. Ендеше, жас ұрпақтың дені сау, білімді азамат болып ер жетуі, қоғамнан өз орнын дұрыс таңдай алатын, еркін ойлау қабілеті қалыптасқан, мәдениетті, іскер жеке тұлға тәрбиелеу ең алдымен, ата-анасына, одан соң мектепке дейінгі ұйымға және қоршаған ортаға байланысты[1].

Өз денсаулығымызды қорғап, оны күту де үлкен мәселеге айналғандай. Бүкіл жер жүзін діттеген пандемия, аты жаман аурулар қауіп төндіріп, барлық өмірлік тіршіліктің қадір қасиетін кетіруде. Ауа арқылы тарайтын көзге көрінбейтін вирус адамның сақтанып, тазалық сақтап, бетперде киіп жүруіне әкеліп соқтырды. «Сақтансаң, сақтайды» демекші, бұл да уақытша сынақ деп есептейміз. Әлемдік жаңғыру кезеңінде артып отырған технологиялық дамумен бірге материалдық тұрғыдан маңызды табыстарға да қол жеткізілді. Әсіресе, технология саласында тіркелген дамулар адам өмірін маңызды көлемде жеңілдетті[2].

Осы уақыттағы қашықтықтан оқыту талаптарының денсаулыққа кері әсерінің бар екенін мойындау керек. Көздің нашарлауы, дененің қимылсыз бір қалыпта болуы, артық салмақ, дұрыс тамақтанбау деген секілді кері әсер ететін факторлар жиілеуде.

Денсаулық мәдениеттілігінің төмендігі, денсаулыққа қарамаушылық себептері, оқушылардың арасында салауатты өмір салтының теориясын білмейтіндігінен деп саналады. Компьютер, планшет, смартфон алдында ұзақ отыру, көз бен экран ара-қашықтығын сақтамау, «Сабағымды орындап бітірейін» деген оймен бір орында ұзақ отыру, дұрыс тамақтанбау бұл - денсаулықты құлдырататын факторлар. Демек, қазіргі кезде білім алушыларды салауатты өмір салтына тәрбиелеу, оны арнайы әдіс-тәсілдерді қолдана отырып қалыптастыру қажеттілігі туындайды.

Сабақтағы орындалатын сергіту жаттығулары жалпы шаршауды сейілтетін, қолдарын, саусақтарын дем алдыратын, көру және есту қабілеттерінің дамуына әсер ететін қысқа ғана жаттығулар жиынтығынан болғаны дұрыс. Десекте, бұл

сергітулер арнайы мұғалімнің көмегімен орындалатыны рас. Ал, қашықтықтан, болмаса, онлайн форматта оқитын білім алушылар қаншалықты сергіту жаттығуларын орындауда деген сұрақ туындайды. Тіпті ата-аналарда бұны ескермейді ме? Әлде уақыттың тапшылығынан мән берілмейді ме? Осы сұрақтарға жауап беру өте қиын әрине. Ал, болашақта біздің ұрпағымыздың денсаулығы қаншалықты деңгейде болары белгісіз. Сондықтан, біз осы бастан ұрпағымыздың денсаулығына назар аударуымыз қажет.

Сергіту жаттығуларының түрлері өте көп. Кейбір оқытушылар сабақ процесінде өздерінің шығармашылығымен жүзеге асырады. Сабақта денсаулық сақтау технологиясының түрлерін белсенді қолдану біздің сабақта алғашқы қатардан орын алады. Оның түрлері көп, сергіту түрлерін ұтымды қолдану арқылы білім алушыларды сабақ уақытында жалықтырмай, қажетті мәліметтерді оңай сіңіруге мүмкіндік бере аламыз.

Мысалы, жылжымалы көрнекіліктер, қозғалмалы ойындар, бір орында орындалатын қимылдар, қол моторикасына арналған сергітулер, психологиялық жаттығулар оқушы денсаулығы үшін маңызды. Компьютер алдында әр жарты сағат сайын көзді, басты, мойынды айналдыруды дағдыға айналдыру қажет.
Бір сағаттан соң орнымыздан тұрып түрлі жаттығулар жасап, қажет болғанда таза ауада демалған абзал.

Осы орайда Абай Баймағанбетовтың «Айкүне» жаттығуларын орындау әлдеқайда тиімді. Бастысы, өзін-өзі таниды, жаттығулар кешені руларға бөлінгендіктен, оқушылардың қызығушылығын арттырады, әрі жаттығулар жасау арқылы сергиді. Мұнда арнайы алаңның, көмекші техникалық құрал-жабдықтардың қажеттілігі жоқ. «Айкүне» бағдарламасындағы жаттығулар кешіні түрлі бағыттарда орындалады. Бұл жаттығулар кешені ағзаны емдеу және сауықтыру ретінде қолданылады. Ал сабақ процесінде бұл жаттығуларды емдік мақсатта ғана емес, сергіту ретінде қолдануға әбден болады.

Айкүне – көне түрік тілінде «Жаныңды аш, шынайы сөйле» деген мағынаны береді екен. Дегенмен жаттығудың қимылдары да, атауы да қазақы. Мұндағы қимыл түрлері бір-бір рудың атауымен аталып, рулық таңбасын алған[3].

Қазақ гимнастикасымен айналысатын әр ұлт өкілі, мәселен, «Қыпшақ», «Дулат», «Шапырашты», «Найман» секілді ру түрлері тиесілі жаттығуды жасай отырып, оның шығу тарихы мен мәдениетіне міндетті түрде зер салады. Ал бұл дегеніңіз тұтастай қазақ ұлтын тану болып табылмақ.

Әлбетте, «Айкүне» жаңашылдыққа бет бұрған сана ретінде, түрлі қоғамдық формацияларға орай жойылып кеткен ұлттық рухымыз бен тегімізге қатысты құндылықтардың оянуына түрткі болмақ. Ал қандай да бір жаңа бастама қашанда ортақ күш жұмсау мен бірігуді қажет етеді. Сондықтан да бұл жоба біздің ұлтымыздың бойындағы дархандық, батылдық, зерделілік, көрегендік секілді асыл қасиеттерді түркі халықтарының спорты мен мәдениетіндегі, дәстүрі мен әдебиетіндегі ортақ құндылықтармен ұштастыра алуымен құнды. Жалпы, қай салада да жаңашылдықтың алатын орны ерекше.

М.Мәметова атындағы Қызылорда педагогикалық жоғары колледжінде осы уақытқа дейін сабақта сергіту сәті ретінде «Айкүне» бағдарламасы бойынша

жұмыс жүргізілді. Бұл жақсы бастаманың себепшісі педагогика ғылымдарының кандидаты, ардагер ұстаз Әлима Жақыпқызы болатын. Себебі, ұстаз әрі ана жастарға үнемі қолдау жасап, олардың денсаулығына үлкен мән беретін.

Уақыт өте келе жаттығу атын «Бірік life» деген атаумен өзгерттік. Бұл бес саусақты жұмып жұдырық ретінде «бас бармаққа» – жүз атауы, ұраны, «балан үйрекке» – ру атауы, «ортан терекке» - ру белгісі, «шылдыр шүмекке» - қимыл-қозғалысы, «кішкентай бөбекке» - ырғақты әуені деп белгіленді. Мұнда студенттер өз тарихын танумен қатар, ұлттық-рухани құндылыққа назар аударып, руға байланысты қимыл-қозғалыстарын үйренеді. Бұл жаттығуларды тікелей өз ережесімен орындаса, түрлі ауруларды да емдейтін мүмкіндігі бар. Аурудың алдын алуға бағытталған жаттығулар кешені жалқау бұлшық еттердің ширақ жұмыс істеуіне, студенттерді сергек, әрі белсенді болуға шақырады. Студенттер қызығушылық танытып, өздерінің руларына тән жаттығуларды орындап меңгергісі келетіндігін де жасырмайды. Көпшілігі сабақ үстіндегі сергіту сәтін қашан болатынын күтіп жаңа жаттығуларды үйренуге асықса, біршамасы өз руларының белгілері мен тарихын зерттеп те үлгерді.

Егер, денсаулық қалыптастырушы білім беру технологияларын үнемі қолданар болсақ, тәжірибе жүзінде келесі мақсаттарды жүзеге асыруға болады:

- студенттердің денсаулығын сақтап, салауатты өмір салтына дайындау, үйрету;
- студенттерді білімді, жан-жақты дамыған, денсаулығы жақсы, рухани жағынан дамыған етіп тәрбиелеу;
- білім алушылардың үйлесімді өсуін қамтамасыз ету;
- таным сферасын дамыту;
- агрессивтіліктің алдын алып, өзара қатынас мәдениетін қалыптастыру;
- өмірлік құндылықтарға негізделген материалдарды сабақта кеңінен пайдалану;
- бар мүмкіндіктерді пайдаланып, оқушыларды білімді, толыққанды жетілген, психологиялық дамыған тұлға ретінде тәрбиелеу болып табылады [4].

Расында жағымсыз энергиядан арылуымыз үшін психотехникалық жаттығулар жасау қажет-ақ. Биоөрісте жүретін көзге көрінбейтін энергиялар адам бойынан табылатыны рас. Сол себепті баршаңызды денсаулық сақтау технологиясының мүмкіндігін пайдаланып, салауатты өмір салтын ұстануға шақырамыз.

Әдебиеттер

1. К.Төлеутайұлы, С.Ж.Төлеутаева «Валеология негіздері» Қызылорда 2004ж.

2. Ибраимова М.М. Жалпы адамзаттық құндылықтар-рухани дамудың көзі» мақала // Adisteme.kz Педагогикалық журнал.-2018. https://adisteme.kz/jalpy-adamzattyq-qundylyqtar-ryhani-damydyn-kozi.html

3. Жаппар А. «Айкүне»: Қазақ гимнастикасы екенін білесіз бе?// Shymkent kelbeti.-15.02.2019. https://shymkala.kz/index.php/sports/item/5509-ajk-ne-aza-gimnastikasy-ekenin-bilesiz-be

4. Князбаев Ғ.А. Денсаулық сақтау технологияларын балалардың қимыл әрекетін белсендету Әдістемелік нұсқау // «Тараз университеті» баспасы. -Тараз, 2019.

ӘОЖ 821.512.122

ЕРТЕГІЛЕРДІҢ ЖАНРЛЫҚ ТҮРЛЕРІ МЕН ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Мамыт А.А.- ф.ғ.к. доцент
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті
Байболова А.Ж. – магистр аға оқытушы
Ж.Тәшенов атындағы университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматриваются жанровые особенности и виды казахских сказок. Также научно анализируется воспитательное значение сказок.

Summary

The article deals with genre features and types of Kazakh fairy tales. The educational value of fairy tales is also scientifically analyzed.

Халық ауыз әдебиеті мұраларының ішіндегі өскелең ұрпаққа рухаии-эстетикалық тәрбие беру құралдарының ең тиімдісі – ертегі жанры. Бұл жанр үлгілерінің мазмұнында халықтың ежелден қалыптасқан тұрмыс-тіршілігі, салт-санасы, әдет-ғұрыптары, өзінің туып-өскен жеріне, қоршаған табиғатқа, Отанға деген сүйіспеншігі мен қатар жалпы адамзатқа зұлымдық әкелуші қара күштермен күресі, әманда әділдіктің салтанат құруы бейнеленеді. Ертегі – ақылмен ғана ажыратып, тек жүрек арқылы түйсіне алуға болатын шексіз заттық кеңістік пен рухани әлемнің болмысын бала санасына біртұтас күйінде сіңіре алатын баға жетпес ұлттық қазына.

Ертегі – халық аңсары мен қиялының жемісі. Сол себептен оның авторы – дана халық. Құйма құлақ аталарымыз ертегілерді есте жоқ ескі заманардан бері сан мың рет жаңғыртып, келер ұрпаққа жеткізіп отырған. Ертегіні айтушылар «ертекші» деп аталады. Мұхтар Әуезов ертегі жанрына: «Ертегі деп баяғы замандағы елдің дүниеге көзқарасын білдіретін, я сол көзқарастың белгілі ізін көрсететін, онан соң елдің белгілі салтын білдіретін, арнаулы үлгі айтатын, жамандықты жерлеп, жақсылықты көтеріп айтқан, ойдан шығарған көтерме әңгімені айтады»,- деп анықтама берген [1,79].

Ертегі жанрының шығу тегі адамдардың сөйлеу тілі жетіліп, ойлау қабілеті дами бастағаннан бергі кезеңді қамтиды. Алғашында мүлде ақылға қонымсыз ертегілер пайда болған деген болжамдар бар. Көне дәуірдегі ертегілерде хайуанат атаулының барлығына тіл бітіріп, олардың ақыл-есі бар етіп суреттеу байқалады. Бұл ертегі жанрының қиял-ғажайып түріне жатады. Одан бері XV ғасырдан бастап, дәлірек айтсақ, қазақ хандығы құрылуы кезеңінде, ертегілер ел ішіндегі жаужүрек батырлар , небір дүлдүл шешендер, ел басқарған көсемдер туралы өрбиді. Данышпан ел билеушілермен қатар қанаушы хан-сұлтандар тепкісіне шыдамай, қарапайым халыққа өктемдігіне қарсы ақылдылығымен, айламен-тәсілдермен сабасына келтіріп отырған кейіпкерлер бейнесі суреттеледі.

Ертегі – халық туындыларының көркем де кең тараған жанры. Бұл жанрдың ертегі аталуынан да, сондай-ақ кез келген нұсқасының «Ерте-ерте, ертеде» немесе «Бұрынғы өткен заманда...» деген сөздермен басталуының өзі туындының есте

жоқ ескі заманнан бері жаңғырып келе жатқанын аңғартады. Халықтың ықылым дәуірлерден санасында сәулеленген мыңдаған жылдардың ізі бар. Сонымен қатар халқымыздың сан ғасырлық шаруашылығы мен салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы, арман аңсары, биік мұраты айшықты бейнеленген.

Ертегілердің барлығы дерлік қара сөзбен айтылатын болғандықтан да мұны халықтық көркем проза деп атауымызға толық негіз бар.

Халық ауыз әдебиетінің өзге түрлері сияқты ертегі жанры да адамдардың алғашқы шаруашылық-кәсібі мен тұрмыс-тіршілігінің тәжірибесіне, өмір сүру салтына байланысты туып қалыптасқан. Дүниенің жаратылысын, табиғаттың тылсым сырын танып білмеген және олардың не себептен болатындығын түсіне алмаған ерте дәуірдегі адамдар қиялға беріліп, арманның асқарына қол созған. Осы жайындағы өздерінің таным-түсініктері мен нанымы-сенімдерін әңгімеге өзек етіп кейінгі ұрпаққа жеткізіп отырған. Осылайша ертегіге негіз болған әңгіме түрлерінің ең алғашқы нұсқалары туды. Жоғарыда айтып өткеніміздей халық туындысының «ертегі» аталуында да көнелік сипат жатыр.

Қоғамның ілгері дамуы мен адам танымының, ой-санасының өсуі халық туындыларында, соның ішінде ең алдымен ертегі жанрында айшықты көрініс тапты. Ертегілердің бастапқы үлгілерінің түрлі жаңғыруларға ұшырау себебі де адамдар арасындағы қатынастың өзгеруі мен табиғат сырын ұғынуына тікелей байланысты. Ертегілердің мазмұнында адам баласының мұрат-мақсаты, арман-мүддесін, болашақтан күтетін нұрлы үміті бейнеленген. Сондықтан бұл жанрдағы туындыларға халықтың тұрмыс-салтына, шаруашылығы мен тіршілігіне қатысты өмірлік маңызы бар мәселелер арқау болады. Ең бастысы осынау өмір тәжірибесінен түйінделген ой-қортындылары мен тұжырымды идеялар көркем бейнелеу арқылы ғасырлар бойы өскелең ұрпақтың санасына сіңірілді.

Ертегілердің қандай жанрлық түрі болсын талай дәуірлердің сүзгісінен өткен, ел санасына сіңген сюжеттерді арқау етеді. Бұл халықтық мұраларда елден елге көшіп жүрген сюжеттер мен сарындар, бейнелер де көптеп кездеседі. Қазақ ертегілерінің мазмұнынан өмірдің барлық қалтарысы шет қалмайтынын М.Әуезов өзінің зерттеу еңбегінде жан-жақты ашып көрсеткен. Ғалым ертегілерді ерекшелігіне қарай үшке бөліп қарастырған: «Қиял-ғажайып, тұрмыс-салт, шыншыл ертегілері болып табылады» [1,85]. Дегенмен қазіргі заманғы зерттеулердің нәтижесіне сүйенсек ертегі жанрын төртке топтастырады. Қазақ халық прозасын жан-жақты зерттеген фольклортанушы ғалым Сейіт Қасқабасов қазақ ертегілерін: «Хайуанаттар жайындағы, қиял-ғажайып, батырлық, новеллалық және сатиралық», - деп бес топқа бөледі [2,64].

«Керқұла атты Кендебай», «Ұр тоқпақ, «Ұшқыш кілем», «Аңшы бай», «Алтын сақа» сияқты ертегілердің қиял-ғажайып түрлерінде халықтың аңсар тілегі іске асады. Туындыларда адам арманы ғажайыптың көмегі арқылы орындалуы бейнеленеді. Ертегі өз тыңдаушыларын биік мұраттарға жетелейді.

С.Қасқабасов өзінің «Қазақ халық прозасы» атты еңбегінде қиял-ғажайып ертегілерін генезисі жағынан ең көне жанрлық түрге жатқызады. Ғалым бұл халық туындылары алғашқы қауымдық құрылыс кезеңінде пайда болды деп пайымдайды. Алайда мазмұндық тұрғыда біркелкі болмайтындығына баса назар

аударады. Басты кейіпкерлері: қиындыққа мойымайтын аңшы, құралайды көзге атқан мерген, бір үйдің кенже баласы, тапқыр тазша бала, ержүрек батыр сияқты қарапайым бұқара өкілдері. Күнделікті тіршілік үшін табиғаттың қара күштерімен, жан-жануарлармен күрескен шақта халықтың тілек-арманы оларды жеңетін батыр, мерген, балуан болды. Бұдан кейінгі кезеңде рулық қоғам басталады. Бұл дәуірдегі халықтың аңсар арманы елін жат жұрттық жаулардан қорғау болып табылады. Ол енді қазақтың тұрмысында қара шаңырақтың иесі ретінде кенже балаға тиесілі. Кейіпкер бар күшін салып, адамның қолынан келмес қиындықтарды жеңсе, батыр атағын алып, зор құрметке ие болады. Мұндай қайтпас қайсар кейіпкер бейнеленіп, көркем кестеленген түр – «батырлық ертегілер». Біздің ойымызша, батыр өзінің ерлігімен ғана ерекшеленбей, ақыл-парасатымен, айлалы әрекетімен де жауын ойсырата жеңіп отырады. Отанды қорғау отбасын асыраудан да биік қойылады. Батырлық ерекше дәріптеледі.

Қиял-ғажайып ертегілеріндегі негізгі тақырып – түрлі сиқырдың көмегімен бас қаһарманның сан алуан қиындықтардан өтіп, аңсаған мұратына жетуі. Қиял-ғажайып ертегілерінің бір тұсында жалмауыз кемпірлер мен дәулер, тотем бабалар, екінші тұсында күрескер бейнелер мерген, Ер Төстік және оның Таусоғар, Желаяқ, Көлтаусар сынды достары суреттеледі. Бұл қаһармандарға ғашық болып, жолын кес-кестейтін көбінесе перінің қызы болып келеді. Ал, Кенжекей – сәуегей, ол мыстан мен Бекторының, Шойынқұлақтың жамандығын ерте бастан сезеді.

Үнді ертегілерінде сиқырлау, тылсымдау, жәділеу, теңіз кешу, самұрықпен ұшу, жеті басты жалмауыз, айдаһармен алысу, адам етіне құмар жөйт кемпірлер өте көп ұшырасады. Жақсылық пен жамандық, жеті қара күш иесі Иран елі ертегілерінде кеңінен көрініс тапқан. Ерте дәуірлердегі политеистік наным-түсінік бүкіл Азия елдеріне ортақ. Мысалыға алатын болсақ, «Қорқыт ата кітабының» сюжеттік желісіндегі Төбекөз дәу грек елінің «Одиссеядағы» кейіпкер Полифемге ұқсас. Ал енді Скиф-сақ заманынан жеткен Ветрогон (Желаяқ), Опивало яки Объедало (Көлтаусар), Горокат (Таусоғар) шығыс пен батысқа тел тараған бейнелер. Алғашқы кездегі аңшылық, бірте-бірте жабайы аңдарды қолға үйрету арқылы келген бақташылық сияқты өмір сүру сатыларын, зороастризм мен тотемизм, дуализм мен монотеизм наным-сенімдерін бастан өткермеген халық әсте жоқ шығар.

Ертегілердің келесі бір түрі – хайуанаттар мен салт ертегілері. Фольклортанушы С.Қасқабасов хайуанаттар туралы ертегі түріне айрықша тоқталған. Ғалым жануарларға қатысты мифтік әңгімелердің хайуанаттар жайындағы ертегіден басты айырмашылығы тура және ауыспалы мағыналар мен шынайы бейнелеу, тұспал арқылы суреттеуде жатыр деп тұжырымдайды. Аңызға қарағанда ертегіде адам бейнесі мен әрекеттері тұспалдап беріледі. Сондай-ақ таптық қоғамның әлеуметтік көрінісі айқын сезіледі. Жануарлар туралы ертегілерді үш топқа бөліп қарастыруға болады:

«1.Мифтік қасиетін жоғалткан этиологиялық ертегілер.

2.Дүние жүзі халықтарының жануарлар жөніндегі эпосын құрайтын классикалық ертегілер.

3.Мысал ертегілер.

Этиологиялық ертегілерде синкреттік қасиет басым, тұрақты композициялық құрылым жоқ. Олар этиологиялық мазмұны жағынан мифке жақын. Оған айтушы да, тыңдаушы да сенбейді. Бірақ адамгершілік тәрбиесі сақталады. Жануар – кейіпкерді суреттеу, мінез-құлқын бағалау жағынан ертегілік қасиеті байқалады. Жануарға берілетін меніздеме көбіне құбылмалы болып табылады. Сол арқылы әр түрлі адамдық проблемаларды айдаһар, дию тағы басқа суреттеле береді. Мәселен, «Қарлығаштың құйрығы неге айыр?», «Маса неге ызыңдайтын болып қалған?» деген сияқты үш сұраққа бірдей жауап беріледі» [1,94]. Салт немесе тұрмыс-салт деп аталатын ертегілер түрінде бақташылық тіршілік бейнеленеді. Мұхтар Әуезов өз зерттеуінде ертегінің осы түріне жан-жақты талдау жасайды [2,83].

Новеллалық ертегілер қазақ ертегілерінің ең кең тараған түріне жатады. Бұл – өмір шындығын өзек ететін ертегі. Суреттелетін кейіпкері күнделікті тұрмыста кездесетін адамның бейнелері болып келеді. Олардың қаһармандары патша, хан, уәзір сияқты ел басқарушылар мен малшы, егінші, етікші тағы басқа қарапайым жандар. Мысал келтірер болсақ: «Өнеге», «Хан мен уәзір», «Қаһарлы патша», «Ақылды етікші» өмірдің шындығын арқау етеді. Патша ел басқарып, күндіз күні бойы тағында отырса, ал түн болғанда үстіне ескі киімдер киіп алып, өзінің уәзірлерімен қаланы аралап жүреді. Бұл ертегілердің ерекшелігі хан да, патша да әділдік үшін күресетін болып бейнеленеді. Алайда жауыз патшалар, ақылсыз уәзірлер де суреттеледі. «Ақылды етікші» деп аталатын ертегіде ел білеуші хан бұдан былай бас пайдасына ғана еңбек ету тоқтатылсын деп бұйрық жария қылады. Мұның дұрыс емес екендігін бала-шаға асырауы үшін күндіз-түні етік тігумен жүрген етікші дәлелдейді.

Шыншыл ертегілердің бізге қазақтың өмір-тіршілігін арқау еткен нұсқаларының мәтіндері маңызды. Бұл қатардағы ертегілерде басты кейіпкерлер данагөй қария, тапқыр ақылды жігіт, тоғыз бірдей Тоңқылдақтан қысымындағы Шіңкілдек, қаңбақ шал, айлакер тазша, момын қойшы, сараң бай, дүмше молда, елдің берекесін қашырған ұры тағы басқалар.

Өскелең ұрпақты жан-жақты рухани жетілген тұлға ретінде қалыптастырудың ерте дәуірлерден келе жақан әдіс-тәсілдері жетіп артылады [3]. Солардың бірі әрі бірегейі – ертегілер. Мағжан Жұмабаев өзінің «Педагогика» атты еңбегінде былайша ой қорытады: «Балада қиял ерте оянады. Бірақ оның жанында суреттеулер аз болғандықтан, қиялы да бай емес. Баланың түсінуінше дүниеде мүмкін емес нәрсе жоқ, бәрі мүмкін болатындай. Бала ертегінің бәрі шын деп ұғады, бала құрғақ ақылды ұқпайды, жандандырып, суреттеп алып келсең ұғады. Қысқасы, балаға ертегі тым қымбат нәрсе» [6,39].

Кез келген ертегі оқиғаға құрылатыны белгілі. Бұл оқиғалар сәбидің қиял әлеміне әсер етіп, асқақ армандарға жетелейді. Кейіпкерлеріне еліктеп, ерекше күй кешеді. Батырлық ертегілерді жиі тыңдап өскен балдырған болашақта ержүрек болып өсіп, елін қорғауды мақсат етеді. Өмірдің түрлі қайшылықты тұстарын өзек еткен новеллалық ертегілерді көп естіген жеткіншек адамгершілік пен парасаттылықты жандүниесіне ұялатады. Ең бастысы ертегі жамандық

атаулыдан жиреніп, жақсылықты ту етуі арқылы бала болмысына әділдік үшін күресетін азаматтық рухты дарытады.

Әдебиеттер:

1. Әуезов М. Әдебиет тарихы. -Алматы:Ана тілі, 1991.
2. Қасқабасов С. Қазақтың халық прозасы. -Алматы: Ғылым, 1984.
3. Райымова Қ. Ертегінің тәрбиелік мәні. // Бастауыш мектеп. 1998. №4. б. 20-21.
4. Жұмабаев М. Педагогика. -Алматы, 1994.

ӘӨЖ

ҚАЗАҚ ЭТНОЛЕКСИКАСЫН 7-8 СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ОҚЫТУДЫҢ ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРІ

Бөрі Б.Н. - М1701-11 оқу тобының магистранты

Ғылыми жетекшісі: Оразбаева Э.Б. - ф.ғ.к., доцент м.а.

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент қ.

Резюме

На сегодняшний день наиболее популярной образовательной системой стала активная педагогика, то есть интерактивные методы необходимы в основе процесса обучения в школе. Каждый учитель должен использовать интерактивные методы, средства и методы на каждом уроке. В том числе использование интреактивных методов и на уроках казахского языка имеет большое значение в процессе обучении казахскому языку. В статье рассмотрены интерактивные методы преподавания казахской этнолексике учащимся 7-8 классов на курсе казахского языка.

Summary

Today, active pedagogy has become the most popular educational system, that is, interactive methods are necessary at the heart of the learning process at school. Every teacher should use interactive methods, tools and techniques in every lesson. Including the use of interactive methods in the lessons of the Kazakh language is of great importance in the process of teaching the Kazakh language. The article considers interactive methods of teaching Kazakh ethno-lexicon to students of grades 7-8 in the Kazakh language course.

Жас ұрпақты оқыту мен дамыту – педагогика саласы пайда болған дәуірден бастап бүгінгі күнге дейін жалғасын тауып келе жатқан мәселелер. Адамзат қоғамының әртүрлі кезеңдерінде, тіпті әртүрлі этникалық қауымдастықтарда, әлеуметтік топтарда да бұл мәселе мезгіл-мезгіл жаңартылып отырды. Сол қоғамның адамдары оны шешуге тырысты және әртүрлі тәсілдермен шешті де. Жеке тұлғаны дамыту мақсаты қазақстандық білім беру саласынан оқыту мен дамыту мәселесіне жаңа қырынан қарап, оқыту үдерісінің оңтайлы жолдарын анықтауды талап етеді [1; 9 б.].

Бүгінгі таңда мектеп оқушыларының білімді өз бетінше игеруіне, меңгеруіне және түсінуіне жағдай жасамайынша, білім саласы көздеген биік мақсаттарға қол жеткізу, оқыту мәселелерін шешу мүмкін емес екенін мойындаған жөн.

Интербелсенді оқыту әдісі жаңашыл бағытта оқытудың бір түрі болып табылады, оның барысында мұғалім мен оқушы, оқушы мен оқушы арасында өзара әрекеттестік жүзеге асырылады. Интербелсенді оқыту танымдық іс-әрекеттің бір түрі ретінде ең алдымен оқушының дербестігін, оның танымдық іс-

әрекетінің бейнесін және өнімділігін қамтамасыз ететін оқу жұмысы үшін қолайлы жағдай жасауға бағытталған өте нақты мақсаттарды көздейді [2; 11 б.]. Бұл оқыту әдісі бойынша барлық оқушылар өзара серіктестікте, ынтымақтаса отырып, ортақ іске (тапсырманы орындау) жеке үлестерін қосады.

Оқытудың интербелсенді түрлерін енгізу қазіргі жаңартылған білім саласында оқушыларды оқытып, жетілдірудің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Қазіргі таңдағы негізгі әдістемелік жаңалықтар дәл осы оқытудың интерактивті әдістерін қолданумен байланысты.

«Интерактивті» ұғымы ағылшынның «interact» («inter» – «өзара», «act» - «әрекет ету») сөзінен шыққан [3; 16 б.]. Интербелсенді оқыту – танымдық әрекетті ұйымдастырудың ерекше түрі. Ол өте нақты және болжамды мақсаттарды білдіреді. Осы мақсаттардың бірі – оқушының өз жетістігін, оның интеллектуалды өміршеңдігін сезінетіндей қолайлы оқу жағдайын жасау, бұл оқу процесін өнімді етеді. Қазақстан Орталық Азия аймағындағы әртүрлі әлеуметтік институттарға, оның ішінде білім беру саласына жоғары технологиялар белсенді түрде енгізілген санаулы елдердің бірі болып табылады. Қазіргі уақытта көптеген пәндерді, соның ішінде қазақ тілін оқытуда электронды интербелсенді оқыту әдістерін қолдану үйреншікті жағдайға айналып отыр.

Қазақ тілі сабағында қазақ этнолексикасын 7-8 сынып оқушыларына оқытудың интербелсенді әдістеріне жүгіну қазақ тілі мұғаліміне аталмыш тақырыпты оқушыларға тиімді әрі жеңіл меңгертуге жол ашады. Қазақ этнолексикасы – халқымыздың бай рухани және мәдени ғасырлық мұрасын ұрпақтан-ұрпаққа жеткізетін басты құрал. Әлемнің кез келген тілі өзі тиесілі елдің тарихы мен мәдениетінен сыр шертеді. Ұлтымыздың құнды қазынасына айналған қазақ тілі де өз еліміздің тұрмыс-тіршілігінен, тарихынан, әдет-ғұрпынан, әдебиеті мен мәдениетінен терең көрініс береді. Осы тағылымы терең құнды руханиятмыздың әрбір бөлшегі тіліміздегі сөзімізде бейнеленген. Демек, этнолексикамызды терең білу, оны сапалы меңгеру білім ордаларында қарқынды жүзеге асырылуы тиіс. Қазақ тілі сабағында қазақ этнолексикасын оқытудың маңыздылығы осы тақырыпты тиімді оқыту әдістерінің мейлінше жаңашыл түрлеріне жүгінудің өзектілігін білдіреді. Осыған сәйкес, біз қазақ этнолексикасын 7-8 сынып оқушыларына оқытудың интербелсенді әдістерін анықтауға тырысамыз. Сонымен, қазақ тілі сабағында жоғары сынып оқушыларына қазақ этнолексикасын оқыту мақсатында төмендегі интербелсенді әдістерді қолдануға болады:

- Нақтылау және фактология техникасы – фактілер мен оқиғалар негізінде оқушының негізгі ойды немесе желіні бөліп көрсету қажеттілігіне бағытталған. Бұл әдісті материалды ауызша баяндау – дәрістер кезінде қолдануға болады. Мәселен, қазақ тіліндегі бір көркем шығарманы таңдап, сол шығармадағы этнолексиканы анықтау үшін алдымен шығармадағы тарихтың жарқын эпизодтарын қамтитын картиналық сюжеттік оқиғаны баяндау керек. Екінші, шығармадағы жекелеген тарихи тұлғалар немесе тарихи жерлер тағдырындағы тарихи процестерді талдау. Үшінші, сол шығармадағы оқиғаларды фактілер мен тарихи даталар арқылы қызықты көрсету.

➢ Зерттеу әдісі – топта ұжымдық жұмысқа бағытталған. Ұжымдық пайымдау барысында қазақ этнолексикасын 7-8 сынып оқушыларына оқыту - берілген тапсырма мәтінінің мазмұнын талдауға құрылады. Бұл интербелсенді әдіс шағын (12-13 адам) топтарда – семинарлық (практикалық) сабақтарда жұмыс істеуге бағытталған. Бұл әдісті қолдана отырып мыналарды жіктеуге болады:

- а) қазақ этнолексикасы бойынша оқушылардың көрнекі құралдармен жұмысы – слайдтар, сызбалар, кестелер;
- б) оқытудың техникалық құралдарын – дербес компьютерді және т.б. сабақ барысында әртүрлі әдістердің жиынтығы ретінде қолдану.

➢ Іскерлік немесе рөлдік ойындардың техникасы – сабақ барысында оқушылардың әрқайсысының кезеңдік, функционалдық қатысуына бағытталған. Олар оқушылардың ең көп бөлігінің оқу процесіне белсенді қатысуына мүмкіндік береді және қазақ тілі пәнінің практикалық сабақтарында қолдануға бағытталған. Интербелсенді әдістің бұл санаты мыналарды қамтуы керек:

- а) таратпа материалдардың барлық түрін – қазақ этнолексикасына қатысты тізбекті мәліметтерді, фактілік қателері немесе олқылықтары бар мәтіндерді пайдалану;
- б) ақыл-ой әрекеті процесінде оқушының кейін өз бетінше пайдалануына бағытталған қазақ этнолексикасына қатысты пайымдау стандартының нұсқауы және иллюстрациясы;
- в) мазмұны оқушылар тобының бірнеше бөліктерге бөлінуі және оқушылардың әрқайсысының оқуды орындауға байланысты белгілі бір функцияларды орындауы ретінде түсінілетін қазақ этнолексикасына қатысты нақты рөлдік ойындар мен тапсырмалар Никишина И.В. «Инновационные педагогические технологии. Использование интерактивных форм и методов в процессе обучения учащихся» [4; 7 б.].

Интербелсенді оқыту әдісін қазақ тілі пәнін оқытуда тиімді қолдану дәстүрлі оқыту әдістерінен айтарлықтай ерекшеленеді. Қазақ тілі сабағында қазақ этнолексикасын 7-8 сынып оқушыларына оқытуда ең әуелі, интербелсенді технологияларды қолданудың нақты жоспары мен құрылымы болуы керек. Сол жоспар бойынша қазақ тілі мұғалімі белгілі бір мақсат пен нәтижеге жетуі қажет. Мұның бәрі оқушыларға материалды жақсы түсінулеріне және оны бұрыннан білетін ақпараттарымен байланыстыруға көмектеседі. Мұғалім мен оқушының интербелсенді шығармашылығы шексіз. Мысалы, «Қазақ этнолексикасы» тақырыбына сабақ дайындау барысында 7-8 сынып оқушылары тақырып бойынша материал жинап, мәтіндерді таңдап, презентация жасай алады. Сабақтың әр кезеңінде интербелсенді әдістерді пайдалану міндетті емес. Мұғалім сабақтың тақырыбына, түріне байланысты алдына мақсат қоя отырып, интербелсенді технологиялардың мүмкіндіктеріне жүгіне алады.

Қорытындылай келе, қазақ тілі пәнін оқытуда бүгінгі замандағы оқу әрекетінің еркін дағдысы бойынша жұмыс істей отырып, оқушылардың өз бетімен интербелсенді білім алуына жағдай жасамау керектігін атап өткен жөн. 7-8 сынып оқушыларының қазақ этнолексикасы тақырыбы бойынша жаңа материалды меңгеру барысында қазақ тілі мұғалімімен мақсатты бірлескен жан-жақты жұмысы жүргізілуі керек. Қазақ этнолексикасын 7-8 сынып оқушыларына оқытудың интербелсенді әдістері талдау, жалпылау, рефлексия және өзара әсер ету негізінде оқушылардың тұлғалық қасиеттері мен оқу әрекетін мақсатты түрде дамытуға қолайлы жағдай жасайды. Интербелсенді әдістердің әлеуеті өзара түсіністік, серіктестік және мақсат бірлігін сезіну жағдайында жүзеге асады.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. Астана, 2012 ж. 14 желтоқсан.
2. Сұлтанова Ғ., Сатқаева З. «Жаңаша оқыту – заман талабы». - Алматы, 2011 ж. 7-17б.
3. Никишина И.В. «Инновационные педагогические технологии. Использование интерактивных форм и методов в процессе обучения учащихся».
4. «Білім беру мен білім алудағы жаңа тәсілдер» «Қазақстан мектебі» журналы №3, 2012 ж. 18-б.

ӘОЖ: 372.881.1:378.14

PECULIARITIES OF DISTANCE LEARNING IN GERMAN

Халмирзаев Э.Э. - аға оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,Шымкент, Қазақстан

Түйін

Бұл мақалада оқытушы мен студент арасындағы интерактивті өзара әрекеттесу тәсілдерінің бірі болып табылатын шет тілінде онлайн-сабақтар өткізудің өзектілігі көрсетілген. Осыған байланысты мұғалімнің Skype-тағы шет тілі сабағына дайындық кезіндегі жұмысының негізгі кезеңдері, сонымен қатар сабақтың дайындық және негізгі кезеңдері қарастырылады. Шет тілдерін білуге деген қажеттіліктің артуына байланысты оқыту әдістемесінде үлкен өзгерістер болғанын баса айтады. Қашықтықтан оқытудың маңызы артып келеді, бұл мақалада сипатталған бірқатар артықшылықтар мен кемшіліктерге ие екендігі сөзсіз. Сонымен қатар, сабақ өткізудің бұл формасы студенттен де, оқытушыдан да жұмыс істеуде ерекше дағдыларды қажет етеді. Сөйлеу әрекетінің барлық түрлерінде заманауи қашықтықтан оқыту элементтері мен дағдыларды қалыптастыру әдістерін ұсынуға көп көңіл бөлінеді. Мақалада жағымды эмоциялардың қалыптасуына назар аударады, сонымен қатар оқытудың тиімділігіне әсер ететін факторлар мотивация мен қызығушылық екенін атап өтіп, оларды арттыру жолдарын сипаттайды. Мақалада қашықтықтан сабақ берудің педагогикалық ерекшеліктері сипатталған және оны ұйымдастыруға ұсыныстар берілген.

Резюме

В данной статье показана актуальность проведения онлайн-занятий по иностранному языку, что является одним из методов интерактивного взаимодействия преподавателя и студента. В связи с этим рассмотрены основные этапы работы преподавателя при подготовке к занятиям иностранного языка по Skype, а также подготовительный и основной этапы занятий. Подчеркивается, что в связи с увеличением потребности в изучении иностранных языков произошли серьезные изменения в методике преподавания. Все большее значение приобретает дистанционное обучение, которое, несомненно, имеет ряд преимуществ и недостатков, описанных в данной статье. Кроме того, эта форма обучения требует специальных навыков, как от студента, так и от преподавателя. Акцент делается на представлении современных элементов дистанционного обучения и методов развития навыков во всех видах разговорной деятельности. В статье обращается внимание на формировании взаимоположительных эмоций, а также отмечается, что мотивация и интерес являются факторами, влияющими на эффективность обучения, и описываются пути их повышения. В статье описывается педагогические особенности дистанционного обучения и предлагаются рекомендации по его организации.

Somewhere at current stage of society's evolution, information technologies significantly affect our daily lives. Foreign language proficiency is required in this setting for effective business. The goal of educational standards in the digital age is to produce highly educated, critically minded, and creative individuals who can swiftly adapt to their environment. The youth of today are aware of this, which is why an increasing number of students are devoting increasingly more time to studying not just to English but also one or more multiple languages.

Individual online classes, which unquestionably offer a lot of benefits, are becoming more and more significant in contrast to chat classes and web classes.- ability to choose the educational institution you like;

- establish individual timing and pace of learning, taking into account the characteristics of the student;

- immersion in the language environment, continual communication with native speakers; - the opportunity to study the language at any convenient time and in any convenient location;

- comfortable activities in a home setting; - attentiveness in class; - free access to reference books; - opportunity to record the lesson and then play it back; - ability to work independently, with the option of seeking guidance from a teacher at any time;

- substantial cost reductions; -ability to create electronic dictionaries [1].

In this post, we will go over the stages of the teacher's job and the pedagogical aspects of preparing for the distance lesson in deeper level.

Technical equipment selection: Communication between the teacher and the student is crucial for the learning process to be successful.

On the one hand, this technique of learning is quite comparable to traditional face-to-face learning and, to some extent, outperforms it due to availability to all relevant Internet resources.

Distance classes in German, on the other hand hand, differ from traditional classes in that material from other media is also utilised, commonly through a mobile phone, computer, or via a microphone.

Conduct a practice lesson: the initial practice lesson might be extremely brief. During this time, the instructor should get to know the student, discuss the calendar of individual classes, and set their length and frequency. The most essential thing is to establish the aim of learning the German language, assign tasks, assess the preparation's strengths and weaknesses, and adapt the individual plan for lessons.

Definition of the basic methods and techniques of teaching: after conducting a test lesson, the teacher should determine the appropriate methods and techniques for further work with the student based on his individual characteristics, interests, goals, select material and various programs depending on the level of knowledge of the German language.

Individual classes should adopt a communicative strategy focused at swiftly and successfully learning the abilities of oral communication - speech and its perception by ear. This allows students to quickly begin communicating in German in real-life settings [2].

Remember to listen to online lessons. The instructor should create a series of activities in preparation for listening to various speeches, dialogues, song snippets, concurrently inserting missing words in song lyrics, or performing various chores. You may also see clips from films and tiny videos inside the context of this lesson, with the following development of the attended one.

An experienced instructor has most likely amassed a large collection of films in German, but it is preferable to choose films to watch that have strong voice clarity, rhythm, and the presence of subtitles, especially at the beginning of study.

Writing skills in online classes on Skype for some students, writing various essays and written messages that young people use daily can be recommended when holding a lesson. When learning German, it is best to emphasize writing business letters on different topics; you should start with a simple business letter to your partner.

To overcome the language barrier faster, the student should communicate a lot, since the main goal of learning German is to learn to speak it fluently faster.

It should be remembered that when holding each lesson at a distance, it is necessary to perform various language exercises that will motivate the student to communicate. Such tasks include viewing and discussing various film fragments, followed by expressing opinions, discussing proverbs, etc.

Summing up the work in the classroom: this stage of the work consists in identifying the degree of mastery of the new material by the student in order to make adjustments to the method of work in accordance with its individual characteristics. One of the fastest forms of testing lexical and grammatical skills is the various online tests, where immediately after completion you can find out the result.

Many students do not like to do homework, but regular control will help develop the student's independence and self-organization. After conducting online classes, the teacher should collect and send the student's homework by e-mail in an electronic version, which he must independently complete and send to his teacher for verification before the start of the next lesson. Next, the teacher should correct the errors to discuss them before the start of the next lesson. Doing homework should be regular, but it should not be tedious and a burden.

Observing the main stages of work in the process of online classes, the correct setting of goals, goals, the choice of methods of work, positive moments in interactive learning of German were observed:

- there is no lack of flexibility during communication with the teacher, which enable the students to relax and learn much more effectively;
- if necessary, you can extend or, conversely, shorten the occupation;
- the lesson takes place in a friendly environment;
- it is conceivable not to strictly adhere to the recommended foreign language teaching program, etc.;
- the instructor can offer material for learning grammatical or conversational topics from various reading materials;

Preparation of the online material used: in order for the lesson to meet modern requirements, the teacher can be recommended digital ways of teaching German language:

- before starting online classes, choose the material that the teacher intends to use in class. During the lesson, this material can be used electronically through an additional option in the Skype;

– in the process of learning, stick to the work on the planned materials: it can be textbooks in PDF format of foreign publishers, all kinds of methodological development of lectures, dialogues, visual materials, books to read and so on.

Selection of teaching materials for employment, taking into account individual characteristics: the attention of modern young people is difficult to attract only with textual tasks, it is much better to conduct classes in a playful modern, as well as in the form of discussions. The teacher must try to flesh out the difficult moments in the classroom with some example, illustration and other, and do not forget to work in foreign language lessons with poems, schemes, songs, visual material [2].

Digital techniques: in my opinion, when conducting online classes, it is very effective to use various intensive techniques.

A modern teacher digital ways of conducting German lessons at a distance should create bookmarks with beautiful landscapes, music to influence the student's emotions.

Another important point, in our opinion, when learning German is the use of role-playing games. But here the teacher must choose such games that will be as close as possible to real life situations: at the railway station, when booking a hotel room, in a store, at a doctor, etc.

Formation of positive emotions: Individual classes should take place in a calm and friendly environment, with the experience of positive emotions. Such classes help to maintain interest in the topic, positive emotions provide the fastest memorization of the material.

However, when considering the aspirations of young people - to try to integrate a large amount of information in the shortest amount of time - such technical problems can be reflected in the entire learning process, leading to irritation, creating exciting and nervous situations; - every moment you open a text file, the camera window

instantaneously closes, which must be constantly opened, moved to the screen, so that the student is constantly distracted from the content of the lesson;

Thus, despite the challenges and disadvantages of virtual classrooms, distance learning has numerous advantages in that it eliminates spatial boundaries and allows you to learn a normally carried native speakers from other nations. Students can learn qualities such as tolerance, desire to seek a workable compromise, and respect for another person's viewpoint. As a result, it is possible to infer that distance learning helps young people handle some psychological difficulties, broadens their communication area, and adds to the development of desire for learning.

Education will be the same in the future, independently of where the learner is. To fulfill all of the aforementioned objectives, online classes will be used more often in the German language instruction process [3].

References:

1. Galskova N.D., Nikitenko Z.N. Theory and practice of teaching foreign languages. Primary school: Methodological guide. - M .: Iris-press, 2004

2. Educational methodical kit First steps 2-4. Deutsch Die ersten Schritte 2-4. - I. L. Bim, L.I. Ryzhova, L.V. Sadomova.- M: Enlightenment, 2015

3. Educational and methodical kit German language 2-4. Deutsch 2-4. - N. D. Galskova, N. I. Gez. - Moscow, Bustard, 2004

ӘӨЖ

THE ROLE OF NEUROGRAPHY IN ART THERAPY

Rakhmanova Dilfuza Uchkunovna
Janbayeva Marjan Smatillayevna
Chirchik State Pedagogikal University
Teachers of the Department of Psychology

Резюме

В этой статье представлено мнение об арт-терапии и ее видах, нейрографии и истории ее развития.

Түйін

Бұл мақалада арт-терапия және оның түрлері, нейрография және оның даму тарихы туралы пікір берілген.

Introduction (Introduction). Art therapy (English: art — "art" + therapy-treatment) is one of the areas of psychotherapy and psychological correction based on the use of art and creativity. In the narrow sense of the word, art therapy usually refers to visual art therapy aimed at influencing the psycho-emotional state of the client.

The main goal of art therapy is to harmonize the state of mind through the development of self-expression and self-awareness. The importance of using art for therapeutic purposes is the symbolic expression of various emotions: love, hate, sadness, anger, fear, joy, etc. and can be used for learning.. The art therapy technique is based on the conclusion that the content of a person's inner "I" is reflected in the visual images he draws or sculpts, and the state of the psyche changes.

Types of art therapy

Strictly speaking, art therapy is drawing therapy based on visual arts (isotherapy). Popular for identifying and correcting neurotic and psychosomatic disorders among children and adolescents with learning and social adjustment difficulties. This process represents the emotional state of the person who painted.

Bibliotherapy (including fairy tale therapy) is the creative reading or creation of artistic compositions and works of art.

Music therapy

Drama therapy

Dance therapy

Doll therapy

Sand therapy

Sculpture therapy

Phototherapy

Play therapy

Therapy using metaphorical associative maps.[1]

Difficulties in emotional development, stress, depression, low mood, emotional instability, impulsivity of emotional reactions, emotional rejection of other people, feelings of loneliness, interpersonal conflicts, dissatisfaction with family relationships, increased anxiety, fear, phobia, negative "self-concept", self in cases of low evaluation, it is appropriate to use art therapy. The role of music, colors, paintings, and dances in human life is very incomparable. art. The symbol of cultural recreation is directly music and art. For this reason, we believe that it is permissible to use art as therapy instead of therapy.

In modern psychology, one of the types of Art therapy is being formed on the basis of Isotherapy, "Neurographics". "Neuro" - brain, "graphics" - I write, that is, I write the mind. Neurographics is a visual way of working with problems and an effective exercise to change your life for the better. It was developed by artist and psychologist Pavel Piskarev in 2014. Neurographics combines a set of psychological approaches with several graphic imaging techniques. At first glance, such graphs seem abstract, but their basis is not only emotional - they are neurological; Drawing neuroscience is directly related to depicting reality.[2]

Analysis of literature on the topic (Literature review).

Neurographics is an opportunity to unlock your potential

The purpose of neurographic imaging is to describe unconscious fears, beliefs, tensions, and experiences of a person's past and soul's previous life. Limitations that hinder the development of the individual rise to the level of consciousness, where they can be transformed into ideas that give positive results. This practice allows you to make a decision, get an answer to a question, solve a problem and make a wish come true.

A popular way to make wishes come true is to create a "wish card" - a collage of ready-made images that represent a dream. Those who know that a wish will come true if you visualize it clearly use this method. The easiest way to imagine what you want is to create a visual image of it.

The secret of the neurological method of visualization of desires lies in the specific features of the human psyche, which consists of images obtained through visual perception. During a neurological session, a person's psychological experience is realized, everything we do, everything we think, everything we want rises to the level of consciousness.

A person feels a sense of confidence and trust that his desire has come true. This is partly because he has already put his wishes on paper. After some time, a person stops thinking about this topic, after which his wish will come true. Experts from many countries have recognized neurological imaging as the best solution to goals and tasks in human life.

Neurographics is a way to control your life by painting. You can draw anything, absolutely anything.

The most interesting thing is that through neurographics we can work with negative emotions, release pent-up emotions, avoid stress, self-destructive confessions, destructive subconscious programs and other such harmful situations. we can be

Neurographics teach us how to think positively. Through positive thinking, we can achieve what we want, saturate ourselves with energy, "attract" people, events, pleasant situations to us, create new, happy scenarios. Most importantly, drawing neurographics is very easy, fun, interesting and fun!

Research methodology (Research Methodology).

It is very difficult to change behavior by will. We need a language that is understandable to the brain and forms new neural connections. Currently, the most effective way to do this is neurography. Through the process familiar to everyone from childhood - drawing expresses thoughts, feelings. As a result, restrictions are removed and beliefs change, the perception of the problem and the attitude towards it change. With this, we find new solutions, ways of doing things and opportunities. We can say that neurography is a transition to the desired reality.

Neurography is used for the following purposes:

- not to hide feelings, open anger, fear, anxiety, turn them into positive emotions;
- elimination of internal conflicts that lead to the development of psychosomatic diseases;
- development of a non-standard approach to solving problems in the professional and financial sphere, career and business;
-planning of events, change for the better;
- to improve relations with relatives, colleagues, friends.

Neurography teaches how to change a person's attitude to situations, people, life, and to be completely independent from the fluctuations of the outside world.

Analysis and results (Analysis and results).

All you need for neurography is a sheet of paper, a pencil and markers. And some free time. It is important to pay attention to your feelings when working.

1. We pronounce a topic that causes negative emotions, internal contradictions, anxiety, fear, internal rejection. At the same time, it is desirable to name the feelings that appear at this stage, to understand the level of internal tension and the amount of growing energy.

2. We express emotions in the form of a neurographic line or number. During the drawing process, the entire sheet is filled with lines that can overlap, touch or merge. At the same time, it is necessary to focus not on the beauty of the line, but on the drawing process itself.
3. We check and correct the obtained lines and their intersection forms. Sharp corners and intersecting lines in the picture indicate the presence of internal conflicts. To get rid of them, you need to wash them. There is no need to explain the parts of the picture. At this stage there is a change in reality and the removal of psychological limitations. In the process of implementation, it is important to observe how the feelings and emotions that appeared at the first stage have changed.
4. We combine separate sections of the drawing into single shapes by coloring them with a marker or colored pencil. The number of plots, the color of the lines and the filling of the space between them are not important. This work helps to reduce internal tension, reduce internal conflict, release positive energy that helps to solve the problem.
5. We define and draw the main lines of the picture. Here comes getting rid of the problem or its solution that seemed insurmountable in the first step.
6. Assess changes in emotional state. If one feels it
1. the stage of lightness and freedom, then the goal is reached. If the feeling of inner peace and harmony has not come, then you need to draw many circles of different sizes on all the numbers and lines. This helps to reduce the level of internal tension caused by the topic announced in the first step.
Many people who have never painted before, regardless of their main occupation, easily become addicted to neurography.

Conclusions and recommendations (Conclusion/Recommendations).

Advantages of neurography

- Availability. Neurography does not require special conditions, only silence to pay attention to the process.
- Simplicity. Special drawing skills are not needed, as simple shapes are used:
- circle, triangle and square. The main thing is to express feelings, problems and situations on paper.
- Speed. Simple requests can be processed in a few hours.

Disadvantages of neurography

Despite the universality of the method, there are some points to consider in neurography.

We cannot always deal with feelings and emotions alone. Often you need someone to ask the questions that we avoid and are afraid to truly assess the situation. Therefore, not all requests can be drawn independently. Choose certified neuroscience instructors to accompany you.

Difficulty dealing with deeply negative situations. For such cases, a longer time and an experienced teacher are required.

Neurography, like no other method, helps to realize one's potential, fulfill desires in a simple and effective way.

Literature:

1.https://uz.wikipedia.org/wiki/Art-therapy

2. Art therapy. Chrestomatiya. Moscow - Kharkiv - Minsk. 2001

ӘӨЖ

THE MAIN PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF PERSONAL PROFESSIONAL ACTIVITY

Yuldasheva S.M
Chirchik State Pedagogical University
Teacher of the "Psychology" department

Түйін

Бұл мақалада жеке кәсіби қызметтің негізгі психологиялық мәселелері теориялық тұрғыдан талданады. Кәсіптік білім берудің маңызды міндеттеріне, кәсіптік қалыптасу кезеңдеріне, кәсіпті таңдауға, кәсіптік бағдарлауға, кәсіби сәйкестікті түсінуге және анықтауға байланысты жалпы әдіснамалық және теориялық мәселелерге байланысты бірқатар зерттеулердің нәтижелері сипатталған.

Резюме

В данной статье теоретически анализируются основные психологические проблемы индивидуальной профессиональной деятельности. Описаны результаты ряда исследований, связанных с важными задачами профессионального образования, этапами профессионального становления, выбором профессии, профориентацией, общими методологическими и теоретическими проблемами, связанными с пониманием и определением профессиональной идентичности.

The issue of professional maturity of a person is a direction of activity that occupies an important place in his life. The correct choice and definition of this activity leads to the solution of a wide range of personal problems. Accordingly, it is very important to pay attention to the following consideration. "Choosing a profession means choosing the most suitable one among several options according to the priority of personal characteristics and qualities based on the requirements of the profession. Choosing a profession is a slightly more complicated process than choosing a career path. Because it is necessary to determine the presence of professional characteristics in a person - the level of preparation (knowledge, experience, breadth of worldview) to acquire a certain profession. There are all grounds for evaluating the research of professional formation and professional activity problems as an actual and comprehensive psychological-pedagogical problem. This problem puts greater demands on the individual in the context of social and economic changes.

The analysis of scientific sources shows that a number of researches have been conducted on the general methodological and theoretical problems related to the choice of a profession, orientation to a profession, understanding and definition of a professional identity, these are: L.A.Aza, G.M. Belokrylova, A.E. Golomstok, V.I. Zhukovskaya, E.A. Klimov, M.Kh. Titma, P.A. Shavir, M.G. Davletshin, N.Sh. Shodiev, B.R. Kadyrov, E. G'. Ghaziev and others [1-14].

A number of studies are devoted to the study of the issues of choosing a profession, suitability for professional activity and the realization of a person's professional identity, the psychological requirements of professional activity and the psychophysiological basis of individual activity, the formation of professional interests. In these directions, M.Kh. Titma, E.A. Klimov, V.G. Maksimov, A.P. Chernyavchkaya, E.A.

Golomshtok, K.M. An example is the research conducted by Gurievich, N.D. Levitov and others [7-10].

From the analysis of research on professional identity, it can be concluded that every stage of professional activity should be considered as a system. T.M.Buyakas, N.D.Levitov, O.N.Rodinalar in their research pay special attention to professional counseling, which is considered one of the stages of professional maturity, evaluate it as a guide in the process of adaptation of a person to a certain professional activity, and explain the effectiveness of the activity depending on the person's abilities.

In our research, we focused on determining what are today's students' perceptions of professional formation, factors that cause career choice and what influences career choice, levels of professional activity motives, personal and professional goals, interests, and professional decisions. Even so, until now, scientific studies have revealed that there are various reasons for choosing a profession.

Questionnaire of methodology for determining professional standards (i.m. kondakov)

Read the sentences in the box carefully (repeatedly if necessary).

Each task consists of 5 sentences describing the mental state of young people choosing a profession. Some of them are more relevant to your situation, while others are far from you or do not describe you. You will be asked to rank these sentences according to how close or far they are to you. That is, the serial number of the sentence that characterizes you the most is written in the 1st cell of the answer sheet, and the serial number of the second corresponding sentence is written in the 2nd cell, and .h. So, the serial number of the sentence expressing the "longest" opinion about you is entered in the 5th cell.

Please start!

I-Task

1. I do not know the world of professions well.

2. I prefer to avoid passing passions when choosing a profession.

3. I agree to go through a lot in order to choose the right profession for me.

II-Task

1. I need help to choose the right profession.

2. I think it is necessary to take concrete steps towards my future profession without wasting time with various thoughts

III- Task

1. I am not persistent in choosing a profession.

2. I think that I need to make a clear plan to choose the right profession

3. I am ready to change many of my qualities in order to be suitable for my future profession.

4. My qualities are suitable for any profession.

IV- Task

1. When choosing a future profession, I consider my capabilities, the wishes of my parents, etc. I hesitate not knowing my reasoning.

2. It is inappropriate to believe the positive or negative descriptions given by different people to different professions.

3. God willing, my future profession will help me realize all my potential.

4. I have enough opportunities to become a good specialist

V- Task

1. I don't know how to start my professional life.

2. Even if the future profession has already been chosen, it will not hurt to think about it again and again.

3. I really want to work somewhere and get freedom as soon as possible.

4. The main goal that will [illegible] my professional life

VI- Task

1 Sometimes I feel sad because I am very unstable in choosing a profession.

2. I consider it very important to study in depth the secrets of choosing a profession and professional skills.

3. Sometimes I get excited thinking about the possibilities that my future profession will open for me.

VII – Task

1. I am afraid that I will not be lucky even in choosing a profession due to my bad luck.

2. When choosing a profession, I consider it wrong to fly to the external "gloss" of professions.

3. When choosing a career with wide prospects, I trust my heart first of all.

4. My chosen profession will be fixed, I will never change it.

5. If people around me insist that I take up a certain profession, I can probably get used to them.

VIII- Task

1. I have no idea about my future profession

2. I prefer to rely on judgment rather than emotions when choosing a profession.

3. I hope that my future profession will bring me happiness.

4. In the future, I would like to [illegible] in my professional life

GY

Surname _____ Name _____

Tasks	1	2	3	4	5
I					
II					
III					
IV					
V					
VI					
VII					
VIII					

CALCULATION OF RESULTS

	1- the column	2- in the column	3- in the column	4- the column	5- in the column	ough score
N mber of 1s	x5=	x4=	x3=	x2	x1=	
N mber of 2s	x5=	x4=	x3=	x2=	x1=	
N mber of 3s	x5=	x4=	x3=	x2=	x1=	
N mber of 4s	x5=	x4=	x3=	x2=	x1=	
N mber of 5s						

When analyzing the situation of teenagers regarding their professional self-awareness, it was revealed that their understanding of professions is shallow. In addition, between the realization of professional identity and the process of choosing a certain profession, we should not ignore the factors of the educational environment and the influence of the surrounding people. The dialectical connection in these interaction processes itself indicates the complexity of this issue. For example, the organization of a single professional consultation has its own series of stages:

a) at the stage of professional information, a person receives information about the organization of work, employment requirements, occupation of various professions, the stages of their preparation and the period of education, salary and the prospects of the profession.

b) at the diagnostic stage, the suitability of a person's interests, abilities, abilities and goals in relation to his chosen profession is studied;

v) guidance is provided to the student or person who has chosen a profession in the formative stage, deviations in the choice of profession are prevented and corrections are made;

g) determining whether medical health is compatible with the profession, and at the psychological stage, issues of compatibility of personal qualities with one's chosen profession are discussed.

Conclusion and recommendation. In general, all processes related to the problem of choosing a profession are expected to find their solution in the following cases:

1. Choosing a profession, determining one's suitability for a profession, professional formation, professional development is an ongoing problem, and it is necessary to determine the role of factors affecting it depending on the change of time.

2. Choosing a profession, determining one's suitability for a profession, professional formation, professional development is an ongoing problem, and it is necessary to determine the role of factors affecting it depending on the change of time.

3 Students' perceptions of career choice and professional formation are influenced by others and due to lack of independent decision-making ability. As a result, there is a mismatch between the direction of professional formation and the professional goal.

Literature

1. Avlaev O. U. Gender differences of social intelligence in student development. Scientific journal "Psychology". 2021. No. Pages 1, 34-41.
2. Abramova G.S. Practical psychology. Uchebnik dlya studentsov Vuzov. - Izd., 6-e., pererab. i dop..- M.: Akademicheskiy Proekt, 2001.- 480 p.
3. Aza L.A. Osobennosti professionalnogo samoopredeleniya molodyoji. Filosofskaya i sotsiologicheskaya mysl.-1989.-No. 6.-S 3-10.
4. Ananev B.G. O pro6lemax sovremennogo chelovekoznaniya. -M., 1977. -287 p.
5. Burkhanov A., Avlaev O., Abdujalilova Sh. Responsibility as a criterion for determining personal maturity / E3S Web of Conferences 2021.
6. Davletshin M.G. , Zakharina M.S. Professional orientation is flying. -Tashkent: Ukitchich, 1986.-82 p.
7. 3eer E.F. Professional psychology. Yekaterinburg, 1999.-184 p.
8. Klumov E.A. Psychology professional'nogo samoopredeleniya. Rostov. N.D., 1996.-382 p.
9. Kondakov I.M., Sukharev A.V. Methodological basis of the zarubezhnykh theory of professional development//Voprosy psychologii. 1989. No. 5. P.157-164
10. Kudryavtsev T.V. Issledovanie psychologicheskikh osobennostey professionalnogo stanovleniya. -M., 1988.-145 p.
11. Strelkov Yu.K. Operatsionalno-smyslovye struktury professionalnogo¬ opyta.- Vest. Moscow. flour Sir. 14, Psychology. 1990. No. 3.-S. 32-38.
12. Stolyarenko L.D. Pedagogical psychology. Rostov n/a: "Phenex",
13. Shavir N.Sh. Psikhologiya professionalnogo samoopredeleniya v ranney yunosti.-M., 1980-96 p.
14. 14. Ghaziv E.G., Jabbarov A.M. Activity and behavioral motivation.-Tashkent, University, 2003.-167 p.

УДК 373.2

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ

Хашимова В.С. - студент 4 курса, специальность Педагогика дошкольного воспитания и обучения, факультет Истории и педагогики
Аширбаева А.Б.- научный руководитель
Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент, Казахстан

Түйін

Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық ойлауын дамыту мәселесі қарастырылады. Шығармашылық ойлауды ерте дамытудың маңыздылығы дәлелденді. Шығармашылық ойлауды дамытудың психологиялық-педагогикалық алғышарттары келтірілген. Шығармашылық ойлау міндеттеріне талдау жасалды.

Summary:

The article deals with the problem of the development of creative thinking in children of senior preschool age. The importance of early development of creative thinking has been proved. The psychological and pedagogical prerequisites for the development of creative thinking are listed. An analysis of the tasks of creative thinking was made.

Именно творческое мышление приводит к большим открытиям и инновациям. Творческое мышление помогает детям стремиться к воспроизведению того, что поразило, к припоминанию того, что понравилось, то есть к конструированию широкой сферы своих отношений с действительностью [3, с.926]. Оно помогает генерировать креативные идеи и способы выполнения задач. Во время творческих игр дети исполняют множество ролей, используют множество инструментов и различных материалов для презентации своей роли, являющихся положительным упражнением для разума. Хуже всего, что может сделать взрослый, – это угнетать фантазию ребенка, не позволить ему развиваться в полной мере.

Творчество является одним из наиболее важных компонентов свойств личности, особенно в детском возрасте. Творчество проявляется, прежде всего, в умении создавать новые образы; устанавливать новые связи между объектами, явлениями, понятиями и т.д.

Детское творчество носит образный характер, его функционирование – это особый тип переструктурирования образов, создаваемых через способность отличать свойства образа от других его свойств и переносить на другой образ [5, с.161].

К психолого-педагогическим предпосылкам развития творческого мышления относятся: творческое мышление, образное мышление, интуиция, фантазия, восприятие, инициативность, любопытство.

Творческое развитие очень важный процесс, поэтому развивать его необходимо с раннего детства. Часто родители предпочитают развитие интеллекта ребенка, логики и памяти, но забывают о самом главном психолого-педагогическом аспекте – это развитие творческого мышления. Творческое и логическое мышление не мешают друг другу, а дополняют, когда они в тандеме.

Творчество способствует воображению, мышлению, памяти и эмоциональному интеллекту.

Развитие творческого мышления выделяет следующие задачи:

- уместное и своевременное физическое развитие ребенка;
- включение ребенка в творческую деятельность, раннее развитие;
- создание среды, которая будет стимулировать творческую активность;
- развитие ребенка дошкольного возраста должно происходить только в игровой форме;
- регулярный и системный характер занятий;
- поддержка со стороны воспитателей и родителей;
- важна постоянная мотивация для ребенка, поддержка при неудачах [6, с.45].

Творческое мышление требует координаций своих действий, самостоятельности. Дети старшего дошкольного возраста очень любопытны, у них есть огромное желание изучать мир, и их мышление не связано со стереотипами. Родители и воспитатели, поддерживающие детей в этой деятельности, поддерживают их и мотивируют для пополнения жизненного опыта. А это и является самой главной психолого-педагогической потребностью ребенка.

С точки зрения педагогики, лучшим периодом для развития творческого мышления является дошкольный возраст.

Структура творческого мышления, по Е.П. Ильину:

- наделение фантастических персонажей реалистичными действиями;
- гиперболизация - уменьшение или увеличение величины персонажей, предметов;
- парадоксальное комбинирование - перемещение объекта в необычную ситуацию [4, с.23].

По мнению Л.С. Выготского, если не развивать творческое мышление в дошкольном возрасте, это неизбежно приведет к торможению креативного восприятия не только в этом возрасте, но и на следующих этапах развития личности [2, с.24]. Ученый уделяет большое внимание анализу механизма креативного воображения – важного компонента креативного потенциала дошкольника. По мнению ученого, креативное творческое мышление включает в себя: выделение отдельных элементов предмета, их изменение; соединение измененных элементов в новые цельные образы, систематизация образов и их кристаллизация в предметном воплощении [там же, с.16].

Л.С. Выготский выделил четыре формы творческого мышления: творческое мышление опирается на опыт, новое создается из элементов действительности – чем богаче опыт человека, тем больше материала, которым обладает его креативное творческое мышление; творческое мышление выступает как средство расширения опыта. Это высшая форма связи воображения с реальностью, которая возможна только благодаря чужому или социальному опыту; творческое мышление влияет на чувства, проявляется закон эмоциональной реальности воображения; творческое мышление становится действительностью, когда оно

кристаллизуется, воплощается, начинает реально существовать в мире и влиять на другие вещи.

Это формы творческого воображения, возможно также и для субъективного воображения, которое опирается на эмоции.

Растет требовательность ребенка к произведениям своего творческого мышления. С возрастом рисунок детей делается более полным, увеличивается количество изображенных деталей [6, с.50].

Усвоение детьми дошкольного возраста содержания прочитанных рассказов, понимание природных явлений требует создания новых образов. Дети старшего дошкольного возраста успешно справляются с такими задачами в работе над текстом (например, составление заголовков к его части) только тогда, когда они представляют себе те события, о которых идет речь. Создание таких представлений помогает детям понять содержание текста, обобщить в кратких названиях его отдельные части и лучше его уяснить.

Важно формирование творческого мышления в контексте умственного развития, роста познавательной активности и самостоятельности ребенка. Ведь с точки зрения психолого-педагогических предпосылок, познавательная потребность обуславливает появление вопросов «Почему?» и поиск ответов на них посредством творческого мышления [3, с.928]

Во-первых, почти все дети творят по «незнанию». Они повсюду пытаются подражать взрослому, и именно в условиях недостатка определенных знаний оно оказывается творческим, поскольку требует интуиции, импровизации, постоянной интеллектуальной инициативы.

В этой связи ребенок постоянно «отходит» от стандартных ситуаций. Ребенок играет, рисует, лепит, сначала по определенному образцу взрослого в процессе подражания, а впоследствии на основе случайных инвенций открывает для себя что-то новое, начинает действовать творчески.

Во-вторых, толчком к творчеству есть естественная потребность ребенка в признании. Специфически детский творческий продукт всегда вызывает заинтересованность самого творца и находящихся рядом детей, поскольку несет в себе определенную новизну, оригинальность.

В-третьих, творчество возникает в жизни ребенка вследствие его естественной жизнерадостности, присущей большинству детей.

Удивление рождает вопрос, на который маленький исследователь будет стремительно искать ответ. Для детей характерна любознательность, она выражается не только в повышенной уязвимости, но и одновременно помогает ребенку создавать что-то новое, ведь она не связана с какими-либо привычными ограничениями.

Последующие исследования будут направлены на изучение и систематизацию методических приемов, которые обеспечат формирование составляющих творческого мышления на занятиях по другим образовательным направлениям.

Литературы

1. Белова Е.С. Исследование особенностей развития творческого мышления у детей 5–6 лет. Школа здоровья. 2020. № 1. С.5.
2. Гринёва М.А., Черепкова Н.В., Долженко О.В. Развитие творческого мышления у детей старшего дошкольного возраста. *Научно-методический электронный журнал «Концепт».* 2017. № 39. С. 926-930.
3. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. СПб: Питер, 2011. 151 с.
4. Севостьянова А.В., Струкова О.Н. Особенности развития творческих способностей детей старшего дошкольного возраста. *Молодой ученый*. 2020. № 19 (309). С. 161-163.
5. Чернецкая Н.И. К проблеме интеграции психологических теорий творческого мышления. *Вестник Российского государственного университета им. И. Канта*. 2019. № 5. С. 45-50.

УДК 371 (075)

МЕТОДОЛОГИЯ ДЕЛОВОЙ ИГРЫ В ФОРМИРОВАНИИ КУЛЬТУРЫ ПРОФЕССИОНАЛА

Тастанова Г.Ж.,Абдуалиев Т.М

Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент, Казахстан

Түйін:

Іскерлік ойын – материалды меңгерудің, бекітудің, шығармашылық қабілеттерін дамытудың, жалпы оқу дағдыларын қалыптастырудың, оқушылардың оқу материалын түсінуге және зерделеуге мүмкіндік беретін күрделі мәселелерді шешу үшін қолданылатын ойын әдістемесіне негізделген педагогикалық ойын түрлерінің бірі. Ойын түлектердің білімін арттыруға көмектеседі, студенттердің пәнге деген қызығушылығын, зерттеушілік және шығармашылық қабілеттерін дамытады, бітірушінің жалпы және кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Нақты жағдаяттар бойынша әзірленген іскерлік ойындар студенттерді кәсіптік қызмет саласымен таныстырады, олардың ағымдағы жағдайды сыни тұрғыдан бағалау, оны жақсартудың шешімдерін табу қабілеттерін дамытады және кәсіби білім мен дағдыларды меңгеру үшін өзіндік жұмысты белсендіруге күшті ынталандыру болып табылады. Ойын барысында алған практикалық дағдылар болашақ маманның жұмысқа орналасқан кезінде болатын қателіктерді болдырмауға мүмкіндік береді.

Summary:

A business game is one of the types of pedagogical games based on a game methodology, which is used to solve complex problems of learning new things, consolidating material, developing creative abilities, forming general educational skills, enabling students to understand and study educational material from various positions. The game helps to increase the knowledge of graduates, develops interest in the subject, research and creative skills of students, allows the graduate to form both general and professional competencies. Business games developed on specific situations introduce students to the sphere of professional activity, develop their ability to critically assess the current situation, find solutions to improve it, and are a powerful incentive to activate independent work to acquire professional knowledge and skills. The practical skills acquired during the game allow the future specialist to avoid the mistakes that occur during the transition to independent work.

На современном этапе развития образования существуют различные методики и технологии, применяемые в образовательном процессе. Знание этих технологий и методик, умение пользоваться обучением в своей трудовой деятельности — это показатель более современной, прогрессивной квалификации

преподавателя, как представителя наук.. Правильность выбора и применение педагогической технологии очень важны в образовательном процессе. В настоящее время учебный процесс требует постоянного совершенствования, так как происходит смена приоритетов и социальных ценностей. Поэтому современная ситуация в подготовке специалистов требует коренного изменения стратегии и тактики обучения. Главными чертами выпускника любого образовательного учреждения являются его компетентность и мобильность. В этой связи акценты при изучении специальных дисциплин переносятся на процесс познания, эффективность которого полностью зависит от познавательной активности самого студента. Успешность достижения этой цели зависит не только от того, что усваивается, но и от того, как усваивается: индивидуально или коллективно, с помощью репродуктивных или активных методов обучения.

Деловая игра — один из видов педагогических игр по игровой методике, которая используется для решения комплексных задач усвоения нового, закрепления материала, развития творческих способностей, формирования общеучебных умений, даёт возможность студентам понять и изучить учебный материал с различных позиций. Игра способствует повышению знаний выпускников, развивает интерес к предмету, исследовательские и творческие навыки студентов, позволяет сформировать у выпускника как общие, так и профессиональные компетенции. Деловые игры, разработанные на конкретных ситуациях, вводят студентов в сферу профессиональной деятельности, вырабатывают у них способность критически оценивать действующую ситуацию, находить решения по ее совершенствованию, являются мощным стимулом активизации самостоятельной работы по приобретению профессиональных знаний и навыков. Приобретенные в процессе игры практические навыки позволяют будущему специалисту избежать ошибок, которые возникают при переходе к самостоятельной трудовой деятельности. Деловая игра является сложно устроенным методом обучения, поскольку может включать в себя целый комплекс методов активного обучения: дискуссию, мозговой штурм, анализ конкретных производственных ситуаций, действия по инструкции и другие.

В настоящее время проблема развития личности в процессе профессионально ориентированного обучения получает широкое обсуждение ученых и практиков в области педагогики. Этому немало способствует принятие новых образовательных стандартов, в которых регламентируется реформирование высшей школы в направлении формирования у молодых людей навыков и умений самостоятельно учиться, создания особой мотивации к обучению, к самоорганизации и самообразованию. Особое внимание в образовательных программах нового поколения уделяется необходимости формирования у студентов компетенций культурного и социального плана. При обучении иностранному языку развитие этих компетенций является неотъемлемой частью. Эффективная коммуникация в устной и письменной форме в контексте межличностного, межкультурного, бытового, делового и профессионального общения составляет суть, содержание и цель обучения иностранному языку в вузе.

Обучение иностранному языку носит многоцелевой характер. Поэтому формирование различных компетенций тесно связано с целями, которые обычно ставятся педагогами-практиками при обучении профессиональному иностранному языку. Основная, практическая, цель – формирование у студента профессионально-ориентированной иноязычной коммуникативной компетенции – системы знаний, умений и навыков эффективной коммуникации в иноязычной среде на уровне, необходимом и достаточном для успешного межличностного, межкультурного, бытового и профессионального общения.

С методической точки зрения деловые игры как представитель ролевых игр представляют собой целостный цикл управляемого взаимодействия между преподавателем и студентами, при разработке которого целесообразно придерживаться определенной последовательности:1)определение проблемы, содержания и учебной цели игры;2)определение основных признаков профессиональной деятельности студентов, подлежащих моделированию;3)выделение основных этапов, типичных проблемных ситуаций игры;4) определение конкретных целей деятельности в игре, функции ее участников, характера их межличностного взаимодействия в совместной игровой деятельности;5) подготовка сценария игры;6) определение правил игры;7) разработка системы критериев оценок игры и показателей для оценки игровых действий;8) распределение ролей между участниками игры;9) составление инструкций и материалов для всех участников игры .

В отличие от игры вообще, деловая игра обладает существенным качеством - наличием четко сформулированной обучающей цели, которая при этом предусматривает и личное саморазвитие, и образа соответствующего педагогического результата, который характеризуется яркой учебно-познавательной направленностью. В деловых играх на основе игрового замысла моделируются жизненные ситуации: игра предоставляет участнику возможность побывать в роли экскурсовода, учителя, судьи, директора и т.п. Использование деловых игр значительно укрепляет связь (студент - преподаватель), раскрывает творческий потенциал каждого обучаемого. Опыт проведения деловой игры показал, что в ее процессе происходит более интенсивный обмен идеями, информацией, она побуждает участников к творческому процессу. Однако следует отметить, что в чистом виде эти игры не используются; каждая конкретная деловая игра несет в себе переплетение указанных аспектов, либо в соответствии с определенными целями игры акцент может делаться на каком-то одном аспекте.

Алгоритм проведения деловых игр включает следующие этапы:

1. Составление плана игры.
2. Написание сценария, включая (руководство для ведущего, правила и рекомендации для игры), инструкции для игроков.
3. Подбор информации; средств обучения.
4. Разработка способов оценки результатов игры.

Бесспорно, что роль преподавателя иностранного языка в профессиональном обучении отличается от роли преподавателя языкового вуза. Помимо основных

лингвистических и языковых навыков и навыков преподавания преподавателю необходимо знание самого предмета, (экономика, медицина или горное дело),специфической профессиональной лексики и представление о коммуникативных потребностях, присущих данной профессии.

Подводя итоги вышеуказанному, можно сказать, что современные активные и интерактивные методы обучения иностранному языку стимулируют не только личностную и интеллектуальную активность студентов, но и помогают формировать у студентов навыки и умения решать задачи профессионального общения. Все это наряду с саморазвитием и самопознанием в процессе обучения приводит к личностно-профессиональному развитию студентов.

Литература:

1. Вишнякова Л.Г. Использование деловых игр в преподавании русского языка как ин остриного.- М.:МГУ,1987.
2. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии.-М: Народное образование,1998.
2. Хруцкий Е. А. Организация проведения деловых игр: Учеб. Пособие для преподавателей сред. спец. учеб. заведений.— М.: Высш. шк., 1991.— 320 с. 3. Габрусевич С. А., Зорин Г. А. От деловой игры — к профессиональному творчеству: Учеб..-метод. пособие.— Мн.: Университетское, 1989.— 125 с.
4. Смолкин А. М. Методы активного обучения: Науч.-метод. пособие.— М.: Высш. шк., 1991.—176 с. 5. Платов В. Я. Деловые игры: разработка, организация и проведение: Учебник.— М.: Профиздат, 1991. — 156 с. 6. Гинзбург Я. С., Коряк Н. М. Социально-психологическое сопровождение деловых игр // Игровое моделирование: Методология и практика.— Новосибирск: Наука, 1987. — С. 61–77.

ӘӨЖ

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕГІ ЭЛЕКТРОНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫ

Ергашова Ж.Е. – Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі педагогін даярлау мамандығының II курс магистранты
Есназар А.Ж. - PhD доктор, аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті
Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье поднимается актуальный вопрос цифровизации образовательного процесса. Показана важность использования электронных образовательных ресурсов в образовательном процессе младших школьников, готовых к вызовам будущего. Предусмотрены учебные задачи, для их решения могут быть использованы электронные средства обучения. Авторы исследуют практику использования электронных образовательных ресурсов в начальном образовании. Показано, что учителя начальных классов понимают важность использования электронных образовательных ресурсов и включают их в свою работу на уроке. Чаще всего электронные образовательные ресурсы используются на уроках открытия, уроках исследования и уроках творчества, а также на смешанных уроках.

Summary

The article raises the topical issue of digitalization of the educational process. The importance of using electronic educational resources in the educational process of younger schoolchildren who are ready for the challenges of the future is shown. Educational tasks are provided, electronic learning tools can be used to solve them. The authors investigate the practice of using electronic educational

resources in primary education. It is shown that primary school teachers understand the importance of using electronic educational resources and include them in their work in the classroom. Most often, electronic educational resources are used in discovery lessons, research lessons and creativity lessons, as well as in mixed lessons.

Кіріспе. Мемлекет басшысы Қасым Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 1-қыркүйектегі «Әділетті мемлекет.Біртұтас ұлт.Берекелі қоғам» атты Қазақстан халқына жолдауында «Азаматтардың сауаттылығы мен цифрлы біліктілігін арттыру мақсатында Үкіметке Үздіксіз білім беру тұжырымдамасын әзірлеуді тапсырамын. Бұл құжатта бейресми білім берудің баламалы нұсқаларын көптеп енгізу, өз бетінше оқу нәтижелерін мойындау, кәсіби дағдыларды сертификаттау мәселелерін қарастыру қажет»[1]. -деп президентіміз атап өткендей цифрлы сауаттылық заман талабы болып отыр.Аталған мақсаттарды жүзеге асыру үшін жаңа техникаларды, ақпараттық коммуникациялық технологияларды және интернет ресурстарын меңгеруді бастауыш сынып оқушыларынан бастау керек.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар маңызды салалардың бірі болып табылады.Мұғалімдердің іс-әрекетін, оқу процесін оңтайландыру. Бүгінгі күні ең алдымен мектеп беруі керек маңыз білімнің түрі –ақпараттық технологияны пайдалану. Жиырма бірінші ғасыр білімді адамдардан осындай қабілеттерді талап етеді,өз бетінше шарлау мүмкіндігі ретінде қолда бар ақпараттың барлық түрлерінде, қабілеті дағдыларды қажет ететін көптеген тапсырмаларды шешу кез келген жағдайды түсіну және ұтымды шешімдерді табу болып табылады [2]. Заманауи адам, оның ішінде балалар да ақпаратты дәстүрлі оқу материалдарынан ғана емес, бұқаралық ақпарат құралдарынан да алуда.

Негізгі бөлім. Ең үлкен ақпарат көзі – жаһандық интернет, оның ішінде білім беру жүйесінде. Ақпараттық визуалды жүйе ретінде интернет те сондай маңызды мектеп оқушылары үшін оқулық сияқты білім көзі. Шетелде де, елімізде де бар көптеген платформалар мен сайттар жинақталады әртүрлі мазмұндағы үлкен ақпараттық ресурстар. Балаларды оқыту үшін көптеген білім беру интернет ресурстары жасалған мектеп оқушылары және бүгінгі күні бірде-бір мұғалім электронды құралдарды қолданбай жұмыс істей алмайды . Электрондық білім беру ресурстары тұтас деп түсініледі компьютерлік технологиялар негізінде әзірленген және енгізілген оқу-әдістемелік құралдар кешені. Атап айтқанда, мультимедиялық технологиялар,әдістемелік әдістердің ауқымын кеңейтеді мұғалім және әмбебап оқу іс-әрекетін тиімдірек қалыптастыруды қамтамасыз етеді.

Цифрлық технологиялардың артықшылықтары дәстүрлі бүгінгі күнмен салыстырғанда айқын.Сарапшылардың көпшілігі ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану мыналарға мүмкіндік береді деп есептейді:

- Оң мотивация береді ;
- сабақты жоғары эстетикалық деңгейде өткізу және эмоционалдық деңгей (музыка, анимация);
- сабақта орындалатын жұмыс көлемін 1,5-2 есеге арттыру;
- оқу-тәрбие процесін ұтымды ұйымдастыру, сабақтың тиімділігін арттыру;

-әртүрлі ақпарат көздерімен өзіндік жұмыс істеу дағдылары мен біліктерін қалыптастыру;
-түрлі ақпараттық технологиялар негізінде білім беру қызметінің жаңа мәдениетін қалыптастыру арқылы жүзеге асыру;
- әртүрлі икемді қолжетімділікті қамтамасыз ету анықтамалық жүйелер, электронды кітапханалар,басқа да ақпараттық ресурстар. [3]
Электрондық білім беру ресурсы табиғи және материалдық әлемнің әртүрлі объектілерінің, мәдениет пен өнердің бейнелерін бір ағында, бір өнімде біріктіруге, оларды мәтіндік ақпаратпен қамтамасыз етуге, олардың нақты және түрлендіру динамикасын беруге мүмкіндік береді. Әрине, мұндай ресурс оқулыққа қарағанда оқушыларға күшті эмоционалды әсер етеді. Ол балалардың ой-өрісін дамытады және әртүрлі салада білім алуға, шығармашылық әрекеттің жаңа түрлеріне тартылуға мүмкіндік береді.Бұл әсіресе оқыту кезінде маңызды кіші мектеп оқушылары қызықтырады.Зерттеу мақсатымыз бастауыш білім беру тәжірибесіне АКТ енгізу ерекшеліктері.

Оқу процесінде бейнероликтерді пайдалана отырып, кез келген қала мен елге, табиғат аймағына экскурсиялық-саяхат жасауға, теңіздің дыбысын, құстардың дауысын көруге, естуге болады. «Табиғи әлем» бағдарламасы мені қоршаған әлемді оқытуда үлкен қолдау көрсетеді. Бұл білім беру бағдарламасы бізді қоршаған әлем туралы оқу материалдарын қамтиды. «Өзіңді сына» бөлімдерінде балаға интерактивті тапсырмалар ұсынылады, оларды орындау арқылы ол өз бетімен ойлануға және дұрыс жауаптарды табуға үйренеді.

Аудио материалдар балалардың назарын суретке аудармай, мәтінді тыңдауға, мәнерлеп оқу стандартын естуге, ШЖМ-де диктанттарды ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Осы оқу жылында ол сөздік диктанттарының дыбыстық жазбаларын жасау жұмысын бастады. Сөздерді топтастыруға арналған тапсырмалар таңдалды, мысалы, септік жалғаулары, сөйлем мүшелері, жағдайлар бойынша; 1-сыныпта – сөздерді буын саны, дыбыс, екпінді буынның орнына қарай топтастыру. Топтық және жеке жұмыстарды қолданамын.

Мультимедиялық ресурстар мұғалімдер мен оқулықтарды алмастырмайды, бірақ сонымен бірге материалды меңгерудің принципті жаңа мүмкіндіктерін жасайды.АКТ оқушылардың танымдық, ақпараттық, оқу-тәжірибелік және зерттеушілік әрекеттерін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді, өз бетінше оқу әрекетіне жағдай жасайды. Қабылдаудың барлық түрлері қолданылады; баланың ойлау және практикалық әрекетінің негізі қаланады. Бастауыш мектептегі әртүрлі сабақтарда мультимедиялық қолдау көрсету түсіндірмелі иллюстрацияланған оқыту әдісінен бала оқу әрекетінің белсенді субъектісіне айналатын әрекетке негізделген әдіске көшуге мүмкіндік береді. оқушылардың білімді саналы түрде меңгеруіне ықпал етеді.

Жалпы оқу үрдісін ақпараттандыру мен компьютерлендіру мәселесіне С.А.Бешенков, Б.С.Гершунский, А.П.Ершов, М.П.Лапчик, В.В.Лукин, Е.А.Машбиц, В.М.Монахов, И.В.Роберт және басқалардың еңбектері арналған [4].Қазіргі кезде Қазақстан Республикасында білім беруді ақпараттандыру

мәселесі бойынша төмендегідей негізгі ғылыми мектептер қалыптасып, кешенді және нақты зерттеулер жүргізілуде.

Қорытынды. Цифрлық білім беру ресурсы мұғалімді алмастырмайды, бірақ мұғалімге қосымша материалдар береді, яғни сабақ мазмұнын ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жаңа мультимедиялық мүмкіндіктерімен толтырады, оқушылардың назарын ең маңызды оқу тақырыптарына аударады, қажет болған жағдайда оқушылардың назарын зерттелген көріністердің ерекшеліктеріне аударады, оларды көрнекі түрде көрсетеді, сабақтың мазмұнын қоғамда болып жатқан өзгерістермен түсінуге мүмкіндік береді, өмірлік тәжірибе мүдделермен және басқа құбылыстармен байланысты қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Мемлекет басшысы Қасым Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 1-қыркүйектегі «Әділетті мемлекет.Біртұтас ұлт.Берекелі қоғам» атты Қазақстан халқына жолдауы
2. Svetlana Arcadievna Kotova , Olga Valerievna Zudenkova . JOURNAL OF SHADRINSK STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY,2020 .117-122 p
3. «Современные научные исследования и инновации».Капустин А.Н., Остапенко Р.И. Использование интернет-ресурсов в процессе решения математических задач студентами вузов, 2014г
4. Элейн Уилсон. Оқыту мен оқу сапасын арттыру үшін сабақтарда сандық технологияларды қолдану / Педагогикалық диалог. №2 (12) 2015 13-17-б

ӘӨЖ

ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІҢ ӘДЕБИЕТ ПӘНІН МЕҢГЕРТУДЕГІ РӨЛІ

Мекенбек А.Ж- М1701-11 оқу тобының магистранты

Ғылыми жетекшісі: Мыңбаева А. – PhD доктор.

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

Данная статья посвящена Эффективные способы применения интерактивных методов в преподавании литературы.

Summary

This article is devoted to effective ways of using interactive methods in teaching literature.

Интербелсенді оқыту - бұл танымдық іс-әрекетті ұйымдастырудың ерекше формасы. Интербелсенді ("Inter" - өзара," act " - әрекет ету) – өзара әрекеттесуді, сөйлесу режимінде болуды, біреумен диалог жасауды білдіреді. Белсенді әдістерден айырмашылығы, интербелсенді әдістер оқушылардың тек мұғаліммен ғана емес, сонымен бірге бір-бірімен де кеңірек қарым-қатынас жасауына және оқу процесінде оқушылардың белсенділігінің үстемдігіне бағытталған. Мұғалімнің интербелсенді сабақтардағы орны оқушылардың сабақ мақсаттарына жету бағытына байланысты. Сабақ жоспарының негізі интербелсенді жаттығулар мен тапсырмалар болып табылады, тапсырма барысында оқушы материалды оқиды. Ол нақты және болжамды мақсаттарды білдіреді. Осындай мақсаттардың

бірі -ыңғайлы оқу жағдайларын жасау, онда оқушы өзінің жетістігін, интеллектуалдық қабілеттілігін сезінеді, бұл оқу процесінің өзін нәтижелі етеді. Интербелсенді оқыту - бұл мұғалім мен оқушының диалогқа негізделген өзара әрекеттесуінің күрделі процесі. Диалогқа қатысу тек тыңдауды, естуді, сөйлеуді ғана емес, түсінуді де қажет етеді. Демек, қызықты, сындарлы диалог құруды үйрену керек.

Интербелсенді әдіс негізінде мұғалімнің рөлі түбегейлі өзгереді: ол тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар оқушылардың өзіндік шығармашылық жұмысының жетекшісі, бастамашысы. Оқытудың интербелсенді әдісі инновациялық әдіс болып табылады.

Оқытудың интербелсенді әдістерінің негізгі міндеттері:

- Оқушылардың оқуға деген қызығушылығын арттыру;
- Оқу материалын игеру тиімділігін арттыру;
- Оқушыларға оқу ақпаратын өз бетінше іздеуге мүмкіндік беру, қойылған оқу міндеттерін шешудің жолдары мен нұсқалары.;
- Білім беру үдерісі кезінде оқушылар арасында өзара іс-әрекет, ұжымда (командада, топта және т. б.) жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру, басқа оқушылардың көзқарасын,ойын құрметтеу және сөз бостандығының болуы;
- Оқушылардың өз пікірін білдіруі және оны дәлелдеу қабілетін қалыптастыру;
- Қажетті өмірлік және кәсіби дағдыларды қалыптастыру мен дамыту.

Әдебиет сабақтарында интерактивті технологияларды қолдану оқушылардың сыни ойлауын дамытуға, оқу және тіл мәдениетін арттыруға, оқу материалы мен жеке оқу іс-әрекетін өз бетінше талдау дағдыларын қалыптастыруға, басқалардың пікіріне құрметпен қарауға, полемика мен өзін-өзі таныстыру мәдениетін дамытуға ықпал етеді. Мұндай әдебиет сабағында мұғалімнің рөлі де айтарлықтай өзгереді. Оқытудың интербелсенді әдістерін қолдана отырып, мұғалім оқушылардың оқу іс-әрекетін белсендіреді, интербелсенді сабақтар кезінде оқушылар ұжымының ұйымдастырушысы, кеңесшісі болады. Оқушыларға коммуникативті дағдылар мен қарым-қатынас дағдыларын игеруге мүмкіндік береді.

Интербелсенді оқытуды ұйымдастыру өмірлік жағдайларды модельдеуді, рөлдік ойындарды пайдалануды, аналитикалық қызмет барысында мәселелерді жалпы шешуге жағдай жасауды қарастырады. Мұндай оқыту кезінде оқушылар басқа адамдармен қарым-қатынас жасауды, сыни тұрғыдан ойлауды, ойластырылған шешім қабылдауды үйренеді. Интерактивті әдістерді қолдану-бұл

әдебиет сабағында осындай атмосфераны құру тәсілі, ол ынтымақтастыққа ықпал етеді, жеке тұлғаға бағытталған оқытуды толығымен жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Мұғалімнің сабақта уақытын ұтымды пайдалануға және сабақтың мақсаттарын жүзеге асыру үшін көмекшілерді дайындауға мүмкіндігі бар.

Менің ойымша, әдебиет сабақтарын орта мектепте жүргізуде интербелсенді оқытудың өнімді әдістері ретінде кейс, микрофон, броундық қозғалыс, айналмалы үштік, миға шабуыл әдістерін қолдануымызға болады

Кейс әдісі- осындай жақсы қалыптасқан әдістерді біріктіреді: Жоба әдісі, рөлдік ойын, ситуациялық талдау және тағы басқалар. Әдебиет сабақтарындағы жалпы мәселені шешуде барлық оқушыларға оқу материалын, қосымша ақпаратты толық түсінуге және игеруге, ең бастысы – бірлесіп және өз бетінше жұмыс істеуге үйренуге мүмкіндік беретін бірлескен іс-әрекет.

Микрофон әдісі - үй тапсырмасын сұрау,білім деңгейін тексеру, ынталандыру немесе сабақты қорытындылау үшін сабақтарда пайдалануға болады. Бұл оқушылардың максималды санын тартуға, балалардың материалға қаншалықты қызығушылық танытқанын немесе оны меңгергенін анықтауға көмектеседі. Әдісті қолдануда - оқушылар кезек-кезек сұрақтарға жауап береді. Бұл әдісте сіз ойыншық микрофонды қолдана аласыз немесе кез-келген затты қолдануға болады, ол микрофон рөлін атқарады. Әр оқушының сөйлеуге мүмкіндігі болғаны жөн. Сұрақтарды қиындық деңгейлері бойынша бөлуге болады. Әдебиет сабағында шығарманы меңгергенін білу үшін мына сұрақтарды қоюмызға болады:

- Егер сізге шығарма кейіпкері болу мүмкіндігі берілсе , қай кейіпкерді таңдар едіңіз? Неліктен?
- Шығарманы оқу барысында қандай жағдай қатты әсер етті?
- Кейіпкер орнында болсаңыз қандай таңдау жасар едіңіз?

"Броундық қозғалыс" әдісі - берілген ақпаратты жинау мақсатында оқушылардың сынып/аудитория ішінде еркін қозғалыс жасау мүмкіншілігі. Бұл әдіс арқылы сұрақтардың әртүрлі түрлерін тұжырымдау қабілеті, ал шет тілі сабақтарында оларды дұрыс интонациямен айту мүмкіндігі дамиды. Осы стратегияны іске асыру үшін интербелсенді өзара іс-қимыл тәсілдерінің бес тобы пайдаланылуы мүмкін: "сұхбат", "ақпарат Банкі", "жұпты іздеу", "іс-қимылдарды үйлестіру", "пікірталас ойыны", олар қатысушылардың барлығын қарым-қатынасқа қосу үшін жағдай жасайды. Бұл әдістер тобының жалпы ерекшелігі-әртүрлі оқу пәндері бойынша ұсынылған тезисті жан-жақты талқылай отырып, оқушылар интербелсенді өзара әрекеттесудің коммуникативті және шығармашылық дағдыларын жетілдіреді.

"Миға шабуыл" ("Брейнсторминг") - бұл белгілі және белсенді қолданылатын интербелсенді әдіс, өйткені ол әрбір оқушыға сабаққа толық қатысуға мүмкіндік береді, оқушыларға жағдай немесе проблема туралы әртүрлі идеяларды еркін және ашық айтуға мүмкіндік береді, қиялды немесе шығармашылықты қолдануға

шақырады. Бұл функционалды сауаттылықты қалыптастыру кезінде қажет шешендік сөйлеуді дамытуға көмектеседі. Стратегияның мақсаты-мәтінге қатысты алдыңғы білім мен тәжірибені өзектендіру. Сабақта барлық оқушылар 2 топқа бөлінеді. Бірінші топ - "идея генераторлары" біраз уақыттан бері талқыланатын мәселені шешудің көптеген нұсқаларын ұсынуы керек. Топта бір адам таңдалады, оған барлық пайда болған идеяларды жазу тапсырылады. Екінші топ - "талдаушылар" - бірінші нұсқалар тізімінен алады және жаңа ештеңе қоспай, әр ұсынысты қарастырады, ең ақылға қонымды және орындысын таңдайды. Таңдалған ұсыныстар топтастырылады және жарияланады.

Әдебиеттегі оқу материалының мазмұны әр түрлі білім түрлерін қамтиды, бұл көбінесе оқушылардың оқудың әртүрлі кезеңдерінде түсінудің, игерудің күрделілігін, полисемиясын анықтайды. Осы себепті есепке алу материалының құрылымдық және мазмұндық күрделілігі білім алушының жеке қасиеттерін дамыту мен қалыптастырудағы сәттілік пен нәтижелілікті анықтайтын оқытудың интерактивті әдістерін шығармашылықпен қолданудың өте перспективалы негізі болып табылады. Осылайша, әдебиет сабақтарында әр түрлі интерактивті технологияларды қолдану мектепте де, жоғары оқу орындарында да тиімді, өйткені ол, ең алдымен, қазіргі білім беру ортасын ақпараттандыру процесіне сәйкес дәстүрлі сабақтың құрылымына жаңалық элементін енгізеді, қызығушылық тудырады, сонымен қатар студенттердің танымдық белсенділігін қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер:

1. С.Т.Мұхаметжанова, Ж.Ә.Жартынова «Интерактивті жабдықтармен жұмыс жасаудың әдіс-тәсілдері». Алматы, 2008.
2. Ә.Әлметова «Оқытуда интерактивті әдісті қолдану» 2003ж.
3. Интерактивные формы,методы и средства обучения.-Ростов-на-Дону,2003.

ӘӨЖ 376.4

БОЛАШАҚ МАМАНДАРҒА ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ КОМПЬЮТЕРЛІК БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫН ПАЙДАЛАНУ

Оралбекова А.К.-PhD, доцент м.а.

Арзымбетова Ш.Ж.-п.ғ.к., профессор м.а.

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В этой статье рассмотрены проблемы подготовки будущих специалистов к использованию компьютерных образовательных программ в условиях инклюзивного образования. Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (Грант № AP08043508-Инклюзивті білім беру жағдайында мектеп жасына дейінгі балаларды мектепке бейімдеу үшін «Әлемді тану» компьютерлік білім беру бағдарламасын жасау)», где AP08043508 – ИРН проекта.

Summary

This article discusses the problems of preparing future specialists for the use of computer educational programs in the context of inclusive education. This study is financed by the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (Grant № AP08043508- Creating a computer-based educational program "Alemdi Tanu" to train pre-school children in the context of inclusive education)

Мектеп өмірі туралы білім беру проблемасын шешу маңыздылығы, инклюзивті білім беру жағдайында балаларды мектепке бейімдеу; мұғалімнің кәсіби іс-әрекеттерді орындау кезінде педагогикалық және психологиялық аспектілерді ескеру қабілеті; нормативтік құжаттар мен оқу материалдарына сәйкес компьютерлік білім беру бағдарламаларын қолдану мүмкіндіктері инклюзивті білім беру жағдайында мектепке дейінгі жастағы балаларды оқыту мен тәрбиелеудің өзектілігін анықтайды. Сонымен қатар, инклюзивті білім беру жағдайында мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту мен тәрбиелеу және балаларды мектепке бейімдеу үшін мұғалімдерді дайындау маңызды.

Болашақ мамандарға білім беруде компьютерлік білім беру бағдарламасын пайдалану үшін тиімді мультимедиялық құралдарды ұсынуға болады, атап айтсақ «Әлемді тану» бағдарламасы. Бұл бағдарлама AP08043508-«Инклюзивті білім беру жағдайында мектеп жасына дейінгі балаларды мектепке бейімдеу үшін «Әлемді тану» компьютерлік білім беру бағдарламасын жасау» Жас ғалымдарға арналған ҚР БжҒМ гранттық қаржыландыру жобасы «Мәңгілік ел» ғылыми негіздері» (XXI ғасыр білім, гуманитарлық ғылымдар саласының іргелі және қолданбалы зерттеулері) бағыты бойынша 7 қаңтар 2020 ж. – 27 желтоқсан 2022 жж. аралығында жүзеге асырылуда

Жобаның негізгі идеясы мектепке дейінгі жастағы балаларды заманауи инновациялық технологияларға негізделген инклюзивті білім беру жағдайына бейімдеу үшін тиімді «Әлемді тану» компьютерлік білім беру бағдарламасын құру, сондай-ақ инклюзивті білім беру жүйесінде сапалы жаңа тәсілдерді құру және мектеп жасына дейінгі балаларды мектепке әлеуметтік-психологиялық-педагогикалық тұрғыдан дайындау болып табылады.

Зерттеудің мақсаты мектепке дейінгі балаларды инклюзивті білім беру жағдайында мектепке бейімдеу, сонымен қатар мектепке дейінгі білім беру жүйесінде сапалы жаңа тәсілдерді құру үшін «Әлемді тану» компьютерлік білім беру бағдарламасын әзірлеу мен іске асырудың теориялық негіздерін жасау және ғылыми-әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз ету [1].

Зерттеу барысында мектепке дейінгі жастағы балаларды инклюзивті білім беру жағдайындағы мектепке бейімдеу үшін компьютерлік білім беру бағдарламасын қолданудың халықаралық тәжірибесі талданып, зерттеудің практикалық маңыздылығы болып мультимедиялық бағдарламалық өнімді ("Әлемді тану" компьютерлік білім беру бағдарламасы) жасау және мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында балалармен жұмыс істеу үшін әдістемелік сүйемелдеу, сондай-ақ педагогтарға арналған педагогикалық ұсынымдарды әзірлеу болып табылады.

Инклюзивті тәжірибе білім алуға балалардың барлығы да теңдей қолжетімді болуы керек деген идеяны іске асырады. Мұнда балалардың жеке басының, тұлғалық ерекшеліктері, білім алудағы жетістіктері, ана тілі, мәдениеті, психикалық және дене мүмкіндіктері білім алу жолында кедергі болмауы керек екендігі негізгі мәселе.

Қазіргі кезде инклюзивті білім беру жүйесі өзінің ғылыми негіздері мен теориялық әдіснамасын кемелдендіруге ұмтылады. Ол әдіснаманың басты ерекшелігі сонда, бұл сала бойынша бала - оқытуды қажет ететін, бірақ түрлі қажеттілік деңгейлері бар адам. Инклюзивті білім беру әртүрлі деңгейде білім алатын дамуында иерекшеліктері бар балаларды қажеттіліктерін қанағаттандыруға икемді болып келетін әдіс-тәсілдерді зерттеумен айналысады [2].

Бағдарламамен қамтамасыз етушілер сонымен бірге мүмкіндігі шектеулі жандардың қажеттіліктерін де есепке алады. Мәселен, Google Gesture қосымшасы мылқаулардың тілін қарапайым мәтінге аударуға мүмкіндік береді. Көзі нашар көретіндер үшін арнайы Jaws және NVDA бағдарламасы экран бағдарламасын үлкейтілген қаріптер арқылы көрсете алады. Осы қосымшалардың элементтерін қосқанда, «Әлемді Тану» компьютерлік бағдарламасы, ол қарым-қатынас дағдыны қолдануға мүмкіндік береді және барлық мектеп жасына дейінгі балалар сөйлесе алатын және достар таба алатын жалпы чат бола алады [3].

Біздің пікірімізше, компьютерді инклюзивті оқу үдерісіне осы мақсатта қолдану оқушылардың вербалды іс-әрекетін, оның ішінде даму ерекшеліктерін үш жақтан қамтамасыз етуге мүмкіндік береді:

-оқушылардың сабақтан қолы бос уақытында техникалық құрал – компьютер арқылы электронды почта немесе әлеуметтік желі арқылы қарым-қатынас жасауы;

-оқушының компьютермен интерактивті өзара байланыс жасауы (сауал жасау, ақпараттарды өңдеу, деректердің электронды базаларымен жұмыс). Бұл жағдайда компьютер пайдаланушының серіктесі ретінде қаралады;

-сынып ұжымының үшжақты қарым-қатынасы: оқушылар, мұғалім және компьютер. Бұл – оқу іс-әрекетіндегі қарым-қатынас жасау амалдарының бірі.

Заманауи компьютерлі оқыту бағдарламаларын сауатты пайдалану оқытуда ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ынтасын арттыруға мүмкіндік береді. Олардың нақты заттарды немесе құбылыстарды түс, қимыл, дыбыс жағынан жаңаша қабылдауына мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде олардың қабілетінің барынша кеңінен ашылуына, ойлау жүйесінің белсенді қызмет атқаруына ықпал етеді.

Бүгінгі таңда компьютерлі оқыту бағдарламалары:

-мүмкіндігі шектеулі және дені сау оқушылардың ақпараттық біліктіліктерін нығайтуға;

-оқу, танымдық, коммуникативтік уәждемелерін (пәнге, қарым-қатынас жасауға деген қызығушылықтарының артуы, өзін-өзі тану, өзін-өзі бағалау қасиеттерінің нығаюы) нығайтуға;

-оқу материалдарын экранда үлкен қызығушылық туғызатын ойын және оқу түрінде көрсетуге;
-инклюзивті жағдайларда мектепке дейінгі жастағы балаларға көркем-бейнелі ойлауын дамытуға ықпал етуге;
-шамадан тыс ауырлық түсірмей, қимыл, дыбыс, мультипликацияның көмегімен балалар назарын аудара білуге;
-ерекше білім беруді қажет ететін балаларда зерттеу қабілетін, танымдық белсенділікті, дағдылар мен талантын оятуға;
-проблемалық мәселелерді шешу мен қиындықтарды жеңуде балаларды ынталандырып отыруға ықпал етеді [4].

2018 жылы Жапон университеттерінің бірінде екі профессор, Сатоши Сакаи мен Эйити Миязаки 3D принтерін жасап шығарды. Бұл принтер оқытушыларға физикалық кемістігі бар студенттерді қолдау үшін қолданылатын құралдарды жасап шығаруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оқытушылар сабақтарға арналған оқу материалдарын өздері жасай алады.

Сакаи 360 градусқа суретке түсіре алатын камералар мен микрофондар дайындады, олар арнайы сарапшылардың дәрістеріне қосыла алмайтын мұғалімдерге қашықтықтан қосылуға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, Сакаи видео көріп, мұғалімдермен бетпе-бет кездескеннен кейін мұғалімдерге білім алушылармен қарым-қатынасты қалай құрып, жақсартуға болатындығы туралы кеңестер берді (Кейко Ямагучи, 2018).

Ерекше білімді қажет ететін балалармен жұмыс жасауда қажет болатын көптеген АКТ құралдары бар: NOVA Chat, DynaVox xPress, Maestro, Read 180, MangoMon, Photo Vocabulary, Wayland, N.Y., New Castle, Del., Kansas City, Mo. және т.б.

Біз ұсынып тұрған *Әлемді тану Веб-ойынының 6 мақсаты*

Жиһанкез Алимен бірге Қазақстанның көрікті жерлерімен танысады, Әдепті Әсеммен бірге ортада өзін-өзі ұстау әдебімен танысады, Білімді Іліммен бірге сандар, әріптер, түстер мен фигуралар әлемімен танысады, Шуақты Нұрмен өзін-өзі таныстыруды үйренеді, Тазалық сақшысы Тазабекпен тазалық ережелерімен, өз-өзіне қызмет көрсету тәртәбәмен танысады, Зерттеуші Табиғатпен жан-жануарлар және олардың әлемімен танысады.

Білімді Ілім Ойынның мақсаты

- *сандар әлемімен танысады;*
- *әріптер әлемімен танысады;*
- *түстар әлемімен танысады;*
- *пішіндер әлемімен танысады.*

Зерттеуші Табиғаттың мақсаты:

- *жануарлар әлемімен танысады;*
- *жануарларды мекені, түрі, түсі, қоректі, дауысы, құрылысы бойынша ажыратып үйренеді;*
- *«қызыл кітапқа» енген жануарлармен танысады;*
- *жануарларды санау арқылы «көп» және «аз» ұғымдарымен танысады;*
- *жануарларды қорғау жолдарымен танысады.*

Шуақты Нұрдың мақсаты:

- *өз-өзін таныстыруды үйренеді;*
- *отбасы мүшелерімен танысады;*
- *үй бөлмелері және жиһаздармен танысады;*
- *мектеп бөлмелері мен жиһаздарымен танысады;*
- *мамандық иелерімен танысады;*
- *жақсы және жаман досты ажыратып үйренеді;*
- *достармен қарым-қатынас құруды үйренеді;*
- *сезім және хоббимен таныссады.*

Жиһанкез Алидың мақсаты:

- *жыл мезгілдерімен танысады;*
- *жыл мезгілдеріне сай киімдерді ажыратып үйренеді;*
- *қыстық және жаздық спорт түрлерімен танысады;*
- *қазақ ұлттық аспаптарымен танысады;*
- *қазақстан аумағында өсетін ерекше гүлдермен танысады;*
- *картамен қолдануды үйренеді;*

Әдепті Әсемнің мақсаты:

- *ізетті сөздермен танысады;*
- *мектепте, үйде, қонақта өзін-өзі ұстау әдебімен танысады;*
- *қонақ күту әдебімен танысады;*
- *дастархан әдебімен танысады;*
- *жол жүру ережелерімен танысады.*

Тазалық сақшысы Табиғаттың

- *жеке тазалық ережелерімен танысады;*
- *өз-өзіне қызмет көрсету тәртібімен танысады;*
- *тұрмыстық техникалармен қолдануды үйренеді;*
- *пайдалы және пайдасыз тағамдарды ажыратып үйренеді;*
- *дәруменге бай көкеністер мен жемістермен танысады.*

Әр кейіпкер негізгі төрт тақырыппен таныстырады. Әр тақырыпта оннан астам ойын қамтылған. Әр ойын авторлық дизайн, музыка, анимация, ерекше дыбыстар, арнайы эффектерден тұрады. Ойындар «үйрету - қайталау – пысықтау» моделі бойынша даярланды. Карточкаларды қолдану: дұрыс жауапты таңдайды. Қорытындылай келе, біз келесідей ұсыныстарды тұжырымдай аламыз: біздің алған зерттеу нәтижелері тек Шымкент қаласының оқытушыларының мәліметтеріне сүйеніп жасалды, сонымен қатар зерттеу нәтижесіне әлеуметтік-мәдени және техникалық факторлардың ықпалын ескерген жөн, болашақта көпфакторлы, ауқымды зерттеу жұмыстары жүргізіледі; оқытушылардың цифрлы құзыреттіліктерін дамыту жұмыстарын жүргізу маңызды; болашақ оқытушыларды даярлауда “Инклюзивті білім берудегі АКТ” курстарын оқу бағдарламасына қосуды ұсынамыз, сонымен қатар «Мектепке дейінгі балаларды АКТ арқылы оқыту» атты АКТ-ны білім беру жүйесінде тиімді қолдану мұғалімдерге арналған біліктілікті арттыру курсын қосу қажет.

Әдебиеттер

1. Оралбекова А.К. Мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс жасауда болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану негіздері////Л.Н. Гумилев ат. ЕҰУ-нің Хабаршы. «Гуманитарлық ғылымдар сериясы. – Астана. №3 (112), 2016.- Б. 347-350.
2. Инклюзивті білім беру жағдайында қызмет ететін мұғалімдердің кәсіби құзіреттіліктеріне қойылатын талаптарды дайындау бойынша әдістемелік ұсынымдар.– Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 32 б.
3. Артыкбаева Е.В. Теория и технология электронного обучения в общеобразовательной школе: дисс…доктор. пед. наук: 13.00.02, Алматы, 2010. - 332 с.
4. Oralbekova A.K., Suleimen M.M. ICTs in inclusive education: international experience. Әл-Фараби ат. ҚазҰПУ Хабаршысы (педагогикалық ғылымдар сериясы). - 2020. - №3 (64) – P. 78-88.

УДК 796.011

IMPLEMENTATION OF THE UPDATED PROGRAM FOR SECONDARY SCHOOL ON THE TECHNOLOGY OF WORKING WITH TEXTS WITH STUDENTS IN GRADES 9-11

Глянько Л.М. – студентка группы М 1703-81
Научный руководитель: Абрамова Г.И. - к.ф.н., доцент
Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент

Резюме

Чтение – это самостоятельный вид речевой деятельности, который обеспечивает письменную форму общения. Оно занимает одно из главных мест по использованию, доступности и важности, так как именно на основе навыков чтения происходит и развитие навыков говорения и письма.

Түйін

Оқу – қарым-қатынастың жазбаша түрін беретін сөйлеу әрекетінің түрі. Ауызша және жазбаша сөйлеу дағдысы оқу дағдысы негізінде қалыптасатындықтан, ол қолданысы, қолжетімділігі, маңыздылығы жағынан негізгі орындардың бірін алады.

Writing is one of the types of language skills, the purpose of which is to transfer information in written form according to a situation and a sphere of communication. For its part, reading is also one of the types of the four language skills, aimed at obtaining any kind of information from written sources, for example, books, magazines, articles. Despite the fact that these two types of speech activity differ from each other in that writing refers to a productive type of speech activity, and reading is a receptive type, work with Internet resources and other types of digital technologies involves close interaction of these two types of speech activity. For example, on various message boards, we used to read posts and at the same time write comments. In the same way, we use email, where we read letters and reply to them in writing form. For this reason, when developing writing and reading skills in English, the challenge before a teacher is to combine these two types of speech activity and to create situations of real communication on the Internet.

In the conditions of a specialized school with in-depth study of the English language, teachers have the opportunity not only to use the materials of newspapers and magazines in English, but also to rely on various journalistic texts that are offered in the educational and methodological complexes of the Longman publishing house. Of course, in order to achieve the desired results, the teacher needs to correctly and consistently organize work with texts at each level of education.

The texts that students deal with differ in their information richness. Specific methodological work to develop the ability to read among schoolchildren should take into account the psychological characteristics of understanding. Comprehension is the decisive moment of reading. To understand the text means to make its content your property, to know the thoughts, feelings and will of the author, to draw conclusions for yourself and act accordingly. The process of reading does not end with the understanding of the text, but continues with some kind of speech act as a form of verbal behavior. Understanding belongs to the realm of thinking.

Widely using journalistic and artistic authentic texts in the classroom means bringing foreign language teaching as close as possible to the needs of real life, showing students the need, importance and benefits of knowing a foreign language. These materials help in instilling in schoolchildren a sense of citizenship, developing interest in the events of international life; they provide an illustration and extension of the knowledge acquired in the classroom at school.

One of the most effective means for developing writing and reading skills in English is the usage of blogs in studying process. Blogs perform various functions, among which the main function is sharing of any information, ideas, news. Blogs can be used for various purposes. Thus, each student can create his own blog to publish and store written works, for example, essays; to keep a personal diary with homeworks on reading tasks. Teachers can also start their own blog to post homework tasks for students in the form of photo, text, video. Also, using opportunities of a blog, teachers can give advices and methodological recommendations to students. Thus, a blog allows teachers not to waste resources such as money and time on printing papers.

One of the most effective tools for developing reading skills among students of the 11th grade is using the website BBC Learning English. This website is one of the best resources for learning English used all over the world. This Internet resource offers great opportunities for acquisition of all the language skills, as well as for developing grammar, pronunciation and increasing vocabulary. BBC Learning English provides a great opportunity to learn English according to different levels of language proficiency. Each user can choose courses depending on their level of English. This website contains a huge number of posts on various topics, as well as useful videos, after which questions for discussion are offered. Students are supposed to leave thesis comments with their opinions after a certain post or video, and also students could see comments of people from all over the world and communicate with them. A very useful task is analyzing and searching for grammatical or spelling errors in the comments of other users. Also, the students are asked to choose the most interesting and well-argued answer from all the comments. After discussing a topic and analyzing all the comments students are supposed to write an argumentative essay. This resource helps to develop not only

writing skills, but also communication skills and critical thinking while analyzing topics and writing agreements and disagreements in students' essays.

Using various Internet resources in English lessons in the 11th grade, it is safe to say that the Internet resource Rewordify turned out to be the most useful and productive resource for teaching reading. The advantage of this resource is the ability to simplify reading and make this process more interesting and effective. The purpose of using this resource in teaching reading is to develop analytical reading skills. This resource allows students to facilitate the reading process by replacing hard and unfamiliar words with simple ones. This makes it possible to understand more information without wasting time looking for unfamiliar words in dictionaries and accordingly, increase reading speed.

I would like to draw attention to one more aspect when working with authentic journalistic materials: modern mass media are increasingly changing their external and internal appearance and are intensifying the search for new sources of information and new forms of its presentation. Therefore, when working with texts with students, I always set a goal to increase my own awareness, improve my knowledge in the field of English. Over the course of several years, I have accumulated some experience in the phased work with journalistic materials. In addition to textbook texts, I regularly use selections of articles from English-language newspapers and magazines that correspond to the topic being studied. Not every material is suitable for working with publications of newspapers and magazines. I determine his choice, firstly, by the content and, secondly, by the linguistic form in which this material is clothed. Thus, reports that deal with purely local incidents, or special articles on technology, agriculture, jurisprudence, and other issues, can often be completely unsuitable for the purposes of teaching English. As for the language form, the criterion in this case should be the knowledge of the students and the specific tasks of the lesson. Since the use of newspaper articles alternates with the usual lessons based on textbook materials, then, naturally, I select them in accordance with what lexical and grammatical stock of knowledge the students already have and require special illustration, consolidation or expansion on the basis of new, relevant topics.

Systematic work with journalistic texts teaches schoolchildren not only to determine the main idea of the text, but also to answer questions about the content, retell the text, summarize the main thoughts, and express their attitude to what they read. In everyday speech, and especially in newspaper terminology, stereotypical expressions have developed over the years. They make it possible not only to conveniently maintain a conversation, but also to quickly convey information.

Based on the analyzed Internet resources, it can be concluded that the application of various exercises with the usage of digital technologies in English lessons in teaching reading and writing skills is an effective means to achieve many learning outcomes, and it is also a worthy replacement for old traditional forms of teaching.

Thus, working with publicistic materials contributes to the development of many practically important language and speech skills and abilities: to understand syntactically and lexically complicated texts, to understand informatively rich speech by ear, that is, listening, writing and oral presentation, translation of messages of the most

diverse content. Different types of reading develop in a complex: introductory, studying, search; that is, a natural ‘flexible’ reading is formed. Students improve the skills to process the source information so that it is adequately understood, firmly mastered and possible for updating in other speech situations. In addition, the logical thinking of students develops; they can overcome psychological barriers before large articles and do not feel the desire for any unfamiliar word to resort to the help of a dictionary. And as a result - easier adaptation of students entering universities to further foreign language classes.

Литература:

1 American Management Association, Critical Skills Survey. - 2012.

2 Dede C. Comparing Frameworks for 21st Century Skills. - Bloomington: Solution Tree Press, 2010. - 75 p.

3 Hattie J. Visible learning for teachers: Maximizing impact on learning. - London: Routledge/Taylor & Francis Group, 2012. - 296 p.

4 Dewey J. How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process. - Boston: MA D.C. Heath & Co Publishers, 2008. - 375 p.

5 Facione P. Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction. - California: The California Academic Press, 2010. - 20 p.

ӘОЖ 159.9 (075.8)

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ, ЛОГИКАЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУДАҒЫ ЭЛЕКТИВТІ ТАҢДАУ КУРСТАРЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Э.Б. Жаппарбергенова – б.ғ.к., доцент, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Ж.Н. Тулешова - Биология пәні мұғалімі, №2 мамандандырылған үш тілде оқытатын мектеп-интернаты, Шымкент, Қазақстан

И.Е.Қадралиева - «Биология педагогтерін даярлау» мамандығының 2-курс магистранты, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье освещаются проблемы, связанные с тем, что в современной общеобразовательной сфере выбор по предмету биология, т. е. на основе элективного курса, имеет мало авторской программы и специальных заданий. В этой связи, составив курс элективного выбора «Физиология животных», мы нацелились на углубленное изучение физиологии животных, повышая творческую мотивацию учащихся. Также предложены пути их решения с олимпийскими заданиями, приведены научные данные для повышения качества знаний учащихся и достижения высоких результатов в конкурсах знаний.

Summary

The article highlights the problems associated with the fact that in the modern general education field, the choice of the subject of biology, i.e. on the basis of an elective course, has little author's program and special tasks. In this regard, having compiled the elective choice course "Animal physiology", we aimed at an in-depth study of animal physiology, increasing the creative motivation of students. The ways of solving them with Olympic tasks are also proposed, scientific data are provided to improve the quality of students' knowledge and achieve high results in knowledge competitions.

Тақырыптың өзектілігі. Қазіргі таңда жалпы орта мектептерінде биология пәні бойынша таңдау элективті курс негізінде авторлық бағдарлама мен лайықталған тапсырмалардың жоқтығы қиындық тудырып келеді. Интернет желісіндегі көптеген бағдарламалар ЖОО-ның ұстаздарымен дайындалған материалдар орта білімді оқыту мекемелеріне сәйкес келмей, лайықты тапсырмалардың ғылыми терең бағытталғандығы оқу үдерісіне оңтайлы емес әсер етеді.

«Жаңа Қазақстанның» заманауи талаптарына сәйкес ұстаздардың болашақ жетелеушісі екендігі нақтыланып тұрғаны сөзсіз. Әрбір ұстаздың білікті де білімді ұрпақ тәрбиелеудің басты қайнары екендігімізді ұмытпауымыз қажет және талмай–таянбай еңбек ету керекпіз. Әрбір еңбектің арқасында біздің жемісіміз бен жемісті күндеріміз толағай болмақ. Жастар - біздің болашағымыз, әрбір жас тұлғаның тәрбиесі үлкен жауапкершілік [1].

Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының «Білім беру жүйесінің міндеттері – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шыңдауға бағытталған. Қазіргі кезеңде әрбір мұғалімнің алдына қойылып отырған басты міндеттердің бірі – оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және жаңа педагогикалық технологияларды меңгеру.

Мақаланың практикалық құндылығы. №2 мамандандырылған үш тілде оқытатын мектеп-интернатында биология пәнін оқытудың негізінде мемлекеттік стандарт жүктемесі бойынша барлық сыныптарға элективті таңдау курстары берілген. Осыған орай, мақалада маңызды әрі өзекті тақырыптарды қамтиды. Барлық тарауларға берілген тақырыптардың теориясы сабақ барысында түсіндіріліп, теориялық білім практикалық тапсырмаларды орындаумен ұштастырылады.Сабақ үдерісінде талқыланып,тапсырмаларды шешу, ізденуге бағытталған жұмыстар бірге шешімі қаралады, бағалану жүргізіледі.

Мақаланың мақсаты: «Жануарлар физиологиясы» элективті таңдау курсын құрастыра отырып, оқушылардың шығармашылық ынтасын жоғарылата келе, жануарлар физиологиясын тереңдетіп оқыту болып келді. Сонымен қатар олимпиадалық тапсырмалармен оларды шешу жолдары ұсынылып, оқушылардың білім деңгейінің сапасын арттыру және білім байқауларында жоғары нәтижеге қол жеткізуге арналған ғылыми деректер келтірілген.

Міндеттері:

1.Элективті таңдау курсына негізделген жылдық жоспар жасау;

2.Тарауларға негізделген тақырыптарды нақтылау;

3.Тақырыптарға негізделген олимпиадалық тапсырмаларды классификациялау;.

4.Олимпиадалық тапсырмаларды шешуде бағалау критерийлер талаптарына негізделе отырып, дескрипторлар құрастыру.

Зерттеу әдістері. Жануарлар физиологиясы элективті таңдау курсының бағдарламасын жасауда 7-сынып биология оқулық стандартындағы бөлімдер мен

тараулар негізге ала отырып, құрастырылды. Оқулықтағы тараулар толық алынып, тізбектелген тақырыптар жүйеленді.

Алынған тапсырмалар Дарын орталығының ұйымдастырылуымен өткізілген 2019-2020-2021-2022 оқу жылдарындағы аудандық, қалалық, облыстық, республикалық кезеңдерінде өткізілген және жасөспірімдер олимпиадасында орындалған тапсырмалар жинақталынды.

Зерттеу нәтижелері және оларды талдау. Жануарлар физиологиясы элективті таңдау курсының бағдарламасын құрастыру жұмысының басында біз төменде көрсетілген нәтижелерге қол жеткізуді жоспарладық.

Күтілетін нәтижелер:

1.Теориялық білімі қалыптасады;

2.Берілген тапсырмаларды өз бетінше орындай алу дағдысы артады;

3.Тапсырмалардағы дәйексіздерді анықтай біледі;

4.Ерекшеліктері мен ұқсас белгілерді классификациялай алады;

5.Тапсырмалардағы реттілік тізбектерді салыстыра анықтай біледі;

Дайындалған тапсырмалар оқушының жүйелі ойлауынан ғылыми ізденіске талпынуға бағыттап ойлану арқылы ойлау дағдысын қалыптастыруға мүмкіндік береді [3]. Түрлі ғылыми әдебиеттердегі материалдарды өз бетінше сараптай алуға, салыстыра білуге, теориялық және практикалық білімдерін жетілдіруге негізделіп даярланды.

1-тарау. Экожүйелер

ІІІ.1 Кіріспе. Алғашқы білімдерін тест арқылы анықтау. /1сағат/

Жалпылама білім деңгейінің алғашқы қадамдары зерделенуі үшін тест тапсырмалары жазылым стратегиясы бойынша жұмыс жасайды,қатемен жұмыс жасалады .Алғашқы білім деңгейлерін жеке саралайды.Пәннің ерекшелігімен таныса отырып, оқу сауаттылығын арттыруға талпыныс жасайды.

ІІІ.2.Қарапайымдылардың экологиясы /1сағат/

Оқылым стратегиясы арқылы мәтінмен танысып, танымдық суреттерді бейнелеу, жазылым стратегиясы арқылы дәптермен жұмыс жасау,қарапайымдылардың түрлерін анықтау.

2тапсырма бойынша кірпікшелі кебісшенің цитологиялық құрылысын анықтайды,белгісіздерді тауып, реттілігі бойынша жеке жазып анықтайды.

ІІІ.3 Қарапайымдылардың географиялық таралу аймағын анықтау

Қарапайымдардың географиялық таралу аймағы бойынша оқулық бойынша анықтайды,ерекшеліктері бойынша классификациялайды.1,2,3,4 тапсырмалары бойынша нәтижесін анықтайды [2].

ІІІ.4. Омыртқасыздар экологиясы /1сағат/

Омыртқасыздардың экологиясы, тіршілік ортасы,бейімделуі,морфологиясы бойынша белгілерін тыңдалым және оқылым стратегиялары бойынша салыстырады.1,2,3,4,5 тапсырмалар бойынша белгісіздерді анықтайды.Практикалық тур бойынша 6,7 тапсырмалар сәйкестігін табады.

ІІІ.5. Омыртқалылар экологиясы /1сағат/

Омыртқалылардың экологиясы бойынша тапсырмалардың шешімін табады, әдебиеттермен жұмыс жасайды.Тестік жұмыстарды орындайды,шешімін

табады.Оқылым стратегиясы бойынша тікентерілер мен хордалылардың ерекшеліктерін талдайды.Сүтқоректілердің бірнеше белгілері бойынша тапсырмалардың шешімін анықтайды.

2-тарау. Тірі организмдерді жүйелеу

ІІІ.1. Тірі организмдер патшалықтарын салыстыру/1сағат/

Жануарлардың белгісіне қарайкласқа жіктейді.Қосмекенділер мен жорғалаушылардың барлық ерекшелігін теориялық ізденеді, айтылым және тыңдалым стратегиясы негізінде жаттығады, есте сақтайды.»Түртіп алу» әдісі арқылы белгілерді жіктейді.

ІІІ.2 Омыртқасыздардың сыртқы құрылысындағы ерекшеліктер/1сағат/

1,2 тапсырмаларды анықтайды, дұрыс жауапты белгілейді. 3-тапсырмада суретке қарап, буынақтыны анықтау үшін дихотомиялық кілтті пайдаланады,б елгілерді ажыратады.

ІІІ.3. Омыртқалылардың сыртқы құрылысындағы ерекшеліктері /1сағат/

1-тапсырмада сүйекті балықтардың сипаттамасын жасайды.Жануарлардың белгісіне қарап класын анықтайды.Өз беттерінше практикалық тур тапсырмаларын орындау үшінғтеориялық білімдерін оқылым стратегиясы арқылы толықтырады.

3-тарау. Жасушалық биология.

ІІІ 1. Жануарлардың құрылыс ерекшеліктерін салыстыру /1сағат/

Тірі организмдердің жасушалық құрылымын оқылым және тыңдалым стратегиясы арқылы меңгереді,құрылыс ерекшеліктерін суреттейді. 1-5тапсырмалар бойынша индукциялау және дедукциялау әрекеттерін жүргізу арқылы тапсырмалардың шешімін табады.

4-тарау. Заттардың тасымалдануы/1сағат/

ІІІ 1. Жануарларда қан айналым мүшелері. /1сағат/

Жүрек-қантамырлар бойынша циклін анықтайды, суреттеп, қан ағысының циклін ажыратады.Қантамырлардың ерекшеліктерін салыстырады.

ІІІ 2. Буылтық құрттар, ұлулардың қан айналым мүшелері/1сағат/

Қанайналым ерекшеліктерін білу үшін топтық талдау жұмысын жасайды, айырмашылықтарын салыстырады.1-тапсырмадағы кесте бойынша дұрыстығын саралайды,бірін-бірі тексереді.

ІІІ 3. Буынаяқтылардың қан айналым мүшелері/1сағат/

Шаянтәріздлердің қанайналым ерекшелігін анықтайды.Суреттегі белгілерді анықтайды.

ІІІ 4. Омыртқалылардың қан айналым мүшелері/1сағат/

1-6 тапсырмаларды жұптасып жасайды, бірін-бірі тексереді.Терминдердің мағыналарын жазылым стратегиясы бойынша сызба түрінде дайындайды.

5-тарау. Тірі организмдердің қоректенуі

ІІІ 1. Жануарлардың қоректену мүшелерінің құрылысы мен қызметі /1сағат/

Гидраның қоректену ерекшелігін анықтайды.Әрбір жасушасының өызметін ажырата біледі.

ІІІ 2. Буылтық құрттар, ұлулардың қоректену мүшелерінің құрылысы мен қызметі/1сағат/

Шұбалшаңның асқорыту сызбасын дәлелдейді, белгісізді тауып,анықтап жазады.

ІІІ 3. Буынаяқтылардың қоректену мүшелерінің құрылысы мен қызметі/1сағат/

Буынаяқтылардың қоректену мүшелерінің құрылысы мен қызметін салыстыра анықтайды, таңбалар мен сандарды сәйкестендіреді.

ІІІ 4. Омыртқалылардың қоректену мүшелерінің құрылысы мен қызметі /1сағат/

Құстардың асқорыту жүйесін анықтайды, таңбаларға асқорыту бөлімдерін нақтылап, реттілігін тауып жазады [4].

6-тарау. Тыныс алу

ІІІ 1. Омыртқалы жануарлардың тыныс алу мүшелерінің құрылысы/1сағат/

1-7 тапсырмалар бойынша теориялық тапсырмаларды орындайды, түрлерді анықтайды, белгісіздерді анықтайды.

ІІІ 2. Омыртқасыз жануарлардың тыныс алу мүшелерінің құрылысы/1сағат/

1тапсырма бойынша буылтыққұрттар, шаянтәрізділер, өрмекшітәріздеер мен жәндіктердің тынысалу ерекшеліктерін анықтай алады.

ІІІ 3. Тыныс алудың анаэробты және аэробты типтері/1сағат/

Тыныс алудың ерекшеліктерін салыстыра алады.Анаэробты және анаэробты тынысалудың айырмашылығын салыстыра алады.

7-тарау. Бөліп шығару

ІІІ 1. Омыртқасыз жануарлардың зәр шығару жүйелерінің құрылысы/1сағат/

Жәндіктер мен жануарлардағы зәршығару ерекшеліктерін анықтай алады.

ІІІ 2. Омыртқалы жануарлардың зәр шығару жүйелерінің құрылысы/1сағат/

Қорытынды. Жұмыстың нәтижесі негізінде 7 сыныпта жүргізілген «Жануарлар физиологиясы» элективті таңдау курсына арналып тақырыптар және тақырыптарға сай тапсырмалар түзілді. Сонымен қатар, жоспарлы инновациялық әдістерді енгізу барысында тәжірибелік сыныптың үлгерімі жоғарлап, жеке дайындалу мен өз бетінше дайындалу процессі қарқындай түсті.

7 сыныпта жүргізілген «Жануарлар физиологиясы» элективті таңдау курсының көмегімен оқушылардың шығармашылық және олимпиадалық сайыстарға қызығушылығы артып, қатысу динамикасы жоғарлады.

Әдебиеттер

1 В.К.Поляков, И.С. Мармузова «Физиология грибов и их практическое применение в производствах», Москва, изд-тво «МГУ», 2017г, 271с.

2 М.М.Құлдыбаев, Н.Қ.Шоқанов «Микробиология пәнінің практикалық сабақтары» Алматы, 1999 ж.

3 Т.А.Егорова. С.М.Клунова. Е.А.Живухина «Основы биотехнологии: учеб. пособие для высш. пед. учеб. Заведении» Москва/ Академия, 2005 г, 176с.

4 Ежов Г.И. «Руководство к практическим знаниям по сельскохозяйственной микробиологии», М//Высшая школа, 1998.

ӘӨЖ 004.896

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ АРҚЫЛЫ КИІМ ТАҢДАУ КЕЗІНДЕ ЦИФРЛЫҚ КЕҢЕСШІ ӘЗІРЛЕУ

Болысбек Мұрат Ержанұлы, студент
Әл-фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті

Резюме

В данной статье пойдет речь о появлении искусственного интеллекта и его использовании в индустрии моды, роли искусственного интеллекта в подборе одежды.

Summary

This article will discuss the emergence of artificial intelligence and its use in the fashion industry, the role of artificial intelligence in the selection of clothes.

Біз XXI ғасырдың ақпараттық технология дәуірі екенін уақыт өткен сайын сезініп, түсініп келеміз. Оның өміріміздегі қажеттіліктері мен өндіріс үшін мүмкіндіктері жыл өткен сайын нақты дәлелденіп келеді. Өткен ғасырдағы автоматтандыру өндіріс саласына ғана тиесілі болса, қазіргі уақытта ақпараттық технология көмегімен адам атқаратын қызметті алмастыратын түрлі бағдарламалар мен арнайы қондырғылар пайда болды. Басқаша айтар болсақ, бұл жасанды интеллекттің дүниеге келуі адам өміріне үлкен өзгерістер алып келді.

Жасанды интеллект (AI) термині алгоритмдердің тіркесімдері арқылы адам миының мүмкіндіктерін молайтуға арналған машиналармен жасалатын барлау операцияларын білдіреді. Нақтырақ айтсақ, жасанды интеллект - бұл белгілі бір машиналарға қоршаған ортаны қабылдауға және оған адамның миына ұқсас жауап беруге мүмкіндік береді. Бұл ойлау, қабылдау, оқыту және мәселелерді шешу сияқты функцияларды орындау қабілетін қамтиды.

1956 жылы Джон МакКарти, Марвин Минский және Клод Шеннон есімдерімен байланысты алғаш рет жасанды интеллект термині енгізіліп, олар оны «интеллектуалды машиналарды, әсіресе интеллектуалды компьютерлік бағдарламаларды жасау ғылымы мен тапқырлығы» деп анықтады[1,7].

Жай тілмен айтқанда, AI немесе жасанды интеллект - бұл машинаның адам ойлау қабілетін әр түрлі тәсілдермен қайталауы: шешім қабылдау, сөйлесу, ойлау және т.б. [2].

Жасанды интеллект қазіргі заманғы технологияның көп бөлігінде бар, әсіресе смартфондарда, планшеттер мен компьютерлерде, интеграцияланған электрондық жүйелері бар барлық құрылғыларға тән.

Жасанды интеллект технологиялары әртүрлі салаларда, соның ішінде сән индустриясында да қолданыс табуда. Бүгінгі таңда сән индустриясы жылдам

қарқынмен дамып келеді. Технология бәрін автоматтандырады, жекелендіреді және жылдамдатады. Өнеркәсіптің аспектілері: кесуге және тігуге болатын роботтардан бастап тенденцияларды болжайтын жасанды интеллект алгоритмдері, киім бөлмесіндегі виртуалды шындық стилі мен айналарына да қатысты.

Жасанды интеллект технологиясы сән индустриясындағы көптеген процестермен бірге жүреді – киім жасаудан бастап сату мен маркетингке дейін. Қазір бұл кең таралған.

Жасанды интеллект технологияларындағы ең маңызды фактор - бұл AI тек орындау үшін қосымша ресурс ретінде пайдаланылмайтыны. Шығармашылық, клиенттермен өзара әрекеттесу - жасанды интеллектте қазірдің өзінде қолданылатын негізгі бағыттар. Жасанды интеллект (AI) негізіндегі ұсыныс жасау жүйелері көп жылдар бойы үйреншікті құбылыс болды және соңғы уақытта ұсыныс жасау жүйелерінде диалогқа бет бұру тренді байқалды[3].

Тек ұсыныс жасау жүйелері ғана емес, жасанды интеллекті қолдануды алып қарастырсақ сән саласы өз ерекшелігімен көзге түседі. Өйткені әр адамның талғамы әр түрлі және сән әлемі белгілі бір дәрежеде әсер етеді. Сәнді келбеттің ерекшелігі әр түрлі заттардың бір-бірімен сәйкес келуінде, сондықтан да дәстүрлі талдауға қарағанда эстетикалық көрсеткішке және соңғы сән жаңалықтарына назар аударылуы қажет.

Сән индустриясында жасанды интеллектті перспективалы болашақ күтуде. Market Research сән нарығында AI-ға жұмсалатын жаһандық шығындар 2019 жылы 229 миллион доллардан 2024 жылға қарай 1260 миллион долларға дейін өседі, орташа жылдық өсу қарқыны 40,8% құрайды [4].

Бұл мәселенің шешімі ретінде жасанды интеллект арқылы жұмыс жасайтын цифрлық кеңесші жобасы. Саладағы басқада шешімдерден айырмашылығы жасанды интеллект тек адам параметрлеріне ғана емес, оған қоса тері түсіне де назар аударады. Қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін қолданушының жеке ақпараты (атап айтқанда бет әлпеті) қабылданбайды.

Жобадағы жасанды интеллекттің жұмыс жасау принциптеріне бөлек - бөлек тоқталып өтетін болсақ, ең бірінші қандай деректерді енгізетінімізді айталық. Енгізілетін деректер бізде визуалды деректер: адам параметрлері (бойы, жасы, өлшемдері) және тері түсін бөлек атаған жөн деп ойлаймын. Өйткені өлшемдері бірдей екі адамға тері түсіне байланысты бір киімнің “сәнді” көріну дәрежесі екі түрлі болады. Келесі кезеңде кіріс деректер жасанды интеллект арқылы өңдеуден өтеді. Жасанды интеллект ретінде көпқабатты нейрондық желі қолданылады. Деректер базасымен бірге жұмыс жасай отырып нейрондық жүйе ең сәнді киімді ұсынатын болады.

Ойымызды қорыта келе айтарымыз, жасанды интеллектті қолдану бүгінгі күн тұрғысынан қарағанда қалыпты жағдайға айналып келеді. Дәл қазір белгілі бір орта немесе қоғамдағы адамдардың белгілі бір бөлігі ғана қолданатынымен келешекте барлық адамның жасанды интеллект қызметіне, оның ішінде киім дизайнері ретіндегі қызметіне жүгіну мүмкіндігі мол. Ол адамдардың уақытын тиімді етеді және қолайлы қызмет түрін ұсынады.

Әдебиеттер

1. А. Ж. Асамбаев Жасанды интеллект негіздері: Оқулық. Алматы, ЖШС РПБК «Дәуір» 2011 ж. – 136 б.
2. Dauvergne, P. AI in the Wild: Sustainability in the Age of Artificial Intelligence; MIT Press: Cambridge, MA, USA, 2020.
3. Gediminas Adomavicius, Bamshad Mobasher, Francesco Ricci, and Alexander Tuzhilin. 2011. Context-Aware Recommender Systems. AI Magazine 32, 3 (oct2011), 67. https://doi.org/10.1609/aimag.v32i3.2364
4. . Markets and Markets.com. AI in Fashion Market by Solutions & Services—2022. Available online: https://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/ai-in-fashion-market-144448991.html#:~{}:text=AI%20in%20fashion%3F-,The%20global%20AI%20in%20fashion%20market%20size%20is%20expected%20to,40.8%25%20during%20the%20forecast%20period (accessed on 4 March 2022)

ӘӨЖ 82-313.2

ҚАЗАҚ ПРОЗАСЫНДАҒЫ ЭКОЛОГИЯ ТАҚЫРЫБЫ ЖӘНЕ ОНЫ ОРТА МЕКТЕПТЕРДЕ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Сапарбаева Қ.Ж., Ергешбай Н.Б.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті

Резюме

В этой статье мы поговорим о проблеме экологии, которая является одной из самых масштабных проблем, стоящих перед миром. В начале статьи мы расскажем об общей экологической ситуации в мире и поговорим о роли литературы на эту тему. После этого проанализируем работы нескольких поэтов, которые писали на тему природы.

Summary

In this article we will talk about the problem of ecology, which is one of the largest problems facing the world. At the beginning of the article we will talk about the general environmental situation in the world and talk about the role of literature on this topic. After that, we will analyze the works of several poets who wrote on the topic of nature.

Жер бетіндегі күллі жанды-жансыз тіршілік атаулының барлығы табиғатпен, бізді қоршаған ортамен байланысты. Адам-табиғаттың баласы, сондықтан табиғаттан тыс және табиғатсыз адамзаттың болуы мүмкін емес. Адам өзінің табиғаттың ең керемет жаратылысы екенін және табиғаттың амандығына жауапты да өзі екенін үнемі есте ұстауы керек. Бірақ ғылым мен техниканың дамыған заманында адамдар өздерінің табиғатқа тәуелді екенін ұмытып бара жатқандай. Табиғатты қоқыс, тұрмыстық қалдықтар, қайта өңдеуге келмейтін заттармен ластау арқылы оның тынысын тарылтудамыз. Бірақ табиғаттың тынысын тарылту өзіміздің болашағымызға да балта шабуын ұмытпауымыз керек. Адам табиғатпен бір болып жаратылғандықтан, табиғаттан бөлек тіршілік ете алмайды,

Әлем әдебиетінде табиғат тақырыбы қай уақытта болмасын қозғалып отырған. Ақын – жазушылар әрдайым табиғаттың бағасын білуге, оны ардақтап, қорғауға шақырады. Адам мен табиғат ажырамас берік байланыста болғандықтан да, табиғат тақырыбының табиғатта кең етек алуы заңды құбылыс. Әлемдегі және біздің еліміздегі экологиялық жағдай ғылыми отырыстарда, билік кабинеттерінде,

жұртшылықпен және эко-белсенділермен кездесулерде барған сайын үлкен даудамай тудырып келеді.

Табиғат пен қоғамның экологиялық мәселелері ғалымдарды ғана емес, ақын-жазушыларды да алаңдатады. Осы себептен де, көркем шығармаларда табиғат көріністері, адам мен табиғаттың ортақ мәселелері, адам қолымен жасалған экологиялық дағдарыстар мен төңкерістерден зардап шеккен адамдар туралы идеялар көрініс тапты.

Қазақ әдебиетінде табиғат тақырыбы, мезгілдер көрінісі, табиғатты бейнелей оытрып, сол бейнені адам бойындағы жақсылы-жаманды қасиеттермен байланыстыру Абай поэззиясының биігінде тұр.

Абай табиғат лирикасына, бізді қоршаған әсем табиғат сұлулығын суреттей отырып, оқырман көңілінде әлемге, әдемілікке, табиғаттың сол бір кіршіксіз әсемдігін аялауға, қорғауға тәрбиелейді. Абай поэззиясындағы жыл мезгілдері тақырыбындағы «Жазғытұры» «Жаз», «Қыс», «Күз» өлеңдерінде, одан бөлек «Желсіз түнде жарық ай» туындыларымен қатар басқа тақырыптардағы өлеңдерінде де табиғаттың әртүрлі көріністері көркем сипатталып бейнеленеді [1].

«Жазғытұры» өлеңінде Абай бұл табиғат мезгілін Тәңірдің шеберлігінің дәлеліне теңеп, табиғат жылулық танытса, адамдар да бір-біріне мейірім таныта түседі деген пікірге тоқталады.

Безендіріп жер жүзін Тәңірім шебер,
Мейірбандық дүниеге нұрын төгер.
Анамыздай жер иіп емізгенде,
Бейне әкеңдей үстіңе аспан төнер.
Жазғытұры қалмайды қыстың сызы,
Масатыдай құлпырар жердің жүзі.
Жан-жануар, адамзат анталаса,
Ата-анадай елжірер күннің көзі.

Өлеңнің осы қатарларына мән берсек, табиғатты асыл ана, әке бейнесіне теңейді. Бұл теңеулер адам мен табиғат байланысын анық көрсетіп, бұл екі құбылыс бір-бірінен ажыратуға келмейтінін айқын көрсетеді. Көркем сөз, образдармен берілген бұндай байланыс адамның табиғатқа деген құрметін арттырмай қоймасы анық.

Экология тақырыбын және оны оқытуды сөз еткенде табиғат лирикасынан бөлек, өз еліміздің басынан өткізген үлкен табиғи апаттарды, мыңдаған адамдар өмірін алған экологиялық мәселелерден аттап өтіп кете алмаймыз.

Бар қазақтың қайғысына айналған Семей полигонының тигізген орны толмас зияны жайлы жазылған Роза Мұқановаың «Мәңгілік бала бейне» туындысын атап айтсақ болады. Шығарманың жазылуына себеп болған оқиға автордың Семей полигоны құрбандарының суреттері қойылған көрмені аралап жүріп, жас баладай көрінетін 14 жасар қыздың фотосуретіне көзі түсуі болатын. Шығармада ядорлық сынақтар кесірінен мүгедек болған Ләйлә есімді қыздың өмірі, оның туған жері

Қарауылдың бейнесі суреттеледі. Бұл шығарманың бізге берер басты ойы адам мен табиғатты ауыр қасіретке ұшыратқан айналып келгенде адамның өзі екендігі жайлы болды.

Кейінгі дәуір өкілдерінен табиғатқа, экология мәселесіне тереңінен үңіле білген Қадыр Мырза Әли еді. Ақынның «Табиғат және мен», «Табиғат тазалығы», «Табиғат жаратылыс пернесі» секілді туындылары табиғатты қорғау қаншалықты маңызды екенін, адам мен табиғат бір-бірнен ажырамас дүние екенін тілге тиек етеді [2].

Табиғаттан қол үзу де — бір қайғы.
Күйбең тірлік қызығынды ұрлайды,
Банкеттегі хрустальдің сыңғыры
Жапырақтың сыбдырына тұрмайды.
Жырға құмар көмекейім сырнайлы
Газды суды ішсем болды — құрғайды.
Шоколадтың ең тәуірі
Тоғайдан
Теріп жеген бір жидекке тұрмайды.

Ақын өзінің жоғарыда берілген «Табиғат және мен» туындасысында адам қолынан жасалаған дүниенің табиғаттың жасағанына ешқашан жетпейтінін айта отырып, шығарма соңын:

Қайта туу мүмкін емес,
Егерде
Қайта тусам,
Болар едім орманшы, -

дей отырып өзіне мүмкіндік берілсе табиғатты бар залалдан қорғауға тырысатынын, табиғатпен үйлесімде өмір сүруге барын саларын жазады.

Қорытындалай келсек, табиғат тақырыбы адам мен әдебиет барда өзектілігін жоғалтпайтын тақырып екені анық. Экология мәселесі күллі әлемге ортақ тақырып. XXI ғасыр адамзатының алдында тұрған басты мәселе келер ұрпаққтың бойына өзімізді қоршаған ортаны қорғау, қамқор болу, сыйлау және адамдардың бейқамдығының кесірінен орын алуы мүмкін кез-келген табиғи апаттардың алдын алу секілді ізгі қасиеттерді сіңіре білу болып отыр. Қауіпсіз қоршаған орта – ұлт денсаулығының негізі [3]. Қазақ әдебиетіндегі алдында тұрған мақсат көркем туындылармен, үлкенді-кішілі шығармалармен, проза, поэзия үлгілерімен табиғат тақырыбын көркем суреттеп, экологиялық сауаттылықты арттыруға, табиғат ресурстарын саналы түрде пайдалануға, бізді қоршаған орта мәселеріне бей-жай қарамауға үйрету. Бұл тек бір адамның немесе қоғамдық топтың алдында ғана тұрған мәселе емес. Бізді қоршаған ортаны қорғау күллі әлем алдында тұрған ұлы міндет.

Әдебиеттер:

1. https://abaialemi.kz/post/view?id=828
2. https://bilim-all.kz/olen/9847-Tabigat-zhane-men

3. https://aqiqat.kazgazeta.kz/news/11006
4. Абай. Энциклопедия. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы

ӘОЖ 355.01

ЕЛІМІЗДЕГІ ІІМ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА САБАҚТАР ӨТКІЗУ ТӘЖІРИБЕСІНЕН

Құлтаев Талғатбек Сейітханұлы - тарих ғылымдарының кандидаты.
Қазақстан Республикасы Президентінің архивы,
E-mail : kultaev.talgat@mail.ru

Резюме

В статье раскрываются содержание основных методов и приемов, используемых преподавателями при проведении аудиторных занятий, а также при приеме отработок по социально-гуманитарным дисциплинам в учебных заведениях МВД Республики Казахстан, красной нитью проходит идея о тесной взаимосвязи обучения и воспитания.

Summary

The article reveals the content of the main methods and techniques used by teachers during classroom classes, as well as when receiving workings in social and humanitarian disciplines of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, the idea of a close relationship stands out between education and upbringing.

Адамзат баласы өз ұрпағын оқыту-тәрибелеудегі ең озық, тиімді ізденістерін, тәжірибелерін жалғастырып тың жолдар іздеу, классикалық педагогиканың озық үлгілерін жаңашылдықпен дамыта беретені анық. Оқу орындарында бұл функцияны, бірінші кезекте, оқытушы атқарады. Уақыт келе әрбір ұстаз біртіндеп өзіндік сабақ өткізу стилін, жеке педагогикалық қолтаңбасын қалыптастырады. Бұл ерекшелік оның ғылыми-теориялық дайындығы мен практикалық тәжірибесінің ұштасуынан туындайтын педагогикалық сеніміне байланысты болып келеді. Өз басыма келсем, орта арнаулы оқу орнында да, жоғары оқу орнында да қызмет атқардым. Колледж курсанттарын оқытқанда, оларға сабақ беру барысында пікір сайыс, іскерлік ойын, эвристика, тест, әңгіме әдістерін кеңінен қолданғанымызды айтқым келеді. Осы әдіс-тәсілдердің көбін жоғары оқу орындарында да кеңінен қолдануға болады және де біздер оларды қолданып та жүрміз. Солар туралы ретімен айта кетейін:

1. Пікірсайыс әдісі – шығармашылық ойды, тыңдаушы мен оқытушының арасындағы тврочестволық қарым–қатынасты қалыптастырады. Тыңдаушыларға пікірсайыстың тақырыбы алдын - ала беріліп, олар сол тақырып көлемінде материалдар жинап, соған байланысты өз ойын айтуға дайындалады. Басты шарт – тақырып әртүрлі көзқараста пікір талас тудыратындай болуы керек. Оны өткізудің маңызы: 1- шешендік дағдыны жетілдіреді; 2- талқыланатын мәселені жан–жақты зерттеуге, болжауға, дәлелдеуге және жаңа деректер жинауға жетелейді; 3- айтыс этикасын сақтауға, дәйекті сөйлеуге тәрбиелейді.
2. Іскерлік ойын әдісі – тыңдаушыларды әртүрлі проблемаларды шешу жолдарын іздеуге үйретеді. Ол 3- кезеңнен тұрады.

1) дайындық кезеңі. Бұл кезеңде тыңдаушылар топтарға бөлінеді, оларға тапсырмалар беріледі, олар қажетті мәліметтер жинайды;

2) ойын кезеңі. Бұл кезеңде тыңдаушылар жасаған хабарламалар тыңдалып, пікірталастар жүргізіледі. Қабылданатын шешім талқыланады;

3) қорытындылау кезеңі. Бұл кезеңде проблеманы шешудің тиімді жолдары іздестіріледі.

3. Эвристикалық әдіс – оқу материалын, тапсырмаларды тыңдаушының өз бетімен түсінуі және шешуімен ерекшеленеді.

4. Тест әдісі - тыңдаушылардың алған білімдерінің, эрудициясының деңгейін анықтауға мүмкіндік береді. Ол белгілі бір тақырыпты өткенен кейін қолданылады және де бақылау жұмыстарының бір түрі болып табылады.

5. Әңгіме әдісі – тыңдаушының оқу материалын қаншалықты білетінін сұрақ - жауап немесе пікірлесу арқылы анықтауға жағдай тудырады.

Жоғары және орта арнаулы оқу орындарында бірдей өткізілетін – дәріс туралы айтар болсақ, онда оқытушылар жиі қолданатын әдістер мен тәсілдер баршылық. Олар:

1. Проблемалық ситуация тудыру тәсілі. Негізгі мақсаты – тыңдаушының өз бетінше білім алуына стимул тудыруды көздейді.

2. Көзбен шолып байқау тәсілі. Мұнда дәрістің мазмұны көрнекі құрал (сурет, графика, схема, таблица, т.б.) түрінде беріледі.

3. Дәріс – консультация (ақыл - кеңес). Дәріс арқылы кеңес беру тыңдаушылардың белсенділігін туғызады және оқытушының кәсіпқойлығын қолдана білуге мүмкіндік береді.

4. Қате жіберу жоспарланған тәсіл. Ақпараттарға сүйене отырып тыңдаушыларға материалды тез талдай білуді үйретеді.

5. Ойын әдістерін қолдану тәсілдері. Мұнда тыңдаушылар өздері мәселе туғызып, оны өздері шешуге тырысады. Дәріс нәтижелі өту үшін төмендегі жағдайларға назар аударған жөн:

- жоспарлардың бөлімдері логикалық тұрғыдан дұрыс, жүйелі мазмұндалып, қорытынды жасалуы;
- келесі кезеңге көшу барысында логикалық байланысты үзбеуі;
- материалдың нақты, түсінікті баяндалуы;
- әртүрлі көрнекі және оқытудың техникалық құралдарын пайдаланылуы;
- тыңдаушыларды ең басты ойды түсіне, әрі жаза білуге үйрету;
- дәріс тақырыбын, мақсатын, негізгі ойды, түсініктерді аша білу;
- материалдың тәрбиеге, тәжірибелік іс- әрекетке бағытталуына күш салу;
- материалдың проблемалық сипатының әсерлі мазмұндалуы [1; 74-78 б.].

Оқу үрдісіне, жоғарыда аталған дүниелерден басқа лабиринт, тапсырма беру, ой (ми) шабуылы, топтық нұсқама, топтық талқылау, кейс-стади, дебат, ауызша сұхбат, аквариум, дағдарыс жағдайды өңдеу, рольдік ойындар, бағдарламалық нұсқаулар, т.с.с. тәсілдерді ендіріп, оларды шығармашылық жолмен дамытып, мекеменің материалдық-техникалық базасының мүмкіндіктеріне сай ыңғайландырып пайдаланса болады. Аталмыш әдіс-тәсілдер жөніндегі мағлұматтарды қазақ тілді оқырмандар А. Әлімовтың интербелсенді

әдістерді жоғарғы оқу орындарында қолдану проблемасына арналған еңбегінен таба алады [2; 328 б.].

Жоғарыда баяндалған дүние – теория болып табылады. Ал енді осы теорияны практикада қалай қоланып жүргеніміз туралы бір –екі ауыз сөз айтайық. Сабақ өткізу барысында, тыңдаушылармен байланыс жасаудың неғұрлым тиімді әрі қолайлы әдістері мен түрлерін таба білген жөн. Кейбір оқу топтарының көлемді болуына байланысты көбіне жаппай сұрау және өзара сұрақ қою әдістерін қолдану өте ыңғайлы.

Жаппай сұрау әдісі – тыңдаушылардың барлығын дерлік немесе басым көпшілігін сабаққа қамтуды көздейді. Ол жобамен былайша өрбиді: тыңдаушылардың біреуі ауызша жауап беруге шығарылғанда, тақтаның кеңдігіне қарай 3 не 4 тыңдаушы осы тақырыпқа қатысты қойылған сұрақтар бойынша тақтаға жауаптарын жаза береді. Осы уақытта және 2-3 тыңдаушы алдыңғы парталарға отырғызылып осы сабақ тақырыбына қатысы бар сұрақтарға жауап дайындайды. 2- ші курсант тақтаға келесі сұраққа жауап беруге шыққанда, алдында болып кеткен процесс қайталаныды.

Өзара сұрақ қою әдісі өзгешерек. Ол тыңдаушылардың ауқымдырақ және сапалы білім алуына бағышталған. Күнделікті іс- тәжірибе көрсетіп отырғандай тыңдаушылардың бірі жауап беруге шыққанда, басқалары келесі сұрақтан бірнәрсе «іліп қалуға» тырысады. Мұндай жағдайда ұстаз тыңдаушыларға «Біз сабақты өзара сұрақ қою әдісімен өткіземіз. Түсінбеген жерлерің болса жауап беруші кісіден сұрайсыздар. Ол бірнәрселерді айтпай кетсе толықтырасыңдар, қате айтса түзетесіздер», - деп ескертіп қояды. Сонда, тыңдаушылар жауап берушілерді мұқият тыңдайды, сақ отырады. Жауап аяқталғаннан кейін тыңдаушылар жауап берген адамға сұрақтар қояды. Сонан соң, жауап берген тыңдаушы өз тақырыбы бойынша топ мүшелеріне бір –екі сұрағын бағыштайды. Осылайша жаңа тықырып бекітіліп, есте қалады.

Тыңдаушылардың білімін тексеру үшін, әсіресе межелік (шептік, шектік) бақылау қорытындысын шығару алдында, жазбаша бақылау жұмысын өткізу маңызды іс болып табылады. Себебі, ол бізге тыңдаушылардың

1) материалды қалай игергендігін,

2) ой өрісі кеңдігін,

3) жалпы сауаттылығын анықтауға мүмкіндік береді. Өкінішке орай, кей кездері бақылау жұмысын жазу түгілі қойылған сұрақтарды дұрыс көшірмейтін, тіптен өз аты – жөнін қатемен жазатын тыңдаушылардың кездесуі көңілге қаяу салады.

Жазбаша жұмыстарда түрлі жолдарымен өткізсе болады. Соның өз қызметімізде жиірек пайдаланатын екеуі жөнінде нақтырақ тоқтауды дұрыс көріп отырмын. Біріншісінде, топ тыңдаушылары бірнеше варианттарға бөлініп, олар алдын – ала ойластырылып қойған бес сұраққа жауап жазады. Мұндай жұмыстардың нәтижесін шығару оңай. Кім қанша сұраққа толық жауап қайтарса, сол сондай баға алады. екінші жолы – семинар сабағының аяғына он минуттай уақыт қалғанда – тест ретінде беріледі. Әрбір тестте 10-20 –ға дейін сұрақ және оған үш не бес жауаптан болады. Солардың 90-100 пайызына жауап жазғандары -

«өте жақсы», 80-90 пайызын білгендері - «жақсы», 60-80 пайызын қамтығандары - «орташа», ал одан төмендері – «өте нашар» деп бағаланады. Бұл күндері тестілеуге көбірек көңіл бөлу керек екендігі баршамызға аян. Тіптен, тыңдаушылар мен курсанттардың ғана емес, кейбір мамандықтардың және оқу орнының тағдыры да, осы тестілеуге байланысты болып қалып жатқаны жұртшылыққа аян. Сондықтан оны үш деңгей көлемінде -1) сабақ барысында, 2) шектік бақылауда, 3) қорытынды бақылауда беріп отырған дұрыс.

Үлгермейтін тыңдаушылардың немесе курсанттардың білімін бекітуге өтеу жұмыстары да үлкен септігін тигізеді. Азаматтық оқу орындарында студент–терге ондай талап қою өте қиын, ал бізде болса оны заңды түрде жүзеге асыруға болады. Ол жемісін береді де. Өтеуді қабылдау да түрлі жолдармен жүргізіледі. Біріншісінде, тыңдаушы қатыспаған сабақтарының әр сұрағына ауызша жауап беруі керек. Материалды игермеген тыңдау–шылардың басында осыдан кейін бірнәрсе қалатыны анық. Екіншісінде, жақсы оқитын тыңдаушылардан өткізіп алған тақырыптары бойынша тек түсінгенін сұраса да жетеді. Үшіншісінде, үздік оқитын тыңдаушыларға баяндама немесе реферат жаздырса да болады, бірақ қалай болғанда да, өтеушілерде дәріс және семинар сабақтарының конспектілері міндетті түрде болуы шарт. Ұстаздар шәкірттерінен соны талап етулері қажет [3; 69-72 б.].

Біз XXI ғасырда өмір сүріп жатырмыз. Өкінішке орай, біздің мекемелерімізде техникалық құрал – жабдықтар тапшылығы әрдайым көзге бірден ұрып тұрады. Сонан соң, біздің оқу орындарымыздың жабық мекемелер қатарына кіретінің, тыңдаушылардың жұмыс күндері қалалық сейілге шыға алмайтының, ал жексенбі күні қоғамдық кітапханалардың жұмыс істемейтінің ескерсек оқу орындарымызда тыңдаушылардың интернет жүйесіне қосыла алуына жағдай тудырғанымыз жөн. Сонда олардың білімге ғана емес ғылымға да қосар үлесі күрт ұлғаяр еді. Осындай қиыншылықтарға қарамай, біздің кафедра қызметкерлері өздері жүргізетін барлық пәндер және сабақтар бойынша видео – слайдтар дайындап қойған. Себебі техникалық құрал - жабдықтарымен және онсыз өткізілетін сабақтардың айырмашылығы жер мен көктей екендігін оқыту–шыларымыз жақсы біледі. Сонымен бірге кафедрамыз жалпы кітапханаға барлық пәндер бойынша Оқу-әдістемелік кешендерін тапсырып қойған. Белгілі бір себептерге байланысты дәріс тыңдай алмаған тыңдаушылар үшін бұл шара үлкен көмек болып табылады.

Қорыта айтқанда, сабақ жүргізу – творчестволық процесс. Ол әрдайым жетілдіріліп, жаңартылып отырылуы қажет. Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің оқу орындарында әлеуметтік – экономикалық пәндерді оқыту әдістемелерінің өзіндік ерекшеліктері бар екендігі ешқандай күмән тудырмайды. Бүгін біз солардың тек кейбіреулеріне ғана тоқтай алдық. Егерде біздің оқу орындарымыздың профессорлық-оқытушылық құрамдары ұдайы бас қосып, өздерінің озат тәжірибелерімен бөлісіп отыратын болса оқу үрдісі жетіліп, тыңдаушылар мен курсанттардың білім сапасы арта түсетіні айдан анық. Ал осындай форумдардың халықаралық деңгейде ұйымдастырылуы әлем педагогтерінің өз аймағында қордаланып қалған проблемаларына басқа елдер

ұстаздарының көзқарастары тұрғысынан қарауға мүмкіндік беріп, оның теориялық және әдістемелік тәжірибесін байытатыны күмән тудырмайды.

Әдебиеттер

1 Кларин М.В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках. – М; 1994.

2 А. Әлімов. Интербелсенді әдістерді жоғарғы оқу орындарында қолдану. – Алматы, 2009.

3 Проблемы совершенствования подготовки кадров и научные исследования в учебных заведениях правоохранительных органов. АВТУ МВД РК. Апрель 1998. Ч. П. – Алматы, 1995.

ӘОЖ

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Беркімбай Н.М. – М1701-11 оқу тобының 2-курс магистранты

Ғылыми жетекші: Оразбаева Э.Б. – ф.ғ.к., доцент м.а.

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье представлены теоретические основы формирования исследовательских навыков учащихся на уроках казахского языка.

Summary

This article presents the theoretical foundations of the formation of students ' research skills in the Kazakh language lesson.

«Зерттеу» ұғымы туралы А.И.Савенконың анықтамасы: «Зерттеу – бұл белгісіздікті іздеудің шығармашылық үдерісі»[1,46]. Зерттеу сабақ барысында білім алушылардың танымдық білік, дағдыларын дамыту, ақпараттық кеңістікке бағыттау, сыни тұрғыдан ойлай білу зерттеушілік дағдылардың негізгі көрсеткіштері болып табылады.

Зерттеу құзыреттілігі және өзін-өзі ұйымдастыру әртүрлі жағдайларда проблеманы анықтауға, жауапты шешімдерді бағалауға, шешіміңіздің салдарын бағалауға, өз қызметіңізге мақсат қоюға, оны шешуге қажетті жағдайларды анықтауға, оны жоспарлауға және ұйымдастыруға мүмкіндік береді. оған қол жеткізеді, сондай-ақ өз қызметін және оның нәтижелерін өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі бағалауды жүзеге асырады.

Сабақ барысында білім мен құзыреттілікке бағытталған, оқу нәтижесіне жету үшін қолданылатын технологиялар оқушының оқу әрекетін арттыруға арналған интерактивтілік сипатын алады. Бүгінгі таңда педагогикада интерактивті технологияның қырықтан аса түрі бар. Бұл педагогикалық технологиялар оқушылардың өз бетінше оқу әрекетін белсендіруге жол ашады және нәтижеге жетуге бағытталған. Интерактивті технологиялар оқушыны жаңа идея жасауға, жаңа тапсырманы орындауға бағыттағанда ғана нәтижелі болады. Интерактивті технология – оқушыларға сұрақ қою емес, оларды іс-әрекетке баулу, білімін арттыру[2].

Қазақ тілі пәнінің өтілу барысында мұғалімнің жұмысының түпкі мақсаты - шәкірттердің тек қазақ тілін меңгеруі ғана емес, сонымен қатар сабаққа сүйіспеншілікпен және қызығушылықпен баруы. Сабақ процесінде тапсырманы орындау үшін сабақтың әр түрін, түрлі әдіс-тәсілдерді, олардың үйлесімін қатар қолдана отырып, оқушылардың сабаққа қызығушылығымен қоса, зерттеушілік құзыреттіліктерін қалыптастыруға да жағдай туғыза алу керек. Осы орайда Ахмет Байтұрсынұлы: «Мұғалім әрдайым ізденісте болса ғана шәкірт жанына нұр құя алады» деген сөзінің жаны бар[4].

Қазақ тілі сабағында оқушыларды сөз өнеріне баули отырып, баланың дара қабілеті мен белсенділігінің қалыптасуына, дамуына жағдай жасай отырып, шығармашыл тұлғаны жасап шығару қажет. Шығармашыл тұлғаны қалыптастыру үшін оқушыларға сабақта «шығармашылық тапсырмалар» қолдану керек. Шығармашыл тапсырмаларды орындаған баланың таланты ашылып, сөздік қоры байып, қиялы ұшталады, өз бетінше іздену жұмыстарын жүргізеді.

Қазақ тілі сабағында оқушылардың зерттеушілік құзыреттіліктерін қалыптастыратын әдістер: «Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту», «Болжау», «Кейс-стади», «ПОПС формуласы», «Ақылдының алты қалпағы», «SWOT-талдау», «КАСТ», «INSERT» т.б. Қазақ тілі сабағында оқушыны шығармашылыққа баулу, ойын еркін айта білуге, тіл байлығын дамытуға басты назар аудару керек. Сабақты барынша қызықты өткізу – мұғалім жетістігі.

Мысалы, оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауда оқушылар алдын ала болжай алады, жан-жақты зерттеп, қорытынды жасай алады, өз ойын еркін жеткізуге дағдыланады, әрбір мәселеге сыни көзқараспен қарай алады, өз ойын дәлелдейді, топтаса отырып, бір пікірге тоқтайды, мақсатқа жетеді, ойлау мен таным жүйесін арттырады, ең бастысы қазақ тілі пәніне қызығушылығы артады. Мәтіндермен жұмыс жасау барысында, жаттығулар орындау кезінде, тілдік талдаулар жүргізуде негізгі ойды талдап, түрлі сұрақтар қоя отырып, ой қозғай алады. Инвентаризация, әңгімеге тарту, шын және жалған бекіту жаттығулары, шатастырылған логикалық тізбектер, қысқа және шұбалаңқы сұрақтар – қазақ тілі сабағында сыни ойлауды дамытатын бірден-бір таптырмас әдістер.

Қазақ тілі сабағының үш кезеңі бойынша (қызығушылық ояту, мағынаны тану, толғаныс) оқу стратегияларын дұрыс қолдана білу өте маңызды. Қызығушылықты ояту кезінде ой қозғау стратегиялары («Миға шабуыл», «Көпір жасау», «Ой шақыру») қолданылады. Мәселен, тақырыпқа байланысты сұрақ-жауаптар, мақал-мәтелдер, афоризмдер немесе өлең жолдары т.б. Мағынаны тану кезінде «Ассоциация», «Бес жолды өлең», «Класстер», «Венн диаграммасы», «Т кестесі» т.б әдістер қолданылса Толғаныс кезеңінде «Автор орындығы», «Кейс-стади», «Болжау» т.б.атауға болады.

Сонымен қатар, сабақтарда мен әртүрлі үлестірмелі материалдарды қолдану - бұл карточкалар, тесттер, мақал-мәтелдер. Белгілі бір тақырыптарды дайындаған кезде материалдың мазмұнына сәйкес келетін сабақ түрін таңдау қажет.

Өзіндік жұмыс. Оқушылар берілген мәтіндерді аударады. Бұл талдауға, нәтижеге негізделген техника түрі. Оқушылар сабақта жұмыс істегенді ұнатады.

Диалог ойыны. Рөлдік ойындар. Бұл ойындарда іс-әрекеттердің мінез-құлық тактикасы, белгілі бір тұлғаның қызметтері мен міндеттерін орындау пысықталады. Оқушы өзінің барлық тәжірибесін, білімі мен дағдысын жұмылдыруы керек. Белгілі бір адамның бейнесіне дағдылану, оның іс-әрекетін түсіну, жағдайды бағалай білу. Аталған ойындарды қорытындылау сабақтарында өткізген тиімдірек. Содан кейін талдау жүргізіледі. Талдау кезеңі – ойын нәтижесін талқылау және бағалау. Оқушылардың сөз сөйлеуі, пікір алмасу, студенттердің өз шешімдері мен қорытындыларын қорғауы. Тиімді жұмыс үшін оқытуға жеке қадағалау керек, өйткені барлық оқушылардың психикалық дамуы мен білім қоры әртүрлі. Топпен оқу-тәрбие жұмысы процесінде жеке тұлғалық ерекшеліктерін ескере отырып, жеке үлгі бойынша жеке оқушылармен қарым-қатынас жасалуы шарт. Жекелендірілген тәсілдің мақсаты – әрбір оқушының білім беру бағдарламаларын жүзеге асыруда дараландыру құралдарын насихаттау, оқушылардың үлгермеушіліктерінің алдын алу. Оқытуды даралаудың негізгі формасы – оқушылардың мектепте және үйде өз бетімен жұмыс істеуі. Бұл жалпы сыныппен сабақ жұмысы, ал қалғаны көмекке мұқтаж оқушыларға жеке көзқарас.

Қазақ тілі сабағында жеке жұмыс барысында ынтымақтастық жағдаяттарын жасаудың маңызы зор: оқушыға тапсырма беру (мұғалім – оқушы), оқулықпен жұмыс (оқушы-оқулық-мұғалім), жеке жұптық (біреуі екіншісін оқытады), топтық (біреуі көпті бір мезгілде оқытады), ұжымдық (әркім барлығын оқытады}. Оқытудың бұл ұйымдастырушылық формалары оқушыларға практикалық тәжірибені пайдалануға көмектеседі, көмектесу әдетін, бір-біріне деген сыйластық қатынасын қалыптастырады.

Мұғалім ретінде жағдайларды өзгерту үшін әрекет жасау.

Модульдік бағдарламаны оқушыға бағдарланған оқыту элементтерін қолдану арқылы жүзеге асыра отырып, бір қорытындыға келдім. бұл қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында пәнді болашақ мамандығымен байланыстыру арқылы оқушылардың белсенділігін арттыруға ықпал ететінін, тілге деген сүйіспеншілігін оятып, дербестігін қалыптастыратынын айтады, адамның ой-өрісін кеңейтеді, олардың қазіргі қоғамға бейімделуіне көмектеседі.

Әдебиеттер:

1. А.И.Савенков Педагогика.Исследовательский подход.Учебник и практикум.Часть 1,2016
2. Н.Х.Хамзина Қазақ тілін оқытуда жаңа технологияларды қолдану//Білім айнасы.2019
3. «Қазақстан Республикасындағы тіл туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (2010).
4. А.Байтұрсынұлы Тіл тағылымы(қазақ тілі мен оқу-ағартуға қатысты еңбектері) - Алматы, «Ана тілі»,1992,448 бет
5. Құлмағамбетова және т.б. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. - А.,2000
6. Тұңғатова Ғ. Қазақ тілі сабағында сыни ойлауды дамыту «Қазақ тілі: әдістеме» №9-10,2010

ӘӨЖ

М.МАҒАУИННІҢ «АЛАСАПЫРАН» РОМАН-ДИЛОГИЯСЫНДАҒЫ ЖЕР-СУ АТАУЛАРЫ

Хайдаркулова Х.Т.-М1701-11 оқу тобының II курс магистранты
Ғылыми жетекші: Оразбаева Э.Б.-ф.ғ.к., доцент м.а.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье исследуются топонимы, встречающиеся в романе-диалоге М. Магауина «Аласапыран», в частности, астонимы, гидронимы, хоронимы.В статье топонимические названия в произведении разделены на несколько групп по своему значению.

Summary

The article examines toponyms found in M. Magauin's dialogue novel "Alasapyran", in particular, astonyms, hydronyms, horonyms. In the article, toponymic names in the work are divided into several groups according to their meaning.

Топонимдер - әлемдегі кез келген табиғи немесе адам жасаған объектілер атауынан тұратын жалқы есім түрі. Топонимдер гидроним, ороним, ойконим, урбаноним,спелеоним, дромоним, дримоним т.б. түрлерге бөлінеді.
Топонимдердің жекеленуі аталатын объектіге байланысты. Осыған орай келесі аталатын объектілер ажыратылады:
• гидрографиялық (сулы аймақтар,өзеңдер,көлдер, теңіздер, мұхиттар);
• орографиялық (жердің үстінгі қабатынын жағымды және жағымсыз рельеф объектілері); [1, 62].

М.Мағауиннің «Аласапыран» роман-дилогиясында жер-су атаулары кеңінен қолданылған, себебі бұл еңбекте XVI ғасырдың аяғы мен XVII ғасырдың басындағы Қазақ және Жоңғар Ресей елдерінің саяси қарым-қатынасы сөз болады.
М.Мағауиннің жер-су атауларын кеңінен қолдануы шығарманың шынайылығы мен тарихылығын арттыра түскен. Шығармадағы жер-су атауларын зерттеудің мақсаты Елбасымыз айтқандай: «Қазақтар – ұлттық құндылық мұрагерлері ертеден басына кешірген ауыр кезеңдерге қарамай өзінің ұлттық «Мен» дегізерлік ерекшеліктерін сақтап қала алған. Жай ғана алып шығып, жай ғана сақтай білген жоқ, сонымен бірге еселеп,дамытып, жаңғырта да білді» [2,23]. Тіпті, елдегі саяси жағдайлардың кесірінен тыйым салынған жер-су, қала, ауыл, аудан атаулары да қайта жанданып, отаршылдық атаулар жойылып, жаңа және халықтық атаулармен ауыстырылуда. Осыған орай жер-су атауларын зерттеу бүгінгі қоғамымыздың бір міндеті болды.

М. Мағауиннің «Аласапыран» романындағы топонимды атауларды талдау барысында оларды мағынасына қарай бірнеше топтарға жіктеуге болады:

1.Астионим (қала атауы): Түркістан,Ақмола, Шымкент,Созақ

2.Хороним (аймақ, облыс, аудан атауы):Жетісу, Қаратау, Ібір Сібір,Шу, Арыс, Сарыарқа, Бетпақ, Қызылжар, Ұлытау, Калуга,Бесоба ауылы.

3.Гидроним (су атаулары):Есіл, Талас, Ертіс, Еділ, Жайық.

4.Шет ел топонимдері: Русия, Литва, Заоцк, Смоленск, Мәскеу, Тобольск, Всходня өзені, Тушино,Киев,Қырым, Швеция.

М. Мағауиннің «Аласапыран» романында ең көп астионимдер мен гидронимдер кездеседі. Мысалы: автор жиынға Көкше, Жем, Сыр мен Есіл бойынан ұлыстар, ақсақалдар түгел қатысып, ақыл-кеңесін аямады,-дейді. Бұл үзіндіде Көкше теңізі, Жем, Сыр, Есіл өзең атауларын кездестіреміз. Шығарманың 16-бетінде «Жетісу – жәннат мекен, Шыңғыстау- жайлы қоныс, Жайық – кең жайлау, Сыр-ыстық ұя»,- дей отырып, автор қазақ жерін кең байтақ, жайлы қоныс екенін дәлелдей алған.

М.Мағауин әр қала, ауыл, ауданның табиғаты, халқы және тұрмыс-тіршілігін суреттеп отырған.Мысалы,Сыр бойы қастерлі жұртымыз, Жетісу ата жеріміз десе, ал Жайық құтты қонысымыз еді-деген сөйлемдер кездеседі.
«Аласапыран» шығармасының 128-бетінде Ұлытауды қазақтың қақ жүрегі, суы мол, малға жайлы қоныс,-деп келтіреді. Жазушы шығармасында Мәскеу қаласын: бірнеше жылдар бұрын шағын бекініс бүгінде әлемде теңдесі жоқ байтақ қалаға айналған, аумағы ат шаптырса жеткісіз, бір өзінде қырық мың баспана бар деседі,-деп ерекше суреттеген.

Қазақ елі жердің қадірін өте ертеден-ақ біліп, бір ата-бабасының зираты жатқандығы үшін де оны ерекше қастер тұтқан. «Туған жердің бір уыс топырағы бұйырса екен!» – деп тілейтін халқымыз сонау бір қиын-қыстау замандарда ата-қоныс жерден айырыларда қабырғасы қайысып, жалғызынан айырылғандай күй кешкен. «Аласапыран» шығармасында:
Жайық құтты қонысымыз еді.Аталарымыз қазақ, ноғай болып айрылғанда арғы бетте қалды.Ноғаймен жауығып, елу жыл қидаластық деген.

М. Мағауиннің «Аласапыран» тарихи шығармасынан бірнеше ғасырға тән өмірін, тарихты, қанша уақыт халқымыздың басынан өткен тарихи кезеңдерді ата-бабаларымыздың ұлттық құндылықтары,тілі, діні, рухани әлемі, тұрмыс-тіршілігі туралы этномәдени ақпарат толы мәтін.

Әдебиеттер

1.Мәдиева Г.Б., Иманбердиева С.К, «Ономастика: зертгеу мәселелері»-2005. 240 бет
2. Назарбаев Н.Ә. Тарих толқынында. – Алматы: «Атамұра», 1999.
3.Мағауин Мұхтар. Аласапыран: тарихи роман. Алматы: Жазушы.-19

ОӘЖ 745.5

КОСТЮМ КОМПОЗИЦИЯСЫНЫҢ ЭЛЕМЕНТТЕРІ

Сапаргали А. А. 421-18 топ білім алушысы
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы **Шуланбекова С. Б.**
Орталық Азия инновациялық университеті

Резюме

В статье рассматривается современное понимание композиции заключается в создании художественной формы путем объединения всех элементов формы (формы) в единое целое. Дизайн костюма-организационная инициатива, объединяющая все части костюма в единое гармоническое единство, отражающая идею автора в конкретной форме. Дизайнеру одежды в ходе своей профессиональной деятельности приходится решать множество задач, связанных с проектированием костюмной композиции. Одна из них – понимание костюма как художественной системы, умение отражать художественные, гармоничные, авторские

особенности, принадлежащие костюму. Рассматриваются законы и правила этой системы – элементы композиции.

Summary

The article discusses the modern understanding of composition is to create an artistic form by combining all the elements of the form (form) into a single whole. Costume design is an organizational initiative that unites all parts of the costume into a single harmonious unity, reflecting the author's idea in a specific form. A fashion designer in the course of his professional activity has to solve many tasks related to the design of a costume composition. One of them is the understanding of the costume as an artistic system, the ability to reflect artistic, harmonious, authorial features belonging to the costume. The laws and rules of this system are considered – the elements of composition.

Қазіргі отандық өнер ғылымында киім дизайнындағы концептуалды бағыт тұжырымдамалары жүйесінің нақты анықтамасы қалыптасқан жоқ. Сән мен киім, костюм дизайнының осы құбылысын зерттеу оның әлеуметтік, философиялық, мәдени және басқа көріністерін ескеретін кешенді тәсілді қамтиды. Бұл мақалада тұжырымдамалық костюм композициясының қазіргі заманғы дизайн тұрғысынан көрнекі метафора түрінде белгілі бір дүниетанымдық құндылықтарды жариялайтын артефакт ретінде қарастырылады. Концептуалды костюмді теориялық тұрғыдан түсіну костюмнің мәдениетке оның тікелей жұмыс істейтін кеңістігі ретінде қатынасына назар аударуды қажет етеді.

21 - 22 ғасырлар тоғысындағы киімді модельдеуді теориялық түсінудің жалпы тенденциясы. Костюм дизайнының тілін заттың функционалдық пайдалылығының, оның жалпы мәдени мәні мен субъективті мағынасының бірлігін қамтамасыз ететін пішіндеу жүйесі ретінде түсінуге бағытталған.

Зерттеу барысында келесі әдістер пайдаланылды: костюм композициясы дизайнер шығармашылығының негізгі элементі ретінде, көркемдік, сәнді форма құрудың талаптары мен ережелеріне бағынады. Костюм композицияның негізгі заңы – көркемдік пішіннің барлықэлементтері мен бөліктері бір-бірімен гармониялық бірлікте болуы тиіс, оларда бейнелік (образдық), функционалдық және конструктивтік бастамаларда көрінуі тиіс. Қазіргі заманғы костюм коллекциясын әзірлеуде жаңа материалдарды, сонымен қатар жаңа үлгідегі киімдердің композициялық элементтеріне шығармашылық іздеу.Орындалған эскиздер негізінде костюмнің жаңа моделін жобалау арқылы заманауи жаңа вариациялармен таң қалдыру. [1]

Кез келген дизайнерлік пішінде бір-біріне идеялық қарсы келетін элементтер болмауы керек, форма логикалық біртұтас болуы тиіс. Сонымен қатар кез келген жобалық пішінде басты және қосалқы элементтердің бірлігі көрінуі тиіс.

Костюм композициясының барлық бөліктері мен элементтерінен суретші – жобалаушының басты идеясы көрініп тұруы тиіс. Композиция тіпті, әдемі әрі тиімді болса да, кездейсоқ бөліктер мен бөлшектер болмауы керек. Егер модельдің бір бөлшегі костюм идеясына қарсы келетін болса, оның бөліктерінің біртұтастығын бұзады. Дизайнер мұндай бөлшекті кедергісіз алып тастауы немесе композицияның жалпы идеясына «бағындыруға» тырысуы тиіс. Бұл бұйымды жөнсіз безендіруден сақтайды, костюм дизайнының міндеттерін орындайды және композицияның бірлігін нығайтады.

Костюм композициясы бөліктерінің басты және қосалқы бөліктерге бөлу қажеттілігін көрсетеді. Бұл бөліктердің үйлесімдік бірлігі, олардың бір – бірімен үйлесім табуы арқылы жүзеге асады. Композицияның басты, негізгі бөлігі ерекшеленеді, бірақ, қалған бөліктерге қарсы келмейді. Композицияның басты бөлігі композициялық орталық болып табылады, оған қалған басқа бөліктер бағынышты, тәуелді болады. Басты бөлік – костюм композициясының доминанты болып табылады. Форманың кез келген элементі композициялық орталық бола алады. Егер күрделі композиция болса, бірбірімен тығыз байланыстағы бірнеше композициялық орталықтар болуы мүмкін. Форма бірлігі барлық бөліктер мен элементтердің үйлесім табуы 7 арқылы жүзеге асады. Олардың гармониялық қатынаста орнала-суына костюм

пластикасының, түсінің, фактураларының, пішін көлемі мен массасының пропорционалды қатынастары ықпал етеді. Костюмнің бұл элементтерінің барлығы бір-бірімен тығыз байланыста, бір-біріне тәуелді, бағынышты, олардың бәрі дизайнердің идеясын жүзеге асыруға «қызмет» етеді. Композицияның басты және қосалқы бөліктерінің бір – бірімен тығыз байланысын және бірлігін қамтамасыз ету – жобалаушы - суретшінің басты мақсаты болып табылады.

Костюм жобалауда айқындаушы құралдарды таңдау келесі факторларға байланысты:

- негізгі идея мен оның бейнелік мазмұны;
- функционалдық мақсаты;
- тұтынушылардың жас мөлшері.

Костюмдегі әр түрлі элементтерде контраст, нюанс, теңдік төмендегі жағдайларда бірдей көрініс табуы мүмкін:

- пішін мен силуэтті ұйымдастыруда;
- пішіннің пластикалық шешімінде;
- түс шешімінде;
- тондық ұйымдастыруда;
- фактуралық шешімдерде;
- декорда.

Тепе-теңдік – костюм элементтері сипаттамаларының абсолютті теңдігін көрсетеді. Костюм композициясының айқындылығын арттыратын құрал қарамақайшылық болып саналады. Қарамақайшылық – костюм композициясының біртекті элементтерінің бір-бірінен ерекшеленуі. Киім модульдеуде автор таңдайтын қарамақайшылық деңгейі көптеген факторларға байланысты, олардың ішіндегі ең шешуші, басты фактор болып киімнің функционалдық мақсаты саналады.Қарамақайшылық, нюанс, тепетеңдік – композицияны айқындаушы құралдар, элементтер көз мөлшермен бірбіріне қарама-қарсы қою арқылы салыстырылады. [2]

Сурет 1. Костюм композициясының құрамы мен элементтерінің фор эскиздері

Костюм композициясының қасиеттері мен элементтері - айқындылық костюмнің көрерменге алғашқы әсері осы қасиетке байланысты. Айқындылық костюм композициясының элементтерінің қасиеті ретінде көрермендердің назарын модельге аударады, олардың қызығушылығын тудырады. Егер киім моделінде жеткілікті айқындылық болмаса, көрермен

назары басқа модельдерге ауып кетеді. Жобалаушы – суретші шығармашылығының нәтижесі осы айқындылық арқылы анық көрінеді. Айқындылық – автор белсенділігінің көрсеткіші, оның жобалау нысанына көркемдік көзқарасы, эмоционалдық бейнелерді таба білуі. Қажетті айқындылықты таба білу - киім дизайнерінің басты мақсаттарының бірі.

Жасалып біту – костюм композициясының маңызды қасиеттерінің бірі. Көрермен назарына ұсынылған киім моделінде өзгерту, алып тастау тілегін тудыратындай артық бөлшек, элементтер болмауы тиіс. Басқаша сөзбен айтқанда, жасалып біту – бұйымның дайындық дәрежесін көрсететін қасиеті, модель жасау жобасының қорытындысы, костюм композициясына ешқандай өзгеріс енгізу қажеттілігінің жоқтығын көрсететін көрсеткіш. Жақсы ойластырылып, үйлестірілген костюм композициясына ешқандай өзгеріс ендіру талабы туындамайды, яғни ешнәрсе қосу немесе алып тастау қажеттілігі туындамайды, костюмнің біртұтастығын бұзуға болмайды. Жасалып біту костюм композициясының қасиеті ретінде негізгі үш ережеге сүйенеді, ережелерді бұлжытпай орындау арқылы қажетті нәтижеге қол жеткізуге болады.

Бірінші ереже – бүтін біртұтас бұйымның бірлігін бұзатын элемент қосуға болмайды.

Екінші ереже – бұйымның бөліктері мен элементтерін алып тастауға немесе басқа элемент қосуға болмайды, яғни бұйым бірлігін бұзуға болмайды.

Үшінші ереже – бұйым бөліктерінің орналасу тәртібін өзгертуге, орындарын ауыстыруға болмайды. [3]

Біртұтастық - костюм композициясының бұл қасиеті композиция элементтерінің өзара іс-әрекет ету жүйесін сипаттайды. Жаңа костюм формасын жобалаушы – суретші, пішіннің барлық элементтері көлемдерінің үйлесімділігінің, қажетті қатынастарын ойластырады. Композиция біртұтастығы болуы үшін бірнеше қажетті ережелер орындалуы тиіс. Адам мүсіні жалпы аядан бөлек қарастырылуы тиіс, яғни белгілі ортаға орналасқанда айқын көрінуі керек. Мүсіннің қоршаған ортада ерекшелену ережесі – костюм тартымдылығын арттырудың әдісі. Бұйымның біртұтастығын көрсететін ереженің бірі – форманың және оның бөліктерінің жинақы (компактно) орналасуы. Форманың бөліктері мен элементтерінің шамадан тыс көп болуы көрермен назарына оғаш көрінеді. Сондықтан, киім дизайнері костюмді тартымды көрсететіндей бөлшектер мен элементтер санын анықтауы керек. Костюмнің функционалдық мақсатына сәйкес оның бөліктерінің пропорционалдылығы сақталуы қажет.

Тепе-теңдік – костюм композициясының маңызды қасиет-терінің бірі. Композицияның әрбір элементі көрермен назарына өз орнында, тұрақты, пропорционалды жағдайда орналасуы шарт. Костюм тепе-теңдігін қамтамасыз ету үшін барлық элементтер үйлесімді орналасуы қажет. Тепе-теңдік жағдайы көз мөлшермен анықталады. Костюм тепе-теңдігінің факторлары:

- Пішіні
- Көлемі
- Мөлшерлері
- Түсі
- Фактурасы
- Декоры
- Ырғағы
- Орналасуы және т.б.

Костюмнің тұтастылығы және бөліктерінің үйлесімділігі элементтерінің бірлік әрі байланыс қасиеттерінің бірнеше шарттары орындалғанда ғана жүзеге асады: бөліктердің өзара үйлесімділігі, өлшемділігінің масштабтылығы, пропорционалдығы, ырғақтылығы; байланысы, созылмалылығы, түстік және фактуралың үйлесімі. Композициялық қасиеттердің таңдалуы көркемділік ойга, бейнелілік мазмұнына және костюмнің арналуына байланысты. Олардың қолданылуы бұйымдарға қойылатын функциялық және құрылымдылық талаптарға сай болуы қажет. Киім композициясының негізін киім бөліктерінің жиынтығы, осы көлемдердің арақатынасы, киімнің жалпы шамаластығы оның силуэті құрайды. Пішіннің мәнерлік деңгейі осы негізгі көлемдердің өзара үйлесімділігіне, пішіндеріне және костюмдегі табылған жалпы

пропорцияға байланысты. Костюм композициясында, қасиеттерінің арасында суретшілер пропорцияны (шамаластық), бірінші орынға қояды. [4]

Костюм композициялау элементтерінің бірі сәндеу.Киімді сәндеу барысында киім сызығына, пішіміне, матасына, құрылысына, түсіне үйлестіре таңдау қажет.Сәндеу бұл киімге қосымша әсемдік беру мақсатында қолданылады. Бірақ, сәндеу кез – келген костюмде қолданылмайды.Тарихи кезеңедерде киімді сәндеу элементтері киім тігуде негізгі рөл атқарды.Мысалы, бір киімнің өзінде әртүрлі сәндеулерді қолданып киімді ауырлатып,тіпті адамнан киім басым етіп көрсетеьді.1912 жылы модада қазіргі кездегі мода ағымындағы сәндеулер қолданылған.Тарихи кезеңдерде мода ағымына байланысты киімді сәндеуде және оны пайдалануда өз ерекшеліктері болады. Моданың уақытша ағымы барысында сәндеудің кейбір түрлері қайталанып отырады.Тоқыма, бау, таспа, сутаж,кең түрде қолданылатын.Осы таспа мен сутажды 70-жылдардың басында мода ағымына қайтадан киімді сәндеу қолданылатын жаңа композициялық шешімін тапқан.

Қазіргі кезде киімді сәндеуде мынадай сәндеулер қолданылады: үлпек,табиғи және жасанды үлпектер,мата,тоқыма теріледі және жасанды ұсақ түйек заттар машина тігістері, опликация, моншақтар, кестенің түрлері, шашақтар т.б. және сонымен қатар бүрмелер, буфалар, қатпарлар және бантиктерді әр түрлі материалдардан киімді әшекейлейді. [5]

Әдебиеттер:

1 Тәкішева Г., Асанова Б. Киімді модельдеу және көркемдік безендіру. Астана Фолиант 2012. – 160б.

2 Уалиев Б.М., Мукаева А.М. Костюм композициясы: оқулық құрал - Тараз, 2014 – 140б.

3 К.Даглдиян. Декоративная композиция. Феникс.,2018

4 Жунисова, Н. Композиция. Оқу құралы / Шымкент, 2020.- 90б.

5 Жүзеева, К.Е. Композиция-II. Оқу құралы / Шымкент: ХГТУ, 2020.- 83 б.

ОӘЖ 7.035

МОДЕРН СТИЛІНДЕГІ КОСТЮМНІҢ МОТИВТЕРІ

Ыдрысбек Н. Қ. ДЗ-02 топ білім алушысы

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы **Шуланбекова С. Б.**

Орталық Азия инновациялық университеті

Резюме

В статье раскрыты о новых направлениях в создании коллекции одежды, демонстрируя девушкам современные модные мотивы из новых, высококачественных тканей-материалов, сохраняя при этом мотивы исторического костюма в современном стиле. Сегодня важно не только удивлять окружающих модной одеждой, но и чувствовать себя комфортно и комфортно в соответствии с возрастом.

Summary

The article reveals new directions in creating a collection of clothes, showing the girls modern fashion motifs from new, high-quality fabrics-materials, while preserving the motifs of historical costume in a modern style. Today it is important not only to surprise others with fashionable clothes, but also to feel comfortable and comfortable in accordance with age.

Ауыр және сәнді киімдердің орнына жаңа Модерн стилі келді. Ол XIX ғасырдың 90-жылдарында Еуропада пайда болған болатын. Бұл жаңа және оңай нәрсеге көшу болды. Керемет, жоғары сапалы киімдер кез-келген әйел өзіне рұқсат ете алмады,

өйткені бұл арзан ләззат емес еді. Модерн жанрындағы киім қарапайым және талғампаз болды, бұл тергеу және арзан болды. Рас, бұл жанр ұзаққа созылмады. Ол бірінші дүниежүзілік соғыстың басталуымен аяқталды.

Пол Пуаре әлемге Модерн жанрындағы киімдерді бірінші болып көрсетті. Ол экзотиканы, жапон мотивтерін, тарихи жаңғырықтарды, тіпті Готиканы біріктіреді.Модерннің өзіне тән негізгі сипаты болып табылады:

- гүлді ою;
- тығыз стильдер;
- нәзік түс схемасы;
- декордың басым болуы.

Киім стильдері әйел денесінің әр бөлігін ерекшелейді: көтерілген иықтар мен s-тәрізді силуэт, асимметриялық киімдер. Мұның бәрі әйелге патшайым сияқты сезінуге мүмкіндік береді. Біраз уақыттан кейін стильдің негізгі идеясы табиғатпен байланыс болды, яғни киімге түрлі ою-өрнектер мен силуэттерді қосу болды. Сәнгерлер өрнектер жасауда көбелектер немесе инеліктерді бейнелеп салады. Киімдер қарапайым, жеңіл және керемет әдемі болды. [1]

Модерн стилі екі тармаққа бөлініп, одан әрі дамыды:

- консервативті стиль;
- реформаторлық стиль.

Көптеген жылдар бойына, сол кезделер ғана адамдар киім-кешектердің ыңғайлы

болуы керек деп ойлай бастады. Реформаторлар әйелдердің денсаулығы туралы ойлады. Егер консервативті стиль корсет киюді қарастырса, онда реформаторлық стилде ол тыйым салынды. Бірақ ол әйелдерге арналған мини юбка, жалындаған шалбар мен юбка және кең көйлек ашты. Ақыр соңында, консервативті стиль жойылып, барлық күштер ең үлкен жайлылықты жасау үшін лақтырылды. Бұл стильдің дамуы кезінде тағы бір таңқаларлық бағыт пайда болады – суфрагистік. Бұл қыздар талғампаздық пен ұшатын көйлектерден бас тартуы керек деп негізделді. Суфрагеттер барлық нәрселерде еркін кесуді жөн көреді және осы түрдегі еркектерге көбірек ұқсайды.

Модерн стилінде жарқын аксессуарлар өзекті болып табылатын. Таңдауды дұрыс жасау арқылы ол кескінді толығымен жасай алды. Шляпалар, жабындар, жарқын шарфтар танымалдылыққа әкелді. Зергерлік бұйымдардан - металл тізбектер, моншақтар болды. Кружевалық қолшатыр - бұл бөлек тақырып. Ол жұмбақтың бейнесін береді деп есептеді.Модерн стилі әйелдерге мәңгі сұлулық пен гүлге теңеу жасады.[2]

Модерн стиліндегі түстер және маталар - сол кездегі маталар тек сапасымен ғана емес, сонымен бірге бағасымен де ерекшеленді, ол қазіргі уақыттағыдаң сияқты жоғары емес еді. Сондықтан киімдерді тігу барысында ең жақсы деген маталар қолданылған. Әрбір маталар байлық пен сән-салтанатқа толы. Пастелді реңктер үлкен сұранысқа ие болып отырды. Жасыл және қызғылт сияқты түстер де танымал болды.. Көбінесе монофониялық матаны емес, гүлді басып шығаруды немесе жарқын шығыс үлгісін таңдады. Бүгінгі таңда дизайнерлер осы түстердің барлығын қара түспен біріктіреді. Рас, сонымен қатар батпақты, қызғылт, сары

гүлдермен тамаша үйлесетін әйгілі гүлді жылтыр басылымдар олды. Ең көп таралған баспа-геометриялық болып келді. Өз коллекцияларында мұны Пьер Карден көрсетеді. Ол өзінің бейнелеріндегі қарапайымдылықты баса көрсетеді.

XIX ғасырдың 90-жылдарында Модерн стилі танымалдықтың шыңында болды. Бүгінгі таңда осы стилдің қызу жанкүйерлері бар. Мысалы, Британдық McQueen сән үйі. Сән дизайнерлері заманауи стилдің барлық ерекшеліктерін заманауи киімге қосады және өз шешімдерінде мүлдем жоғалмайды.

Қазіргі заманғы аяқ киім киім сияқты ерекше емес. Мысалы, Versace шұлықтар мен аяқ киімдерді ұзартылған дөңгелек мұрынмен ұсынады. Louis Vuitton барқыт етік жиынтығын жасайды. Ал Валентино-жіңішке аяқтарда керемет көрінетін шілтер етік ұсынды. Ал іш киімдеріне келетін болсақ, қазіргі заманғы және қазіргі заманға дейін ерекшеленді. Қатты корсеттерден кең панталондар мен бюстгальтерге ауысу болды. Негізінен мұндай іш киімді тігу үшін жақсы қымбат шілтер таңдалады, оны бәрі бірдей ала бермейді. [3]

Бүгінгі таңда дизайнер немесе стилист суретшінің міндеті-шындыққа көркемдік көзқарасын қалыптастыру, оны жеке өзгерту немесе өзіне берілген материалдың шығармашылық практикалық қызметі арқылы өзіндік стиль жасау. Бұл процесс сұлулықтың жалпы заңдарымен ғана емес, сонымен бірге мәдениетте де, күнделікті өмірде де, техникада да және т. б. барлық салалардағы соңғы жетістіктерді ескере отырып, олардың белгілі бір уақыт кезеңінде дамуына байланысты объективті өлшемдерге ие болуы керек.

Қазіргі кездегі отандық және шетелдік дизайнерлердің жұмыстарын қарастыра отырып, дизайн мамандығы бойынша жаңа арнайы технологиялар өте белсенді және қарқынды дамуда екенін байқадым. Мысалы,өнімді ұсыну үшін компьютермен дизайн дайындау, компьютерге эскиз салу, мата мен төсемнің қай мөлшерде кететінін анықтау. Оның пластикасы, өрнегі, түсі және құрылымы, сызықтардың экспрессивтілігі, пропорционалды формалары, мұның бәрін жаңа технологиялардың арқасында көрсетуге болады. Эскиздерді дайындау кезінде жылтыр бояуды, тушь, акварель, гуашь қолданудың дұрыс бағыты және оларды тиімді қолдану қарастыру өте маңызды. Біз жас дизайнерлер өз заман талабымызға сай брендімізді қалыптастыру арқылы отандық киімді тұтынуға шақырамыз. [4]

Сурет 1. Модерн стильдегі заманауи киім үлгілерінің коллекциясы

Сән тарихы костюмнің даму тарихымен тығыз байланысты, бірақ олардың арасында тең белгі қою мүмкін емес, өйткені сән әлеуметтік құбылыс ретінде өнер тарихшылары тек Орта ғасырдың дәуірін, дәлірек айтсақ, XIV ғасырдың соңы мен XV ғасырдың басын белгілейді. Дәл осы уақытта киімнің даму процесі сәнге тән белгілерді алады: костюм бұрынғыдай ұлттық немесе аумақтық емес, жалпы еуропалық құбылысқа айналады; оның формалары салыстырмалы түрде жиі ауыстырылады; киімде сансыз күрделі жаңалықтар пайда болады, олар тез арада ортақ тәуелділікке айналады, яғни қоғамдастық еліктеудің толқуын қамтиды.

Адамның жаңалыққа, мәдениеттің барлық көріністерінің өзгеруіне деген үздіксіз құлшынысы киім жасаушыларды үнемі жаңа формалар мен құрылымдарды іздеуге мәжбүр етті. Ежелгі дәуірден бастап шынайы уақытқа дейін дизайнер — модельердің белсенділігі осыған байланысты. Рас, костюм жасауға қатысқан суретшілер бұған дейін аталмаған. Бұл шілтер, кесте тігу бойынша белгісіз шеберлер; мата сызбаларында жұмыс істейтін қолөнершілер; тігіншілер. Олар сәнге айналған, таңдалған шеңберге арналған ерекше костюмдер ойлап тапты, мыңдаған адамдар арасында атақты жеңіп алды. Біздің уақыт сәнді циклдердің тез өзгеруімен сипатталады. Сәнді жақсарту процесінің белгісі-олардың маусымдық өзгеруі: көктем-жаз және күз-қыс. Осыған байланысты біз сән үрдістерінің тез өзгеруін, киімдегі жаңа формалардың қалыптасуын қадағалаймыз. [5]

Дизайнер, шын мәнінде, жаңа тақырып әлемін жасайды. Өнер бұл әлемді бейнелейді. Дизайн әрқашан бұрыннан бар объективті әлемді жетілдіруге, прогрестің әсерінен өзгеретін объективті әлемнің жаңа функциялары мен сапасын көрсететін қоғамның имиджі мен өмір салтының өзгеруіне сәйкес адамның жедел және жаһандық қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған. Киім дизайны -

бұл жаңа әлемнің өзгерген бейнелеріне сәйкес киімнің жаңа түрлерін, заттарын, бейнелерін жасау. Оның дәстүрлі нысандар әлемінің «безендірілуіне» ешқандай қатысы жоқ. Костюм дизайны - бұл көркемдік дизайн, бірақ киімнің көркемдік безендірілуі емес. Бұл түбегейлі айырмашылық қазіргі заманғы өнердің өмір сүру формаларын талдауда одан да айқын болады. Дизайн бойынша кейбір жұмыстар мен оқулықтарда қазіргі авторлар костюм дизайнына қолданбалы өнер объектісінің рөлін береді. Мұндай жұмыстарда костюм гобелендермен, әшекейлермен және басқа да қолданбалы өнер туындыларымен салыстырылады. Мұның бәрі, олардың практикалық функциясынан басқа, эстетикалық бағытқа ие. Бұл костюмді қолданбалы өнер өніміне жатқызуға құқық береді, өйткені материалдық, практикалық және көркемдік-эстетикалық функцияларды біріктіретін объект өнердің осы түрінің туындысы болып саналады. [6]

Әдебиеттер:

1. Журнал. «Модели сезона», М. 10/2014 г.
2. Журнал. «Бурда», М. 01/2015 г.
3. Төлебиев А. өнер өрісі. А."өнер" 2016.
4. Оспанова, А.Д. Қазақ костюмін модельдеу және жобалау Практикалық сабақтар:Оқу құралы/ А.Д.Оспанова, Шымкент,2018- 96 б.
5. Эберле, Х.Киміді көркемдеп безендіру және модельдеу [Мәтін]:Оқулық / Х.Эберле;ағылшын тілінен аударылған. – Нұр Сұлтан:Фолиант, 2019.-344
6. Киімді этнодизайн негізінде жобалау I-II: практикалық сабақтарға арналғаноқу-әдістемелік құрал /Құрастырушы: А.Д.Оспанова .- Шымкент: Халықаралық гуманитарлық –техникалық университеті, 2020. - 84б.

УДК 378.091

ИНТЕРАКТИВНАЯ ЛЕКЦИЯ КАК МЕТОД ОБУЧЕНИЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ИНФОРМАЦИОННОМУ, БИБЛИОТЕЧНОМУ И АРХИВНОМУ ДЕЛУ

Кукеева М.К-к.пед.н.,ст.преподаватель
Университет имени Жумабека Ташенева
Шымкент, Казахстан
Шамбулова Х.К., руководитель библотеки ЮКГПУ,
Шымкент, Казахстан.

Түйін

«Классикалық дәріс» және «интерактивті дәріс» ұғымдары ақпараттық, кітапханалық және архив ісі саласындағы мамандарды кәсіби даярлау құрылымында кәсіби-коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастырудың дидактикалық әдісі ретінде қарастырылады; интерактивті дәрістердің түрлері, мысалы, дәріс- конференциялар, лекциялар-экскурсиялар талданады, кәсіби оқу циклінің әртүрлі пәндерін оқу барысында интерактивті дәрістер қолдану мысалдары беріледі.

Summary

The concepts of "classical lecture" and "interactive lecture" As a didactic method of formation of professional and communicative competence in the structure of professional training of specialists in information, library and archival affairs are considered; varieties of interactive lectures, such as

lectures -conferences, lectures-excursions are analyzed; examples of the use of interactive lectures during the study of various disciplines of the professional cycle are given preparation

Постановка проблемы. Важным условием эффективной подготовки будущих специалистов по информационному, библиотечному и архивному делу есть использование интерактивных дидактических методов во время проведения аудиторных занятий. Одним из распространенных методов, применяемых в образовательном процессе подготовки специалистов, есть метод лекции, который сегодня должно приобрести признаки интерактивной лекции, а его использование должно обеспечивать качественное формирование профессионально-коммуникативной компетентности (ПКК) будущих специалистов информационно-библиотечной отрасли как неотъемлемой составляющей их профессионализма. В связи с этим считаем предлагаемое исследование актуальным, поскольку именно интерактивная лекция способна повысить мотивацию студентов к обучению, всесторонне способствует решению проблемы повышения качества их профессиональной подготовки, а в дальнейшем и конкурентоспособности на современном рынка труда.

Цель статьи - проанализировать разновидности интерактивной лекции в процессе профессиональной подготовки специалистов по информационной, библиотечной и архивного дела. Согласно цели, во время исследования использованы методы анализа (изучение документной информации-образовательной программы, учебных планов; учебно-методических комплексов дисциплин), отбора (исследование проблемы в разрезе отдельных учебных дисциплин), систематизации (приведение полученных результатов в определенную систему), классификации (благоустройство разновидностей интерактивной лекции)

Изложение основного материала исследования. В научном дискурсе лекцию определяют как метод, с помощью которого педагог в словесной форме раскрывает сущность научных понятий, явлений, процессов, логически связанных, объединенных общей темой.

Опираясь на концепцию традиционного обучения, можно проследить развитие лекции от классической к такой, где созданы реальные условия для взаимодействия ее участников, обсуждающих теоретические вопросы, и которая уже перестает быть собственно лекцией. В соответствии с этим специалисты выделяют лекцию-беседу, лекцию-конференцию, лекцию-диспут, лекцию-провокацию, кино(видео)лекцию, лекцию-визуализацию, лекцию с применением техники обратного связи, бинарную лекцию и другие[1]. С помощью таких лекций задается последовательный переход от простой передачи информации до активного освоения ее содержания с привлечением механизмов теоретического мышления, психических функций. В этом процессе растет вклад самих студентов в обсуждение содержания, растет роль диалогического взаимодействия и общения во время лекции, усиливается значение социального контекста при формировании профессионально важных качеств личности специалиста. И если преподаватель решил изменить свою деятельность в учебном процессе, то первым шагом к этому должно стать внесение изменений именно в лекцию как в наиболее известен

метод обучения» и добавляет, что интерактивные лекции «...не только обеспечивают трансляцию информации, но и привлекают внимание слушателей к наиболее важным проблемам и вопросам. При обсуждении используется опыт и знание слушателей, активизируется их познавательная деятельность. С целью формирования ПКК будущих специалистов по информационной, библиотечного и архивного дела в процессе профессиональной подготовки мы используем различные виды интерактивной лекции, среди которых особое внимание обращаем на лекцию с заранее запланированными ошибками, лекцию-конференцию и лекцию-экскурсию. Проведение таких лекций предусматривает организацию прежде всего фронтальной работы-взаимодействие преподавателя и студентов, когда все студенты одновременно выполняют одинаковую работу, обсуждают, сравнивают и обобщают полученные результаты[2].

Организация фронтальной работы предоставляет возможность работать со всеми студентами одновременно, общаться с ними, привлекать их к обсуждению вопросов, рассматриваемых на лекции. Это способствует, во-первых, развитию взаимного доверия между студентами, а также между студентами и преподавателем, во-вторых, воспитанию чувства коллективизма, в-третьих, формированию умение активно слушать, обмениваться мнениями, сравнивать их со своими, логически рассуждать, анализировать мнения других, находить ошибки в суждениях и т. Все это делает возможным формирование соответствующего уровня ПКК как важной составляющей профессионализма будущих специалистов информационного, библиотечного и архивного дела[3]. Проанализируем более подробно использование указанных выше разновидностей интерактивной лекции .Лекция с заранее запланированными ошибками. Необходимость развития у студентов-будущих специалистов информационно-библиотечной отрасли умений оперативно анализировать профессиональные ситуации, выступать в роли экспертов, оппонентов, рецензентов, вычленять неверную или неточную информацию обуславливает необходимость разработки и использования в процессе их профессиональной подготовки лекции с заранее запланированными ошибками. На этапе подготовки к проведению лекции с заранее запланированными ошибками необходимо намеренно ввести в ее текст определенное количество ошибок содержательного или фактологического характера, о чем в начале самой лекции сообщить студентам. Их задача-найти эти ошибки и исправить их. Например, рассматривая развитие архивного дела в Казахстане ввести примеры с ошибками в датах, наименование управленческих организаций архивного дела тех лет. управления делопроизводства в тридцатые годы, которое студенты изучали накануне. Внимательный студент, овладевший материал прошлой лекции, сможет сразу заметить ошибку и, соответственно, исправить ее. Такая работа способствует систематизации знаний, развитию мотивации к овладению новыми знаниями, желанию найти и исправить ошибки. Опыт чтения лекций с заранее запланированными ошибками показывает, что студенты не сразу, но со временем, как правило, начинают находить запланированные ошибки (их перечень следует предоставить на заключительном этапе занятия), а это указывает на развитие их произвольного внимания, памяти,

активной мысленной деятельности[4]. Такая работа значительно повышает мотивацию студентов к обучению и общению, пробуждает дух соревнования, заинтересовывает тем, что студенты подгруппы, которая одержит победу, имеют право дать задание студентам других подгрупп. Это может быть задача творческого характера, например, подобрать пять-семь высказываний известных библиотековедов, библиографов ,книговедов Казахстана о своей работе, несколько примеров о роли библиотек, архивов в социальной жизни общества.

Итак, лекция с заранее запланированными ошибками не только выполняет диагностическую и контрольную функции, но и также стимулирует активную мысленную деятельность студентов, их коммуникативное взаимодействие, развивает внимание, память, восприятие, формирует эмоционально-волевую сферу, воспитывает культуру поведения.

Лекция-конференция. Такая лекция сосредотачивает и мобилизует духовные силы студентов, развивает познавательные интересы, обеспечивает полноценное повторение и закрепление учебного материала. Как указывает В. Ортынский, лекции-конференции проводятся как научно-практическое занятия с поставленной проблемой и системой докладов, длительностью 5-10 мин. Каждое выступление представляет логически завершенный текст, заранее подготовленный в рамках предложенной преподавателем программы[5]. Совокупность представленных текстов позволит всесторонне осветить проблему. В конце лекции преподаватель подводит итоги самостоятельной работы и выступлений студентов, дополняя или уточняя предложенную информацию, и формулирует основные выводы. Итак, готовя лекцию-конференцию, например, по дисциплине «Отраслевые информационные ресурсы», можно заранее предложить 3-4 студентам подготовить определенные темы для доклада, которые бы последовательно раскрывали общую тему занятия «Информационные ресурсы гуманитарных наук». Следует заметить, что студентам нужно предоставлять индивидуальные консультации по существу вопроса и отбора литературы, тем самым организуя индивидуальную работу будущих специалистов. Остальным студентам можно посоветовать подготовиться к обсуждению, чтобы во время самой лекции они смогли задавать докладчикам вопросы, высказывать критические суждения и дополнения[6].

Для более эффективного проведения, такая лекция, на наш взгляд, требует изменения пространственного расположения слушателей: следует размещать студентов не один за другим, а в виде круга , что сразу изменит психологический климат в аудитории, будет способствовать диалогическом включению в общение, в том числе с помощью невербальных средств - позы, мимики, жестов и тому подобное, активизирует желание высказать мысли по поводу проведенного занятия, внести предложения по улучшению подготовки, организации и проведения таких лекций. Использование метода лекции-конференции имеет, без преувеличений, важное значение для формирования ПКК как важной составляющей профессионализма у будущих.

Лекция-экскурсия. Слово «экскурсия» латинского происхождения, оно означает "вылазку", посещение какого-то места или объекта с целью его изучение.

Лекция-экскурсия - это особая организация взаимодействия преподавателя и студентов. В процессе изучения дисциплин профессиональной и практической подготовки («Архивоведение», «Библиотековедение», « Библиография», «Информационная деятельность библиотеки ») для студентов организуются экскурсии по библиотекам, архивам, музеям города Шымкента. Знакомят с работой их структурных подразделений, книжными и электронными ресурсами. Во время лекции-экскурсии безусловно возникает оживленное обсуждение полученной информации, преподаватель отвечает на вопросы студентов и задавал вопросы сам, на которые студенты, как показывает опыт, добровольно дают ответы, дополняя друг друга, обмениваясь мнениями. В конце занятия при подведении итогов и обобщении полученной информации, студентам можно дать групповые и индивидуальные задания, например, сделать записи об основных впечатлениях, подготовить эссе и т. д Целесообразно использовать и другой вариант проведения лекции-экскурсии нужно разделить на подгруппы, каждая из которых должна получить свой маршрут экскурсии и свою задачу и отчитаться перед преподавателем и другими студентами по решению поставленных перед ними задач, ответить на вопросы, обсудить спорные моменты, внести предложения по улучшению работы подразделения[7].

Практикуется проведение на практических и семинарских занятиях проведение экскурсий по крупным архивам, библиотекам в экскурсий в онлайн-режиме по всему Казахстану. Это способствует приобретению новых знаний, формированию ценностного отношения к культурному достоянию человечества. Так, например, на занятиях по библиотековедению можно использовать - сайт «Национальная Академическая библиотека РК https://nabrk.kz/; на занятиях по информационной деятельности библиотек - сайт « Национальный центр государственной научно-технической экспертизы» https://www.ncste.kz/ru/, на лекциях по архивоведению сайт «Национальный архив Республики Казахстан «https://www.ulttykarhiv.kz/ru. Подытоживая, заметим, что проведение лекций-экскурсий способствует накоплению у студентов-будущих специалистов по информационной, библиотечной и архивного дела научных, жизненных фактов, обогащают чувственный опыт, формирует умение замечать, видеть отдельные детали, их место в социальной жизни Республики способствует развитию эмпирического мышления, воспитывает любознательность, внимательность, визуальную культуру, нравственно-эстетическое отношение к действительности, то есть способствует эффективному формированию их профессионализма.

Выводы. Итак, использование дидактического метода интерактивной лекции побуждает будущих специалистов информационно-библиотечной отрасли к активной мыслительной и профессионально-коммуникативной деятельности в процессе овладения учебным материалом, направляет их главным образом не на получение готовых знаний, их запоминание и воспроизведение, а на самостоятельное овладение знаниями, обеспечивает развитие познавательных интересов и способностей, творческого мышления, умений и навыков умственного труда, формирование ПКК как неотъемлемой составляющей профессиональной компетентности. Перспективой дальнейших исследований

являются – исследование, сосредоточенные на вопросах по использованию различных форм и средств организации профессиональной подготовки будущих специалистов по информационному, библиотечному и архивному делу.

Литература

1. Ибрагимов Г.И. Трансформация лекции в современной высшей школы// Высшее образование в России.2022.№ 7.С.96-112
2. Челнокова Е. А. Интерактивная лекция как современная форма обучения в вузе //Балтийский гуманитарный журнал. 2020. Т. 9. № 3(32)
3. Голованова И.И. Практики интерактивного обучения: метод. пособие / И.И. Голованова, Е.В. Асафова, Н.В. Телегина. – Казань: Казан. ун-т, 2014. – 288 с
4. Ступина С.Б. С88 Технологии интерактивного обучения в высшей школе: Учебно-методическое пособие. – Саратов: Издательский центр «Наука», 2009. – 52 с.
5. Активные и интерактивные образовательные технологии (формы проведения занятий) в высшей школе[Электронный ресурс] : учеб. пособие / сост. Т.Г. Мухина. – Н. Новгород: ННГАСУ, 2013. – 97с. – (дата обращения: 21.11№2022) Режим досупа www.nngasu.ru/education/high_education/education_manual.pdf.
6. Андронова, Т. А. Активные и интерактивные формы проведения занятий для бакалавров и магистров [Текст] / Т. А. Андронова, О. А. Тарасенко // Юридическое образование и наука. – 2013. – № 2. – С. 33-37.
7. Щилова Е.А.Социокультурная компетентность как показатель качества профессиональной подготовки специалиста // Высшее образование в России.2020.№ 5.С.95-105.

ӘОЖ 81’1/.3:311

ЛИНГВОСТАТИСТИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ МӘТІНДІ ЗЕРТТЕУДЕ ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Мамаев Қ.С. – ф.ғ.к.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье рассматриваются возможности изучения текста лингвостатистическими методами

Summary

This article discusses the possibilities of studying the text by linguostatistical methods

Компьютерлік техниканың дүниеге келуі қазіргі кезде инженерлік-экономикалық есептерді шешуді жеңілдетумен қатар, білім саласының қарыштап дамуына да игі әсер етті. Компьютер бұл күндері практикалық тіл білімі саласындағы, әсіресе, еңбекті көп қажет ететін іс-әрекеттерді ішінара автоматтандыруда, мәтін түріндегі материалдарды әр алуан белгілеріне қарай сұрыптауда жиі пайдаланылып жүр.

Лингвистикалық зерттеулерді автоматтандыруда «адам-машина-адам» жүйесі басшылыққа алынады. Осыған орай, адам мен компьютер қызметіндегі кейбір ұқсастықтар мен айырмашылықтарды саралап көрсетуге болады. Атап айтқанда, компьютер шапшаң әрекет жасайды және барлық амалдарды дәлме-дәл орындайды, оның жадындағы ақпарат ұзақ мерзім бойында сақталады, әрі қажетті

сәтінде қолма-қол іздеп табуға мүмкіндік бар. Ал адамның ми қызметінің ерекшелігі – эвристикалық (тапқыштық) қабілетінде. Демек, лингвистикалық зерттеулерді автоматтандыру жұмысы компьютердің аталған мүмкіндіктері мен адамның ойлау қабілетінің ерекше қасиеттерін ескере отырып, жүзеге асырылуы тиіс.

Лингвистика ғылымының негізін қалаушы ғалымдардың бірі Дж. Гринберг нысандарды зерттеудің қарапайым түрімен шектеліп қоймай, оларды салыстыру мен жіктеуге көшу керектігін «Один из шагов, которое должна предпринять любая наука, если она хочет ясно осмыслить потенциальные возможности своего научного метода, заключается в том, чтобы, не ограничиваясь простым описанием изучаемых объектов, перейти к их сравнению и классификации» атты пікірімен тұжырымдаған [1, 60-61 бб.].

Тілдік құбылыстардың сандық сипаттамаларын зерттеу тіл білімінде тосын жаңалық емес, өйткені ол өткен ғасырдың 60-70 жылдарына дейін айқындалмаған пішінде қолданылып келді. Өзге қоғамдық және жаратылыстану ғылымдары сияқты тіл білімінде де сандық бағалаулардың қажеттілігі теориялық лингвистиканың алдына жаңа мақсаттар қойды.

Бұл мақалада түрлі сала бойынша дайындалған ғылыми мақалалар мәтіндерінің сөздік қорын зерттеуде статистикалық әдістерді қолдану мүмкіндіктері қарастырылған [2, 3].

Сөздік қор – күрделі объект, көптеген теориялық және қолданбалы есептерді шешуде оның кейбір қасиеттері, дербес жағдайда, негізгі сандық сипаттамалары негізге алынады. Көлемі алдын ала белгілі мәтін мен оның сөздігі арасындағы ықтималды сандық қатынасты анықтау, мәтін бойынша сөздердің үлестірілу түрін болжау, мәтін көлемінің өзгеруіне қарай сипаттамаларының өзгерісін білу қажеттігі туындайды. Сандық бағалауларды қолданып, қарапайым тәсілдер арқылы дәлелді тұжырымдар алуға мүмкіндік беретін зерттеудің объективті әдістемесін құруға болады. Мәтінді бұлайша зерттеу ана тілі мен шет тілін оқытудың тиімді әдістерін анықтауға, хабарламаларды лексикалық тұрғыдан кодтау әдістерін құруға, сондай-ақ, ғылыми ақпараттарды автоматты түрде өңдеуге, сақтауға және тұтынушыларға тасымалдауға қатысты мәселелерді шешуге игі ықпал етеді.

Тілдің сөздік қорын зерттеуде статистикалық әдістерді қолдану жиілік сөздіктерді құрастырумен тығыз байланысты.

Жиілік сөздіктер ана тілін, шет тілін оқытуды жетілдіру, сөйлеу тілі немесе жазба тіл негізі болатын түрлі кодтау жүйелерін жетілдіру, сөз тұлғаларының, сөздердің, сөз тіркестерінің қолдану жиілігі бойынша жекелеген әдеби мұраларды, авторлардың шығармаларын зерттеу мақсатында дайындалады.

Қ.Б.Бектаев – бүкіл түркі тілдеріне алғаш рет лингвистикалық статистика әдісін қолданудың ғылыми негізін қалаған ғалым [4]. Оның еңбектері инженерлік лингвистика ғылымы бағытының пайда болуы мен дамуына үлкен үлес қосты. Сөздердің жиіліктерін зерттей келе олардың үлестіру заңдылығын анықтаған, бұл заңдылық тіл білімінде «Бектаев эффектісі» деп аталады. Ғалымның «Қазақ тілінің кері алфавитті сөздігі» (1972), 2 томдық «Математические методы в

языкознании» кітабы (1973-1974), авторлық бірлестікте Мәскеу қаласында жарық көрген «Математическая лингвистика» (1977) оқулығы, «Статистико-информационная типология тюркского текста» (1978), «М.О.Әуезовтың «Абай жолы» романының жиілік сөздігі» (1979), «Орысша-қазақша математикалық сөздік» (1986), «Ықтималдықтар теориясы және математикалық статистика» (1990), «Қысқаша қазақша-орысша сөздік» (1989, 1991), «Үлкен қазақша-орысша, орысша-қазақша сөздігі» (1999) еңбектері қазақ тіл білімінің лингвостатистикалық әдістермен зерттеуге негізделген жаңа саласын дамытуға қосқан ерен үлесін көрсетеді.

Елімізде профессор Қ.Бектаевтың жетекшілігімен А.Қ.Жұбанов, Д.Ә.Молдалиева-Байтанаева, Қ.Молдабек, А.Д.Белботаев, Б.Қалыбеков және т.б. ғалымдар зерттеулерінде лингвостатистикалық тәсілдерді тіл білімін зерттеуде қолданған.

Біздің 1992-1995 жылдары жарық көрген бастауыш сынып оқулықтары мәтіндеріне, 1970, 1990 жылдардағы бастауыш сынып оқулықтары және балалар әдебиеті мәтіндеріндегі жиіліктері жоғары сөздердің лингвистикалық табиғатына жүргізген талдауларымыз, қазақ тілін тиімді оқыту мақсатында лексикалық қорды таңдау барысында анықтаған шарттарымыз қазақ грамматикалық жүйесі жалпы түркі тілдері жүйесі сияқты саны шексіз сөз тұлғаларын туындатуға бейімдігін көрсетті [5, 6].

Осыған орай, мәтіннің лексикалық-статистикалық құрылымын зерттеуде сөз тұлғасының орташа қайталануын, жиілік сөздіктердің түрлі телімдерінің жиі кездесетін сөз тұлғаларымен қамтылуын анықтаудың мәні зор.

Профессор Қ.Бектаевтың жиілік сөздіктерді құрастыру алгоритмі негізінде 1990 жылдары есептеу жылдамдығы төмен IBM PC компьютерлерінде MS DOS жүйесіне арналып дайындалған жиілік сөздіктерді құрастырудың компьютерлік программалары қолданылды. Мәтінді өңдеуде MS DOS жүйесінде жұмыс істеуге арналған MultiEdit мәтіндік редакторы пайдаланылып, аталған редактордан MS Word мәтіндік процессорына аударатын компьютерлік арнайы программалар қолданылды.

Қазіргі таңда, компьютерлік техниканың соңғы мүкіндіктерін пайдалана отырып, біздің тарапымыздан мәтінді MS Excel, MS Word офистік программаларымен Windows ортасында өңдеп, жиілік сөздіктер құрастыру жолдары анықталды. Осы мақсатта MS Excel процессорына сөздерді кері ретпен жазу макросы қосымша енгізіліп, MS Excel мен MS Word процессорларының мәтінді өңдеуге қатысты стандартты функциялары қолданылды.

Біздің тарапымыздан Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) бойынша және п.ғ.д., профессор А.Жапбаров, п.ғ.к. Г.А.Жапбаровалар тарапынан тіл білімі бойынша жарияланған ғылыми мақалалалардың сөз тұлғаларының жиілік сөздіктері (ЖС), алфавиттік-жиілік сөздіктері (АЖС) және кері-жиілік сөздіктері (КЖС) құрастырылды [2, 3].

АЖС-те сөздер алфавиттік ретпен орналастырылып, әрбір сөз тұлғасы үшін қолдану жиілігі көрсетіледі (1-кесте). АЖС-тер мен ЖС-тер, әдетте, сөздерге және сөз тұлғаларына қатысты құрылады.

1-кесте – АКТ бойынша ғылыми мақаланың компьютерде дайындалған сөз тұлғаларының алфавиттік-жиілік сөздігінің үлгісі

i	**Сөз тұлға**	F_i	***i***	**Сөз тұлға**	F_i
1	АБСТРАКТІЛІ	1	11	АКТ	24
2	АВТОМАТТАНДЫРУ	8	12	АКТ-НЫҢ	2
3	АВТОМАТТАНДЫРЫЛАДЫ	1	13	АҚПАРАТ	2
4	АВТОМАТТАНДЫРЫЛУЫ	3	14	АҚПАРАТҚА	1
5	АВТОМАТТЫ	2	15	АҚПАРАТТАР	3
6	АГРЕССИВТІК	1	16	АҚПАРАТТАРДАН	1
7	АЙНАЛАТЫНДАЙ	1	17	АҚПАРАТТАРДЫ	6
8	АЙНАЛУЫНА	1	18	АҚПАРАТТАРДЫҢ	1
9	АЙНАЛЫСАДЫ	1	19	АҚПАРАТТЫ	9
10	АЙТҚАНДА	1	20	АҚПАРАТТЫҚ	20

Қандай да бір ЖС негізінде ондағы әрбір сөзді не сөз тұлғасын соңғы әрпі бойынша алфавит ретімен орналастыруға болады. Осындай сөздіктер *кері-жиілік сөздіктер* делінеді (2-кесте). КЖС-тердің әдістемелік қана емес, қолданбалылық және техникалық мәні де бар. Сөз тұлғаларының кері-жиілік сөздіктері сөз тұлғаларынан жекелеген сөздерді (лексамаларды), тәуелдік, септік, жіктік және көптік жалғауларын анықтауда қолданылады.

2-кесте – АКТ бойынша ғылыми мақаланың компьютерде дайындалған сөз тұлғаларының кері-жиілік сөздігінің үлгісі

i	**Сөз тұлға**	F_i	***i***	**Сөз тұлға**	F_i
1	НИКОЛАЕВА	1	11	ТАСТАУҒА	1
2	ТҰЛҒАҒА	1	12	АСЫРУҒА	1
3	БАСҚАҒА	1	13	ҰЙЫМДАСТЫРУҒА	2
4	ТҮПНҰСҚАҒА	1	14	ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА	1
5	ЖАҒДАЙЛАРҒА	1	15	ДАМЫТУҒА	1
6	ФАКТОРЛАРҒА	1	16	АЛУШЫҒА	2
7	ТАСЫМАЛДАУҒА	2	17	ДА	1
8	ЖИНАҚТАУҒА	1	18	ФОРМАДА	1
9	САҚТАУҒА	2	19	ПАЙДА	4
10	АНЫҚТАУҒА	1	20	АЛҒАНДА	2

Жекелеген сөздердің, сөз тұлғаларының жиіліктерінің кемуі не өсуі бойынша реттелген сөздіктер *рангілік-жиілік сөздік* немесе *жиілік сөздіктер* деп аталады (3-кесте).

3-кесте – АКТ бойынша ғылыми мақаланың компьютерде дайындалған сөз тұлғаларының жиілік сөздігінің үлгісі

i	**Сөз тұлғалар**	F_i	F_i^*	f_i	f_i^*	H_i	H_i^*

1	2	3	4	5	6	7	8
1	ОҚУ	46	46	0,03392	0,03392	0,16560	0,16560
2	БІЛІМ	34	80	0,02507	0,05900	0,13333	0,29893
3	МЕН	26	106	0,01917	0,07817	0,10938	0,40832
4	ЖӘНЕ	25	131	0,01844	0,09661	0,10622	0,51453
5	АКТ	24	155	0,01770	0,11431	0,10301	0,61755
6	АҚПАРАТТЫҚ	20	175	0,01475	0,12906	0,08972	0,70727
7	ДЕРБЕС	18	193	0,01327	0,14233	0,08277	0,79004
8	ЖҮЗЕГЕ	18	211	0,01327	0,15560	0,08277	0,87281
9	АЛУШЫНЫҢ	17	228	0,01254	0,16814	0,07920	0,95201
10	ОҚЫТУ	16	244	0,01180	0,17994	0,07558	1,02759

Мұндағы: 3-бағанда сөздің абсолюттік жиілігі (F_i), 4-бағанда абсолюттік жиіліктердің жиынтығы (F_i^*), 5-бағанда салыстырмалы жиілік (f_i), 6-бағанда салыстырмалы жиіліктердің жиынтығы (f_i^*), 7-бағанда орташа синтаксистік ақпарат (H_i), 8-бағанда орташа синтаксистік ақпараттар жиынтығы (H_i^*) берілген. 4-8 бағандардағы сандық мәліметтер MS Excel қолданбалы бағдарламасы арқылы автоматты түрде есептелді.

Мәтін көлемін (сөз қолданыстар саны) - *N*, сөз тұлғалары сөздігінің көлемін – *V* арқылы белгілейік. Сөздік көлемінің мәтін көлеміне қатынасы (*V/N*) сөздіктің салыстырмалы түрдегі «байлығын» немесе «әртүрлілігін», ал кері қатынасы (*N/V*) берілген мәтіндегі сөздің (сөз тұлғасының) орташа жиілігін (қайталануын) сипаттайды. Бұл статистикалық көрсеткіштер мәтін көлемі мен түріне тәуелді болып келеді. 4-кестеде АКТ және тіл білімі бойынша дайындалған ғылыми мақалалардың жиілік сөздіктерінің статистикалық сипаттамалары келтірілді:

4-кесте – Жиілік сөздіктердің негізгі статистикалық сипаттамалары

Жиілік сөздіктер	Жанр	*N*	*V*	*V/N*	*N/V*
АКТ бойынша ғылыми мақала (2020ж.)	ғылыми	1356	619	0,46	2,19
Тіл білімі бойынша ғылыми мақала (2020ж.)	ғылыми	3136	1390	0,44	2,26

Зерттеу нәтижелері АКТ бойынша дайындалған ғылыми мақала мәтінінің тіл білімі бойынша дайындалған ғылыми мақала мәтініне қарағанда әртүрлілігінің 0,02-ге жоғарылығын, ал сөз тұлғаларының қайталануының орташа мәнінің 0,07-ге аз екендігін көрсетті.

Мәтіннің көлемі артқан сайын сайын, қолданылатын сөз тұлғаларының да саны азаяды болады. Демек, сөз тұлғалары мәтін көлеміне қатысты кері пропорционалдық тәуелділікті құрайды. Алайда, мәтіннің белгілі бір үлкен көлемінде сөз тұлғаларының саны тұрақты мәнге ие болады.

Қорыта келгенде, лингвостатистикалық зерттеулерде компьютерді қолданып, әр кезеңдегі түрлі авторлар шығармаларының, оқулықтардың мәтіндері бойынша дайындалған жиілік сөзіктер арқылы жалпы лексикологияның мәселелері,

жалпыхалықтық лексиканың құрылымы, оның әр алуан қабаттарының ара қатынасы, қазіргі замандағы тілдік норма, жазушы тілінің функциональдық стилі мен ерекшеліктері, сөз қорының тарихи дамуы және т.б. аса маңызды мәселелер принциптік тұрғыдан жаңаша пайымдауға мүмкіндік бар.

Әдебиеттер

1 Гринберг Дж. Квантативный подход к морфологической типологии языков // Новое в лингвистике. -М.: Издание иностранной литературы, 1963. -С.60-61.

2 Мамаев К.С., Ғапбарова П.С. Ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың дидактикалық дербес ақпараттық оқу қызметін ұйымдастыруда қолдану // Қазақстанның ғылымы мен өмірі. Халықаралық ғылыми журнал. №12/7 (153). 2020. -324-327 бб.

3 Жапбаров А., Жапбарова Г.А. Тіл мәдениетін дамыта оқытудың психологиялық негіздері // Қазақстанның ғылымы мен өмірі. Халықаралық ғылыми журнал. №12/7 (153). 2020. -208-213 бб.

4 Бектаев К.Б. Статистико-информационная типология тюркского текста. Ленинградское отделение ИЯ АН СССР: автореф. ... на соиск. учен. степени докт. филол. наук. -Ленинград, 1975. -42 с.

5 Мамаев Қ.С. 1992-1995 жылдары жарық көрген бастауыш сынып оқулықтары текстерінің лингвостатистикалық талдауы // Қ.И.Сәтбаевтың туғанына 100 жыл толуына арналған Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Шымкент бөлімшесі профессор-оқытушылар құрамының ғылыми-теориялық және әдістемелік XXV конференциясының баяндама тезистері. -Шымкент: Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ ШБ, 1999.-105-108 б.

6 Мамаев К.С. Лингвистическая природа наиболее высокочастотных слов текстов УНК 1990-х, 1970-х гг. и детской литературы // Наука и образование Южного Казахстана. -Шымкент, 1998. -№5(12). -С.141-145.

ӘӨЖ

ҚАЗАҚ ТІЛІ ПӘНІН ОҚЫТУДА ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ РЕСУРСТАРЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Мустафаева Гүлжан Акимжанқызы,
0111000- «Негізгі орта білім беру» мамандығының IV курс студенті
Ғылыми жетекшісі: **Нурманова Актолкын Дархановна,**
педагогика ғылымдарының магистрі
Қызылорда облысы білім басқармасының «М.Мәметова атындағы
Қызылорда педагогикалық жоғары колледжі» коммуналдық мемлекеттік қазыналық кәсіпорны
Қызылорда қаласы, Қазақстан

Резюме

Обучая учащегося информационным знаниям, развитию его мыслительных способностей, обучению использованию информационных технологий как средства развития и совершенствования, необходимо совершенствовать систему образования. Я искал ответы на вопрос, какие проблемы будут для образования в условиях цифровизации и как с ними бороться.

Summary

Teaching a student information knowledge, the development of his thinking abilities, teaching the use of information technology as a means of development and improvement, it is necessary to

improve the education system. I was looking for answers to the question of what problems will be for education in the conditions of digitalization and how to deal with them.

Білім беру – тиісті оқу орны арқылы оқушыларға ақпарат беріп, олардың танымын, дағдысын, дүниеге деген көзқарасын жетілдіру процесі. Баланың кішкентай кезінен бастап үлкен өмірге үйретіп, ғылыми ақпараттармен қамтамасыз етуде мұғалімнің шеберлігі, біліктілігі, өз мамандығы мен өз пәніне деген сүйіспеншілігі маңызды рөл атқарады. Әсіресе, қазір, XXI ғасырдағы заман ағымының алдыңғы қатарынан көрінетін ұрпақ тәрбиелеуде мұғалімдер үшін жауапты әрі ауыр жұмыс тұр десек те болады. Оның бірі – сабаққа оқушының қызығып, ынталы түрде оқу процесіне белсене араласуы.

Балалардың басым көпшілігінен оқуға салғырт қарап, жақсы баға алу үшін ғана оқитынын байқаймыз. Мұғалімді қызықты сабағы үшін жақсы көріп, берген білімді есінде сақтап, сабақта өте жақсы көрсеткіш көрсете алатын балаларды дайындау – мұғалімнің сабақтағы ең үлкен мақсаты. Дамыған әрі ақпараттандырылған заманда тек қана оқулықпен, қағаздармен немесе қарапайым көрнекіліктермен өткізілген сабақ оқушының зерігіп, жаттанды сабақтарға қатысуы оның есте сақтау деңгейін нашарлатып, тез шаршатады. Сондықтан да сабақтың қандай да бір бөлігін интерактивті тақта арқылы түрлі әдіс-тәсілдермен өтуді жөн санаймын.

Интерактивті тақта арқылы төрт тілдік дағдыны да сақтай отырып, қызықты әрі жүйелі сабақ өтуге мүмкіндік аламыз. Балалардың жас ерекшелігіне сай, сабақтың қажетті бір кезеңіне байланысты тиімді қолдану өте маңызды. Себебі сабақтың барлық кезеңінде АКТ құралдарын пайдалану баланың сабаққа салғырт қарауына немесе сабақты ойын ретінде қабылдауына әкеліп соғады. Тәжірибе жинақтау барысында ашық сабақтарда ғана емес, күнделікті жай сабақтарда да әртүрлі формада ұйымдастырып, сабақты түрлендіруге тырыстым.

Соның ішінде цифрландыру жағдайында білім берудің бірнеше тиімді тұстарын, атап айтқанда, АКТ арқылы уақыт үнемдеуге, сабақты қызықты етіп жоспарлауға, оқу мақсатына жетуде нәтижеге оңай жететінін, сонымен қатар оқушылардың берген ақпарат есінде тез сақталатынын байқадым. Алайда оны көп қолданудың салдары да бар: оқушы кітаппен оқып, қағаздармен жұмыс барысында жалқаулық, еріншектік пайда болатынын, дайын материалды алуға бейім болатынын, тапсырмаларды ғаламтордан іздеп отыратынын, барлық сыныпта бірдей интернет желісін пайдалану немесе интерактивті тақтамен жұмыс жасау мүмкіндігі болмайтынын түсіндім.

АКТ құралдарын пайдалануда тағы бір еске алу қажет бөлігі – оқушылардың жас ерекшелігі. Кішкентай сынып оқушылары көп жағдайда ойын түрінде берілген материалдарды оңай игереді, ал жоғары сынып оқушылары үшін шамадан тыс көп интербелсенді әдістер зеріктіріп жібереді. Сонымен қатар оқушылардың әрқайсысы берілген жаңа ақпаратты әртүрлі тәсілмен қабылдайды: визуалдар, аудиолдар, кинестетиктер. Заманауи көрнекіліктер бола алатын интерактивті тақтадағы ақпараттар оқушының 70 пайызы көру арқылы, мұғалімнің түсіндірмесі нәтижесінде есту арқылы, дене арқылы сезіну жолымен жанасу арқылы қабылдайды.

Өзім үшін қазақ тілі және әдебиеті сабақтарында тиімді болатын бірнеше платформалармен бөлісе кетейін.

1. Wordwall платформасы. Сабақтың кез келген бөлігінде қолдануға ыңғайлы көпфункционалды платформа. Интернетті қажет ететін, тапсырмаларды түрлендіріп оқушыға ұсынуда таптырмас құрал. Ішінде үй тапсырмасын тексеруге немесе жаңа білімді бекіту кезінде ойындар мен жаттығулар арқылы орындатуға болатын түрлі тапсырмалар түрлері бар. Соның ішінде сәйкестендіру, викторина, жұбын тап, шындық немесе жалған, диаграммалармен жұмыс жасап, ауызша түрде оқушылармен топтық немесе жеке жұмыстар жүргіздім. Тапсырмаларды алдын ала дайындап, сілтемелерін оқушыларға жіберуге де, мұғалім өзі интерактивті тақтадан орындатуға да болады. Платформаның артықшылығы ретінде он бестен аса түрлі формата тапсырмалар орындатуға болатынын айтсам, кемшілігі деп платформаның орыс тілінде жұмыс жасайтыны деп ойлаймын. Осындай сабақ процессі үшін жақсы платформаларда ана тіліміздің де болғаны жақсы болады.

2. Қазақ тілі сабақтарында талдау жасау барысында немесе онлайн сабақтар кезінде пайдалануға тиімді көмекші құрал ретінде Jamboard тақтасын ұсынамын. Ашылған тақтаны пайдаланып, түрлі жұмыстар орындауға, сондай-ақ сабақты қызықты өткізуге жәрдемдеседі. Мен үшін тиімді тұсы – онлайн сабақтарда ZOOM платформасы арқылы сөйлесіп отырып, экранды демонстрациялау арқылы тақтамен жұмыс жасауға болады. Оқушының орындаған тапсырмасын Google арқылы жіберіп, телефон жадын үнемдеуге де пайдалы. Алайда, бұл платформа арқылы тек тақтамен жұмыс жасау мүмкіндігі бар.

Сондай-ақ, Kahoot, Bamboozle, Classroomscreen, т.б. платформлар кері байланыс кезінде, топпен жұмыс кезінде қолдануға тиімді құралдар бола алады. Ұсынған барлық сайттарды 5-9 сынып аралығындағы оқушылар үшін пайдаланып, тәжірибеден өткіздім.

Білім беру деп ғылыми түрде алынған материалдарды қоғам және табиғатпен байланыстыру да үлкен маңызға ие. Сондықтан да барлық уақытта көрнекілік ретінде техниканы ғана қолданып қоймай, мұғалім қызықты етіп сабақтың тақырыбын аша отырып, өмірмен үйлесім тауып, өзінің әртістік қабілетін де аша білуі керек. Жаңа сабақты түсіндіру барысында тек оқулықтағы мәліметпен шектелмей, қосымша ақпарат көздерінен, ұстаздарға арналған әртүрлі сайттардан, басқа да авторлардың оқулықтарынан іздену қажет. Осындай уақытта ұстаздар үшін электронды оқулықтар үлкен көмегін тигізеді. Электронды кітаптарды кез келген уақытта, кез келген орында пайдалану, көп орын алмайтыны, уақытты үнемдеуге көмек беретіні жақсы. Қажетті беттерін оқушыларға шығарып апарып, ішіндегі тапсырмаларды, тест жұмыстарын, білім бекіту тапсырмаларын орындатуға болады. Қосымша дерек көзі арқылы берілген электронды оқулық пен оқушының қолындағы кітаптан ақпараттарды салыстырып оқыту оқушылардың таным қабілетінің артуына, сыни көзқарасының қалыптасуына ықпал етеді.

Жоғарыда айтылған цифрландырылған білім берудің әдіс-тәсілдерімен жұмыс жасайтын заманауи мұғалім мен тек оқу бағдарламасында берілген құралдарды пайдаланатын қарапайым мұғалімді салыстырып көрейік. Заман талабына сай жаңашыл мұғалім тәрбиелеген оқушы жаңалыққа бейім, байқағыш, ізденімпаз және сыни ойлай білетін жан-жақты болып қалыптасады. Ал дәстүрлі формата ғана білім беретін мұғалімнен білім алған бала да қоғам жаңалықтарынан қалып, алға жылжу жылдамдығы бәсеңдей түседі. Бұл білікті педагог болу үшін әрдайым бір орында тұрмай, эксперименттерді байқап көру қажет екенін білдіреді.

Қазіргі кезде оқушыларды ақпараттық технологиялармен сауаттандыру бастауыш сыныптардан бастап жүргізіледі. Бесінші сынып оқушыларының өзі компьютерді оңай игеріп, тез жұмыс жасап кете алады. Сондықтан жан-жақты ізденіс арқылы оқытқан бала болашақта түрлі олимпиадаларға, ғылыми жобаларға қатысып, сайттар арқылы тегін білім алудың көзін де таба алады. Бұл да цифрлық білім беру кезінде оқушы мен мұғалім үшін тиімді фактор бола алады.

Қазіргі кезде ғылым жолына үлкен мән беріліп, жастардың идеялары көп талқыға түседі. Мектеп оқушылары арасында ғылыми жобалар қорғау, өз икемділігіне сай пән бойынша тереңдетіліп оқу кең тараған. Жастардың білім алу жолындағы осындай үлкен мүмкіндіктерге жол ашып, әр баланың бойынан дарынын байқап, дұрыс жолға салу – әр мұғалімнің атқарар міндеті. Цифрлы Қазақстанда технологияны жетік меңгенген, ойлау дәрежесі жоғары жас ұрпақ тәрбиелеу – педагогтердің алға қойып тұрған үлкен мақсаттарының бірі. Себебі, XXI ғасыр – бұл ақпараттық қоғам дәуірі.

Әдебиеттер

1. Шығармашылық іс-әрекетті дамыту арқылы бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру мәселелері: Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары. -Шымкент-Москва, 2009. — Т. III. — Б. 174–178.
2. Цифрлық дәуір педагогикасы. XXI ғасырдағы білім беру; Қазақстанның ашық университеті
3. https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwif6u_qlsf7AhWNjYsKHdO7D8kQFnoECAoQAQ&url=https%3A%2F%2Fbilimdinews.kz%2F%3Fp%3D109692&usg=AOvVaw2GtY8AZC3t4fDEIoHuiXJU
4. https://bkokdi.kz/kz/smartconf2020/1-section/6178-news.html

ӘОЖ 130.2

ҚАЗІРГІ ЗАМАНДАҒЫ ЖАҺАНДЫҚ ТАЛАПТАР

Бегдаулетова Қ.Д. – филос.ғ.к., доцент м.а.
Жұмаділла А. - 2 курс студенті
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педогогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье описывается современный процесс глобализации, его преимущества и недостатки. Рассматривается процесс глобализации в Казахстане, а также значение молодежи в мировом спросе.

Summary

This article describes the modern process of globalization, its advantages and disadvantages. The process of globalization in Kazakhstan is considered, as well as the importance of youth in global demand.

Адамзаттың жер бетінде пайда болғаннан бастап қанша ғасырлар өтті, небір оқиғалар орын алды. Соған орай адамдар да дамып, замандар алмасып отырды. Дегенмен, әр заманда адамдарға қойылатын талаптар да көбейіп, ауысып отырады. Мысалы, сонау 1000 жыл бұрын тек дәулетті адамдар ғана білім алатын болса, ал қазір мектепте оқымаған адам кемде кем. Яғни, білім- қазіргі заманның басты талабы. Әрине, білімнен басқада талаптар көп, әр елдің, әр қоғамның өзіне тән талабы бар десек те жаңылыспағанымыз. Осы тұста жаһандық талап тақырыбында адам және қоғам мәселесі өзекті екендігін түсінеміз. Адамдарға қазіргі таңда қойылатын ең өзекті талаптардың бірі- қоғамда өмір сүру. Ал қоғамда өмір сүру үшін, алдымен саясаттан, сол қоғамның өмір сүру дағдысы мен оның тарихынан, салт-дәстүрінен хабардар болу міндетті.

Адамға қойылатын талаптар секілді, мемлекетке де белгілі бір талаптар қойылады. Әр мемлекет өзінше дара, мықты болғысы келеді. Және де соған жету жолында, билік әр түрлі тәсілдер қолданады. Соның бірі – жаһандану үрдісі.

Әрбір тарихи кезеңнің өзіне тән терминдері болатыны мәлім. XXI ғасырда кең тараған ұғымның бірі – «Жаһандану» болып отыр. Жаһандану- мемлекеттердің бір-бірімен бірлесе отырып, ақпараттармен алмаса отырып даму әрекеті. Бұл жайлы адамдардың ойы екіге бөлінуі мүмкін. Жаһандану үрдісін кейбірі батыс пен шығысты байланыстыратын, бейбітшілікті сақтап тұратын бірден бір құрал деп қолдап жатса, кейбірі ұлттық дәстүр-салтымызға, тілімізге, болашақ ұрпаққа зияны көп деп есептейді. Дегенмен, қазіргі заман философтарының көзқарасына жүгінсек, Чарльз Мэйнс - «Жаһандану процесі соғыстарды мағынасыз етеді және көптеген елдер үшін, әрине, тиімді емес» дейді [1]. Әрине бұл тұжырыммен келіспеу мүмкін емес, соғыс кезінде мемлекеттер үлкен шығынға ұшырайды және алып мемлекеттердің қақтығысы басқа да мемлекеттерге әсер етпей қоймайды. Мәселен, XX ғасырдың бірінші жартысындағы ең ірі тарихи оқиға болған бірінші дүниежүзілік соғысты алып қарасақ, бір мемлекеттер қиратылып тізе бүксе, екіншілері әлсіреді, ал АҚШ пен Жапония сияқты мемлекеттер, керісінше күшейді. Оның үстіне, соғыс адамдар арасындағы гуманизм қағидаларының бұзылуына және мемлекетте ішкі қақтығыстың туындауына әкеледі. Оған бір дәлел сонау ежелгі замандағы Рим,

Грек жерлерінен бастап, жақында тараған Кеңес үкіметі де күштеу арқылы барлық жерді иемденгісі келді. Бұның арты азаматтық соғыстарға да алып келді. Соғыс мемлекетті күшті қылып көрсетсе де, халықтың ішкі дүниесін қанағаттандырмайды. Ал жаһандану процесі елдердің өзара демократиялық байланысын қолдайды.

Қазіргі таңда Қазақстан көптеген басқа мемлекеттер сияқты жаһандану үстінде. Сол арқылы басқа елдермен білім алмасып, дамып келеміз. Әсіресе, коммунистік мемлекеттің құрамынан шыққан Қазақстан үшін басқа елдерден тәжірибе жинау дамудың басты құралы десек те болады. Дегенмен, жаһандану үрдісінде мемлекеттік факторларға мән берген жөн. Яғни, американдық, не еуропалық саясат қанша басымдық танытса да қазақ халқы тек өзіне тән кемелдену жолын таңдау қажет. Жаһанданған әлемдік мәдени кеңістікке ену батысқа ұқсау емес, керісінше ұлттық мәдениет әлемдік кеңістікке өзінің абыройы мен ар-намысын сақтай отырып жаңаны игеруі деп түсінген абзал. Осы тұста академик Ә.Н. Нысанбаевтың ортаға салған мына пікірі орынды болары анық: «Мәдениет пен ғылым саласында либералды-демократиялық қоғам құндылықтарының ықпалы артып отыр. Қазақстан халықтарының дәстүрлі құндылықтары мен өзіндік мәдени мұраттары қатты қысымға ұшырауда, сондықтан олар өздерінің рухани мұраларын сақтап қалуға талпынуы керек. Бірақ, сонымен қатар олар батыс мәдениетінің нормаларымен де өзара әрекеттесіп, өзара толығуы қажет. Мәселе батыс мәдениетімен бәсекеге қабілетті болу үшін құндылықтарды қайта қарап, қазақ мәдениетін қайта жаңғыртып дамыту туралы болып отыр. Қарқынды өріс алып отырған жаһандану жағдайында, Қазақстан халықтарының дәстүрлі құндылықтары мен либералды-демократиялық қоғам құндылықтарының конструктивті сұхбаты өте қажет. Өтпелі қоғамның мәдениет саласындағы күрделі қатынастарын реттейтін және халқымыздың мәдениетінің қайталанбастығы мен өзіндік сипатын қамтамасыз ететін заңдар қажет» [2, 92 б.].

Жаһанданудың ұлттық егемендікке, бірегейлікті сақтау және дамыту, қазақстандық қоғамды шоғырландыру процестеріне көп факторлы әсері бар. Жаһанданудың тағы бір жағымсыз тұсы шығыстан, батыстан келетін әр түрлі мәдениеттердің кең белең алып, басты құндылықтар мен ұлттық мәдениетіміздің көлеңкеде қалуы. Бұл үрдіс, әрине, қазіргі жастарға, болашақ ұрпаққа әсер етпей қоймайды. Қазіргі кездегі жастардың көбісі сәндегі заттарды ғана бағалайды. Соған байланысты философия, тарих сынды маңызды салаларға көп адам көңіл бөле бермейді. Қазақстанға өзге елдерден келетін әртүрлі тұжырымдар, ғылыми ақпараттар сөзсіз керек. Дегенмен, осы тұста «Сол білімді дұрыс пайдаланып жатырмыз ба?»- деген сұрақ туындайды. Әлеуметтік-экономикаклық, мықты мемлекет қалыптастыру үшін, технологиялық жаңашылдықтарды, әлеуметтік басымдылықты қабылдау міндетті жаһандық талап болып табылады [3, 13-32 бб.]. Дегенмен, бүгінде технологияны жаңартуда, экономиканы жақсартуда көптеген шаралар қолданылып жатыр.

Басында айтып кеткеніміздей, білім қазіргі заман талаптарының маңызды бір бөлігі. Әр мемлекет өз халқы мен ұлттық мәдениетіне сүйене отырып білім беру

жүйесін таңдайды. Әйтсе де, жаһандану аясында басқа елдермен тәжірибе алмасудың маңызы зор. Осы тұста білім мен жаһандануды талдаған Калп пен Ролздың пікірлерін айтып өтуге болады. Жалпыға бірдей негізгі білім беруді жекелеген ұлттық мемлекеттер емес, әлемдік қауымдастық шешуі керек деген талапты қолдай отырып, Калп 20 ғасырдың аяғында либерализмнің кілті болған пікірталасқа қосылды. Бұл ұлттық мемлекеттің дамуын жақтаушылар мен саяси биліктің бөліктерін ұлттан жоғары деңгейге көтеруді жақтаушылар арасындағы дау болды. Джон Ролз өзінің 1971 жылғы "Әділет теориясы" кітабындағы дәлелді кеңейте отырып, "халықтар құқығында" әділеттіліктің негізгі принциптері ұлттық мемлекеттің шекарасымен шектелген деп тұжырымдады [4, 129-138 бб.].

Жаһандану мәселесінде қазақстандық философ Тұрсын Ғабитов: «Қазақ елі еркіндікке бет түзеді. Бұл, сөз жоқ, жаһандану алып келген игілікті, табысты өзгерістер. Халықтар өзінің бұрынғы, бүгінгі, ертеңгі дамуын терең тануда өзіндік бағыт-бағдар алды. Әр халық өркениет әлеміндегі орнын білу мүмкіндігіне ие болды. Біздің де әлемдік өркениетке қол жеткізуімізге мүмкіндік туды. Әлемдік өркениеттің өрісіне шыққан, дамудың сара жолына түскен елдердің тәжірибесіне баса назар аудара отырып, өз жолымызды табудың маңызы зор болмақ» деп топшылайды [5, 3-4 бб.].

Бұл мәселені қанша талқылап, жақсы, жаман тұсын баяндасақ та, жаһандану үрдісін тоқтата алмаймыз. Себебі жаһандану сонау адамзат, алғашқы мемлекеттер пайда болғаннан бастап жүріп жатыр. Осыған байланысты ұлттық мәдениетімізді қазіргі заман талабына сәйкестендіре отырып дамытуымызға мүмкіндік бар екенін айта кеткен жөн. Мысалы, әртүрлі киімдерді, әшекейлерді заманауи әрі ұлттық ою-өрнектермен безендіріп, бренд қалыптастырып жатқан жастар да аз емес. Сол секілді білімді де брендке айналдыратын саналы өскелең жастарымызға дұрыс ой салу бүгінгі оқыту талабы десек қателеспейміз. Әр шығарылған мәліметтер өз оқырманын, яғни білімге қызығушылығы бар адамдарды тауып, сол арқылы жастарды білімге ынталандырады.

Қазақстандағы батыстық мәдениеттің ықпалының артуы болашақ даму стратегиясын таңдау мәселесін жаңа қырымен қойып отыр. Қазіргі таңда жастардың қоғамда алатын орны ерекше бағаланып, жаңғыру үрдісінде де оларға әртүрлі мүмкіндіктер берілуде. Соған орай олардың жауапкершілігі де артуда. Бұл жауапкершілікті сезініп, өз мемлекетінің жағдайын жақсарту мақсатында, тынбай еңбектеніп жүрген жастар да аз емес. Сондай жобалардың бастаушысы Қуаныш Бейсеков есімді режиссер. Бүгінде ол «Ине» деп аталатын балаларға өткен тарихымызды үйретететін заман талабына сай, сапалы видео-роликтер түсіруде. Қуаныштан басқа да көптеген жастар әр түрлі салада өздерін танытып жүр. Сондықтан бала тәрбиесі, білім мәселелері әр мемлекет үшін басты мәселелердің бірі. Әрине, болашақ жастардікі болғандықтан олардың жоспарлары, бастамалары Қазақстанның даму үрдісінде маңызды рөл атқарады. Жаһандану жағдайында халықтың бәсекеге қабілетті мәдениетін қалыптастыруға ерекше көңіл бөлінуде. Басқа мемлекеттер сияқты Қазақстан да мықты, қуатты болуды мақсат етіп қояды. Осы мақсатқа жету жолында жаһандық талаптардың маңызы зор. Қазақстан -

жаһандық талаптарға сай дамып келе жатқан, қазіргі заманда менмұндалап тұрған мемлекеттердің қатарындағы дара мемлекет деп толық сеніммен айта аламыз.

Әдебиеттер

1. Химматов Д. «Некоторые философские аспекты глобализации» // Credo new, №4 – 2011.
2. Нысанбаев А.Н. Сущность глобализации и ее влияние на Республику Казахстан // Казахстан в условиях глобализации: философско-политологический анализ. Алматы: Компьютерно-издательский центр Института философии и политологии МОН РК, 2006.
3. Tibbs H. Changing cultural values and the transition to sustainability // Futures Studies. №15 (3) – 2011.
4. Фестл М.Г. Глобальное образование и либеральный проект / Этика и глобальная политика. Т.13, 2020.
5. Ғабитов Т.Х. «Жаһандану және Қазақстан мәдениеті». Оқу-әдістемелік нұсқаулар - Алматы, 2014.

ӘОЖ 746.02:16

ЗАМАНАУИ ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ ИМИДЖІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ҰЛТТЫҚ КИІМДЕРДІҢ МҮМКІНДІГІ

Мейманқұл А.Ә., студент

Жүзеева К.Е., аға оқытушы

Орталық Азия инновациялық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассказывается о возможностях национальной одежды в формировании имиджа современной личности.

Природа является не только творцом человека, но и фактором, влияющим на всю его общественную жизнь. Изменение социальной системы и формы одежды зависит от модных вкусов. Если определена роль личности на пути культурного развития общества, то мода является спонсором формирования новой формы в одежде.

Мода, являясь основным фактором развития костюма, также считается главным регулирующим фактором современного общества. Изучение истории происхождения моды, ее конечного механизма и функции раскрывает ее социальную направленность. В XIX—XX веках исследователи течения моды первоначально рассматривали моду как социальный феномен. А потом изучал его экономические и культурные свойства. Мода изучается с разных точек зрения: социально-психологическим, психологическим анализом, экономикой торгово-капитала и культурным подходом и др.

Summary

The article describes the possibilities of national clothing in the formation of the image of a modern personality.

Nature is not only the Creator of man, but also a factor affecting his entire social life. Changing the social system and the form of clothing depends on fashion tastes. If the role of the individual on the path of cultural development of society is determined, then fashion is a sponsor of the formation of a new form in clothing.

Fashion, being the main factor in the development of the costume, is also considered the main regulatory factor of modern society. The study of the history of the origin of fashion, its final mechanism and function reveals its social orientation. In the XIX—XX centuries, researchers of the fashion trend initially considered fashion as a social phenomenon. And then I studied its economic and cultural properties. Fashion is studied from different points of view: socio-psychological, psychological analysis, trade-capital economics and cultural approach, etc.

Табиғат - бұл адамның жаратушысы ғана емес, сонымен бірге оның бүкіл әлеуметтік өміріне әсер ететін фактор. Әлеуметтік жүйе мен киім формасының өзгеруі сәнді талғамға байланысты. Егер қоғамның мәдени даму жолындағы тұлғаның рөлі анықталса, онда сән киімдегі жаңа форманы қалыптастырудың демеушісі болып табылады. Демек, қоғамда адамның жеке басын анықтайтын жеке заттардың мәні, белгісі және кез-келген жеке тұлғаның әрбір ерекше белгісі бірлікте жинақталады. Киімнің пайда болуы мен тарихи дамуы бірнеше ірі классификацияларда қалыптасқан әртүрлі дәуірлердің кезеңдерімен байланысты: өндіріс, тұтыну, техникалық қызмет көрсету, оқыту, бағалау және түсіну. Қазір біз қазақтың ұлттық әйелдер киімін бағалап қана қоймай, оның маңыздылығын түсінуге тырысамыз, өйткені киім бөлшектерінің жүйесін құрастыру өте ауқымды және жан-жақты. Киім мәдениетінің ұлттық бірегейлігі мен этникалық символикасы оның басқа бөлшектеріне қарағанда тұрақты дамыды.

Белдіктер мен күміс кіселерді сәндеу өнері де ежелгі рәсім болып табылады. Қазақ тілінде «Етігі жаман төрге шыға алмас», «Белдігі жаман мықынын тірей алмас» деген сөз бар. «Кісі болмас кісіні мүшесінен танимын, кісі болар кісіні кісесінен танимын» (кісе - аса бай әшекейленген белдік) деген мақал-мәтелдер бекер шыққан жоқ. Мұндай атаулы сөздер адамның кедейлігі мен жағдайының жоқшылығын төмендету арқылы айтылды деген болжам біршама қате болып көрінеді. Мұнда эстетикалық қағида, елдік дәстүр бар, оған сәйкес әр адам өзін түзетіп, өз орнын табуы керек.

«Кемер белбеу бел сәні, кемелді жігіт ел сәні» деген тіркесі де бізге осы туралы айтылып жатқан болар[1].

Костюм дегеніміз « ... адамның немесе адамдардың қоғамдық тобының өзіндік бір даралығын сипаттайтын киім мен аяқ киім бөлігінің белгілі бір бейнелік көркемдік жүйесі» [2, 10 б.]. «Костюм» ұғымының киімнен негізгі бір ерекшелігі адамның психологиялық және әлеуметтік мәдени сипатын анықтайды, яғни дене кескінін бейне ретінде сипаттайды. «Костюм» ұғымының мазмұнын адамдардың қоршаған ортамен үйлесімді қатынасын құруға көмектесетін және әлеуметтік жағдайын бейнелейтін әдет-ғұрып белгілері арқылы түсіну қазіргі заманымызға лайық. Костюм ең алдымен белгілі бір дәстүр, танысу, білісу шарасы, индивидтің немесе топтың белгілі бір таңбаларының білдірілуін айқындайды. Сондықтан біз де киім-кешек дегеннен гөрі «костюм» деген қалыптасқан атауына тоқталамыз. Ф.М. Пармон пікірінше: костюм - адам назарын бейненің негізі кескінімен айқын шешімін тапқан киім-кешені. Киім-кешен бас киім, дене киім, аяқ киім, шаш сәнділігі, бояу секілді аксессуарларды біріктіру арқылы белгілі эстетикалық қызмет атқарады [3].

Ал, ғалым Байжігітов Б.К. қазақ дәстүрлі мәдениетіндегі бояу түсінің тұрақты мағыналық мәні жоғарыда салыстырып отырған саха халықтарына ұқсас екендігін көрсетеді: « ... қазақтың дәстүрлі өнеріндегі бояу түсі өзінің рәміздік мағынасында сын есім емес, негізінен, зат есім. Яғни, бұйымның, заттың, ою-өрнектің т.б. нәрселердің бояу түсін ғана айқындамайды, оның мазмұндық мәніне жауап береді. Қазақ ою-өрнектеріндегі басты бояудың түсі – көк түс. Ш. Уәлихановтың айтуынша бұл түстің заттық маағынасы бар. Ол – Көк тәңірі,

Құдай. Қазіргі кездің өзінде қазақ «көкке қара» деп аспанды айтады. Көк – сәулеттік құбылыстарда күмбез, фасадтағы өрнектер». Қызыл – оттың, күннің рәміздік белгісі. Көне түркі тілінде «қызыл» оңтүстікті, «қара» солтүстікті, «ақ» - батысты, «көк» - шығысты білдіреді. Қазақтың «қара» деген сөзі де заттар мен құбылыстардың түсін ғана білдіріп қоймайды. Оның мағынасы байырғы, көне, ескі, мәңгі деген түсініктеріне сәйкес келетіндігімен» анықтаған [4, 125 б.].

Көркем сурет - бұл белгілі бір «кодекс» аясында өмір сүретін суретшінің жеке қасиеттері, көзқарастары және оған қатынасы бар шығармашылық көздің сапасы мен ерекшеліктерін синтездейтін құбылыс. Суретшінің жеке басының күші, оның эмоцияларының тереңдігі мен кәсібилігі соншалықты үлкен рөл атқарады, бұл көркем бейнені қабылдау шығарманың көрермендерінің («пайдаланушылардың») кейінгі ұрпақтары үшін де жарқын әрі тиімді болып қала береді. Сондай - ақ, көркем бейненің түпкілікті және сөзсіз қалыптасуы принципінде бола алмайды, өйткені әрбір адресат-тұрақты өзгерістерге ұшырайтын өзінің ерекшеліктерімен (білімі, жасы, көзқарасы, мінез-құлқы және т.б.) жеке тұлға. Сондықтан, көркем бейнені жіберу бағытталған негізгі суретшінің «тең авторы» қандай да бір дәрежеде болады деп айтуға болады. Кез келген жағдайда нәтиже синтездік және жеке болады.

Алайда, қандай да бір шығарманың табысы қаншалықты кең тараған және жеткілікті дәрежеде көпшілік пікіріне байланысты болады (мысалы, әдеби шығармаларды экрандау кезінде - батырлар мен т.б. туралы түсініктердің сәйкес келуі немесе сәйкес келмеуі).

Жұмыс кезінде суретші кәсіби тілді, өнердің белгілі бір түріне тән тәсілдерді пайдаланады. Киім өнерінде бұл - композициялық-конструктивтік элементтер мен құралдардың кең кешені (форманың геометриялық түрі, мүшелер сызығы, материалдардың қасиеттері, түс үйлесімі, ырғақтық қайталаулар, пропорционалдау, контраст Заңы, нюанс және тепе-теңдік, симметрия және асимметрия және т. б.).

Костюм дизайны саласындағы маман имиджді жасау немесе анықтау кезінде композициялық әдістер кешенін, яғни костюм дизайны мен оның морфологиясын құрылымдық-құраушы тілді қолданады. Қазіргі сәтте осы жұмыс үшін әсіресе маңызды болып табылады.

Бейненің бейнесі ретінде - бір нәрсе туралы түсінік, жекелеген жағдайларда өзінің құрамында көркемдік бейнесі болуы мүмкін (бұл өте жақсырақ), сонымен қатар әсер, бір нәрсе туралы пікірді анықтайтын «маска» болуы мүмкін және болмауы мүмкін.

Имидж «массовость», белгілі бір социумдардың көптеген өкілдерінің пікірлеріне, ұсынымдарына тәуелділік тән. Ол сол кездегі өзекті талаптардың әсерінен қалыптасады.

Эмоциялық салаға әсер етудің жеткілікті серпінділігі мен қабілеттілігіне ие бола отырып, әсіресе, егер үйлестіру заңдары негізінде құрылса, жасанды түрде жасалатын имидж нақты мақсатты бағыттылыққа және адресаттың күтілетін реакциясына есеп айырысуға ие.

Имиджді жасауға болады, бірақ ол мақсатты түрде қалыптасатын және «табиғи» болғандықтан ғана сезінуге болады .өздігінен ұйымдастырылған немесе сезілетін.

Қазіргі кезеңде имидж жасау кезінде әртүрлі ғылыми пәндердің негізі болып табылатын ең заманауи технологиялар мен әдістемелік принциптер қолданылады: техникалық эстетика және дизайн, психология, әлеуметтану, педагогика, философия, математикалық статистика, экономика және т. б.

Схемада «көркем сурет» және «имидж» категорияларына тән ортақ және ерекше қасиеттер олардың өзара түсінуі мен қарама-қарсы қоюда көрсетілген. Екі санат та өте күрделі және көп ойыншы. Олар ғылыми талдауға және жүйелеуге қиын, сондықтан ұсынылған схема көрсетілген санаттардың ұқсастығы мен айырмашылықтарын анықтаудың бірінші әрекеті болып табылады.

Қазіргі Қазақстанда қалыптасқан имиджконсультирлеу практикасы имиджелогия саласындағы кәсіби мамандар өздерін әртүрлі мамандықтардың өкілдері негізді деп санайтынын куәландырады. Бұл психологтар да, жарнама берушілер де, фирмалық стилді жасаушылар да, ақырында, адамның, тауардың, фирманың және т. б. сыртқы келбетін қалыптастыратын мамандар тобы. Бұл дизайнерлер, стилистер, визажистер және т.б., олар өздерінің кәсіби қызметінің түрі бойынша жаңа инновациялық технологияларды зерттеп, қолдана отырып және өткеннің үздік дәстүрлерін қолдана отырып, өнер объектісі ретінде өз еңбегінің объектісі мен процесіне жақындай білуі тиіс.

Өнеркәсіптік бұйымдар қолданбалы өнер туындыларымен қатар адамды қоршайтын және оған күнделікті әсер ететін пәндік ортаны қалыптастырады. Өнеркәсіптік өндірістің эстетикалық мәдениетін арттыру қазіргі заманғы ғылыми-техникалық прогрестің маңызды шарты болып табылады.

Енді суретші-дизайнер қызметімен қамтылмайтын заттар мен заттар жоқ. Дизайн өндірістің барлық салаларына енеді, заманауи дизайнның ерекше салаларының бірі-киім және аксессуарлар дизайны. Сән индустриясы өз заңдары бойынша дамып келеді, киім дизайнерлері «кутюрдан» бірегей коллекцияларын және «прет-а-порте» жаппай өндіріс бұйымдарын жасайды. Қазіргі уақытта киім индустриясында заманауи материалдар мен технологиялар пайдаланылады, әртүрлі тұтынушылардың қалаулары зерделенеді және есепке алынады, дизайн-жобалаудың ерекше әдістері енгізілуде.

Костюм жасау өнері адамды түрлендіруге, өзіне өзі немесе өзі ұмтылатын бейнеге, не әдеттен тыс бейнеге, оның күнделікті шеңберін қозғауға тиісті белгілі бір бейнені жасауға көмектеседі.

Әрбір нақты жағдайға белгілі бір формалар мен сұлбалар киімдері сәйкес келуі тиіс, сондықтан дизайнерлердің, модельерлердің міндеті - адамға әр түрлі сән ұсыныстарында өз бетінше бағдарлауға көмектесу.

Қазақстан Республикасының аумағында 100-ден астам ұлт пен ұлыстар тұрады, олардың әрқайсысының өз тарихы, әдет-ғұрыптары, салт-дәстүрлері бар, дәстүрлі ұлттық киім элементтерінде ішінара сақталған. Соңғы онжылдықта ұлттық костюмдер, материал, нысан, конструкция, сән, техника және орындау тәсілі, дәстүрлі технология қазіргі жастар киімінің үлгілерінің мүлдем жаңа

көркем-конструкторлық және технологиялық шешімдерін жасау үшін шығармашылық идея болып табылатын сарқылмайтын көздердің біріне айналды. Қазіргі заманғы костюмнің бағыттаушы топтамаларында бай халық мұрасына деген көзқарас байқалады. Сонымен қатар, заманауи киім бұйымдарында түрлі халықтардың дәстүрлі костюмдері мен «эклектика» стиліндегі мәдениеттердің үйлесімі байқалады. Қазіргі уақытта өндірістің жалпы көлемінде заманауи ұлттық киім шығару үлесі айтарлықтай өсті, бұл «Мақпал», «Ерке-Нұр» республикалық сән орталығы және басқалар сияқты ұлттық киім шығару бойынша мамандандырылған кәсіпорындарды құрумен расталады[5].

Қазақ ұлттық киімінің көп ғасырлық тарихы бар, еңбек қызметінің ұлттық тәжірибесін көрсетеді. Қазақ ұлттық киімі ғасырлар бойы қарапайымдылығымен және ұтымдылығымен ерекшеленді. Ол үшін халықтың барлық жіктері үшін формалардың ортақтығы тән, бірақ белгілі бір әлеуметтік және жас ерекшеліктерін көрсету. Киімді көркемдеп өңдеу үлбір, киім, кесте тігу, безендіру арқылы іске асырылды. Қазақтың өздері дайындаған былғары, тері, жұқа киіз, шұға дәстүрлі материалдар болды. Киім-кешек сырттан әкелінетін материалдардан тігілген - жібек, парша, барқыт, оның иегерлерін қамтамасыз етудің өзіндік өлшемі болып табылатын. Мақта маталары да кеңінен қолданылды.

Ұлттық мұраны пайдалана отырып, қазіргі заманғы заманауи киім дайындау туралы сөз келгенде, ең алдымен, оның ең тән ерекшеліктерінің: ансамбльдік, рационалды пішім, форма мен декор бірлігінің дамуын білдіреді. Алайда, ұлттық тарихи костюм тұрақты, ал қазіргі сән үнемі жаңартылып отырады, сондықтан сән дамуының әрбір жаңа кезеңінде дизайнерлер қазіргі заманғы сән бағытына сай келетін қазақ костюмінің ерекшелігін дамытады.

Әдебиеттер

1. Асанова С.Ж. Қазақтың ұлттық киімдері. -Алматы: Атамұра,1994. - Б.100-120.
2. Жолдасбекова С.А. Костюм композициясы / Оқулық. - Алматы: Қазақ университеті, 2007.- 225 б.
3. Пармон Ф.М. Композиция костюма. Одежда, обувь, аксессуары / Учебник для студентов Вузов. - М.: Легпромбытиздат, 1985. – 264 с.
4. Байжігітов Б. Қазақ өнерінің эстетикалық табиғаты. (Қазақтың дәстүрлі творчествосы мен бейнелеу өнерінің негізінде): филос. ғыл. канд. …дисс. - Алматы, 1994. - 123 б.
5. Мустафина А. Қазақтың ұлттық киімдерінгің ерекшеліктері. https://massaget.kz/arnayyi_jobalar/22-nauruz/17652/

ӘОЖ 745.03

ҰЛТТЫҚ БАС КИІМДЕРГЕ ТАҒЫЛАТЫН ӘШЕКЕЙЛІК БҰЙЫМДАРДЫҢ МӘНІ

Нурмаханова Б.С.,студент
Жузеева К.Е.,аға оқытушы
Орталық Азия инновациялық университеті,Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматриваются вопросы об особенностях художественного оформления казахской национальной одежды, о значении украшений, носимых на национальных головных уборах.

В настоящее время, с наступлением независимого времени, многие наши национальные костюмы начали тщательно изучаться и обновляться в соответствии с требованиями нового времени. Головной убор - элемент материальной культуры в традиционной культуре, который выступает определяющим, определяющим признаком социальной, экономической, региональной, возрастной, половой и др. И в целом имеет существенное этнокультурное значение. Баския отражает национальные эстетические вкусы и особенности адаптации людей к природной среде, возрастные и местные, общие черты.

Summary

The article discusses the issues of the peculiarities of the decoration of Kazakh national clothes, the meaning of jewelry worn on national headdresses.

Nowadays, with the advent of independent time, many of our national costumes have begun to be carefully studied and updated in accordance with the requirements of the new time. A headdress is an element of material culture in traditional culture, which acts as a defining, defining feature of social, economic, regional, age, gender, etc. And in general, it has a significant ethno-cultural significance. Basquiat reflects national aesthetic tastes and peculiarities of people's adaptation to the natural environment, age and local, common features.

Қазақстандық киім дизайнерлерінің алдында күрделі, бірақ қызықты және маңызды міндет тұр – қазақстанның дизайнның әлемдік деңгейге көтерілуіне мүмкіндік беретін басқа елдердің дәстүрлерімен бірге Қазақстан халықтарының ұлттық дәстүрлерінің қазіргі заманға сай жұмыс істеу формаларын табу.

Осыған байланысты, отандық өнеркәсіпті дамыту векторы дәстүрлі ұлттық костюм негізінде, оның функцияларын ескере отырып, заманауи өнімдердің ассортиментін кеңейтуге бағытталған, сондықтан олар ғасырлар бойы халық дәстүрінде қазақ костюмінде, халықтың мәдениеті негізінде жүзеге асырылған көркемдік мәнерлілік пен өзіндік ерекшелікті тікелей жеткізеді.

Соңғы онжылдықта ұлттық костюм материал, пішін, дизайн, декор, техника және орындау тәсілі, дәстүрлі технология қазіргі заманғы киім модельдерінің мүлдем жаңа көркемдік және технологиялық шешімдерін жасау үшін шығармашылық идея болып табылатын сарқылмас көздердің біріне айналды.

Дәстүрлі қазақ костюмінде – ғасырлар бойы қалыптасқан табиғи көркемдік-стильдік бірлікті бұзбайтын оның түрлері мен формаларының, оның декоративтік безендірілуінің қабылдағыштарының әртүрлілігі есте қаларлық болып табылады. Безендірілу қазақ ұлттық киім жиынтығының барлық элементтерінде бар. Жыныс, жас ерекшеліктеріне және әлеуметтік айырмашылықтарына байланысты ол безендіру үшін қолданылатын материалдармен, ою-өрнектерімен ерекшеленді.

Қазақтарда киім жасауға арналған ежелгі материалдар үй жануарларының терісі, былғарысы және жүні болғаны белгілі. Негізінен қой терісі, ешкі мен құлынның терісі жиі қолданылады. Сондықтан, күнделікті киім безендірілмеген немесе сәл ғана безендірілген, ал бөлшектерін тозып кетпеу үшін былғарыдан, күдері, жұқа өрескел матадан жасалған жиектер қолданылған. Сыртқы жабық киім безендірілмеген дерлік.

Қазақ әйелдерінің костюмдері мен үй заттарын безендірудің ең көне және кең таралған түрлерінің бірі кесте тігу болды. Кесте тігуде қазақ халқының айналадағы шындыққа деген көзқарасы бейнеленді, ұлттық мәдениеттің сиқырлы және эстетикалық жақтары көрінді. Сонымен қатар, әртүрлі көркемдік және құрылымдық әдістер қолданылды: Қосетек - көйлектің етегін бірнеше қатпарлау, ұзын етекті белдемше т.с.с.[1]

Бас киім - дәстүрлі мәдениеттегі әлеуметтік, экономикалық, аймақтық, жас ерекшелігі, жыныстық және т.б. анықтаушы, айқындаушы белгі ретінде әрекет ететін және жалпы алғанда елеулі этномәдени мәнге ие материалдық мәдениеттің элементі. Баскиім ұлттық эстетикалық талғам мен адамдардың табиғи ортаға бейімделу ерекшеліктерін, жас және жергілікті, жалпы сипаттарын көрсетеді. XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап қазақ қоғамында орын алған әлеуметтік өзгерістерге байланысты мәдени өмірде де үлкен өзгерістер болды.

Ерлер бас киімінің түрлері аз: бөрік, қалпақ, тымақ, сырғақ, тақия, делбеге, далбай, кепе (өрнектеп кестеленген, шымкесте, бізкесте), үш түсті, жеке, жапетер, тақия (әшекейлі, үкі), сырма, шошақ бөрік). Байлар барқытпен (көбінесе қызыл қоңыр түсті) әшекейленген және үшкір құндыздың немесе сусардың үстіне алтын асыл тастармен кестеленген биік бас киім киген. Жігіттер бәйгеде, көкпар тартқанда басына шеті кестеленген байламша орамал тартады. Мұндағы шыт байламша ерлердің көктемгі бас киімі ретінде пайдаланылады, ол көзді және бетті терлеуден сақтайды. Етегін байлауға жеткілікті ұзындықта тігу арқылы дайындайды.

Қазақ әйелдерінің баскиімдері олардың жасына, отбасылық жағдайына байланысты айтарлықтай өзгереді. Әйелдер киімі: бергек, бөрік, жаулық, желек, жырға, кимешек, күндік, орамал, сәукеле, тақия, шәлі (жібек, шілтер, оюлы түрі бар), бүркеніш, шылауыш және т.б.

Жазда қыздар түрлі-түсті жібек, барқыт, мақпал, төбесі тегіс дөңгелек тақия кисе, қыста бай, жағдайы жақсылары қамшат-бөрік киеді.

Алтын, күміс және гауһар сияқты асыл тастар ежелгі уақытта баскиімдерді әшекейлеу барысында көптеп пайдаланылды. Зергерлік бұйымдар көбінесе сәукеле, тақия, бөрік, кимешек сияқты бас киімдерге тағылады.

Айшық – күмістен соғылған, жаулықтың шеке тұсына, кимешекке қадалатын жарты ай, жұлдызды күміс ою.

Басжақсы – сәукеле әшекейлерінің жалпы атауы. Сәукеленің әшекейлері көп және олар қымбат болғандықтан, күйеу жігіт қалыңдықтың құнынан бөлек сәукеленің ақысын төлеген. Оны әшекей атауымен басжақсы деген атпен аталған[2].

Ұлттық киімнің құрылымдық ерекшеліктері келесі мысалдармен дәлелденеді. Қазақ салтында бас киім сұлулық пен сән-салтанатты, құдіретті бейнелейтін қасиетті киім болып саналды. Қазақтың “дос басқа қарайды, жау аяққа қарайды” деген мақалы осылай қалыптасқан. Сол сияқты, біреу аяғына құлап, бас киімін шешіп немесе бас киімін аяғының астына тастап кешірім сұрау жолының болуы да сол бас киімді құрметтеуден туған. Қазіргі уақытта қоғамдық орындарда, жиналыстарда (діни мерекелерді қоспағанда) бас киімдерді шешу мәдениеттің белгісі ретінде осы ерте этикалық дәстүрлерден туындайды.

Үйлену тойы кезінде қалыңдық саукеле киген - биік бас киім түрі (70 см дейін), тойдан кейін бір жыл бойы мерекелерде киген.

Саукеле - бұл өте биік болуы керек. Саукеленің прототиптері сақ бас киімдері болып табылады, олардан олар тек пішінін ғана емес, сонымен қатар салттық философиялық мәнділігін де сақтаған.

Қалыңдықтың бас киімі саукеле де алтынмен безендірілген сақ көсемінің бас киімі сияқты бәрінен де қымбат бағалы.

Этнолог С.Қасыманов «Қазақ халқының қолөнері» атты еңбегінде сәукеле төбесінің ерекшеліктері туралы әңгімелейді[3]. Сәукеленің негізі - оның төбесі. Төбесі ақ киізден жасалған, оған қой жүнінен арнайы басып шығарылған немесе асыл матадан тігілген. Содан кейін төбесі кестеленеді, ал шеті алтын, күмістермен апталады. Сәукеле төбесінің биіктігі - екі сүйем, кейде одан да биік. Төбенің келбеті алтын, күміс, інжу, маржан сияқты асыл тастармен безендіріліп, алтын жіппен өрнектелген.

Сәукеленің төбесіне үкі қадаған. Үкі жүні ежелгі қазақ әдет-ғұрпы бойынша сұлулықтың символы болып саналады. Бұрын киімнің жеңдеріндегі ою-өрнек, үкі арқылы дию- жындардан, бәле-жаладан, аурулардан қорғалған, оларда сиқырлы күш бар деп сенген. Сондықтан үкі тақияға, сәукеле төбесіне, домбыраға, бесікке байланған. Үкінің қара қасқасын ер адамдар, ал балақ жүнінен жасалған ұлпаны әйелдер қолданған. Үкі құсын қазақтар қасиетті деп есептеген. Ежелгі бақсылар, батырлар, сал-серілер де киімдеріне, бас киімдеріне, домбыраларына үкі таққан. Тіпті бір үкі бір атқа тұрарлық еді.

Ленинградтық этнографиялық мұражайға берілген саукеленің бағасы жүздеген жылқының құнына тең болды! Саукеле халық шеберлерінің ең бағалы бұйымы және зергерлік өнер бойынша да элементтері болды.

Сәукеледе қолданылатын зергерлік әшекейлер:

Бетмоншақ - сәукеленің екі жағына, маңдайына салбырата қадап қоятын бірнеше қатар төгілмелі моншақ. Оны сәукеленің бетмоншағы деп атайды. Бетмоншақ екі түрлі болады, бірі бірыңғай ірілі-ұсақты моншақтардан түзілсе, екіншісі матадан тігіліп, моншақтар мата бетіне қадалады, екеуінің де арасында күміс қозалар қадалады. Бетмоншақ белге дейін, тіпті одан да төмен түсіп тұрған. Бетмоншақ жас келіннің ұялшақ жүзін жартылай жасырып, бетін бүркемелеп тұрады. Сондықтан «ұялып тұр»деудің орнына «бет моншағы үзіліп тұр» деген. Ертеде сәукелеге жақмоншақ, жақтама, жақтау, жырға, сәукеленің сырғасы деген әшекейлер таққан. Сонымен қатар шытақ - сәукеленің қозасы (қоза - шар сияқты

металл әшекейі) Моншақтың саны, ұзындығы қыз әкесінің дәулетіне байланысты болған. [4].

Жақмоншақ - сәукеле, бөрік, бергек, кимешек сияқты әйелдер баскиімдерінің екі жақ самайлығына және маңдайының алдыңғы жиегіне қасқа түсіре, тізбелі шоқ жасап шілтерлеп тағылатын әшекей. Жақмоншақты зергерлер алтын, күміс қозаларын жібек жіптерге тізіп, асыл тастармен бұршақтап, үзбелеп жасайды.

Көзотаға - көбінесе ер адамның баскиіміне қадайтын меруерт, асыл тас. Оны қарапайым кісілер емес, қызмет дәрежесі жоғары, лауазымды, текті адамдар таққан.

Қозалы үкі - бөрікке қадайтын, үкі қауырсынын ораған әшекей әрі әшекей, әрі тұмар ретінде пайдаланылады. Сәукеленің сырғасы -салпыншағы мол, өзі ұзын да ауыр болғандықтан, тек саптанатты кездерде сәукелеге байлайтын сырға түрі (шекелікке ұқсас). Оны Батыс Қазакстанда сабақты сырға деп атаған. Оның мәнісі: ауыр сырғаларға жіп байлап, шашқа, сәукелеге бекітеді (қазақ қолөнерінде сабақ «жіп» деген мағынаны білдіреді).

Талмоншақ - тақияға, сырт киімге бірнеше қатар етіп тағылатын моншақ түрі. Жас балалардың, қыздардың тақиясына тағылады.

Үкіаяқ -жоғары жағына асыл тас орнатып, төменгі жағын күміспен күптеп, баскиімге, бесікке тағатын әшекей. Ертеде үкі киелі құс санапып, оның аяғын, қауырсынын тұмар орнына тұтынған. Үкіаяқ сырғада, сәукеледе, шаштеңгеде құрамдас бөлшек ретінде қолданылады.

Шортас - баскиімге қадайтын асыл тас.

Шоқ – баскиімге тағатын алтын әшекей, асыл тас; алтын шоқ. Эпостық жырларда мұның шоқты деген варианты да ұшырасады. Ал бұрама шоқ үкілі шоқ асыл тасты баскиім әшекейлерінің күрделі түрлері. Қазақ тұрмысында шоқ белбеу, шоққондырған баскиім ертеде тектілікті, лауазымды, дәрежені көрсеткен. Лауазымына қарай асыл тас түрлері, түстері де әртүрлі болған.

Шырмауық - ілгекті оқа, металл ілгекті әйелдердің баскиім әшекейі.

Шытыра - баскиімге, омырауға, аяққиімге қадайтын, ағашқа, ер-тұрманға орнататын асыл тасты, не тассыз күміс әшекей. Шытырапар түріне қарай ақ шытыра, алтын шытыра, күміс шытыра, күмбез шытыра, құмырсқа бел шытыра, меруерт шытыра т.б. деп аталады[5].

Саукеле тәріздес бас киімдерді археологтар ерте орта ғасырлық қабір орындарынан тапты. Белгілі Сақ көсемінің бас киімі - «Алтын жауынгер», біздің мемлекетіміздің символы болып табылады және онымен дәстүрлі саукеле арасындағы айқын байланыстар байқалады.

(Айтпақшы, бұл кейбір зерттеушілерге «Алтын жауынгер» шын мәнінде қыз болды деп болжауға негіз берді). Саукеле - өте ежелгі және қазақтардың қасиетті бас киімі.

Саукеленің барлық әшекейлері маңызды мағыналы жүктемені алды - ең алдымен қорғаныш қызметін атқарды. Бұған ежелгі зергерлер де ат салысқан. Әрине, мұндай бас киім өте қымбат болды. Оны жасаумен ең мықты шеберлер, атап айтқанда пішуші, кестелеушілер, зергерлер айналысты.

Қазақтың ұлттық бас киімдерінде ең оңай оқылатын белгі ретінде оюға негізгі орын бөлінетіні белгілі. Оюдың барлық элементтері әртүрлі мақсатта пайдаланылады және бір жағдайдан екіншісіне оңай орын ауыстырады.

Бас киім түстері, сондай-ақ, адамдарды қамтамасыз етілу деңгейі және тұрмыс жағдайы бойынша бөліп көрсетті. Бұрынғы кездері әрбір қоғамдық тапқа белгілі бір түс бекітетін талаптар болған. Қазақстанның ұлттық киімдері пайдалануы бойынша және халықтың бай табына, дайындалуының көркемдігі мен байлығынан, дәстүрлі оюдың көп мөлшерімен, өрнектілігімен және күмістендірілумен, алтын мен күмістен жасалған әшекейлерді пайдалануымен, түрлі-түрлі тастардан жасалған көзі бар асыл тастарды пайдаланумен ерекшеленеді. Барлық мәдениет діндері салттарында белгілі бір түсті пайдаланады, ислам діні де бұл ретте қалыс қалмайды. Мұнда, негізгі түс ретінде, киімдерде ақ түс, яғни тазалық пен бейкүнәлік, шындық белгісі ретінде пайдаланылады.

Бүгінгі таңда киім өндірісінде безендіру жұмыстарындағы классикалық өрнектер ешкімді таң қалдырмайды. Ұлттық өрнектер тек салтанатты немесе арнайы костюмдерде қолданылады. Күнделікті немесе кеңсе костюмдеріндегі еуропалық немесе шығыс модельдері сән трендінде беделді орынға ие болды. Бұл костюмдерге жаңа тыныс беру үшін сәндік-құрылымдық сызық ретінде стильдендірілген ұлттық үлгілерді пайдалануды ұсынамыз. Мұндай қадам ұлттық патриотизм сезімін оятуға ықпал етеді. Бұған дейін кеңсе қызметкерлері халықаралық форумдарда шетелдік әріптестерімен кездесіп, олардың қазақстандықтар екенін көрсете алатын.

Ұлттық киім қазақ халқының ұлттық тұрмысының, көркем мәдениетінің ескерткіші болып табылады деп айтуға болады. Олар қазақ халқының эстетикалық талғамын, мәдени дәстүрлерін, ұлттық ерекшелігін көрнекі түрде көрсетеді. Біз ежелгі заманнан бүгінгі күнге дейін қадір-қасиетін жоғалтпайтын және өз қолөнерінің озық үлгісі ретінде ғана емес, сонымен қатар түрлі-түсті және ыңғайлы болып табылатын қазақтың ұлттық киімі екеніне сенімдіміз.

Заманауи костюмді жобалау кезінде қандай қызметтер басым болатынын ескеру қажет. Материалды таңдау, дизайн шешімін және костюм бейнесін іздеу киім қызметтері арқылы жүзеге асырылады.

Әдебиеттер

1 Ерғалиев І., Телібаев Ғ. Қазақ дүниетанымының негізгі ұғымдары // Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының хабарлары. - 1993. - № 3. - 32-38 бб.

2 Тохтабаева Ш. Функция казахской традиционой одежды // Известия НАН РК, серия общественных наук. - Алматы: Ғылым, 1994

3 Қасиманов С. Қазақ халқының қоленері. - Алматы: Қазақстан, 1995. - 240 б

4 Байжігітов Б. Қазақ өнерінің эстетикалық табиғаты. (Қазақтың дәстүрлі творчествосы мен бейнелеу өнерінің негізінде): филос. ғыл. канд. …дисс. - Алматы, 1994. - 123 б.

5 Молдабеков Ж.Ж. Қазақтанудың бүгіні мен ертеңі // Ақиқат. – 2002. № 4. – 20 б.

УДК 930.2

«МЕМОРИАЛЬНАЯ ПАРАДИГМА» В ИССЛЕДОВАНИЯХ Л.П. РЕПИНОЙ

Марина Г.А.- старший преподаватель
Насурлаева Г.О.- оқытушы
Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент, Қазақстан

Түйін:

Мақалада өткенді интерпретациялық модель ретінде зерттейтін мемориалдық парадигма мәселелері көтеріледі, қазіргі жағдайдың әртүрлі жағдайларына нұсқаулық беріледі. Мемориалдық-тарихи зерттеулердің тарихнамасы ашылады, өткеннің өзекті әлеуметтік-мәдени сараланған бейнелері, тарихи саясаттың тетіктері мен құралдары талданады.

Summary:

The article raises questions of the memorial paradigm, which studies the past as an interpretive model, provides a guide in various situations of the present. The historiography of memorial and historical research is revealed, the current socio-cultural differentiated images of the past, mechanisms and instruments of historical policy are analyzed.

Лорина Петровна Репина – российский историк, доктор исторических наук(1998 г.), профессор(2002 г.), член-корреспондент РАН (2011 г.), специалист в области методологии истории, историографии и интеллектуальной истории Западной Европы, главный научный сотрудник Института всеобщей истории РАН, руководитель центра интеллектуальной истории и отдела историко-теоретических исследований[1].

Memory studies – это академическая область, изучающая использование памяти как инструмента для запоминания прошлого[2]**.** Мемориальная парадигма изучает прошлое как интерпретационные модели, дающие ориентир в различных ситуациях настоящего. Историография мемориально-исторических исследований анализирует актуальные социально-культурные дифференцированные образы прошлого, механизмы и инструменты исторической политики.

На современное историческое сознание оказывает воздействие стереотипы восприятия, уровни понимания и доверия, идеальные образы и ожидания изменений в исторической культуре общества. Формирование массовых исторических представлений осуществляются при помощи публичных институтов памяти. Историческая культура вобрала в себя все элементы присутствия прошлого в жизни, различные представления о прошлом, способы репрезентации представлений о прошлом в разные эпохи.

Основным источником послужила книга Д. Лоуэнталя «Прошлое — чужая страна», где автор протвопоставляет различные подходы к прошлому. По его мнению изменение статуса исторического знания привело к раздуванию функций памяти, гипертрофии учреждений и орудий памяти (музеев, архивов, библиотек, коллекций, компьютерных каталогов, банков данных и пр.) и привязанности к наследию[3, с.7].

Л.П. Репина в качестве аргумента использует концепцию П. Нора[4, с.7], где слово “память” получило такой общий и экстенсивный смысл, что имеет тенденцию попросту вытеснить слово “история” и поставить “занятия историей” на службу памяти, т.е. у историка отбирается его монополия на интерпретацию прошлого. По ее мнению предметом изучения является своеобразная символическая реальность, которая противопоставляется научным подходам, базирующихся на живой реальности. Точно также противопоставляется публичная память с позицией научной историографии, которая опирается на критическую функцию и рационально-доказательные модели исторического исследования[5,с.8].

Что мы теряем, а что приобретаем, вводя в научный оборот новую исследовательскую парадигму? По-мнению Л.П. Репиной это отказ от всемирной истории как идеи единого однонаправленного процесса исторического развития, и соответственно история памяти дает нам второй уровень рефлексии, потенциал которого гораздо сложнее в обращении, который нельзя не признавать[5,с.9].

В мемориальных исследованиях внедрение новых элементов субъективной реальности, ее психологические составляющие включены в орбиту исследования современной историографии. Чувственно-эстетическое и культурное наследие реализовано и воспринято в движении, в исторической динамике.

В мемориальной парадигме понятие «событие» обрела особый эпистемологический статус. Л.П. Репина подняла проблемы взаимоотношения социальной памяти и историописания, о месте коллективной памяти в субъективности историка. Обозначение исторического события определяется ею принадлежностью автора к той или иной традиции или культуре памяти. Теперь понятие «событие» получило статус «образа события» в сознании и памяти переживших его участников и современников, а затем – непосредственных и отдаленных потомков[5,с.9].

Ссылаясь на П. Рикера[6] Л.П. Репина анализирует памятные события и нарратив историк,которые играют ведущую роль в формировании идентичности при помощи прошлого. События вытесняются из памяти, если они не получают коллективной оценки, а ей предшествуют предъявленные обществу определенной версии события. Соперничество разных версий исторической памяти рассматривается как спор между эпизодами истории, которыми, с одной стороны нация должна гордиться, а с другой стороны стыдиться. Таким образом в коллективной памяти накапливаются реальные и символические обиды.

В настоящее время в памяти разных поколений проблемы сохранения, распространения и реконструкции опыта переживания народами и отдельными группами крупных исторических событий и конфликтов в кросскультурной и сравнительно-исторической перспективах изучены недостаточно. С одной стороны мы видим игнорирование контекста времени, а во втором – пространства. Поэтому проблемы динамики исторической памяти остаются в абстрактно-терминологических построениях и не дают возможности выявить их механизмы.

Анализируя работу А. Мегилл «Историческая эпистемология»[7] автор стремится показать различные формы коллективных коммеморацій, которые формируют общие представления о тех или иных событиях и стимулируют участников к повторному символическому переживанию. Это оживляет старые воспоминания и наполняют прошлые события новым смыслом. По заключению, сделанной Л.П. Репиной каждый акт коммеморации воссоздает лишь один фрагмент прошлого, а вместе они составляют сюжетную линию. Доминирующий нарратив давлеет над альтернативными трактовками, но наличии конфликтов приводит к динамизму и изменениям в коллективной памяти. Через память индивидов проявляется память группы, а коллективная память через индивидуальный опыт[5, с.10].

Анализируя работу Ю.М. Лотмана «Память культуры»[8] отмечает, что благодаря постоянно меняющимся контекстам прошлых событий, идей, действий раскрывается новое содержание, прошлое в контексте настоящего обретает свою новую ценность. При анализе ландшафтов, топологии локальной памяти и городской мемориальной культуры всегда учитывается пространственно-территориальный контекст. Историзация культурного наследия осуществляется в процессе исследования в его собственной биографии, раскрывая ценностно-смысловую инвариантность и многоплановость мемориального содержания памятника. Задача историка заключается в воссоздании исторически меняющихся образов культурного наследия, сформированных в разных представлениях поколений.

В зависимости от исторического времени, смены поколений, появления новых потребностей, практик и смыслов формируются в общественном сознании образы прошлого. Пространно-временные представления определяют специфику культуры той или иной эпохи.

Проблема связанности времени и пространства возникает в самых разных контекстах. Связанными оказываются не только исходные явления (то есть ситуации реальной связанности социальных действий в прошлом), но и их зачастую взаимно противоречащие образы в актуальном настоящем. Исследователь не может выделить в ее рамках, диалоге единственную правую сторону, создать единственно верную картину прошлого. Классическая историография ставила перед собой задачу «достичь “объективного” образа прошлых событий», а диалоговая парадигма «перекрестной истории» соединяет проблемы интерпретации культурных взаимодействий в истории и в сознании историка[5,с.13]. Диалог с прошлым – это внутренний диалог историка и диалог сообщества историков, в результате чего создается новый образ прошлого.

В центре внимания оказываются не противостояние и конфликт, а пространство диалога исторических памятей его равноправных и самоценных участников. На место изучения структур ставится исследование взаимодействий между авторами и их результатов, а следовательно — событий и их образов, запечатленных в коллективной и культурной памяти. В данной парадигме интерпретация события опирается на соотнесение его внутреннего содержания (текста) с широко понимаемым историческим контекстом, а точнее контекстами

— как синхронными (на разных уровнях), так и развернутыми во времени. Контекст накладывает на участников взаимодействия, стремящихся интерпретировать события с позиций актуального настоящего и желаемого будущего, структурные ограничения, причем, помимо прочих, мощным ограничителем выступает сформированная в массовом сознании память о кри тических событиях прошлого, в том числе о великих исторических событиях, которые в исторической науке служат вехами-маркерами периодизации национальной и мировой истории[9,с.9-17]. Коммуникативный подход смещает на периферию идентификационный «заряд» коллективной памяти и, снижая ее конфликтогенность, создает предпосылки для продуктивного диалога.

Сегодня, когда история все чаще рассматривается как особая форма памяти, «пласты времени» видятся неотъемлемыми элементами сложной коннективной структуры, в двух измерениях — социальном и темпоральном, а историческая событийность рассматривается не только, и даже не столько, в коротком (ситуационном) времени, но и в сложной, нелинейной связи с другими событиями в границах фиксированных интервалов длительного времени. В рамках конкретного исторического исследования проводится сопоставление и содержательная интерпретация данных в ограниченных пространственно-временных диапазонах (хронотопах), в которых само событие (в своей собственной процессуальности) и его продолжительный смысловой след (память) включаются в сложную диалектику с преемственностью структур и длительным временем культуры, которая выступает как трансляция из поколения в поколение духовного и интеллектуального опыта человечества в рамках определенного пространственно-временно́го диапазона[5,с.13].

Мы видим, что каждая культурная парадигма осмысливая предыдущий опыт показывает свое отношение. Осуществляемые в рамках исследований верификация информации, анализ положения дел и ретрансляция знаний, требуют представления знаний, соответствующих современному уровню познания, зависящий от информационных технологий и новых форм коммуникации. На сегодняшний день границы исторической профессии размывают границы, причины которых объясняются доступностью информации, интернета, возможностью узнавать, сопоставлять, анализировать и публиковать. Использование комплексной технологии в исследовательских и образовательных целях, создает новые возможности для профессионального ростаисториков, которые опираясь на новые междисциплинарные исследования позволяют моделировать историческую реальность с привлечением новых инструментальных средств. Следует учесть, чтобы результаты проекта были конвертируемыми в дискурс научно-популярного плана, нужно чтобы интересы исследований были связаны с рецепцией идей, созданием базы данных информации (коллекции, архивы) и коллективной памятью или проблемой репрезентации. Историки должны заниматься тем, что востребовано обществом, сделать прошлое ближе для современного человека, не лишая его при этом инаковости и сложности.

Литература

1. Репина Л.П.: URL: https://www.rsuh.ru/who_is_who/detail.php?ID=5204
2. URL:https://en.wikipedia.org/wiki/Memory_studies#:~:text
3. Лоуэнталь Д. Прошлое — чужая страна. Пер. с англ. А.В. Говорунова. - Санкт-Петербург:Владимир Даль: Русский Остров, 2004. – 622 с.
4. Нора П. Всемирное торжество памяти // Неприкосновенный запас. URL: https://magazines.gorky.media/ nz/2005/2/vsemirnoe-torzhestvo-pamyati.html
5. Репина Л.П. Память и наследие в крестовом походе» против истории, или рождение «мемориальной парадигмы»URL: http://uralhist.uran.ru/pdf/Repina_UIV_2(71)_2021.pdf
6. Рикёр П. Память, история, забвение. М., 2004. С. 1207
7. Мегилл А. Историческая эпистемология.- Москва, 2007.
8. Лотман Ю.М. Память культуры // Чему учатся люди. Статьи и заметки. Москва, 2010.
9. Репина Л. П. Память и знание о событиях прошлого в историческом сознании и нарративах идентичности // Событие в истории, памяти и нарративах идентичности. Москва, 2017. С. 9–17.

ӘӨЖ

ОРФОГРАФИЯЛЫҚ ИКЕМДІЛІК ПЕН ДАҒДЫНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ЗЕРТТЕЛУІ МЕН ОҚЫТЫЛУ ЖҮЙЕСІ

Айдарова А. А.- магистр оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік
педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматривается эффективная методическая система развития орфографически грамотной письменной речи учащихся.

Summary

The article discusses an effective methodological system for the development of spelling-literate written speech of students.

Орфография дегеніміз – біртұтас жазу жүйесі болып табылады. Ал жазу жүйесі болса тілдердің рухани және материалдық мәдениетінің өркендеуіне ықпал ететіні белгілі. Жазбаша сөйлеу «жазу» (жазудың түрлері, әріптің жеке өзі т.б.) деген мағынаны емес «жаза білу», «ойынды басқа біреуге түсінікті болу үшін, қағаз бетінде сауатты жеткізе білу. Сондай-ақ, жазбаша сөйлеу тілдік тұлғалардың фонемалық, графикалық жүйесіне негізделген, психологиялық, лингвистикалық, әдістемелік, физиологиялық ерекшеліктерге қатысты тілдік материалдың мазмұны мен формасын қамтитын, адамдардың ұзақ мерзімдегі қарым-қатынасына мүмкіндік жасайтын күрделі әрекет екендігін көрсетті [1]

Жазбаша сөйлеу біріншіден, әріп, сөз арқылы іске асады; екіншіден, бұл графикалық таңбалар белгілі бір фонемалық, мағыналық қасиетке ие болады; үшіншіден, жазылым құбылысында сөйлеу әрекетінің барлық түрі қатысады; төртіншіден, жазу үстінде тіл үйренуші адам сөйлемнің мазмұны-мағынасына ғана емес, нұсқасына да көңіл аударуға мәжбүр болады; бесіншіден, жазылым

қағаз бетіне түскен материалдың түсінікті, жүйелі болуына тікелей байланысты жүзеге асады.

Әдіскерлердің қалыптасқан пікірі бойынша, жазбаша сөйлеу үш бөліктен құралуы тиіс. Олар: себеп-салдарлық; аналитико-синтетикалық; орындау.

Аналитика-синтетикалық кезінде сөйлем құрылымы жасалынып, сөздер бір-бірімен байланыса тіркеске түсіп, сөздің қызметі мен орнын белгілейді.

Ал, графикалық таңбалар арқылы жазбаша мәтін (текст) пайда болып, жазу орындалады. Бұл үдерісте мынандай әрекеттер жүзеге асады:

- ойдың сөз арқылы тізбектелуі.
- сөздің графикалық әріптермен таңбалануы.
- жазудың екінші адамға түсінікті болып, берілген ақпаратты білдіруі.

Себеп-салдарлық кезеңде адам жазумен шұғылдану үшін белгілі бір себеп-салдарлар пайда болып, яғни адам өмірде кездесетін әр түрлі деректі, ақпаратты басқа біреуге жеткізу қажеттілігінен жазғысы келеді.

Бірінші кезеңде өмірден туған қажеттілік, яғни белгілі бір хабар миға ауысады, адамның санасында бейнеленеді, ой-пікір туғызады.

Екінші кезеңде адам санасындағы қалыптасқан ой сөзге, сөйлемге айналады. Сол ойды дұрыс жеткізу үшін тіл үйренуші тиімді сөздерді іздейді, жеткізгісі келетін хабардың ең басты мәнін дәл, нақты жеткізуді қалап, сөздердің мән-мағынасын ойластырады.

Үшінші кезеңде ойда жинақталған сөздер графикалық таңбалар арқылы тізбектеле келіп, белгілі бір заңдылықпен қағазға түсіп, жазуға айналады. Ол жазудың үлгісімен ғана емес, білдіретін мазмұн сипатымен де ерекшеленеді.

Төртінші кезеңде қағазға түскен сөйлемдер тұтас жүйесімен, белгілі бір ақпараттың толық мазмұнын оқушыға дұрыс жеткізу ойластырылған.

Тілді үйретуде орфографияға қатысты қиындықтар да кездеседі. Олар:

- Фонетикалық, морфологиялық, тарихи ұстанымдардың өзгешеліктері мен ерекшеліктерін жан-жақты ескеру;
- Екпінге байланысты дұрыс жазылуды қадағалау;
- Қазақ тілінде еріндік, езулік дауыстылардың жазылуына ерекше мән беру;
- Жуан, жіңішке дыбыстардың фонемалық қасиетін есте сақтау;
- Дауыссыз дыбыстардың айрықша белгілерін дұрыс меңгеру т.б.

Жалпы орфографиялық білім екі саланы қамтиды.

1) жеке лексикалық сөздерді дұрыс жаза білу ережесі;

2) грамматикалық заңдылықтарды игеру арқылы тіркесті, сөйлемдерді байланыстырып, дұрыс жазу нормасы.

Жазудың әдістемелік ерекшелігі- графика мен орфографияны, жазу мен жазбаша сөйлемді жетік білудің, үйренудің амалдары мен жолдарын іздестіре отырып жаттықтыру, оқыту.

Өзге тілдерінде оқытылатын мектептер үшін білім беру стандартында «Қазақ тілі» пәнін оқытудың басты міндеттерінің бірі ретінде: «қазақ тілінде сөйлеу және жазу икемі мен дағдыларын қалыптастыру», – деп, жазбаша сөйлеуге баса көңіл аударады [2]. Оқушыларды жазбаша сөйлеуге дағдыландыру үшін

жазбаша сөйлеу ерекшеліктерін анықтап, ол бойынша оқушыда қалыптастырылатын икемділік пен дағдылар жүйесін белгілеп алу қажет.

Жазып сөйлеу деп «жазбаша мәтіндер арқылы вербалдық (сөздік) тілдесу», – деп көрсетіледі.Ол мерзімі шегерілген және тікелей болуы мүмкін.

Жазып сөйлеу монологтың, яғни мәтіннің әртүрімен ерекшеленеді. Ол ауызекі диалог түрінде сөйлесуге қарағанда анағұрлым дамыған. Сонымен бірге, жазып сөйлеуде екінші бір адаммен әңгімелесуге мүмкіндік жоқ. Тыныс белгілері арқылы сөйлем құрау тәртібі болатын сөйлеу әрекетіндегі интонация, мәнерлілік басқа қабылдаушыға ықпал етудің қосымша құралдары болып табылады. Сөйлеу мәдениеті жазбаша сауаттылықтан көрінеді. Ал сауаттылық білім, білік, дағдыларды игерумен байланысты. Сондықтан оқушылардың орфографиялық икемділігі мен дағдысын қалыптастыру мен сауаттылығын дамыта оқытудың өзіндік жүйесі бар:

- Тіл дамыту оқушылардың сөйлеу әрекетін белгілі жағдаятқа орай жүргізе білуге баулу.

- Оқушылардың сөйлеу әрекетін қалыптастыру және жетілдіру, қатысымдық (коммуникативтік) біліктілікті жалпы әртүрлі пікір айтуда меңгеру бойынша жүргізілетін мақсатты жұмыстар арқылы жүзеге асыру. Сондықтан орфографиялық білім, білік, дағдысын қарастырайық.

- Білім беру сапасы- қоғамдағы білім беру үдерісінің жағдайын, нәтижесін, сондай-ақ жеке тұлғаның кәсіптілігінің қалыптасуын және даму болашағының қажеттілігін анықтайтын әлеуметтік категория. Білім беру сапасы білім беру мекемелеріндегі жастарды оқыту мен тәрбиелеу қызметтерінің әртүрлі көрсеткіштерінің жиынтығын, яғни білім беру мазмұнын, оқыту қалыбы (формасы) мен әдістерін, материалдық техникалық базалары т.б. бойынша анықталады.

Білім– қоршаған ортада тәжірибелік тұрғыда нәтижесі байқалып, оның адам миында нақты бейнеленуі. Оның бейнеленуінің байқалу түрлері:

1. Тұжырымды бейнеленуі бойынша:
-жекелей;
-қоғамдық;
2. Бейнелеу қалпы бойынша:
-теориялық (ауызша) білім;
-бейнелі, сезім органдары арқылы ұғынылатын білім;
-амалдық білім.
3. Аймақтық және пәндік танымдар бойынша берілетін білімдер.
4.Психологиялық деңгейлері бойынша:
Білім-білу-елестету-түсіну-пайдалану-әрекет-қарым-қатынас-қажеттілік (тізбек бойынша).
5.Жинақталу дәрежесіне байланысты: Дыбыс-құбылыс, түсінік-терминдер, байланыстар-заңдылық, болжам-теория, әдіснамалық білім-бағалау білімі.

Жазу – тілдік тұлғалардың графикалық, фонемалық жүйесіне негізделген, лингвистикалық, психологиялық, физиологиялық, әдістемелік ерекшеліктерге қатысты тілдік материалдың мазмұны мен тұлғасын бірдей қамтитын,

адамдардың ұзақ мерзімдегі қарым-қатынасына мүмкіндік жасайтын күрделі әрекет.

Яғни, жазу әрекеті, біріншіден, белгілі бір әсерді екінші адамға жеткізудің нәтижесінде ой пайда болады, алдымен оның себебі анықталады.

Екіншіден, аналитика-синтетикалық кезеңде сөйлем құрылым жасалады, сөздер бір-бірімен тіркеске түседі, сөздің қызметі мен орны белгіленеді.

Үшіншіден, графикалық таңбалар арқылы жазбаша мәтін пайда болып, жазу орындалады.

Біздің пікірімізше, тілдік қатысымға байланысты жазу бірнеше құрылымдық кезеңнен тұрады да көпсалалаы құрылым ретінде көрінеді:

- Қажеттіліктен пайда болған себеп;
- Түрткіліктің ойда, санада бейнеленуі;
- Ойдың сөз арқылы тізбектелуі;
- Сөздің графикалық әріптермен таңбалануы;
- Жазудың екінші адамға түсінікті етіп берілген ақпаратты білдіруі.

Жазу механизмінің күрделілігіек сәйкес жазуға үйрету екі сатыдан тұрады:

- Жазу техникасын үйрету;
- Өз ойын жазбаша түрде сауатты жеткізуге үйрету.

Сөйлеу дегеніміз – өте күрделі әрі аспектілі құбылыс болып табылады.

Біріншіден, сөйлеу қарым-қатынас құралы қызметін атқарады.

Екіншіден, сөйлеу дегеніміз – әрекет, нақтырақ айтатын болсақ адам әрекетінің бір түрі.

Үшіншіден, сөйлеу әрекеті нәтижесінің өнімі – айтудың туындайтындығы маңызды. Әрекет ретінде және өнім ретінде сөйлеу оқытуда бағдар беру қызметін атқаратын анық бір белгілерге яғни, параметрлерге, сипаттамаларға ие. Олай дейтініміз, ол белгілер сөйлеуді дамытуда қандай да бір жағдай жасау қажеттілігін болжап көрсетеді. Сонымен қатар, оқыту нәтижелерін бағалау белгілері де болып табылады. Мысалы:

1.Сөйлеу қатынас құралы ретінде ауызша да, жазбаша да жүзеге асырылады. Бірінші жағдайда адам қатынастың екі құралын – тілдік белсенділіктің түрлері ретінде сөйлеу және түсінуді меңгеруі керек. Ал екінші жағдайда жазу және оқи білуді меңгеру керек. Осылайша сөйлеу тілдік әрекет түрі ретінде қатынас құралының түрі болып табылады.

2.Сөйлеу қатынас міндетін шешу мақсатында өз ойыңды жеткізу. Бұл бір адамның әрекеті, ол қатынасқа түссе одан тыс болмайды, өйткені, қатынас бұл әрқашанда басқа адамдармен өзара әрекеттестік. Сондықтан тілдік әрекеттің барынша дербес түрі бола отырып сөйлеу қатынас шеңберінде оған міндетті түрде оқытуды және оған сүйенуді талап етеді. Сондықтан, сөйлеуге оқыту үдерісіндегі «қатынас», «сөйлеу» және «оқыту» ұғымдарының арақатынасын түсінуі қажет.

Қатынас дегеніміз – бұл «адамдардың адамдарды өңдеуі». Сол себептен қатынас сананы және жеке адамның сана - сезімін дамытудың ең бір маңызды шарттарының бірі, жеке адамның толық дамуының түрткісі болатындығына назар аударылған [2].

Негізгі қатынас және іс-әрекет – өз алдына дербес нәрселер, бірақ бір-бірімен тығыз, өзара байланысты өмірдің біржақты үдерістері. Олардың арасында көптеген алмасулар болады. Мысалы, қатынастың жалпы сипаттарын ескере отырып, зерттеушілердің қызметтерін бөліп көрсетеді. А.В.Ковалев қатынастың қызметін үш топқа ажыратады:

1) ақпараттық- қатынасты (ақпаратты қабылдау және тапсырумен, адамдардың бірін-бірі тануымен байланысты);

2) жүйелі- қатынасты (адамдардың бір-бірінің әрекетін жөнге салуы, өзара әрекетті ұйымдастыру);

3) эффекті- қатынасты (олар адамның сезім әрекетінің аймақ ортасын анықтайды) [3].

Танымдық, сезімдік, тәрбиелік қызметтеріне назар аударады. Өйткені әрбір қарым-қатынас жасаушы өз мақсатына мынандай амалдардың көмегімен жетеді, ауызекі сөйлеу, тыңдап түсіну, оқу, жазу, паралингвистика (сөйлеу мәнері, үзіліс т.с.с) және кез-келген өзара әрекет. Осы кезде қатынас жасау үш түрлі әдістермен жүзеге асады: ақпараттық (ойын, қызығушылығын, сезімін, т.б бөлісу), интеракциялық (қатынас жасаушылардың өзара әрекеті) және перцептивтік (қабылдау және адамды адамның түсінуі) [3]. Осыдан қатынасты былайша анықтауға болады: қатынас дегеніміз – адамның жеке тұлға ретінде тіршілік ету әрекетін сүйемелдеудің түрі болып табылады. Соның ең негізгісі-тіл арқылы қатысымдық әрекет. Ал баланың сөйлеу әрекеті үнемі даму үстінде болады.

Мұндай сөйлеу әрекеті оқытуда ауызша және жазбаша тіл дамыту жұмыстары арқылы қатар жүргізіліп отырылады. Бұл жөнінде Н.И.Жинкин: «Овладение письменной речью происходит медленно, на базе и через посредство устной речи. Достижение в письме перестраивают и устной речь учащихся», – соның дәлелі [4]. В.Г.Ананьев пікірі де соны қуаттайды. «Устная речь, создавая готовность усвоению письменной, сама принимает иной вид на основе письменной»[5]. Олай болса, жазба тіл ауызекі тілдің негізінде жетіле отырып, өзінің де ерекшеліктері анықталады.

Әдебиеттер:

1. Исабаев Ә. Қазақ тілін оқытудың дидактикалық негіздері. Алматы; «Қазақ университеті», 1993 – 1606.
2. Бағдарламалар. Қазақ тілі 5-9 сыныптар. –Алматы., 2003.
3. Ковалев А.В., т.б. Жалпы психология. –Алматы., 1980, 350 б.
4. Жинкин Н.И. Развитиеязыки языковая личность. М., 1994.213с.
5. Ананьев В.Г. Психологические основы культуры устной и писменной речи и ее воспитание в (школе. Уч.записки ЛГПИ им. Герцена. Т. 43 с.

ӘОЖ 81´221

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ЖӘНЕ БАСҚА ТҮРКІ ТІЛДЕРІНДЕГІ ФРАЗАЛЫҚ ТІРКЕСТЕР АРҚЫЛЫ ЖАСАЛҒАН МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕР

Құрбанов А.Г. – ф.ғ.к., доцент
Кажиакбарова Р. Б. – ф.ғ.к., доцент
Үкібасова Қ.А. – ф.ғ.к., аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті. Шымкент. Қазақстан.

Резюме

В данной статье рассматриваются понятия артикль-предложения с использованием фразовых словосочетаний в казахском и других тюркских языках.

Summary

This article discusses the concepts of article-sentences using phrasal phrases in Kazakh and other Turkic languages.

Тіл білімі фразеологияны этимология, семасиология, лексикографиямен бірге лексикологияның құрамында қарайды. Ал фразеология фразалық тұрақты сөз тіркестерін, мақал-мәтелдерді қамтиды. Әлбетте, бұл айтылғандардың пікірталас тудыратын жақтары аз емес.

Қазақ және түркі фразеологиясы бойынша жеке тілдерге арналған монографиялық зерттеулер жарық көрді, кандидаттық, докторлық диссертациялақ қорғалды, фразеологиялық сөздіктер жасалды.

Фразалық тұрақты сөз тіркестерінің сыры өте тереңде жатыр. Олардың алғашқы және кейінгі мағыналық түрлері бар. Бұған қоса олар қанша сөзден құралған тіркестер болса да, мазмұны бір түйінге немесе сөзге саяды: I. *Көз жұму* (етістікті тіркес); алғашқы мағынасы - көзін тек қана жұмуға айтылған болуы мүмкін. Біздің дәуірімізде бұл сөз тіркесі екінші, үшінші мағынасымен қалыптасқан: II. *көз жұму - өлу,* III. көз жұму — *тәуекел ету* (қорықпау).

I. *Қолы ашық* (есімдік тіркес); алғашқы мағынасы — саусақтарын жұмып, бір нәрсені ұстап қалуға икемі келмеген кезді білдірсе, кейіннен оның басқа мағынасы пайда болған: II. қолы ашық — мырза (сақи, береген; қолында еш нәрсе тұрмайтын кісілерге қалданылады).

Көптеген тұрақты сөз тіркестері бір мағынаны білдіреді. Бұлар тілдің соңғы, көбірек дамыған кезеңіне тура келеді. Мәселен: *жүрегі су ете калу* тұрақты сөз тіркесін қарастырсақ, мағынасы — үрейленеу, қорқу, шошу. Осы «*жүрек»* сөз ұясынан: жүрегі айну, жүрегі алып ұшу, жүрегі аузына тығылу, жүрегі аттай тулау, жүрегі бүлк етпеу, жүрегі дауамау, жүрегі жылу, жүрегі елжіреу, жүрегі жарылу, жүрегі қарс айырылу, жүрегі май ішкендей кілкіддеу, жүрегі тас төбесіне шығу, жүрегі шайылу, жүрегі тебірену сияқты көптеген тұрақты тіркестер тарайды.

Орайы келгенде айта кететін бір жәйт — жиілік жағынан ұйытқы болып келетіндер де — осы соматикалық тұрақты сөз тіркестері. Бұлар өзара омонимдік, синонимдік, антонимдік тұрақты сөз тіркесі қатарын да түзей алады.

Кейбір зерттелерге сүйенсек, мәтелдердің бірсыпырасын тұрақты сөз тіркестерінің қатарына жатқызуға болады (бірақ олар бір мағынаны білдіруі керек).

Әрекет: Қимылдаған қыр асар (қазақта)
Қимирлаган қир ошар (өзбекте).
Қимирлиған қир ашар (ұйғырда).
Гырмылдан гырашар (түрікменде).
Қыбырлаған қыр асар.

Кейбір жағдайларда тұрақты тіркес — мақал-мәтелдердің құрамына еніп, алардың ажырамас бөлігіне айналып кеткендігі де байқалады.

Қ а з а қ т і л і н д е: *таяқ жеу* - Түйенің үлкені көпірде *таяқ жейді; жаны ашымау - Жаны ашымастың* қасында басың ауырмасын.

Ұ й ғ ы р т і л і н д е: *ағзидин бал таммак — Ағзидин бал тамиду,* көңлидин зәһәр тамиду; *баш сиғмақ* — Барлиқ болса, бешини силайду, йоклуқ болса, *беши сиғмайду* [1, 180].

Т ү р і к м е н т і л і н д е: *жанын агырмак – Жаны агырмаяның* янында башым агыряр дийме; *зар болмак*— Намарда *зар боландан,* гара деря гарк бол.

Мәтелдер жөнінде де біраз қайшы пікірлерді кездестіруге болады. Бірде мәтелдерді тұрақты сөз тіркестерінің баламасы деп қараса, басқа жағдайда оларды «тіл единицаларының ортасындағы аралық құбылыс, мақалдарға да, фразеологизмдерге де жатқызуға болмайды» деп түйеді.

Тұрақты сөз тіркестері мен мәтелдер жөнінде бұндай талас пікірлерді негізсіз деуге болмайды. Бұл әрібір жеке немесе сол генетикалық топқа кіретін тілдердің табиғатына да байланысты. Бұл мәселе түркі тілдерінде дербес зерттеуді талап етеді [2, 20].

Көптеген түркі тілдерінде мақал мен мәтелді ажыратпайды, немесе екеуін қосып, мақал деп қарайды.

Өкінішке орай, фразалық тұрақты сөзтіркестері қанша зерттелсе де, бұларды бір-бірінен ажырататындай үлгілері (модельдері) бір жүйеге түспегендігі сезіледі.

Тұрақты сөз тіркестерін мақал-мәтелдермен салыстырғанда, кейбір семантика-грамматикапық ерекшеліктерін атамай кетпеуге болмайды. Оларға негізінен: тұрақты сөз тіркестері мақал-мәтелдерге қарағанда, көлемі қысқа болып келеді де, ой аяқталмайды; етістікті және есімді тұрақты сөз тіркестері өздерінің жасалу тәсілінде тілдің ішкі заңдылықтарына сүйенеді. Сонымен қатар, тұрақты сөз тіркестері де, мақал-мәтелдер де ертеден қалыптасқан дайын күйінде қолданылады. Мақалдар аяқталған ойды білдіреді, көпшілігі екі тармақтан тұрады.

Ахмет Байтұрсынұлы «Сөз өнерінің ғылымы» және «Қара сөз бен дарынды сөз жүйесіне» тоқтай келіп, оларды *өрнекті сөйлемдер, өленді сөйлемдер, шешен сөз, дарынды сөз, ділмәр сөз* деп бөледі де, әр қайсысына жеке-жеке тоқтайды. Солардын ішінде мақал мен мәтелге айрықша орын беріледі: «Мәтел. Мәтел дегеніміз кезіне келгенде кесегімен айтылатын белгілі-белгілі сөздер. Мәтел мақалға жақын болады. Бірақ мақал тәжірибеден шыққан ақиқат түрінде айтылады» [3, 250]. Көрнекті түркологтың мақал мен мәтелге берген бұл анықтамасы қысқа болса да, мазмұны өте тереңде жатыр.

Мәлік Ғабдуллин: «....Мақал үлкен толғау, образ арқылы берілген логикалық ой қорытындысы болып келеді». «Ал мәтелдерде бұл секілді мазмұнды, оқиғалы әңгімелер өте аз кездеседі. Мәтелдер, көбінесе, сөз айшығы, көркем тенеу, сөз образы («Көппен көрген ұлы той», «Құрыққа сырық жалғап», «Қызым, саған айтам, келінім, сен тында», «Тілге тиек жасап», «Ханнан қазық, биден тоқпақ» т. б.) ретінде қолданылады. Егер мақалда дәлелдеу мен қорытынды пікір бірдей келіп отырса, мәтелде бұл екеуінің бірі ғана болады» [4, 78], — деп жазды.

«Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде»:

«М а қ а л - үлгі-өнеге ретінде айтылатын жалпы халықтық нақыл сөз. Мақап деп қысқа, образды, ұйқасты тұжырымды нақыл сөздердің тізбегін айтамыз (Қазіргі қазақ тілі). Мақал — сөздің атасы, уәде — ердің опасы (Мақалнама)».

«М ә т е л — тұжырымды, бейнелі әрі ықшам нақыл сөз».

Мақал-мәтел жөнінде берілген соңғы екі пікірдің алдыңғысы әдебиетші-ғалымның, соңғысы — тілші-ғалымдардың берген анықтамасы болып есептеледі.

Бұл пікірлерді салыстырып қарасақ, біріншісі — «мақал үлкен толғау, логикалық ой қорытындысы» деп шамадан тыс асырып бағалайды, өйткені қандай «күшті» мақал болса да, белгілі бір ойды дәл, анық, қысқа беруге тырысады; екіншісі — мақалдың табиғатына дұрыс баға береді, бірақ «нақыл сөздердің тізбегін айтамыз» деген пікір біраз анықтауды талап етеді.

Ал, мәтелдің анықтамасы бірінде асыра айтылса, екіншісінде «тұжырымды» деген сөз орынсыз қолданылады, өйткені бұл сөздің жүгі өте ауыр, әр мағынасы терең.

Мақал-мәтелдерге берілген көптеген анықтамаларды ой елегінен өткізгенде:

«М а қ а л — халықтың көп ғасырлық тәжірибесі көрініс тапқан ритмикалық жағынан ұйымдасқан қысқа, тұрақты сөз тіркестерінен құралған, ғибрат аларлық нақыл сөз. Мақалдың басты белгілері: аяқталған (жай я құрмалас) сөйлем түрінде кездеседі; біршама пайымдауды білдіреді; тура және ауыспалы мағыналы болады; қарапайым сөйлемнен дәрежесі биік, әдеттегідей, полисемия тудыра алмайды».

М ә т е л фразалық тұрақты сөз тіркестерге қарағанда, грамматикалық құрылымы бар, ғибрат аларлық қысқа, нұсқа сөз, көркем бейнелі сөз [53.20].

Шындығында келгенде, мақалдар — терең ой мен көркем сөздің түйіскен ең жсғарғы нүктесі. Бұл пікірді ойшылдардың, ғалымдардың айтқан сөздері дәлелдей түседі:

Сервантес: «Пословицы — короткие изречения, выведенные из долгого опыта».

Бертран Расселл: «Пословицы — мудрость многих и остроумие одного».

В. И. Даль: «Поговорка, по народному же определению, цветочек, а пословица — ягодка» [5, 20].

Мақал, мәтел терминдері жөнінде.

Мақал, мәтелдердің мағынасын былай қойғанда, атамаларының өздері ғалымдардың назарын өзіне аударып, дәлелдеуге тұрарлық зерттеу объектісіне айналды.

Орхон-Енесай жазба ескерткіштерінде sab – «сөз», «сөйлеу» мағынасын білдірген.

Махмуд Қашғаридың Диуанында caw сөзінің сегіз мағынасы көрсетілген. Соның бірі - *caw* - «мақал», «аталар сөзі» Юсуф Баласағұни caw орнына *абучқа* сөзі немесе *емзалды* қолданған. - *caw* - «қасиетті сөз» мағынасында XII-XIII ғасырлардың жазба ескерткіштерінде кездеседі, *муса sawi* — слова Мусы; рассказ о Моисее. Демек, Ислам діні қабылданған соң да, XIV ғасырға шейін ескі түркі *caw* - *саб* сөзі мақал мағынасында айтыла берген.

XII-XIY ғасырлардың жазба ескерткіші Codex Cumanicus те «мәтел» сөзі кездеседі.

В.В. Радловта: *макал* - пословица, поговорка – das Sprichwort, die Redensart.

Араб тілінен кірген «мақал» сөзі қалыптасқан термин ретінде қазіргі қазақ, өзбек, ұйғыр, татар, башқұрт, қырғыз тілдерінде қолданылады [6, 148].

Бір топ түркі халықтары: түрік, әзербайжан, қарайымдар - *аталар* сөзі, ал, ғағауыздар - *сöлеиш* деп атайды.

Сібір түркі тілдерінен: алтай тілінде – *ӱлгер сöс;* тува тілінде - *үлегер домак, чечен сөз;* хакас тілінде — *сöспек* т.б.

Осы кезге шейін жеке түркі тілдерінің мақал-мәтелдері лексика-стилистикалық, лексика-грамматикалық, синтаксистік тұрғыдан зерттеліп келді. Ал, жалпы немесе көптеген түркі тілдерін диахронды-синхронды түрде салыстырып, олардың фонетикалық жүйесін, лексикалық құрамын, грамматикалық құрылысын зерттеген еңбектер жоқтың қасында.

Түркі тілдерінің мақал-мәтелдері көпшілік тілдерде бір тектес, мазмұндас, жасалу тәсілі бойынша ұқсас болып келгенмен, аталуы әр түрлі айтылып, белгілі бір жүйеге түспегендігі айқындалады.

Жеке түркі тілдерінің екі тілді кейбір сөздіктерінде берілген мақал-мәтелдерді бір-бірінен ажыратып, әрқайсысынан кейін «посл», «погов.» деген қысқартулар арқылы белгіленеді [5, 146].

Қорыта айтқанда, қазақ мақал-мәтелдері көне түркі жазба ескерткіштерінің орта ғасыр жазба ескерткіштерінің материалдарына негізделе отырып, тарихи-салыстырмалы негізде қазақ тіліндегі мақал-мәтелдерді грамматикалық құрылысы жағынан зерттеуге арналды және түркі мақал-мәтелдері диахронды-синхронды түрде қарастырылды. Олардың жан-жақты байланыстары әлі де болса тереңдей бермек, өйткені зерттелмей жатқан ортақ қазыналары толып жатыр.

Әдебиеттер:

1. Ћазирқи заман уйғур тили. II. А., 1966. С.241.
2. Дыренкова Н.П. грамматика ойротского языка. М.-Л. 1940. С.121-122.
3. Байтұрсынов А. Шығармалары. А., 1989. 250-б.
4. Ғабдуллин М. Қазақ халқының ауыз әдебиеті. А., 1974. 78-б.
5. Нурмаханов А.Н. В.В.Радловтың еңбектеріндегі түркі мақал-мәтелдерінің лексика-грамматикалық сипаты. АКД. А., 1994.
6. Ковальский Т. К вопросу формального изучения поэзии турецких народов //Изв. восточн. Ф-та АзГУ. Баку, 1926.

ӘӨЖ

Ш.АЙТМАТОВТЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ МИФТІК САРЫННЫҢ КӨРІНІСІ

Кажиакбарова Р.Б. - ф.ғ.к., доцент
Курбанов А.Г. - ф.ғ.к., доцент
Құттыбекова А.Қ. – 230210 тобының студенті
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье устанавливаются различия в функционировании мифологии в прозе Ч.Айтматова. Сделан вывод о том, что миф в творчестве Ч.Айтматова является формой раскрытия мировосприятия героев и автора.

Summary

The article establishes differences in the functioning of mythology in the prose of Ch .Aitmatova. It is concluded that the myth in the work of Ch.Aitmatova is a form of disclosure of the worldview of the characters and the author.

Әдебиет әлемінде әлемге танылa білген талантты жазушы Шыңғыс Айтматовтың шығармашылығы қашанда ерекше құбылыс болып қала бермек.

Әр жылдары жарық көрген «Аспалы көпір» (1956), «Бетпе-бет» (1957), «Шынарым менің, шырайлым менің» (1960), «Алғашқы ұстаз» (1962), «Құс жолы» (1963), «Қош бол, Гүлсары» (1967), «Ертегіден соң» (1970), «Ақ кеме» (1970), «Ерте қайтқан тырналар» (1975), «Боранды бекет» (1980), «Жанпида» (1986), «Кассандра таңбасы» (1995), «Құз басындағы аңшының зары» (1997, М. Шахановпен бірге), «Таулар құлағанда» (2007), (Айтматов, 2004) т.б. туындыларымен Ш.Айтматов өзінің қаламгерлік қарымын көрсете білді.

Ш.Айтматовтың шығармашылығы мен өмірі қазақ халқымен, қазақтың жерімен тереңнен байланысып жатыр. Жазушының кіндік қаны тамған Шекер ауылы қазақтың Жуалы ауылымен көрші қоныстас, қазақ тақырыбы екі елдің арасындағы қарым-қатынаста ерекше көрініс береді. Зерттеушілердің деректері бойынша жазушы туындыларында сипатталған оқиғалардың біраз бөлігі қазақ даласында өтеді. Қаламгер Ш.Айтматовтың қазақ жерімен, халқымен рухани байланысын оның шығармашылығы паш етеді.

Әлем әдебиеті сахнасынан көрініп, рухани дүниеге мол үлес қоса білген, із қалдырған Ш.Айтматовтың шығармашылығындағы мифтік-аңыздық сюжеттердің ерекшелігіне жан-жақты зерделеген, ғылыми пікірлер айтқан әдебиет, өнер зерттеушілері баршылық. Теоретик ғалым В.В.Агеносов былай дейді: «Ш.Айтматовтағы миф халықтық аңызды жай баяндап бере салу ғана емес және мифтік стилизация да емес. Суреткер қашан да мифтік аңыздауларды жоғары сатыға көтере мазмұндай отырып, бүгінгі күнге терең түсінікпен назар аударуды көздейді» [1, 236].

Көркем әдебиеттің даму арнасында халық ауыз әдебиеті үлгілері, әсіресе, аңыз, әпсана сынды түрлері әрбір кезеңде көрініс тауып келе жатқаны белгілі. ХХ ғасырда ауыз әдебиеті мен жазба әдебиеті арасындағы байланыс өз дамуының шырқау биігіне көтерілді. Қайбір әдеби шығармада байырғы аңыз авторлық және объективтік идеяның негізгі қызметін атқарды. Енді бір әдеби шығарманың

сюжеттік өзегінде аңыз желісі мен тарихи шындық желісімен егіз өріліп отырды. Көркем әдебиеттегі мифологизм мәселесінде Ш.Айтматов шығармашылығының алатын орны ерекше. Көрнекті қаламгер шығармашылығына тән басты сипаттың бірі – мифтік, мистикалық сарындардың көркемдік-эстетикалық тұрғыдан шеберлікпен қолданылуы.

Сталиндік-коммунистік саясаттың адам үшін, қоғам үшін зардаптарын қырғыз жазушысы Ш.Айтматов сол кеңестік қоғамның өзінде жан-жақты талдап көрсеткен. Ш.Айтматов сол қоғамдық жүйедегі рухани дағдарыстың көріністерін «Ақ кеме», «Теңіз жағалай жүгірген тарғыл төбет», «Кассандра таңбасы» шығармаларында анық көрсете алған. Ш.Айтматовтың прозасында бейнелер кейде бір идеямен қабаттасып та келетіні бар. Жазушының жалпы баяндау стратегиясында идеяны жеткізуде аңыздар мен мифтер ерекше мәнге ие болады. Қаламгердің «Кассандра таңбасы» романына назар аударсақ, шығарманың құрылымында түрлік мифтік сарынды байқаймыз, түрлі уақыттың кеңістігіндегі мифтер шеберлікпен үйлескен. Үкі, киттер, мәңгүрттік туралы мифтік сарын авторлық мифпен астасып кеткендей әсер қалдырады. Қазіргі заманмен үйлескен христиан мифі де шығарма сюжетіне кірігіп кеткен. Сәуегей, болашақты болжаушы Кассандра туралы ежелгі грек мифі шығармаға идеялық-көркемдік тұтастық береді. Философ Ғарифолла Есімнің Шыңғыс Айтматов шығармаларындағы адам дағдарысы мәселелерін герменевтикалық, онтологиялық және аксиологиялық әдістер арқылы талдап жүргені белгілі. Академик Ғарифолла Есім «Кассандра таңбасы» романының пәлсапалық ақиқатын адамдардың зұлымдықтың көзі осы деп Р.Боркті өлтіруі актісінен көреді. «Адамдар өмір ақиқатын қабылдауға әлі дайын емес. Олар өздері жасап алған жалған дүниеде жасай бергісі келеді», – деген тұжырымы да шындыққа жанасады. Жалғандық өмірмен де астасып қалыпты жағдайдай қабылданғаны қашан, тереңдегені соншалықты рухани дағдарыстағы адамдар жалғанды да шындықтай қабылдай бастады. Шыңғыс Айтматов «Кассандра таңбасы» сынды фантастикалық романында кеңестік қоғамдағы атеизмді Р.Борктің түсіндегі мұхиттың үстінен екі күннің шығуымен, адамның қақпаларды көзі байлаулы күйде ашуымен, киттердің өз-өздерін тобымен жағаға атуы арқылы өлтіруімен, Сталин мен Лениннің сұхбатындағы үкінің даналық кейпімен береді. «Мұхит үстіндегі екі күн» бейнесі, бұл кеңестік қоғамда адамдардың діни сенімі мен мемлекеттің жүргізген атеистік саясатының арасындағы күрестің символдық бейнесі. Біріншісінде Жаратушы адамның мәңгілік құндылығы ретінде бейнеленсе, екіншісінде адамның өзі қолдан жасаған Құдайы, идолдары сипатталған. Бұл романда да сөз Құдайдан деп берілген. Шәкәрім ақынның да «Сөз құдайдан шыққан бу» дейтіні бар. Адамдар рухани әдепсіздікке тап болғанда, дүниеге құтқарушылар келген. Ш.Айтматов: «Әйелдің маңдайындағы белгі сигнал бұл алғашқы апталарда ананың маңдайында көрінетін таңба, ол Кассандра таңбасы. Табро Кассандра бұл анасының жатырында дүниенің ақырзаманының жақындауын ширығып, үмітсіз күтуші эмбрионалды эсхаттың жан ұшырған үні. Бұл оның өмірге деген жаратылыстық ұмтылысын өлтіретін үн», – дейді [2].

Шығармашылық әлеміндегі ізгілік пен зұлымдық қақтығысын, қаталдық пен үстемдіктің адамға әкелер алапат қайғысын, қарапайым адами бақыт, махаббат,

ұрпақ өрбіту сезімінің адам баласы үшін ерекше мәнге ие екенін көрсеткен «Шыңғыс ханның ақ бұлты» повесі басында «Боранды бекет» романының бір эпизоды ретінде келтірілген. Бұл шығарма жекелей 1992 жылы алғаш рет жарияланды. Шығармада ел аралап жүрген сәуегей шал Шыңғыс ханға Көк Тәңірісінің қолдауының белгісі – қақ төбесінде бірге әрқашан ілесіп жүретін ақ бұлт екенін айтады: «Төбеңде бір шоқ бұлт үйіріліп жүреді. Және қайда барсаң да артыңнан қалмайды ... – Ол сенің жер бетінде әмір жүргізуіңді Көк Тәңірі де қолдайтынының белгісі болмақ. Бірақ, сен ол бұлтты көзіңнің қарашығындай сақтауға тиіссің, егер одан айрылар болсаң, онда өзіңнің барлық айбар-қуатыңды да жоғалтқаның». Сәуегейдің осы айтқаны анық болып, Шыңғыс ханның төбесінде шоқ бұлт шынымен де айналып жүреді. Салт-дәстүрлік, ғұрыптық фольклорда бұлт шақыру, күн жайлату сынды наным-сенім бойынша тіршіліктің, оқиғалардың табиғи болмысымен адам баласына ғайыптан әсер еткіш тылсым қасиеті жырланатыны белгілі. Бұл мифтік құбылыс та бұлт пен адамның қарым-қатынасының тылсым тұстарына деген сенімнен туындаған. Әлем халықтары мифологиясында бұлттың адам тағдырына ықпалы туралы сюжеттер көп кездеседі. Ерекше жаратылған пайғамбарлар өмірі жайлы деректерде де бұлтпен байланысты жайттар кездеседі. Көктегі бұлт пен адамның арасындағы құпиялы байланыстың астарында көне таным жатқаны ақиқат. Осы көне дәуірлердегі сенім көркемдік сипатқа ауысып, эстетикалық қызмет атқаруының бір көрінісі – «Шыңғыс ханның ақ бұлты» шығармасы. Көк Тәңірі қолдауының белгісі болған бұлттан айрылып қалмауды көріпкел қайта-қайта ескерткенде кеудесіне нан піскен тәкаппар қаған сәуегейге: «Аспанда жүзіп жүрген бұлтты мен қалай сақтамақпын, оған менің әмірім жүре ме? Әлде атқа қанат бітіріп, оған сенімді бақташымды отырғызып әлгі бұлтты қарауылда деп аспанға ұшырайын ба? Олай болса, оны неге біржола ауыздықтап алмасқа?! Сонымен, қалай ойлайсың, жел қуған аспандағы бұлтты қалай сақтасам екен?», – деп қырсық сауал тастайды. Оған көріпкел «Бұл – сенің шаруаң» деп қысқа жауап қайырады.

Көріпкелдің есткертпесіне сай Шыңғыс хан киесі болған ақша бұлтты көзінің қарашығындай сақтай алмайды. Шыңғыс хан жер бетіндегі ұлы істерді тындырғанда қолдап, жебеген Көк Тәңірісі, енді сол пендесі адам баласына қисынсыз кінә тағып, өлім жазасына кескенде теріс айналады. Яғни, жорық бойында баланың дүниеге келуіне қатаң тыйым салып, сол тыйымды бұзған жүзбасы Ерден мен жорық туына айдаһар кестелеуші Дөгеленді өлім жазасына кескенде, Көк Тәңірі одан теріс айналады. Батысқа қарай жол тартқан Ұлы ханның әскерінен қара үзіп, айдалада қолындағы өмір есігін жаңа ашқан жетім сәбимен қала берген Алтын атты күң меңіреу даладан пана, шырылдаған сәбиге берерлік нәр таппай қиналады. Автор бұл сәтті «Ұшы-қиырсыз кең далада не бір түтін, не жанған от көрінбейді. Елсіз-сусыз ен далада көз тоқтатар бір қара көрінсе не дерсің!.. Айналасында тек безере мелшиген қу дала мен түпсіз терең көк аспан ғана, төбесін айналып бір шөкім ақ бұлт қалықтайды».

Бұл бұлтты автор текке суреттемейді. Күллі әскер айдалаға тастап кеткен пендесіне Көк Тәңірінің ниеті бұрылған екен. Ұлы Жорықшының төбесінде жүзген ақ бұлт енді жетім сәби мен Алтын күңнің төбесінде айналып тұр... Міне,

Ш.Айтматов шығармашылығының алтын өзегіне айналған Ұлы ізгілік осылайша айқындалған үстіне айқындала түскен. Шөкім бұлттың Алтын күң мен жетім сәбиге ықылас-пейілін төгуі тегін емес. Жердегі пенденің тағдыры Көктегі Жаратушының ғана қолында. Оған Шыңғыс хан сияқты әлемді билеген Ұлы қаған да шешім жасай алмайды. Көктің жерге жіберген ақпаратының белгісі болған жебеуші ақша бұлт өмірі тұрмыс құрмаған, бала сүймеген қартаң күңнің омырауынан сүт шығып, ашыққан сәбиді қоректендіргеніне куә әрі себепші болады.

Батысқа бет алған Шыңғыс хан оқыстан кері бұрылған. Себебі «қалтыраған қолымен көзін көлегейлеп тұрып көк аспанды тінтіп шықты – бірақ шоқ бұлтты көре алмады, ол не кейіндеп, не кідіріп қалмаған екен, алда да, артта да болмай шықты». «Көк Тәңірінің өзінен теріс айналғанын Шыңғыс хан тек Еділге жеткен кезде ғана ұқты. Ұқты да тоқтады...». «Шоқ бұлт» мифологиясының шығарма өзегіндегі терең астарлы мәнге ие екендігі Адам тағдырымен тікелей байланыста өрбиді. Жазушы адам нәсілінің жалғасуы сынды ұлы идеяны даңқты тарихи тұлғаны бас кейіпкер етіп ала отырып танытады. Ақша бұлттың Шыңғыс ханнан жетім қалған сәбиге ойысуында да үлкен мән бар, көркемдік кілтін ашатын символдық мағына тереңдейді. Шығарма шешімінде дүние есігін енді ашқан нәресте өмірдің жалғасы, болашақ иесі жаңа туған жас сәби басты тұлғаға айналады. Ш.Айтматов шығармаларындағы тың көркемдік шешімде жасандылық жоқ, сондықтан да аңыздың өзі өзгеше шырайда бейнеленеді, асыл сөздің миссиясы орындалады. Заманауи көркем өнерде зор интеллект иесі, ішкі жалынға көмілген салқынқанды психологиялық баяндаулар арқылы жүрек қылын шертетін психолог екендігін танытқан сюрреалист Ш.Айтматов – уақыт пен кеңістік шеңбері аясын кеңейткен, шығармашылық қуатымен гуманизді дамытудағы от ұстаған Прометейдей тұлға, дуалы сөз иесі.

Әдебиеттер:

1. Агеносов В.В. Советский философский роман. М., 1989
2. Мұқан, А. (2021). ЧИНГИЗ АЙТМАТОВ И КАЗАХСКОЕ ТЕАТРАЛЬНОЕ ИСКУССТВО. *Keruen*, *70*(1).
3. **Айтматов Ш. Ақ кеме. Повестер. – Алматы: Атамұра, 2005. – 368 бет**
4. https://www.keruenjournal.kz/index.php/main/article/view/5
5. DADEBAEV, J.; BISENBAEV, P.; KARIBOZOV, E.. Шыңғыс Айтматов және ауыз әдебиеті. Чингиз Айтматов и фольклор. Вестник КазНУ. Серия филологическая, [S.l.], v. 153, n. 1, feb. 2016. ISSN 2618-0782.
6. Есім Ғ. Ш. Айтматов шығармаларындағы адам дағдарысы. ЕҰУ, «Философия» кафедрасының ашық онлайн ғылыми семинары. – Нұр-Сұлтан, 2021.
7. Айтматов Ш. Тавро Кассандры. Элекронды ресурс. http://loveread.ec/read_book.php?id=28269&p

ОӘК 330.877:94(574)44)

КЕҢЕСТІК ҰЖЫМДАСТЫРУДЫҢ ЗАРДАПТАРЫН ОҚЫТУҒА БАҒЫТТАЛҒАН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЖҰМЫСТЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ-МАЗМҰНДЫҚ МОДЕЛІ

Шынтаев Н.А.[1] Ж.Ташенов университеті, «Тарих және география» кафедрасының оқытушысы
Байжанова А.А.[2] Ж.Ташенов университеті, «Тарих және география» кафедрасының оқытушысы

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңына сәйкес мемлекеттік саясатындағы ұстанымдарының бірі білімнің ізгілік сипаты, жалпы халықтық құндылықтың басымдылығы, адам өмірі мен денсаулығы, оның еркін дамуы болып табылады. Осы ұстанымды оқушыларды оқыту-тәрбиелеуде табыстарға қол жеткізуін қамтамасыз ететін оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру барысында толығымен есепке ала отырып жүзеге асырудың өзіндік ерекшелігі бар.

Кеңестік ұжымдастырудың зардаптарын оқыту мәселесі шеңберінде біздің алдымызда негізгі бір мәселе педагогикалық модель, яғни элементтер жүйесінің логикалық құрылымын, білім беру процесін басқару жүйесін, оның мазмұнын, оны жүзеге асыруда қолданылатын әдіс-тәсілдерді, яғни тиімді педагогикалық технологияны жобалау мәселесі туындады.

«Модельдеу» және «модель» ұғымы көптеген анықтамалық-мағыналық сипаттарға ие. «педагогикалық модель» және «педагоигкалық модульдеу» ұғымын зерттеушілер қатарына В.Г. Афанасьев., М.Л. Лормпт., В.А. Штофф., И. Б. Новик., С.и. Архангельск және т.с.с. атап өтуімізге болады. К.А.Штофф модельді «шындық өмірді терең түсіну мақсатында оны сыртқа шығару құралы ретінде» қабылдайды. Сонымен бірге модельді танымдық бақылау мен эксперименттен теорияға көшуде теориялық жалпылаудың әр түрлі формаларына қарай қозғалыс барысындағы «саты ретінде» қарастырады [1].

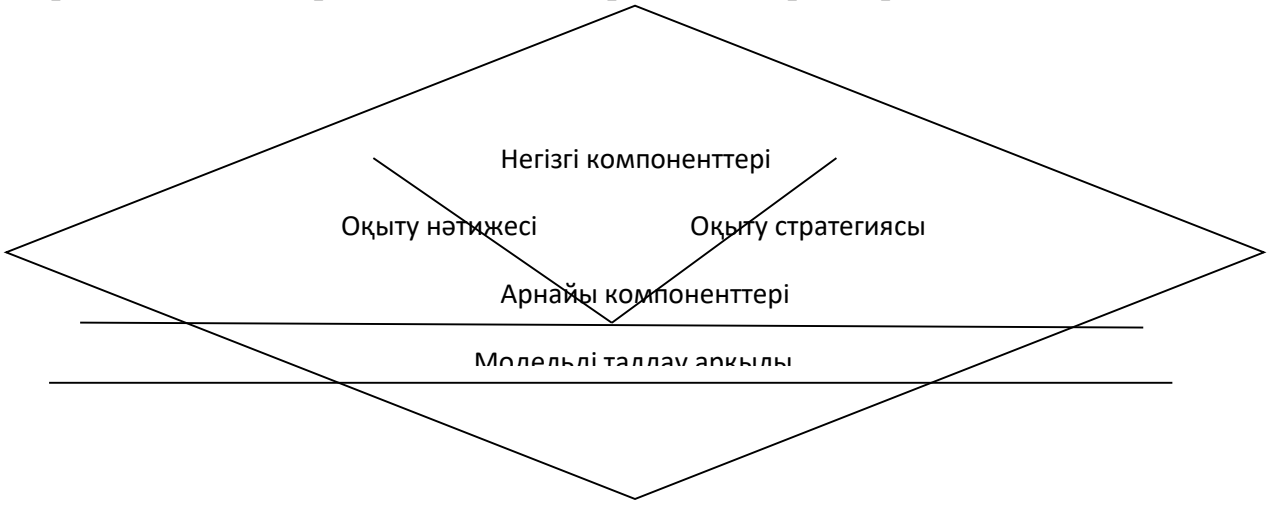

Сурет-1. И.Б. Новик бойынша педагогикалық модельдеудің компоненттері

И.Б. Новик бойынша күшті құрастырылған немесе өз деңгейінде

ұйымдастырылған педагогикалық модель педагогтің бағдарламасына тікелей тәуелді дей келе, жан-жақты тұрғылықты түрде жобаланып ұйымдастырылған педагогикалық модель педагогикалық табыстылыққа жетудің жартысына ғана қол жеткізуге көмектесе алады. Педагогикалық модельмен бірге педагогтің шеберлігі мен мұғалімнің оқушылармен оңтайлы коммуникацияға түсе алу қабілеттілігі де маңызды рөл ойнайды [2].

Г.И.Саранцева модельге мынадай анықтама береді: «материалдың бір бөлігін ойша немесе практикалық түрде қысқартып, көрнекі түрде беру», «нақты немесе болжанған ерекшеліктер мен құрылымдар көрініс табатын зерттелетін нысанның нақты бейнесі» [3].

Ғылыми әдебиеттерге шолу жасау және Тарих сабақтарында оқушылардың білімін бақылаудың оңтайлы тәсілдерін анықтау жайында сауалнама алу, бақылау жүргізу нәтижесінде оқушылардың білімін бақылаудың оңтайлы тәсілдерін анықтаудың құрылымдық-мазмұндық моделі жасалынды. Біз ұсынып отырған модельде оқушылардың білімін бақылаудың оңтайлы тәсілдерін анықтаудың мотивациялық, мазмұндық, іс-әрекеттік компоненттермен тұтастықта қарастырылады. Бұл компоненттер Тарих сабағы бойынша оқушылардың білімділігі мен өз бетінше әрекет ету, өз бетінше білім алу, өзін-өзі бағалау дәрежесін сипаттайтын негізгі өлшемдер мен көрсеткіштерді, деңгейлерді анықтауға мүмкіндік берді.

Кеңестік ұжымдастырудың зардаптарын оқытуға бағытталған процесінің мәнін анализдеу негізінде келесі процестің негізгі көрсеткіштері мен критерийлерін анықтадық:

1. когнитивті (оқушылар тарихи ұғымдарды біледі, сонымен қатар оқушылар өз-өзіне баға беру, сыныптасын бағалау іспеттес ұғымдарды түсіне алады);
2. бағалау (оқушылардың өз бетінше білім алу, өз бетінше ізденімпаздықпен бір қатарда өзі жинақтаған білімді өмірінде қолдана алуына өзіндік бағалау, сыныптастарының білімін бағалау);
3. эмоциональды (Тарих сабақтарында оқушылардың өз бетінше білім алуы мен өз-өзіне және сыныптастыратының біліміне баға бере алуынан, оқушының білімділік деңгейінің бағалануына қатысты оң эмоцияларды сезіне алу қабілеті, сынып бойынша оқушының оқу жетістіктеріне қатысты ұмтылыстарын қалыптастыру, оқушыларды өзара салыстырмай оң эмоционалды жағдай туындату);
4. мотивациялық-құндылықты (Қазақстан тарихы сабақтарында оқушылардың оқуға деген, сабққа деген ынта-ықыласын арттыру, өмір бойы білімге құштарлық, өмір бойы өзін-өзі білімдендіру іспеттес құндылықтарды оқушының бойында қалыптастыру);
5. еріктік (Қазақстан тарихы сабақтарында оқушылардың өзін-өзі бағалауға, өзін білімдендіруге қатысты оқушының іштей дайындығы);
6. бастапқы-практикалық (тарихи құжаттармен жұмыс жасай алу қабілеттілігі, тарихи оқиғаларға деген оқушының өзіндік пікірлері мен ұстанымдарының қалыптасуы, тарихи дерек көздерімен және тарихи

әдебиететрмен жұмыс жасау, тарихи оқиғаларға теориялық анализдей алу);

7. ұстанымдық (оқушылардың өз білімділігі мен оқу жетістіктеріне қатысты белсенділік, нәтижелік іс-әрекеттер).

Аталған 7 критерийдің әрқайсысына біз кеңестік ұжымдастырудың зардаптарын оқытуға бағытталған Қазақстан тарихы сабақтарында оқушылардың өз бетінше білім іздену мен өз білімін бағалаудың 3 деңгейлік көрсеткішті ажыратып алдық: I - дәреже – жоғары деңгей, II- дәреже – орта деңгей, III- дәреже– төмен деңгей.

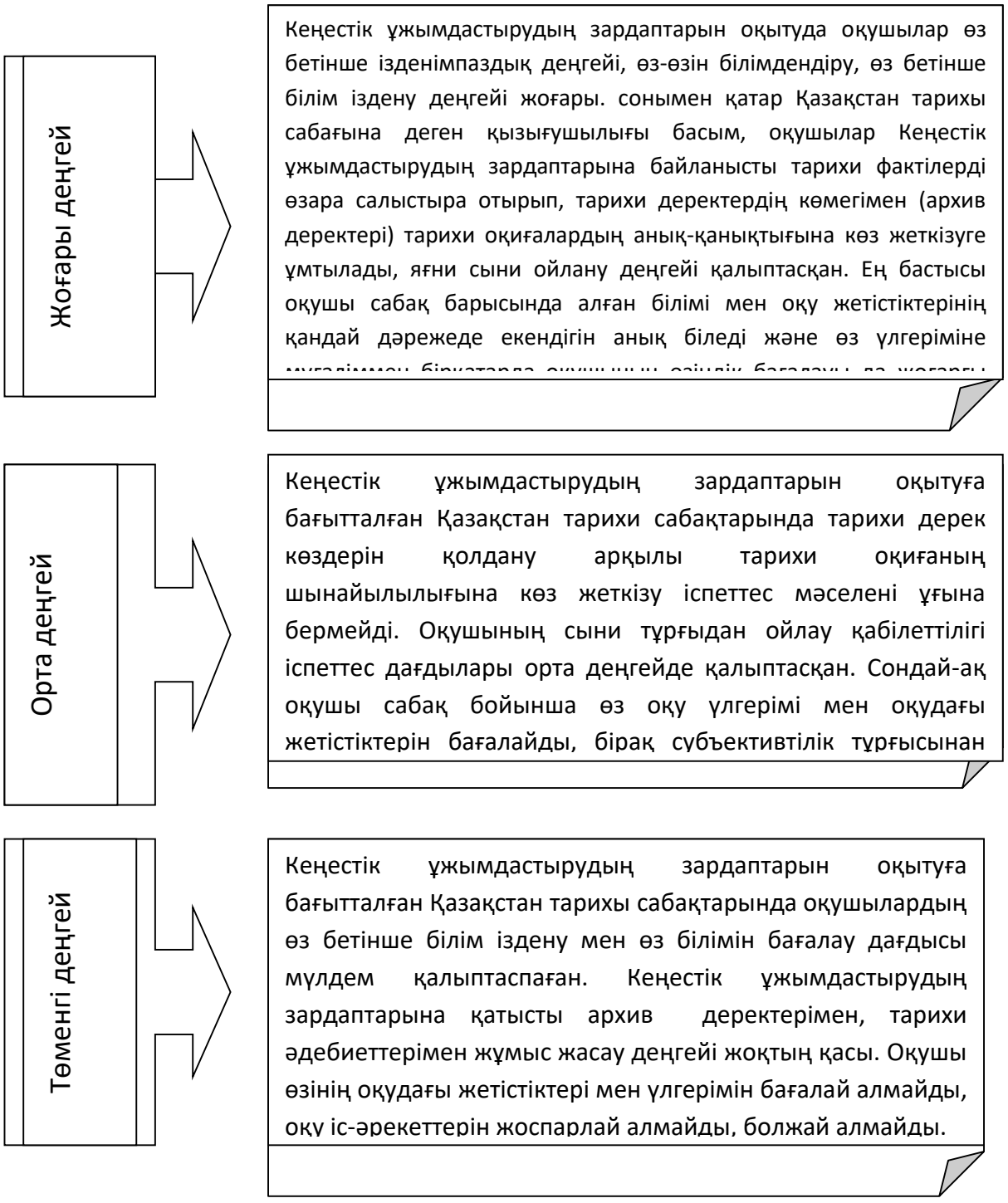

Сурет 2 – **Кеңестік ұжымдастырудың зардаптарын оқытуға бағытталған** Қазақстан тарихы сабақтарында оқушылардың өз бетінше білім іздену деңгейі.

Педагогикалық процестің біртұтастығын ескере отырып, біз оқушылардың Кеңестік ұжымдастырудың зардаптарын оқытуға бағытталған Қазақстан тарихы сабақтарында архив құжаттарын пайдаланудың оңтайлы тәсілдерін анықтаудың мақсаттылық, стимулдық-мотивациялық, мазмұндық-әрекеттік, бақылай және нәтижелік компоненттерін ажыратып алдық. Осы аталған компоненттердің әрқайсысы оны оқушылардың білімін жетілдірудің оңтайлы тәсілдерін анықтау процесінің басты ерекшелігі ретінде анықтайды. Сонымен қатар жалпы орта мектепте Кеңестік ұжымдастырудың зардаптарын оқытуға бағытталған Қазақстан тарихы сабағында архив құжаттары арқылы оқушылардың білімін жетілдірудің оңтайлы тәсілдерін анықтау компоненттерін саралауда біз жалпы (орта мектепте оқушылардың білімін жетілдіру үдерісі), ерекше (құрамдас бөліктері) және жеке-дара (белгілі бір оқушының жеке-тұлғалық ерекшелігі мен орта мектептің Қазақстан тарихы сабағының осы оқушының білімін жетілдірудің мүмкіндіктері) компоненттерді ажыратып алдық.

Кеңестік ұжымдастырудың зардаптарын оқытуға бағытталған Қазақстан тарихы сабағында архив құжаттары арқылы оқушылардың білімін жетілдірудің оңтайлы тәсілдерін анықтау үшін біз зерттеу барысында аталмыш процестің құрылымдық-мазмұндық сипаты анықталды.

Кеңестік ұжымдастырудың зардаптарын оқытуға бағытталған Қазақстан тарихы сабағында архив құжаттары арқылы оқушылардың білімін жетілдіруде оқушылардың өз бетінше білім іздену мен өз білімін бағалаудың дәрежесін диагностикалау үшін біз жаңартылған білім беру аясындағы бағалау жүйесін (критериалды, формативті бағалау) сондай-ақ В.К. Бабаев, В.М. Баранов, В.В Мищенко, В.П. Сальников, В.А. Толстик ұсынған оқушылардың өз бетінше әрекеттесу моделін қолдандық. Кеңестік ұжымдастырудың зардаптарын оқытуға бағытталған Қазақстан тарихы сабағында архив құжаттары арқылы оқушылардың білімін жетілдірудің көрсеткіштер мен критерийлер, когнитивті, бағалау, эмоционалды, мотивациялық-құндылықтық, еріктік, алғашқы-практикалық және ұстанымдық аспектілерін қарастырдық.

Кеңестік ұжымдастырудың зардаптарын оқытуға бағытталған педагогикалық-эксперименттік жұмыстың құрылымдық-мазмұндық моделі негізінде негізгі білім беру мақсаттары қойылды - 1929-1931 жылдары жүргізілген ұжымдастыру саясатының салдары мен нәтижелерін, зорлық-зомбылық саясатының қасіретін түсіндіру және оқушылардың өз халқының тарихын терең меңгеруіне жағдай жасау. Сонымен бірге, білім алушылардың ойлау қабілетін дамыту үшін міндет-ұлттық экономиканың дамуын жүз жылға кенеттен тоқтату, оның үлкен дағдарыс жағдайының себебін анықтау және қосымша мәліметтер арқылы олардың көкжиегін кеңейтуге жағдай жасау және өзін-өзі жетілдіруге баулу басты мақсаттардың бірі болды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Б.Аяған. Ашаршылық ақиқатына жаңа көзқарас. //Егемен Қазақстан, №41 10.04.2012
2. Верг Н. «История советского государства...». // История СССР, №2 2011г.- 160с.
3. Зеленин И. «Осуществление политики "ликвидации кулачества, как I класса». //История СССР, №6 2013г. -32с

УДК 74.01/.09
ББК-85.12

КИІМ ДИЗАЙНЕРІН ОҚЫТУДАҒЫ КОМПЬЮТЕРЛІК ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ

А.Е Байбатшаева - п.ғ.к., доцент м.а
З.А. Иманкулова – магистрант
А.Пазылбек – магистрант
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматриваются основные виды САПР в сфере проектирования одежды, а также возможности их применения при обучении дизайнера одежды.

Summary

The article discusses the main types of CAD in the field of clothing design, as well as the possibilities of their application in the training of a fashion designer.

Қазіргі уақытта орта кәсіптік білім беру ұйымдарында оқу процесінің перспективалық тенденцияларының бірі заманауи компьютерлік технологияларды қолдану болып табылады. Киім дизайнерлерінің оқу сапасын жақсарту үшін компьютерлік технологияларды қолдану қажеттілігі танымдық іс-әрекеттің қолданылатын түрлерінің ауқымын және алынған нәтижелерді едәуір кеңейту мүмкіндігімен байланысты [1, 3]. Болашақ киім дизайнерлерін дайындауда мамандандырылған компьютерлік технологияларды қолдану колледждегі оқу процесінің міндетті элементіне айналды. Конструкторлық-технологиялық қызметтің ерекшеліктерін ескере отырып, базалық және модельдік конструкцияларды құру саласындағы компьютерлік технологиялардың мүмкіндіктері киім дизайнерінің кәсіби қызметінің жобалық компонентін қамтамасыз етуде маңызды роль атқарады.

Студенттерді оқыту процесінде компьютерлік технологияларды пайдалану олардың шығармашылық әлеуетін дамытады және өндірістік-технологиялық құзыреттілігін қалыптастырады. Студенттің киімнің жаңа түрлерін жобалау үшін әртүрлі компьютерлік технологияларды қолдану қабілетін әр түрлі тігін кәсіпорындары өз қызметін жетілдіру үшін талап етеді. Тігін кәсіпорындарын жетілдіруді көптеген бағыттарда дамытуға болады, атап айтқанда:

- өнім сапасын арттыру және ақау пайызын азайту;
-жаңа жабдықты пайдалану, неғұрлым жетілдірілген өндірістік технологияларды енгізу;
- жаңа өнімді әзірлеу мен шығаруды жеделдету;
- қуатты арттыру;
- қалдықсыз өндіріске ұмтылу;
-сатып алушылар мен соңғы тұтынушылардың қанағаттанушылығын арттыру;
- білікті кадрларды тарту;
- ұйымдастырушылық оқыту жүйесін құру.

Өздеріңіз білетіндей, тігін кәсіпорнындағы ең күрделі және маңызды жері -бұл жаңа киім үлгілерін жобалау процесі, яғни нарықтың үнемі өзгеріп отыратын

талаптарын уақтылы қанағаттандыру үшін тиісті жұмыс дағдылары, бар заманауи құралмен жабдықталуы керек дизайн бөлімі. Осыған байланысты саланың табысты компанияларының басшылары өздерінің бәсекеге қабілеттілігін арттырудың ең тартымды ресурсы болып табылатын жаңа модельдерді жобалау процесін қарастыруда. Бірақ қол жетімді көптеген жүйелердің ішінен қандай автоматтандырылған дизайн жүйесін (АЖЖ) таңдау керек? Ол үшін оларды жақсылап зерттеп, бағдарламаларда жұмыс істеп, кем дегенде минималды дағдыларды игеру керек. Қазіргі уақытта жаңа модельдерді жобалау процесін едәуір жеңілдететін және жеделдететін бірқатар автоматтандырылған киімдерді жобалау жүйелері бар. Бірақ барлық АЖЖ-де конструкторды күнделікті өндірістен және әр үлгіні жеке-жеке өзгертуден құтқаруға мүмкіндік беретін жеткілікті күшті интеллект жоқ, оны оның орнына автоматты түрде жасайды [2]. "Тігін өндірісіндегі Ақпараттық технологиялар" және "киімнің АЖЖ" пәндерін, яғни LECO,NOVOCUD, GRAFIS, JULIVI пәндерін зерделеу аясында оқылатын АЖЖ-ны талдай отырып, мынаны атап өтуге болады: барлық қол жетімді АЖЖ жүйелері дизайнердің жұмысын азды-көпті жеңілдетеді,жаңа киім үлгілерін жобалау процесіне кететін уақытты айтарлықтай азайтады, бұйымдарды жобалау сапасын жақсартады, үлгілерді градациялау сияқты көп уақытты қажет ететін процесті болдырмайды.

Барлық АЖЖ жүйелерінде мәліметтер базасы бар: типтік фигуралардың өлшемдік белгілері: әйелдер, ерлер, балалар (ұлдар мен қыздар), киімнің негізгі түрлерінің негізгі негіздері мен модельдік конструкциялары. Сонымен қатар, барлық АЖЖ бағдарламаларында қолданыстағы дизайн әдістерінің кез-келгені бойынша базалық негіз құруға болады: EMKO sev, COTSHL, Muller және son және т.б. және оған модельдік ерекшеліктерді қолдануға болады. Бір АЖЖ екіншісінен несімен ерекшеленеді? CAD LECO-да негізгі құрылымды құру алгоритмін жазу Паскальдың математикалық бағдарламалау тілін қолданады. Бұл бағдарламада құрылымдық нүктелерді, қисықтар мен түзулердің сегменттерін және т. б. құрудың жеке құралдары жоқ.

Сондықтан, бұл кез-келген құрылымдық нүктені немесе сызықты қайта құру немесе өзгерту айнымалы немесе тұрақты шамалардың өзгеруін есептеу формулаларына енгізу арқылы жүзеге асырылатын жоғарыда аталған бағдарламалардың ішіндегі ең ыңғайсызы және күрделісі. Сонымен қатар, конструкцияның қисық сызықтары (екінші ретті қисықтар) қисық сызықтың қисықтық дәрежесін анықтайтын проективті дискриминанттың көмегімен жасалады, ол қазіргі уақытта тек бір Mgilp техникасында қолданылады. Киімді жобалаудың барлық басқа әдістемелерінде жобаланған кемсітушілердің шамалары пайдаланылмайды.

CAD LECO өткен ғасырдың тоқсаныншы жылдарында жасалған. Бірақ ғылым бір орында тұрмайды және осы ғасырдың өткен жылдарында құрылымдық нүктелерді, түзулер мен қисық сызықтарды салу кезінде икемділігі, көрнекілігі және қарапайымдылығы жоғары бірқатар АЖЖ бағдарламалары жасалды. Мұндай бағдарламаларға NOVOCUD және JULIVI кіреді. Бұл екі бағдарламаны біріктіретін нәрсе-құрылымдық нүктелерді, сегменттерді, сызықтарды құруға

бірдей көзқарас принципі, яғни: қолданылатын құралдар. Олардың саны өте көп. Бұл нүктелерді бұрын салынған нүктеден қашықтықта, екі сызықтың, екі шеңбердің, түзудің және шеңбердің қиылысында, кесінді бағыты бойынша қашықтықта салу; екі нүкте арасындағы кесінділерді, нүкте арқылы сызықтарды бұрышпен, көлденеңінен, тігінен салу;

Дайындалған үлгілерді "орналасу" ішкі бағдарламасына тасымалдауға және басып шығаруға, толық орналасуға немесе жеке бөлшектердің үлгілеріне шығаруға болады. NOVOCUD және Julivi АЖЖ оқу процесінде және өндірісте қолданыстағы конструкторлық әдістерге сәйкес базалық негіздерді құру кезінде қолдану тиімдірек. Бұл бағдарламалар көрнекілікті, құрастыру кезінде құралдарды пайдаланудың қарапайымдылығын, еңбек сыйымдылығын азайтуды қамтамасыз етеді. Grafis CAD-де киімді жобалау процесінің мүлдем басқа тәсілі байқалады. Өнімнің кез-келген түрін жобалаудың негізгі негізін салу қажет пе? Дайын негіздерді қолдану тиімдірек емес пе? Әрине, иә, әсіресе оларды өнімнің кез-келген түріне шамалы түрлендірулер және барлық жүйелерде шақырылған икемді интерактивті конструкцияларды қолдану арқылы тиісті жәрдемақылар мен толықтыруларды өзгерту арқылы алуға болады.өлшемді белгілер. Яғни, опцияларды қолдана отырып, модельдеудің бастапқы кезеңінде модельдік дизайнның қажетті элементін таңдауға болады, мысалы:

• бел сызығы бойымен ауысатын кеуде иық нүктелері, •өнімнің силуэтіне байланысты бүйірлік тігістің пішіні және т. б. сонымен қатар, арнайы "drag" аймақтарының көмегімен сіз: жәрдемақылардың мөлшерін әртүрлі аймақтарға (кеуде, бел, жамбас, арқа, алдынғы бөлшектер) еркін сәйкес келуге өзгерте аласыз; үлкейту немесе азайту барлық (иық, кеуде, артқы және сөренің бел сызықтары бойынша) нөлге тең ерітінділер жасау; артқы және сөренің мойын сызықтарының пішінін өзгерту; құрылымдық сызықтарды ауыстыру; низаит сызығының ұзындығы мен пішінін өзгерту.д.

Жаңа, 10 нұсқасында АЖЖ Grafis, әзірлеушілер одан әрі қарай жүрді, әр түрлі рельефті тігістері бар артқы және сөрелерді модельдеудің интерактивті құралдары ұсынылды, классикалық және жоғарғы тігіссіз, көйлек тігіссіз, сорғыштардың интерактивті конструкциялары және ұлулардың мойын дизайны және т. б.

Шақырылған негізгі негіздер, әзірленген модельдік конструкциялар, жасалған бөлшектердің үлгілері жазылады, нөмірленеді және әр түрлі файлдарда "жеке бөліктерде" сақталады, оларды кез-келген уақытта "орналасу" ішкі бағдарламасына жіберуге немесе кез-келген жерде сақтауға болады, мысалы, "менің құжаттарым". Осылайша, жаңа нұсқасы CAD Grafis, ең аз шығындармен жаңа киім үлгілерін жасау кезінде бағдарламаның мүмкіндіктерін айтарлықтай кеңейтуді Көздейдіуақыт оларды әзірлеу. Егер NOVOCUD және Julivi АЖЖ базалық негіздерді құру кезінде Өндірістегі оқу процесінде қолдану тиімдірек болса, онда grafis АЖЖ "конструктивті модельдеу", "өндірісті конструкторлық-технологиялық дайындау" сияқты оқу процесінің пәндерінде, "тігін бұйымдарының технологиясы" пәнінің "орналасу" бөлімінде және базалық негіздер бойынша жаңа модельдік конструкцияларды әзірлеу кезінде өндірісте пайдалану тиімдірек болады.

Қорытындылай келе, бүгінгі таңда киім дизайнерлерін дайындауда заманауи компьютерлік технологияларды қолдану оқу процесінің ажырамас элементі болып табылады, ал студенттердің АЖЖ саласындағы озық әзірлемелердің мүмкіндіктерін игеруі оларды кәсіби өндірістік қызметінде тиімді пайдалануға мүмкіндік береді деп айта аламыз.

Әдебиеттер:

1. Ефимов п.п. университеттің Инновациялық білім беру ортасында заманауи ақпараттық технологияларды қолдану бағыттары / п. П., Ефимов, М. О. Ефимова // Қазіргі әлемдегі білім беру теориясы мен практикасы: материалдар VI Халықаралық. ғылыми. конф. (Санкт-Петербург қ., желтоқсан 2014 ж.). Санкт-Петербург.: Заневская алаңы, 2014. 373-376 ББ. - URL https://moluch.ru/conf/ped/archive/145/6689 / (өтініш берген күні: 11.06.2018).

2. Efi mov P.P. Directions of use of modern information technologies in the innovative educational environment of the University / P.P. Efi mov, I. O. Efi mova / / Theory and practice of education in the modern world: materials VI international. scientifi c. Conf. (St. Petersburg, December 2014). SPb.: Zanevskaya square, 2014. Pp. 373-376. URL https://moluch.ru/conf/ped/archive/145/6689/ (accessed: 11.06.2018).

3. Pp. 37 - 39. 3. Shishkina N.D. The use of modern computer technology in the training of future teachers of costume design / / Young scientist. 2017. №25. Pp. 326-329. URL https://moluch.ru/archive/159/44877/ (accessed: 15.06.2018)

УДК 378.14

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ КАК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ПОНЯТИЕ

Мамбетова Г.Т. – докторант 3-го курса, кафедры русский язык и литература
Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент, Казахстан

Түйін

Мақала орыс және шет тілдерін оқыту әдістемесіндегі «лингвистикалық құзыреттілік» және «тілдік құзыреттілік» ұғымдарының интерпретациясын талдауға арналған. Бұл компоненттер коммуникативтік құзыреттілік құрылымында іргелі болып табылатыны атап өтіледі. Лингвистикалық және лингвистикалық құзыреттіліктердің құрылымы берілген.

Summary

The article is devoted to the analysis of interpretations of the concepts "linguistic competence" and "language competence" in the methodology of teaching Russian and foreign languages. It is emphasized that these components are fundamental in the structure of communicative competence. The structure of linguistic and linguistic competences is given.

Понятие компетенции является одним из центральных понятий лингвистического образования сегодня, оно вошло в программные документы, регулирующие образовательный процесс на разных уровнях.

Стандарт основного общего образования по иностранному языку конкретизирует данное положение, выделяя в качестве основной цели обучения развитие иноязычной коммуникативной компетенции в совокупности ее составляющих речевой, языковой/лингвистической, социокультурной, компенсаторной, учебно-познавательной.[1] Таким образом, формирование

коммуникативной компетенции, т. е. способности и готовности осуществлять иноязычное межличностное и межкультурное общение с носителями языка, рассматривается на государственном уровне в качестве основного назначения обучения иностранному языку. В качестве составляющей коммуникативной компетенции языковая/ лингвистическая компетенция рассматривается в Стандарте основного общего образования по иностранному языку как «овладение новыми языковыми средствами (фонетическими, орфографическими, лексическими, грамматическими) в соответствии с темами, сферами и ситуациями общения, отобранными для основной школы; освоение знаний о языковых явлениях изучаемого языка, разных способах выражения мысли в родном и изучаемом языке, развитие навыков оперирования языковыми единицами в коммуникативных целях».[2]

Хомский ввел понятие лингвистической компетенции, чтобы точно объяснить, что такое грамматика как теория. Это понятие лингвистической компетенции является важным вкладом в понимание языка и лингвистики. Но философы восприняли его не так хорошо, как следовало бы, отчасти из-за некоторых ложных высказываний Хомского о нем. В частности, он сказал, что грамматика языка, рассматриваемая как теория компетентности, является идеализацией, и что говорящие знают правила правильной грамматики своего языка.

Работа Хомского заключалась в том, что грамматика языка должна точно говорить, что такое предложение языка, и описывать лингвистические свойства каждого из этих предложений. [3]

В любом естественном языке бесконечно много предложений. Не существует самого длинного предложения, поскольку все говорящие знают множество способов расширить любое предложение, чтобы сделать его более длинным. Таким образом, грамматика не может сказать, что представляют собой предложения, слушая их. Вполне естественно думать, что грамматика должна быть системой правил, которая производит или порождает бесконечное множество предложений языка вместе с лингвистическим описанием каждого. Это наиболее очевидный способ описания всех элементов бесконечной коллекции.

Как только эта точка зрения – что грамматика должна точно порождать все и только предложения языка – принята, на самом деле остается довольно короткий шаг к идее, что порождающая грамматика естественного языка должна содержать правила довольно особого и необычного рода, называемого трансформационными правилами. Таким образом грамматика естественного языка является трансформационной порождающей грамматикой.

Хомский сочетал это с двумя философскими взглядами на лингвистику. Во-первых, он рассматривал лингвистику как часть когнитивной психологии. Лингвистика стремится рассказать нам что-то о сознании людей, использующих язык. В конце концов, знание языка – это прежде всего ментальное дело. А способность выучить язык – это умственная способность.

Во-вторых, Хомский хотел быть научным реалистом в отношении лингвистической теории. Лингвистическая теория стремится описать то, что существует в природе, и она верна лишь постольку, поскольку ей соответствует ментальная или психологическая реальность.

Понятие «компетентность» имеет свою основу вне лингвистики. Он играет важную роль как в профессиональной жизни, так и в дисциплинах, связанных с профессиональной личностью, таких как социология, педагогика, психология, личностный менеджмент. Компетенция – это набор когнитивно контролируемых способностей или навыков в какой-то конкретной области. Это подразумевает как знание, так и способность и склонность решать проблемы в этой области. Соответствующие домены часто являются профессиональными областями; и набор задач в такой области часто называют для краткости работой. Решение проблем предполагает способность делать осознанный и ответственный выбор. Компетентность в основном приобретается через практику и опыт. Он оценивается в соответствии с некоторым устанавливающим стандартом.

В психологии различают личностные и профессиональные компетенции. Поскольку нас интересует лингвистическая компетентность, мы можем сказать, что с общей точки зрения лингвистическая компетентность человека – это, прежде всего, часть его личности. С другой стороны, это, безусловно, одна из тех личных компетенций, которые очень важны для профессиональной жизни. Как следствие, лингвистическая компетентность является одним из центральных понятий в прикладной лингвистике, и там она всегда трактовалась таким образом, чтобы быть применимой к профессиональной жизни.

Целью настоящей работы является объединение разнообразных аспектов лингвистической компетентности в единое понятие. Многие из эмпирических проблем статьи были рассмотрены прикладной лингвистикой, особенно той отраслью, которая посвящена преподаванию и изучению иностранных языков. Однако до настоящего времени не существует единой теории, которая была бы одинаково применима к компетенции на родном и иностранном языках, к одноязычной и многоязычной компетенции. Нам нужны ответы на такие вопросы, как:

• Что речевое сообщество считает языковой компетенцией?

• Что касается понятия говорящего-компонента, образованного разными речевыми общностями: чем они различаются, настолько они различаются, так что понятие языковой компетенции является культуросвязывающим;

• Может ли актуальное в обществе понятие лингвистической компетенции быть введено в действие в виде теста, с помощью которого можно оценить знание человеком какого-либо языка.

• Как соотносятся различные факторы, составляющие языковую компетенцию? Например, как лексическая компетенция коррелирует с грамматической компетенцией?

• Можно ли эмпирически установить взаимосвязь между владением родным языком и способностями к иностранным языкам?

• Существует ли единая концепция языковой способности в том смысле, что человек, способный к языкам, способен и к родному, и к иностранному языку.

• В первую очередь ответы на такие вопросы представляют неотъемлемый научный интерес. В целом, если понятие компетентности в языке может быть превращено в эмпирическое понятие, тогда ряд проблем становится эмпирическими проблемами [4].

Когда дело доходит до лингвистических компетенций, теория Хомского важна, потому что лингвистические компетенции включают в себя все концепции в соответствии с изучением языка и преподаванием. Принимая все эти теории, учитель создает упражнения для учащихся.

Литература

1. Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III.

2. Концепция модернизации педагогического образования Республики Казахстан – Нур-Султан, 2020.

3. Хомский Н. 1957. Синтаксические конструкции. Хагуа, Мутон и компания.

4. Леман Н. Лингвистическая компетентность: теория и опыт. Роль перевода в преподавании иностранных языков // Иностранные языки в школе. – 2007, № 7. – С. 21-25.

5. Бельдиян В., Болатбаева К. Концепция обучения русскому языку и пути ее реализации. Русский язык и литература в казахской школе. – 1995, № 3-4. – С. 26-31.

ӘОЖ

БОЛАШАҚ КӘСІПТІК ОҚЫТУ ПЕДАГОГТАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ФУНКЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Ахмадалиева О. Р. – М1406-12 тобының магистранты

Байбатшаева А. Е. – п.ғ.к, доцент

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматривается одна из актуальных проблем в сфере образования пути формирования исследовательской функции будущих педагогов профессионального образования. На сегодняшний день в Республике Казахстан быстро развивается новая система педагогического образования, направленная на вхождение в мировое образовательное траектории. Это связано с существенными изменениями в теории педагогики и в учебно-воспитательном процессе. Изменяется парадигма образования, обновляется содержание образования, появляются новые взгляды и подходы. С этой точки зрения, особенностью современной системы образования является развитие компетенции обучающегося в соответствии с образовательной программой.

Summary

The article deals with one of the urgent problems in the field of education, the ways of forming the research function of future teachers of vocational education. Nowadays a new system of modern education is rapidly developing in the Republic of Kazakhstan, aimed at entering the global educational trajectory. This is due to significant changes in the theory of pedagogy and in the educational process. The paradigm of education, content of education is changing, new views and approaches are emerging. From this point of view, a feature of the modern education system is the development of the student's competence in accordance with the educational program.

Жоғары оқу орындарындағы білімдендіру процесі өте күрделі педагогикалық процесс екендігі мәлім. Бір ғана функцияны – болашақ кәсіптік оқыту педагогтарының зерттеушілік функциясын қарастырып көрейік. Білім беру процесі әдістемелік негіздерге сүйенетін болғандықтан, оқытудың қағидалары (ұстанымдары), әдіс-тәсілдері, теориялық негіздері мен ережелері нақтылы әрі белгілі жүйеге бағындырылады. Болашақ кәсіптік оқыту педагогтарының зерттеушілік функциясын қалыптастыруды ғылыми-педагогикалық мәселе ретінде қарастыратын болсақ, алдымен «ғылым» сөзінің мән-мағынасына тоқтала кетуге тура келеді.

Ғылым – адам, қоғам, табиғат туралы жаңа білімдерді жасауға бағытталған өзгеше әрі ерекше сипаттағы танымдық іс-әрекет. Ғылымның басты мақсаты – зерттелетін объектілер туралы жаңа білімдерді ашу.

Ғылым – адамдардың арнайы іс-әрекеттері нәтижесінде қоғам мен табиғаттың, сонымен қатар ойлаудың объективті заңдылықтарының үздіксіз даму жүйесі туралы ізденістер. Сол себепті ғылымның негізі – ізденісте, яғни жинақталатын білім болып табылады деген пікір білдіреді Д. Пошаев. Сонымен бірге, ғылымның логикалық құрылымы, жалпы қағидасы (теориясы), негізгі ұғымдары, заңдары, мұраты (идеясы) болуы керек деп есептейді. Әлдебір ілімнің немесе теорияның негізгі, бастапқы жағдайы қағида деп түсіндіріледі [1].

Оқушыларды сәндік-қолданбалы өнерге баулу тұрғысынан қарағанда, кәсіптік оқыту мұғалімінің педагогикалық іс-әрекет ерекшеліктерін айқындау және оның мазмұны мен құрылымын негіздеу біздерге осы маманның педагогикалық функцияларын, әсіресе, зерттеушілік функциясын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Педагогикалық функциялар жіктемесінің тереңдігі мен толыққандығына кіріспей-ақ, педагогикалық іс-әрекеттің құрылымындағы барлық оқытушылар үшін ортақ болып табылатын функцияларды атап өтеміз: оқыту, тәрбиелеу, дамыту, коммуникативтік, ұйымдастырушылық, әдістемелік, зерттеушілік, диагностикалық, өзін-өзі жетілдіру және т.б. Ал біздің зерттеу тақырыбымыз осы функциялардың ішіндегі негізгілерінің бірі болып есептелетін педагогтың зерттеушілік функциясын қалыптастыру туралы болып отыр. Дәстүрлі педагогикалық функциялардың мазмұны, құрылымы мен құрамы жайлы педагогикалық әдебиеттерде кеңінен берілген, сондықтан біздер кәсіптік оқыту педагогының білімін және шығармашылын дамытуға әсер ететін педагогтың зерттеушілік функциясын атап көрсетеміз.

XX ғасырдың екінші жартысынан бастап білім беру кеңістігінде педагогты ғылыми-зерттеу жұмысына даярлау маңызды да негізгі мәселе ретінде қарала бастады. «Зерттеушілік», «жаңашылдық», «ғылыми-зерттеу жұмысы», «іс-әрекет шығармашылығы» ұғымдары бір-бірімен тікелей байланысты болып келеді, атап айтсақ, іс-әрекет шығармашылығы негізінде ғылыми-зерттеу жұмысы туындайды, ал жүйелі жүргізілген кез келген ғылыми-зерттеу жұмысы арқылы «ғылыми болжам» туындап, жаңалық ашуға мүмкіндік пайда болады. Яғни педагогтың зерттеушілік функциясын және инновациялық даярлығын қалыптастыру мүмкіндігі кеңейеді.

Кәсіптік оқыту мұғалімінің зерттеушілік функциясын қалыптастыруда ғылыми-зерттеу жұмыстарының маңызы өте зор. Қазіргі кезде жалпы қоғам талабына сәйкес, педагогикалық жоғары оқу орындарында болашақ педагогтардың ғылыми-зерттеу жұмыстарын жаңа бағытта ұйымдастыру қолға алынуда. Жалпы оқытушының зерттеушілік іс-әрекеті мынадай логикалық байланыста құрылады: рефлекция → ғылыми-зерттеу → практика → рефлексия.

Бұл зерттеудің ерекшелігі сол, оқытушы жәй әдіскер-сарапшы рөлінен, яғни белгілі әдіс-тәсілдерді жеке тәжірибесінде пайдаланып қана қоймай, сонымен қатар оқушыларының жеке, дербес ерекшеліктерін ескере отырып, тапсырмаларды, жаттығуларды өзі құрастыруы, зерттеуі, педагог – зерттеуші-жобалаушы – үйлестірушіге айналады. Оқытушы өз іс-әрекетін зерделей келе, үздіксіз өзгерістер енгізе отырып, зерттеушілікпен жұмыс атқару барысында іс-әрекетін, өзінің іс-тәжірибесін жаңаша өзгертіп, түрлендіріп, оқытушының жаңаны үйреніп қолдансам деген қажеттілігі жоғарылап, инновациялық даярлығын және зерттеушілік функциясын қалыптастырады.

Мәдени-өркениет дамуының айқын көрінісі білім берудің жаңа парадигмасының пайда болуы болып табылады. Осы парадигманы тәжірибеде қолдану үшін мұғалімнің кәсіби-зерттеушілік функциясын қалыптастыру керек. Осы орайда, жаһандық бәсекеге қабілетті білім беруді жүзеге асыратын парадигманың қоғамды дамытудағы үлесі, білім беру кеңістігіндегі түбегейлі өзгерістер, оқу-тәрбие процесінде ақпараттық және коммуникациялық технологияларды кеңінен пайдалану және т.б. негізге алынады.

Педагогтың зерттеушілік функциясын қалыптастыру білім беру мен ғылыми-зерттеу теориясын түсінуге мүмкіндік беретін философиялық және білім беру тәжірибесінде өзінің ойын жүзеге асыруға жол көрсететін тәжірибелік бағыттылығы мол әдіснамалық білімдер жиынтығын құрайды. Ғылыми-зерттеушілік және ғылыми-танымдық іс-әрекеттерді құрайтын қағидалары, формалары және әдістері туралы білімді әдіснама деп айтамыз. Педагогикалық зерттеу әдіснамасы – жаңа педагогикалық білімді қалыптастыру үдерісі және білімгерді оқыту, тәрбиелеу мен дамытудың объективті заңдылықтарын ашуға бағытталған танымдық іс-әрекет болып танылады. Яғни, белгілі бір мәселені зерттеудің теориялық және әдіснамалық негіздері тиісті әдіснамалық тәсілдердің жиынтығы. Философиялық тұрғыда ұстаным көзқарастың мәні, әдістер мен принциптердің жиынтығын қамтиды. Ұстаным әдіске қарағанда бай, құрылымы жағынан күрделі, мазмұны жағынан көп қырлы, жетекші ой мен принципті көрсетеді. Педагогикалық білім беру үдерісіндегі ұстанымға назар аударатын болсақ, педпгогикалық құбылыстар төмендегі жағдайлардан жүзеге келеді:

1. Педагогикалық процесс өте күрделі және көп қырлы, көп жақты құрылымға ие екендігінен;
2. Педагогикалық фактілер мен құбылыстарға бірнеше факторлар әсер ететіндіктен;
3. Жеке тұлғаның дамуы жүзеге асатын білім беру кеңістігінде нақты шекаралардың жоқтығынан;

4. педагогикалық үдерістің жұмыс істеуі, оны басқару бір уақытта бірнеше заңдар мен принциптер негізінде жүзеге асырылатындықтан;
5. педагогикалық үдеріс өзінің үздіксіздігі және динамизмімен, кездейсоқ факторлар мен жағдайлардың әсерімен ерекшеленетіндіктен;
6. педагогикалық үдеріс көп функциялы, ол бір уақытта тұлғаның эмоционалды, зияткерлік, ерікті және тиімді тәжірибелік жақтарына әсер ететіндігінен.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Балалар үйірмесі қызметін қайта қалпына келтірген жөн. Онда жастарымыз қолөнердің және шығармашылықтың бастапқы негіздерімен танысар еді. Балалар үшін қатерлі бүгінгідей аумалы-төкпелі заманда олардың күш-жігері мен қызығушылығын дұрыс арнаға бағыттау аса маңызды», - деп, балаларды шығармашылық жұмыстарға баулу мәселесіне басты назар аударады [2]. Сондықтан оқушыларды шығармашылық зерттеу жұмыстарына баулитын педагог кадрлардың шығармашылық әлеуеті мен құзыреттілігі жоғары болуы маңызды болып саналады.

Үздіксіз білім беруге көшу кәсіптік білім берудің жаңа үрдістерін іске асыру үшін өзге де жағдайлар жасайды және бұл проблеманы айтарлықтай өзекті етеді, бұл ретте кәсіптік білім берудің мәні мен функциялары қайта пайымдалады.

Кәсіптік білім – адамға үздіксіз білім берудің аса маңызды буынының бірі болып табылады. Қазіргі білім беру саласындағы кәсіпқойлық феномені бір жағынан көп аспектілігімен, салыстырмалы жан-жақты ғылыми әзірлемелермен сипатталады, екінші жағынан, әлеуметтік практикада кәсіби білім беру жүйесінде жұмыс істейтін болашақ мамандар кәсіптік оқытудың теориясы мен практикасын жеткілікті меңгермеген, бұл сөзсіз, кадрларды даярлау процесіне де әсер етеді. Қазіргі заманғы кәсіби дайындықтың негізі, оның практикамен үздіксіз әрі тығыз байланысына бағдарлануында болып отыр. Осыған орай бүгінгі қоғамда кәсіби білім беруге жоғары талаптар қойылуда. Мұндай мамандардың өзгеше ерекшеліктері жоғары кәсіпқойлық пен құзыреттілік сияқты қасиеттер болып табылады.

Қорыта айтқанда, кәсіптік оқыту педагогы зерттеушілік функцияның субъектісі ретінде төмендегі қабілеттерді игеруі қажет:

- ✓ жаңа білім алу үшін зерттеулер жүргізу қажеттілігін анықтау;
- ✓ зерттеу тапсырмаларын қою;
- ✓ гипотезаны анықтау және дамыту;
- ✓ зерттеулер жүргізуді жоспарлау;
- ✓ зерттеу әрекеттерін орындау;
- ✓ деректерді талдау;
- ✓ зерттеу нәтижелерін бағалау.

Әдебиеттер:

1. Пошаев Д. Қ. Ғылыми-педагогикалық зерттеу негіздері. Оқу құралы. Шымкент, Нұрлы Бейне, 2011 – 184 б.

2. «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы
3. https://google.kz
4. https://stud.kz/show/114931

ӘОЖ 377.38

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫН ТИІМДІ ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ

Айтенова Д.О.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университетінің 3-курс докторанты
Шымкент, Қазақстан, e-mail: daytenova@mail.ru
Мынбаева А. П.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, PhD доктор
Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматриваются основные цели, задачи обновленного образовательной программы. Содержания обновленного образования будет всесторонне проанализирована эффективность внедрения системы критериального оценивания. А так же проанализированы методы обучения, которые быстро приведут к результату. Доказано, что превращение любого вида методов обучения в активную деятельность зависит от методического мастерства и творческого поиска учителя.

Summary

The article discusses the main goals, objectives of the educational program. The content of the updated education will be comprehensively analyzed the effectiveness of the implementation of the criterion assessment system. And also analyzed training methods that will quickly lead to the result. It has been proven that the transformation of any type of teaching methods into active activity depends on the methodological skill and creative search for a teacher.

Бүгінгі таңда қоғамымыздың даму бағытына сай жастар саясатын, ұрпақ тәрбиесін жақсарту, дамыту, болашағын аныктау мақсатында игі жұмыстар атқарылуда. Басты мақсат білімді ұрпақ тәрбиелеу. Әрине, білім берудің негізгі мақсаты- білім мазмұнының жаңаруымен қатар, оқытудың әдіс-тәсілдері мен әртүрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруды талап етуде.

XXI ғасырдағы мектеп мұғалімдеріне қойылып отырған талаптардың негізгі бастау сонау XX ғасырдың басында ұлтымыздың «Ұлы ұстазы» атанған Ахмет Байтұрсынұлының білім беруге қатысты көтерген еңбектерінде айқын көрініс тапты. Бүгінгі білім берудегі басты ұстанымдар кемеңгер Ахмет Байтұрсынұлының : «Ел бүгіншіл, менікі ертең үшін...» [1.224] деген ұлағатты оймен астасуы қажет. Өйткені, қазақты ұлттығынан айырып, отарға айналдыру үшін патшалық Ресей, Кеңестік өкімет ғасырға жуық күресіп келді. Нәтижесінде, қазақ тілі өз ұлтының өкілдері тарапынан менсінбеушілік пен кемсітіушілікке ұшырады. Қазақ тілінің XXI ғасырда осындай проблемаға тап боларын кемеңгер А.Байтұрсынов XX ғасырдың басында-ақ мәселеле ретінде көтеріп, дабыл қаққан болатын. Ол орыс оқуын дәріптеудің астарында жатқан отаршылдық саясатты

мықтап ұқты.1914 жылы «Қазақ» газетінде жарияланған «Әдебиетімізге көз салу» деген мақаласында А.Байтұрсынов: «Хүкіметке жағымдысы – қол астынадағы жұрттың жазуы – сызуы, тілі, діні бір болу. Ресей қол астында түрлі тілді, түрлі дінді, түрлі жазу – сызудың тұтынып отырған жұрттар бар. Солардың бәрін тілін, дінін, жазу – сызуын орысқа аударса, хүкіметке онан артық ұнамды іс болмас. Хүкіметке керегі мемлекеттегі жұрттың бір де бір тілде, бір дінде, бір жазуда болуы, әр халыққа керегі – өз діні, өз тілі, өз жазуы сақталу. Солай болған соң, бастауыш мектеп әуелі миссионерлік пікірден, политикадан алыс боларға керек, яғни қазақтың тілі, жазуы сұмдық пікір, суық қолдан тыныш боларға керек»[1.201] - дейді.

Автор тек мәселені ғана көтеріп қоймайды, оны шешудің жолы Еуропа әдебиетінен үлгі алуда екендігіне: «... өйткені Еуропа мәдениетінің бар асылы, рух сыны – дух критицизма. Бұл бізде жүре алмайтын тұйыққа, шыға алмайтын шыңырауға алып кетпес, еліктеуіміз өлшеуден шығып бара жатса, рух сыны біздің және көзімізді ашып, қатамызды көрсетер. Абай – әдебиетіміздің атасы бұл жолдың қорқынышсыз, біздің үшін пайдалы екендігін сезіп, сол жолға бұрылды. Әйтпесе Абай үшін араб, ғажам жолы да ашық еді»[2.151]- деп назар аудартады.
Ахмет Байтұрсынұлы қазақ халқының абзал біртуар перзенттерінің бірі, XX ғасырдың бас кезіндегі үркердей шағын топ-демократтық бағыттағы қазақ интеллигенциясының ең ірі, ең беделді өкілі. Сталиндік режимнің құрбаны.

Ахмет Байтұрсыновтың ақын, публицист, ғалым, қоғам қайраткері санатында жасалған барлық еңбегі, тартқан қорлық, көрген азабы, болашаққа сенген үміт арманы - баршасы осы ұлы миссияны орындауға, туған халқы үшін қасықтай қаны қалғанша қызмет етуге арналған.

Ағартушы ұстанған ұлы жол, дүние жүзі мойындаған Аристотельден кейінгі екінші ұлы ұстаз әл-Фарабидің ұстанған жолымен өзектес, сарындас, біртуар екенін байқауға болады. Бұл Ахметтің ұлыларындай ойының ұлылығын көрсетеді. Бұған мысал Ағартушының өзінің өмірлік жолын «Адамдық диқаншысы» атты өлеңін айқын көрсете білген:

Адамдық диқаншысы қырға шықтым,

Көлі жоқ, көгалы жоқ — қорға шықтым.

Тұқымын адамдықтың шаштым, ектім,

Көңілін көгертуге құл халықтың!

Ал бүкіл ғұмырын ғылым жолына бағыштаған Әл-Фарабидің мына өлең жолдарынан оның өмірлік мақсатын тап басып танимыз:

Кеткенім жоқ, сенен атақ, бақыт, тақ ізден,

Шықтым, жұртым, шалғай шетке ғылым атты шам ізден!

Осы шамды дүние жүзіне түсіре де білді. Ұлы бабасына ұқсаған Ахмет Байтұрсынұлы айналасына нұрын шашып халқының камын ойлап, бұл өмірден «Адамдық диқаншысы» болып өтті. Ал дамыған Жаңа Қазақстандағы әрбір жасөспірімге білім мен тәрбие беруші мұғалім өзін «Адамдық диқаншысымын» деп жауапкершілікпен сезінуі жаңа заманың талабының бірі болмақ.

Ия, заман талабы – мұғалімдік мамандықтың кәсіби құзыреттілігін, іскерлігін қалыптастыру. Ол үшін білім беру жүйесін Елбасы қойып отырған талапқа сай инновацияландыру қажет. Білім беруді инновацияландыруға қалай қол жеткізуге болады? Ол үшін педагогикалық технологиялардың теориясын меңгеріп, практикада қолданудың жолдарын білу керек.
Мемлекеттік білім беру үрдісіне енген жаңартылған білім беру бағдарламасы - заман талабына сай келешек ұрпақтың сұранысын қанағаттандыратын тың бағдарлама.
Білім беру бағдарламасының негізгі мақсаты - білім мазмұнының жаңаруымен қатар, критериалды бағалау жүйесін еңгізу және оқытудың әдіс- тәсілдері мен әр түрлі құралдардың тиімділігін арттыруды талап етеді.
Мұғалімдерге қойылатын талаптардың бірі - шығармашылық ізденіс. Мұғалім өз шығармашылығы және сыни тұрғыда ойлау арқылы оқушы шығармашылығын ұйымдастырады. Сыни тұрғыда ойлай алатын мұғалім оқушыны да дамыта алады. Ал міндет - оқушыға оқу үрдісін ұйымдастыру барысында шығармашылықтың маңызын білдіру, баланың басқаға ұқсамайтын өзіндік қабілетін ашу. Біздің елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаев өзінің Жолдауында айтып кеткендей болашақ ұстаздар білімді де білікті болу керек. Бәсекеге қабілетті елу елдің қатарына қосылу үшін мұғалім жан-жақты, жаңартылған білім мазмұнына сай, ой-өрісі дамыған, көзқарасы ашық болу тиіс. «Елдің болашағы жақсы болсын десең, ұстаздардың жағдайын жаса» - демекші Елбасымыз сол қауымға барлық мүмкіндіктерді беріп отыр. Ал олай болатын болса, қазіргі мұғалімге жаңа ақпаратты алу үшін еш кедергі кездеспейді, өйткені оған үш жоқтан ақпарат алуға мүмкіндік бар. Бірінші: Теледидар арқылы. Екінші: Радио арқылы. Үшінші: Ғаламтор мен баспасөздер арқылы. Теледидар арқылы мұғалім көптеген ақпарат пен хабарлар алып отыратын болса, ғаламтор арқылы ұстаздар арасында басқа да мұғалімдермен іс - тәжірибе алмасу жұмыстары жүріп жатады. Білім беру үшін тек оқулық қана емес, ғаламтор аясынан көптеген мәліметтер жинақтап, әр сабағына қолдана білген жөн. Сабақтың мақсатына жету үшін бар ынта-ықыласымен жұмыс жасау керек. Сол мақсатта педагогтардың білім жетілдіру институттарына барып отыруы қажеттігі туады. Жаңа технологияларды өз сабақтарына пайдалана білуі, оның тиімділігіне көз жеткізуі қажет. Озық педагогикалық технологияларды тиімді пайдалану арқылы мұғалімдік бейнесін анықтап алса ғана мақсатқа жете алады. Нәтижелі сабаққа қол жеткізудің бір жолы – іс- әрекетті дұрыс жоспарлау. Ал шебер ұстаз әр сабағын ұқыпты даярлап, оны көрнекі құралды пайдалану арқылы тартымды, әсерлі етіп өткізетіні баршаға аян. Оның түрі, көлемі сабақтың мазмұнына тақырыбына, мұғалімнің шеберлігіне байланысты.

Ғылым мен техника күн санап өсуіне байланысты педагогика ғылымының теориясы мен оқыту үрдісі де түбегейлі өзгерістерге ұшырауда.Соған орай оқытудың парадигмасы өзгерді. Білім беру мазмұны жаңарып, жаңаша көзқарас пайда болды. Жаңартылған білім беру бағдарламасы озық технологиялардың барлық қыр-сырын білуге жетелейді. Осыған байланысты ұстаздар қауымы оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жаңартып отыру және технологияларды меңгеру, оны тиімді қолдана білу міндеті тұр.

Қазіргі білім беру жүйесінде жаңа технологияларды еңгізу күннен-күнге басты талапқа айналып, осы әдістерді жетілдіре түсу қажеттігі күшейіп келеді. Осы тұрғыдан әр пән мұғалімдерінің оқыту әдстерін, жаңа технологияларды таңдап пайдалану мүмкіндігі берілген. Оқыту әдістерінің кез келген түрін белсенді әрекетке айналдыру - мұғалімнің әдіскерлік шеберлігі мен шығармашылық ізденісіне байланысты.

Осы орайда атап кетсек, отандық әдіскер ғалымдар жасап ұсынған «Модульдік оқыту технологиясы» авторы М. Жанпейісов, «Деңгейлеп саралап оқыту технологиясы» Ж. Қараев, «Сатылай кешенді талдау технологиясы» Н.Оразақынованың тәжірибелі жұмыстары мұғалімдердің қызығушылығы мен белсенділіктерін арттыруда.

Ж.Қараевтың «Үш өлшемді әдістемелік жүйе» технологиясы оқушылардың жеке қабілеттері мен мүмкіндіктеріне, қызығушылығына, психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес білім денгейіне жетуіне жетелейді.

Заман өзгерген сайын білім жүйесіндегі педагогтердің ортаға салып жүрген тәжірибелерінің аясында бірнеше тиімді және белсенді әдістердің көп екендігі баршамызға мәлім. Көбінесе оларды сабақта, яғни оқу мен оқыту үрдісінде қолданамыз. Әр әдіс оқушыны белгілі бір мақсатқа жетуге жетелейді. Белсенді және тиімді әдістердің сабақ барысында маңызды рөл атқаратының ерекше ескергіміз келеді. Ендігі кезекте бірнеше белсенді әдістерге тоқтала кетсек, «Комплименттер бұрқасыны» әдеби-шығармашылық көркем туындыларды қарастырған және талдау кезінде, оқылымнан кейінгі тапсырмада автор бейнесін, кейіпкерлер бейнесін ашуда, талдауда осы әдіс өзіндік зор ықпалын тигізеді. «Белгісіз сурет» әдісі де көкейкестілігімен ерекше екендігін айтқым келеді. Шығарманың сюжеттік желісі бойынша бір-бір суреттен салу берілсе, оны сабақ барысында оны сөйлету арқылы оқыған мәліметтің жемісін ортаға салуда, қалыптастырып, дамытуға жеңілдік сыйлайтын әдіс екендігін белгілеп қойған жөн.

«Шын, жалған» - бұл әдіс оқылым дағдысынан кейін, мазмұнды , ойды оқушы жадында сақтап қалуға, бекітуге септігін тигізеді. Осы ретпен «Артығын тап» әдісінде айтып кетуге болады. Оқылған ақпарат ішінен артығын тауып алу арқылы есте сақтау қабілеттерін жаттықтырады. Осы мазмұндағы ерекше әдістің тағы бір түрі - «Серпілген сұрақ». Доп лақтыру арқылы сұрақ қою, егер де допты қағып алған бала сұрақтың жауабын білмесе, жылдамдықпен басқа балаға допты лақтырып, сұрақты жылжытуға болады. «Он сұрақ», «Екі жақты күнделік», «Айналмалы бекет», «Стоп кадр», «Тақырыптық тенис», «Балық қанқасы» т.б.

Айта берсек, санына жете алмаймыз. Себебі, қазіргі жаңа инновациялық әдістердің қоймасы кеңейіп тұрған кезең.
Міне, осындай әдістерді тізбектей беруге болады. Ең бастысы - олардың саны емес, берер нәтижесі, қолдану мақсаты, пайдалану жолы.
Осы орайда айта кетерлік жайт, бағалау жүйесі де түбегейлі өзгеріске ұшырап, критериалды бағалау жүйесіне өтті. Критериалды бағалау кезінде оқушылардың үлгерімі алдын ала белгіленген критерилердің нақты жиынтығымен өлшенеді. Оқушылардың пән бойынша үлгерімі екі тәсілмен бағаланады: қалыптастырушы және жиынтық бағалау.
Білім саласындағы түбегейлі өзгерістер ұстазға үлкен жауапкершілікті талап етеді. Өздігінен білім алатын, жан-жақты ізденетін, алдағы өмір жолын өзі болжай алатын тұлға тәрбиелеу - ұстаздың қолында. Ия, қай кезеңде, қай қоғамда болсын жеке тұлғаның қалыптасуы ұстаздан басталады.
Қорыта келгенде, XXI ғасыр - білімділер ғасыры. Ендеше, бізге ой - өрісі жоғары дамыған, зерделі, жан-жақты парасатты ұрпақ керек екенін бір сәтте естен шығармағанымыз жөн.
Әрине, жаңа ғасырдағы Қазақстан елінің үміт артар ұрпағын білімді, мәдениетті, интеллектуалды азамат етіп шығару мұғалімдер алдындағы міндет болып табылады. Сондықтан қазіргі білім берудің ұлттық моделіне өту - оқыту мен тәрбиелеудің соңғы әдіс - тәсілдерін игеруді қажет етеді. Жаңа инновациялық іс - әрекетпен қаруланған психологиялық -педагогикалық диагностиканы қабылдай алатын шығармашыл педагог-зерттеуші, ойшыл оқытушы ғана мақсатқа жете алады.

Әдебиеттер:

1.Әбдиманұлы Ө. Ахмет Байтұрсынұлы:Зерттеу-эссе.-Алматы:Арда, 2007.296 б.
2. Нағымжанова Қ.М. Оқу процесінде инновациялық іс-әрекеті. - Өскемен: Медиа -Альянс, 2004.214б.
3. Бабаева Ю.Д. Динамическая теория одаренности. Основные современные концепции творчества и одаренности.- Москва:Заря, 1997.371с.

ӘОЖ 821.512.122

ҒАЛЫМ-ҰСТАЗ АЛМА ҚЫРАУБАЕВАНЫҢ ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ, БІЛІМ БЕРУ ЖӨНІНДЕГІ ОЙ-ТҰЖЫРЫМДАРЫ

Алтынбеков Қ.С. – ф.ғ.к., аға оқытушы
Әбдіғаппар А.Т. – магистр оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье рассмотрены некоторые мысли и выводы ученого-учителя Алмы Кыраубаевой по национальному воспитанию, образованию.

Summary

This article discusses some of the thoughts and conclusions of the scientist-teacher Alma Kyraubaeva on national education, education.

Биылғы жылы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университетінің ірегетасы қаланғанына 85 жыл толып отыр. Осы жылдарда жас ұрпаққа білім, тәрбие беретін мыңдаған ұстаздарды дайындап шығарған еліміздің оңтүстігіндегі қасиетті қара шаңырағы атанған білім ордасының жетістіктері де аз емес. Ол жетістіктер – осы оқу орнында қажымай еңбек еткен ұстаздардың білім алушы жастарға өздерінің білімі мен жүрек жылуын беруінің жемісі.

Білім алушы жастарға заман талабына орай ғылым мен техниканың жетістіктеріне сүйене отырып ұстаздық шеберлікті толықтырып отыру, білім мен тәрбие берудің әдіс-тәсілдерін жетілдіру аса қажеттіліктердің бірі екендігі даусыз.

Біз бұл еңбегімізде қазақ әдебиеттану ғылымының дамуы мен шәкірттерді ұлттық рухта тәрбиелеуге айтулы үлес қосқан, бұл мәселеде өзіндік орны бар, туғанына 75 жыл толып отырған ғалым-ұстаз Алма Мүтәліпқызы Қыраубаеваның ұзақ жылдар бойындағы ұстаздық еңбегі мен ізденістері негізінде жазылған білім беру мен тәрбиеге байланысты айтқан кейбір ой-пікір, тұжырымдарына, зерттеулеріне тоқталмақпыз.

Алма Мүтәліпқызы ғалымдығы мен ұстаздық жолына тоқтала кетсек, ол 1965 жылы Алматыдағы қазіргі Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, бұрынғы С.М. Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университеті филология факультетінің қазақ тілі мен әдебиеті бөліміне түсіп, оны үздік оқып аяқтағаннан кейін 1970-1973 жылдары осы университеттің аспирантурасында білімін жалғастырды. Одан кейін 2000 жылға дейін осы университетте ассистент, аға оқытушы, доцент, профессор қызметтерін атқарып, өмірінің соңғы жылдарында Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінде ұстаздық етті.

Алма Қыраубаева аз ғана ғұмырында қазақ әдебиеттану ғылымының дамуы мен ұлттық педагогикамыздың дамуына үлкен үлес қосты. Оның ғылыми зерттеулерінің дені ежелгі түркі дәуіріндегі әдеби мұраларды зерттеуге бағытталған. Профессор Б.Кенжебаевтың жетекшілігімен 1974 жылы «Қисас Рабғузи», «Махаббат-наманың» идеялық-көркемдік ерекшеліктері» деген тақырыта кандидаттық, ал 1997 жылы «Қазақ әдебиетіндегі шығыстық қисса-дастандардың түп төркіні мен қалыптасуы» деген тақырыпта докторлық диссертациясын қорғады. А.Қыраубаева ұстазы Б.Кенжебаевтың ұстаным, бағытын ғылыми ізденістерімен ілгері дамытты. Ғалым-ұстаздың ізденістері негізінде көптеген ғылыми-педагогикалық, публицистикалық мақалалары, көркем әңгімелері мен оқу орындары білім алушыларына арналған оқу құралдары мен оқулықтары жарық көрді.

Профессор Д.Ысқақұлының атап көрсеткеніндей, А.Қыраубаеваның «ғылыми қызығушылығы қазақ әдебиетінің есте жоқ ескі замандардағы түп-тамырынан бастап, XX ғасырдың басындағы шығыстық, діни бағыттағы дейінгі дәуірді қамтиды. Ол көне замандардағы Алып Ер Тұңға (Афрасияф), Тұмар патшайым (Томирис), сақ патшайымы Зарина сұлу, Ширақ батыр, Мөде хан, Білге қаған, Күлтегін, Тоныкөк, көкбөрі туралы аңыздар жайлы қазақ ғалымдары арасынан алғашқылардың бірі болып қалам тартты.

А.Қыраубаева ғалым ретінде қазақ әдебиеті тарихының әлі зерттеліне қоймаған тың тұстарына алғашқылардың қатарында түрен сала отырып, алдына

екі түрлі мақсат қойғандығы байқалады. Оның біріншісі әлі зерттелінбей, кім көрінген иелік етіп жатқан әдеби құндылықтарды ғылыми тұрғыдан игеру болса, екіншісі сол игерілген қазынаны туған халқының кәдесіне жарату болған» [1. 7-б].

Алма Мүтәліпқызы Қыраубаева ғылыми-педагогикалық қызметінде ұлттық тәрбие беру, ұлттық мектеп мәселелеріне үлкен көңіл бөлді. Ол жөнінде: «Өкінішке орай, ұлттық мектеп мәселесі әлі шешілген жоқ. Саяси тәуелсіздігімізді алғанмен, рухани тәуелсіздікке жету оңай емес. Оған қазақ баласы жаппай қазақ мектебінде оқитын күнге жеткенде ғана үміт артуымызға болады. Осы ұлы мақсат үшін күрес бүгін де, ертең де тоқталмауы тиіс» - деген тұжырым жасаған болатын [2.217-б].

Ұстаз-ғалымның айтқан мына пікірі әлі де маңызын жойған жоқ: «Жатқа еліктеу – өзін-өзі қор санау. Бұл – ұлттық сана жетілмеген елде болатын көрініс. Өзінің ұлттық құндылықтарынан болашағы жоқ деген түсініктің қалыптасуы – адамның жан дүниесін аздыратын қатердің бірі. Оның жастар арасында, бала сенімінде ұялауына жол беріп қоюға болмайды... Жастар арасында Тәттімбеттің кім екенін білмей, Майкл Джексонға құлдық ұру, Қорқыттың философиясын ұқпай жатып, Фрейдке таңғалу, тасқа жазылған ата сөзін оқымай тұрып, Куликово шайқасын білгішсіну ауруы бар. Оның өзі ауыл баласы мен қала баласы болып бөлінуіне, бірін бір менсінбеуіне алып келеді. Қазіргі ұрпақ құндылықтың қайда екенін біле алмай, адасу дәуірін қайта бастан кешіріп отыр», - дей келіп, «... ұлттық мектебіміздің философиясы дәстүрлі түркілік өркениет пен қазақ әлемі негізінде жасалып, әлемдік өркениетпен сұхбат қарым-қатынасында болуы қажет» - деп тұжырымдайды.

А.Қыраубаева мектепте балаға ана тілінде білім берудің маңыздылығы жөнінде: «Қай тіл жетекші болса, баланың жаны сол тілде сөйлейді... Рухани жан дүние мәйегі қай тіл болса, бала сонікі екенін ескерсек, өзге тілді мектепте оқыған баланың қазақ тілі - шет тілін меңгеру сияқты әрекет болып қалады. Өз ана тілінің сырын меңгеріп үлгірмеген балаға өзге тілді қосақтауға болмайды», - дей келіп, оның сырын «Орыс тілінің өзін 1-сыныптан қосарлау кеңестік жүйенің айла-шарғысы болатын», - деп көрсетеді [2. Б:221-223].

Ғалым-ұстаз мектепте білім-тәрбие беруде оқулықтың мазмұнының маңыздылығын: «Бастауыштан бастап ертегі аңыздар, ұлттық әдеп, қазақ елінің арғы-бергі тарихынан қызықты оқиғалар, ұлт тұлғалары, ежелгі әдебиет, ислам мәдениетінен мағлұматтар содан алынуы тиіс. Ұл тәрбиесі мен қыз тәрбиесінің ерекшеліктерін ескере отырып, бастауыштан мектеп бітіргенге дейін халық тәрбиесінің негізінде жүргізу, қыздарды отбасына бағыттау, шешендік өнер тарихын айтып берумен шектелмей, сөйлеу өнеріне дағдыландыру (аузына сөз салу), қазақ өнерінің тарихын білумен бірге оны бойға сіңіру, т. б. Мектептің бағыт-бағдары, мазмұны түгел қазақ рухында болуы қажет» - дейді.

А.Қыраубаева балаларға ұлттық тәрбие беруді жүзеге, іске асыратын ұлттық мектептің үлгісін, қазақ мектептерінде басшылыққа алынуы тиіс деп санаған «Тілашар», «Елтану», «Әлемтану», «Әдеп» бағдарламаларын жасаған. Қазақ мектептерінде берілетін білім мен тәрбиенің басты міндеті «қазіргі қазақ

азаматының мінезін қалыптастыру. Өркениет әлеміне Қазақ құбылысы болып кіретін азамат дайындау»,- деп тұжырымдайды [2.229].

Мектепте балаға білім мен тәрбие беретін ұстаздың да маңыздылығына назар аударып, ұстаз бен шәкірт арасындағы қарым-қатынастардың қандай болуы керектігі туралы да маңызды ойлар айтады. Ол жөніндегі ғалым-ұстаздың тұжырымдарына тоқталсақ:

«Мұғалім – тергеуші емес, үйретуші, тәртіпке салып қоюшы емес, рухани өсіруші. Баланың қазақ деген ұлы халықтың ұрпағы екеніне, қазақ жерінде тұратындығына мақтаныш сезімін қалыптастыру – мұғалімнің абыройлы ісі.

Ұстаз қызметінің мақсаты – өз пәнін жақсы үйретуден гөрі тереңіректе: ол – адамды жасаушы адам.

Сабақ – ұстаз бен шәкірттің адами қарым-қатынасы.

Сабақтың мақсаты – баланың басқаға ұқсамайтын қасиетін аша білу.

Мұғалімнің өз сабағын білуі жеткіліксіз, оған қоса бала жанын ұға білсін.

Әр баланың өмір тіршілігі - өзінше бір тағдыр. Баланың тағдырына ойланып қара...

Баланың ықыласын оята біл, қолынан келетініне сендіре біл.

Мұғалім мен баланың қарым-қатынасы қуанышты әрі пайдалы болсын.

Мұғалімнің сөзі мен ісі жасанды емес, шынайы болуы шарт.

Шәкірттің кемшілігін көргіш болсаң, ықыласын өлтіресін. Жеңісін изде.

Балаға сыйлы боламын десең, баланы өзің сыйла.

Көптің көзінше баланың кемшілігін бетіне баспа. Сеніп айтқан сырын шашпа.

Сабақ үстінде тыныштыққа көп ізденіспен, еңбекпен ғана жетуге болады.

Импровизация – сабақтың жаны.

Баланы сабақтың негізгі кейіпкері ете біл.

Әр бала – табиғаттың ғажайып құбылысы. Оны сол үшін-ақ сыйлауға болады» [2.Б: 234-235].

А.Қыраубаевамен әріптес ғалым Д.Ысқақұлының атап көрсеткендей, ұстаздың «Бұл жерде әлемдік озық тәжірибелермен толыға түскен ұлттық тәлім-тәрбиенің тұтас бір толық концепциясы көрініс тапқан» [1.10-б].

Әдебиеттер

1. Д.Ысқақұлы. Алманың асыл армандары // «Жастарды ұлттық рухани мұра негізінде тәрбиелеудің өзекті мәселелері» атты конференция материалдарының жинағы. Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты. 2017. – Шымкент: «Әлем» баспасы, 2017.

2. Қыраубаева А. Жаным садаға. 5 томдық шығармалар жинағы / 4-том – Алматы: «Өнер», 2011.

ӘӨЖ

XX ҒАСЫРДЫҢ 90 - ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҚР БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ НОРМАТИВТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ БАЗАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Найманбаев Б.Р.- т.ғ.д., ҚР ҰҒА-ның профессоры
Сыздықова Г.М.- ф.ғ.к., доцент
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме.

XX ғасырдың 90-шы жылдары-Қазақстандық білім беру жүйесіндегі түбегейлі өзгерістер кезеңі болды. Ең алдымен, білім беруді одан әрі реформалау мен жаңғырту үшін заңнамалық базаны қалыптастыру басты міндет болды. Білім бердің жаңа жүйесін құра отырып, өткен жылдардағы жетістіктерін жоғалтпау, әлемдік және отандық тәжірибені біріктіретін сапалы жаңа деңгейге өту үшін оңтайлы тепе-теңдікті қалыптастыру қиындықтар туғызды. Өзгерген саяси және экономикалық жағдайларға сәйкес келетін нормативтік-құқықтық базаны қалыптастыру өте қиын болды.

Summary.

The 90s of the XX century were a period of radical changes in the Kazakh education system. First of all, the main task was to form a legislative framework for further reform and modernization of Education. With the creation of a new education system, difficulties arose not to lose the achievements of past years, but to form an optimal balance in order to move to a qualitatively new level, combining world and domestic experience. It was very difficult to form a regulatory framework that would correspond to the changed political and economic conditions.

1992 жылы Қазақстан Республикасында «Білім туралы» заң қабылданды, ол республиканың білім беру жүйесінде болып жатқан өзгерістердің құқықтық негізін қалады және ең алдымен білім беру жүйесін ретке келтіруге, білім беру процесі субъектілерінің құқықтары мен міндеттерін бекітуге, құрылымдық жүйеге, білім беруді басқаруға, қаржыландыруға және басқа да осы саланың құрылымының негізгі принциптеріне байланысты мәселелерді бекітуге бағытталды [1].

Осы заңға сәйкес ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар, ғылым мен тәжірибенің жетістіктері негізінде тұлғаны қалыптастыру және дамыту үшін қажетті жағдайлар жасау білім берудің негізгі міндеттері болды. Заң бойынша мемлекет өз азаматтарына үздіксіз білім берудің барлық деңгейлерінде: отбасылық тәрбие, мектепке дейінгі тәрбие, жалпы орта білім, мектептен тыс тәрбие және оқыту, кәсіптік-техникалық білім, орта арнаулы білім, жоғары білім, жоғары оқу орнынан кейінгі білім (аспирантура, докторантура және т.б.), қосымша білім беруде қамқорлық жасады [2].

1992 жылғы «Білім туралы» заң 90-жылдардың басында білім берудің барлық кезеңдерін және білім беру жүйесін реттеді және ол «Жоғары білім туралы» заңды және республикадағы білім беру процесінің барлық ережелерінің үлгісін әзірлеуге негіз болды.

1993 жылғы 28 қаңтарда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы республиканың әрбір азаматының мемлекеттік оқу орындарында

тегін орта, арнаулы орта, жоғары біліммен қамтамасыз ететін білім алу құқығын растады.

Конституция білім, ғылым мен мәдениеттің дамуына ықпал ететін ұйымдар мен адамдар мемлекеттің қолдауына ие екендігі айқындады [3].

Жоғары білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың қағидаттарын айқындайтын нормативтік акт 1993 жылғы Конституцияға сәйкес 1993 жылы қабылданған «Жоғары білім туралы» Қазақстан Республикасының заңы болды. Ол жоғары оқу орындарын ұйымдастыру мен қызметінің құқықтық, экономикалық және әлеуметтік негіздерін бекітті, азаматтардың өздерінің конституциялық құқықтарын іске асыруына жағдай жасауға, жоғары білім алуға бағытталды, білім беру процесінің субъектілері арасындағы қатынастарды реттеді, олардың құқықтары мен міндеттерін, құзыреті мен жауапкершілігін белгіледі [4]. Заң жоғары білім беруді дамытудың негізгі бағыттары туралы конституциялық ережелерді дамыта отырып, оның мақсаттарын нақтылады: зияткерлік және мәдени дамудағы жеке тұлғаның қажеттіліктерін қанағаттандыру, таңдалған салада жоғары біліктілікке ие болу, сондай-ақ іргелі, қолданбалы ғылыми зерттеулерді ұйымдастыру және жүргізу, жоғары мектептің барлық жұмысын толық қайта құрудың негізінде жоғары оқу орындарында оқытушылық жұмыс үшін жоғары білікті мамандарды, ғылыми-педагогикалық кадрларды даярлау және қайта даярлау. Заңда оның болашағы мен басым бағыттарына бағытталған жоғары білім берудің негізгі қағидаттары айқындалған. Бұл-білім мен ғылымды мемлекеттік қолдау және дамытудағы басымдық, жоғары білім мен ғылым желісін үнемі жетілдіру.

Сонымен бірге өтпелі кезеңнің күрделі жағдайлары, әлеуметтік-экономикалық өзгерістер білім беру саласында бірқатар жағымсыз факторларды тудырды. Кейінгі мерзімдерде қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы (1993 ж.). «Жалпыға бірдей әскери міндет және әскери қызмет туралы», «Қазақ КСР заңына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы», «Қазақ КСР меншіктері жайлы» заңдары және басқа да заңнамалық актілер республиканың білім беру саласында қолданыстағы заңнамасына қайшы келді. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің салықтық және әлеуметтік жеңілдіктер бойынша "білім туралы" заңның баптарын тоқтата тұруы, өтемақы төлемдері жүйесін енгізу білім беру мекемелерінің материалдық-техникалық базасының бұзылуына алып келді, және өз индустриясын құруда, мемлекеттік емес білім беру мекемелерінің жеткіліксіз дамуы мен педагог кадрлардың жүйеден кетуіне теріс әсер ете берді. Туындаған қайшылықтар заңға тәуелді актілерді әзірлеу мен мүдделі министрліктер және ведомстволармен келісу процесін қиындатты.

1995 жылғы 27 қаңтарда Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заңдық күшке ие жарлығы қабылданды [5]. Заң жобасына енгізілген бұл өзгерістер мен толықтырулар қолданыстағы білім беру жүйесін сақтауға және дамытуға, оның мемлекеттік саясат саласындағы басымдығын қалыптастыруға бағытталды.

Білім беру жүйесінің құрылымы туралы «Білім туралы» заңның баптарына, білім беру процесіне қатысушылардың құзыреттілік деңгейіне, құқықтары мен әлеуметтік кепілдіктеріне сәйкес білім беруді басқару органдарының функцияларын нақтылауға елеулі өзгерістер енгізілді.

Білім беру процесінің құқықтық негіздері 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған Қазақстан Республикасының жаңа конституциясында одан әрі дами түсті [6]. Орта білім алу барлығы үшін міндетті болып табылады. Әрбір азамат конкурстық негізде мемлекеттік жоғары оқу орнында тегін жоғары білім алуға құқылы. Жеке оқу орындарында ақылы білім алу заңда белгіленген негіздерге және тәртіпке сәйкес жүзеге асырылады. Бұл ретте мемлекет кез келген оқу орындары үшін жалпыға міндетті білім беру стандарттарын белгілейді. Осы бапқа сәйкес республиканың әрбір азаматы кез келген сатыда, кез келген деңгейде және кез келген бағытта білім алуға конституциялық құқықтарға ие. Бұл жағдайда мемлекеттік және жеке оқу орындарында да білім алу мүмкіндігі бар.

90-жылдардың аяғында қазақстандық қоғам өміріндегі шын өзгерістер білім берудің нормативтік-құқықтық базасының оны одан әрі дамытуға сәйкес еместігін көрсетті. Мұның негізгі себептері мыналарға байланысты болды:

- «Білім туралы», «Жоғары білім туралы» қолданыстағы заңдардың кейбір баптары мен нормалары қолданысын тоқтатты, республиканың басқа заңдарына қайшы келе бастады;

- осы заңдардың баптары және өзгерістер мен толықтырулар туралы тоғыз заңнамалық актінің жиынтығы елдің білім беру жүйесін одан әрі құқықтық қамтамасыз ету үшін жеткіліксіз, толық емес болып шықты;

- жаңа білім беру және ақпараттық технологиялары, жастарды оқыту және тәрбиелеу стандарттары «Білім туралы» тиімді бірыңғай заңды қабылдауды талап етті.

Жаңа заңды талқылау және қабылдау біркелкі болмады және дайындық барысында бірнеше өзгерістерге ұшырады. Заңның бірінші нұсқасы 1999 жылы 1 сәуірде парламенттің бірлескен отырысында қабылданды және ел президентінің мақұлдауына ұсынылды. Алайда, Мемлекет басшысы депутаттарға олар қабылдаған бірқатар баптар қолданыстағы «Мемлекеттік кәсіпорын туралы» заңға және республиканың азаматтық кодексіне қайшы келетінін атап өтті. Заңда қызметі лицензияны қажет ететін білім беру ұйымдарының шеңбері негізсіз кеңейтілген, бұл президенттің заңдық күшіне енген «Лицензиялау туралы» жарлығына қайшы келді. Заңның баптарына да түзетулер енгізілді, олар бойынша сырттай оқитын студенттерге зертханалық жұмыстарды орындау, сынақтар мен емтихандарды тапсыру кезінде демалыс алу құқығы берілді. 1999 жылғы 7 маусымда Қазақстан Республикасының парламенті талқылауы мен мақұлдауынан кейін ғана «Білім туралы» жаңа заң қабылданды [7].

Бұл заңда білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі қағидаттары бөлімінде алдыңғы заңнан айырмашылығын көрсететін мынадай өзгерістер қосылды: әрбір азаматтың зияткерлік дамуын, психофизикалық және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, халық үшін барлық деңгейдегі білім берудің қолжетімділігі; жеке тұлғаны ынталандыру және дарындылықты дамыту; тәрбие

мен оқытудың бірлігі; білім берудің гуманистік және дамытушылық сипаты; білім беру, ғылым және өндірістің интеграциясы; білім алушылардың кәсіптік бағдар алуы; білім беру жүйесін ақпараттандыру. Жаңа заң бойынша тегін білім алуға, республика азаматтарына жалпы орта және бастауыш кәсіптік білім алу үшін және мемлекеттік білім беру тапсырысына сәйкес конкурстық негізде мемлекеттік шектікте білім беру ұйымдарында тегін орта кәсіптік білім, жоғары кәсіптік және жоғары оқу орнынан кейінгі кәсіптік білім алуға кепілдік беріледі.

Кәсіптік білім алу үшін конкурстық негізде берілетін мемлекеттік білім беру кредиті мен мемлекеттік студенттік кредитті қамтитын мемлекеттік білім беру кредиттеу жүйесі құрылуда. Бұл ретте мемлекет салық салу бойынша жеңілдіктер беру арқылы мемлекеттік емес білім беруді кредиттеуді дамытуды ынталандырады. Мемлекет азаматтардың әлеуметтік жағынан қорғалмаған санаттарына жұмсалатын шығындарды ішінара немесе толық өз мойнына алады, олардың мөлшерін үкімет жеке анықтайды.

Заңның 21-бабына сәйкес білім беру жалпы білім беру және кәсіптік білім беру болып бөлінеді. Жалпы білім беру мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуды, бастауыш жалпы білім беруді, негізгі жалпы білім беруді, орта жалпы білім беруді, қосымша жалпы білім беруді қамтиды. Оның әрбір сатысындағы жалпы білім берудің мазмұны тиісті жалпы білім беру бағдарламасымен айқындалады.

Кәсіптік білімге бастауыш кәсіптік білім, орта кәсіптік білім, жоғары кәсіптік білім, жоғары оқу орнынан кейінгі кәсіптік білім, қосымша кәсіптік білім кіреді. Кәсіптік білім берудің мазмұны әр сатысында кәсіптік бағдарламамен анықталады.

Білім беру деңгейі бойынша білім беру бағдарламаларының үздіксіздігі мен сабақтастығы негізінде мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту, орта білім, жоғары кәсіптік білім, жоғары оқу орнынан кейінгі кәсіптік білім болып белгіленеді.

Білім беру жүйесінің жаңа моделіне сәйкес жоғары кәсіптік білім беруде үш кезең белгіленді:

- жоғары базалық білім (бакалавриат), жоғары арнайы білім, жоғары ғылыми-педагогикалық немесе мамандандырылған білім (магистратура). Кейбір медициналық мамандықтар үшін интернатура қалпына келтірілді.

Ақырында, жаңа заңның 43-бабында білім берудің барлық саласын мемлекеттік қаржыландыру жүйесі түбегейлі өзгертілді, білім беру ұйымдарын қаржылық қамтамасыз етуде көп арна белгіленді. Негізгі жалпы білім беру ұйымын емес, белгілі бір білім алушының оқуын қаржыландыру идеясы анықталды, ол мыналарды қамтиды:

- орта кәсіптік және жоғары білім берудің мемлекеттік секторын қаржыландыру колледждер мен жоғары оқу орындарында іске асырылатын мемлекеттік тапсырыс жүйесі арқылы — мемлекеттің білім беру гранттарын немесе жеңілдетілген білім беру кредиттерін конкурс арқылы жайғастыру жүзеге асырылатын болады; мемлекеттік емес кәсіптік білім беру ұйымдары білім беру кредиті немесе гранты бойынша қабылдауға үміткер бола алатын жаңашыл қағидатты енгізу;

- осы заңда мемлекеттік бюджетке қатысты жалпы білім беретін және кәсіптік-техникалық мектептер кіретін барлық мекемелерге ішінде арнайы шоттарды сақтай отырып, бюджеттен тыс тапқан қаражатқа билік ету құқығы беріледі;

- апталық оқу жүктемелерінің қолданыстағы нормаларын, оқытушылар мен студенттердің арақатынасын, сондай-ақ білім беру жүйесінде бар жеңілдіктерді заңнамалық бекіту. Осы кезеңде Қазақстан посткеңестік кеңістікте орташа айлық жалақы (127 АҚШ доллары) бойынша бірінші орынға ие болғанымен, заңда оқу орындарының өздеріне қосымша ынталандыру жүйесін енгізу құқығы ұсынылды.

Заңмен мемлекеттік стипендия алу құқығы оқу аяқталғанға дейін қазіргі уақытта мемлекеттік тапсырыс бойынша оқитын студенттерге, сондай-ақ білім алушылардың белгілі бір санаттарына (дарынды балалар, жетім балалар, мүгедек балалар, көп балалы отбасылардан шыққан балалар) сақталады.

Жаңа заңға сәйкес оқыту және оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастыру білім беру бағдарламалары бойынша және мынадай бағыттар бойынша құрылуы тиіс:

- ұлттық, этномәдени дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды білу арқылы, ана тілін оқыту арқылы жүзеге асырылатын қазақстандық патриотизмді тәрбиелеу, өз халқының өткен тарихына құрметпен қарауға тәрбиелеу;

- жоғары құқықтық мәдениет пен құқықтық сананы қалыптастыратын құқықтық білім;

- гуманитарлық білім беру тұжырымдамасына негізделген азаматтық білім [8].

Білім беру үдерістерінің мазмұны білім берудің әрбір деңгейі бойынша жалпы талаптардың жиынтығын айқындауы бойынша әзірленген мемлекеттік білім беру стандарттарына негізделеді.

Осылайша, жаңа заң білім беру саласын басқаруды демократияландыру процесін тереңдететін, ұйымдық, педагогикалық, оқу, тәрбие және экономикалық мәселелердегі оқу орындарының дербестігін едәуір кеңейтетін бірнеше іргелі жаңалықтарды қарастырады. Мұның бәрі отандық білім беруді сапалы жаңа деңгейге шығаруға және білім беру саласын жаңартуға серпін беруге мүмкіндік беруге тиіс еді.

Осылайша, 90-жылдары ҚР-да жүргізілген білім беру реформаларының нәтижелері елге жаңғыртудың жаңа деңгейіне шығуға және Қазақстанға қазіргі әлемде лайықты орын алуға мүмкіндік беретін тиімді жұмыс істейтін білім беру жүйесін қалыптастыру үшін базалық жағдайлар жасауға мүмкіндік берді.

Әдебиеттер

1. «Білім туралы» ҚР Заңы. / Егемен Казақстан , 1992 ж
2. «Білім туралы» ҚР Заңы. / Егемен Казақстан, 1992 ж.
3. Қазақстан Республикасының конституциясы. Егемен Казақстан, 29 қаңтар 1993 жыл.
4. «Жоғары білім туралы» Қазақстан Республикасының заңы. Егемен Казақстан, 1993 ж.
5. Қазақстан Республикасы президентінің 1995 жылғы 27 қаңтардағы «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу жайлы» заң күшіне енген жарлығы.
6. Қазақстан Республикасының конституциясы. Егемен Казақстан, 31 тамыз 1995ж.
7. 1999 жылғы 7 маусымдағы «Білім туралы» заңы. Егемен Казақстан, 8 маусым 1999 ж.

8. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы

ӘОЖ 81’ 373, 611

ТҮБІР МОРФЕМАЛАР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Байымбетова Ж.А. ф.ғ.к., доцент
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассматривается развитие в тюркских языках слов с единой корневой морфемой

Summary

The article examines the development of words with a single root morpheme in the Turkic languages.

Тіл білімінде негізгі грамматикалық единицалардың табиғатын анықтау, олардың бір-бірінен жігін ажыратуға қатысты әр түрлі пікірлер, пайымдаулар бар. Ондай әр түрлі пайымдаулар мен болжамдардың әр түрлі болуы, түркі тілдерінде олардың жігін ажырату әлі де толық айқындалмағандығын көрсетеді. Грамматикалық негізгі единицалар – морфема, сөз, сөз тіркесі, сөйлем. Морфема сөз құрамында қолданылып, бір мағынаны білдіреді. Сөз морфемадан құралып, заттарды, құбылыстарды, олардың бір - біріне қатынасын, бір – біріне қатынас құралын білдіретін дыбысталу мен мағынаның бірлігінен тұратын единица. Сөз тіркесі екі дыбыстың емін - еркін тіркесінен жасалып, құбылыстардың бір - бірімен байланысындағы грамматикалық единица. Сөйлем сөздерден, немесе бір сөзден құралып, аяқталған ойды білдіретін грамматикалық единица. Осы единицалардың ішінде екі жақты құбылыс ретінде қаралатын бірлік –сөз. Сөз тілдің лексикалық жүйесінің бірлігі ретінде лексикалық мағынаның шығу тегі жағынан, қолданылуы жағынан, экспрессивтік стилі жағынан лексикологияда қарастырылса, грамматикалық бірлік ретінде лексикалық мағынамен қабаттаса келіп, морфологиялық құрылымы жағынан формалары, лексика – грамматикалық топтарға қатысы жағынан, сөз тіркесі мен сөйлемнің құрылуына қатысы, қызметі жағынан қарастырылады. Сөздің барлық бірліктердің ішіннен алатын орны бар. Сөз морфемамен бірлікте, грамматиканың морфологиялық саласын құрады, сөз тіркесі, сөйлеммен қарым-қатынасқа түсіп, грамматикалық қатынастық синтаксисін құрайды. Грамматика қатынасқа ғана сүйенеді. Лексикада мағына категориясы басты орында болса, грамматикада қатынас категориясы лексикадан соңғы орынды алады.

Грамматикалық мағына логикалық ұғыммен ұштасады.Сондай-ақ түбір сөз бен түбірдің, негіз бен сөздің формасы жағынан бер-біріне сәйкес келуі түркі тілдерінде жиі ұшырасатыны белгілі.Әр түрлі тұлғада қолданылатын сөздің бәрі бірден негіз немесе түбір бола бермейді. Сөз бен негіздің жігін айыру үшін қазіргі қазақ тілін тіліміздің өте ертедегі көне тарихымен байланысты қарастыру қажеттігі туындайды.

Сөз бен түбірдің жігін ажырату жұрнақ пен жалғаудың, лексика мен грамматикаға қатысты категорияны таза грамматикалық категориядан ажырата

білудің түпкі түйіні. Сөз, сөздің негізі, сөздің түбірі деген ұғымдардың шегін ажыратудың олардың ұқсастығын, ауысып-түйісетін қасиеттерімен қатар, ерекшеліктерін белгілеудің тіл білімі үшін теориялық та, практикалық та маңызы зор. Қолданылуы мен мақсаты әр түрлі сөздіктерге кез келген сөз алынбай, әр тұлғадағы сөздер емес, ортақ түбір негізге алынады. Сөздің түбірі оның лексикалық мәнін беретін негізгі мағыналық бөлігі.

Сөз түбір деп танылғанда лексикалық мағынасымен қатар жұрнақсыз-ақ грамматикалық қолданыста, жалғаулар қабылдап жаңа мағынаға еге болады.Сөздің табиғатын айқындау үшін оның дыбыстық жағы мен мағыналық жағының ара қатысын айқындау қажет. Сөздің дыбыстағы жағы мен мағыналық жағы бірлікте. Дыбысталу сөздің материалдық жағын құрастырса, мағына сөздің идеялық жағын құрастырады. Дыбысталу мен мағына сөздің өмір сүру шарты. Ұғым – заттың белгілерінің ойда қорытылған бейнесі. Ұғым – сөз арқылы айтылып, сөз шындық болмысты белгілейді. Сөз бірдемені білдіру үшін дыбыстармен тіркеседі. Сөз өзінің мағынасы арқылы ұғыммен байланысты болады. сөздің мағынасы мен ұғымы тепе-тең емес.«Мағына ұғыммен бірігіп кетпейді, оның болуын аңғартады». Сөздің табиғатын түсіну үшін, онымен аталатын зат пен оның білдіретін ұғымының және дыбыстық жағының арақатынасын айқындау қажет. Сөздің лексикалық мағынасы дегеніміз дыбыстық комплекстің ақиқат өмірдегі құбылыстардың бірімен белгілі бір тілде сөйлеуші коллектив арқылы белгіленген байланысы болып саналады[6].

Дыбыс тіркесі мен заттың арасында ешқандай табиғи байланыс жоқ. Зат дыбыс тіркесімен белгіленгенде атауға сол заттың бір белгісі негіз болады. заттың аталуына негіз болған о бастағы белгісі уақыт өткен сайын күңгірт тартып ұмытыла бастайды. Осыдан келіп түбір сөздің этимологиясы күңгірттенеді, оның шығу тегі арнайы зерттеулердің нәтижесінде айқындалады. Кейбір туынды сөзге негіз болған белгі анық аңғарылып тұрса, кейбірі көмескі тартып, терең зерттеулерді қажет етеді. Ұғымда эмоциялық бояу жоқ, ал сөз түрлі эмоциялық реңге еге.

Сөздің лексикалық мағынасы, грамматикалық мағынасымен бірлікте өмір сүреді. Ұғым мен сөзді ажыратын ерекшеліктер де осы. Белгілі дыбыстық құрылымнан тұратындықтан фонетикалық заңға сәйкес келеді. Қазақ тілінің фонетикалық заңында сөз басында екі дауыссыз қатар келмейді. Тіл тарихын зерттегенде осы қағидалар басшылыққа алынуы тиіс. Сөз мағынаны білдіруі жағынан фонемадан ажыратылады. Фонема сөз құрамында ғана мағына ажыратушылық қызмет атқарады. Сөз белгілі бір тілдің грамматикалық заңдары бойынша ғана тұлғаланып, өзіне тән формаларда көрінеді. Сөз өзінің құрамына басқа сөзді ендірмейді. Тек ұзақ дәурлерде ғана баяу өзгерісте енеді.

Сөз,оның негізі, түбір дегендер сөзжасаммен, сөйлемдегі сөздерді байланыстыратын категорияны тануға, олардың орнын анықтауда аса маңызды. Әр түрлі тұлғада қолданылатын сөздің бәрі негіз немесе түбір емес. Сөз бен негіздің жігін ажырату тіліміздің көне тарихымен байланысты. Сөз бен түбірдің жігін ашу жұрнақ пен жалғаудың, лексика мен грамматикаға бірдей қатысты категорияны таза грамматикалық категориядан ажырату тіл білімі үшін аса қажет.

Сол сияқты етістік түбірі етістік деген ұғымдар бір емес. Сөз түбірі дегенді әр сөз табы тұрғысынан түрліше түсінуге болады, бұл жөнінде В.В.Виноградов сөздердің формалары немесе сөздердің түрленуі дегенді әрбір сөз табы тұрғысынан жеке алып қарау қажеттігін атап көрсеткен болатын.

Түбір морфема – сөздердің қай лексика-грамматикалық топқа жататынына қарамастан, бәріне ортақ. Негіз белгілі лексика-грамматикалық қатысты бір сөздің әр түрлі формаларының бәріне ортақ. Негіз түбір мен жұрнақтың қосындысынан жасалады. Негіз бір морфологиялық элементтен тұруы да мүмкін. Мұндайда түбір мен негіз, сөз бен түбір бір-бірімен сәйкес келеді. Қазіргі қазақ тілінде түбір ден танылып жүрген морфемалардың *ел, қон, тон*, т.б одан басқа *көр, көз* бен, *бүкіл, бүлін, семіз семір* т.б. сөздердің түбірі бір екендігі аңғарылады. *Көз* бен *көр* (көру) т.б сөздердің тарихи шығу тегі тұрғысынан түбірі «*кө*» болса, *бүлін, бүлік* сөздердің түбірі «*бү*».

Б.М. Юнусалиев Қырғыз лексикологиясы атты еңбегінде «*жақ», «жан»,* етістіктерінің түбірі «*жа*», ал «*жақ»* етістігінің түбірі «*жа*», ол «*қ*» сабақты етістік тудыратын жұрнақта, «жан» дегендегі «н» салт етістік тудыратын жұрнақ деп қарайды[1,24]. Олай болса «*жа*» морфемасы қазіргі қазақ тілінде көне түбір екендігі көрінеді. Қазіргі қазақ тілінде «*жақ*», «*жан*» біртұтас морфема. Ал *–қ,-н* аффикстерді профессор В.А Богородицкий сіңісу құбылысы деген болатын[2].

Бүлік, бүлін сөздерінің *ік, ін* қандай морфемалар екендігі салыстыру тәсілі арқылы айқындауға болады. Мысалы *бүлік* сөзінің құрамындағы *–ін* аффиксі *күй-ін, жел-ін, шір-ік* т.б түбірлерге жалғанын есім сөздер жасайды. *Бүлін* сөзінің құрамындағы *–ін* аффиксі *күй-ін, бу-ын, жу-ын, ки-ін, өт-ін, сұра-н, ора-н, қыр-ын* тәрізді туынды етістіктер жасайды. Тарихи тұрғыдан *бү* морфемасының етістік болғанын байқаймыз.

Ал *бүлдір* сөзінің түбірін айқындау үшін бүл түбір морфемаға *бүл-дір, жан-дыр, күй-дір, жаз-дыр* т.б сөздерімен салыстыра отырып айқындаймыз.

Олай болса, тілімізде түбір морфемамен аффикстік морфемалар бір-бірінен ажырап, шегі ашық айқын көрініп тұратын негіздер де, құрамындағы негізгі морфема мен аффикстік морфема кірігіп кеткен, қазіргі қазақ тілінде бөлшектеуге келмейтін түбірлер мен негіздер деп танимыз. А.А.Реформатский бұларды көне түбір мен аффикстің кірігуінен жасалып, қазіргі тілімізде бөлшектеуге келмейтін сіңіскен түбір (опращенныйкорень)десе[3], Арнольд оларды сіңіскен негіз (опращенная основа) дейді[4]. Бұл сөздерді морфемаларға ажыратып, *бүл – түбірі, бүл-ік* негіздеуге де болады. Немесе *бүлін, бүлік* дегендерді сіңіскен түбірлер деп ұғуға да болады. Оларға мысал *жа* түбірі, *жалаң, жал-ғыз, жылқы, жақ-жақсыз, жаңыл, құт-құтыл, құтқар* т.б.Бұл арадағы мәселенің бірі түбірді айқындағанда, анықталатын морфема тіліміздегі басқа сөздерде кездесетіндігімен дәлелденеді. Анықтайтын морфема тағы басқа, кем дегенде бір немесе бірнеше сөздің құрамында сол мағынада, сол қызметте жұмсалатын болса, онда олардың төркіні бір болады.

Сөздің морфологиялық құрамы мен этимологиялық құрамы үнемі бірдей шыға бермейтіндігі де ескерілуі қажет. Себебі морфемалардың арасындағы

мағыналық, грамматикалық – қатынас үзіліп кетпегендіктен, ол сөздер бастапқы мағынасынан айырылып қалуы да мүмкін.

Тарихи тұрғыдан түбір бірте-бірте мағына жағынан да, дыбыстық жағынан да, морфологиялық жағынан да дамып отырады. Қазіргі тіліміздегі *жақ, жай, жалын*-түбір сөздер. Тарихи тұрғыдан туынды сөздер, негіздер.

Мысалы, *айран* зат есіміне қазақ тілінің он томдық түсіндірме сөздігінде мынандай анықтамалар берілген 1. Ашытқы құйып ұйытқан сүт 2. Айран-асыр, үстеу 1. Шашылып төгіліп, апыр- топыр болып. 2.Таңданып таң тамаша қалып. 3.Айрандай. сын есім, Ромбиктен кейінгі мағынасы - масқара қылды. Морфологиялық құрылымы жағынан екі морфемадан тұрады. *Айыр*-түбірі етістік, *ан* зат есім жасалатын жұрнақ. «Айран» сөзі түркі тілдерінде түгелдей қолданылады. Мәселен, түркімен, түрік, әзірбайжан, қырғыз қазақ т.б тілдерде. Татар диалектілерінде «әйрән» түрінде қолданылады.

«Айран» етістік негізді зат есім. Түбірі «айыр» етістігі сүттен «айыру» деген мағынаны білдіреді.Біздің ойымызша, айыр етістігінің түбіріндегі и -ж дыбыстық алмасуларының нәтижесінен *айыру* етістігінің түбірі *ажырау*. Көне түркі тілінде «ж» дыбысының орынына «и» дыбысы қолданылғаны белгілі. Сонда *айыра- ажыра и/ж* дыбыстық алмасу, *н* жұрнағы арқылы зат есімге айналған. Ы дыбысы үнемдеу заңына сәйкес түсін қылған, Айран - айра -ажыра. Сонымен «айран» сөзі «айыра», ажыра сөздерінің тарихи дамуының нәтижесінде пайда болған.

«Айран-ажыра» и/ж дыбыстық алмасулардың нәтижесінде пайда болады дедік. Беретін мағынасына қарай сөздік құрамдағы түбірлер мен негіздерді түбіртекке бөлгенде қосымшадан бастан, түбірге бөлшектеген жөн-дейді ғалым Б.Сағындықұлы. *Айран* зат есімінің қосымшасын басынан талдасақ *–ан з*ат есім тудыратын жұрнақ. *Айыр- ажыра* етістігінен эпентезалық құбылыстың әсерінен ы, дыбыстары түсіп қалған. Үнемдеу заңының ықпалымен тарихи дамудың нәтижесінде кейбір дыбыстар ықшамдалып қысқарып қалып отырған. Өзге түбірлермен генетикалық байланысын анықтауымыз үшін мұның ежелгі формасын іздестіреміз. Түбіртек бір ғана дауысты мен дауыссыздан, немесе дауыссыз бен дауыстының тіркесуінен тұрын, я лексикалық, я грамматикаллық мағына береді - десек, ілгері замандағы түбіртектердің лексикалық немесе грамматикалық мағынасын негізінен дауыссыз дыбыстар сақтап қалған. Дауыстылар мың сан өзгеріп, отыратынын ескерсек, «ажыра» - етістігінің түбірі «жыр» деп алып, оның көне түркі тіліндегі беретін мағынасы «jira»- «алыстату» деген мағынаны білдірген. Мысалы *kosdan jirasa konildan jema 1irar* көзден алыстаса көңілден алыстайды (ДТС, 268).2.*Ozunei kisiga gatilma, jira.Өсекші кісіден аулақ жүр*. Олай болса, айуран, ажыра сөздерінің түбірі жыр – СГС түбірі. Ал алғашқы ілкі түбірі екі дыбысты *жы*-дауыссыз қосу дауысты. Ал дауыссыз+дауысты+дауыссыз СГС «жыр» түбірі туынды түбір. Яғни екі дыбысты ілкі түбірге С үшінші аффикстің қосылуы арқылы жасалған.

Сондай - ақ «ақырын» үстеуін алайық, бұл үстеуге қазақ тілінің он томдық түсіндірме сөздігінде мынандай анықтама берілген.1.Жай аснай-саспай.2.Ептеп, білдірмей 3.Байқа, абайла. Морфологиялық құрылымы жағынан үш бөліктен

тұрады. Ақ-түбірі,-ыр-етістіктен үстеу жасайтын жұрнақ. Көне ескерткіштерде aqru - жай. 1 aqru elgin toqidi qaruq -он тихо постучал в дверь рукой(QBH 242). Ол есікті қолымен жай тықылдатты. 2. «bu ai toldi olturdi aqru silip» Бұл Айтолды тыныш отырды. Көне ескерткіштерде «ақырын» үстеуін «aqru» - ақру түрінде қолданылса, М.Қашғари заманында оған н қосымшасы қосылған. Мысалы: bulmis nening sevar sen aqrun anar sevingil. *Сен байлығыңның артқанын сүйесің, оған жай азырақ қуан.*Түркі тілдерінде қырғыз, қарақалпақ тілдерінде *ақырын*, башқұрт тілінде *aqrin*-татар тілінде *әкрең*, хақас тілінде *ағырың* түрінде қолданылады. *Ақырын* туынды үстеу, -*ы-н* аффикстері арқылы етістіктен туынды үстеу жасалған.

Көне түркі ескерткіштерінде *aqrun-ақрун-ақырын* түрінде қолданылған. Мысалы: *aqrun anar sevingil-бұған ақырын қуан*(ДТС,49).

Бұл мәселелер жөнінде ғалым Б.Сағындықұлы:«Ілгері заманда түбіртектердің лексикалыққ немесе грамматиклық мағынасын дауыссыздар сақтап қалған» – дейді[5].«*Ақырын*» сөзінде «*ын*» аффикстері үстеу жасайтын жұрнақ сөздің түбірі ақр-ақыр,эпентеза, құбылысының әсерінен *ақыр* сөзіне айналған. «Ақр» сөзінің түбірі «*қор*» -сөзінен үнемдеу заңының әсерінен *қр* болын эпентезаға ұшыраған.

"Ақырын" сөзінің түбірі *қор* морфемасы. Түбіртек жасауға қатыспайтын протеза *а* дыбысын алып тастасақ *қор* сөзі көне түркі тілінде сөзі *азаю, бәсеңдеу* деген мағына білдіреді. Мысалы*: jana qorqa tusar nen bulmaz* - он снова терпит убыток и ничего не приобретает(ДТС,458).*baru artti soglug goradi sevine* - сараңдық артты, қуаныш азайды(ДТС,458).

Ақырын үстеуі үш дыбысты *қор* бітеу буын СГС- түбірінен тарихи нәтижесінде *ақырын* үстеуіне айналған. *Ақырын*- үстеуін талдасақ қосымшадан бастап талдау арқылы -*ын* үстеу жасайтын жұрнақ, *қыр-қор* сөзінен дыбыстық ы/о алмасудың негізінде жасалған, а протезаның әсерінен қосылған. Біздің ойымызша *ақырын* үстеуінің түбірі *қор* СГС формасы іштей бөлшектеніп СГ- *қо* әуелгі түбірінен (түбіртектен) пайда болған. Сонымен тілдің тарих бойында дамуының нәтижесінде *ақырын* үстеуі СГ -*қо* әуелгі түбірінен пайда болған.

Ақыры үстеуін алайық, бұл үстеуге Қазақ тілінің он томдық түсіндірме сөздігінде мынандай анықтама берілген.1 *Соңы, киінгі, ақырғы кезі*. 2. *Түбі, арты*. 3. *Ақырында, ақыр аяғында, ең соңында*, ромбиктен кейін 1.*ең аяғы, керек десең*. 2. *Сабыр ет, тәубе қыл* деге анықтамалар берілген. Морфологиялық құрылымы жағынан екі бөліктен тұрады, -ы үшінші жақтың жалғауы. Ал *қыр-қор* ы/о дыбыстық алмасулар.

Ілгері заманда *қор* сөзі *азаю бәсеңдеу* деген мағынаны білдірген. Нәтижесінде *о* дыбысы *ы* дыбысына айналған. Сонда *ақы*р үстеуінің түбірі *қыр* көне түркі тілінде *бәсеңдеу, азаю, кему* болса, *ақыр* үстеуіне Қазақ тілінің он томдық түсіндірме сөздігінде *соңы* деген анықтама берілген. Олай болса *ақыры* үстеуінің мағынасы қолданылу ыңғайына қарай бірде мезгілдік, бірде себептік мағынада қолданылатын шылау.

Тарихи тұрғыдан қарағанда, түбір бірте-бірте мағына жағынан да, дыбыстық (фонетикалық) және морфологиялық жағынан да дамып қалыптасады. Демек, ерте замандарда түбір есебінде қызмет еткен бұл морфемалар кейінгі замандарда

көнеріп, туынды сөздердің құрамына еніп, ол құрамынан бөлінбейтіндей күйге жеткен де, жаңадан сөз тудырарлықтай түбірге айналған.

Әдебиеттер

1.Юнусалиев Б. М. Киргизкая лексикология, часть 1.(развитие корневых слов) – Фрунзе, 1959, стр. 120-121.
2.Богородицкий В. А. Общий курс русской грамматики, изд. 5-е, М.- Л., 1935, стр 99-102.
3.Реформатский А. А. Введение в языкознание. – М., 1960, стр 224.
4.Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка, – М., 1959, стр 99-100.
5.Сағындықұлы Б. Қазақ тілі лексикасы дамуының этимологиялық негіздері. – Алматы, Санат, 1994. – 168 бет.
6. Галкина-Федорух Е.М. Современный русский язык [лексика] Издателство МГУ,.1954, стр,47.

ӘОЖ 796

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҒЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

К.Д. Айдарбеков, аға оқытушы, **Е.Ш. Балабаев,** аға оқытушы,
М.Т Кулсеитов, аға оқытушы.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан.

Резюме

В данной статье рассматривается содержания физического воспитания в образовательных учреждениях культуры здоровья, воспитания здорового образа жизни, обучения учащихся мобилизационным и релаксирующим методам, физическому и духовному самосовершенствованию.

Summary

This article discusses the content of physical education in educational institutions of health culture, education of a healthy lifestyle, teaching students mobilization and relaxation methods, physical and spiritual self-improvement.

Мектептегі білім беру жүйесінің қазіргі жағдайы білім беру мекемелеріндегі, оның ішінде дене шынықтыру мекемелеріндегі оқу-тәрбие үрдісінің мазмұны мен ұйымдастырылуына көбірек көңіл бөлуді талап етеді. Балалардың өсу және даму кезеңінде, олардың мектеп жасындағы жаттығуларының маңыздылығын асыра бағалау мүмкін емес.

Оқу үрдісінде міндетті дене шынықтыру сабақтары оқу қызметін ұйымдастыруды реттейтін және оқушылардың жеке жасын, психологиялық және физиологиялық ерекшеліктерін ескеру қажеттілігін сипаттайтын құқықтық құжаттармен белгіленеді. Оқушылардың дене тәрбиесінің әртүрлі үлгілері бар: қолданбалы үлгілер; ең алдымен моторлық қасиеттерді дамытуға бағытталған модельдер; білім беру, спорттық, сауықтыру, сауықтыру және түзету үлгілері; әр оқушының дене шынықтыру мәдениетін жүйелі түрде қалыптастыруға бағытталған модельдер, оның ішінде күрделі модельдер. Дене шынықтыру пәнінің мұғалімдері бағдарлама жасау кезінде нақты технологияны таңдай алады және бұл оқу және ойын-сауық мәселелерін шешуде жақсы нәтижелерге қол жеткізуге көмектесуі керек. Осыған байланысты білім беру үдерісіне

қатысушылар білім беру жүйесін жаңғырту үрдісін ұстануға дайын ба деген сұрақ туындайды.

Дене шынықтыру мұғалімдері үшін қалыптасып келе жатқан қозғалыс дағдыларын дамыту және нығайту, сондай-ақ балалар мен жасөспірімдерге олардың өмір бойы ойынның, қимыл қозғалыс белсенділігі және спорттың басқада түрлерімен айналысуға мүмкіндік беретін, қимыл іс-әрекеттерін қалыптастыратын негізгі дағды жиынтықтарын енгізу маңызды.

Бұл мақсаттарға әртүрлі жолдармен қол жеткізуге болады. Ұлттық, мемлекеттік және жергілікті нұсқаулар көбінесе дене тәрбиесіне қатысты қандай жүйелі түрде оқыту керектігін белгілейді. Бұл әртүрлі спорттық білім беру жүйесін немесе спортты жаттығу ретінде пайдалануды қамтиды; жалпы денсаулық пен дене дайындығына байланысты фитнес жаттығулары; және спорттық емес контексте қозғалысты қарастыратын қозғалыс жаттығулары.

Мектептегі дене шынықтыру семіздік пен жоғары қан қысымының алдын алуға көмектеседі. Дене шынықтыру және спорт оларға қосымша калорияларды жоюға көмектеседі. Егер бұл калориялар жойылмаса, олар май ретінде сақталады. Жаттығулар жасау арқылы адамдар өздерінің қосымша калорияларын энергияға пайдаланады. Сонымен қатар, мұндай әрекеттер сүйектер мен шеміршектердің сау өсуі мен дамуында маңызды рөл атқарады. Секіру сияқты сүйекті нығайту жаттығулары мектеп оқушылары үшін өте маңызды, өйткені мұндай жаттығулар сүйекке күш түсіреді, бұл оның күші мен өсуін арттыруға көмектеседі.

Бұлшықеттің жетілуіне арналған жаттығулар бұлшықеттерді ауқымды және күшті етеді, сонымен қатар олар балаларға көбірек салмақ тастауға көмегін тигізеді және буындарды жетілдіреді.

Стресс туралы ілімнің негізін салушы канадалық физиолог Ганс Сельенің айтуынша, ол барлық адам бойынан көрініс табатын табиғи ахуал. Стресс - депрессияның алдында болатын қиындықтың алғашқы соққысына дененің реакция танытуы. Ол белең алған кезде адам әлсіреп, жүйкесі жұқарады және ол өрши келе депрессия деп аталатын қатерлі деңгейге көтеріледі. Оған әсер етуші факторлармен дер кезінде жұмыс жасамаса бала мінезіне кері әсер етіп, шыдамсыздық, күйгелектік, қорқақтық, тілазарлық сынды т.б теріс қылықтар қанына сіңіп кетуі мүмкін. Дене жаттығулары оқушыларға стрессті жеңілдетуге мүмкіндік береді. Жаттығулар жасау және терең тыныс алу арқылы біз өкпемізді қосымша ауамен қамтамасыз етеміз, бұл өз кезегінде миды көбірек оттегімен қамтамасыз етеді, бұл миды босаңсытып, стресстен арылуға мүмкіндік береді. Белсенді адам бақытты және сау болуы мүмкін, бұл оны сыныптағы ең жақсы оқушы етеді. Олар көбінесе мақтаныш пен қуаныш сезімін сезінеді және сыныптастарымен жақсы қарым-қатынаста болады.

Көптеген мектептер дене шынықтыруды мектеп бағдарламасының маңызды құрамдас бөлігіне айналдырды және оқушылар оқу мен жаттығу арасындағы салауатты тепе-теңдікті сақтауға шақырылады. Себебі, барлық уақытын сабаққа арнайтын оқушыларға қарағанда, дене шынықтырумен айналысатын оқушылар бақыттырақ және дені сау болады. Мұндай жаттығулар адам ағзасындағы қан айналымын дамытуға көмектеседі. Бұл жүрек пен миды көп мөлшерде оттегімен

қамтамасыз етуге көмектеседі және денеге физикалық және психикалық денсаулық арасындағы тепе-теңдікті сақтауға мүмкіндік береді.

Тепе-теңдік пен созылу жаттығулары икемділік пен физикалық тепе-теңдікті жақсартуға көмектеседі, бұл жарақат алу мүмкіндігін азайтады. Жиі жаттығулар ақыл-ой тапсырмаларын стрессті азайтады.

Дене тәрбиесі мектеп бағдарламасының құрамдас бөлігі болып табылады. Алайда, бұл тақырыпты пайдасыз деп санайтын және онымен айналысқысы келмейтін адамдар көбейіп келеді. Менің ойымша, спорт біздің өмірімізді жақсартады, өйткені ол біздің денсаулығымыз үшін қажет. Сондықтан да спорт біздің тәрбиемізде бұдан да маңызды орын алуы керек. Мектептегі дене шынықтыру пәні сонымен қатар футбол, баскетбол, волейбол және т.б. спорттың көптеген түрлерін үйретеді. Мысалы, өз мектептерінде спортпен шұғылданатын балалардың денсаулығында ақаулар аз болатыны байқалады. Демек, дене шынықтыру біздің дене дайындығымызды жақсартуға үлкен әсер етеді. Оның үстіне спорт өзін-өзі тәрбиелеуге үйретеді. Дене жаттығулары бізді ұйымшыл етеді және іс-әрекеттеріміздің дұрыс кестесін жасауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, өзін-өзі тәрбиелеу қандай жағдай болмасын қиындықтарды жеңуге көмектеседі. Міне, сондықтан ұстаздар шәкірттерін тәртіпке баулу үшін көп күш жұмсайды.

Әрбір адам дене шынықтыру оның денсаулығы үшін маңызды екенін біледі. Дене шынықтыру жастарға денсаулыққа қатысты мәселелер мен тәжірибелер туралы білімдерін жақсартуға көмектеседі, бұл бақытты өмірге бағыттайды. Кейбір мектептерде оқушылардың дене шынықтыру сабағына қатысуы талап етілмейді, бірақ жас балалардың дене белсенділігін сақтауы маңызды. Кейбір оқушылар дене шынықтыру сабағына қатыса алмайды. Мен келісемін, егер оқушының дәрігерден қатысуға болмайтындығы туралы анықтамасы болса, бұл жақсы. Дегенмен, басқалардың барлығы қатысуға міндетті. Олардың дене шынықтыруға қатысуы оларды өмір бойы денені шынықтыруға үйретеді. Бастауыш мектепте оқып жүрген кезімде дене шынықтыру менің өмірімде маңызды рөл атқарды. Дене шынықтыру сабағына қатысудың арқасында спорттың бірнеше түрімен айналыстым. Кейбір оқушылар дене шынықтырумен айналысқысы келмейді, себебі жарақат алудан қорқады. Кез келген жаттығуды бастамас бұрын дайындық бөлімнен өту маңызды. Бұл туралы оқушылар дене шынықтыру сабағына қатысуынан біледі.

Әдебиеттер

1. Физическая культура и физическая подготовка: Учебник / Под ред. Кикотия В.Я., Барчукова И.С.. - М.: Юнити, 2017. - 288 с.

2. Физическая культура и физическая подготовка: Учебник / Под ред. В.Я. Кикотя, И.С. Барчукова. - М.: Юнити, 2016. - 431 с.

3. Барчуков, И.С. Физическая культура / И.С. Барчуков. - М.: Academia, 2017. - 416 с.

4. Бишаева, А.А. Физическая культура (для бакалавров) / А.А. Бишаева, В.В. Малков. - М.: КноРус, 2018. - 167 с.

5. Бишаева, А.А. Физическая культура: Учебник / А.А. Бишаева. - М.: Академия, 2018. - 224 с.

6. Бишаева, А.А. Физическая культура: Учебник / А.А. Бишаева. - М.: Академия, 2018. - 256 с.

УДК 377.031.4

ОПЫТ ВНЕДРЕНИЯ ТЕХНОЛОГИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ РОБОТОТЕХНИКИ В ДОШКОЛЬНОМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Ибашова А.Б. к.п.н., научный руководитель,
Маткаримов Р.А. магистрант группы 1503-82
Южно-Казахстанский государственный педагогический университет,
Шымкент, Казахстан

Түйін

Мақалада мектепке дейінгі білім беру мекемесіндегі оқу робототехникасы үйірмесінің практикалық тәжірибесі қарастырылған. Осы мақалаға сәйкес, робототехника мектеп жасына дейінгі балаларды оқу-тәрбие процесіне енгізілген сәттен бастап дамытудың тиімді және әмбебап құралы болып табылады. Бұл сабақтардың артықшылығы - мектеп жасына дейінгі балалардың логикалық ойлауын дамыту мүмкіндігі, сонымен қатар өз іс-әрекетін жоспарлау мүмкіндігі. Сондай-ақ, әртүрлі модельдермен жұмыс істей отырып, балалар алгоритмдік әрекеттерді орындау процесінде оларды беруге, әрекеттерді талдауға, технологиялық қателерді байқап, түзетуге үйренеді.

Summary

The article discusses the practical experience of the educational robotics children's club in a preschool educational institution. According to the article, robotics is an effective and universal tool for preschool children's development from the very moment of introducing them into the educational process. The benefits of the classes are that they contribute to the preschoolers logics development, and also to the activity-planning abilities. Also, by working with various models, children learn to analyze actions, to notice and to fix mistakes in the processes, sending/ transmitting them in the process of algorithmic actions realization.

Современный мир нельзя представить без информационно-коммуникационных технологий. Уже сегодня, нас повсеместно окружают продукты деятельности человека-творца. Ни для кого не секрет, что информационно-коммуникационные технологии, робототехника, инженерия позволяют современному творческому человека воплотить в реальность все свои задумки и мечты.

С января 2022 года первоклассников в казахстанских школах начали обучать цифровой грамотности. Цифровая грамотность разделена на 3 основных раздела: безопасность использования электронных устройств и интернет-ресурсов, алгоритмы и основы программирования, и робототехника.

Также в министерстве пересмотрели учебные программы по предметам «Информационно-коммуникационные технологии» для 4 класса и «Информатика» для 5-11 классов. Новшества направлены на то, чтобы дети получали качественные и актуальные знания в сфере информационных технологий. В школьную программу войдет изучение таких языков программирования, как Python, который является одним из самых популярных

языков программирования. В 5-9 классах школьников будут обучать 3D-моделированию, 3D-принтингу. [1]

Кроме того, в Казахстане активно развивается STEAM-образование — это междисциплинарный подход к преподаванию естественно-научных дисциплин таких как математика, физика, биология, химия, робототехника и т.п. С помощью STEAM-методик ученики обучаются навыкам, необходимым в XXI веке — исследованию и анализу, критическому и креативному мышлению, умению решать реальные проблемы нестандартным путем и работать в команде. Выпускники, обладающие STEAM-навыками и мышлением, востребованы на рынке труда — не только в IT, но и в науке, бизнесе, промышленности и междисциплинарных областях. [3]

Дошкольное образование, как составная часть системы общего образования Республики Казахстан, играет важную роль, так как в его рамках выявляются особенности ребенка, обеспечиваются условия их развития, осуществляется широкомасштабная программа готовности ребенка к школе. На современном этапе в мире готовность к школе понимается как совокупность двух составляющих: готовности учиться и готовности к школе. Основное направление дошкольного образования — это подготовка детей к обучению в школе, формирование здоровой, развитой, свободной личности, раскрытие способностей, воспитание тяги к учебе, к систематическому обучению.

На формирование личности дошкольников оказывает влияние не только основное образование, но и факультативное. Всевозможные секции уже давно являются неотъемлемой частью образовательного процесса в дошкольном образовательном учреждении. С каждым годом количество кружков и студий увеличивается, но несмотря на их разнообразие, они похожи между собой по реализуемым задачам и методам организации. Грамотно организованная деятельность кружка в детском саду позволяет ребятам овладеть полезными навыками и развить творческий потенциал.

В данной статье автор хочет поделиться своим опытом работы кружка инновационного творчества и просвещения в детском саду. Под словосочетанием «инновационное творчество» автор понимает совокупность современных образовательных методик и обучающих систем таких как: Do It Yourself, Fabrication laboratory, STEAM-лаборатория, Lego-конструирование и робототехника.

Робототехника — это прикладная наука, посвященная разработке автоматизированных технических систем и важнейшая техническая база для развития производства. Эти виды деятельности довольно сложны для детей. В них мы находим связь с конструктивной, технической и инженерной деятельностью взрослых. Для них характерно практическое назначение построек и построек. При проведении строительства предварительный взрослый обдумывает, составляет план, подбирает материал с учетом назначения, техники работы, внешнего оформления, определяет последовательность действий. Все эти элементы описаны в детском дизайне, а затем в работе с программируемыми конструкторами [4].

Кружок посещают только дети дошкольного учреждения. А это мальчики и девочки от 4 до 6 лет. В классе одновременно занимается не более 5 детей. Урок длится 1 астрономический час. Урок состоит из двух больших этапов:

1) сборка робота;
2) время свободного творчества.

Как проходит первый этап? У каждого ребенка есть свое обустроенное рабочее место, набор для робототехники и гаджет (планшет или ноутбук).

Основной набор для занятия робототехникой - Lego Education WeDo 2.0. Набор 45300 WeDo 2.0 — это вторая версия великолепно зарекомендовавшего себя ПервоРобота WeDo 9580. Новый робот стал автономным, получил собственный микропроцессор (СмартХаб) и более мощные моторы, и датчики. Одно из главных достоинств Лего Виду 2.0 заключается в возможности поддерживать беспроводной протокол Bluetooth. Благодаря микропроцессору СмартХаб WeDo 2.0, созданный на занятиях робот полностью автономен и не нуждается в кабельном соединении с компьютером. [2]

Рисунок-1. Рабочее место учеников.

Кроме данного набора автор использует в процессе обучения и другой набор для конструирования и программирования Lego BOOST 17101. Лего Буст – это не просто набор конструктора, это «умная» игрушка, управляемая

при помощи смартфона или планшета. Из 847 деталей вы сможете собрать целых пять альтернативных моделей:

- Робот Верни;
- Кот Фрэнки;
- Автомастерская;
- Гитара 4000;
- Многофункциональный вездеход 4.

Помимо кубиков для постройки, набор включает в себя двигатель, датчик угла наклона, датчик расстояния, сенсоры, два порта, кнопку питания и меняющую цвет подсветку. Функционал, доступный через игровое приложение, зависит от собранной модели. Так, например, робокот Фрэнки умеет ходить, мурлычет и даже обладает собственным характером и предпочтениями в еде. А робот Верни может передвигаться в любых направлениях, разговаривает, может переносить небольшие предметы и реагирует на изменение своего положения.

Единственный минус данного набора – отсутствие оригинальной пластиковой коробки и лотка для деталей. Владельцу кружка, или тренеру по робототехнике нужно будет заранее продумать вопрос хранения деталей конструктора.

Кроме того, в планах приобрести наборы по робототехнике последнего поколения Lego Education SPIKE. Данный набор последнего поколения пробуждает у учеников интерес к практическому изучению естественно-научных и технических дисциплин. Это увлекательное образовательное решение, являющееся частью Системы обучения Lego, способствует развитию у детей устной речи, математических и социально-эмоциональных навыков, а также вдохновляет их на осознанное изучение естественно-научных и технических дисциплин. Впервые, в состав набора входят четыре минифигурки узнаваемых персонажей, обладающих уникальной внешностью и характером, для еще большего вовлечения учеников в процесс решения задач и развития социально-эмоциональных навыков.

Основные цели обучения робототехнике:

- Исследование, моделирование и конструирование решений;
- Вовлечение учеников в изучение предметов естественно-научного цикла с помощью практико-ориентированного подхода;
- Развитие базовых навыков программирования и алгоритмического мышления;
- Развитие навыков совместной работы, коммуникативных и презентационных компетенций, умения аргументированно представить свою точку зрения;
- Развитие критического мышления, навыков поиска решений поставленных задач;
- Использование научного подхода при изучении физических явлений и законов.

После того, как ребенок собрал робота, проверил его сборку, написал управляющую программу при помощи ярких блоков; он подключает робота к

гаджету, запускает алгоритм и видит результат своей работы. Ученик с радостью демонстрирует робота тренеру, делится своими достижениями с другими детьми. Желательным условием этого этапа является тот факт, чтобы ребенок продемонстрировал свою законченную работу. После этого, на следующий урок, он переходит к следующей инструкции более сложного робота уже на другую тематику. Тематики бывают совершенно разные: «Первые механизмы», «Спецтехника», «Космос», «Бионика», «Авиатехника», «Транспорт», «Техника и механизмы», «Умный дом», «Акватехника». Если ученик допустил ошибки при конструировании или написании управляющей программы, то он может повторить сборку данной инструкции чтобы устранить ошибки и закрепить данную модель.

После сборки робота у ребенка есть время на свободное творчество. До конца занятия дети могут играть на любых конструкторах, представленных в классе. Это: множество наборов Lego Duplo, Lego Technic, Lego Creator, Lego Friends, Lego Bionicle, Meccano, Zoob, Quercetti, Magformers и др.

Дети собирают роботов по инструкции. Компания Lego для каждого набора по робототехнике разработала индивидуальное приложение. Оно отличается красочным информативным интерфейсом, в котором представлены инструкции по сборке роботов на разные тематики и уровню сложности.

Например, для приложения Lego WeDo 2.0 представлено 40 различных инструкций роботов. На наборе Lego BOOST можно собрать 5 роботов. Конечно, для трёхгодичного обучения детей робототехнике в садике данного количества инструкций недостаточно. В этой связи появляется необходимость в дополнительном приобретении таких инструкций. Благо, на просторах сети интернет такие инструкции есть. Их создают преподаватели кружков робототехники и просто любители набора Lego WeDo 2.0. Однако, они все имеют разный язык, формат, интерфейс. Это все создает неудобство для преподавателя кружка и детей. Дело в том, что дети в детском саду только учатся читать, писать и пользоваться гаджетами. Уходит достаточно времени чтобы ребенок запомнил интерфейс оригинального приложения Lego. Пока ребенок привыкнет к приложению, необходимо переходить на другое, где есть новые инструкции. В итоге, приходится искать альтернативу: находить, создавать новые инструкции; распечатывать их на бумаге, делая тем самым новые альбомы, или, открывая инструкции в электронном виде на разных программах. Будь-то PDF редактор, или программы для просмотра презентаций. Всё это, сложно как для ребенка, с точки зрения обучения, так и для тренера, с точки зрения организаторских моментов.

В этой связи, родилась идея собрать все инструкции на современные наборы по робототехнике в одном приложении. Да, подобные приложения уже есть, но они содержат небольшое количество инструкций и в них отсутствует методология преподавания. Основываясь на практическом опыте и получаемых знаниях, автор хочет решить эту проблему и работает над созданием информационно-образовательной среды по робототехнике для детей дошкольного возраста обучения.

На сегодняшний день несмотря на то, что дополнительный кружок начал функционировать совсем недавно, но уже имеет результат своей работы. Воспитанники кружка показывают большие результаты в части знаний, умений и навыков, которые они демонстрируют в начальной школе.

Таким образом, внедрив технологию образовательной робототехники, автор создал условия, необходимые для развития начального технического творчества, проявления социальной инициативы и самостоятельности дошкольника, ранней профориентации, а также воспитания информационной культуры.

Литература

1) Инструктивно-методическое письмо «Об особенностях организации образовательного процесса в организациях среднего образования Республики Казахстан в 2022-2023 учебном году». Национальная академия образования им. И. Алтынсарина;
2) https://education.lego.com/en-us/product-resources/wedo-2/downloads/building-instructions;
3) https://buki.kz/news/stem-obrazovanie/;
4) Головина, Б. Г. Робототехника В ДОУ / Б. Г. Головина. — М.: Наука, стр. 26, 2015 г.

ӘӨЖ

ВОЗМОЖНОСТИ И ПРОБЛЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРОЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАТИЗАЦИИ (НА ПРИМЕРЕ КИТАЙСКОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПАРАДИГМЫ)

Чжан Хаожань, магистрант 1 курса
Бегалиева Сауле Баязовна, д.п.н., доцент
Казахский национальный университет имени аль – Фараби, Алматы, Казахстан

Резюме:

Развитие Интернета способствовало развитию образования, что требует от Вузов идти в ногу с развитием времени, постоянно проводить реформы и инновации, готовить новое поколение талантов в сочетании с информационными технологиями. Исходя из этого, в статье исследуются возможности и проблемы, с которыми сталкивается высшее образование в эпоху информационных технологий для справки.

Summary:

The development of the Internet has promoted the development of education, which requires colleges and universities to keep pace with the development of the times, constantly carry out reforms and innovations, and train a new generation of talents in combination with information technology. Based on this, the article explores the opportunities and challenges facing higher education in the era of information technology for reference.

1.Возможности для образования в информационную эпоху

1.1Реформа содержания курса – Модульность становится фрагментацией

Содержание традиционных модульных курсов требует систематического обучения и устанавливается в зависимости от продолжительности каждого урока, что требует от обучающихся иногда находиться в определенном месте, что может

быть физически неудобно. [2] Психологически они тоже чувствуют себя уставшими. Использование Интернета для повторного набора содержания курса может быть адаптировано к психологии обучения учащихся. Можно скорректировать традиционное содержание курса, изменить режим обучения по главам или проектам как единому целому, разбить содержание обучения на пункты знаний, каждый из которых сосредоточен на проблеме и теме; вместо того, чтобы делать акцент на систематизации обучения и полноте предмета, содержание оригинального курса деконструируется, становится кратким и сжатым, но с полными учебными связями. [1]

1.2 Реформа модели преподавания – «Перевернутый класс»

Наибольшее влияние информационных технологий на образование заключается в преобразовании методов обучения. Основным способом обучения является передача знаний, которая в эпоху Интернета меркнет по сравнению с тем, как студенты могут в любое время найти нужные им ответы через Интернет. Большая часть этих знаний уже доступна через Интернет. Роль учителя постепенно ослабевает и заменяется Интернетом. «Перевернутый класс» – это инновационная модель обучения, при которой учащиеся самостоятельно изучают видеоматериалы в Интернете, а затем приходят в класс с вопросами, чтобы поделиться ими со своими учителями и одноклассниками. Роль учителя кардинально изменилась: от активной передачи знаний до пассивных вопросов и ответов. Можно обмениваться отличными учебными ресурсами, и большинство учителей будущего будут чаще организовывать общение и дискуссии между учениками в классе. В то же время преподаватели смогут уделять больше времени исследованиям, что в конечном итоге повысит качество преподавания в классе. [3]

1.3 Изменения в оценке преподавания и обучения – «Онлайн-оценка»

Термин «Онлайн-оценка» стал популярным в последние годы в оценке преподавания и обучения. В высших учебных заведениях интернет-оценка стала важным критерием и инструментом анализа современного образования. В информационную эпоху лучшее понимание эффективности преподавания учителей можно получить благодаря количеству просмотров и онлайн-оценок преподавателей. В то же время студенты могут выбирать предпочитаемых преподавателей и курсы.

2.Проблемы для образования в информационную эпоху

2.1 Отставание концепции

Многие руководители вузов и учителя имеют одностороннее понимание информатизации образования как компьютеризации и сетевого взаимодействия в сфере образования, считая, что развитие информатизации образования. Они считают, что развитие информационных технологий в образовании означает выделение еще нескольких компьютеров и установку еще нескольких мультимедийных классов.

2.2 Плохая оснащенность информационными технологиями

По сравнению с развитыми странами Запада, информатизация образования в Китае началась поздно и имеет слабую основу, поэтому в инфраструктуре и оборудовании информатизации еще много недостатков. В некоторых сельских и

отдаленных районах количество компьютеров в начальных и средних школах недостаточно, а мультимедийных классов мало, а часы работы ограничены. Это также оказывает значительное влияние на баланс образовательных ресурсов. В целом, информационные возможности начального и среднего образования лучше в городских районах, в то время как сельские и более бедные районы отстают. [5]

2.3 Недостаточное количество преподавателей информатики

Большинство учителей информационных технологий в начальной и средней школе находятся на полпути своей карьеры, развиваются из учителей других предметов, которые медленно выясняют и знакомятся с компьютерными и сетевыми технологиями, поэтому они неизбежно подвержены влиянию традиционных методов обучения, и существует ряд проблем, таких как отсутствие глубокого понимания и осознания информационного обучения и применения технологий, а также недостаточный уровень квалификации. В результате живое и интерактивное занятие по ИТ-образованию может превратиться для них в традиционное одностороннее индоктринационное обучение. [4]

Литературы:

1. Ван Юэ. Исследование взаимодополняющих преимуществ онлайн-образования и традиционного образования [J]. Журнал нормального колледжа Тонхуа, 2013, 34(2):134-136+142.
2. Жэнь Чансонг, Рефлексия и реконструкция учебного плана [M], Издательство Пекинского университета, 2002, 7.
3. Лю Хайминь, Принципы современного образования [M], Пекин: Издательство Центрального радиовещательного университета, 2002.
4. Чжун Цицюань. Теория учебных программ [M]. Пекин: Издательство "Наука образования", 2007.
5. Чэнь Юкунь.Как образование может играть ведущую роль в эпоху искусственного интеллекта[N]. Вэнь Вэй Бо, 22 декабря 2017 г. (6).

ӘӨЖ

ОРЫС ТОПТАРЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ ЖАҢАША ОҚЫТУ НЕГІЗДЕРІ

Молдалиева-Байтанаева Д.А. – ф.ғ.к., ОҚМПУ профессоры
Оразбаева Э.Б. – ф.ғ.к., доцент м.а.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье излагаются основа обучения государственному языку путем обновления к модернизации обучения в русскоязычных группах вузов.

Summary

The article outlines the basics of teaching the state language be updating and modernizing education in Russian – speaking groups of university.

Жаңа Қазақстанда оқу-білімге де жаңа талаптар қойылуда. Барлық салада білім алушыларға өз еркімен саналы түрде тілді үйренуге жағдай жасау арқылы жаңаша оқытуды іске асыруымыз қажет.

Мемлекеттік тілді екінші тіл ретінде окытуға арналған біршама теориялық және әдістемелік еңбектер жарык көрген. Оларға Ф.Оразбаеваның, Н.Оралбаева мен К.Жаксылықованың, Қ.Қадашеваның, Г.Тұрсынованың, А.Сатыбаевалардың еңбектерін атап өткеніміз жөн. Қазақ тілін екінші тіл ретінде окытудың теориялық және әдістемелік негіздерін жан-жақты қарастырған деп Ф.Оразбаеваның еңбегін жоғары бағалап келеміз.

Қ.Қадашеваның айтуы бойынша екінші тілді меңгертуде дәстүрлі әдіс-тәсілдері әсерлі, ұтымды әрі жаңаша оқыту арқылы білім оқушылардың белсенділігін арттыра отырып, сол арқылы тілді өз еркімен саналы түрде игеруге жағдай жасалады [1].

Ф.Оразбаева тілді меңгерту барысында білім алушының сана-сезіміне оның қаншалықты қажеттілігін, маңыздылығын түсіндіріп, пәнге деген дұрыс көзқарасты қалыптастыру керек, – дейді [2].

Қазақ тілі сабақтарында мынадай мақсаттар іске асырылады:

- қазақ тілінде еркін сөйлеуге үйрету, ол үшін күнделікті қарым-қатынасқа аса қажетті сөйлеу үлгілерін менгерту;

- қазақ тілі грамматикасының негізгі зандылыктары мен ерекшеліктерін түсіндіру;

- сөздік қорын байыту, мамандығы бойынша терминдер мен сөздерді меңгеру, мамандық саласына қатысты шығатын газет-журналдарды оқып, түсіне алатын, әріптестерімен, өзге де мамандық иелерімен тілдік қатынасқа түсе алатын деңгейге жеткізу;

- рухани байлықты игеру. қазақ халқының тарихы мен мәдениетінен, салт-дәстүрлерінен білім деңгейін көтеру.

«Басқа тілдің грамматикасын үйреткенде, оған ана тілінің грамматикасынан алған білімі басшылық ететін болсын», – дейді К.Д.Ушинский [3]. Демек, тілді үйрену барысында біз екі тілдің ерекшеліктерін салыстыра отырып, түрлі сөздікті, түрлі тілашарды, өзге де әдебиеттерді пайдаланып, жұмыс жүргізгенде мемлекеттік тілде де сауатты жазуға, сөздерді дұрыс айтуға үйретуіміз керек.

Мемлекеттік тілді берілген сабақ шеңберінде игерту мүмкін емес дүние Мұндай жұмыстар сабақтан тыс уақытта да, атап айтқанда, түрлі мерекелік кештер мен іс-шараларда, интеллектуалдық ойын-сайыстарында, пәндік апталықтарға белсене араласу барысында жүзеге асады.

Тек білім алушының өздігінен ерікті түрде үйренемін деген ынта-ықыласымен атқарылатын әртүрлі қызықты әрі жан-жақты мағыналы жұмыстары арқылы мемлекеттік тілді меңгертеміз. Білім алушылардың сабақтан тыс уақытында өздігінше тілді меңгеруге, қоршаған ортамызда тілдік қарым-қатынас жасауға мүмкіндіктері жетерлік, енді соларға тоқталатын болсақ:

1. Қазіргі заманауи мәдениаралық катынастың, яғни коммуникация теориясы негізінде этностың мәдениетін танымай, оның тілін де білуі мүмкін болмайды. Өзге ұлт өкілдеріне екінші тілді игерту үшін алдымен сол тілде сөйлейтін

этностың, яғни халықтың тұрмыс-тіршілігін, мәдени салт-дәстүрлерін, әдет-ғұрпын, тарихын білуі тиіс және сол арқылы үйренушінің сөздік қоры дамытп, ауызша сөйлей алу мәдениеті қалыптаспақ. Сол себепті қазақтың мәдениетін, тұрмыс-тіршілігін, әдет-ғұрпы, салт дәстүріне қатысты ақпараттарды кеңінен пайдаланып, факультет, университет, аудан, қала, республика көлемінде дәстүрлі түрде ұйымдастырылатын ұлттық мерекелерде, ойын-сауықтарда, сондай-ақ түрлі кездесулерде міндетті түрде қатынасуы қажетк, ұлттық дәстүрлерге қатысты жүргізілетін мұндай кештердің маңызы ерекше. Мәселен, қазақтың киіз үйіне қатысты қаншама сөз игеруге болады? шаңырақ, кереге, уық, туырлық, сықырлауық, қанат, желбау, дөдеге т.б.

Қазақтың «Тұсау кесер», «Беташар», «Құда түсу», «Шілдехана» т.с.с. ұлттық дәстүрлеріміздің тек атын біліп кана қоймайды және сол дәстүрлерге қатысты қолданылатын қаншама сөздің мағынасын түсініп және оны сауатты жазуға үйрену қажет.

2. Қазақ халқы сөзге шешен келеді әрі мақалдатып сөйлейді. Қазақтың ұлттық болмысын бейнелейтін ауыз әдебиетінің үлгілерін, макал-мәтелдерді окытуға ерекше назар аударған абзал. «Жаксы сөз - жарым ырыс, жаман сөз - жанға кірген тікен» т.б.

Қазақ аз сөзге көп мағына сыйғыза білген және өз өмірінде көрген-білгендерін, басынан көшкендерін мақалмен түйіндеген, яғни макал дегеніміз - «Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні».

3. Тіл үйренуші білімгер өздігінен қазақ тілінде жүргізілетін бір теле бағдарлама, мәселен, «Өмір көркем», «Ақсауыт», «Ашық алаң» т.б. секілді бағдарламаларды көріп және мемлекеттік тілде жарыққа шығатын газеттің бір мақаласын (саясат, өнер, әлеумет, спорт жайында) жүйелі түрде оқуы қажет, газет беттеріндегі мақаланың тақырыптарын еркін аудара отырып, не жайлы екенін түсінуі тиіс. Мәселен, «Адам құқығы жөніндегі комиссия», «Әлеуметтік мәселелер», «Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген дәрігері», «Қазақ өнерін мойындатқан өнер адамы» т.б.

Сонымен қатар қаламыздың көшелері мен алаңдарында жарияланған неше түрлі жарнамаларға, мекемелер мен дүкен аттарына, жалпы мемлекеттік тілінде жазылған жазуларға назарын аударып, солардың мағыналарын түсіне білуі тиіс. Мысалы: дәмхана, баспахана, қонақүй, перзентхана немесе «Өндірістік бірлестік», «Акционерлік қоғам», «Ауыл академиясының ғылыми-зерттеу институты» т.б.

4. Қазақ тілінде еркін сейлеп үйренген білім алушыға барлық жерде мүмкіндік бар. Ол түрлі мейрамдарда, туған күн кештерінде, қонақта, дастархан басында анаға арнап:

«Ана - біздің күніміз
Ананың біз гүліміз,
Ұландарды қуантып,
Ұзақ өмір сүріңіз» –дейді.

Жақын досына немесе көршісіне, не танысына арнап:

«Мен сізге үш байлық тілеймін:

Бірінші байлық-денсаулық,
Екінші байлық - ақ жаулық,
Үшінші байлық - он саулық» – дей алады.
Үй иесіне арнап:
«Абырой бер, аман сақта,
Оттан, судан сақта.
Тілсіз жаудан сақта,
Күле кіріп, күңірене шыққан жаудан сақта!» – дей алады [5].

«Өлең сездің патшасы, сөз сарасы» – деп ұлы ақынымыз Абай айтқандай, өлең білмейті не өлең айтпайтын немесе домбыраны тыңдамайтын қазақ жоқ шығар. Қазақ тілін қаншалықты білсек те Абайдың, Шәмшінің өлеңдерін көпшілікпен бірге айтып, домбыра әуенін тыңдай білу керекпіз.

Қазақ - сөз қадірін өз қадірім деп білген дана халық. Кеңдігін, елдігін де, кеменгерлігі мен көсемдігін де сөзге сыйғыза білген ел. Оның сан қилы тарихы да, тағдыры да, тәлім-тәрбиесі де, даналығы мен дала дархан көңілі де сол сөзде жатыр емес пе?! Сондықтан да біз алдымен қазақша сөйлеуді үйретуіміз керек.

Қазақ халқының дара даналығын, ұлттық болмыс-бейнесін кеңінен айқындайтын макалдарды білуі шарт. Мақал-мәтелдерде, нақыл сөздерде адамның психологиясының не бір нәзік сыр, ерлігі мен батырлығы, достығы пен ынтымактастығы, жауыздығы пен зұлымдықты айқындайтын ұғымдарды кеңінен кездестіруге болады. Осындай мақал-мәтелдер, нақыл сөздер адам баласының ой-өрісін кенейтеді [6]. Мәселен: *«Алты жыл аш болсаң да, атаңның салтын ұмытпа»* деген мақалда халықтың әдет-ғұрпын ұмытпауға шақырады. *«Бір күн тұзын татканға, қырық күн сәлем бер»* – дегені адамгершілікке шақырады. *«Айдағаны бес ешкі Ыскырығы жер жарады»* – мақтаншақтықты білдіреді, *«Ата – асқар тау, Ана – баурайындағы бұлақ, Бала – жағасындағы құрақ»* – деген мақалымыз ата-анаға сүйіспеншілікті білдіріп отыр.

Білім алушылардың тілге деген қызығушылығын тек білім беру сапасы мен тиімділігін көтеру арқылы арттыруға болады. Оқытуды ұтымды әрі ұйымдастыру, әрине, оқытушының шеберлігіне байланысты болмақ. Тіл мамандары оқытудың интер белсенді әдістерін толық меңгерген және жаңа педагогикалық технологиялармен тілді үйрету шеберлігін қалыптастырған педагог маман болуы шарт.

Қазіргі уақытта өзге ұлт өкілдерінен өздері қызмет істейтін мекемелерде мемлекеттік тілде сөйлеп, іс-қағаздарын алып бару, ақпарат беру, есеп жазу, мәжілістерде сөз сөйлеу, өзі секілді мамандармен кездесіп, қызметтік мәселелерді шешу, өзінің мамандығы бойынша терминдерді қолданып, еркін тілдік қарым-қатынасқа түсуін талап етеді. Осындай талаптарды орындауда жоғары оқу орындарының түрлі мамандығында білім алатын студенттері мен тіл мамандарына үлкен міндеттерді жүктеп отыр.

Тіл мамандарының алдына қойылатын басты талап – мемлекеттік тілді әр мамандыққа кәсіби бағытта, яғни білім алушының келешек мамандығына сай меңгерту.

Қазақ тілі мемлекеттік тіл ретінде республикамыздың барлық жоғары оқу орындарында жүргізілетіні белгілі. Бұл салада көптеген оқулықтар мен оқу құралдары жарық көрді, бірақ қыруар шаралар атқарылғанымен әлі де болса мемлекеттік тіліміздің даму деңгейі өзіндік дәрежесіне жете алмай отыр. Мұның бір себебі - мемлекеттік тілді өзге ұлт өкілдеріне екінші тіл ретінде меңгерту әдістемесі ғылыми түрде толығымен зерттелмеген. Осы салада нәтижелі тәжірибе жинақталып, мамандар қауымына толық таратылмаған деп білеміз. Әр мамандыққа арналған оқулықтар жоқтың қасы. Бүгінгі күні ЖОО-да қазақ тілінен екі-ақ мамандық, яғни білім беру бағдарламасы бар: бірі – қазақ тілі қазақ мектебінде, екіншісі – қазақ тілі қазақ тілін оқытпайтын мектептерде, бұл бір кезде ашылған қазақ тілі орыс мекттебінде (КТОМ) мамандығы болып қалған.

Қазақ тілінде оқытпайтын мектептерде түрлі ұлт өкілдері оқиды. Бұл мектептерде сабақ оқушылардың ана тілінде жүргізіледі. Ол орыс тілді, ұйғыр тілді, өзбек тілді, тәжік тілді мектептер. Бұл мектептерде қазақ тілі окушылардың ана тілі заңдылықтарын ескере, салыстыра отырып үйретілуі керек.

Орыс тілді мектептерде қазақ тілі грамматикасын үйрету үшін тіл мұғалімі екі тілдің, яғни қазақ және орыс тілдерінің ұқсастығы мен айырмашылығын білуі керек. Өйткені орыс тілді оқушыларды қазақша сөйлеуге үйрету үшін мұғалім қазақ тілінің қиын келетін жақтарын орыс тілімен салыстыру арқылы үйретеді. Ол үшін мұғалім екі тілдің теориялық негіздерін міндетті түрде білуі тиіс. Бұл жайында ғалым-әдіскер А.А.Леонтьев айткандай: «Білім беру максатында тілдерді салыстыру - бүгінгі күнгі салыстырмалы-типологиялық лингвистиканың негізгі қолданбалы әдіс-тәсілдердің бірі болып табылады» [4]. Өзбек тілді мектептерде қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде оқытудың мақсаты - коммуникативтік, тілдік, мәдени-танымдық біліктілігі дамыған дара тұлға даярлауға мүмкіндік туғызу делінген оқу бағдарламасында.

Өзбек тілді мектептерде Қазақ тілі пәні екі тілдің, яғни қазақ және өзбек тілдерінің фонетикалық, лексикалық, грамматикалық ерекшеліктерін салыстыру әдісі арқылы жүргізілуі керек. Бұл тілдерде ұқсастықпен қатар едәуір өзгешеліктер бар. Ол өзгешеліктерді білмей, өзбек тілді мектептерде қазақ тілін меңгерту мүмкін емес. Бүгінгі күні бұл мектептерде қазақ мектебі үшін мамандандырылған қазақ тілі пәнінің, не орыс тілі пәнінің мұғалімдері сабақ беруде. Ең басты мәселе – өзге ұлт өкілдеріне мемлекеттік тілді оқытудың ғылыми әдістемелік негізі жасалмаған. Міне, осы айтылған кемшіліктерді жою мемлекеттік тілдің қолдынылу аясын кеңейтетіні сөзсіз.

Қорыта келе айтарымыз, мамандыққа сай оқыту жоғары оқу орны қабырғасынан басталады. Өзге ұлт өкілдеріне мемлекеттік тілді меңгертуде тіл мамандары оқу топтарының білім деңгейіне, сабақтың тақырыбына қарай түрлі әдіс-тәсілдерді, жаңа инновациялық технологияларды жан-жақты қолдану арқылы мемлекеттік тіліміздің дамуын, әрбір маманның келешекте еркін сөйлеп, мамандық бойынша терминдерді меңгеріп, іс-қағаздарды сауатты жазуын қамтамасыз етуі керек дейміз.

Әдебиеттер

1. Қадашева Қ. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. –Алматы, 2005

2. Оразбаева Ф. Тілдік қатынас: теориясы мен әдістемесі. –Алматы, 2000
3. Ушинский К.Д. шығармалар жинағы. –М-Л, 1949. 5 т. 340 б.
4. Леонтьев А.А. Универсально – собствительное изучение языков, описание языка в учебных целях// В сб. Лингвистические и методические проблема преподования русского языка. –М. 2007
5. Күйеу келтір, қыз ұзат, тойыңды қыл. – Алматы. Санат, 1994
6. Қазақ халқының мақалдары мен мәтелдері, –Алматы, 1996

ӘОЖ 378.4

ЭЛЕКТРОНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫ ОҚЫТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Тәжібек А.Қ. – 1505-11 тобының магистранты
Ғылыми жетекші: Успабаева А.А. – б.ғ.қ., доцент,
Оңтүстік Қазақсан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме:

В статье рассматриваются возможности применения электронных образовательных ресурсов для обеспечения интерактивности процесса обучения. Применение электронных образовательных ресурсов (ЭОР), как дополнительный инструмент обучения и ресурс для самостоятельной работы студентов, должен привести к повышению интереса студентов к изучаемой дисциплине, повысить качество усвоения учебного материала, получению студентами расширенных знаний по тематикам дисциплины, повышению качества обученности.

Summary

The article examines the possibilities of using electronic educational resources to ensure the interactivity of the learning process. The use of electronic educational resources (ESM), as an additional learning tool and resource for independent work of students, should lead to increased interest of students in the discipline under study, to improve the quality of learning material, to obtain extended knowledge on discipline topics, and to improve the quality of training.

Білім беру ұйымының электрондық-білім беру ортасының элементтерінің бірі электрондық-білім беру ресурсы болып табылады. Электрондық білім беру ресурсы (ЭБР)-электрондық-цифрлық нысанда ұсынылған және олар туралы құрылымды, пәндік мазмұнды және метадеректерді қамтитын білім беру ресурсы [1]. ЭБР электронды формадағы жалғыз Оқу материалдары ретінде қазіргі уақытта инновацияларға жатқызу қиын, өйткені көптеген жылдар бойы барлық білім беру мекемелерінде оқытушылар электронды формадағы мәтіндермен, аудио және бейне файлдармен, компьютерлік презентациялармен жұмыс істейді. Бұл ресурстар білім беру процесін ақпараттандырудың бұрыннан игерілген кезеңі болып табылады.

Осы бағыттағы жаңа қадам-бұл оқу материалының әртүрлі түрлері мен форматтарының біртұтас жүйесі болып табылатын кешенді ЭБР (оның ішінде оқытушы мен студенттердің бірлескен қызметі үшін де, студенттердің өзіндік жұмысы үшін де логикалық түрде құрылған тапсырмалар кешені) және оқыту процесін сүйемелдейтін бақылау. Электрондық білім беру ресурстары студенттерді оқытудың теориялық және практикалық аспектілерін біріктіруге, сондай-ақ бақылау мен өзін-өзі бақылауды ұйымдастыруға және студенттің

болашақ кәсіби қызметіне қызығушылығын арттыруға арналған. Оқу процесінде осындай кешенді электрондық білім беру ресурстарын пайдалану ЖОО оқытушысына оқытудың инновациялық әдістерін практикада іске асыруға, курстарды жеке етуге және білім беруді ақпараттандыруды арттыруға мүмкіндік береді. Бұл, мысалы, әрбір білім алушы үшін жеке білім беру траекториясын құруға, оқу процесіне Құзыретті-бағдарланған тәсіл қағидаттарын енгізуге, білім алушы үшін білім беру процесінің дербес құрамдас бөлігін арттыруға және т.б. мүмкіндік береді [2].

ЭБР оқу материалын жан-жақты қарастыруға бағытталған және білім беру процесінің барлық компоненттерін қамтамасыз етеді. Бұл ақпарат алудан басқа, ЭБР білімді практикалық қолдануды (практикалық сабақтар) және аттестаттауды, яғни оқу материалын игеру процесінде студенттердің жетістіктерін бақылауды қамтуы керек екендігін растайды. ЭБР оқытушының оқушымен бірлескен жұмысын ғана емес, сонымен қатар студенттердің өзіндік жұмысын да қамтиды, сонымен қатар қашықтықтан оқытудың кең мүмкіндіктерін ұсынады. ЭБР қашықтықтан оқытуды толыққанды етуі керек, бұл олардың жан-жақты мазмұны мен мазмұнын жүйелеуді қамтиды. Оқу аудиториясынан тыс уақытта білім алушы жаңа материалды дербес зерделейді, практикалық және зертханалық тапсырмаларды орындайды, өз жетістіктерін бақылайды, білімнің ағымдағы бақылауын талдайды (бағалармен және қорытындылармен), виртуалды эксперименттер жүргізеді және т. б. Оқытушылық қызмет тәжірибесінде ЭБР қолдану жоғары нәтижелерге, білім беру сапасын арттыруға, дербес және қашықтықтан оқыту мүмкіндіктерін кеңейтуге әкелуі керек. Теориялық деңгейде қарастырылатын белгілі бір артықшылықтардың болуы олардың тәжірибеде толыққанды жүзеге асырылуына әлі кепілдік бермейді, өйткені электрондық қашықтықтан оқыту сапасын басқару жүйесінің ғылыми-әдістемелік негіздері әлі әзірленбеген.

Жоғары білім беру нәтижелеріне қол жеткізу электрондық білім беру ресурстарының негізгі функцияларын іске асырудың арқасында мүмкін болады, оған мыналарды жатқызуға болады: оқу қызметінің жаңа түрлерін бастау және оқу қызметінің дәстүрлі түрлерінің жоғары сапалы деңгейде жұмыс істеуін қолдау, өйткені ЭБР оқытушының білім алушымен дәстүрлі байланыс жұмысына қосымша ретінде қарастырылуы ұсынылады; білім беру процесіне қатысушылардың өзара іс-қимыл сипатын өзгерту мүмкіндігін қамтамасыз ету, өйткені ЭБР білім беру процесінің дербес құрамдас бөлігін арттыруға мүмкіндік береді; оқу процесін дараландыру және білім беру мазмұнын кеңейту [3].

Бұл функциялар электрондық білім беру ресурстарының мүмкіндіктері арқылы жүзеге асырылуы мүмкін:

- білім алушымен жедел кері байланыс;
- білім алушыға жеткізілетін ақпараттың айқындылығы;
- нақты уақыттағы заманауи ақпараттық технологиялар құралдарының көмегімен ақпаратты жедел өңдеу;
- виртуалды зертханаларды ұйымдастыру;
- күрделі, қымбат немесе қауіпті нақты эксперименттерді модельдеу;

- білім алушының білімі мен іскерлігінің ағымдағы деңгейін ескере отырып, әр түрлі дәрежедегі егжей-тегжейлі және әр түрлі дәрежедегі оқу мазмұнын ұсыну;

- жеке жұмыс кестесін таңдау;

- білім алушы үшін ақпаратты жаңғырту тәсілін таңдау;

- білім алушының оқу жетістіктерін өзін-өзі диагностикалау және өзін-өзі бақылау.

ЭБР-бұл бағдарламалық құралдардың, ақпараттық, техникалық, нормативтік және әдістемелік материалдардың, толық мәтінді электрондық басылымдардың, соның ішінде аудио және бейнематериалдардың, иллюстрациялық материалдардың және компьютерлік медиада және/немесе электронды кітапханалардың каталогтарының жиынтығы, интернет желілері [4].

Орындау күрделілігіне қарай ЭОР-ны төрт негізгі түрге бөлуге болады (кесте. 1):

ЭОР негізгі түрлері

Қарапайым ЭОР (текстографиялық)	**гипермәтіндік ЭОР**	**бейне немесе дыбыстық ЭОР**	**мультимедиа ЭОР**
Олар кітаптардан негізінен мәтіндер мен иллюстрацияларды ұсыну түрінде ерекшеленеді: материал қағазда емес, компьютер экранында ұсынылады. ЭОР-ның бұл түрін басып шығару оңай	Бұл түрдің маңызды айырмашылығы-логикалық байланысты мәтінге немесе мәтін фрагменттеріне сілтемелердің болуы. Осы типтегі ЭОР - да терминдер немесе басқа маңызды ұғымдар мен фактілер сілтеме бола алады, оған өткеннен кейін ақпарат алуға болады .	Бұл тұрмыстық CD ойнатқышында ойнатылатын аудио/бейне өнімі.	Бұл электронды өнімдер компьютер экранында мәтінді, суреттерді, анимацияларды, бейне фрагменттерді бір уақытта ойнату мүмкіндігін жүзеге асырады

Әдебиеттерді талдау негізінде, ЭБР жиынтығының негізгі міндеттері деп айтуға болады:

- сабаққа дайындық кезінде мұғалімге көмек: жеке цифрлық объектілерден сабақтың жекелеген кезеңдерін құрастыру; шығармашылық тапсырмаларды дайындау; пән бойынша қосымша және анықтамалық ақпарат алу; бақылау және өзіндік жұмыстарды әзірлеу; цифрлық объектілермен байланысты сабақ жоспарларын дайындау;

- сабақты өткізу кезінде мұғалімге көмек көрсету: мультимедиялық проектор арқылы дайындалған цифрлық объектілерді көрсету; виртуалды зертханаларды және алдыңғы зертханалық жұмыс режимінде интерактивті теру үлгілерін

пайдалану; оқушыларды компьютерлік тестілеуден өткізу мүмкіндігі; сабақта оқушылардың жеке зерттеу және шығармашылық жұмыстарын ұйымдастыру;

- оқушыға үй тапсырмасын дайындауда көмек көрсету: материалды ұсынудың жаңа нысаны есебінен оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру; кез келген ыңғайлы уақытта оқушылардың өзін-өзі автоматтандырылған бақылауы; сөйлеулерді, баяндамаларды, рефераттарды, презентацияларды және т. б. дайындауға арналған объектілердің үлкен базасы; энциклопедиялық сипаттағы қосымша ақпаратты жедел алу мүмкіндігі; пәндік виртуалды ортада оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамыту және т. б..

ЭОР негізгі инновациялық сипаттамаларын бөліп көрсетейік:

1. Білім беру процесінің барлық компоненттерін қамтамасыз ету: қажетті ақпарат алу; практикалық сабақтарды әзірлеу; оқушылардың оқу жетістіктерін бақылау.

2. Оқытудың белсенді және белсенді түрлерін қолдану арқылы өзіндік оқу жұмысының мүмкіндіктерін күрт кеңейтуді қамтамасыз ететін интерактивтілік.

3. Аудиториядан тыс толыққанды оқыту мүмкіндігі, яғни бұрын тек мектепте немесе университетте жүзеге асырылуы мүмкін әр түрлі оқу іс-әрекеттерін жүзеге асыру мүмкіндігі [5].

Электрондық білім беру ресурстарын заманауи интерактивті білім беру технологияларына қосу оқу процесінде қолданылатын интеллектуалды әдістер мен ұйымдастырушылық формалардың спектрін едәуір кеңейтуге мүмкіндік береді. Бұл үйлесім білімді игеру және дағдыларды қалыптастыру процесін тиімдірек етеді және нәтижесінде білім алушылардың білім беру нәтижелерінің деңгейін арттыруға ықпал етеді. Қорытындылай келе, білім беру мекемелерінің түлектерін даярлау сапасын арттыру бүгінгі күні оқытудың инновациялық нысандары мен әдістерімен үйлесімде электрондық білім беру ресурстарын кешенді қолдануға байланысты деп айтуға болады. Оқытудың әдістемелік жүйесінің барлық компоненттерін тиісті түзетуді көздейтін электрондық білім беру ресурстарын сауатты қолдану, біздің ойымызша, қазіргі білім беру мақсаттарына қол жеткізуге ықпал ететін тұтас білім беру траекториясын қалыптастыруға көмектеседі.

Әдебиеттер

1 Исупова Н. И. Методические особенности применения электронных образовательных ресурсов. Сборник научных трудов Sworld. 2012. Т. 23. № 4. С. 92—95.

2. Суворова Т. Н. Дидактические функции, возможности и свойства электронных образовательных ресурсов // Стандарты и мониторинг в образовании. 2014. № 2. С. 27-35.

3. Суворова Т. Н. Использование дидактических возможностей электронных ресурсов для повышения качества образования // Информатика и образование. 2014. № 6. С. 43-48.3.

4. Шаршов И. А., Белова Е. А. Анализ педагогических возможностей электронных образовательных ресурсов с элементами автодидактики // Интеграция образования. 2018. Т. 22. № 1(90). С. 166176.

5. Шевко Н. Р., Турутина Е. Э. Электронные образовательные ресурсы как инструмент формирование образовательного пространства // Ученые записки Казанской государственной академии ветеринарной медицины им. Н. Э. Баумана. 2014. № 1. С. 324-328.

ӘОЖ 371.134

"SMART-ОҚЫТУ" ЖАҢА БІЛІМ БЕРУ МОДЕЛІ РЕТІНДЕ

Кенжеева Г.Е . – М1503-11 тобының магистрнты
Адылбекова Э.- п.ғ.к., доцент
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье разработано исследование новой образовательной модели" SMART-обучение", сравнивая мысли и мнения разных педагогов. Рассматривая оптимальную сторону для обучающегося и педагога, сравнивая традиционную систему образования и модель интеллектуального образования.

Summary

The article develops a study of the new educational model "SMART-learning", comparing the thoughts and opinions of different teachers. Considering the optimal side for the student and the teacher, comparing the traditional education system and the model of intellectual education.

"SMART" термині (ағылш. "ақылды") соңғы кездері тағамнан бастап ғылыми жүйелерге дейін әртүрлі контексттерде қолданылатын керемет танымал, сәнді сөзге айналды. Бастапқыда "SMART" ұғымы, ең алдымен, технологиялық аспектіде пайда болды. "SMART" белгісі бірдеңе технологиялық тұрғыдан жетілдірілген кезде немесе өнім қандай да бір технологиялық шешім арқылы адамның қажеттіліктеріне бейімделген кезде немесе тіпті өнімнің жаңа нұсқасы кейбір (шамалы) технологиялық жетілдірулермен жасалған кезде де қолданылады.

Жаңа білім беру моделі ретінде "SMART-оқыту" немесе "ақылды оқыту" ақылды құрылғылар мен ақылды технологияларға негізделген [14]. Технологияларды қолдана отырып оқыту (TEL-transforming and Educating for Life) жаңа ақпарат алу процесінде икемділікті қамтамасыз етеді. Бұл технологиялар бұқаралық ақпарат құралдарымен немесе оқу мазмұнына қол жеткізу құралдарымен[8], сұраныстар, коммуникациялар және ынтымақтастық, құрылыс [11], өрнек [19] және қызметті бағалау [16] TEL - де ұсынылған. «Смарт – бұл неологизм, сын есім ретіндегі негізгі мағынасы – парасатты, тапқыр, ақылды, ал зат есім ретінде – ақыл, алғырлық, зеректілік деген мағынаны білдіреді[20]. Smart - ақпаратты процесстердің танымдық іс-әрекеті. Интелект – қанға сіңген немесе өсе келе өмірден алынған ақыл-ой қабілетінің жиынтығы, ойлауға деген қаблілеттілік болып табылады. Интеллект функциялары: 1) оқуға деген қабілеттілік; 2) қоршаған болмыстың заңдылықтарын белсенді меңгеруге қабілеттілік. Бірқатар психологиялық тұжырымдамаларда интеллект ақыл-ой операцияларының жүйесімен теңдестіріледі[21].

Дж. Г.Хван, К. Скотт және Р. Бенламри SMART оқыту контекстті ескере отырып, кең таралған оқыту деп санайды [9; 16]. Д. Гвак SMART оқыту тұжырымдамасын келесідей сипаттады: біріншіден, ол құрылғыларға қарағанда оқушыларға және білім беру мазмұнына көбірек бағытталған; екіншіден, бұл озық АТ инфрақұрылымына негізделген тиімді, интеллектуалды, жеке оқыту. Технология "ақылды оқытуды" қолдауда маңызды рөл атқарады, бірақ басты

назар тек ақылды құрылғыларды қолдануға ғана көңіл бөлу емес [8]. Т. Ким, Дж. В. Чу, Б. Г. Ли әлеуметтік оқыту мен кең таралған оқытудың артықшылықтарын біріктіретін интеллектуалды оқыту білім беру парадигмасын білдіреді деп санайды. SMART-оқытуға негізделген бес элементтеріндегі туындайтын аббревиатуралар. SMART ол -

1) "Self-directed" – өзін-өзі басқаратын, 2) "Motivated" – дәлелді, 3) "Adapted" – бейімделген, 4) "Resource enriched" –байытылған ресурстарын және 5) "Technology-embedded" – ендірілген технология [11].

С. Джанг [10, p. 75] бұл элементтерді келесі түрде сипаттайды:

1)"өзін-өзі басқаратын" оқушылардың білім алушы ретіндегі рөлдерінің өзгеруін және мұғалімдердің білім таратушылардан оқыту көмекшілеріне (тәлімгерлерге) айналуын сипаттайды. Ол үшін онлайн - бағалау, үлгерімді бағалау және дербес оқыту жүйесі де енгізіледі;

2) "мотивацияланған" SMART-оқыту оқушыларды оқуға қызығушылық танытуға қалай итермелейтінін көрсетеді. SMART оқыту проблемаларды шығармашылық шешуге және процеске бағытталған жеке бағалауға ықпал ететін оқыту және оқыту әдістеріне ерекше назар аударады. Білім алушылардың оқу тәжірибесі теориялық оқу тәжірибесінен практикалық тәжірибеге ауысады;

3) "бейімделген" жеке білім беру жүйесі және оқыту мен оқытудың жеке жүйесі арқылы білім беруді жалғастыруды білдіреді. SMART оқыту болашақ мансаптық ұмтылыстар туралы икемділікті арттырады. Бұл сондай - ақ білім беру мекемелеріне білім беру орнынан білім беру орындарына ауысуға көмектеседі.

4) "ресурстармен байытылған" оқыту мен оқытуға арналған түрлі материалдарды қолдауды сипаттайды. SMART-оқыту бұлтты оқыту платформасы арқылы мемлекеттік және жеке мекемелер мен білім беру саласындағы жеке тұлғалар әзірлеген ауқымды мазмұнға тегін қол жеткізуді қамтамасыз етеді, ішкі және шетелдік оқу ресурстарын бірлесіп пайдалануды кеңейтеді және мазмұнды тарату платформалары арқылы бірлескен оқытуға мүмкіндік береді;

5) "технологияларға ендірілген" жаңа ақпараттық және коммуникациялық технологияларды пайдалануды көрсетеді. SMART-оқыту оқушыларға ақпараттық технологиялар арқылы кез келген уақытта және кез келген жерде оқуға мүмкіндік береді. Оқушыларға бағытталған оқытуды ынталандыратын білім беру ортасы құрылады, оқушыларға сіз таңдаған қызығушылық салаларына бейімделген оқытудың әртүрлі әдістері ұсынылады.

Зерттеушілер үнемі атап өткендей, ақылды білім - бұл білім беруді қазіргі жылдам әлемнің талаптарына сәйкес келтіруге және жалғасып жатқан технологиялық революциядан аман қалуы мүмкін білім беру жүйесін құруға бағытталған білім беру жүйелерін модернизациялаудың маңызды перспективасы. Көптеген зерттеулер SMART - оқытудың тиімділігі мен тартымдылығын растайды [7; 15].

Тиісті әдебиеттерді талдау интеллектуалды білім беруді қолдайтын үш негізгі ұстанымды анықтауға әкеледі: (1) мобильді технологиялар, (2) сандық оқулықтар және (3) бұлтты технологиялар.

1. Мобильді технология-бұл Smart оқытудың негізгі технологиясы, өйткені ол оқушылардың жеке қалауына сәйкес барлық жерде оқыту стратегиясын білдіреді. Смартфондарды, планшеттерді және басқа портативті құрылғыларды пайдалана отырып, студенттер оқу тапсырмаларын кез-келген жерде, тіпті дәстүрлі мектеп ғимаратынан тыс жерде де орындай алады. Е.Р. Сайкс [17] жүргізген зерттеулер білім беруде мобильді құрылғыларды пайдалану оқу тиімділігін арттыратынын көрсетеді.

2. С.Джангтың пікірінше, цифрлық оқулық-бұл "болашаққа бағдарланған", технологиялық тұрғыдан жетілдірілген және тартымды оқулық [10, 76-бет]. Дәстүрлі оқулықтың функцияларынан басқа, сандық нұсқа өздігінен оқуға арналған дәптер, жұмыс кітабы және сөздік ретінде де қызмет етеді. Онда сонымен қатар әртүрлі инновациялық оқулықтар бар. Сонымен қатар, сандық оқулықта бейне, анимация, виртуалды шындық немесе гиперсілтемелер сияқты озық технологиялық элементтер қолданылады. Сандық оқулық сонымен қатар интерактивті және осының арқасында әр оқушының қабілеттеріне, дағдыларына және деңгейіне бейімделеді. Сандық оқулық N-экран деп аталатын ортада жұмыс істейді (кейде үш экранды деп аталады, пайдаланудың үш негізгі контекстіне қатысты: Интернет, ұялы телефон, теледидар), сондықтан оны кез - келген экранда - компьютерде, планшетте, смартфонда, теледидарда қолдануға болады.

3. Бұлтты технология - бұл оның анықтамасына қатысты бірқатар түсініксіздіктерді қамтитын кеңінен қолданылатын термин. Бұлтты технологиялар өзінің қарапайым түрінде дербес компьютердің дискілерінен желіге (бұлтқа) бағдарламалардың немесе материалдардың әр түрін кез-келген жерде және кез-келген құрылғыда қолдануға болатындай етіп беру стратегиясы болып табылады[11]. Технологиялық тұрғыдан алғанда, бұл бұлт барлық құрылғыларда (смартфондар, компьютерлер, теледидарлар және т. б.) қол жетімді, бұл оқу процесін барлық жерде және кез келген уақытта қол жетімді етеді.

А. Миддлтон [14] сонымен қатар оқушыларға бағытталған SMART оқыту аспектілерін және смарт технологияларды пайдаланудың артықшылықтарын қарастырады.

Б. Л. Агранович әр дәуір қоғамның тиісті әлеуметтік-экономикалық және мәдени негіздері негізінде білім берудің өзіндік түрін жасады деп тұжырымдайды[1]. XVII ғасырда құрылған Я.Коменскийдің дәстүрлі сынып-сабақ білім беру жүйесі қалыптасып келе жатқан постиндустриалды қоғам жағдайында өзін-өзі ескіртті, өйткені ол басқа әлеуметтік-экономикалық және мәдени негіздерге негізделген.

Л.С.Выготский, А.Н.Леонтьев және т.б. тұжырымдамасының ережелері, Балалардың практикалық оқу-танымдық іс - әрекетіне, қазіргі құзыреттіліктерді

игеруге және дамытуға негізделген жас ұрпақты қалыптастыруға бағытталған [2].

Осылайша, біз "SMART - оқыту" ұғымын түсіндірудің әртүрлі нұсқалары бар деп айта аламыз, бірақ олардың ортақ тұстары көп: SMART-оқыту ақпараттық ресурстармен байытылған және заманауи білім беру технологияларына енгізілген білім беру процесінің дербес, уәждемелі, бейімделген моделі ретінде анықталады. Сонымен қатар, SMART-оқыту білім алушылардың білімге қол жеткізу тәсілдерінде парадигманы өзгертуді көздейді.

Қазіргі уақытта жаңа ақпараттық байланыс пен аудиовизуалды технологияларға қызығушылық басым. Ақылды технология-оқытудың жеңілдетілген әдісі мен тәсілі. Бұл білім алушы мен оқырманға әртүрлі анықтамалық және электрондық кітаптарға қол жеткізуге мүмкіндік беретін қарапайым процесс. Smart технологиясын қолдану сабақты көрнекі, ынталандырушы етеді, сонымен қатар мұғалімге қоршаған ортаға сәйкес сапалы білім алуға мүмкіндік береді.

Зерттеу мәселесіне жүргізілген теориялық талдау SMART-оқыту білім беру сапасын арттыруға қабілетті, контекстік, жекелендірілген және үздіксіз оқытуға бағытталған, білім алушының интеллектісін дамытуға ықпал ететін және қазіргі "ақылды ортада" мәселелерді шешу қабілетін дамытатын жаһандық білім берудегі жаңа модель екенін көрсетті.

Әдебиеттер:

1. Агранович б. л. Кыиндіктер мен шешімдердер: постиндустриалды экономика үшін магистрлерді дайындау / / инженерлік білім. 2011. № 8. 56-61 Б.
2. Асмолов а. г. Тұлға психологиясы: Адам дамуының мәдени-тарихи түсінігі. М.: Мағынасы, 2007. 528 Б.
3. Митина л. м. мұғалімнің кәсіби даму психологиясы. М.: Флинта; Мәскеу. психол.- әлеуметтік. ин-т, 2008. 200 б.
4. Рабинович п.д., Заведенский К. Е., Кушнир М. Э., храмдар ю. е., Мелик-Парсаданов а. р. білім берудің цифрлық трансформациясы: қаражаттың өзгеруінен қызметті дамытуға // Информатика және білім беру. 2020. № 5 (314). 4-14 бет.
5. Рыбичева о. Ю. білім беру процесіне смарт-технологияларды енгізу перспективалары / / Вятка мемлекеттік университетінің хабаршысы. 2019. № 4 (134). 76-84 Б.
6. Тихомиров в.п. зияткерлік білім беру жолындағы әлем. Дамудың жаңа мүмкіндіктері / / ашық білім беру. 2011. № 3. 22-28 Б.
7. Glasswell C, Davis C, Singh P, Mcnoton S. Логан студенттеріне арналған сауаттылық сабақтары: Smart education Partner - ships жобасы / / оқу бағдарламасын басқару. 2010. 31 Том. № 8. 1-4 бет.
8. Гвак Д.интеллектуалды оқытудың мәні мен болашағы. Кореяда интеллектуалды оқыту жалғасуда. Өнеркәсіптегі кореялық электронды оқыту қауымдастығы, 2010 ж. 112 Б.
9. Хван Г.Дж. Интеллектуалды оқу ортасының анықтамасы, құрылымы және зерттеу мәселелері - барлық жерде оқытудың контекстке тәуелді перспективасы // интеллектуалды оқу орталары. 2014. 1 Том. № 1. 1-14 бет.

10. Чан с. зияткерлік білім беру үшін бұлтты есептеу ортасындағы цифрлық оқулықтардың сервистік модельдерін зерттеу / / U- & E-Service, Science & Technology халықаралық журналы. 2014. 7 Том. № 1. 73-82 Б.

11. Ким Б.х., О С. ю. бұлтқа негізделген интеллектуалды білім беру жүйесін зерттеу және N-screen // Корея академиялық және өндірістік кооперация қоғамының журналы. 2014. 15 Том. № 1. 137-143 ББ.

12. Ким Т., Чо Дж. Й., Ли б. г. мемлекеттік білім берудегі интеллектуалды оқытуға эволюция: Кореяның мемлекеттік білім беру мысалында // желілік оқытуға арналған ашық және әлеуметтік технологиялар. Берлин-Гейдельберг: Спрингер, 2013. 170-178 ББ.

13. Ли Дж., Зо х., Ли х. қызметкерлер мен HRD менеджерлерінің интеллектуалды оқытуды енгізуі / / Британдық Білім беру технологиялары журналы. 2014. 45 Том. № 6. 1082-1096 ББ.

14. Миддлтон А. интеллектуалды оқыту: жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесінде смартфондар мен планшеттер арқылы білімді оқыту және меңгеру [Электрондық ресурс]. URL: https://www.academia.edu/12512765/Smart_learning_teaching_and_learning_with_ смартфондар мен планшеттер_в_пост_компульсор_құрылым (қол жеткізілген күні: 21.08.2021).

15. Мурай к, Хаяши Ю, Стоун л.с., Инокучи с. борттағы интеллектуалды білімге қатысатын көпір ресурстық топтарының жұмыс тиімділігін негізгі бағалау: бақылау моделі // Кобе университетінің Теңіз ғылымдары факультетінің шолуы. 2006. 3 Том. 77-83 Б.

16. Скотт к. Бенламри р. интеллектуалды оқу кеңістігіне арналған контекстке тәуелді қызметтер / / IEEE Transactions on Learning Technologies. 2010. Том. 3. Iss. 3. 214-227 ББ.

17. Сайкс э. р. мобильді есептеудің жаңа әдістері: смартфондардан интеллектуалды білімге дейін / / технологиялық тенденциялар: оқуды жақсарту үшін зерттеулер мен тәжірибелерді біріктіру. 2014. 58 Том. № 3. 26-37 ББ.

18. Чжу з. т., Хэ Б. зияткерлік білім: білім беруді ақпараттандырудың жаңа шегі / / электрондық білім беру саласындағы зерттеулер. 2012.№ 12. 1-13 бет.

19. Чжу з. т., Шен Д. М. оқыту аналитикасы: зияткерлік білім берудің ғылыми күші / / электрондық білім беру саласындағы зерттеулер. 2013.№ 5. 5-12 бет.

20. https://ust.kz/word/smart_oqyty_bilim_beryding_janga_paradigmasy-2594

21. https://bkokdi.kz/ru/b2/326-conf.html

ӘӨЖ 82-313.3

ТАЛАСБЕК ӘСЕМҚҰЛОВ ПРОЗАСЫНДАҒЫ МИФОЛОГИЯ

Курбанов А.С. – студент

Ғылыми жетекші: Сапарбаева Қ. – ф.ғ.к., аға оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті

Резюме

В статье рассказывается о жизни и творчестве Таласбека Асемкулова, а также о мифологических мотивах в его прозе

Summary

The article tells about the life and work of Talasbek Asemkulov, as well as about mythological motifs in his prose

«Біздің гуманизміміз – көргенінде қисап жоқ кәрі гуманизм. Осы ұзаққа созылған тарихи тағдыр барысында біздің бабаларымыз қашанда адамшылық, мейірім, аяушылық жағында болыпты. Дүниені әлденеше рет алақанымызға сыйғызыппыз. Алайда бойымызда, жүрегімізде қаулаған ар менен ұяттың, ожданның өрті алақанымызға сыйып тұрған сол әлсіз тіршілікке, сол әлсіз дүниеге қиянат жасауға жібермепті»,- деп Таласбек аға Әсемқұлов өзінің күнделігінде қалдырған екен [1].

Қазақтың күй өнерінің толық жетіліп дамуына тікелей ықпал еткен, жазушы, этнограф, күйші Таласбек Әсемқұловтың жеке өмір жолы нағашы атасының тәрбиесінде басталды. Таласбек 1955 жылы, тамыз айының 1-ші жұлдызында Семей облысына қарасты Таңсық теміржол станциясында дүниеге келеді. Көп ұзамай Таласбекті нағашы атасы өз ауылына алып кетіп, өзінің білімімен тәрбиелеп, оқытады. Жас Таласбекті ауылдағы күй тартыстарға жиі алып барады. Осыдан кейін болашақ жазушы,күйші Таласбекте ерекше дарын иесі болып жетіле бастайды. Өз бетінше домбырада түрлі күй тартып, атасы Жүнісбайдың көз қуанышына айналады. Уақыт өте келе Таласбек мықты күйші, композитор болып елге танылады. Байжігіттің күйлерін қайтадан жаңғыртады. Таласбек Әсемқұлов авторлығымен шыққан бірнеше күйі бізге мәлім, олар: «Азапкер», «Аққозым», «Тәттімбет сері», «Жеңеше» т.б. Таласбек Әсемқұлов жоғары оқу орынына түсуді көздейді. Оның арманын орындауға Мұхтар Мағауиннің тікелей көмегі тиіп, Абай атындағы ҚазҰПУ-ға «Қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығы бойынша оқуға түседі [2].

Болашақ жазушы жоғары оқу орнын бітіргеннен кейін әскері борышын өтеуге кетеді.Әскери борышын өтеген соң Ықылас Дүкенұлы атындағы Ұлт аспаптар музейінде қызмет атқарады. Содан кейін Құрманғазы атындағы Алматы мемлекеттік консерваториясы фольклор кабинетінің меңгерушісі, «Жазушы» журналында редактор қызметін атқарады. 1973 жылы "Байжігіттің күйлері" атты жеке шығармасын бүкілодақтық «Мелодия» фирмасының үлкен дискісі шықты. Сонымен қатар, «Мәңгілік сарын» антологиясы 14-ке жуық шығарманы, «Қазақ мың күйі» антологиясына 30-дан күйі қосылды. 2010 жылы Парижде «Тәттімбет мұрасы» компакт-дискісі, ал 2015 жылы 73 күйден тұратын «Талтус» CD - альбомы шығарылды. Таласбек Әсемқұлов 1982 жылы «Сазген» ансамблі құрамында Югославияға гастрольдік сапармен барды, 2004 жылы Францияға барып, дүниежүзілік музыкалық мәдениет фестиваліне қатысты.

Күйші, жазушы, зерттеуші, сыншы, киносыншы - Таласбек Әсемқұлов әдебиет, музыка, бейнелеу, кино, дәстүрлі өнер, тарих, этнография, мифология ол өз саласында ерекше терең және мазмұнды жұмыстар қалдырды. Жазушы оқыған Айғыз ауылындағы орта мектебінде жазушы үшін бұрыш ашылды. Ал 1980 жылы туған осы мектептің түлектері үздік оқушыларға Таласбек Әсемқұлов атындағы стипендия табысталды .

Жазушы ең алдымен өз халқының баласы.Сол үшін де ол алдымен өзі туып өскен халқының тағдырына көз жіберіп, сол туралы өзінің көркем туындыларын жаза бастайды. Жазушы хикаяттары мен прозасының басым көпшілігі қазақ халқының ерте дәуірде қалыптасқан «күй» өнері тұлғаларына арнағанын бірі

білсе,бірі білмейтіні анық. Таласбек Әсемқұлов өзінің «Талтүс» деп аталатын романында, оның ішінде «Тәттімбет сері» шығармасында Байжігіт,Тәттімбет күйшілер туралы сөз етеді. Солардың кезінде дамыған күйлерді зерттеп,одан әрі жаңғыртуды көздейді.Қазақ халқына күй өнеріннің жаңашылдық дәстүрін алып кіреді.

Таласбектің қазақ тілінде жарық көрген көркем шығармалары «Болмашы әңгіме», «Кәрі күйші» әңгімесі, сонымен қатар үлкен көлемді «Талтүс» романы, мифологияға негізделіп жазылған «Бекторының қазынасы» хикаяттары оқырманның назарын елең еткізетіні анық. Осы мифологияға байланысты жазылған «Бекторының қазынасы» атты әңгімесі туралы қоғамда әр түрлі ойлар жүріп жатады. Шын мәнісінде Бекторы деген кім? Ол шын өмірде бар ма? Деген түрлі сұрақтар жасөспірім балалардың ойында болса керек. Өйткені бұрынна келе жатқан қазақтың мифологиясында Бекторыны жып пері деп көрсетсе, кейбір оқырмандар оны періштеге теңеп жатады. «Бекторының қазынасы» әңгімесіндегі басты кейіпкерлер перінің қызы Бекторы мен қарапайым даяшы жігіт Қайырболды. Әңгіменің басы әжесінің Қайырболдыға жастық шағында айтқан ертегісі «Ер Төстік» туралы айтылады. Қайырболды Бекторыны жын пері, жауыз, зұлым адам ретінде емес, керісінше періште секілді, шын мұқтажға көмектесетін жан ретінде елестетеді. Қайырболды да тұрмыстан қажыған, алайда жан дүниесіндегі дауыс бәрібір Бекторы перінің құлағына жеткен. Діни мифтерге сүйенсек, «Бізді іздеген, шақырған адамға біз бармыз», «біздің есікті тақылдатып сұрағанға біздің есік ашық» сияқты періштелер мен перілердің уәдесі еске түседі. Оқиғаның келесі сюжетіде Қайырболдының даяшы болып жұмыс істейтіндігі баяндалады. Күндердің бір күнінде ресторанды отырғанда қарама-қарсы орында отырған үш сұлу қызға көзі түседі. Соңында қыздардың ақшасы жетпей тұрғанын көріп, Қайырболды оларға ақша беріп тұрады.Содан кейін перінің қызы Бекторымен кездеседі. Бекторы оған қолындағы жүзігін сыйлап кетеді. Уақыт өте келе алған жүзігін сатпақ болады. Әлемдік каталогтан іздестіріп бағалайды. Қайырболды мен Бекторы тағы сол ресторанда жолығады, өткенгідей жағдай қайталанады. Бекторы Қайырболдыны өз үйіне баруға шақырады.Қайырболды зәулім сарайдың ішіне кіріп, жүздеген адамдардың жүректерін көреді.Бекторы өзінің пері екенін айтып, оған қалағанындаай байлық беремін деп айтады. Қайырболды ең бай адам болады, Меркурийге зәулім сарай салдырып, бар байлығын сонда апарады. Банк счеттарында миллиондаған ақшалар жатқан болады. Алайды мұның бәрінің есебі жоқтай көрінеді.Бұл жердегі Меркурийге үй салу деген таза аңыз, яғни миф.Біраз уақыттан соң Қайырболды бәрін түсініп жетеді,өзінің періге алданып жүрегін сатқанына өкініш білдіреді [3].

Міне, қазақтың танымындағы пері, жын деген ұғымдар ешқашан өшкен емес, ата-бабамыз күлді баспа, түнде суға бар ма, шашты тастама, үйге жүгіріп кірме, түнде терезеге қарама деген сияқты көптеген ырым-тыйымдарының астарында адамзат ұмырымен қатар жүрген шайтан, періштелер мен пері әлемі барын айдан анық білген. Шығарма соңында суреткер өзінің көңілін паш етеді. Зұлымдықпен кешкен ұмырына мадақ айтады. Жаратқан мен барша жаратылысқа мол ризашылығын білдіреді. Әзиз жүрек мәңгі сарқылмайтын саф ұмырдың тосып

тұрғанын, жұпарлы ғұмырдың мінсіз үйлесімдігіне көңілі жібіп – түстей ғапыл ғұмырға сансыз шүкірлік айтып, дұға оқиды. Осымен Қайырболды байлыққа ұшпай, ақшасыз таза жүрекпен өмір сүру керектігін түсініп аңғарады да,бірден оянып болған нәрселердің барлығы түсі екенін көреді.

Әдебиеттер

1. https://martebe.kz/talas-bek-sem-lov-ty-miri-turaly-m-limet/
2. Әсемқұлов Т. Шығармалары. Т. 1. Күйшілік туралы романдар. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2016
3. Әсемқұлов Т. Шығармалары. Т. 2. Проза. Киноромандар. – Алматы, 2016
4. Әсемқұлов Т. «Бекторының қазынасы» // http://www.otuken.kz/

УДК: 821.161.1

РАБЛЕЗИАНСКИЙ ХРОНОТОП В ТВОРЧЕСТВЕ РУССКИХ ПИСАТЕЛЕЙ XIX ВЕКА

[1]Скачкова Ю., студентка 2-го курса

[1]Руководитель: ст. преподаватель Шмакова Е.С.

[1,2]Таразский региональный университет им. М.Х. Дулати

Тараз, Казахстан

Түйін

Бұл зерттеуде XIX ғасырдағы орыс жазушылары ф.м. Достоевский мен И. А. Гончаровтың шығармашылығындағы раблезиялық хронотоптың қатарын анықтауға тырысады. Раблезиялық хронотопты анықтау үшін "қылмыс пен жаза" және "Обломов" романдарын талдау раблезиялық хронотоп XIX ғасырдағы орыс жазушыларына тән деген қорытынды жасауға мүмкіндік берді. Бұл Ф.М. Достоевский мен И. А. Гончаровтың натуралистік мектеп аясында өз туындыларын жасауымен түсіндіріледі, оның негізгі идеясы жалған және жалған идеалдарсыз өмірді бейнелеу болды. Ол шамадан тыс гиперболизацияға қарамастан, Раблені бейнелеуге тырысты.

Summary

In this study, an attempt is made to determine the series of the Rabelaisian chronotope in the works of Russian writers of the XIX century F.M. Dostoevsky and I.A. Goncharov. The analysis of the novels "Crime and Punishment" and "Oblomov" for the identification of the Rabelaisian chronotope allowed us to conclude that the Rabelaisian chronotope is characteristic of Russian writers of the XIX century. This is explained by the fact that both F.M. Dostoevsky and I.A. Goncharov created their works within the framework of the naturalistic school, the main idea of which was to depict life without falseness and false ideals. This is what Rabelais sought to portray, despite excessive hyperbolization.

Под термином «хронотоп» принято понимать связь пространства и времени, которая определяет жанр литературного произведения. Базовые разновидности хронотопа выделил известный русский литературовед и культуролог М. М. Бахтин. Ему принадлежит и труд под названием «Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике» [1], который станет основой для данной исследовательской статьи.

В своем труде Бахтин выделяет рыцарский хронотоп, идиллический и т.д., среди них и раблезианский, которому посвящена отдельная глава. М.М. Бахтин

вводит понятие «раблезианский хронотоп», исследуя творчество Франсуа Рабле – выдающегося представителя эпохи Возрождения.

В своём исследовании М.М. Бахтин выделяет следующие характеристики раблезианского хронотопа:

• Одна из первых — категория реального пространственно-временного роста: хорошее в раблезианском хронотопе растёт, расширяется, увеличивается в размерах, в то время как всё плохое и негативное, наоборот, уменьшается и искореняется вовсе. Бахтин приходит к выводу, что эта закономерность в принципе и входит «в тот пафос пространственных и временных далей и просторов, который так характерен для Рабле и других представителей эпохи Ренессанс» [1, с. 3].

• В исследовании отмечается, что пафос играет в произведении огромную роль - он как бы противопоставляется средневековью и «выступает» против него. Этот пафос в хронотопе выполняет две задачи: первая – очищение мира от навязанных католицизмом правил, стереотипов и антифизиса. Вторая же задача заключается в генерации адекватного мира, противопоставленного тому, который так стремится изменить Рабле.

• Обращается внимание на разрешение второй задачи у Рабле: происходит это путём упора на античность, где вещественная связь соотносилась с природой этих вещей, а фальшивая условность была чуждой, нереальной. А разрешение первой, отрицательной задачи, в частности, происходит за счёт раблезианского смеха, который рушит устоявшиеся идеальные связи и «раскрывает грубое непосредственное соседство того, что люди разъединяют фарисейской ложью» [1, с. 4].

Раблезианский хронотоп по Бахтину состоит из определенных рядов. Представим эти ряды в форме схемы:

Все эти ряды пересекаются друг с другом; их развитие и пересечения позволяют Рабле сближать или разъединять все, что ему нужно (к примеру, псалмы Давида переплетаются с рядами еды, питья и испражнений,

происхождение географической местности стоит в ряде испражнений). На этих рядах и строится практически весь роман Франсуа Рабле «Гаргантюа и Пантагрюэль» [1, с. 5].

В настоящей статье предпринимается попытка определить раблезианский хронотоп в творчестве русских писателей XIX века: И. А. Гончарова и Ф.М. Достоевского. Оба писателя являются представителями русской натуральной школы, которая, в свою очередь, является начальным этапом развития критического реализма. Сами приверженцы этого направления уверяли, что идут вслед за Гоголем и стремятся отражать жизнь такой, какая она есть, без фальши и ложных идеалов. М. Бахтин подчёркивает, что стремление к правдоподобности, натуральности характерно и для Рабле, и его гиперболизация выступает основным приёмом этого стремления [2, с. 101].

В качестве материала для выявления и анализа раблезианского хронотопа выбраны роман И.А. Гончарова «Обломов» и роман Ф.М. Достоевского «Преступление и наказание» [3, 4]. Выявленные в романах ряды раблезианского хронотопа представлены в таблице 1:

Ряды человеческого тела в анатомическом и физиологическом разрезе	«…Желудок почти не варит, под ложечкой тяжесть, изжога замучила, дыханье тяжело… — говорил Обломов с жалкой миной».
Ряды человеческой одежды	«Он с наслаждением, медленно вытянул ноги, отчего панталоны его засучились немного вверх, но он и не замечал этого маленького беспорядка». «Одет он был в покойный фрак, отворявшийся широко и удобно, как ворота, почти от одного прикосновения. Белье на нем так и блистало белизной, как будто под стать лысине. На указательном пальце правой руки надет был большой, массивный перстень с каким-то темным камнем».
Ряды еды	«…– Пищи мясной и вообще животной избегайте, мучнистой и студенистой тоже. Можете кушать легкий бульон, зелень; только берегитесь: теперь холера почти везде бродит, так надо осторожнее…». «Илья Ильич кушал аппетитно и много, как в Обломовке, ходил и работал лениво и мало, тоже как в Обломовке. Он, несмотря на нарастающие лета, беспечно пил вино, смородиновую водку и еще беспечнее и подолгу спал после обеда».
Ряды питья и пьянства	«Слуга старого времени удерживал бывало барина от расточительности и невоздержания, а Захар сам любил выпить с приятелями на барский счет». «Водка, пиво и вино, кофе, с немногими и редкими исключениями, потом все жирное, мясное, пряное было ему запрещено, а вместо этого предписано ежедневное движение и умеренный сон только ночью».
Половые ряды (совокупление)	–
Ряды смерти	«На ближайшем кладбище под скромной урной покоится тело его между кустов, в затишье. Ветви сирени, посаженные дружеской рукой, дремлют над могилой, да безмятежно пахнет полынь».
Ряды испражнений	–

Таким образом, были выявлены ряды раблезианского хронотопа в романе И.А. Гончарова «Обломов». Анализ выявленных рядов позволяет констатировать тот факт, что И.А. Гончаров в их использовании был более интелегентен, нежели Рабле: ряды человеческого тела и смерти выражены в его произведении не так ярко, «мелькают» практически единично (если сравнивать с рядами одежды, например), а половые ряды и ряды испражнений отсутствуют вовсе.

Рассмотрим ещё одного представителя натуральной школы – Ф.М. Достоевского на предмет выявления в его романе «Преступление и наказание» раблезианского хронотопа, сконцентрированных в таблице 2:

Ряды человеческого тела в анатомическом и физиологическом разрезе	«На ее тонкой и длинной шее, похожей на куриную ногу, было наверчено какое-то фланелевое тряпье…». «Это был человек лет уже за пятьдесят, среднего роста и плотного сложения, с проседью и с большою лысиной, с отекшим от постоянного пьянства желтым, даже зеленоватым лицом и с припухшими веками, из-за которых сияли крошечные, как щелочки, но одушевленные красноватые глазки». «Лицо было выбрито, по-чиновничьи, но давно уже, так что уже густо начала выступать сизая щетина»
Ряды человеческой одежды	«Шляпа эта была высокая, круглая, циммермановская, но вся уже изношенная, совсем рыжая, вся в дырах и пятнах, без полей и самым безобразнейшим углом заломившаяся на сторону». «Он был в поддевке и в страшно засаленном чёрном атласном жилете, без галстука, а всё лицо его было как будто смазано маслом, точно железный замок».
Ряды еды	«Стояли крошеные огурцы, черные сухари и резанная кусочками рыба; всё это очень дурно пахло». «Пришел я в первый день поутру со службы, смотрю: Катерина Ивановна два блюда сготовила, суп и солонину под хреном, о чём и понятия до сих пор не имелось»
Ряды питья и пьянства	«Кофеем меня перед службой поят, сливки кипятят!». «Он был хмелен, но говорил речисто и бойко, изредка только местами сбиваясь немного и затягивая речь» «Войдя в харчевню, он выпил рюмку водки и съел с какою-то начинкою пирог».
Половые ряды (совокупление)	–
Ряды смерти	«Несколько парней, тоже красных и пьяных, схватывают что попало — кнуты, палки, оглоблю, и бегут к издыхающей кобыленке. Миколка становится сбоку и начинает бить ломом зря по спине. Кляча протягивает морду, тяжело вздыхает и умирает». «Но бедный мальчик уже не помнит себя. С криком пробивается он сквозь толпу к савраске, обхватывает ее мертвую, окровавленную морду и целует ее, целует ее в глаза, в губы…» «Он отступил, дал упасть и тотчас же нагнулся к ее лицу; она была уже мертвая. Глаза были вытаращены, как будто хотели выпрыгнуть, а лоб и всё лицо были сморщены и искажены судорогой»

Ряды испражнений	–

В романе Ф.М. Достоевского «Преступление и наказание» особенно ярко выделяются ряды одежды, затем анатомические ряды, и, наконец, ряды пьянства. В отличие от романа «Обломов», реалистично и во всех подробностях описывается смерть, что так свойственно раблезианскому хронотопу.

Вывод. Анализ рядов и приведённых к ним примеров (коими ни в коем случае не ограничиваются сами ряды в исследуемых романах) показывает, что русские писатели XIX века, хоть и придерживались канонов натурализма и его концепции, но в своём творчестве (мы говорим о конкретных произведениях) избегали непристойных рядов (рядов полового сношения и испражнений), а ряды человеческого тела в романах не выходят за рамки приличия.

В связи с этим можно отметить, что раблезианский хронотоп характерен для творчества русских писателей XIX века. Между ним и натуральной школой можно провести параллель – Франсуа Рабле по сути является зарубежным писателем-натуралистом. Отсюда следует, что «отец» исследуемого нами хронотопа, оставил предпосылки для зарождения (появления) натуральной школы, хотя, как мы знаем, натурализм как литературное направление возник значительно позже.

Литературы

1. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. — М.: Худож. лит., 1975. — С.234-407.

2. Винокурцева Ю. О. Противоречия и крайности русской реальной критики в оценке литературной позиции И.А. Гончарова //Вестник Костромского государственного университета. – 2020. – Т. 26. – №. 4. – С. 100-106.

3. Гончаров, И. А. Обломов / И. А. Гончаров. — Москва: Издательство Юрайт, 2022. — 397 с. — (Памятники литературы). — ISBN 978-5-534-12177-3.

4. Достоевский, Ф. М. Преступление и наказание / Ф. М. Достоевский. — Москва: Издательство Юрайт, 2022. — 408 с. — (Памятники литературы). — ISBN 978-5-534-12158-2.

5. Проскурина Ю. М. Традиции натуральной школы в литературе 1860—начала 1880-х годов //Дергачевские чтения-2002.—Екатеринбург, 2004. – 2004. – №. 6. – С. 146-151.

УДК 101.1: 101.9

О НАЧАЛАХ ФИЛОСОФСТВОВАНИЯ В СОЗИДАНИИ ЛИЧНОСТИ

Ибрагимова З.З., доцент

Казанский (Приволжский) федеральный университет, Казань, Российская федерация

Лю Сюечжэнь, аспирант

Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, Москва, Российская федерация

Ли Юйчун, магистрант

Казанский (Приволжский) федеральный университет, Казань, Российская федерация

Резюме

В статье предпринимается попытка анализа форм философской практики как способов созидания мировоззренческих форм личности студента. Именно органическое соединение в философии как изучаемой дисциплине мировоззренческого (базисного) и научного компонентов открывает возможность трактовать саму методику преподавания философии как устойчивую систему способов, приёмов, создающих уникальную познавательную ситуацию для

обучающихся. Традиционный смысл методики отвечает целям философского познания, поскольку ее логический статус исторически вызван к жизни существованием самой философии.

Summary

The article makes an attempt to analyze the forms of philosophical practice as ways of creating worldview forms of a student's personality. It is the organic connection of worldview (basic) and scientific components in philosophy as a studied discipline that opens up the possibility to treat the very methodology of teaching philosophy as a sustainable system of ways, techniques, creating a unique cognitive situation for students. The traditional sense of methodology meets the goals of philosophical cognition because its logical status is historically caused by the existence of philosophy itself.

Знакомство с философией в пространстве культуры начинается с идущего от Аристотеля объяснения происхождения философии из сомнения и удивления, но оно необходимо дополняется еще одним источником, который «реже узнается и труднее признается как начало философствования» [3, с.277-294]. Это есть страдание, породившее свои основные исторические формы, как буддизм, Ветхозаветная книга Иова, русская философия, марксизм. Словом, высокие, абстрактно-теоретические смыслы, категории рождаются в недрах самой жизни в эмоциональных формах. Искусство мышления, мудрость возникают из обычных человеческих чувствований и лишь на определённом этапе истории трансформируются в абстрактные истины.

Методика обладает не свойственным ей, на первый взгляд, потенциалом: она помогает личности последовательно разрешать мировоззренческие вопросы. В конечном счёте, личность мыслится, прежде всего, в контексте ее жизненных условий, где вечны добро и зло, грех и незнание, судьба и счастье и т.д. Речь идет не о том, какая разновидность источников философии является сегодня определяющей, а о том, что личность возможна лишь при условии и удивления, и сомнения, и страдания. Всё это - составляющая «всегда будущего» человека - «известная задача человеческого предназначения - исполниться в качестве человека» [2] решается человеком на протяжении всей жизни. Но занятие философией, как правило, сопряжено с образовательными усилиями человека, именно это налагает на нее фундаментальный смысл. Вышеизложенное составляет сущность гуманистического аспекта обучения философии. Он проявляется в том, что методика - это инструментарий обучения, но он выводит преподавателя и студентов на качественно новые эвристически-мировоззренческие позиции.

Тенденции в преподавании философии

В процессе преподавания философии эти тенденции являются реальными проблемами, к разрешению которых стремится преподаватель. Кратко обозначив, в дальнейшем мы рассмотрим их подробнее в реальном содержании и опыте учебной деятельности. Мы полагаем, что именно эти противоречивые и даже негативные моменты, встречающиеся в опыте обучения философии, есть реальные источники значительных новаций в философии и, в целом, в системе культуры. Ведь философия и определяется часто как квинтэссенция эпохи.

Предлагаемые ниже некоторые тенденции расположены по степени значимости и отражают последовательность перехода объективного содержания в субъективное.

1. Появление перед начинающим знакомство с дисциплиной дилеммыфилософии: как мировоззренческого компонента (традиции и искусствамышления) и научного компонента. Философия в своей эволюциирождается из первого, но в практике преподавания, реализации учебныхпрограмм у студентов формируется иллюзия философии лишь как науки.Со временем это так называемое противоречие становится преодолимым,поскольку преподаватель методично «разрушая» один миф, предлагаетстудентам другое видение.

2. Эти методологические поиски стихийно формируют другую проблему самоценности философии и её антиутилитарного характера. Но, как замечено: «Философия не помогает. Платон не мог помочь грекам, он не предотвратил их гибель, более того, косвенным образом содействовал этой гибели… Постоянная задача философствования такова: стать подлинным человеком посредством бытия; или что то же самое, стать самим собой» [4, с. 501]. Цели наличного бытия предельно конкретны и прямо не связаны с мышлением, как таковым, возможно за исключением психологического знания. Господство сциентизма, идеализация материальных и чувственных начал, имеющих место в социуме, сформировали две крайние позиции. Одна заключается в частичном признании «права» философии определять судьбы культуры, другая - в негативизме, граничащем на практике с невежеством. Последняя базируется именно на факторе «бесполезности». Но «все отрицания философии исходят из того, что ей чуждо; - либо из твердого содержания веры, для которого философия может быть опасна, либо из целей наличного бытия, для которых философия бесполезна, либо из нигилизма, отвергающего как не имеющее ценности все, в том числе и философию» [4, с. 501].

3. Фактор времени. Осуществление учебных программ неуклонно усложняется из-за последовательного сокращения времени, отпущенного на преподавание. Усвоение фундаментального знания, каковым является в истории культуры философия, приобретает всё более частный, прикладной характер. Увы, это типичная ситуация для современного университета классического типа.

Одной из причин сложности в усвоении философского знания является иллюзия доступности и быстроты подготовки к занятиям. Мировоззренческие и научные аспекты философского знания требуют последовательного и систематического обращения к литературе. Пока преимущества информатизации воспринимаются студентами буквально: как оперативный и механический доступ к литературе. Как показывает практика, в таких случаях реализуются, в первую очередь, лишь потребности в информации, но не в критическом осмыслении, интерпретации и обобщении её.

4. Образовательный уровень студенчества характеризуется неоднородностью. Это устойчивая тенденция в преподавании философии наблюдается с начала XX века. Тому есть объективные исторические причины. Но современная неоднородность познавательных и, вообще, интеллектуальных возможностей

потрясает воображение. Во многом эта тенденция - разрушительна, и связана она с катастрофической ориентацией общества на материальные стимулы жизнедеятельности. К сожалению, мыслящие студенты всегда рискуют остаться в «проигрыше», поскольку рамки занятий ориентированы на понимание большинством сути излагаемых тем.

5. Среди немногих задач, существующих в преподавании, можно указать формирование навыка мышления над вопросами и поиск способов обобщения положений. Это чрезвычайно редкий, уникальный дар, но его можно и взрастить. Если на первых занятиях этот навык почти отсутствует, то завершение учебной проблемы связано с более оптимистическими настроениями. Один из значимых путей обретения дара критического мышления связан с опытом говорения, с «сознания вслух, от которого человек не может отказаться» [2].

6. Личность преподавателя является для студента воплощением персонифицированной философии (экзистенциальный персонализм). Несмотря на общезначимое содержание знаний преподавателя, его личностная позиция - первый реальный стимул для приближения к философии, либо, увы, к отторжению ее. Личность так значима потому, что она - не просто транслятор абстрактно-теоретических знаний, а индивидуальный способ существования философии в её мировоззренческих истинах и интуициях. Ей можно *верить*, но и неверить, но она существует как начало философии в духовной эволюции студента. Во взаимном философствовании преподавателя и студентов прослеживается соединение общезначимого и личностного. Лишь собственная позиция собеседника дает возможность отчасти понять, отчасти поверить в истинность излагаемых положений. Так в диалоге и монологе, некоторой интриге определяется диалектика распредмечивания и опредмечивания философских смыслов.

7. Почти обречена на вечную «злую» судьбу проблема точности в философии. В обыденном сознании студентов живет «фантом неточности» вообще всех гуманитарных дисциплин. Тем самым создаются благоприятные условия для успокоения собственной интеллектуальной деятельности. Всё, что противоречит критериям рациональной (научной, в данном случае) точности, отбрасывается или со скукой на лице, или с негодованием. В то время как сама история философии уже сформировала традиционные критерии точности мышления. В философии это приобретает значение ясности, последовательности и сколько угодно противоречивости, т.е. сомнения, дающего импульс к осмыслению. Бахтин М.М. определяет «предел точности» в естественных науках как идентификация (а=а). В гуманитарных науках точность означает преодоление чуждости чужого без превращения его в чисто свое. Это происходит во многом благодаря специфике слова, направленного в своем смысловом пространстве в безграничное прошлое и безграничное будущее» [1]. В свою очередь, возникает проблема интерпретации слова, которую нельзя свести к отношению тождества а=а (за исключением формальной логики). Нелишне заметить, что эзотерическая природа философии вообще никак не связана с такого рода точностью. Философское мышление и реальность не могут быть полноценно понятыми только в критериях

естественнонаучной рациональности. Преподавание философии на другом языке, в частности на татарском языке, лишь усиливает данную специфику точности, поскольку при переводе одновременно обогащается смысловая картина и нескольконарушается уже известный путь объяснения.

8. По-прежнему практика философских занятий тяготеет к критическому и компилятивному жанрам. Знакомство с философией для многих начинается и заканчивается конспектом лекций и учебным пособием. Возможно, это свидетельствует о разных факторах обучения, но это реальность. Философские тексты как самое очевидное бытие философии должны быть частью курса философии, а не приятным исключением. Их колоссальная сложность может успешно преодолеваться студентами при систематической и последовательной обращённости к источникам («большое видится на расстоянии»).

Литература:

1. Бахтин М.М. К методологии гуманитарных наук / М.М. Бахтин. Эстетика словесного творчества. Изд. 2-е. - М., 1986.[Электронный ресурс]. URL: https://psylib.org.ua/books/_bahtm01.htm (Дата обращения 22.11.22).
2. Мамардашвили М.К. Философия – это сознание вслух // Как я понимаю философию [Электронный ресурс]. URL: https://imwerden.de/pdf/mamardashvili_kak_ya_ponimayu_filosofiyu_1992__ocr.pdf (Дата обращения 22.11.22).
3. Мацейна А. Происхождение философии из страдания// Историко-философский ежегодник. – М.: Наука, 1994. - С. 277-294.
4. Ясперс К. Смысл и назначение истории.- М., 1994. [Электронный ресурс]. URL: https://www.litmir.me/br/?b=592950&p=170 (Дата обращения 22.11.22).

ӘӨЖ

ТАБИҒАТПЕН ҮНДЕСКЕН ҚАДЫР МЫРЗАЛИЕВ

Жорабек Ж.Б - М1701-11 оқу тобының магистранты
Ғылыми жетекшісі: Мыңбаева А. – PhD доктор.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

Данная статья посвящена теме природы в казахской литературе. Наряду с работами Мырзалиева обсуждался вопрос этноэкологии в его работах.

summary

This article is devoted to the theme of nature in Kazakh literature. Along with the works of Myrzaliev, the issue of ethnoecology was discussed in his works.

Ақын саналы ғұмырын туған халқына арнаған, өзінің перзенттік тұрғыдағы адал махаббатымен, халқымыздың келешек ғұмырына ғасырларға жетер қызмет етерлік шығармаларын қалдырған, лирикаларында халқының арын, намысын поэзияның көгінде ту еткен дарабоз ақынның біз үшін алар орны маңызды, теңдессіз құндылық саналады. Ақынның поэзиясының басқалардан ерекше етіп тұратын тұсы - оның тілінің, жазылу шеберлігінің мінсіздігіне деген талабында

ғана емес, сонымен қоса тақырыптың ауқымдылығы және талғамның жоғарлығында, философиялық ойлау деңгейінің асқақтығында. Ақын не жазса да, оны алдымен зерттеп алған, өзі қозғағысы келген тақырыпты жан – жақты зерделеп, барлық мәселенің жай жапсарын анықтай отырып, жазуға кіріскен. Оның жазу тілі тек ұйқас қуалау емес, бұл ақынға жат нәрсе. Міне, осы себептен Қадыр туындыларын басқаның өңдеп жазғанына келмейтіндігі осыдан келіп шығады. Әдебиетке ақын екі мақсатты ұстап келеді: бірі – өзінен бұрын ешкім айтпағанды айту, екіншісі – өзге секілді емес, өз дегенімен айту. Осы екі мақсат жүзеге асқан жағдайда нағыз әдебиет туындысы дүниеге келеді. Яғни, шығармашылықтың екі ұстанар принципі осы, мазмұн тұрғысынан алғаанда жаңалық енгізу, пішін тұрғысынан алғанда жаңа өнер ашу. Соңғы отыз жылда қазақ поэзиясындағы шынайы талант иелері арасындағы бірегейі осы Қадыр Мырзалиев.

Ақынның лирикасымен танысқанда жан- жақты қамтылған ерекшелікті байқаймыз. Өлеңдерін саралап салыстырып отырған адам ақынның шығармаларының қарапайымнан күрделіге қарай дами отыра өзгеретіндігін байқайды. Қадыр Мырзалиевтің алғашқы өлеңдеріне арқау болған тақырып балаларға арналғанын білеміз, дегенмен де көптеген маңызды деген сұрақтарды қамти отырып бағалауымен ерекшеленеді. Осыдан кейінгі маңызды тақырып Отанмен байланысты, туып – өскен жеріне байланысты. Алпысыншы, жетпісінші жылдардағы ақын поэзиясының тақырыбы – «Ана» болды. Өз дәуірінің тынысынан кем қалмай ана тақырыбында жазылған өлеңдері көпшіліктің сүйіспеншілігіне оранып алға жылжыды. Әрине бұл жылдары өзекті саналған бұл тақырып көптеген ақынға тән болды, алайда Қадыр басқалар айтқаннан өзгеше ойлай білді, әр жазған өлеңіне жан бітіре алды.

Жетпісінші жылдары жазған «экология» тақырыбы сол заманның өзекті мәселесіне айналды. Қадырдың осы тақырыпта қалам тартқан туындыларын басқа ақын туындыларымен салыстыра зерттей отырып қарағанда аңғаратын жайт, ол ақын бұл мәселені, бұл тақырыпты толығымен өзіне меншіктеді деуге болады. Ақын табиғат сыр шерткенде оның әрбір детальдарын көркемдеп нақты әрі шынайы жеткізеді. Оны біз мына өлеңдеріне мысал келтіре отырып дәлелдей аламыз: «Екі көктем», « Көктем құдіреті», «Ақша қар», « Жаңбыр жауар алдында», «Ақ әлем», «Дауыл» және осылар секілді. Табиғаттың көріністерін нақышына сала отырып суреттегенде сананы оятар идеялар өріп шығады.

Қандай тақырыпта болсын қалам алмасын ол өлеңдерінде біз қарапайым көркем тілді, анық ойды, шынайы сезімді сеземіз. Ақын таланты ашыла түсіп дараланады.

Табиғаттың перзенті ол – адам. Солардың ішінде әрқайсысы табиғаттың керемет жаратылыстарын көріп, табиғат ананың әсем әуенін таңдана сезіне білмейді. Осындай қасиет ақын бойынан табылады, өйткені ол табиғаттан шабыт алады, өзгеше шабытқа ие болып айналасын мейірім шуаққа бөлейді. Қадыр Мырзалиев табиғаттың әр құбылысына балаша қуанатын, әр сұлулығынан қуат алатын ерекше жаратылған жан.

Кейінге жарық көрген шығармаларында ақын өзін алаңдатқанн жайттар туралы жазады. Бұл жырлар тек ақынды емес, өзгелерді де бей- жай калдырмайды. Десек те, табиғатқа деген көпшіліктің немқұрайлығына ақын қынжылады», - деген Әбіш Кекілбаевтің сөзін келтірсек болады. Шындығына келер болсақ, адам баласының ар – ұжданының тазалығын табиғаттың тазалығымен салғастыра суреттеу, екі ойдың мағынасын бір ұғымға сыйдыруды тек осы Қадыр Мырзалиевтен таба аламыз.

Ақынның «табиғат тазалығы адамның тазалығына себеп» деп келтіргені секілді, біздің ортақ үйімізді таза ұстамасақ ол адамда қандай тазалық болмақ, әрине тегіс халықты қаралау болмайды, дегенмен табиғаттың тазалығына әрбіріміздің жауапты екенімізді ұмытпаған жөн!

Ақын түсінігі бойынша, табиғат пен адам қатар тұрған егіз ұғым. Табиғат адам үшін өмір сүру ортасы ретінде ғана қажет болмауы керек, адам тбиғатқа толығымен тәуелді. Біз айналамызда болып жатқан жағымсыз көріністердің біздің өмірімізге әсерін жоққа шығара алмаймыз. Бұл көріністер көңілде мұң қалдырып, адам жүрегін жаралайды. Сондықтан ақын жүрегіндегі қасіретті сезінген, түсінген жөн. Біз осы әлем бір- бірімен тығыз байланыстан құралады, бірін- бірі толықтырып, жетілдіріп отырады десек тазалықты сақтауымыз керек. Жер бәрімізге тиесілі, сондықтан адамдардың жердің күтімін қолға алуын ақын өз өлеңдерінде жырлап, олардың жауапкершілігін оятуға күш салады.

«Қадыр не жырласа да, жануарлар туралы, құстар, әлемнің әр түкпіріндегі бізге белгісіз жәндіктерді сөз еткенде, оның жеткізбек ойы анық және айқын бола бастайды, бұл ақынның салыстыруды шебер қолдана білуінде деп білеміз», - академик Рабиға Сыздық пікір келтіреді.

Қазақ әдебиетінің бірегей көшбасшыларының бірі Ғабит Мүсірепов Қадырды әр барған сапарларына қосып бірге алып жүрген, ақынның әрбір оқыған өлеңдеріне қайта -қайта қолқа салып оқытуы бұл жай ғана еріккендіктен емес, бұл Қадырдың тұнып тұрған дарын иесі екендігінің айғағы. Ал, сөз өнерінің зергері, сыншысы Зейнолла Қабдолов былай дейді: «Япырмау! Мына ұлы далада расымен де қазақ халқының бір алуан мінез – құлқы осындай – ақ болсын», - деп тамсанғаны сол кезде ақ, Қадырдың өзін әбден мойындатқаны емес пе..

Ақиық ақын Мұқағали Мақатаев «Қош, Махаббат» атты кітабында Қадыр Мырзалиевті ақылы терең тапқыр, аз сөйлеп көп ойлайтын, өмірдің сынағына мойымайтын, халқының өнері мен дәстүріне құмарлықтың Қадырдың поэзиясы , оның поэзиясы тұтас бүтін... Ол – найзағайлы ақын!»,- деп келтіреді.

Қазақ халқының шығармалары, әсіресе табиғат сарынында жазылған өлеңдері табиғаттан сөз жүзінде болсын не ой жүзінде болсын ажырай алмайды. Табиғат тақырыбында жазылған көптеген өлеңдерді оқи отырып, біз ақынның лирикалық кейіпкерін жан – жақты танимыз, олардың ортаны қалай қабылдауын оның жан – дүниесін , көңіл – күйін қабылдау арқылы түсінеміз.

Ақынның көңіл – күйі әр кезде оның өзі өмір сүрген ортаның күйіне байланысты. Егер ол қуанса не қобалжыса оның бәрі өзінің лирикасынан көрініс табады. Әрбір лирикалық шығармадан ақынның қалай өмір сүргенін білуге болады. Лирикалық кейіпкер деп отырғанымыз, ол – ақынның өзі. Өз өлеңдерінде

Қадыр ақын адамзаттың санасы өссе деп армандайды, табиғат жайлы жанашырлар көбейсе дейді. Ол табиғаттың азып – тозғаны адамдардың іс – әрекетінің тигізген зардабынан туады деп қайталауды жалықпаған. Өлеңдеріндегі лирикалық кейіпкер бейнесі көбінесе үлкен істе күрескер ретінде бейнеленген.

Қорытындылай келгенде, қазақ поэзиясы – кең жайылған әдебиеттің басқа тектеріне қарағанда бай саласы. Әлем әдебиетінің кез – келген жанр поэзиясын алып қарайтын болсақ, ондағы басты айтылған мәселе – табиғат тақырыбы. Табиғат пен адам көптеген шығарманың басты арқауы саналады десек қате айтқандық емес. Лирикада, құпиялық, жыл мезгілдері, ғажайып сырларға толы табиғаттың сұлулығы осы табиғат лирикасын қалыптастырды. Қазақ әдебиетінде Қадыр Мырзалиев табиғат тақырыбына ерекше көңіл бөлген, оның әрбір детальдарын нысанаға алған. Кез – келген ақын табиғатты тек жырлап қоя салмай, оның сұлулығына тамсанып, сол сұлулықпен сырласып, қуанышын бөлісіп отырған. Жалпы айтып өткенімдей, қазақ халқының шығармалары табиғатпен етене жақын. Табиғаттан сөз жүзінде не ой жүзінде болсын алыстап ажырап кете алмайды. Қадырдың табиғат жайлы өлеңдерін оқығанда оның лирикалық кейіпкерінің мінезі, қабылдауы ақынның көңіл – күйімен, жан – дүниесімен байланысты. Табиғатты жырлау дәстүрі халық ауыз әдебиетінен қол үзбейді. Ол - мәңгілік ажырамас тақырып.

Әдебиеттер

1. Қ. Мырзалиев Алақан. Үш томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 1989 ж.
2. Қ. Мырзалиев Көкейкесті. – Алматы: Атамұра, 2003 ж.
3. Қ. Мырзалиев Қорамсақ. Үш томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 1989 ж.

ОӘЖ:37.013.42

ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ БУЛЛИНГ ЖӘНЕ КИБЕРБУЛЛИНГ МӘСЕЛЕСІНЕ КӨЗҚАРАСТАР

Мырзапеисова М.

- Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, «Әдеуметтік педагогика» мамандығының 1-курс докторанты, Астана қ., Қазақстан.

Атемова Қ.Т.

-п.ғ.д., Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, «Педагогика» кафедрасының профессоры, Астана қ., Қазақстан

Резюме

В статье, на основе научных данных, разъясняются распространенные в современном обществе понятия буллинг и кибербуллинг среди подростков. Представлены сведения, сформулированные на основе научных исследований о его видах, причинах и факторах ее возникновения и особенностях.

Summary

The article explains the concepts of bullying and cyberbullying among teenagers, which are common in today's society, based on scientific data. Information formulated on the basis of scientific research about its types, causes and factors of its occurrence and features is presented.

Жасөспірімдер арасындағы буллинг мәселесі әлі күнге шешімін таппаған өзекті мәселелердің бірі болып келеді. Әсіресе агрессивті мінез-құлық көрінісі ретінде буллинг қазіргі жасөспірімдер арасында жиі кездесетін құбылыс. Сонымен қатар, әрбір үшінші жасөспірім оның қатысушысы. Бұл мәселе жасөспірімнің тұлға ретінде кемелденуіне кері әсерін тигізетіні сөзсіз. Соған қарамастан буллингтің алдын алуға деген кешенді іс-шараның жоқтығы және жүйелі зерттелмегендігі бұл мәселенің өзектілігін арттыра түспек.

Жасөспірімдік кезең барлық уақытта ең қиын өтпелі кезең болып табылатынын білеміз. Өйткені, бұл кезең тұлға дамуының конфликтті және қарама-қайшылықты кезеңі. Осы кезеңде жасөспірім ағзасында физикалық және психологиялық өзгерістер орын алып, жыныстық жетілу, тұлға ретінде қалыптасуы мектеп қабырғасында өтіп жатады. Жасөспірімнің білім алу кезеңінде кездесетін барлық тәжірибесі мен дүниетанымы оның тұлға болып қалыптасуына негіз болады.

Президент Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің 2020 жылғы Қазақстан халқына жасаған кезекті Жолдауында азаматтардың құқықтарын қорғау үшін жаңа шаралар қабылдау қажеттігін атап өтті. Онда, Мемлекет басшысы кәмелетке толмағандар арасында қорлаудың, оның ішінде интернет-ресурстар (кибербуллинг) арқылы таралу қаупін атап көрсеткен еді[1]. Өйткені, балалар - қауіпсіз ортада білім алуға, тәрбие алуға, дамуға құқылы. Ал, қазақстан мемлекетінің әлеуметтік саясатының басты міндеттерінің бірі-балалардың білім алуы үшін қолайлы жағдай жасау.

Елімізде мектептерде, отбасында, жергілікті ортада буллинг, зорлық-зомбылық, әлімжеттік көрсету, күш-жұмсау бар және оны жасыруға, балаларға қатысты ешқандай зорлық-зомбылықты ақтауға болмайды және кез-келген зорлық-зомбылық ескерілуі тиіс.

Жасөспірімдер мінез-құлық агрессиясын ауқымды түрде зерттеген және соған сай «Буллинг»-ұғымын алғаш егізген норвегиялық ғалым Д.Олвеус болды. Оның көзқарасы бойынша «Буллинг» - (ағылшын тілінде bully – қорқыту,) физикалық агрессияны, психологиялық қысым, қорқыту, қорлау, зорлық-зомбылық көрсету, айдап салу дегенді білдіреді. Жағымсыз іс-әрекеттер физикалық байланыс, сөздер немесе басқа да түрде болуы мүмкін, мысалы, жағымсыз бет әлпет немесе әдепсіз қимыл, болмаса буллингтің құрбанын топтан, оқшаулау әдейі шығарып тастауға ұмтылу[2,-9].

Қазіргі уақытта буллинг - бүкіл әлем мектептерінде таралған құбылыстардың бірі болып отыр.

Қазіргі таңда буллинг мәселесі Қазақстанда да өзекті мәселе ретінде тіркелген. ҚР ДСМ Қоғамдық денсаулық сақтау ұлттық орталығының 2020 жылы зерттеу мәліметтеріне сүйенсек, 11-15 жастағы әрбір бесінші қазақстандық жасөспірім ай сайын буллингтің құрбаны немесе қатысушысы болып табылады. Сонымен қатар, білім беру ұйымдарында зорлық-зомбылық пен кемсітушілікпен 5-10 сынып оқушыларының 66,2%-ы, олардың 63,6% -ы куәгер ретінде, 44,7% - ы зардап шеккен адам ретінде, ал 24,2% - ы зорлық-зомбылық іс-әрекеттерін жасағанын мойындаған. Көбінесе оқушылар (қатысушылардың 40,0% -ы) мазаққа ұшырап, оларды күлкі нысаны ретінде қабылдаған және заттарын бүлдірген. Оқушылар итеру, тепкілеу, аяқтан шалу, соққы сияқты қауіп-қатерге екі есе аз (21,4%) ұшыраған немесе оларға шабуыл жасалған. Ақша бопсалау жағдайлары туралы оқушылардың 9,8%-ы

хабарлаған. Сауалнамаға қатысқандардың 8,5%-ы өз атына жыныстық сипаттағы сөздер мен қысым көрсету туралы айтылғанын, ал 7,4%-ы басқаларына қатысты осындай әрекеттердің куәгерлері болғанын айтады. Әрбір алтыншы оқушы (15,5%) гендерлік белгісі, ұлттық және діни ұстанымы, нәсіліне қарай, киім немесе тұратын жеріне байланысты, сондай-ақ мүгедектігі бойынша кемсітушілік көзқарас әрекеттерге душар болса, әрбір үшінші оқушы (36,1%) осындай жағдайдың куәгері болған[3].

Білім беру мекемелеріндегі зорлық-зомбылықтың негізгі алғы шарттарының бірі – жасөспірімнің өз жеке басына құрметсіздікпен қарауы.

Білім беру ұйымдарында жасөспірімдер арасындағы буллинг әртүрлі сипатта көрініс береді: қорлау түрінде немесе жүйелі түрде кемсіту және айдап салу түрінде де көрінеді. Қорқыту физикалық және психологиялық, зорлық зомбылық әрекеттері мен жыныстық сипаттағы сөз айтуларда білдірілуі, айқын немесе айқын көрінбейтін гендерлік сипатқа бағытталған, материалдық пайдаға ұмтылу (бопсалау және заттар мен ақшаны тартып алу) сипатта көрінеді және буллингке тартылған жасөпірімге болашақ ересек өміріне де психологиялық өшпес жарақат қалдырады .

Қорқыту– жүйелі түрде жүретін агрессиялық іс-әрекет және ол түрлі формада кездеседі физикалық ашық қудалау, күш көрсету,тартып алу немесе психологиялық қысым, агрессия, түсінбеушіліктің жасырын түрі, қорқытудың жасырын түрлерін елемеу, бойкот жариялау, шеттету, әртүрлі айла-шарғы жасау, қасақана теріс пікір тарату және өсек айту, көре алмау және т.б. Жүйелі зорлық-зомбылық - қудалау немесе қорлау түрі ерекше қауіпті. Ол оқушы мен мұғалім арасында да кездесуі мүмкін.

Ұялы байланыс пен интернеттің таралуы және жасөспірімдердің әлеуметтік желілердегі белсенділігінің артуына байланысты коммуникациялық технологияларды қолдану арқылы қорлаудың жаңа түрі -кибербуллинг пайда болды. Сонымен буллингтің түрлеріне тоқталып сипаттама беріп өтсек:

Вербалды буллинг – бұл сөзбен қорлау, қорқыту және дәлелсіз ауыр сөздер көмегімен қорлау.

Физикалық буллинг - физикалық агрессивті үрей тудыру көмегімен физикалық қорқыту немесе буллинг сипаттамасы бірнеше рет қайталанатын соққылар, тепкі, аяқтан шалу, бұғаттау, итеру және қажетсіз немесе өрескел түрде жанасу.

Әлеуметтік психологиялық буллинг - психологиялық зорлық-зомбылық, адамның қадір-қасиетін кемсітуге, елемеуге, бас тартуға, бақылауға немесе әлеуметтік оқшаулауға бағытталған әдейі вербалдық және мінез-құлық әрекеттерінің жиынтығы. Психологиялық зорлық-зомбылық адамның өзін-өзі бағалауы мен өзін-өзі құрметтеуге нұқсан келтіретін, келемеждеу (лақап аттар беру), оны қоғамдастық тарапынан қабылдамайтынына сендіретін, оның жеке басын құнсыздандыратын, қарым-қатынастан бас тарту, топқа, ойынға, спорттық сабаққа немесе басқа да іс-шараға әдейі қатыстырмау, сондай-ақ қорлау, дөрекі және кемсітетін сөздер арқылы көрінуі мүмкін.

Экономикалық - бопсалау - физикалық күшпен жазалау, қандай да бір мәліметтерді жария ету, ақшаны, заттарды мәжбүрлеумен талап ету. Мұндай әрекеттер жәбірленушіге тек материалдық тұрғыдан ғана емес, сонымен қатар физикалық және моральдық зиян келтіреді.

Кибербуллинг- Кибер қорқыту біреуді әлеуметтік желілерде, электрондық пошта немесе хабарламалар арқылы қорлайтын сөздерді, жалған сөздерді және өсек-өтірік сөздерді пайдалана отырып айыптау болып табылады. Секс, нәсілшіл және басқа да ұқсас хабарламалар тікелей балаға бағытталмаған болса да, ол қауіпті атмосфераны туғызады. Кибербуллингтің зорлық-зомбылықтың басқа түрлерінен айырмашылығы, бұл ренжітушіге өзін аноним ретінде сақтауға және сол арқылы өз әрекеттері үшін жауапкершіліктен қашуға мүмкіндік береді[2,-10].

Психолог О.Л.Глазманның пікірінше, қорқытуға қатысушылардың жеке психологиялық ерекшеліктерін жақсы түсіну үшін олардың қандай психологиялық бейнені және қандай рөлдерді атқаратынын түсіну қажет [4].

Буллингке қатысушылардың психологиялық бейнесі туралы ғылымда мынадай деректер бар:

Агрессор /Буллер- өзін-өзі бағалауы төмен жасөспірім, ол басқаларды кемсіту есебінен көтерілуге тырысады; Қандай жолмен болса да көзге түсуге ұмтылады; Агрессивті, қатыгез, үстемдік пен манипуляцияға бейім; Отбасында және балалар мен ата-ана аралық қатынастарындағы қиындықтары бар. Агрессорлар жайсыз және толық емес отбасылардың балалары да, материалдық жағдайы жоғары отбасылардың балалары да болуы мүмкін.

Құрбан - көп жағдайда өзіне сенімсіз, гиперэмоционалдық, ренжігіш, тұйық, шешімін таба алмайтын, үрейлі балалар құрбандар болады. Олар өзін - өзі ақтауға бейім және күш көрсетуге лайықты деп санайды. Мұғалімдердің «жақсы көретін» немесе керісінше (ұнамсыз) қоғамдық топтардан тыс қалған балалар, кез-келген физикалық және психологиялық ерекшеліктері бар, интеллект деңгейі төмен және оқудағы қиындықтары бар балалар да қауіп-қатерге ұшырайды.

Бақылаушылар - қысым жағдайына тартылған жасөспірімдер мен балалар. Олар қорқытудың тағы да немесе жаңа құрбанға айналуына қарамастан зардап шегушіні қорғауға немесе кикілжіңге араласпай пассивті көзқарас ұстанады, сондай-ақ, бақылаушы белсенді түрде агрессорға қолдау көрсетіп соған да қосылуы мүмкін.

Қорғаушы- құрбанның жағында тұрған және оны агрессиядан қорғауға тырысатын қолдаушы жасөспірім[2,-11]

Жасөспірімдік кезең адам өмірінде дамудың ең қиын кезеңі. Дәл осы кезеңде жасөспірім биологиялық, физиологиялық, психикалық, жеке, әлеуметтік дамуының барлық негізгі белгілерінен өтеді. Осы тұста жасөспірім бойында құрбыларымен, мұғалімдерімен және ата-аналарымен тұлғаралық қарым-қатынасы, өзара әрекеттесуі, оқу әрекетіндегі өзгерістер орын алады.

Американдық невролог Л. Брайзендайнның зерттеуі бойынша жасөспірімде ересек өмірге қадам басуда жыныстық жетілу мен әлеуметтік өмірге бейімделу барысында үлкен қиындыққа тап болады. Ұлдар мен қыздар бұл кезеңді әртүрлі қиындықтарды бастан кешіреді.Ұлдарда бәсекелестік рухы дамиды, олар көшбасшылық үшін күресе бастайды, агрессия деңгейі, өзіне сенімділік, өзін-өзі растау және тәуелсіздікке жаны құмар болады.

Қыздар эмоцияға бейім болады және сыртқы түр олар үшін маңызды рөл ойнайды. Құрдастарымен қарым-қатынасы бірінші орынға шығады, қарым-қатынас пен жақын достық, қауесет тарату және бөлісуге деген ұмтылыс, сырлас досын

жоғалту, жанжалдасу т.б жалғыздық сезімін оятып стресске түсіруі мүмкін.Стресстен шығудың жолын іздеп жаңа байланыстар орната бастайды. Жасөспірімдердің бұл көріністері олардың эмоционалдылығын ескере отырып құбылмалылық жанжалды жағдайлардың туындауына және буллингке тартылуына алып келеді.

Ұлдар физикалық және жанама агрессия түріне бейім, ал жасөспірім қыздар ауызша агрессивті болады, күдік, ашуланшақтық, негативизм және дұшпандық орын алады. Олар өздерінің агрессиясын жасырын түрде білдіруге тырысады[5].

Қорытындылай келе білім беру ұйымдарында әлеуметтік педагогтың, мектеп психологының диагоностикалық-түзетушілік- педагогикалық қолдау арқылы кері байланыс орнату жұмыстарын жүргізу маңыздылығы туындайды. Буллингтің алдын-алу мақсатында жүргізілетін іс шаралар,буллингке қатысушылардың жоғарыда айтып өткеніміздей агрессор-құрбан рөлдік ерекшеліктеріне қарай жеке және топтық жұмыстар жүргізу керектігін ескеруіміз қажет.

Әдебиеттер

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Казахстан в новой реальности: время действий» (г. Нур-Султан, 1 сентября 2020 года) (zakon.kz)
2. Білім беру ұйымдарында кәмелетке толмағандар арасында мектеп буллингінің алдын алу бойынша әдістемелік ұсынымдар.Қарағанды: 2020. –Б. 9-11.
3. Оценка насилия в отношении детей в школах Казахстана. Учреждение Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан и Представительство ЮНИСЕФ в Казахстане при поддержке Министерства иностранных дел Норвегии. Астана, 2013. http://unicef.kz/uploads/posts/00000837.pdf (дата обращения: 30.05.2015).
4. Глазман О. Л. Психологические особенности участников буллинга // «Психология» . – 2009. – № – С. 159-165.
5. Макарова Ю.Л. Гендерные особенности поведения участников подростковой буллинг-структуры // Психология. Историко-критические обзоры и современные исследования. 2017. Т. 6. № 5А. -С. 181-192

ӘОЖ 838.26

Ш. МҰРТАЗАНЫҢ «АЙ МЕН АЙША» РОМАНЫНДАҒЫ ЭКЗИСТЕНЦИЯ

Көпбаева М. Р.
Филология ғылымдарының докторы,
Филология және журналистика кафедрасының профессоры,
Нүсупова А.Ж.
Филология ғылымдарының кандидаты,
Филология және журналистика кафедрасының доценті
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университет
Тараз, Қазақстан Республикасы
meruert_orleu@mail.ru

Резюме

В научном проекте впервые в экзистенциальном аспекте рассматривается роман народного писателя Казахстана Шерхана Муртаза «Ай мен Айша», художника, внесшего особый вклад в процветание казахской литературы. В работе сформулирована научная концепция духовного логоса и поэтического мира экзистенции в романе Ш.Муртаза «Ай мен Айша».

Summary

This scientific project is considered for the first time from the existential aspect of the novel "Moon and Aisha" by Sherkhan Murtaza, the People's Writer of Kazakhstan, who made a special contribution to the development of Kazakh literature. The scientific concept of the poetic world and spiritual logos of existence in Sherkhan Murtaza's novel "Moon and Aisha" is formulated.

Ұлттың дана тұлғаларының шығармаларын оқып, кемеңгер қайраткерлерінің рухани мұрасын меңгерген XXI ғасыр жастарының мұраты біреу. Ол надандыққа майдан ашу. Қазақ қоғамына молынан ұлы тұлғалардың рухани танымын тарату. Сол кемеңгер тұлғалар шығармаларының арасынан Халық жазушысы Шерхан Мұртазаның «Ай мен Айша» романының орын алуында заңдылық бар.

«Ай мен Айша» романы – жазушының балалық шағы туралы, басты тұлғасы – Шерханның өзі. Шығармада келісті көркем тілмен суреттелетін өмір көріністері, әлеуметтік психологиялық мәні бар қайшылықтар автордың көзімен беріліп, көңіл таразысына түседі. Қазақ әдебиетіндегі аузы дуалы сыншылардың бірі Ә. Бөпежанова: «Оқырман мен жазушы арасындағы байланыс, тартылыс, күші әр автормен әрқалай және шығармашылық жолының әр тұсында да әрқалай, яғни автордың адамдық-имани болмысына, кісілігіне тікелей байланысты болары бар. Бұл, әсіресе, жазушысын алақанға салатын және әрбір қарекет-әрекетін алақандағыдай көре алатын қазақ қауымының еншісі. Алақандағыдай көре алады дегенде, әсіресе қазақтың өнердегі және өмірдегі мінездің бірлігін көп іздейтінін айтамыз. Шерхан Мұртазаны исі қазақтың жақсы көретін бір себебі, мүмкін, осында. Мүмкін, қазақ Мұртазадан өзін көрді... Мүмкін, бір кездердегі өзін...» [1.120] – деп атап көрсетеді.

Сыншы айтқандай Шерхан Мұртаза шығармаларының басты ерекшелігі оның ішкі мәнінде яғни оқырманына беретін хикметінде. Жаңа дәуірдің саналы оқырмандары өздері оқыған шығармалардан рухани құндылық іздеп, мазмұнды мән тапқысы келеді. Ол үшін көркем туындыдағы басты кейіпкер мен негізгі идея айрықша экзистенцияға нәрленген болуы тиіс. Аталған ұстаным тұрғысынан келер болсақ, саналы ғұмыры күреске толы болған қайраткер Шерхан Мұртазаның шығармалары тұтастай экзистенцияға құрылғанын көреміз. Және де жазушы экзистанциялизмі толықтай өмірлік шындықтан алынған.

Жалпы экзистенция – экзистенциализмнің негізгі ұғымы. Экзистенция дегеніміз не? Бұл адамның күнделікті өмірде ашылып көріне бермейтін тұлғаның ішкі рухани тіршілігі. Экзистенция – адамдар күнделікті өмірде байқамайтын тек қана қиын кезеңде, қыспаққа түскен кездерде ғана ашылатын қасиеті. Бұл тұлғаның тіпті өзі де білмеуі мүмкін жасырын қасиеті. Экзистенциалист ғалымдардың айтуы бойынша адам болмысын түсіну мүмкін емес және оны ғылыми тілмен, ғылыми ұғымдармен жеткізе де алмайды. Болмысты ғылым тани алмайды, тек оның жеке фрагменттерін ғана тани алады. Мәселен, «Түн ортасы болар, мен Айшаның айқайынан ояндым. Елегізген шынысыз шамның сәулесімен сорайып, сарғайып бөтен біреулер көреді.

– Олар Мұртазаны итеріп-итеріп, алдарына салып алып кетті.

– Айша айқайлап арттарынан шықты. Дірдек қағып мен де шықтым. Серейіп-серейіп 3-4 адам сай жаққа қарай кетіп бара жатыр. Сайдағы көпір сықырлады. Айша сайдың қабағына дейін қалмай барып еді, Мұртазаның даусын анық естідім:

– Қайт, балалар қорқып қалады! – деді.

– Түнгі аяз бұл дауысты қайталап шыққандай болды. Сықыр-сықыр дауыстар алшақтап, Айшаның аяғының астындағы қар ғана қалшылдайды» [2. 114].

Шығармадағы үзіндіден көріп отырғанымыздай бір үйлі жан әп-сәтте жазықсыздан-жазықсыз жапа шекті. Ешкім ештеңе демесе де Айша мен бала Барсхан мұның жақсы нышан емес екенін жан-тәндерімен сезінеді. Философиялық, аналитикалық суреттеу тәсілі Ш. Мұртазаның сүйіп қолданатын тәсілдері. Қаламгер шығармасының жақсы оқылатыны, біздіңше, өмірлік шындықты күрделі адамдық болмыстан іздейтіндігінде. Автор шығарманың басынан аяғына дейін екі кейіпкер Айша мен Барсханды алмастыра жүздестіріп, ай бейнесімен астастыру арқылы олардың жан сарайларына кең талдау жасайды. Романның алғашқы тарауындағы әкеден айрылғанын іштей сезінген Барсханның «... Айша есігінің алдындағы ербиіп тұрған мені көтеріп алып, бауырына қысып, аспандағы топ-толық айға қарап:

– О, жаратқан, басқа-басқа, мына үш үрпек балапандай үш нәрестенің не жазығы бар еді? – деді. Толықсып тұрған ай бір аунап түскендей болды.

Мен лезде есейіп шыға келдім. Енді мен қорғайтын әке жоқ екенін сұңғылалықпен сезіп қойған сияқты едім» [2.214] деген Барсханның алдағы күні қалай боларын да автор бала түсінігіндегі қорқынышпен түрлендіре түседі, келер күндерден белгі береді.

«Жаңа ғана жарқырап тұрған Ай бұлттың ішіне сүңгіп кетеді де, жетімдіктің алғашқы дәмін татқандай болдым.

Қорбиып қараңғы түн жан-жақтан қаптап келе жатты...» [2.215].

Бұл автордың кейіпкердің өзін-өзі тануындағы экзистенциялық әсері мен мәндік өлшемі. Осы қайғылы оқиғадағы басты кейіпкер Барысханың экзистенциялық халі оның бойында қорғансыздық, жетімдік, жалғыздық сезімдерін оятады. Бала болса да, нәзік жүрегімен бір жамандықты сезген Барысханның санасы лезде есейіп шыға келеді. Қайғыдан туындаған экзистенциялық сезім Барысханың жігерін жонып, рухын қозғап, азаматтық намысын оятады. Шағын эпизодтың экзистенция логосіне талдау жасайтын болсақ, Барысханың бала күнінде қапылыста әкеден айырлу трагедиясы оның тағдырының мәніне –логосіне айналды. Кейіпкер экзистенциялық вакумге түспеді, тектілігі мен анасының тәрбиесі Барысханның қайратты, жігерлі, қайсар жас болып өсуіне ықпал етті.

Бес жасынан тағдырдың қатал сынын арқалаған Барысхан өмірінде түрлі жазымышқа тап болады.

«...сонда үш жетімін ұйықтату үшін,Айша неше алуан ертегі, қиссаларды айтады. Біз үшін бұл бір қадір түндері-Алланың ақ нұры жауған түндер. Анда-санда Айша осылай өзгереді. Ұзақ түнде бізге әр түрлі әңгіме айту арқылы өзі де азаптан арылып, уайымы жеңілдеп қалатын сияқты.

Айша:

Құдай бұйыртса,келер жазда сүтке жаримыз,-деп қоюшы еді.

Енді сол ешкілер аш. Ала жаздай колхоздың жұмысында күндіз-түні жүрген Айшаның анда-санда түнделетіп,арқалап алып келіп,түкпір тамға жинаған шөбі ақыр-тақыр ада болды. Жем жоқ. Жем табылса, өзіміз жемекшіміз. Ұраға ұрлап тыққан екі-үш қап қант қызылшасы бар еді, оны өзіміз шоққа пісіріп, қорек қылып отырмыз. Азынап бақырғын ешкілердің азабына шыдай алмай, Айша әлгі қызылшадан там-тұм талғажау етіп,турап береді. Жұмырларына жұқ болмайды. Тағы да бақырады. О,аш ешкінің бақырғанын Құдай сізге естіртпей-ақ қойсын. Ал ешкі албастыдан айнымайды:сақалдары сапсиып, көздері шақшиып, адамның өзіне шапшиын деп тұрады. Еуропалықтар шайтан суретін ешкі бейнесінде салатыны тегін емес болуы керек» [2.128].

Ешкілердің аштықтан қиналған азабын көрген анасы шыдай алмай колхоздың шөбін ұрлайды. Анасы ұрлығымыз ашылып қалама деп қатты қорқады. Онсызда күн бермейтін ашкөз Тасбет біліп қойса, соттатып жібереме деп те қәуіп бар. Ал бірақ осы сәтте анасы қанша қорықса да он бір жасар Барысханың экзистенциялық әлемі мүлде керісінше «Дәл қазір өз басымда үрей жоқ, жадыраған жаздың бір қап нұрын арқалап келе жатқан адам уайымсыз болады екен. Ал Айша қорқады. Қайта-қайта Айға қарайды» [] дейді. Осы сәттегі экзистенциядан есейіп қалған Барысханың аш ешкілерге деген жанашырлық сезімін және оларды құтқару үшін өзін де аямастан құрбандыққа барып тұрғанын көреміз. Қанша қиындық көрсе де тектілігін жоғалтпаған Барысханың болмысының мәнін автор «Дәл қазір өз басымда үрей жоқ, жадыраған жаздың бір қап нұрын арқалап келе жатқан адам уайымсыз болады екен» деген бір ғана сөйлемен беріп, астарына қайырымдылықтың мәнін сыйғызып тұр. Барысхан бала болса да аш ешкілерге анасы мен өзінен басқа ешкім көмек бере алмайтынын сезіп, олардың аянышты, аш халін көргенде қалайда оларды құтқаруды ойлады. Көріп отырғанымыздай, әрбір қиын сәттерде Барысханның экизстенциялық қасиеті оны ізгілікке, адамгешілікке, мейірімге бастап отырады. Баланы батылдыққа бастайтын ізгілікті экзистенцияның шығу тегіне үнілер болсақ, түпкі мәні анасы Айшаның мінезі мен тәрбиесінде жатқандығына көз жеткіземіз.Оймызды дәлелдеу үшін Барысхан-Шерханның рухани әлеміне зерттеу жасаймыз. Негізінен рухани әлем туралы XX ғасырда нағыз феноменге айналған ғалым Виктор Франкл «Өмірден мән іздеген жан» атты еңбегінде адамның болмысын «Тән (ағза), жан (психология) және рухани» [3.130] деген үш түрлі қабаттан тұады деп дәлелдейді. Және де тұғаның үшінші яғни рухани қабаты мықты болса ол айналасына ізгіліктің сәулесін шашатын, айрықша тұлғаға айналады дейді.

Ғалымның осы ойына «Ай мен Айша» романынан көптеп мысал келтіруге болады. Романның өн бойынан намысы мықты, дәті шыдамды, рухы берік Айша аштыққа да, қорлыққа да, ауыр еңбекке де еті үйреніп, «өлімнен де ұят күшті» деген қазақы түсінікті жарым көңіл жанына жалау еткен, қиындықтан майысса да морт сынбайтын текті жан. Кейде қасқырдың аналығы Аққұртқа мінездес болып келетін Айша ұлы Барсханға да осы қасиеттерді дарытуды өз өнеге-үлгісін өмір

бойына көрсетіп өтеді. Анасынан алған асыл тәрбиені бала да болса Барсхан түйсігінде сақтап, өнегелі болып жүруге тырысады.

Қаламгер тіршіліктің қат-қабат сырларына, жеке адамның бастан кешірер үлкенді-кішілі дауылына өз жүрегінде арпалысқан сезім иірімдері арқылы баға береді. Бұл шығарма – өмірде болған нақтылығымен, әсіресе, шыншылдығымен құнды. Романдағы тәрбие туралы сыр өз мағынасымен оқырманға терең ұғындырылады, бала Барысханның рухани болмысының мәнін ашады. Адамның мінезі мен сенімі бала кезден бастап қалыптасатыны белгілі, өзінің көргені мен естігені негізінде, жұртпен кездесіп қарым-қатынаста болуы мен оқыған кітаптарынан түйген тұжырымдары кішкентай кезінен-ақ қайырымдылық пен зұлымдық туралы ұғымын, өзінің өмір жөніндегі түсінігін қалыптастыра бастайды. Шерхан Мұртаза жас болса да өте намысшыл еді, жазушы балалық шаққа саяхат жасағанда есінен әсте кетпейтін бір оқиғаны баяндайды. Тасбет деген бригадирдің қырман басында жазықсыз анасына тиісіп, боқтағанын көрген қорғансыз бала жылай береді. Анасы діні қатты адам болған екен. Емен ағашы да иілгіш келмей ме?! Анасы сол жолы маяға арқасын сүйеп, отыра қалып жыласа керек. Міне, жас та болса анасын қорғамаққа бекінген бала Тасбетке бесақа айырды ала жүгірген екен. Жазушы осы оқиғаға байланысты толғамын «Намыс» деген тақырыппен толықтырады. «Намыс - адамның жан серігі. Көзге де көрінбейді, жеке де жүрмейді. Тым болмаса көзге көрінетін көлеңкең де сияқты емес. Бірақ, серік. Мықты серік. Бұл серігі жоқ адам- қасиетсіз, әлсіз» [4.88].

Келтірілген мысалдардан «Ай мен Айша» романындағы Барысханың экзистенциясы мықты рух, қайратты намыс, нәзік мейірім, қайсар ерік-жігермен ұштасып, автор-кейіпкердің рухани әлемінің креативті потенциялын тереңнен танытқанына көз жеткіздік. Елу жылдан аса қазақтың ұлттық руханиятының өркендеуіне өлшеусіз үлес қосқан Шерхан Мұртазаның «Ай мен Айша» романы поэтикасының экзистенциялық әлемін жан-жақты талдай келе, мынандай ғылыми концепция тұжырымдадық: Барысханды өмірлік күресте жеңіске жеткізіп, қарапайым ауыл баласынан Халық Жазушысы деңгейіне яғни тұлғаға айналдырған намыс экзистенция болып табылады. Барысханың бойындағы намыстың қалыптасуына ең алдымен, әкесі мен анасының тектілігі мен махаббаты әсер етті.

Қорыта айтқанда, Шерхан Мұртазаның тегінен дарыған намыстың жалындай түсуіне және бір айрықша әсер еткен анасынан естіген ертегі, қиссалар, батырлар жыры яғни ұлттық құндылықтар болды. Бала Барысханның басынан кешірген қиын тағдыр да оның намысын қайрап, буыны қатпасы да өмірлік күреске түсіріп азаматтық дүниетанымын қалыптастырды. Романдағы Барысхан намыспен жігерленеді, есейген сайын қатайудың орнына мейірлене түседі. Яғни, көңілі жұмсарып, жүрегі жылып тұрады. Қандай қиындыққа тап келсе де былқ етпестен айналасын бауырына басып, әулеті мен ел – жұртының бағына туған АЗАМАТ болып қалыптасады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Бөпежанова Ә. Өнер-жеке тәжірибе. І кітап. – Алматы: Жібек жолы, 2007. – 328 б.
2. Мұртаза Ш. Ай мен Айша. – Алматы: Қазақстан, 2008 ж. – 455 бет.
3.Франкл В. Өмірден мән іздеген жан. – Алматы: Самғау, 2017. – 288 б.

4. Мұртаза Ш. Бір кем дүние. – Тараз: Тараз университеті, 2020 ж. – 88 бет.

ҒТАМА 377.031.4

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОТАНСҮЙГІШ ҚАБІЛЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҮШІН ҚАЗАҚ МУЛЬТФИЛЬМДЕРІНІҢ РӨЛІ

Ибашова Алмира Байдабековна п.ғ.к., доцент м.а.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университет,
Шымкент, Қазақстан

Резюме

Мультипликационные фильмы неслучайно любимы детьми самого разного возраста. Мультфильмы для детей – это увлекательное погружение в волшебный мир, яркие краски и впечатления. Мультфильмы по своим развивающим и воспитательным возможностям близки сказке, игре, живому человеческому общению, они формируют у ребенка представление об окружающем мире, о добре и зле, о дружбе и любви, о том, что хорошо, а что плохо. События, происходящие в мультфильме, позволяют повышать осведомленность ребенка, развивать его мышление и воображение.

В настоящее время мы занимаемся над проектом по разработке мультфильмов для детей. Эта работа ведется при финансовой поддержке гранта ЮКГПУ (грант ВФ0003 "Производство казахских мультфильмов для формирования патриотических способностей учащихся начальной школы ").

Summary

It is no coincidence that animated films are loved by children of all ages. Cartoons for children are a fascinating immersion into the magical world, bright colors and impressions. Cartoons in their developing and educational capabilities are close to a fairy tale, a game, live human communication, they form a child's idea of the world around them, about good and evil, about friendship and love, about what is good and what is bad. The events taking place in the cartoon make it possible to raise the awareness of the child, develop his thinking and imagination.

We are currently working on a project to develop cartoons for children. This work is being carried out with the financial support of the KSPU grant (grant VF0003 "Production of Kazakh cartoons for the formation of patriotic abilities of primary school students").

«Ел болам десең, бесігіңді түзе!» деген екен Мұхтар Әуезов. Бүгінде сондай бесіктің бірі, яғни таным мен тәрбие қайнары – мультфильмдер екендігі даусыз.

Мультфильмдер – балаларды қызықтырып уақытын өткізетін һәм танымдық тұрғыда жетілдіретін тәрбиелік құрал ғана емес, нарыққа шығатын көркем тауар сынды. Елімізде қазақ әдебиетіндегі авторлық және фольклорлық туындылардың желісі бойынша жасалған мультфильмдер қазіргі күні едәуір мөлшерде бар-шылық. Дегенмен бүгінгі балдырғандар отандық мультфильмдерге қызыға ма? Кейінгі уақытта оқтын-оқтын аударылып жатқан шетелдік анимациялық фильмдердің тақырыбы қандай? Жалпы, қазіргі мультфильмдердің сапасы сын көтере ме? Осындай толғамды мәселені қозғауды жөн көрдік.

Анимациялық мультфильмдер – ұлттық құндылықтарды, салт-дәстүр мен тарихты көрсететін, жас баланың санасына сіңіретін бірден-бір идеологиялық құрал. Яғни бұл құрал арқылы кез келген тақырыпты, кез келген образды

насихаттауға болады. Өмірді енді танып жатқан балаларға анимациялық фильм ұсынудың қауіпті жағы да осы. Әлқисса.

Қазақ мультфильмінің классикасы – «Қарлығаштың құйрығы неге айыр?» күні бүгінге дейін көрерменнің жүрегінде сақталған жып-жылы естеліктей ностальгиялық әсер береді. 1967 жылы түсірілген Әмен Қайдаровтың бұл туындысы қазақ анимациясының бастауы болды [1]. Қарлығаштың символдық мәнін асқақтатқан фильм келесі жылы-ақ Ленинградта өткен Бүкілодақтық фестивальда екінші жүлдеге ие болып, әлем елдерінің экрандарында көрсетілді. Автордың одан кейін түсірген «Ақсақ құлан», «Құйыршық», «Қожанасыр – құрылысшы» атты анимациялық фильмдері де қазақ мультипликациясына олжа болып қосылды. Осы кезеңде отандық мультипликаторлар түсірген графикалық және қуыршақ фильмдердің саны жүзден асты. Режиссер-суретшілер Ж.Дәненов пен Ұ.Қыстауовтың «Алпамыс батыр», «Айдаһар аралы», Е.Әбдірахмановтың «Тапқыштар», «Бозторғай», Б.Омаровтың «Үш шебер», «Қаңбақ шал», Т.Мұқановаңың «Жібек шашақ», «Қайшы», Қ.Сейденовтің «Тігінші мен ай», «Қадырдың бақыты» атты мультфильмдері алтын қорға қосылды.

Соңғы он жылда бұл сала жанрлық ерекшелік пен жас көрсеткішіне қарай контент өндіру, түрлі тақырыптық бағыт пен стильдерді игеруде айтарлықтай алға басты. Ал кейінгі жылдары отандық аниматорлар көпшілікке «Қошқар мен теке», «Ер Төстік және Айдаһар», «Мұзбалақ», «Қазақ елі» сияқты т.б. көптеген туынды ұсынды [2].

Бүгінде бұл мультфильмдердің «Balapan» телеарнасынан көрсетіліп жүр. Десек те балаларға ұсынылып жатқан бұл жобалар белгілі бір деңгейде нәтиже көрсеткенімен, елімізде толыққанды қазақтілді контент қалыптастыра алмай келеді. Әрине, бұған әсер етуші факторлар көп.

Қазақ балаларының қазақ мультфильмдерінен гөрі шетел мультфильмдерін көреді. Сол себепті біз қазақ мультфильмдерінің қазіргі жағдайын зерттеуге,әрі өзіміздің еліміздің тарихын, мәдениетін, тілін баяндайтын қызықты оқиғаларға толы мультсериал жасау жоспарлап отырмыз. Себебі осы мультфильм арқылы Қазақстанның ерекше бай тарихы мен мәдениетімен таныстыруға болады. Қазақстан балалары осы мультфильмдерді көріп, одан үлгі алатын еді[3].

Тақырыптың көкейкестілігі: мультфильмдер балалар өмірінің алғашқы жылдарында**,** өте маңызды кезеңде серік болады. Көрініс қаншалықты қызық, шытырман оқиғаларға толы болса, балалар үшін ол соншалықты қызықты болып, олардың көңілін баурап алады. Ол балалардың өмірінде кішкентай проблемаларды жеңудің жолын үйретеді. Логикалық ойлауын дамытады. Ізденімпаздық, тапқырлық және тағы басқа қабілеттерді қалыптастырады. Баланың қоршаған ортасына қызығушылық пайда болады. Мультфильм біздің ой өрісіміз бен тілімізді дамытады.Сондай-ақ басқа ұлттың балаларымен араласуда маңызды орын алады.

Бірақ бүгінгі таңдағы көптеген мультфильмдер кері әсерлерін тигізуде. Осы мәселелер көптеген мамандармен нақтырақ айтқанда, психологтар, тарихшылар, журналисттер, мультипликаторлар, саясаткерлер, тіл және мәдениет мамандарымен көтеріліп келеді.

Көптеген психологтар балаларға арналған сүйікті мультфильмдерінің кейіпкерлері жеткілікті тиімді тәрбие құралы деп санайды. Олар балаға сыртқы әлеммен қарым-қатынас жасаудың және өзара әрекеттесудің әртүрлі тәсілдерін көрсетеді, жақсы және жаман мінез-құлық стандарттарын қалыптастырады. Балалар ересектердің мінез-құлқын көшіргендей, мультфильм кейіпкерлерінің мінез-құлқы мен сөйлеу үлгілерін жиі көшіреді.

Өкінішке орай, бүгінде көрсетіліп жатқан көптеген мультфильмдер, әсіресе шетелдіктер (американдық, жапондық) психологиялық-педагогикалық сауатсыз салынған және балаға қауіпті салдары болуы мүмкін. Енді біреуді ренжіту қызық, зұлымдық құдіретті болады және жақсылықты жеңеді, басқаларға көмектесу және жанашырлық сезімін сезіну пайдалы емес. Қазіргі мультфильмдер қатыгездікті мақсатты түрде қалыптастырып, баланың психикасын бұзатын сияқты.

Ғалымдар мен балалар психологтарының пікірлеріне сүйене отырып біз «зиянды мультфильмнің» бірнеше белгілерін тізіп береміз, оны көруден бастап баланы қорғауға тұрарлық [4].

Біздің ойымша, анимация баланың өміріндегі жарқын әсерлер мен оқиғаларды оның шығармашылық әрекетіне тарту үшін адам өмірінің мақсаты мен мәнін қалыптастыру үшін қажет; өнімді қарым-қатынас және жеке тұлғаны әлеуметтендіру дағдыларын қалыптастыру – оқушының анимацияны қабылдауы мен жасауына топтық және ұжымдық жұмыс түрлерін қосу; өмір сценарийін басқару қабілетін дамыту – авторлық көркем шығармаларыңызды жасау тәжірибесін байыту.

Саналы, өскелең ұрпақ тәрбелеу-әрбір мұғәлімнің міндеті. Баланың ой-өрісін дамытуға, олардың қиялына қанат бітіріп, тіл байлықтарының молаюына бастауыш мұғалімдің сіңірер еңбегі орасан зор. Бала тәрбиесі отбасынан бастау алды десек те, ғылымға негізделген әдіс – тәсілмен берілетін тәлім – тәрбие ісі бастауыш сыныптан басталып, жан –жақты педагогикалық өрісін табады. Әсіресе бастауыштағы тәрбие бала табиғатына ерекше әсер етіп, оған өмір бойы ізгілікті әсер етіп, мағынасы өшпейтін із қалдырады. Халық ойының аса бай құнарынан жаратылғандықтан да ертегі әрбір оқушы үшін ерекше маңызға ие. Әр алуан ертегілермен танысу оқушыны қиялдай білуге үйретеді. Халықтық тәрбиенің қасиетті бұлағынан сусындауға мүмкіндік жасайды. Ертегіні ауызша оқып немесе балаларға әңгімелеп беріп ғана қоймай оның кейіпкерлерін өз оймен, идеялармен сипаттап мультифилм жасап көрсетүгеде болады Өйткені балаларда көрү арқылы есте сақтау қәбілеті күшті дамыған Мұғалімге осындай ертегілер үшін мультифильм, мультисабақтар дайындауға Scratch платформасының пайдасы орасан зор [5].

Scratch – анимацияланған ертегілер, мультфильмдер, ойындар мен модельдерді құрастыруға арналған жаңа программалау ортасы. Программада объектілермен бірнеше әрекеттер жасауға болады: жылжыту, түрін өзгерту, басқа объектілермен байланыстыру және т.б. Объектілі-бағдарлы программалау ортасына негізделген сценарий түрлі-түсті және әртүрлі пішіндегі блоктардан құралған командалардан құрастырылады [6].

Scratch платформасы көмегінде бастауыш сыныпқа арнап «Тапқыр қоян» (1-сурет), қазақ халық ертегісі «Түлкі, түйе, қасқыр, арыстан және бөдене» (2- сурет) ертегілерін дайындап шықтық.

Ертегіні дайындау барысындағы қолданылатын операциялар.

Scratch пайдаланушы интерфейсінде кем дегенде келесі үш панельден: Сахналар (сол жақ жоғары бетте), Спрайттар тізімі (сол жақ төменгі бетте) мен өз кезегінде блоктар бағаны мен скрипттер жолағынан тұратын Скрипттер белгісінен тұратын бір терезе көре аласыз. Оң жақ панельде де Костюмдер мен Дыбыстар деген екі қосымша белгі бар, олар туралы кейінірек айтамыз. Егер аккаунт жасап, сол арқылы Scratch сайтына кірсеңіз, Рюкзакты да көруіңіз керек (төменгі оң жақта), оның жобаңызбен бөлісуге және бар жобалардағы спрайттар мен скрипттерді пайдалануға мүмкіндік беретін батырмалары бар.

- Сахна – спрайттарыңыз қозғалатын, сурет салатын және өзара әрекет ететін орын.
- Спрайттар тізімі
- Блоктар панелі

Scratch-та блоктар 10 санатқа бөлінген: Қозғалыс, Келбет, Дыбыс, Қалам, Деректер, Оқиғалар, Басқару, Сенсорлар, Операторлар және Басқа блоктар. Туысқан блоктарды табу үшін сізге оңай болу үшін, олардың әрқайсысына өз түсі берілген. Scratch-та 100-ден астам блок бар, алайда олардың кейбіреулері тек белгілі бір жағдайларда ғана пайда болады.

- Скрипттер қойындысы

Спрайтыңыз қызықты нәрселерді орындауы үшін скрипттер қойындысындағы блок панелінен блоктарды тарта отырып, оларды өзара біріктіру керек. Скрипттер қойындысында блоктарды тартқанда басқа блокпен жұмыс істейтін байланыс пайда болу үшін, оны қайда бекіту керек екенін сізге ақ бөлектеу көрсетеді

- Костюмдер қойындысы

Спрайттың костюмін ауыстыра отырып, оның сырт бейнесін өзгерте аласыз. Костюмдер қойындысында спрайт костюмдерін жасау үшін қажетті бүкіл нәрсе бар; ол көйлек шкафына ұқсайды. Онда көп костюм болуы мүмкін, бірақ әрбір нақты мезетте спрайт тек біреуін ғана кие алады

- Дыбыс қойындысы

Спрайттар дыбыс шығара алады. Дыбыс қойындысындағы батырмалар спрайттар шығаратын түрлі дыбыстарды жасауға көмектеседі.сондай-ақ дыбыстық файлдарды редакциялауға мүмкіндік береді

- Құралдар панелі

Файлды сақтауға, жүктеуге немесе көшіріп алуға болатын стандартты құралдар панелі. Сондай-ақ Көшіру, Жою, Азайту, Үлкейту, Турбо (блоктар

жылдамдығын ұлғайтуға арналған) батырмаларын орналастыруға болады

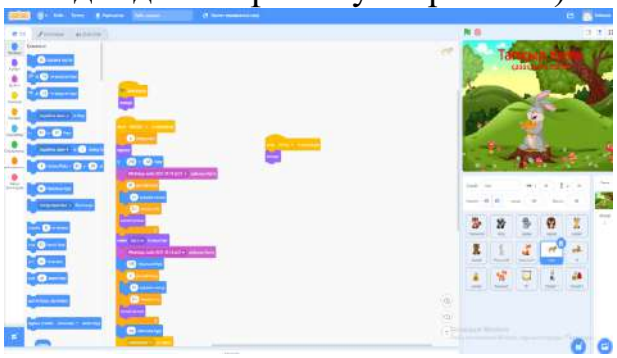

1-сурет

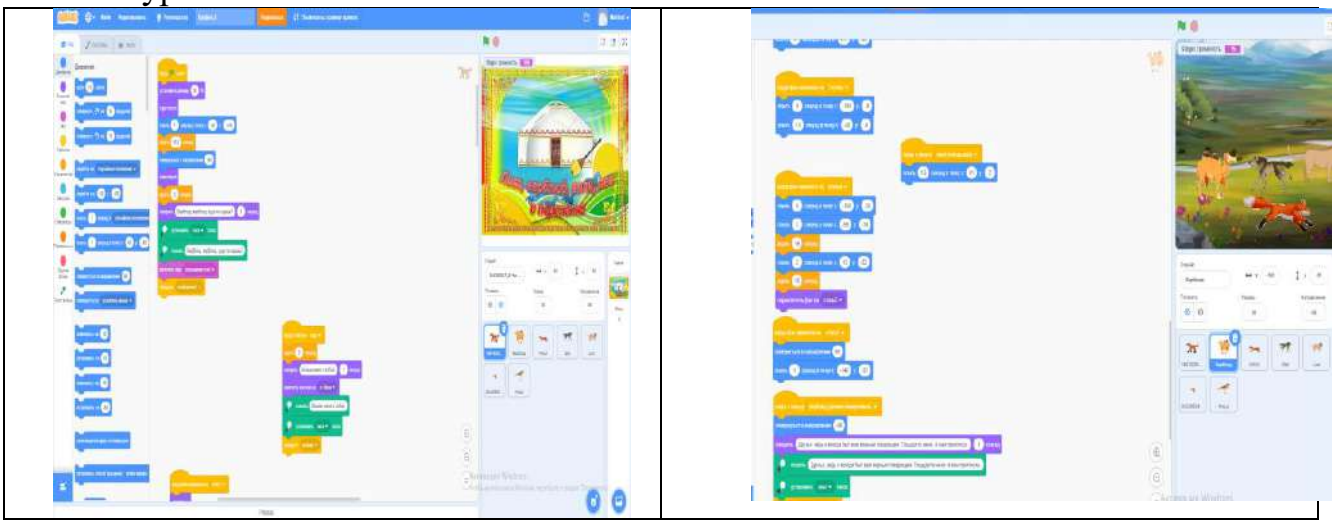

2-сурет

Алдағы жасап шығаратын мультфильмдер бүгінгі таңдағы көп өзекті мәселелердің шешуге септігін тигізеді, дәлірек айтқанда:

- тарихымызды баяндауға;
- тіл мәселесінің шешілуіне;
- бала санасына қазақ мәдениетін сіңіруге;
- тазалықты сақтауға;
- салауатты өмір салтына баулуға;
- отан сүйгіштіі қалыптастыруға;
- тәрбиелеуге

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасында кімнің кім екені.Екі томдық анықтамалық. Алматы, 2011 жыл.
2. Акбарова Ж. Жанұядағы тәрбиенің ерекшеліктері //Бастауыш мектеп. – 2005. - №4. – Б.44-46
3. Қазақ ертегілері (Қиял-ғажайып және тұрмыс-салт ертегілері).- Алматы: «Балауса», 2001.- 262 б.
4. Әубакірова А. Отбасындағы сыйластық //Бастауыш мектеп. – 2005. -№4. – Б.22-237
5. Ибашова А.Б., Сулейменова Л.А.Ақпараттық білім беру ортасында анимациялық бейнелерді қолданудың тиімділігі // Ясауи Университетінің Хабаршысы, №2 (124), 2022. С.-289-299.
6. А.Б. Ибашова, Д.Т. Белесова, Н.С. Каратаев. Состояние и перспектива развития информатики в начальных классах Республики Казахстан //МНПК. Актуальные проблемы методики обучения информатике и математике в современной школе» 18–24 апреля 2022 года.

УДК 130.2 + 78.01

ПРОЯВЛЕНИЕ ГЕНДЕРА В КАЗАХСКОЙ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ

Куленова И.М.,к.филос.н., и.о.доцента
Южно-Казахстанский государственный педагогический университет
Шымкент, Казахстан

Түйін

Мақалада қазақтың музыкалық мәдениетіндегі номадизм контекстінде гендерлік шығармашылықтың бастаулары қарастырылады. Қазақтардың мифологиялық санасының, бақсы институтының, әйелдердің музыкалық шығармашылығының ерекшеліктерінің талдауына көңіл бөлінеді.

Summary

In the article author consider the origins of gender creativity in the Kazakh musical culture in the context of nomadism. Particular attention is paid to the analysis of the specifics of the mythological consciousness of the Kazakhs, the institution of bakhsy, women's musical creativity.

С древнейших времен музыка сопровождает почти все виды художественного творчества казахов. Путешественники, этнографы, исследователи, побывавшие в казахской степи в конце XIX - начале XX веков, отмечают необычайную музыкальность казахского народа. Уникальная музыкальная духовность казахской культуры нашла свое яркое воплощение в песенном и инструментальном творчестве. Огромную роль в становлении музыкального искусства казахского народа сыграли женщины.

Когда речь заходит о современном состоянии музыкальной культуры Казахстана, мы, в первую очередь, вспоминаем имена выдающихся наших современниц, представляющих инструментальное музыкально-исполнительское искусство Казахстана за рубежом. Для выяснения причин этого феномена считаем целесообразным обратиться к истокам культуры казахского этноса.

Необходимо отметить тот факт, что для казахского мифологического сознания не характерно жесткое противопоставление неба и земли, порядка и хаоса, мужского и женского. Мировой порядок возник из гармонического слияния неба и земли, мужского и женского начал. «Космос для казахов организовался не как борьба противоположностей (характерная для европейской культуры), а как единство хаоса и гармонии» [1]. Единство и равноценность мужского и женского связывалось с животворящим порождающим началом, а человек рассматривался как «живое воплощение Неба и Земли» [2]. Тенгрианство, распространенное в казахской степи, не замыкалось на поклонении только мужскому божеству (Небо – Тенгри - Отец), но и равным женским божествам Жер-Су (богине Земли), Умай (богине домашнего очага и покровительнице искусств). До настоящего времени дошли археологические памятники с изображением семейной четы Тенгри и Умай [3].

Поздней стадией развития тенгрианства является шаманизм. Шаманы по верованию древних являлись «медиаторами, то есть передатчиками обществу космического и природного плодородия» [4]. В контексте тематики нашего исследования шаманизм играл исключительную роль в реализации женской креативности. Поскольку, во-первых, творческие потенции человека

рассматривались в рамках ее трансцендентности, в качестве божественного наития, как результат действия вошедших в него духов. Человек только проводник, медиатор, посланного ему свыше. И здесь ярким представителем креативной личности выступал шаман – «человек, одаренный волшебством и знаниями выше других, он поэт, музыкант, прорицатель и вместе с тем врач» [5].

Полифункциональность института шамана-бахсы стала плодотворной почвой для дальнейшего размежевания специализаций репрезентов традиционной культуры. Можно сказать, что музыкальное искусство выросло из недр «синкретического шаманского действа, с распадом последнего оказалось связанной с различными сферами жизни кочевого общества» [6].

Ритуальным инструментом шаманов был кылкобыз, в современной модификации кылкобыз носит название кобыз. До настоящего времени сохранились поверья о чудодейственных свойствах кобызовой музыки. Во время обрядового действа в руках шаманов кобыз рассматривался как посредник между мирским – людьми и высшим – миром духов, окружающих людей и влияющих на их физическое состояние. Бахсы (шаманы) всячески охраняли доступ к использованию кылкобыза в обиходе, да и вера в магические свойства кобыза практически исключила его из бытовой сферы употребления. Только в XIX веке кобыз начинают использовать народные музыканты жырау. Инструмент бахсы отличался наличием колокольчиков и других металлических и блестящих предметов.

Кобызовая музыка составляла существенную часть шаманского ритуала: призыв священных духов и организация обрядового действия. Бахсы широко использовали в своих ритуальных действиях низкие и высокие регистры кобыза. Сопровождаемые металлическим аккомпанементом мрачные и пронзительные звуки, издаваемые этим инструментом, как нельзя лучше способствовали усилению внушаемости обрядового действа. Для ритуальной кобызовой музыки были характерны повторность кратких мотивов. Каждый бахсы имел свой мотив или сарын. Повторяемость мотивов имело функциональное значение, и соотносилось с магическими заклинаниями и заговорами. Семантическое значение этих мотивов требовало сохранение их в неизменном состоянии. «Ритуальная регламентированность исполнительских средств, переходящих по традиции от одного поколения к другому, - причина того, что мотивы, - знаки кобызовых кюев – это одни из наиболее ранних образцов инструментальной музыки казахов» [7].

Во-вторых, в тюркских и других древних обществах шаманство на первоначальной стадии характеризовалось преобладанием женщин-шаманов. За сильное влияние женского шаманства говорит и этимологические сравнения казахских слов *абыз* - самый старший в роду, а также и шаман в древности, абысын – старшая по возрасту женщина. С развитием института шамана влияние женского значительно уменьшилось, но не исчезло совсем. Женщины-бахсы существовали в казахском обществе вплоть до XX века. Б.Г. Ерзакович приводит два свидетельства присутствия женщин среди бахсы. Первое опубликовано в 1899 году в статье исследователя А.Е. Алекторова «Бахсы (из мира казахских

суеверий». «…бахсы были и женщинами. Впрочем, я полагаю, что женщины занимались лечением средствами народной медицины без особых колдовских манипуляций». Второе - в статье К. Байбосынова «Бахсы Байбике» приводится рассказ героини о том, как старушка передала ей кобыз, и каким образом она стала бахсы, как она совершает камлание. Время действия первая половина XX столетия [8]. Таким образом, женское шаманство подготовило основу для творческой самореализации казахских женщин в будущем, и в частности в музыке.

Параллельно необходимо заметить, что постепенное вытеснение женщин из института шамана сказалось и на ритуальном использовании музыкального инструмента кылкобыза. Если во время расцвета шаманизма в казахской степи мужчины-бахсы, и все реже женщины-бахсы переносились в иные миры на этом священном инструменте, то с развитием общественных отношений в Казахстане, зарождением социальных и культурных институтов, институт бахсы исчезает. Инструмент теряет свои магические свойства, в последующем становится инструментом бытового обслуживания и профессионального мастерства. Как результат усовершенствованная модель кылкобыза (с двумя струнами) в виде кобыза (три-четыре струны) становится в настоящее время преимущественно женским инструментом. Модернизация кылкобыза была вызвана необходимостью расширения диапазона инструмента – с двух с половиной октав до трех с половиной – для использования его в народных симфонических оркестрах.

Существенным социокультурным фактором будущих достижений женщин являлось то, что музыка как вид искусства еще не отделилась от устно-поэтического творчества и не представляла высшую сферу искусств, которую она заняла в западноевропейской культуре.

Номадический социальный строй, качественно отличный от бытия других оседлых народов, породил особое отношение к различным видам искусства. Музыкальное искусство, как и все искусство в древнем и феодальном Казахстане было синкретично. Синкретический характер всего художественного творчества, и музыкального в частности, обуславливался специфическими условиями социально-исторической обстановки жизни казахского общества. «Кочевой уклад жизни оказал двоякое влияние на развитие художественного творчества казахского народа: многим видам искусства он не позволил даже возникнуть. Зато способствовал интенсивному развитию устно-поэтического творчества, народной музыки и прикладного искусства» [9].

Специфика отбора заключалась в дифференциации видов искусства по принципу рациональности и приемлемости для кочевого образа жизни. Постоянное движение по огромным пространствам, преодоление всевозможных трудностей и препятствий на своем пути – все особенности мира кочевья, условия жизни казахского общества определили особое положение, которое занимали музыка и поэзия. Уникальная музыкальная духовность казахской культуры нашла свое яркое воплощение в песенном и инструментальном творчестве. Омузыкаленная ментальность казахского народа предопределяла то, что казахская

женщина могла и должна была проявлять свою музыкальную креативность в быту, исполняя социальные функции дочери, жены, матери.

Необходимо отметить, что специфика номадического строя обусловила слияние деятельности музыкантов с бытом. В отличие от западной культуры, где соприкосновение музыканта и слушателя проходило в специально оборудованном помещении – концертном зале, тем самым была созданы наилучшие условия для максимального включения в процесс «исполнение – слушание», в казахской культуре музыкальное действо проходило в атмосфере включенности в ритуализированный обычай гостеприимства. Прослушивание музыкального исполнения проходило в полифункциональном помещении кочевников – юрте и чередовалось с трапезой и разговорами. Поэтому в казахской культуре музыка как искусство сохранила свою целостность, не подразделяясь на «высшую» музыку и музыку для развлечения. И если в западной культуре существовало недопущение и вытеснение женщин их сферы высокого искусства и поощрения ее самореализации в сфере бытового обслуживания, то в казахской степи синкретизм музыкального творчества позволил наиболее ярко проявить свою творческую одаренность женщине.

Этому способствовало и установившаяся гармоничная состязательность мужчин и женщин, обусловленная трудными условиями выживаемости в кочевом образе жизни. Факт участия женщин в культурной жизни казахского народа в рамках музыкально-поэтического (айтыс) и инструментального (тартыс) соревнований мы можем встретить во многих источниках [10]. Следует заметить уникальность этого феномена активного женского участия в рамках социокультурного распределения власти в странах Востока.

Таким образом, специфика номадической культуры казахского этноса предопределила неотделимость творческой деятельности музыканта с бытом, в связи, с чем музыкальное и устно-поэтическое творчество относилось к сфере народно-прикладного искусства и исполняло скорее функции духовно-социально-бытового обслуживания. Поэтому здесь женщины, долевое участие которых в экономике семьи была высока, играли большую роль в становлении и развитии музыкального искусства. Это выразилось как в народно-песенном творчестве, так и инструментальном.

Литература:

1. Аязбекова С.Ш. Картина мира этноса: Коркут-ата и философим музыки казахов. – Алматы: Компьютерно-издательский центр Института философии и полотологии МОиН РК. – С.111.
2. Кодар А. Мировозрение кочевников в свете Степного Знания // Культурные контексты Казахстана: история и современность / Материалы международного семинара, посвященного 100-летию М.О. Ауезова / Сост. А.Кодар, З.Кодар. – Алматы: Ниса, 1998. – С.59.
3. Орынбеков М.Е. Предфилософия протоказахов. – Алматы: Изд-во «Олке», 1994. – С.194.
4. Мухамбетова А.И., Гамарник М. Генезис и функции салов и сере в казахском обществе // Аманов Б.Ж., Мухамбетова А.И. Казахская традиционная музыка и XX век. – Алматы: Дайк-Пресс, 2002. – С.99

5. Валиханов Ч. Следы шаманства у киргизов // Сочинения: в 5-ти т. – Алматы: Главная ред. Казахской советской энциклопедии, 1985. – С. 52.
6. Мухамбетова А. Генезис и эволюция казахского кюя (типы программности // Аманов Б.Ж., Мухамбетова А.И. Казахская традиционная музыка и XX век. – Алматы: Дайк-Пресс, 2002. – С .119.
7. Аманов С. Древние кюи «Акку» // Инструментальная музыка казахского народа. – Алма-Ата: «Онер», 1985. – С.21.
8. Ерзакович Б.Г. У истоков казахского музыкознания. – Алма-Ата: «Наука», 1987. – 176 с.
9. Казыханова Б.Р. Эстетическая культура казахского народа. – Алма-Ата: «Казахстан», 1973.– С.31
10. Куленова И.М. Специфика реализации гендерной креативности в музыкальной культуре Казахстана // Материалы Международной научно-практической конференции КазНАИ им. Г.Жургенова.- Т.2 – Алматы, 2004 – С.170-184.

УДК 74.01/.09
ББК-85.12

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ СӨЙЛЕНІМ ЖӘНЕ ТЫҢДАЛЫМ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ БАРЫСЫНДА ПОДКАСТТАРДЫ ҚОЛДАНУ

Д.Б.Калибаева, А.Б. Қадырқұл – магистр оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

Английский, как глобальный язык, изучается в веб-среде, обеспечивающей удобное и быстрое обучение среди обучающихся. Современные условия обучения в изучении английского языка предоставляют не только такие возможности, но и обеспечивают самый высокий уровень навыков прослушивания, речи и презентации среди обучающихся. В статье рассматриваются эти аспекты современного подхода к обучению английскому языку как второму языку и многие преимущества аудио программ в интернете и подкастов на английском языке, которые обновляются за определенный промежуток времени. Будут проанализированы преимущества новых методов обучения «целевому языку». Таким образом, медиа подкасты можно использовать как один из альтернативных методов обучения английскому языку, особенно в развитии навыков речи и прослушивания.

Summary

English, as a global language, is studied in a web-based environment that provides feasible and prompt teaching among learners. Modern learning setting in English language learning provide not only such opportunities, but also the highest level of listening, speaking and presentation skills among the learners. This article will discuss these aspects of the modern approach to learning English as a second language and the various advantages of online audio programmes and podcasts in English, which are updated at regular intervals. The virtues of new methods of teaching "target language" will be examined. Thus, media podcasts can be used as one of the alternative methods of teaching English, especially in developing speaking and listening skills.

2000 жылдардың басында бүкіл әлем кез келген уақытта портативті құрылғылар арқылы тыңдауға болатын жаңа құбылыс аудиофайлдар туралы сөз ете бастады. 2004 жылы Б.Хаммерсли The Guardian басылымына жариялаған мақаласында бұл феноменді «podcasting» деп атады (Hammersly, 2004), ал 2005 жылғы Оксфорд сөздігі бойынша «подкаст» сөзі жыл сөзі болып жарияланды. Жалпы білім беру саласында аудиальды форматты – ағылшын тілін оқыту радиохабарлардан бастап аудио-кассеталардағы шет тілі курстарын қолдану дәстүрлі әдістердің бірі ретінде қабылданады. Алайда, подкасттарды қолдану жаңа мүмкіндіктерді ашып, білім алушылардың қызығушылығын арттыратын бірден-бір әдіс.

Подкасттар – белгілі бір уақыт аралығында жаңартылып отыратын ғаламтор желісіндегі аудио-бағдарламалар. Бұл тәсіл ауқымды тақырыптарға арналып, әуен мен бейне жазбаларды қамтуы мүмкін және аудио жазбалардың ұзақтығы бірнеше минуттан бір сағатқа немесе одан да көп уақытқа созылуы мүмкін. Жалпы оқыту процесінде подкастингтің келесідей мүмкіндіктерді қамтамасыз етеді: білім алушыларға оқу материалын жеткізудің балама форматы, шынайы ақпарат алу құралы, өтілген материалды қайталау және бекіту тәсілі, жаңа ауқымды білім блогына дайындық әдісі.

Зерттеуші Елена Хохлушина «Оқытудағы подкастинг: дидактикалық қасиеттері мен қызметі» («Подкастинг в обучении: дидактические свойства и

функции») атты мақаласында подкасттардың білім беру құндылығы тұрғысынан келесідей мүмкіндіктерін жіктеп көрсетеді:

1. Дыбыстық табиғат (дауыс интонациясы мен тембрі, музыкалық сүйемелдеу, дыбыс деңгейі және т.б.);
2. Мультимедиялық (аудио және бейне подкасттар, интерактивті элементтер);
3. Ұтқырлық (ақпараттық кеңістік пен уақытты ұйымдастырудың тиімділігі);
4. Интерактивтілік (коммуникация үрдісі, қарым-қатынас жасау және кері байланыс беру мүмкіндігі);
5. Қарапайымдылық және қол жетімділік (подкаст мазмұнына тегін қол жеткізу, еркін тарату және сақтау мүмкіндігі).

Ағылшын тілін оқытуда подкасттарды ауқымды және қарқынды тыңдалым үшін пайдалануға болады. Алайда, оқыту барысында білім алушылардың ағылшын тілін тыңдауға деген қызығушылығын арттыру және аталған тілді ана тілі ретінде сөйлеушілердің сөздеріне қолжетімділікті қамтамасыз ету мақсатында ауқымды тыңдалым үшін өте қолайлы (Rost, 1991). Кеннет Бирдің айтуынша, подкастинг, әсіресе, ағылшын тілін үйренушілерге қызықты, себебі ол білім алушыларға өздерін қызықтыратын кез келген пән бойынша шынайы тыңдалымдарға қол жеткізуге мүмкіндік береді (Kenneth Beare, 2005). Сонымен қатар, оқытушылар білім алушыларға тыңдатып қана қоймай, өз подкасттарын жазу тапсырмаларын да береді (Leach & Monahan, 2006). Компьютер мен басқа да ақпараттық технологиялардың қарқынды өсуінің нәтижесінде білім алушылардың өз подкасттарын жазуына кедергілер жоқтың қасы. Оқытушылар білім алушыларына өз подкасттарын жазу үшін төмендегі рәсімді ұстана алады:

- Аудитория үшін подкасттарды жүктейтін блог жасау керек (http://wordpress.com/); немесе
- Бүкіл аудитория үшін тегін подкастинг сайтына тіркеліңіз (http://podomatic.com/);
- Тіркелген пайдаланушы аты және құпия сөзімен бөлісіңіз;
- Білім алушылар MP3 файлдарын аудитория подкастына өздері жүктейді;
- Білім алушылардың бірбіріне сұрақтар қойып, жауап беру шараларын ұйымдастырыңыз.

Подкасттарды жазу білім алушылардың сөйленім және тыңдалым дағдыларын жетілдіру мен ынталандыру әдісі болып табылады.

Мотивация. Желіге жүктелген подкасттар бүкіл әлем бойынша кез келген адамға қол жетімді, себебі үнемі жүктеп отыратын білім алушылар үшін өз аудиториясы, яғни тыңдармандары бар. Бұл үлкен ынталандырушы фактор.

Тәжірибе мен дайындық арқылы жетілдіру. Подкаст жазатын білім алушылар алдымен өз жұмыстарына дайындық шараларын жүргізіп және жаттығулар жасайды. Яғни, көптеген тәжірибелерден өтіп, қайталау арқылы дыбыстар мен сөздердің айтылымдарын жақсарта алады.

Топтық подкасттар ынтымақтастығы. Ынтымақтастық Гонконгтағы мектеп бағдарламасындағы негізгі дағдыларының біріне айналды (Curriculum Development Council, 2001). Білім алушыларға топтасып подкаст жазуын ұсына отырып, бұл процесте олар бір-бірімен ынтымақтастықты үйренеді.

Дәлдікке назар аударыңыз. Подкасттар ауызша сөйлеудің тұрақты жазбасы екендігін біле отырып, білім алушылар дыбыстар мен сөздердің оқылуының дәлме-дәл келуіне баса назар аударады.

Үлкен аудиторияны оқыту. Әдетте аудиторияда білім алушылар саны көп болса, барлығына дерлік сөйленім дағдыларын үйрету қиындық туғызып жатады. Мұндай жағдайды подкасттар көмегімен: білім алушыларға топтасып, бағдарлама шығару немесе үй тапсырмасына өз бетінше орындау арқылы түзетуге болады.

Сенімсіз білім алушылар. Әңгімелесу екі жақты процесс және олардың бетпе-бет өзара әрекеттесуін талап етеді. Өзіне сенімсіз білім алушылар аудитория алдында, тіпті аудиториядағы адамдар саны аз болса да, сөз сөйлеуге шыққан кезде белгілі бір қауіпті сезінуі мүмкін. Ал подкасттарды жазу кезінде білім алушылар өздерін «сахна сыртында» сезініп, өз қорқыныштарын жеңе алады.

Қорытындылай келе, сабағын қызықты өткізу мақсатында ағылшын тілі оқытушысы подкасттарды қолдана отырып, білім алушының жақсы спикер болуына, подкасттарға негізделген әр түрлі іс-шараларды ұйымдастыру арқылы тіл үйренуге, технологияларды пайдалану құзыреттілігін арттыруға, білім алушыларды бір қарқында ұстаудың ынталандыру және тіл үйренудің жеңіл және қарапайым әдісі ретінде қолданады. Сондай-ақ подкасттар ағылшын тілін тез әрі тиімді үйренуге мүмкіндік бере отырып, бірлесіп оқуға, ынталандыруға және жақсы қарым-қатынас жасау мен ағылшын тілін үйренушілер арасында оқу үлгерімін арттыруға септігін тигізеді.

Әдебиеттер:

1. Beare, Kenneth (2006). Introduction to English learning Podcasts. Available at http://esl.about.com
2. Rost, M. (1991). Listening in action: Activities for developing listening in language teaching. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
3. Leach, J., & Monahan, J. (2006, March 1). Why iPods are refreshing parts teachers can't reach. Retrieved January 17, 2007, from http://education.guardian.co.uk/appleeducation/story/0,,1720747,00.html
4. Curriculum Development Council. (2001). Learning to learn: Life-long learning and whole-person development. Hong Kong: Author. https://cyberleninka.ru/article/n/podkasting-v-obuchenii-didakticheskie-svoystva-i-funktsii
5. Hammersley, B. (2004, February 12). Audible Revolution: Why Online Radio is Booming. The Guardian. Retrieved November 11, 2021, from https://www.theguardian.com/media/2004/feb/12/broadcasting.digitalmedia

УДК 371.3

BLENDED LEARNING AS THE MAIN TRAINING SYSTEM IN FUTURE

Абдуллаева А.П. – студентка группы М 1703-81

Научный руководитель: Сманова Г.И. - к.п.н., доцент

Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент

Резюме

Современный образовательный процесс на всех уголках планеты переживает и пережил несколько экономических кризисов, в том числе и пандемию коронавирусной инфекции. Геополитическая обстановка в мире на данный момент вызывает некоторые опасения. И смешанное обучение не сдает своих позиций и остается в образовательном пространстве

надолго, если не навсегда, окоторой пойдет речь в данной работе. Новизна ее выражается в том, что данная тема актуальна и популярна для нынешнего поколения обучающихся в общеобразовательных школах, вузах, колледжах.

Как показала практика проведения таких уроков, разные категории участников нашли для себя большое количество положительных сторон. Считаем гипотетически, что и в XXI веке этот формат обучения будет стремительно развиваться и даст хорошие результаты в успеваемости учащихся, а также будет повышать мотивацию и желание учиться, стремиться к саморазвитию и самообразованию.

Түйін

Планетаның барлық бұрыштарындағы заманауи білім беру процесі бірнеше экономикалық дағдарыстарды, соның ішінде коронавирустық инфекция пандемиясын бастан кешуде. Қазіргі уақытта әлемдегі геосаяси жағдай біраз алаңдаушылық туғызуда. Аралас оқыту өз позицияларынан бастартпайды және осы жұмыста талқыланатын білім беру кеңістігінде ұзақ уақыт қалады. Оның жаңалығы бұл тақырып жалпы білім беретін мектептерде, жоғары оқу орындарында,колледждерде білім алушылардың қазіргі буыны үшін өзект іжәне танымал екендігінде көрінеді. Мұндай сабақтарды өткізу тәжірибе көрсеткендей, қатысушылардың әртүрлі санаттары өздері үшін көптеген жағымды жақтарын тапты. XXI ғасырда оқытудың бұл форматы тез дамып, оқушылардың үлгерімінде жақсы нәтиже береді, сонымен қатар оқуға дегенында ықыласын арттырады, өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі тәрбиелеуге ұмтылады деп болжаймыз.

According to the Message of the President of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev, special attention is now paid to the problem of improving the quality of education, including the digitalization of educational institutions. "Today, the trend towards digitalization is one of the key vectors of development in almost all spheres of activity. Everywhere – in the country and in the world, new approaches with a focus on the "figure" have begun to be introduced [1].

In the modern education system, information technology and the Internet come out on top. One of the ways to use Internet technologies is the implementation and further rapid development of mixed education. Thanks to such technologies, the learning process becomes more interesting and informative for students. The degree of independence increases. It allows you to quickly and easily give knowledge to a large number of students who are in remote mode. Online learning is growing very fast. Of course, quarantine played a special role in the emergence of a new training format. However, this format did not appear yesterday and will definitely not disappear in the coming years.

In March 2020, Kazakhstan decided to transfer all educational institutions to distance learning in order to save people's lives and prevent the spread of coronavirus infection. This period brought great difficulties to both teachers and students. A special burden was transferred to teachers, as it was difficult for them to enter all the information into the online environment in a short time. There were also material problems: the lack of necessary technical means for children and teachers, unstable Internet signal, overload of the service of various educational platforms. All this has had a bad effect on the students' academic performance.

During the quarantine, when the whole world was in a tailspin, a new concept of "blended learning" appeared in the educational space. On the globe, people have

overcome economic crises, but the coronavirus pandemic has made its own adjustments. Teachers, teachers of higher education faced each other less often, as well as schoolchildren.

Today, the concept of "blended learning" is an integral part of the educational space. If we were asked: how do you assess the learning process during the Covid period, was it really that bad? Many students don't think so. On the contrary, they find such an online environment more convenient and comfortable for obtaining knowledge. There are many advantages that are worth listing in order to form a good opinion about this form of training. The most important advantage that students highlight is the opportunity to work with the teacher individually. Technology helps to find your own approach to the student. It happens that a shy student is afraid to answer in class, because of his classmates, who may laugh at the wrong answer, but at a distance such a quiet person feels comfortable and more confident

Blended learning is a great chance to get to know your students and support them in completing difficult tasks. The second equally important advantage is the automation of routine processes. New technologies can do the teachers' work for them. For example, a good program Skysmart Class, which has ready-made tests on the right topics for all classes. Therefore, the teacher can only send a link to the website and give access to the tests. Isn't that a great solution? Well, the third important advantage is a large amount of time. It is mixed learning that gives students time to comprehend the question and accept the correct answer. You are in peace, in understanding that you are alone at the computer and no one will call you to the blackboard and scold you in front of the whole class. This is what comfort in obtaining knowledge is expressed in.

In the modern world, education comes to the fore. With the advent of the latest technologies, a new training system is being introduced, which is aimed at developing self-education and realizing one's capabilities and abilities. Information technologies and the Internet make it possible to significantly diversify and make the educational process interesting, as well as to better assimilate new, acquired knowledge. One of the options for using Internet technology is the rapid development of distance learning.

Blended learning is an independent form of learning, where the use of information technology is the leading means. Such training allows you to get knowledge and qualified education at a distance from the teacher. The main stages of such training are: 1) the design stage (development of goals, content) and 2) the training stage (mutual commitment between the teacher and his students at a distance) [2]. In another way, it is an educational process built on the basis of a combination of traditional (lectures, seminars) and electronic (online training, video, audio materials) learning technologies.

In the modern field of education, a special role is assigned to blended learning as one of the promising forms of work with students. According to its methodology, blended learning is a contender for a separate form of education and occupies an increasing part in the modernization of education. The term "blended learning" is used every time it comes to the lack of constant eye contact with the teacher. Under such circumstances, it would be unwise to even use the term online learning in connection with the use of massive open online courses. This is due to the fact that an emergency transfer of students in the middle of the semester without preliminary organizational

measures and adequate support from the author of the online course will not allow students to fully experience the benefits of online learning.In this regard, it is now very important to understand and distinguish between the concepts of blended learning and educational technologies used in the context of emergency transfer to distance learning at universities and technical schools. One of the key features of mixed education is flexibility. Blended learning allows the student to study at a convenient time, in a convenient place and at a convenient pace, allowing everyone to study as much as he needs to master the subject and pass the necessary exams in the chosen subject.

The following functions assigned are modularity, i.e. each course creates a holistic picture of a specific subject area, which allows you to form a curriculum for individual and group needs, and the teacher is the coordinator of cognitive activity and the manager of the student's educational process. In addition, one of the main features of mixed education is the possibility of professional quality management of training. That is, in this format of education, remotely conducted exams, interviews, practical classes, term papers, project work, external studies, computer intelligence testing systems, etc. are used.

The fundamental difference between such education and the form of education we are familiar with is that it is based on teaching, that is, independent cognitive activity of the student. A person reflects on a particular topic with his own brain, sets goals and tasks for himself, which he performs in the future. Thus, he becomes motivated and wants to learn and self-develop. The main characteristics of mixed education are experience and learning tools, i.e. a set of methods, forms and means of human interaction in the process of independent but controlled acquisition of a certain set of knowledge stored in data, knowledge banks, video libraries, etc. The effectiveness of the learning process can be increased only on the basis of individualized educational and cognitive activity. Such individualized training in conditions of mass demand is possible only with the use of advanced teaching methods based on computer tools and technologies, as well as teacher control. Thus, the structure of the mixed education system should include all elements that can meet the educational needs of the individual in a particular subject and contribute to the development of creative activity of the student. Psychological and pedagogical support of the individual's learning trajectory in the distance education system is provided by adaptive algorithms and comments of the system to the behavior of the student.The system allows the teacher to provide feedback at any time with the help of the test construction system, as well as plan the decision-making situation for the learner at the moment and give appropriate feedback. The technology in this class is focused on working with small groups of students. Combining communication methods made it possible to create a multifunctional shared virtual learning environment with different levels of interactivity and different types of transmitted information. In this virtual environment, students interact collectively under the guidance of a teacher. Training tasks are designed in such a way that all members of the group can interact with each other, while acquiring sufficient independence in studying the material and solving problems.

A technology platform should be understood as a set of hardware and software tools for providing distance education services, including the management of training

procedures and the provision of distance education processes. Blended learning today is one of the simplest and most effective methods of obtaining high–quality professional knowledge, as well as increasing your level of independence. This form of training is synonymous with the word comfort. You are simultaneously studying with a teacher, and also explain to yourself a topic that you do not understand. These relationships between the teacher and self-education provide more lasting and memorable knowledge. Students being in such classes constantly learn something new for themselves and do what they have not done before. Theoretical knowledge is assimilated without any difficulties, since such a system allows students to master new material better and faster. The formation of theoretical and practical skills and abilities are achieved in the process of systematic study of the material, its analysis and the ability to tell your own words. The main thing is to understand, not to memorize. Further development of blended learning involves ensuring maximum interactivity.

All our experiments have shown that blended learning has a great future ahead. The development of such a training format will bring great achievements and a high level of student achievement. In fact, it's no secret that full–fledged training is an imitation of communication with a teacher. Therefore, it is necessary to strive for this. It is necessary to use a combination of different types of information technologies in order to achieve full-fledged learning, intelligent intelligence and sound thinking.

Литература:

1. Послание Президента К.Ж.Токаева народу Казахстана 01.09.2021 г. «ЕДИНСТВО НАРОДА И СИСТЕМНЫЕ РЕФОРМЫ – ПРОЧНАЯ ОСНОВА ПРОЦВЕТАНИЯ СТРАНЫ» [электронный сайт]: Официальный сайт Президента Республики Казахстан – режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048 (дата обращения 19.09.2022).
2. Соломонова Д.А. Исследовательская работа «Проблемы и особенности перехода на дистанционное обучение в условиях пандемии» [Электронный сайт]: исследовательская работа – режим доступа: https://eee-science.ru/item-work/2021-2726/ (дата обращения 14.09.2022).
3. Словарь [Электронный сайт]: «Смешанное обучение» – режим доступа: https://sberuniversity.ru › glossary (дата обращения: 12.09.2022).
4. Долгова Т.В «Смешанное обучение – инновации XXI века» [Электронный ресурс]: сайт документарного хранения документов – режим доступа: https://interactiv.su/2017/12/31/ (дата обращения: 14.09.2022).
5. Мишота И.Ю. Развитие смешанного обучения в условиях цифровизации образовательного процесса [Статья]: УДК 37.016:811
DOI: 10.28995/2073-6398-2018-3-97-106 – режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-smeshannogo-obucheniya-v-usloviyah-tsifrovizatsii-obrazovatelnogo-protsessa/viewer (дата обращения 15.09.2022).
6. «Сейте разумное, доброе, вечное» [Стих]: Дата создания: 1876, опубл.: 1877. Источник: Некрасов Н. А. Полное собрание сочинений и писем в 15 томах. — Л.: «Наука», Ленинградское отделение, 1982. — Т. 3. Стихотворения 1866—1877 гг. — С. 180. — 300000 экз. (дата обращения 15.09.2022).

ӘӨЖ

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Насипбекова Ж.А – Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі педагогін даярлау мамандығының II курс магистранты
Есназар А.Ж. - PhD доктор, аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті
Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье изначально затрагиваются предпосылки необходимости использования средств и технологий общего образования, способствующих самостоятельному поиску информации, развитию умений и способностей к обучению. В условиях современной действительности, сформировавшейся в последней трети XX века, эта проблема обусловлена влиянием острых информационных технологий.

Summary

This article initially touches on the prerequisites of the need to use tools and technologies for general education, promoting independent search for information, developing skills and learning abilities. In the conditions of modern reality formed in the last third of the XX century, this problem is due to the influence of sharp information technology.

Тұңғыш президентіміз Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» жолдауына сәйкес қазіргі білім берудің мақсаты – мобильді, жаңаны қабылдайтын, шығармашыл, сыни тұрғыдан ойлайтын, поликоммуникативті, кәсіби маманның әлемдік талаптарына сай құзыретті тұлғаны қалыптастыру[1].

Қазіргі заманғы мектепті жаңа ақпараттық технологияларсыз елестету мүмкін еместігін көрсетеді. Бұл жақын арада дербес компьютерлерді енгізу керектігі анық және сәйкес. Бұл бастауыш сынып оқушыларының компьютерлік сауаттылығына қойылатын талаптардың артатыны сөзсіз.

Бастауыш сынып оқушыларын білім беру дәстүрлі түрде оқушыны белгілі бір көлемде қаруландыруды басты мақсат етіп қойды білім, білік және дағды. Бірақ қазіргі кезде мектептің басты міндеті – тек білім беру емес біліммен мектеп оқушылары, оларды өз бетінше білім алуға үйрету және өзіндік ой қалыптастыруға үйрету.Қазіргі әлемде өзгерістердің жеткілікті түрде орын алуына байланысты оқу қабілеті ерекше маңызды себебі кәсіби іс-әрекеттің барлық салаларында қарқынды адам үйренуге және өз біліктілігін арттыруға өмір бойы өз қызмет саласында сұранысқа ие болу болып табылады . Яғни, бастауыш сынып оқушыларының танымдық қабілетінің (қабылдау, зейін, есте сақтау, ойлау, қиял) арттыру болып отыр . XX ғасырдың соңғы үштен бірі ықпалымен қалыптасуымен сипатталды ақпараттық қоғам деп аталатын түбегейлі жаңа әлеуметтік-мәдени ортаның ақпараттық технологияға аяқ бастық.Ақпараттық қоғамның ерекшелігі компьютерлендіру адамдарға кең қол жетімділікті қамтамасыз ету. Д.Белл анықтамасы бойынша ақпараттық қоғамды сипаттайды адам дамуының постиндустриалдық кезеңінің ерекшеліктері, онда ақпарат және атап айтқанда, оған қол жеткізу әлеуметтік құрылымды анықтауға негіз болады.

Ақпараттық қоғамның қалыптасуы жаңа ұрпақтардың әлеуметтенуіне айтарлықтай әсер етті. Кеңістік-уақыт шекараларын жою, цифрлық ортада болуы бастауыш сынып оқушыларының қалыптасуының сипатты белгісіне айналды. Ғаламдық компьютерлік желі – жаңа виртуалды әлемді құрды. Қазіргі уақытта Әдебиеттерде виртуалды шындық құбылысын сипаттау үшін жаңа термин қолданылады, ол кеңірек интерпретация – цифрлық кеңістік (цифрлық технологиялардың барлық жерде таралуына байланысты әлеуметтік орта ретінде). Белсенді әлеуметтенуі осы шындық жағдайында өтетін ұрпақтар сипатталады «цифрлық ұрпақ», «веб-генерация» және тіпті «цифрлық жергілікті тұрғындар» сияқты әртүрлі авторлар. атап өткендей Дж.Палфри мен К.Гассер, «цифрлық дәуірдің балалары (цифрлық жергілікті тұрғындар) өмірінің көп бөлігін интернет және онлайн және офлайн өмірді ажыратпаңыз. Интернетті шолу қалыпты жағдай жас ұрпақтың өмір салты. Білім беру жүйесінің өкілдері ретінде біздің міндетіміз – оқушыларды соған бағыттау желілік ресурстарды жемісті пайдалану және ақпараттық технологияны дамыту.[2,4]

Бастауыш сынып сабақтарында ақпараттық технологияны қолданудың пайдасы?

* Оқу материалын неғұрлым қолжетімді және түсінікті түрде ұсынуға мүмкіндік беріңіз.
* Дамыта оқытуды, проблемалық-диалогтік тәсілді жүзеге асыруға ықпал ету, мүмкіндік беру сабақта зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру.
* Оқытуда сараланған тәсілге мүмкіндік беріңіз.
* Сабақта компьютерлік тесттер мен тесттік ойын жұмыстарын қолдану мұғалімге алуға мүмкіндік береді оқылатын материалды қысқа мерзімде игеру деңгейінің объективті көрінісі және оны дер кезінде түзету жол.

Бастауыш сынып оқушыларының эмоционалдылығының жоғары дәрежесі қатаңдықпен айтарлықтай тежеледі оқу процесі аясында. Сабақтар жоғары эмоционалды күйзелістен арылуға және жандануға мүмкіндік береді оқу процесі.

Бастауыш мектепте ақпараттық технология сабақтың барлық кезеңдерінде қолданылады. Түсіндірген кезде жаңа материал, бекіту, қайталау, бақылау және сыныптан тыс жұмыстар кезінде т.б [3,5].

Оқу процесінде ақпараттық технологияны қолдану мыналарға мүмкіндік береді:

* тәрбиелік әсерді күшейту;
* материалды игеру сапасын арттыру;
* оқушылардың жеке оқу траекториясын құру;
* оқуға дайындығы әртүрлі деңгейдегі оқушыларға сараланған тәсілді жүзеге асыру;
* қабілетті және қабілеті әртүрлі балаларды бір уақытта ұйымдастыру.

Бастауыш сыныпта заманауи ақпараттық технологияларды қолданудың келесі аспектілерін бөліп көрсетуге болады:

1) компьютер зерттеу объектісі ретінде;
2) компьютер оқу құралы ретінде;
3) компьютер құрал ретінде.

Бірінші аспект – компьютер зерттеу объектісі ретінде.
Тапсырмаларды құрастыру принциптері.

Компьютерлік тапсырмаларды орындау барысында білім игеріліп, бекітіліп қана қоймайды, сонымен бірге компьютерлік дағдылар қалыптасады және компьютерге объект ретінде ақпаратпен жұмыс істеудің заманауи құралы және білім көзі, дереккөз болып есептеледі. Қажетті операцияларды (шерту, сүйреу және т.б.) орындау дағдыларын алу процесте орын алады мағыналы тапсырмаларды орындау, яғни баланың барлық зейінін өзіне аударатындықтан жанама түрде, тапсырманың мағынасымен, мазмұнымен жұмыс жасау [4,5].

Бастауыш сынып оқушыларында зейін жақсы дамыған, ол ерекше болады, оқу материалы айқындылығымен, жарықтығымен ерекшеленеді. Сондықтан оқытуда медиа сабақтарды пайдаланудың жоғары тиімділігі айқын (және компьютерге негізделген PowerPoint бағдарламасымен презентацияларын көрсету үшін компьютер мен мультимедиялық проектор пайдаланылады). Бұл медиа сабақтың әдістемелік мүмкіндіктері мен артықшылықтарын атап өтуге болады:

* Оқу үрдісінің тиімділігін арттыру;
* Кез - келген объектілер мен құбылыстарды модельдеу мүмкіндігі;
*Мультимедиялық эффектілер арқылы оқуға деген мотивацияның артуы;
* Көрнекілік-бейнелі арқылы ойлауды дамыту [2,3].

Қорытынды: Оқушыларды жағдайдан шыға білуге, қиындықтан жол таба білуге, төзімділікке тәрбиелеу керек. Қызықты тақырыпты тауып, оны шеше білуге үйрету керек. Оқушылардың ғылыми-зерттеу іс-әрекетіне баулу олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, танымдық процестің барлық кезеңдерінде: зерттеу мақсаты мен міндеттерін қоюдан алған білімдерін практикада қолдануға дейін өз бетінше жұмыс істеуге ықпал етеді. Ал ғылыми-зерттеу іс-әрекеті барысында бақылауға, ақпаратты іздеуге қызығатын балалар орта мектепте оқуға тез бейімделеді. Зерттеу әдісі тәжірибеге бағытталған, студенттің өздік жұмысын топпен және топтық жұмысымен ұштастыруға мүмкіндік береді, студенттерді қажетті ақпаратты өз бетінше іздеуге ынталандырады, табылған ақпаратты дұрыс жүйелеу үшін шығармашылық қабілетін дамытуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан Республикасы 2050 Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана: Ақорда, 2012. – .www.edu.gov
2. Вендина А.А. Применение технологии критического мышления при изучении математических диссиплин студентами педагогического образования // Универсум: психология и образование. 2016. № 9 (27). С. 24-27.
3. Киричек К.А. Медиаурок в современной школе // НоваИнфо.Ру (Электронный журнал.) – 2017 г. – № 58; URL: http://novainfo.ru/article/10527 (дата обращения: 19.01.2017).
4. Математика 3 класс. Учебник для общеобразовательных организаций, в 2 ч. // Г.В. Дорофеев, Т.Н. Миракова, Т.Б. Бука – 6-е изд. – М.: Просвещение, 2015. - 123с.
5. Нечитайлова Е.В. Медиа-урок на основе технологии развития критического мышления // Химия в школе. 2012. № 4. С. 17-2

ӘОЖ: (32.001+323 (574)

САЯСИ ҚҰНДЫЛЫҚТАР ТҰЖЫРЫМЫН ТАЛДАУ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Тажитаева Р.С. - с.ғ.к., доцент
Қуандық Н.Ж. - саясаттану магистрі
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В этой статье рассматривается понятие политические ценности в политологии. Статья рассматривает методы исследования политических ценностей граждан и предлагает рекомендации по исследованиям ценностей, так как понятие ценность является частью системы убеждений индивидов, эмпирическое исследования требуют междисциплинарных подходов.

Summary

This article examines the concept of political values in political science. The article examines methods for studying the political values of citizens and offers recommendations for researching values, since the concept of value is part of the belief system of individuals, empirical research requires interdisciplinary approaches.

Азаматтардың саяси құндылықтары Қазақстан секілді салыстырмалы түрде жас, әрі этникалық алуандылығы еліміз үшін зерттелуі қажет өзекті тақырып. Бұл мақала саясаттану ғылымының шеңберіндегі еңбектерге жүгінеді. Қазақстандықтардың саяси құндылықтарын осы саладағы теорияларға сәйкес қалай өлшеуге болады? Қазақстандықтардың саяси құндылықтары қандай? Саяси құндылықтарға қандай ұғымдарды жатқызуға болады, олардың азаматтың мінез-құлқына және елдегі саяси жүйеге әсері қандай? Сонымен қатар азаматтардың саяси құндылықтарын зерттеудегі ескеретін әдістемелік мәселелерге осы мақалада тоқталамыз.

Ғалымдар саяси құндылықтарды зерттеуде негізгі екі әдістің бірін ұстанады [1]. Біріншісі, «саяси құндылықтар» ұғымын концепттік және аналитикалық тұрғыдан талдау. Бұл әдіс арқылы тарихи-философиялық дәстүрдің шеңберінде осы ұғымның мағынасы ашылады және толықтырылады. Екінші әдіс әр түрлі қоғамдық институттар мен іс-шараларды тікелей бақылау жолымен саяси құндылықтарға анықтама беру және оларды талдау. Концепттік талдаусыз, ұғымның теориялық тұжырымдамасын пысықтамай эмпирикалық зерттеулер жасау мүмкін емес.

Саяси құндылықтар ұғымы саяси мінез-құлық (political behaviour) туралы зерттеулер шеңберінде қарастырылады. Ең алғаш азаматтардың саяси құндылықтарын зерттеудің маңызды екенін Г.Алмонд және С.Верба атты ғалымдар көрсетті [2]. Олар өз еңбегін әр түрлі саяси жүйелерді зерттеуге арнады. Саяси жүйелерді түсіну үшін олардың институционалдық және конституциялық сипаттарына назар аудару жеткіліксіз дейді ғалымдар, сол жүйені жасайтын жеке тұлғалардың саяси көзқарастарын да есепке алу маңызды екендігін айтады. Бұған дейін әр түрлі саяси шешімдерді түсіндіру кезінде тек қана мемлекеттік институттарға және заң шығарушы ұйымдарға назар аударылып келді. Азаматтардың саяси мәдениеті мен көзқарастарының саяси жүйеге әсері ескерілген жоқ. Бұл көзқарас елдегі саяси жүйені зерттеуге бір жақты қарайды,

және елдегі саяси жүйенің табиғатына азаматтардың қатысы жоқ секілді көрсетеді. Осы еңбек жарияланған уақыттан бастап, саяси жүйені зерттеу кезінде азаматтардың саяси мәдениетіне назар аударыла бастады.

Азаматтардың саяси мәдениетіне саясаттану ғылымында қандай анықтама мен теориялық өлшемдер жасалғанына тоқталып өтсек. Себебі саяси құндылықтар саяси мәдениеттің құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады. Саяси мәдениет тұжырымы 1950-1960 жылдары кеңінен зерттелетін тақырыпқа айналды. Себебі осы уақытта, қоғамды түсіндіру үшін оның мәдениетін тұжырымдау үрдісі орын алды. Ғалымдар қоғамдағы экономикалық және саяси өзгерістерді түсіну үшін алдымен сол қоғамды жасайтын адамдардың мәдениетін зерттеу қажет деген ойға жаппай келісті. Саяси мәдениет осы жалпы мәдениеттің бір бөлігі ретінде саясаттанушы ғалымдардың басты фокусына айналды. Сонымен, саясаттануда саяси мәдениет деп «саяси іс-әрекеттерді белгілі бір қайталанбалы жолмен жасауды» айтады. Азаматтардың мұндай әдеттері мен бейімділіктері саяси жүйенің қызметіне, оның тұрақтылығы мен тиімділігіне ықпал етеді. Мысалы үшін, сайлау кезінде дауыс беру, өзіне ұнамайтын, немесе құқығын шектейтін саяси шешімдерге ашық пікір білдіру секілді әрекеттер сол қоғамның саяси мәдениетін көрсете алады. Яғни, саяси жағынан алғанда қоғамда қандай әрекеттер қалыпты болса, сол әрекеттердің жиынтығын сол қоғамның саяси мәдениеті деп атауға болады. Саясаттанушылар елдегі саяси процесстер саяси мәдениетті қалыптастырады ма, әлде саяси мәдениет сол саяси процесстерге ықпал етеді ме деген сұрақ бойынша көп пікірталасқа келеді. Бұл дилемманы мысалмен көрсететін болсақ, азаматтар өз дауысының ықпалды екеніне көзі жеткенде қоғамда дауыс беру мәдениеті қалыптасады ма, әлде азаматтар дауыс беруін тоқтатпай, өз дауысының ықпалын талап еткенде саяси жүйе өзгереді ме деген сұрақ. Мысалы үшін, Қазақстанда 2021 жылдың 10 қаңтарында өткен парламент сайлауына азаматтардың 63,3 %-ы қатысты [3]. Осы құбылысты жоғарыда келтірілген дилемма тұрғысынан талқылауға болады. Азаматтардың осындай іс-әрекетіне саяси жүйенің ықпалы бар болса, азаматтардың құндылықтарына да саяси жүйе ықпал ете ме деген сұрақ туындайды.

Оксфорд саяси мінез-құлық бойынша анықтамалар жинағы саяси құндылықтарға [4] анықтама беруден бұрын алдымен құндылықтар ұғымына тоқталады. Ал құндылықтарға нақты теориялық анықтама беру қиын. Құндылықтарды анықтаудың қиын екеніне бір себеп ол абстрактілі ұғым, сіз бір кісінің құндылығын көзбен көре алмайсыз, тек қана оның бар екенін еш дәлелсіз қабылдауға тура келеді. Әрине ғалымдар адамдардың кейбір әрекеттерін ол адамның құндылықтары деп түсіндіруге тырысады. Көптеген ғалымдар құндылықтарға адам санасына терең сіңген белгілі бір сенімдер мен бейімділіктер деп анықтама берді, осы сенімдер адамдардың іс-әрекеттеріне бағдар береді, және қоғамда белгілі бір нормаларды орнатады деген тұжырымға келді. Құндылықтарды зерттеу үшін, ол ұғымның анықтамасына емес, сол құндылықтардың іс жүзіндегі көрінісіне назар аударған осы тақырыпты зерттеуді жеңілдетеді. Құндылықтардың анықтамасына тоқталған соң, енді саяси

құндылықтардың анықтамасын жасауға болады. Құндылықтарды әдетте әлеуметтанушы ғалымдар әр түрлі салаға бөліп қарастырады.

Саяси құндылықтар – азаматтардың саяси салаға қатысты құндылықтары мен әдеттері деп көрсетеді Оксфорд саяси мінез-құлық бойынша анықтамалар жинағы [4]. Яғни, саяси құндылықтарды қарастыру кезінде ғалымдар азаматтардың дауыс беру, саяси шешімдерге қарсылық таныту секілді дағдыларын қарастырады. Азаматтар өзінің саяси құндылықтарына байланысты саяси ой-пікірін қалыптастырады және елдегі саяси жүйеге ықпал жасайды.

Азаматтардың саяси құндылықтарын зерттеу қоғам үшін маңызды. Себебі ол адамдардың нені қалайтынын, қандай қоғамда өмір сүргісі келетінін түсінуге мүмкіндік береді. Социалистік жүйе құлағаннан кейін елдердегі жаңа биліктің орнығу кезінде азаматтардың саяси мәдениеті мен құндылықтарын анықтаудың маңызды екенін саясаттанушы ғалымдар жазды. Себебі, азаматтардың саяси құндылықтарын ескермесе жаңа билік келіп жаңадан саяси режимді орнату кезінде көптеген конфликттер орын алуы мүмкін. Бұған Югославия және кейбір посткеңестік елдер мысал бола алады. Яғни, қоғамда адамдардың саяси құндылықтары әр түрлі болған жағдайда және билік оны ескермесе осындай қақтығыстар орын алуы мүмкін деп жазады Хальман Лоек [4].

Саяси құндылықтарға жасалған шолу көрсетіп отырғандай, саяси құндылықтар мемлекеттік жүйеге қатысты ұғым. Яғни, барлық еңбектер саяси құндылықтардың мемлекеттік институттардың, билік режимінің табиғатына ықпалын қарастырады. Саяси құндылықтарды мемлекет ұғымынсыз да қарастыруға болады, алайда бұл саясаттану ғылымының зерттеу шеңберіне кірмейді. Саясаттанушы ғалымдар әр түрлі елдердегі саяси жүйелерді салыстырмалы түсіндіру кезінде азаматтардың саяси құндылықтарына тоқталады. Сондықтан да көп жағдайда саяси құндылықтарды жеке тұлғаның емес, азаматтың (яғни мемлекет тұрғысынан қарастырғандағы тұлға) құндылықтары деп қарастырады.

Осы тұрғыдан қарағанда саяси құндылықтар азаматтық құндылықтармен синоним ретінде де қолданылады. Қазақстандықтардың құндылықтары туралы жазылған ұжымдық монографияда [5] кітаптың авторлары азаматтық және саяси құндылықтар ретінде келесі ұғымдарды қарастырды: жеке бас тәуелсіздігі; қоғамдық плюрализм; демократиялық құқықты түсіну; теңдік; қауіпсіздік; әділеттілік.

Бұл зерттеуде авторлар алдымен өздері саяси құндылық деп таныған аспектілерді бөліп алады да, азаматтардың сол құндылықтарды ұстануын зерттейді. Яғни, бұл зерттеу азаматтардың көзқарасымен алғанда саяси құндылықтар не екеніне тоқталмайды. Зерттеудің жасаған кейбір қорытындыларына тоқталып өтсек. Зерттеу бойынша азаматтардың экономикалық жағдайы мен олардың елдегі демократияға баға беруінің арасында байланыс жоқ. Себебі, экономикалық жағдайы жоғары және төмен болуына қарамастан екі топтың ішінде де елдегі демократиялық жағдайға көңілі толатындар көпшілік. Сонда да, «экономикалық жағдайы өте жоғары адамдар елдегі демократияға әсіресе көңілі толады» дейді зерттеу. Осы зерттеуде

көрсетілген тағы бір аспект ол саяси институттарға сенім. Елімізде президент, қазақстандық армия және парламент азаматтар үшін сенім оятатын институттарға кіреді, және бір атап өтетіні ол діни институттарға деген сенімнің жоғарылығы. Әрине бұл жерде этносаралық ерекшеліктердің болуы анық. Осы зерттеу қазақстандықтардың саяси құндылықтары тақырыбында халықтың ой-пікірін көрсетті, осы ой-пікірлерге себеп болып отырған әлеуметтік және мәдени, психологиялық ерекшеліктер тереңірек зерттеуді қажет етеді. Ол жағдайда құндылық деп көрсетілген әр тақырып жеке бір ауқымды зерттеуді қажет етеді.

Қазақстандықтардың саяси құндылықтарына, олардың саяси мінез-құлқына ықпал ететін когнитивті және эмоционалды факторлар туралы зерттеулер жоқ елімізде. Богдан И.В. ресейлік қоғамның саяси құндылықтарын зерттеуде осы әдісті ұсынады [6]. Осы арқылы қоғамның саяси жүйе туралы танымы қандай, адамдар саяси құндылықты қалай түсінеді деген сұрақтарға жауап табуға болады. Қазақстанның жағдайында этностардың арасындағы саяси құндылықтардың айырмашылығын анықтау қажет. Жоғарыда аталған ұжымдық монографияда қазақтар елдегі демократияға орыстармен салыстырғанда көбірек қанағаттанады деп көрсетіледі [5]. Алайда, ол халықтың жалпы демократия деп нені түсінетіні, демократия немесе басқа да саяси жүйеге қатысты ұғымдарға халықтың мәдениеті, көзқарастары қалай ықпал ететіні бұл еңбектің зерттеу мақсатына кірмеген.

Сонымен қазақстандықтардың саяси құндылықтарына нені жатқызуға болады. Жоғарыда атап өткеніміздей, қазақстандықтар деп жалпылау зерттеудің нәтижелеріне теріс ықпал етуі мүмкін. Себебі қазақстандық деген топтың ішіне кіретін этностық, аймақтық, қалалық немесе ауылдық, экономикалық, гендерлік және білім деңгейі бойынша топтардың көзқарасында айырмашылықтар болуы мүмкін.

Медиада және еліміздегі белсенді қоғамдық ортада көрініс тауып жүрген саяси құндылықтарға назар аударатын болсақ. Біздің бақылауымызша, қазіргі қазақстандық қоғамды елдегі саяси шешімдерге белсенді араласушы және мен ешқандай өзгеріс жасай алмаймын деп, саяси мәселелерге араласпайтын екі топқа бөлуге болады. Белсенді араласып жүргендер өздерінің саясатқа пікірі мен көзқарасын әлеуметтік желілер арқылы көрсетеді. Осы екі топтың құндылықтары олардың іс-әрекеттеріне қалай ықпал ететініне назар аудару керек. Құндылық деген адамның сенімдері болуы мүмкін, алайда адамдар сол сенімдерінің жетегінде әрекет етпеуі де мүмкін. Сайлауға қатысуды құндылық деп санап, алайда іс жүзінде өзі сайлауға қатыспауы, оның дауыс беруді құндылық деп санамайды деп болжауға болмайтынын көрсетеді. Бұл ретте елдегі саяси режим мен процестер де адамдардың іс-әрекетіне ықпал ететінін ескерген жөн. Мысалы үшін, азаматқа демократиялық елде тұру құндылық болып саналса да, ол тікелей барып дауыс бермеуі оны жасаған протестінің көрінісі болуы мүмкін.

Халықтың сайлауға бару бойынша статистикасына қарап олардың құндылықтары туралы қорытынды жасау дәлсіз әдіс. Сайлауға бармауды азаматтардың саяси құндылықтары тұрақталмаған деп санауға болады ма, мұны зерттеу керек. Сондықтан осы мақала құндылықтарды зерттеуге ауқымды және

пән аралық зерттеу әдістерін қолдануды ұсынады. Оған әлеуметтік, психологиялық, мәдениеттанулық, антропологиялық әдістерді біріктіріп зерттеу жоспарын құру керек. Демократия ұғымына қарапайым ауыл тұрғыны мен, қалада тұратын жоғары білімді, көп тілдерді білетін жас қандай мағына беретінін зерттеу үшін «Демократия дегенде менің ойыма ....» секілді когнитивті әдісті қолданғанның өзінде адамдардың жауаптарының ішінде жоғарыдағы қандай топқа жататынына байланысты өзгешеліктердің болу болмауын анықтауға болады. Осы мақалада біз қазақстандықтардың құндылықтарын зерттеудегі осындай ескерілмеген аспектілерге назар аударуды ұсынамыз. Халықтың өз саяси құндылықтарын білуі, қоғамның өзі үшін де маңызды.

Саяси құндылықтар тек қана саясат немесе мемлекет үшін маңызы бар тақырып емес. Оның әлеуметтік те қызметі бар. Э.Коннорс ғалымдарды саяси құндылықтардың әлеуметтік тұсына назар аударуға шақырады [7]. Автордың айтуынша саяси құндылықтар ең алдымен адамдардың өздеріне пайдалы. Себебі, белгілі бір саяси құндылықтары қалыптасқан қоғам әлемдегі толып жатқан саясиланған ақпаратты фильтрден өткізіп, сыртқы ықпалдың күшін азайта алады. Адамдар саяси жүйеден нақты не күтетінін білдірмесе, өздерінің саяси құндылықтарын нақты қалыптастырмаса көпшіліктің көзқарасын есепке алатын үкімет құру мүмкін емес. Егер қоғамның саяси көзқарасы тұрақсыз болса, олар оңайлықпен медиа және саяси элитаның ықпалына түсіп өздерінің түпкілікті қажеттіліктерінен ауытқып кетеді.

Елде саяси режімді орнататын, идеяны дәріптейтін адамдардың ықпалы үлкен болған сайын құндылықтары тұрақсыз халық харизмасы жоғары адамның сөздері мен көзқарасына оңай еріп кетуі мүмкін. Сондықтан да саяси құндылықтарды ұстанатын және оны дәріптейтін ашылық топқа да назар аударылу ұсынылады. Мұны әсіресе Американың мысалында көруге болады. Америкада демократтар мен республикандықтардың арасындағы бөлініс ең ауқымды. Халық осы екі саяси идеяның және оның басында тұрған көшбасшылардың ұсынатын саяси шешімдеріне байланысты таңдау жасайды. Қай биліктің басшылыққа келуіне байланысты сол елдегі саяси жүйенің алдағы бірнеше жылдық сипаты да өзгереді. Саяси жүйенің сипатына байланысты қоғамның өмірінде де әр түрлі өзгерістер орын алады. Оны осы партиялардың біріне дауыс беріп отырған халық жақсы түсінуі тиіс. Алайда, халықтың өзі саяси құндылықтарын елдегі жағдайға байланысты өзгертіп отыруы мүмкін. Сонымен қатар, қоғамның әсерімен, қоғамда қабылдану үшін, маңыздылығын арттыру үшін өзінің саяси мінез-құлқын өзгертетін жағдайларға назар аудару қажет болады. Яғни, саяси мәдениет қоғамды өзгертіп қана қоймай, ол қоғамнан да ықпал алады, қоғамның мақұлдауы да жеке тұлғалардың саяси мінез-құлқына ықпал етеді. Сондықтан саяси мәдениет орын алып отырған қоғам саясаттанушылардың назарынан тыс қалмауы тиіс.

Қорыта келе, саяси құндылықтарды зерттеуде сапалық, және пәнаралық әдістерді қолдану маңызды. Себебі саяси құндылық ұғымы мәдениетпен және жеке тұлғалардың психологиялық, және мүдделік күйіне қарай өзгеріп тұратын ұғым екені айтылды. Құндылықтарға, оның ішінде саяси құндылықтарға сол

қоғамның мәдени ерекшеліктерін зерттемей баға беру қате болатындығы айтылды. Қазақстандықтардың саяси құндылықтары елдің қазіргі трансформациялық жағдайында әр түрлі өзгеріске ұшырап, елдегі түрлі саяси институттар мен қоғамның ықпалына оңай түседі. Сондықтан бұл тақырыптағы зерттеулер ауқымды пәнаралық әдістемені талап етеді.

Әдебиеттер

1. Eugene J. Meehan. The Study of Political Values. International Political Science Review. 1982. – Vol.3. – No 2. – Norms and Values (1982).
2. Almond Gabriel A., and Sidney Verbas. The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations. Princeton. – N. J. : Princeton Univ. Press, 1972.
3. https://ru.sputnik.kz/society/ 20210110/15986462/ vybory-kazakhstanyavka.html [Электронный ресурс].
4. Halman Loek. Political Values. Oxford University Press, 2007. https:// doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199270125.003.0016.
5. Исмуханова Г., Шарипова, Д., Тureханова, Б., Ракишева, Б., Насимова, Г., Ермаханова, С., Килыбаева, Ш., Умбеталиева, Т., Гуревич, Л. Ценности казахстанского общества в социологическом измерении//Фонд им. Фридриха Эберта. Представительство в Казахстане, Алматы: Издательство ТОО DELUXE Printery, 2019. – 140 с.
6. Богдан И. В. Политические ценности в современной России: когнитивные, эмоциональные и поведенческие аспекты. Выпуск 3, 2014
7. Connors Elizabeth C. «The Social Dimension of Political Values». Political Behavior 42, no. 3 (September 2020): 961–82. https://doi.org/10.1007/ s11109-019-09530-3.

МРНТИ 14.35.09, 31.01.45, 16.41.21

ХИМИЯ САБАҒЫНДА СЫНИ ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ

Б.Б. Шағраева х.ғ.к., доцент
Д.Н. Турғунбаева 7М01504-Химия мамандығының 1курс магистрі
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент қаласы
e-mail: dariyanurjankyzy@gmail.com

Резюме

Предлагаемая статья посвящена изучению возможностей развития критического мышления школьников в образовательном процессе современной школы. В работе рассмотрены основные правила данной методики, ее основные приемы и подходы, приведены примеры ее использования на занятиях по химии.

Summary

Annotation. *The proposed article is devoted to the study of the possibilities for the development of critical thinking of schoolchildren in the educational process of a modern school. The paper discusses the basic rules of this technique, its main techniques and approaches, examples of its use in chemistry classes are given.*

Бұрын-соңды отандық білім беру жүйесі оқушыларды мұндай қарқынды өзгермелі жағдайда өмірге дайындаған емес. Заманауи ақпараттық қоғам өзінің үздіксіз дамуымен адам тұлғасына жаңа талаптар қояды. Өмірдің үдеу ырғағы, орасан зор ақпарат ағындары, шұғыл шешімдерді қажет ететін мәселелер, барған

сайын күрделі кәсіби міндеттер қазіргі заманғы маманның ұтқырлық, шығармашылық және өзін-өзі бақылау, өзін-өзі көрсету және өзін-өзі реттеу дағдылары сияқты тұлғалық қасиеттерін белсенді түрде дамытуды талап етеді. Сондықтан қазіргі мұғалімнің міндеті – тек білімді беру емес, қазіргі заманда табысты, жаңа ақпаратты адекватты түрде қабылдай алатын, оның көзі мен мақсатын зерттей алатын; әртүрлі көзқарастарды талдап, өз көзқарасын тұжырымдай алатын жеке тұлғаны дамыту [1].

Біздің елімізде балалардың дарындылығы мәселесі мемлекеттік маңызға ие, сондықтан бүгінгі таңда балалардың қабілеттерін дамытуға, мектепке дейінгі, мектепте, жалпы орта білім беру ұйымдарында дарындылықты дамытуға жағдай жасауға бағытталған түрлі бағдарламаларға ерекше көңіл бөлінуі кездейсоқ емес. Жеке тұлғаның шығармашылық әлеуетін жүзеге асыру – бүгінгі күннің, заманымыздың қоғамдық тәртібінің өзекті талабы.

Осы құзыреттерді дамытуға мүмкіндік беретін білім беру саласындағы ең қызықты заманауи технологиялардың бірі – сыни тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясы. Сыни тұрғыдан ойлау, яғни шығармашылық адамға жеке және кәсіптік өмірдегі өзінің басымдықтарын анықтауға көмектеседі, жасаған таңдауы үшін жеке жауапкершілікті көздейді, ақпаратпен жұмыс істеудің жеке мәдениетінің деңгейін арттырады, талдау және өз бетінше қорытынды жасау қабілетін қалыптастырады, өз шешімдерінің салдарын болжау және оларға жауап беру, бірлескен іс-әрекетте диалог мәдениетін дамытуға мүмкіндік береді [2].

Оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын дамыту қазіргі дидактиканың маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Заманауи жағдайда салыстыру, талдау, алынған білім мен дағдыларды жаңа жағдайға беру, мәселелерді шешудің балама әдістерін іздеу, қорытынды жасау қабілеті жоғары бағаланады.

Осы қасиеттердің қалыптасуына ықпал ететін ғылымдардың бірі – химия. Химия ғылымының бастауы ерте заманда жоғалғанымен, бұл ғылым қартаймайды және біздің заманда өмірдің барлық саласына еніп, қарқынды дамып келеді. Оқушы химияның кең және қызықты әлеміне неғұрлым тезірек енсе, соғұрлым ол тезірек тәуелсіз, белсенді жұмысшы бола алады [3].

Есептерді шығару, жаттығуларды орындау, проблемалық сипаттағы теориялық сұрақтарға жауап беру арқылы оқушы қазіргі таңда қажетті дағдыларды меңгереді.

Тапсырмалар. Оларды шешу шығармашылық ойлауды дамытуға тікелей әкеледі. Есептерді шешу қабілетін дамыту балалар үшін қызықты түрде жүруі керек. Қиын нәрселерді түсінуге деген қызығушылық балаларды нағыз шығармашылық тұлға етеді, олардың интеллектуалдық ізденістерінен қанағаттану мүмкіндігін береді және қиын материалды игеруді жеңілдетеді. Стандартты емес мазмұндағы тапсырмалар (элемент немесе қосылыс іздеу, белгілі бір заттың қолданылуын дәлелдеу, шарттарды құрастыруда белгілі кейіпкерлерді пайдалану) тек ойлауды дамытып қана қоймайды, сонымен қатар пәнге деген сүйіспеншілікті ояту.

Жаттығулар. Оқушылардың ой-өрісін дамыту үшін максималды мүмкін болатын шешімдерді табуға арналған жаттығулар ұсынылады (мысалы,

формулаға сәйкес келетін барлық мүмкін заттарды белгілеу). Химия пәнінің танымдық құндылығын арттыру үшін оның өмірмен байланысын күшейту қажет [4].

Сыни тұрғыдан ойлауды дамыту қағидаларына құрылған сабақ үш кезеңнен тұрады: шақыру, идеяны жүзеге асыру, ой толғау. Әр кезеңде оқушы өз тәжірибесі тұрғысынан жұмыс жасайды, өз сұрақтарын қояды. Бастапқыда ол мақсат қоюдан өтеді, содан кейін ол жүйеге жаңа білімді қалыптастырады. Соңғы кезеңде коммуникация бірінші орынға шығады, өйткені рефлексия қарым-қатынаста орын алады [5].

Шақыру.

- Бұрыннан бар білімді белсендіру, жаңа ақпарат алуға қызығушылығын ояту, оқушының өзіндік оқу мақсатын қою;
- «Белгілі ақпарат» тізімін құрастыру;
- Кілт сөзді болжау әңгімесі;
- Материалды жүйелеу (графикалық: кластерлер, кестелер);
- Дұрыс және жалған мәлімдемелер;
- Шатастырушы логикалық тізбектер;
- «Жуан» және «жіңішке» сұрақтар;

Идеяның жүзеге асуы.

- Жаңа ақпарат алу, тақырыпқа деген қызығушылықты сақтау, оқушының оқу мақсаттарын түзету.
- «+», «-», «?» белгішелері арқылы белгілеу (материалды оқи отырып, оларды оң жақтағы шеттерге орналастырылады).
- Қосарлы күнделік немесе журналдар түрінде есеп жүргізу, кестелерді толтыру.
- Сабақтың бірінші бөлімінде қойылған сұрақтарға жауап іздеу.
- «Блум таксономиясы»

Рефлексия.

- Түсіну, жаңа білімнің тууы, оқушының жаңа оқу мақсаттарын қоюы, болашаққа жоспар құруы.
- Кластерлер мен кестелерді толтыру.
- Ақпарат блоктары арасындағы себепті байланыстарды орнату.
- Түйінді сөздерге, ақиқат және жалған мәлімдемелерге оралу.
- Қойылған сұрақтарға жауаптар.
- Ауызша және жазбаша дөңгелек үстелдер ұйымдастыру.
- Әртүрлі пікірталастарды ұйымдастыру.
- Шығармашылық жұмыстарды жазу.
- Тақырыптың жеке мәселелері бойынша зерттеу.

«Ассоциация» әдісі

Оқушыларға сабақтың тақырыбын оқып, сұраққа жауап беру ұсынылады:

- Сабақта нені талқылауға болады?
- «----» деген сөзді естігенде қандай ассоциация туады?

Оқушылар барлық пайда болған ассоциацияларды тізеді, оны мұғалім де қағазға немесе тақтаға жазады.

2 кезең – Жаңа ақпаратты түсіну.

Мұғалім оқушыларға жұмыс істеуі керек жаңа ақпаратты ұсынады.

Бұл оқушының жаңа ақпаратпен байланысқа түсетін кезеңі. Бұл байланыс келесі формада болуы мүмкін:

- абзацты оқу,
- кино көру,
- баяндамаларды тыңдау және т.б

Оқушылар абзацты оқиды, мұғалім белсенді әдістерді ұсынады, жаңа ақпаратты түсіну кезінде ескертпелер жүргізеді, оқылатын материалмен жұмыс істеу кезінде түсінуді қадағалайды.

«Жазбаларды белгілеу» әдісі

Оқушылар мәтінді қабылдап, оған тиісті ескертулер жасайды:

«+» - егер оқығаныңыз сіз білетін нәрсеге сәйкес келсе, белгілеңіз;

«-» - егер оқып жатқандарыңыз сіз білетін немесе сіз білетін нәрсеге қайшы келсе, белгілеңіз;

«V» - егер оқып жатқаныңыз жаңа болса, белгілеңіз;

«?» - егер оқып жатқаныңыз түсініксіз болса немесе тақырып бойынша қосымша ақпарат алғыңыз келсе, белгілеңіз.

Сонымен, мәтінді оқу барысында оқушылар өз білімдері мен түсінігіне сәйкес шеттерге төрт түрлі конспект жасайды. Жұмыс уақыты мәтіннің көлеміне қарай бөлінеді

Оқушы жұмысқа өз бетімен және белсенді қатысуы керек.

Тұжырымдама кестесі. Әдістеме бірнеше нысанды бірнеше позицияда салыстыру қажет болғанда қолданылады. Мысалы, 10-сыныпта құрамында оттегі бар органикалық заттарды оқып болған соң, сабақтағы жігіттер блок-схеманы толтырады, ал үйде оларға жүріп жатқан реакциялардың 6 теңдеуін құрастыру тапсырмасы беріледі.

Реакция мүмкін болатын жерге + белгісін қойыңыз

Зат	Натрий	Натрий гидроксиді	Лакмус	Қышқылдану +(O)	Сутегі	Эфирдің түзілуі
Этанол						
Этаналь						
Этан қышқылы						

9-сыныпта тестілеуге дайындалу барысында «Металдар» бөлімін оқығаннан кейін оқушылар келесі кестені толтырады:

Реакция мүмкін болатын жерге + белгісін қойыңыз

Зат	H_2SO_4	CO_2	$CuSO_4$	KOH	Фенолф-талеин	t^0 ыдырау
NaOH						

Mg(OH)2						
Al(OH)3						

«Жіңішке» және «жуан» сұрақтар әдісі

«Жіңішке» сұрақтар:

Бейметалдар периодтық жүйеде қай жерде орналасқан?

Оксидтер класының қосылыстары біздің өміріміз үшін маңызды деп ойлайсыз ба?

Спирттердің құрамын ата.

«Жуан» сұрақтар:

Бейметалдардың химиялық белсенділігінің айырмашылығын қалай түсіндіруге болады?

Бірқатар оксидтердің физикалық және химиялық қасиеттерін білу төтенше жағдайда өміріңізді сақтап қала ала ма?

Суды спирттердің гомологтық қатарының бірінші өкілі деп санауға бола ма?

Осы және басқа да тапсырмалар сыни тұрғыдан ойлау технологиясын сабақта жүзеге асыруға, шығармашылық іс-әрекет процесінде материалды бекітуге, білімді жүйелеуге және жоспарланған оқу нәтижелеріне жетуге көмектеседі [6].

Сыни тұрғыдан ойлау технологияларын сабақта қолдана отырып, мұндай жан-жақты жұмыс оқушылардың берілген ақпаратты жан-жақты түсінуін қалыптастырады, балалардың алған білімдерін бекітуге, одан да маңыздысы белсендіруге көмектеседі деген қорытындыға келдім. Жадтан жұмыс істегенде, әдетте айтылған нәрсе алынады: «Мен мұны білетінімді білмедім». Жұмыстың бұл түрі бұрыннан бар ақпаратты қайта қарауға, мәселеге екінші жағынан қарауға, білімдегі олқылықтарды толтыруға мүмкіндік береді. Өйткені, әдетте жігіттерден талдау, негізгі нәрсені таңдау, қорытынды жасау талап етіледі және мұның бәрі шығармашылық қабілеттерді дамытудың ажырамас бөлігі болып табылады. Шығармашылық белсенділік пәнге қызығушылық болған кезде пайда болады.

ӘДЕБИТТЕР:

1. Программа курсов повышения квалификации педагогических работников РК, АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2012 г.
2. Искусство преподавания: концепции и инновационные методы обучения, А.К. Мынбаева, З.М. Садвакасова, Алматы, 2012 г.
3. Зиновкина М. М. Многоуровневое непрерывное креативное образование в школе // Концепт. – 2012. – № 9
4. Бахольская Н.А., Хасенова А.А. Использование некоторых приемов технологии развития критического мышления (кластер, синквейн) на уроках химии // Наука 21 века: теория, практика, перспективы. Сборник статей Международной научно-практической конференции. 2014. С. 144-145.
5. Спицына И.А. Критическое мышление как способ решения противоречий современного образования // Педагогика и современность. 2013. №6. С. 17-19.
6. Шакирова К.Н. Сын тұрғысынан ойлау жобасын химия пәнінде қолдану. Оқу-әдістемелік құрал, 2017

ӘОЖ 372.8:745/749

КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІН СӘНДІК ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕР АРҚЫЛЫ ДАМЫТУ

Сарыбаев Ғалымжан Мырзасейтұлы- педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан
Жолдасбекова Гүлнар Дауренбекқызы - педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан
Құлыншақ Ақжол Қазыбекұлы - 4-курс студенті
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье расматривается развитии учебной деятельности учащеися средствами художественно-прикладного искусства при прведении уроков художественного искусства.Пробуждение интереса учашихся к творческой деятельности.

Summary

This article deals with the development of the student´s educationa activity by means of arts and crafts in the course jf art lessons.Awakening student´s interest in creative activitits.

Біздің елімізде қазіргі кезде білім беру, ағарту жүйесінде оқушыларды жалпы көркем өнерді, шығармашылыққа оқытуда, жеке тұлғаны дамытуда көркем тәрбиені және эстетикалық тәрбиенің заманауи мәселелерін табысты шеше алатын жаңа тәсілдер қажет болады.

Әр баланың жалпы жеке бас жас ерекшеліктеріне қарай әр түрлі болады. Бір балаларда эмоцианалдығы жоғары болып, ал екіншісінде баяулау болуы мүмкін. Балалардағы есте сақтау ерекшелігі, ойлауы, зейіні әрқалай болуы мүмкін.

И.Красильников: Балалардың шығармашылыққа деген қабілетін дұрыс басқару үшін балалардың шығармашылық өнерге іс-әрекетінің ерекшеліктерін білу қажет. Сәндік қолданбалы өнер арқылы баланың жүрегінің кілтін табуға, онымен қарым-қатынас орнатуға, оның көркемдік қабілеттері мен эстетикалық сезімдерін дамытуға, оның көрнекі қабылдауы, елестету, кеңістікті бейнелеуі, есте сақтауы т.б қабілеттерін дамытуға келіп тіреледі.

Оқушылардын қызығушылықтарын ояту үшін, барлық мүмкіншіліктің бәрін жасау қажет. Оқушылардың сәндік қолданбалы өнерге бейімділігінің артуы, олардың шығармашылыққа деген қабілеттерінің, қызығушылығының көрсеткіші болып табылады. Оқушының шығармашылыққа деген қызығушылығын дамыту үшін жеке қабілеттерін ескере отырып жасаған дұрыс. Сонымен, көркем еңбек сабағында оқыту мен тәрбиелеудегі жетекші бағыт- оқушының жеке тұлғасын сәндік қолданбалы өнер арқылы шығармашылық қабілеттерін дамыту.

И. Красильниковтың пікірінше: Жетекші педагогикалық идеялардың бірін оқушыға бағытталған – көзқарас идеясы, деп атауға болады деген[1].

Бұл идеяның мақсаты: Жеке тұлғаның жеке (субъективті) тәжірибесін барынша көрсету, бастау, пайдалану, дамыту жағы қарастырылады. Жеке тұлғаның өзін танып, жеке қаиеттерін, өзін-өзі анықтауына және өзін-өзі қалыптасуына жәрдем беру.

Г.К. Селевконың оқу процесі «оқушы-ұстаз» диалогына негізделіп жасалған. Бұл жағдайда оқушының жеке пікірі міндетті түрде ескеріледі.

Педогогикалық жетекші идеяда коркем еңбек сабақтары балалардың ерекшеліктерінің зерттеуге және әр баланың жеке көзқарасын жүзеге асыруға көп мүмкіншіліктер береді. Сондай-ақ, оқушылардың көркемдік және шығармашылық қабілеттерін дамытып қана қоймай, зейінін, бақылауын, табандылық пен ерік-жігерін қарастырады. Сәндік қолданбалы өнер арқылы шығармашылық қасиеттерді қалыптастыру баланы дайындаудың және оқуы мен жан-жақты дамуының маңызды шарты болып есептеледі.

Көркем еңбек сабағының негізгі мақсаты – балалардың көркемдік және шығармашылық қабілеттерін дамыта оқытуды ұйымдастыру.

Көркем еңбек сабағында оқушылардың шығармашылық әрекет дағдыларын дамыта отырып, сәндік қолданбалы өнер арқылы оқушыларды кескіндеме, мүсін, графика, тоқыма, кесте тігу, зергерлік, ағаш, металл өңдеу т.б. кәсіби өнер туралы түсініктермен қаруландырады.

Сәндік қолданбалы өнер арқылы шығармашылық іс-әрекетке деген қызығушылығын әлсіретпеу үшін дамыту жұмыстары қызықты әрі сапалы болуы керек. Барлық мамандықта, барлық жұмыста болмасын шығармашылық – алға ұмтылудың негізі болып саналады. Көркем еңбек сабақтары үлкен шығармашылық байлыққа толы. Бұл пән өзін-өзі көрсетуге және қабілеттерін дамытуға көптеген мүмкіндіктер ашады.

Көркем еңбек сабақтары пәнаралық байланыстармен ұштаса отырып, олар баланың дамуына айтарлықтай әсер етеді. Шығармашылық – өнердегі әсемдікті қабылдап сезіну, түсіну, сұлулықты да өз бетінше жасап, айналадағы сұлулықты бағалау болып табылады. Оқу іс-әрекетін сәндік қолданбалы өнер арқылы шығармашылық қабілеттерін дамыту сабақтардың, сыныптан тыс жұмыстардың тәрбиелік міндеттерін сәтті шешуге де ықпал етеді [2].

Дәркембай Шоқпарұлының еңбектерінде, сәндік қолданбалы өнер арқылы қабілеттерді дамыту үшін көркем еңбек сабақтарының маңызы ерекше, өйткені оның көптеген құнды қасиеттері бар. Сәндік қолданбалы өнер арқылы тығыз ұштасып жатқан қызметтің бұл түрі мектеп оқушыларына эстетикалық тәрбие беруде өте жоғары дәрежеде ықпал етеді. Оқушылар сәндік қолданбалы өнерге ерекше қызығады, өйткені, мұнда олар шығармашылық элементтерін көбірек көрсете алады. Мұнда, оларға: ағаш, металл бұйымдардың бөлшектерін өз қалауынша таңдай білу, түс комбинацияларында олардың түсін дербес анықтау мүмкіндігі көмектеседі [3].

Қ.Әмірғазинның зерттеуінде, сәндік қолданбалы өнерде оқушылар әсем заттар жасауға ұмтылады, оларға эстетикалық қасиеттерін қалыптастыратын жағдайлар әсер етеді: пішін, сызық, материал, түс сезімі сияқты. Мұның бәрі эстетикалық талғамды дамытады; біліктілігін арттыруға деген ұмтылысын күшейтеді.

Негізгі міндеттер мыналар:

• Оқушыларды шынайылықтан әсемдікті іздеуге және олардың өміріне сұлулықты, әсемдікті ендіруге үйрету.

• Оқушыларды мейірімділік және бақыт жолымен жүргізу.

• Оқушылардың шығармашылық жағынан өсуіне қолайлы жағдай жасау.

• Оқушыларды жұмыс жасауға мәжбүрлемеу, тек қана еңбекпен баурап алу.

• Оқушыларды тиісті деңгейде қолдау, баланың ерік-жігерін дамытуға көмектесу.

Сәндік қолданбалы өнер арқылы шығармашылық іс-әрекетке деген қызығушылығын арттыру үшін дамыту стратегиясы қажет:

• Мұны барынша пайдаланыңыз – ол, қызығушылық.

• Оқушылармен жұмыс жасауда бұрыннан көрсетілген қабілеттерге (тігін тігу, тоқыма тоқу, кесте тігу, ағаш, металл өңдеу, кескіндеме, графика, модельдеу, сәндік қолданбалы өнер) сүйеніңіз.

• Мотивация жасау - табысқа жету үшін маңызды қадам.

• Адамның жұмысының әлеуметтік мәніне тоқталып өту.

• Қабілетіңізді әрекет ретінде ұйымдастырып бағыттаңыз.

Білім алушылар еңбекқор және көп нәрсе жасап, үлкен нәрсе жасай алады. Көркем еңбек сабағын өткізу әдістемесіне шығармашылықпен қараңыз, жұмыстың жеке, топтық, ұжымдық, ойын түрлерін ұйымдастырып өтіңіз.

Оқушылармен жұмыс жасағанда өзіндік ойлап, өз қолдарымен көп бұйымды жасауға, стандартты емес шешімдерді білетіндей, жұмыста еркін, жаңа және күтпеген жерден қорықпайтындай сабақтар жүйесін құруды қолдану қажет.

Көркем еңбек сабақтарында оқушылар әр түрлі көркемдік материалдарды (ағаш, метал, пластмасс, бояулар, гуашь және акварель, қарындаштар, маталар, терілер, былғары, пластилин, қағаз, картондар және т.б.) игереді. Қазіргі таңда шығармашылық процесті өркендету үшін көптеген жаңа көркем материалдар пайда болды, олар: сурет салу үшін алуан түрлі фломастер, гелий қарындаштар. Біз қылқалам, стек, қайшы, ара, балға, балта т.б құрал-жабдықтарды игереміз.

Әр түрлі құрал-жабдықтар шығармашылық жұмыс түрлерінің ауқымын кеңейтуге мүмкіндік береді.

Көркем еңбек сабақтарында келесі көркемдік әдістерді қолдануға болады:

- Сурет (әр қилы пішінде және жанрда)
- Жапсырмалау жіне коллаж
- Модельдеу, макеттеу
- Қағаз бен пластик
- Өздігінен жасаған бұйымдарды бояу
- Саусақпен сурет салу түрі; сызу
- Муар кескіндемесі, квилинг және т.б.
- Ағашпен, металмен жұмыс
- Тері және былғары илеу

Көркем еңбек сабақтарында жүргізілетін іс-әрекеттер мен жұмыс түрлерінің алуан түрлілігі оқушының пәнге, сәндік қолданбалы өнерді меңгеруге деген

танымдық қызығушылығын оятады және баланың жеке тұлғасын қалыптастырудың қажетті шарты болып табылады[4].

Оқушының шығармашылық қабілеттерін дамытудың маңызды шарты, ол оқу процесінде оған жеке көзқарас болып табылады.

Оқушының шығармашылық қабілеттерінің дамуы олардың жеке ерекшеліктеріне байланысты, барлық жеке тұлға үшін бірдей болуы мүмкін емес, бірақ та, біз әр балаға белсенді, шығармашылық жұмыстың қуанышын сезінуге мүмкіндік беруге тырысамыз.

Біз, көркем еңбек сабақтарында жеке шығармашылық жұмыстармен қатар ұжымдық, топтық жұмыс әдісін жиі қолданамыз.

Біздің ойымызша, көркем еңбек сабақтарында балаларға «дұрыс» немесе «дұрыс емес» жұмыстарына баға қоюға болмайды. Бағалау критерилері көрсеткендей – ойлана білу, жқмысты жасау қабілеттер. Дәстүрлі баға қою – балалардың жетістіктерін мадақтау үшін жетілген құрал. Белсенділік үшінең тиімді ынталандыру түрі - бұл сыныпта жасалуы керек сәттілік кезеңі.

Әрбір оқушының өз сезімдері мен ойлары бар, әлемді өзінше түсінетін тұлға ретінде сабақта қызықты таңдайды. Көркем еңбек сабақтарында балалар саяхатшы, жаңалық ашушы, жасаушы бола алады, олар ойлана алады, пайымдай алады, фантазер, әсемдік пен қуаныш жасай алады және осы жаратылыстан бақыт та таба алатыны белгілі.

Көркем еңбек сабағы, әр оқушының өз ойынша шығармашылыққа баулитын өмірдегі жарқын оқиғасы болуы қажет. Бұл әрине, ерекше сабақ. Бұл сабақта әр кез, әр түрлі, ерекше эмоционалды ынта атмосферасымен, әр уақытта жаңа идеялар, шығармашылық жаңа дүниелер жасауларымен ерекше болуы керек.

Әдебиеттер:

1. Красильников И. Творческое задание на уроках искусства.// Искусство в школе. 2001, №3. –С.13-14.

2. Слевка Г.К. Современные образавателные технологии. –М.:Народное образование. 1998-134 с.

3. Шоқпарұлы Д., Дәркембайұлы Д. Қазақтың қолданбалы өнері. - Алматы:Алматыкітап, 2007. -12 б.

4. Әмірғазин Қ. Қазақ қолөнері. Алматы:ТОО «Дайк-Пресс» 1996-160 бет

МҰХТАР ШАХАНОВ – АҚЫН, ҚАЙРАТКЕР, ҰЛТ ЖАНАШЫРЫ

МҰХТАР ШАХАНОВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ТАРИХИ ТАНЫМ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ РУХ

Исабек Б.Қ.-т.ғ.к., доцент, профессор м.а.,
ОҚМПУ Стратегиялық даму және әлеуметтік істер жөніндегі проректор

Қазақстан Республикасының Халық жазушысы, ақын, қоғам қайраткері, Қазақстанның Еңбек Ері, 1969 жылғы ОҚМПУ түлегі, Мұхтар Шаханов биыл 80 жасқа толып отыр.

Көрнекті қазақ ақыны М.Шахановтың шығармалары дүние жүзінің 30-дан астам тілдеріне аударылған. Ақынның поэзия кештері Мәскеуде, Стокгольмде (Швеция), Глазгода, Эдинбургте (Шотландия), Ренеде (Франция), Кобэде (Жапония), Берлинде, Дрезденде, Кельнде (Германия), Исламабадта (Пакистан) т.б. елдерде өткен.

Мұхтар Шахановтың шығармаларында тарихи таным мен ұлттық рух мәселелері кеңінен қозғалады. Ол өз шығармаларында туған жер құдіреті, ата-баба дәстүрі, ел басқару үрдістері, түркі жұртының тарихы, ұлы ғұламалар жайлы, ғаламдық мәселелер жайлы ой толғап, тарихи танымдық терең түйіндеулер жасайды/1/.

Тарих – өткеннің өкінішін де, мақтанышын да бойына сіңірген ұлы мектеп. Тарихты білмей бүгінгіні құру, болашақты болжау мүмкін емес. Яғни, тарихы жоқ елдің болашағы бұлыңғыр. Мұхтар Шаханов сөзімен айтсақ: "Тарихты білмеу - тамырсыздық. Дүниені мекен еткен, ұлы халық па, кіші халық па, бәрібір, жер жарылып су аққаннан бері жасалып келе жатқан төл тарихы бар. Ол қағаз бетіне түсіп, қатталып қалды ма, әлде уақыт атты құдіреттің табанында тапталып, құмға сіңіп, жоғалды ма, міне гәп осында жатыр"

Ақын шығармасында тамырсыздық індетінен сақтану үшін мынадай өлең жолдары бар:

Тағдырды тамырсыздық індетіне қалқала!
Әр адамда өз анасынан басқа
Жебеп жүрер, демеп жүрер арқада
Болу керек құдіретті төрт ана:
Туған жері - түп қазығы, айбыны,
Туған тілі - сатылмайтын байлығы
Туған дәстүр - салт-санасы-тірегі,
Қадамына шуақ шашар үнемі.
Және туған тарихы, еске алуға қаншама
Ауыр әрі қасіретті болса да.

Төрт анаға әнін жалғай алмаған
Пенделердің басы қайда қалмаған?
Төрт анасын қорғамаған халықтың
Ешқашанда бақ-жұлдызы жанбаған.
Қасиетті бұл төрт ана-тағдырыңның тынысы,
Төрт ана үшін болған күрес-күрестердің ұлысы!

Құдіретті төрт анамыздың барын бағамдатып, төрт тірек тағанымызды түгендеп берген тұңғыш ақын осы Мұхтар Шаханов болатын.

Мұхтар Шахановты әлемдік биік шыңға көтерген қазақтың ұлттық рухы еді. Рух деген не? Рух- туған жер, туған ел, ана тілі, ата тарихы, ұлт менталитеті ұғымдарымен, түйіндеп айтқанда, Отанмен тағдырлас. Ұлың рухты болса сүйікті, қызың қылықты болса бақытты. Рухты Жан-Азамат-Адам, рухсызы-тұғырсызы-надан, не есалаң. Бір сөзбен айтсақ; Рух адам баласының жан дүниесінің арқауы. Рух, Ахмет Байтұрсынов көрсеткендей, "Ұлы мақсат, ұлы мұрат үстінде керек. Ендеше, рух - Отан сүйгіш патриоттың жаны мен қаны"/2/.

1999 жылы Мұхтар Шахановтың "Өркениеттің адасуы" деген кең тынысты философиялық толғанысқа құрылған шығармасы жарық көрді. Бұл сага-поэмада ақын ғаламдық мәселелерді көтеріп өркениеттің Адамзатқа, Адамзаттың Өркениетке қатысы жайында кең толғанып, кемел жырлайды. Бұл шығарма өте күрделі танымдық терең ойларға құрылғандықтан санаға сілкініс, ойға өріс береді.

Терең толғаныстан туған тегеурінді шығарма әлемнің озық ойлы ақын, жазушы, философ, қоғам қайраткерлерін бейтарап қалдырмады.

"Өркениеттің адасуы" поэмасы туралы "Адамзаттың Айтматовы" атанған заңғар жазушы Шыңғыс Айтматов, ЮНЕСКО ұйымының бас директоры Федерико Майор, Нобель сыйлығының лауреаты Ханс Петер Дюрр, неміс жазушы - философы Фридрих Хитсер, Евгений Евтушенко, Олжас Сүлейменов, Азербайжан халық ақыны Бахтияр Вагабадзе, Калифорния Академиясының академигі, тарих және әлеуметтану ғылымдарының докторы Рустан Рахманалиев, Түрік ғалымы Самир Тагизаде т.б. азаматтар өз пікірлерінде жоғары баға берді. Неміс жазушысы Фридрих Хитцер поэманы "Еуропа үшін найзағай отындай болды", - деп бағалады.

"Өркениеттің адасуы" поэмасында ақын кейінгі жастар шет елдің мағынасыз даңғырасына неліктен үйір дей келіп, өркениетке барар жолдағы осынау топтың дәл осылай кете берсе шулы музыканың құлына айналып, ғылым, білімнен жұрдай болып, елінің тағдырын батыстың жабайы мәдениетіне айырбастап мәңгілік мәңгүрт әрі мимырт тіршіліктің құшағына еніп кететінін, бұл "өркениеттің адасуына" әкеліп соғатынын ескертіп өтті.

Сондай - ақ "жаңа қазақ" деген терминмен пайда болған ана тілін бойына сіңірмеген, ата - бабаның шежіре - дарағына тамырларымен байланбаған, рухани байлық туралы түсінігі қалыптаспаған, байлықты "бақыт " деп түсінген, өткен тарихты білмейтін "рухсыз жарты адамдар" туралы толғанды:

…Қайда барсаң, көз алдыңда өнеге болып жарқылдар,
Жарты ұстаздар, жарты бастық,
Жарты қыздар, жарты ұлдар.

Қазір неге рухсыздық секілді зор батырлық

Неге нәрсіз қалталыдан зардап шегіп жатыр жүрт?,-деп ақын орташа ойлайтын, тек қарынмен ойлайтын топтан қоғамды сақтандырады. Денедегі жара жазылады. Ал қоғамдағы жара дерт. "Өркениеттің адасуында" Мұхтар Шаханов осы қоғамдағы ауыр жараның емін іздейді. Оның емі - елінің ұлттық рухы, жан байлығы атойлап тұрған жерде ғана өмір сүреді.

"Өркениеттің адасуы" поэмасы туралы Дайсаку Икэда: "Мұхтар Шаханов өзіне тән көрегендікпен, гуманистік, ар намыстық сезім алғырлығымен бүгінгі жаппай еркіндікке елтіген рухани құлдырау мүйісінен, ғаламат ақындық сөз қуаты арқылы әлемдік үлкен қауіп алдында тұрғанымызды ескертеді.

Рухани байлықты мойындамай, тек жалаң білімге ден қойған қазіргі "компьютер басты" жарты адамдардың пайда болуы жайлы Шаханов концепциясы бізді жапондықтарды қайран қалдырды, Мен оның халқын осындай тегеурінді перзент тудыра алғандығымен құттықтағым келеді" - деп жазды.

Мұхтар Шахановтың "Жазагер жады космоформуласы" (Шыңғысханның пенделік құпиясы) атты шығармасы поэмалардан құралған роман. Роман үш бөлімнен тұрады: "Таным трагедиясы", "Шыңғысханның пенделік құпиясы", "Рухсыздар ерлігі" немесе "Билік синдромы". Шығарма "Романға кіріспе немесе еліктіргіш әсіре қызыл иірімдер" атты кіріспе толғаулардан басталады.

Шығармада автор адамзаттың 97 пайызы еліктеумен күн кешетінін, қалған 3 пайызы ғана өзінше ойлап, өзінше бағыт ұстанатынын дәлелдеуге тырысады. Романның көтеріп отырған проблемасы осы еліктегіш көпшілікпен "тарихты жасаушылар" төңірегінде /3/.

М.Шахановтың "Жазагер жады космоформуласы" (Шыңғысханның пенделік құпиясы) Қазақстан баспасөзінде бұрын - соңды болмаған мүдделілік пен айтыс тудырды. Бірнеше газеттерде Шыңғыс хан тұлғасы туралы мақалалар жарияланып, олардың авторлары моңғол қағанының түрік тектестерден шыққандығын жазды, тіпті оны алғашқы қазақ мемлекетін құрған қазақ деушілер де болды. Ал, Шаханов дейді олар, өз романында қатыгез, қатал дұшпанның образын жасаған, сөйтіп оның тарихи ролін төмендеткен.

Ал, аты әлемге әйгілі жазушылар, ғалымдар, филологтар мен философтар, өзге де ой еңбегінің білгірлері бұл шығарманы әлем әдебиетіндегі айрықша құбылыс деп бағалайды.

"Жазагер жады космоформуласы" туралы заманымыздың заңғар жазушысы Шыңғыс Айтматов: "Адам табиғатын бейнелеуде түбегейлі көзқарастар енгізіп жүрген ақындардың бірі, менің ойымша, біздің заманымыздың ақыны Мұхтар Шаханов. Ол жаңаша ойлауды жеткізуші. Менің ойымша біздің Азия әдебиетінде оған дейін мұндай көрнекті ақын болған емес.

Бұған көз жеткізу үшін оның поэма түрінде жазылған "Жазагер жады космоформуласы" (Шыңғысханның пенделік құпиясы) атты ауқымды романын оқыңыздар. Мұндай қасиетке ие ақын XX ғасырда дүниеге келіп, XXI ғасырға қадам басуы керек еді. Ол Мұхтар Шаханов болып шықты.

Осы жағдайды пайдалана отырып, мынаны да қосқым келеді: биік өнер арқылы барлық замандардағы адамзат тарихында оның мәңгілік трагедиялық

мәні-барлық уақытта болып келген зұлымдық пен жеке басқа табынушылық, онымен қатар жүретін Шыңғысханнан Гитлерге және Сталинге дейінгі жаппай мейірімсіз билеушілер туындатқан зорлық зомбылықтар қаупі әлі қалмай келе жатқандығын соншалықты сенімді және стратегиялық күшпен ашып көрсететіні үшін мен Мұхтар Шахановқа шын жүректен алғыс айтамын…

Ол мұны еш уақытта да ұмытылмайтындай етіп айтқан", деп жазды. Ал, жапон түрколог ғалымы, профессор Хиронари Ито былай дейді: "Қазақ халқының аса көрнекті ұлы Мұхтар Шахановтың "Жазагер жады космоформуласы" атты жаңа романын асқан қызығушылықпен және толғаныс үстінде оқып шықтым. Бұл шығарманың айрықшалығы сонда, онда қайырымдылық пен жауыздықтың жан алып, жан беріскен күресін тарихи тұрғыдан көрсетеді. Бізді рухсыздықтың төніп келе жатқан апаты, адамзатты жойып жіберуге бейім, немесе оның бей - берекет өмір сүруіне, сөйтіп өзінен - өзі құрып кетуіне алып келетін апат жайлы ойлануға итермелейді".

Шыңғыс ханның қазақ жерінде бірнеше қаланы қиратып, жермен-жексен еткені тарихтан белгілі. Олар: Дүние жүзіндегі Александриядан кейінгі ең бай кітап қорын иеленген Отырар қаласы, Сығанақ, Сауран, Жент, Баршынкент, Жетісу бойындағы қалалар.

Өкінішке орай, М.Мағауин, Қ. Әдібаев, Ә. Балқыбек т.б. өз еңбектерінде қала мен елді - мекендерді талқандап, өртеп, қиратушы Шыңғыс ханның басқыншылық әрекетін ақтап алуға тырысады. Ал, Отырар қорғанысы кезінде жан қиярлықпен күрескен, туған Отанын сүйген Қайыр ханды ел мүддесіне сатқындық жасаған адам ретінде суреттейді. Оларға Отырар қаһармандығын жоққа шығару үшін Шыңғыс хан әскеріне қарсы алты ай бойғы күрестің бас дем берушісі Қайырханды қаралау қажет. Сонда Шыңғысханның Отырарға жасаған басқыншылық шабуылы ақталады. Бұл тарихи шындықтан алшақ. Қайырханның ерлігі бүкіл қазақ елінің мақтанышы. Сондықтан Мұхтар Шаханов шығармасындағы Қайырхан - ерліктің, Отан сүйгіштіктің символы болып табылады. Ал Шыңғысханның дүние жүзінің біраз бөлігінде жүргізген жауыздығы мен зұлымдығын ақтауды тарих кешірмейді.

1986 жылғы желтоқсан оқиғасы ұлттың ұлт ретінде сақталып қалуы жолында шешуші фактор болғаны белгілі. Мұхтар Шаханов саясат аренасына дәл осы сәтте көтерілді. Бұл - рухтың сынға түскен уақыты болатын! Мәскеуде, сьездер сарайында Мұхтар Шаханов желтоқсан шындығын бүкіл дүние жүзіне таратып жіберді.

Ақын ретінде қамыққан қазақ жастарының жанарындағы моншақ жасты жалынды жырларымен кептіріп жүрді. Дәл сол күндері ұлт жастарының жалғыз жанашыры Мұхтар Шаханов ғана болып қалғанын бүгінде ешкім де жоққа шығара алмайды/4/.

Мұхтар Шахановтың әлем таныған Шыңғыс Айтматовпен бірлесіп диалог түрінде жазған "Құз басындағы аңшының зары"(Ғасыр айрығындағы сырласу) кітабында тарихи танымдық мәні зор ойлар айтылып өркениет өзегі болып табылатын қайырымдылықты сақтау, зұлымдықтан, жауыздықтан аулақ болу мәселелері көтеріледі. Шығарманы оқу барысында ақынның тарихи білімінің

молдығына Ежелгі Шығыс, Антика, Орта ғасырлар тарихы мен Жаңа заман дәуірінен сыр тарта отырып, оны бүгінгі күнмен байланыстырған білімпаздығына риза боласың. Екі қайраткер азамат шығарманың өн бойында "қоғам қайтсе ізгіленеді?" деген сұраққа жауап іздейді. Нәтижеде қоғам ізгіленуі үшін - адам жаны ізгіленуі тиіс деген тұжырым жасайды.

Қорытылай келгенде,

Өзім қанша мықтыны мойындадым

Енді өзімді соларға мойындатам,- деп жырлаған қасиетті Отырардың жеті жарым ғасырдан соң үн қатқан ұрпағы, Мұхтар Шаханов, қазақ поэзиясын Қазақстан ғана емес әлемге танытты. Қазақстанның халық жазушысы , Қырғызстан Республикасының халық ақыны, Түркияның халықаралық "Түрік дүниесіне қызметі үшін" сыйлықтарының лауреаты, Қазақстан меценаттар клубының "Тарлан"- Платин сыйлығының жүлдегері, Халықаралық Ақпараттық Нобель орталығының Альфред Нобель атындағы және Ғылым, Индустрия, Білім және Өнер Академиясының Альберт Эйнштейн атындағы Алтын медальдарының иегері, XXI ғасырдың рухани реформаторы Мұхтар Шаханов қазақ әдебиеті ғана емес, әлемдік әдебиетте тарихи танымдық мәні бар шығармалар жазған дарынды ақын.

Әдебиеттер

1. Мұхтар Шаханов. "Тілсіздендіру анатомиясы" "Рух-дария" баспасы. Алматы-2006; Мұхтар Шаханов "Мәңгүрттенбеу Марсельезасы» "Рух-дария" баспасы. Алматы, 2008; Мұхтар Шаханов. "Ұлт анасы - тіл" Алматы, 2010; Мұхтар Шаханов "Қонаевпен сырласу"Алматы, 2011; Шыңғыс Айтматов, Мұхтар Шаханов "Құз басындағы аңшының зары" Алматы "Рауан" 1997.
2. Қозыбаев.М. "Өркениет және ұлт". Алматы, 2001,-230 бет.
3. Мұхтар Шаханов "Жазагер жады космоформуласы" (Шыңғысханның пенделік құпиясы);
4. Исабеков З. Ақындардың арасында батыры … // Оңтүстік Қазақстан 4 шілде 2002 жыл.

ӘОЖ

МҰХТАР ШАХАНОВ – АҚЫН, ҚАЙРАТКЕР, ҰЛТ ЖАНАШЫРЫ

Арынбаева Д.Ж. – магистр оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Қай қоғамның болса да дара туған тұлғалары, асқақ үнді, айбынды болмысты перзенттері болатыны даусыз. Ел басына сын туған, халық тағдыры талқыға түскен аласапыран тұстарда осындай нар тұлғалы азаматтар туған халқының мүддесін қорғау, мақсатын жүзеге асыру жолында тартыс майданынан бой көрсетіп, жанкештілік табандылықпен туған топырағының, тамыры терең дәстүрі мен танымының қорғаны болғаны тарихтан талай орын алған құбылыс. Тым әріге тереңдемегеннің өзінде, Тәуке ханның заманы да, хан Абылай тұсы да қазақ халқының қатты қысылтаяң күйге түскен, бір жағынан алып аюдай азуын басқан патшалық Ресейдің сардалаға сұғынған сұғанақ саясаты алқымынан алса, екінші

жағынан қазақ елінің қолқа етін жұлмалаған жыртқыштай жоңғарлардың, өңешінен от шашқан аждаһадай Цин патшалығының қазақ даласын жалмап жұтуға бағытталған жалмауыз саясаты сансыратқан кезеңдері екені тарихтан белгілі. Дей тұрғанмен, осындай аласапыран заманда қазақтың даңқты тұлғалары Қабанбай, Бөгенбай, Малайсары, Наурызбай, Жәнібек секілді батырлары, Бұхар жыраудай ақылы асқан даналары, Төле, Қазыбек, Әйтекедей көк төріндегі жарық жұлдыздай мен мұндалап тарих сахнасына шаққан еді.

Елді ертіп, жұртты жұмылдыруға, ұлтты ұйытуға сеп те, себеп те бола білген тұлғалардың жанкештілік дәстүрі жалғаса, сабақтаса келіп кешегі Алаш арыстарының тағдырында көрініс тапқандай болды. Қазақ халқының өз таңы өзінде атуын, өз күні өз даласында батуын көксеген күрескер азаматтар қайтадан дүркірей бой көтеріп, елдің мұңын мұңдап, жоғын жоқтады, сөзін сөйледі. Әлихандар, Ахметтер, Міржақыптар, Мағжандар, Бейімбеттер бір замандағы бабалары сарп еткен қуат пен күштен артық болмаса, кем күш жұмсамады, қазақ халқы өткен тарихында қаншама біртуар ұлдарынан айырылса, бұл кезеңде де одан кем қайғы тартпады. Кеңестік құрсау саясат қазақтың дарынды, қарымды перзенттерін ұлт қамын түгендергендері үшін кінәлап, жайқалған егінге орақ салғандай баудай түсірді. Білегі мықты боп тұрған биліктен соқталы соққы жеген қазақ халқы тағы бір есеңгіреп, ентігіп қалғандай хәлде болды. Әйтсе де, қырауы қақыраған аяздан соңғы бой көтерген бәйшешектей ұлттық мұратты ұран еткен, кешегі өткен Алашшыл ардақтардың ізін жоғалтпай жалғаған буын қайта бой көтеріп, еңсе түзей бастады. Мұхтар Әуезов, Бейсенбай Кенжебаев, Манаш Қозыбаев, Мәмбет Қойгелді, Мұхтар Құл-Мұхаммед, Рымғали Нұрғали, Кеңес, Нұрпейіс секілді зерттеуші ғалымдар Алаш тақырыбын қаузай қазып, жан-жақты қарастыруымен қазақ халқының өткенін айта отырып, бүгіні мен ертеңінің де көкжиегіне көз жіберіп, келелі ойларды ортаға салды.

Осындай ұлтқа ұстын болатын ұлы тұлғалар шоғырының арасында шоқтығы биік, шабысы бөлек жүйрігі, арыны адуын, қарымы қуатты қайраттысы, әлбетте, Мұхтар Шаханов болмысы болатын. Қазақ халқының нағыз жанашыр, қайраткер, біртуар дарынды да қарымды перзенттерінің бірі және бірегейі Мұхтар Шаханов екені даусыз./1/

М.Шаханов туралы сөз қозғағанда оның ақындық арынымен, шығармашылық шалқыған шабытымен қатар қоғамдық белсенділігі, ұлт қамын қорғаған қайраткерлігі, қысылтаяң тұстарда бұғып қалмастан керісінше бас көтеріп шындықты айтып шыққан батылдығы мен туған халқының мүддесін түгелдеу тұрғысындағы қайтпайтын, қайыспайтын табанды қайсарлығы біртұтас қарастырылып, айтылуы ләзім. Ақынның тұлғалық тұтастығы, ұлттық мүддені жеке бас пайдасынан биік қойған өрелі парасаттылығы бүгінгі буынға да, келешек жастарға да айқын үлгі, айшықты өнеге болғаны анық.

Қайраткер қаламгердің бойында мұндай асыл қасиеттер мен қабілеттер қорының қордалануына туған топырағын, өз ұлтының құндылықтарын қасиеттей, қастерлей білуі, шетсіз де шексіз сүйіспеншілікпен, махаббатпен қадірлеуі бірден-бір себеп болса керек. Даңқты Отырар өлкесінде 1942 жылдың 2 шілдесінде өмірге келген қаламгер ұлылар басқан топырақтан нәр алып өсті. Балғын бала

күндері Төле би ауданына қарасты Қасқасу ауылында өткен М.Шаханов шығармашылығына тұмадай таза, бұлақтай мөлдір, періштедей пәк сезімдер мен асқар таудай өрлік, жарық күндей оттылық пен нұрлылылықтың даруына өскен өлкесінің табиғаты да әсер еткені сөзсіз.

«Туған елім, арман, мұңым,
Енді сені жетелейді жол қалай?
Менің бассыз қалғандығым,
Сенің бассыз қалғандығың болмағай!

Мына дәурен бұрқан-тарқан
Ертең қайта өзгерер.
Ақындарын сұлтандардан
Артық сыйлар кез келер.
Қадір тұтам қиялдауды,
Ертең талғам өзгерер.
Шындап құлап сүйе алмауды
Қылмыс санар кез келер.

Туған елім, құдіретімсің аңсаған,
Алдан жарқын күн шыққанша,
Кескінің көрмейінші шаршаған.
Пасық ойлар тұншыққанша,
Дулығаны қақ жарып гүл шыққанша,
Жер астынан қарап жатам мен саған!»/2/ - деп «Нарынқұм зауалы» поэмасында кейіпкер сөзімен орайын келтіріп білдіргеніндей, қаламгер туған өлкесін шексіз сүйе білген үлкен махаббат иесі.

Тау баурайының саф таза ауасымен тыныстап, сылдырай аққан бұлақ суынан сусындаған қаламгердың туындылары да асқан сезімталдығымен, шынайылығымен, оттылығымен ерекшеленіп, арындылығымен айырмаланды. М.Шахановтың әкесі ауылында молдалық еткен, қарылығы бар сауатты жан болған. Мұхтар 9 жасқа толғанында әкесі өмірден озып, келешек ақын жетімдіктің ауыр қамытын арқалауға мәжбүр болады. Ары қарай нағашысы Ысқақтың тәрбиесіне өтеді./3/ Нағашысы Мұхтарға мол тәлім-тәрбие сіңіреді, ішкіліктен алыс жүруді, арақ-шарап дегендерді татып алмауды насихаттайды. «Мұның өмірде көп пайдасы тиді маған», - деп еске алады қаламгер өзінің кездесулерінде, сұхбаттарында, - «Өмірімде масаятындай деңгейде арақ-шарап дегенді ауызыма татып алған емеспін». Рас, Кеңестік керікеткен саясат дәуірінде ішкіліктің көл-көсір болып, М. Шахановпен замандас көптеген талант иелері сол зәһар судың кесірінен арынан да, абыройынан да, саулығынан да, жұмысынан да айрылып зардап шегіп, отбасы ойран болып, талабы тапал тартқаны жасырын емес. Жанашыр жақынының өсиетіне адал болған М.Шаханов мұндай зауалдан аман болып, қоғамды жайлаған сауықшылдық дертіне шалдықпады, шығармашылығын шыңдап, көп белестерді бағындырды.

Ақынның өмірінде, шығармашылығында ықпалы мол, орны бөлек қазақтың қос дарынды тұлғасы болды. Оның бірі қазақтың маңдайына біткен мақтанышы, сазгер Шәмші Қалдаяқов болса, екіншісі отты жырларымен оқырмандарының көңілін өртеген маздаған ақын Төлеген Айбергенов еді. М.Шаханов бұл екі талантпен жақын аралас-құралас болды, бір туған бауырлардай сырласып-мұңдасып, аға-іні болып тағдырлары жымдасып өрілді. Мұхтар шығармашылығына қазақтың аяулы қос перзентінің нәрі таралып, дарын даралығы дарып, ақындық-сазгерлік миуасының сөлі тамғаны сөзсіз. Ақын жырларының будақ-будақ бунақты, ұйқастары араласаң ашылғысыз, балталасаң берілгісіз, қоладан құйғандай шымыр болып келуі, шумақтары қос алақанның саусақтары салаланғандай біріккен, кіріккен бекемдігі ұлт ұясындағы ұстынды ұстаздардан ұлағат ұққанын айғақтайтындай.

«Уа, адамдар, айналайын туғандар,
Жалғыз минут тыңдаңдар!
Мен сендерге көп болды сыр шертпедім,
Сан тарапқа жүргеніммен жүз аттап,
Дәл осылай көрмеп едім ұзақтап,
Қазір түгел көкірегім өрт менің!» - деп өрілетін Төлеген Айбергенов өлеңінің өрнектері М.Шаханов туындылары арқылы жалғасын тауып, кешелек ұрпаққа, келер заманға, келермен дәуірге жол тартты.

М.Шахановтың сан қырлы талантының бір ұшқыны оның сазгерлігінде. «Жұбайлар жыры», «Гүл дәурен», «Мен саған ғашық едім», «Жұбайлар жыры» секілді сөзі де, сазы да қаламгердің жүрегін жарып шыққан әндері тыңдармандардың жүрегінен жайлы орын тауып, көңілдерінен шыққаны белгілі./4/

Қайраткерлік қасиет, қабілет адам бойында ұлтына деген жанашырлықтан, мейірімнен, сүйіспеншіліктен туындайды. «Ұлтқа қызмет ету – мінезден», - деп Әлихан Бөкейханов айтып кеткеніндей, ақындық адуын мінезі, адами даралық болмысы М.Шахановты ұлтжанды, елшіл қайраткер, халықшыл азамат етіп құрыштай қалыптастырды./5/ Әсіресе, М.Шахановтың қайраткерлік сипаты 1986 жылғы Желтоқсан оқиғасына байланысты шындықты қалыптастыру үдерісінде айқын аңғарылды. Бұл мәселені М.Шаханов әуелі Қазақстан Жазушылар Одағында көтеріп, күн тәртібінде мәселе етті. Сонан кейін КСРО-ның халық депутаттары бас қосқан І-ші сиезінде тағы да назарға алып, Кремльдің төрінде шындық туын көтерді. Осылайша Кеңестік биліктің Желтоқсан оқиғасына көзқарасын туралап, оны зерттеуге және бағалауға байланысты комиссияның жұмысын бастатуға бейімдеді. Ол дәуірде мұндай батыл сөздер мен әрекеттер көзсіз батырлық, ұлты үшін жасалған жанкештілік амал болғаны рас. Бүгін де шындық үшін, ұлт мүддесі, халық қамы үшін ақиқатты айту, мәселені ортаға салу ісі маңызды азаматтық позиция болып табылады. Бұл тұрғыдан алғанда М.Шаханов кейінгі жастарға, өскелең буынға батырлықтың, батылдықтың, шындық үшін күресудің айқын үлгісі бола білді.

М.Шахановтың қазақ халқы үшін жасаған келесі бір қайраткерлігі Наурыз мерекесін қайта ортаға оралтуға байланысты болды. «Ескіліктің қалдығы» деп

есептеліп, Кеңес билігі тарапынан 1926 жылдан бастап тойлауға тыйым салынған көктемнің ерке мерекесі әз-Наурызды халықтық мереке ретінде танытып, 1988 жылы елмен қайта қауыштырған М.Шаханов болатын. Алпыс жылдан астам уақыт тыйымда болып келген ұлттық мереке осылайша халықтың қазынасының қатарына қосылып, қоғамға қайта ұсынылды.

Жоғарыда айтылғандармен қоса М.Шаханов Арал теңізінің тағдырына да белсене араласты. 1988 жылы Қазақстанда алғаш ашылған экологиялық қозғалыстың төрағасы болып сайланып Арал теңізінің жағдайын оңалту жөнінде көп шаруалар атқарды. Қазақстанның Қырғыз еліндегі елшісі қызметінде жүргенде (1993-2003) екі бауырлас халықтың ынтамағы артып, татулығы тамырлануына халықаралық деңгейде көп еңбек сіңірді. Осы жылдары қырғыздың даңқты жазушысы Ш.Айтматовпен етене жақын араласты, дос-бауыр, аға-іні болып табысты. Қос халықтың дарынды перзенттерінің жақындығы шығармашылық тұрғыда мол өнім берді, екі елдің де рухани берекесін кіргізіп, нәрін арттырды, әлемдік әдебиет айдынын қайталанбас соны дүниелерімен толықтырды. М.Шаханов және Ш.Айтматов екеуі авторласып дүниеге келтірген «Құз басындағы аңшының зары» эсселер кітабы, «Сократты еске алу түні» драмалық туындысы бірнеше елдің тілдеріне аударылып, таралды, театр төрлерінде қойылды.

М.Шаханов өнімді еңбек еткен, жемісті шығармашылық мұра қалыптастырған үлкен қаламгер, ірі ақын, сом тұлға, қазақ халқының біртуар перзенті. 60-тан астам елден 120-дан астам алған халықаралық деңгейдегі қаншалаған сый-сияпаттары, атақ-даңқтары, медальдары болса да, ақынның өзі айтатындай, М.Шахановтың ең үлкен бақыты, ең басты байлығы – өз ұлтының ұлы, өз халқының перзенті болып қала білгенінде. «Шаханов шыңы» биіктеп, өрлеген сайын оны тудырған, өсірген халық та бірге өрлеп, өсе бермек, биіктей бермек. М.Шахановтай даңқты, дарынды, дара перзентті дүниеге келтірген ұлт әлемдік қауымдастықта өзіне тиелісі мәртебелі, мақтанды орнын иемденуге әбден хұқылы.

Әдебиеттер:

1. М.Шаханов. «Эверестке шығу», Атамұра 2003 ж.
2. https://bilim-all.kz/olen/6219-Narynqum-zaualy?ysclid=laq9vc57c6428571364
3. https://sputnik.kz/20200702/Mukhtar-Shakhanov-78-zhas-derekter-14376444.html?ysclid=laq9ltzpig415744292
4. Мұхтар Шаханов | Әдебиет порталы (adebiportal.kz)
5. М.Шаханов. «Өркениеттің адасуы», Астана 2003.

ӘӨЖ

МҰХТАР ШАХАНОВ ЖЫРЛАРЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ РУХ

Нұрпейісов Нариман Жұмашұлы
Филология ғылымдарының кандидаты
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті.
Шымкент. Қазақстан.

Резюме

Данная исследовательская статья станет предметом всестороннего анализа творческого исскуства талантливого выпускника сакрального учебного заведения Южно-Казахстанского государственного педагогического университета Мухтара Шаханова, имеющего 85-летнюю историю. Тема национального духа, национального патриотизма в поэмах широко анализируется и представляется молодому поколению образцом для подражания.

Summary

This research article will be the subject of analysis of talented Tulegen Mukhtar Shakhanov Jean-Jacques, a talented specialist of the North Kazakhstan State Pedagogical University, which has an 85-year history. The Akyn psalms analyze the Ultyk spirit, Ultyk patriotism, and the young ugli-us lesson.

Қаймағы бұзылмаған қазақ елінің, белгілі жазушы Мархаббат Байғұт мақамымен айтқанда «Ұлысымның ұйытқысы саналатын Оңтүстік өлкесіндегі» қасиетті оқу ордасы, ұстаздар ұстаханасының қарашаңырағы – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті. Шырайлы Шымкент, киелі Түркістан, Тұран өлкесіндегі ұстаздық өнердің алтын ордасы болып табылатын шежірелі шаңырағымыздың дүниеге келгеніне де мерейлі 85 жыл толды.

Өткен ғасырдың ең бір аласапыранға толы нәубетті жылдары мұғалімдер институты болып есік ашқан, сан алуан тарихты бастан кешірген, білімі мен ғылымы, тәрбиесі мен тағылымы арқылы жетістіктер мен жеңіске жеткен, бұл күндері кемеліне келіп университет биігіне шыққан тарихымыздың жүріп өткен жолы ұзақ әрі мағыналы екені көпшілікке аян. Тарихы терең, білімі ерен оқу ордасының өткені мен бүгіні жайлы айтқанда осы тарихты түзудегі ізі қалған тұлғаларды ұдайы құрметпен еске аламыз. Мұғалімдер институтының алғашқы директоры С.Г.Шейноссон, оқу орнының әр жылдары ректоры болған М.Сәбденов, И.М.Туманов, Ә.Ермеков, Ә.Омаров, Б.Ермекбаев, М.Сәрсембаев, О.Аяшев, т.б. жемісті еңбек етті.

Университетіміздің өнегелі де өміршең 85 жылдық тарихында аты алтын әріппен жазылатын аса қымбатты ұстаздар қауымы аз емес. Оңтүстік өлкесіндегі бірден-бір ғылым докторы болған, профессор Ә.Байтанаев, ғалым, профессор қызметін атқарған Ә.Ермеков, Қ.Бектаев, О.Жұмашов, Ә.Оспанұлы, М.Алтынбекова, Г.Смағұлова, т.б. бар ғұмырларын осы институтқа арнады.

Ақыл ойдың алыбы, хакімдік қасиеттің биігінде тұрған ұлы ақын, данышпан Абайдың 37-қарасөзінде айтылған «Шәкіртсіз ғалым - тұл» [1.267.] дейтін даналық ойының философиялық мәні тым тереңде жатқаны ақиқат. Біздің бәрімізге сондай ыстық ұя, өткен тарихы тағылымды оқу орнының ғалым ұстаздары әркез өз шәкірттерін мақтан тұтады. Ұстаздар еңбегінің шынайы жемісі, жеткен жеңісі – дарынды шәкірттерінің молдығы. Біздің қарашаңырақ - бұл қатардағы шәкірттерінің де аз емес екенін мақтан тұтады. Оңтүстік

өлкесіндегі педагогикалық оқу ордасының алтын тұғырынан түлеп ұшқан тас түлектерден Дүйсенкүл Бопова, Клара Әліпова, Рая Ахметова, Сайлаукүл Барахова сынды қайраткер қыздарды құрметпен айта аламыз. Бар даусымызбен атын айтып, мақтан тұтатын шәкірттер қатарында түркі әлеміне танымал қоғам қайраткері, ақиық ақын Мұхтар Шаханов, ғажайып лирик ақын Исрайыл Сапарбаев, жазушы М.Қаназов, арабтанушы ғалым, ҚР бас муфтиі қызметін абыроймен атқарған Ә.Дербісәлиев, белгілі ақындар Х.Есенқараева, Н.Бегалиев, Ә.Ысқақ, айтыскер ақындар М.Есжанова, А.Леубаева, А.Жаппарқұлова, т.б. есімдерін мақтанышпен айтады.

Бүгінгі әңгіме ұстаздар ұстаханасының алтын ордасы саналатың біздің оқу орнымыздың талантты түлектері жайында, дәлірек айтқанда Шымкент педагогикалық институтының 1969 жылғы түлегі, бұл күндері мерейлі 80 жасқа толып отырған Мұхтар Шаханов жайында.

Мұхтар Шаханов – Қазақстан Республикасының халық жазушысы, Қазақстан және Бүкілодақтық Ленин комсомолы сыйлықтарының, Түркі Республикасының «Түрік дүниесіне сіңірген еңбегі үшін» халықаралық сыйлығының және тәуелсіз «Тарлан» сыйлығының иегері. Атақты ақынның алған марапаттарының бәрін санамалап көрсетуді мақсат тұтпадық, қажет дегендерін ғана атап өттік. Көрнекті қазақ ақыны М.Шахановтың шығармалары дүние жүзінің 30-дан астам тілдеріне аударылған. 2022 жылы мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Ұлытауда өткен Ұлттық құрылтайдың барысында құрылтай мүшесі, биылғы жылы 80 жасқа толып отырған ақын Мұхтар Шахановты «Қазақстанның Еңбек ері» атағымен марапаттады. Халық қуанышында шек жоқ.

1959 жылы «Сырдария» атты өлеңі, 1966 жылы «Бақыт» атты тұңғыш өлеңдер жинағы жарияланып әдебиет әлеміне келген ақынның әр жылдар мұғдарында «Балладалар» (1968), «Ай туып келеді» (1970), «Қырандар төбеге қонбайды» (1974), «Сенім патшалығы» (1976), «Құз басындағы аңшының зары» (Ш.Айтматовпен бірге), «Өркениеттің адасуы», «Мәңгүрттенбеу марсельезасы» (2008), «Желтоқсан эпопеясы» (Деректі роман. 2006), т.б. кітаптары жарияланып отырған.

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университетінің талантты түлегі Мұхтар Шаханов - шын мәніндегі дарын иесі. Ақын поэзиясы сан ғасырлық тарихымыздың ғажайып нәрін бойына сіңіріп, бүгінгі таңдағы жан толқытар сан алуан күрделі әрі ділгір мәселелерге ұлттық рух көзқарасымен келіп, кілт таба білуінде. Ақын Мұхтар шығармаларының негізгі тақырыбы – адамдықты, адалдықты, әділдікті, тазалықты, пәктікті адамзат баласына паш ете отырып; ездікті, зұлымдықты, мәңгүрттікті жеріне жеткізе әшкерелеу. XXI ғасырға қадам басқан, тәуелсіздікке қол жеткізіп, азаттық айдынының ақ кемесіне мінген қазақ халқының ғасырлар бойы басынан кешкен бодандық қамытының кейбір қасіретін әлі де болса сілкіп тастауға мұршасы болмай жатыр. Осы жердегі әлқисаны ақиық ақын Шахановтың «Төрт анасымен» бастасақ. Ақын толғанысы былай басталады:

Тағдырыңды тамырсыздық індетінен қалқала,
Мазмұн жоқта мазмұнсыздық шыға келер ортаға.

Әр адамда өз анасынан басқа да,
Ғұмырына етер мәңгі астана,
Демеп жүрер, жебеп жүрер арқада,
Болу керек құдіретті төрт ана:
Туған жері - түп қазығы, айбыны,
Туған тілі - мәңгі өнеге айдыны,
Жан байлығы, салт-дәстүрі - тірегі,
Қадамына шуақ шашар үнемі. Және туған тарихы.
Жыр жолдарының түйіні төмендегідей:
Төрт анасын сыйламаған халықтың
Ешқашанда бақ жұлдызы жанбаған.
Қасиетті бұл төрт ана - тағдырыңның тынысы,
Төрт ана үшін болған күрес - күрестердің ұлысы. [2.177.]

Тәуелсіздіктің 31 жылына қадам бақан қазақ елі жыр жолдарында айтылған қасиетті төрт ананың тағдырымен тыныстап жүр ме? Сұрақ көп, жауап әртүрлі. Төрт ана тағдырының ішіндегі ең бастысының бірі де бірегейі - туған тіліміз екені ақиқат құбылыс. Өз ұлтымыздың ішінен шыққан кейбір аға буын өкілдері, соның ішінде билік басында жүргендері де аз емес, тіпті енді жетіліп келе жатқан тәуелсіздік дәуірінің жас ұрпақтары бойынан туған тіліне қатысты сүйіспеншілікті, ұлттық рухты жоғалтып алғандары аз болмай тұр. Олардың дені орыс және батыс мәдениетімен, тіпті қытай, кәріс, жапон тілдерімен жете сусындаса да, өз ана тілінде екі ауыз сөйлем құрай алмайтыны жанға батады. Жарты әлемнің тілі мен мәдениетін, технологиясын игергендер өз халқының тіліне, яғни ана тіліне келгенде күнделікті тіршілік ауқымындағы жүрдім-бардым әңгімеден алыс ұзай қоймайтын және онысын кемшілік деп есептей бермейтін үлкен топ – ақын тілімен айтқанда «Космополит қазақтар» тобы пайда болды. Елімізде қалыптасып келе жатқан бұл жағдайға сын көзбен қарайтын мезгіл де жетті. Өз тілінен жеріп жүрген олардың мемлекеттік тілге бұрылуына, рухани құндылықтарды мойындауына және ұлтты рухты игеруіне мүмкіндігінше ат салысып келе жатқан белгілі ақын, қоғам қайраткері Мұхтар Шаханов өзінің «Космополит қазақтар» атты өлеңінде тереңінен ой қозғайды:

Безбүйрек нарықтың бәсейтіп даңғырын,
Зарланған, қорланған туған тіл тағдырын.
Космополит басшылар шешпей ме, шеше ме?
Тіліміз қала бере ме панасыз адамдай көшеде?
Ұлт үшін қазір бұл – Нөмірі бірінші мәселе.

Әр қазақтың жүрегінде, тілегінде белгілі қазақ ақыны Қадыр Мырзалиевтің «Ана тілің, арың бұл, Ұятың боп тұр бетте» деген аманаты мен мұндалап тұратын уақыт жетті. Туған тілімізді безбүйрек нарық пен безбүйрек әлдекімдердің зарлатуына, қорлауына жол бермеуіміз керек. Ақын айтқандай «Ұлт үшін номірі бірінші мәселе» екенін жадыда ұстап, қадір қасиетін арттыратын біз екенімізді ұмытуға морольдық хақымыз жоқ.

Мұхтар Шаханов туралы, соның ішінде ақын шығармашылығындағы ұлттық рух, өрлік пен ерлік, қазіргі тілмен айтқанда патриоттық сезім туралы

айтқанда ерікті ерксіз «Желтоқсан оқиғасы» есімізге түседі. Қайсар рухты ақын дәл осы кезеңде азаматтық пен парасаттылықтың биік үлгісін көрсетті. Ақын былай деп жырлайды:

Ұлттың бағы жанар ма екен хас тұлпары, нары жоқ,
Ал, біреулер намысы жоқ, жігер, қауқар, қоры жоқ.
Кемсітпекші «желтоқсанның жалаң аяқтары» деп,
Жоқ!!! Кешегі сын сағатта көкірегінде жанып от,
Тұрған олар аяз сорған қызыл беттің ары боп,
Дәуірінің тауығына шашылмаған тары боп. [3.478.]

Ұлт намысы аяққа тапталып, «мұз үстіне алау жаққан жастардың» жігерін жермен жексен етпекші болғандарға, бір сөзбен айтқанда сын сағатта көкірегінде оты өшпеген жастарға ақын ара түсті. Шын мәніндегі халық ақыны екенін ісімен де, жырымен де паш етті, жарты әлемге ұран салды.

Тәуелсіз еліміздің, Жаңа Қазақстан құру жолына бет бұрған мемлекетіміздің 16 желтоқсан күні «Тәуелсіздік күні» мерекесі болып тойланады. Біз осы мерекені атап өту кезінде ақынның «Желтоқсан алаңы» жырындағы ұлттық рухқа тағзым етіп, жадыда жаңғыртқанымыз абзал. Тағы да ақын жырына назар аударсақ:

Сәл аялдап, тағзым етпей бұл алаңнан өтпеңдер...
Желтоқсанда ызғырықтан тітіркеніп көк пен бел,
Бұл жер, қалқам, асқақ рух жарылысы өткен жер,
Қайта оянған ұлт намысы қызыл қанға бөккен жер.

Мұхтар Шаханов өз жырлары арқылы рухы күшті рухани қазына жасады. Оның жырлары қарапайымдылығымен қасиетті, дәлдігімен дәмді, ой-ырғақ еркіндігімен ерекше, ұлы Абай айтқандай «тілге жеңіл, жүрекке жылылығымен» де құдіретті. Азаттық алған кезімізде ел ішінде аласапыран көп болды, соның ішінде рухани әлемде де арпалыс жүріп жатты. Қоғам тынысы мен тіршілігін жіті бақылап отыратын ақын өзінің «Жаңа қазақтар» өлеңінде осы бір жағымсыз құбылыс сипатын былай суреттеп бастайды:

Жаңа қазақ, шала қазақ жас інім,
Алшысынан тұрды бүгін асығың.
Саған қарап ойландым да жасыдым.
Айырмаған азғыны мен асылын
Мына ғасыр, бәлкім, сенің ғасырың.

Бабаларымның бабасы армандаған азаттыққа жеттік. Ғасырлар тоғысында өтпелі кезеңді бастан кешірдік. Жаңа қоғам құрдық, жаңа дәуір басталды, егемендікке қол жеткіздік. Осы жылдары өтпелі кезеңнің отына жылынған «жаңа қазақтар» пайда болды. Дәл осы кезеңде ұлт болашағына қатты алаңдайтын ақын Шаханов «Жаңа қазақтар немесе рухани байлықсыз мемлекет құруға болады деп ойлайтын жас бизнесменге хат» жазды, салмағы атан түйеге ауыр жүк болатын сұрақ қойды? Өлең жалғасы:

Ұлтымыздың әр мұңының басында,
Салт пен сана, тіл мен дәстүр қасында,
Арал зары шапқан кезде насырға,
Қорғаушы боп тағы да біз жүргенбіз.

Мейірім қосып мейірімсіздеу ғасырға,
Сан ғасырлық ұлтымыздың шайқасы,
Сендейлерді тайраңдату үшін бе?

Жыр жолдары әр қазақ баласына, әсіресе өздерін «жаңа қазақпыз» деп ойлайтындарға ой салады. Болашағымыз баянды, тәуелсіздігіміз мәңгілік болу үшін біз ақын жырына өзек болған салт пен сананы, тіл мен дәстүрді, дін мен имандылықты қастер тұтуымыз керек. Тәуелсіздікке әлдекімдерді тайраңдату үшін, немесе келімсектерді төрге шығару үшін жеткен жоқпыз. Ақын жырларындағы атойлап тұрған тақырыптың дені тілге байланысты екенін жоғарыда айттық. Дәл осы бір аса күрделі, күрмеуін шешу қиын болып тұрған мәселеге арналған «Өз ана тіліңде сөйлемеу мен ойламаудың залалы және космополиттік ағым» атты рухани-проблемалық трактатында да дүниенің тілдік бейнесі әр тілде әрқалай екендігін нақтылай түседі.

Рухсыздың, қайырсыздың баюы,
Бәлкім, ертең ұлтымызға зор қайғы.
Жинасаң да әлемнің бар алтынын,
Қоршар сені салқын шаттық, салқын үн.
Адамдығың көрсетпесе жарқылын,
Ешкім рух байлығынан бөлініп,
Шын бақытқа жеткен емес, жарқыным!

Қорытынды ойымызды айтар тұста тағы да ақын жырына үңілейікші. Ақын жүректің жан қайғысы сұрақ қояды, ащы да аяусыз айыптайды. Мысалы:

Өз тіліңді жерсінбеудің, Өз анаңды менсінбеудің
Арсыздығы қай дәуірде болып еді тапқырлық?
Ол – рухи мүгедектік әрі ұлттық сатқындық!
Мәңгүрттенген құлдық сезім неге қолдау табады,
Мұны бізге кешіре ме келер ұрпақ саналы?

Айтып, айтпай келетін қасіреттер аз емес, соның ішінде тіл тағдырының тамыры тереңде. Тілін ұмыту - ананы ұмытуға, ұлтын, жерін сатуға, дінін қорлауға алып келеді. Алдымызда тұрған ұлы аманаттар бар, жас ұрпақ санасына «мен қазақпын» деген ұлттық рухтың дәнін себу. Бұл жолда ақиық ақын Мұхтар Шаханов жырларындағы ұлттық рух қасиеті - мәңгілік мұра, рухани қазына, өрлік пен ерліктің қайнар көзі.

Әдебиеттер:

1. Абай. Энциклопедия. Алматы: Атамұра, 1995 ж.
2. Шаханов М. Мәңгүрттенбеу марсельезасы: Өлеңдер, балладалар, поэмалар, әндер. Алматы: Рұх-Дари», 2008. – 288 бет.
3. Шаханов М. Желтоқсан эпопеясы: Деректі роман. I том. – Алматы: ЖШС Жедел басу баспаханасы, 2006. – 624 бет.

ӘОЖ 821.512.122

М.ШАХАНОВ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ ДОСТЫҚ ТАҚЫРЫБЫ

Мамыт А.А.- ф.ғ.к. доцент
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті

Резюме

В статье рассматривается тема дружбы в поэзии известного поэта Мухтара Шаханова. Научно анализируется особенность поэтического изображения дружбы.

Summary

The article deals with the theme of friendship in the poetry of the famous poet Mukhtar Shakhanov. The peculiarity of the poetic image of friendship is scientifically analyzed.

Адам баласы үшін ең қастерлі ұғым – достық. Дұшпандық пен қаскөйліктің зардабын көп тартқан адамзат атаулы заман өте келе достықты бағалап, ерекше қадірілей білген. Дана бабаларымыз «Досы көпті жау алмайды» деп ұрпағына ұлағат қалдырды. Сондықтан бұл қасиетті түсінік халқымыздың рухани мұралары, оның ішінде сөз өнерінде айрықша мәнге ие. Достықтың жалауын тік ұстаған елдің бірлігі нығайып, әрдайым жеңіс тұғырынан түспеген. Ақыл мен парасат иесі қашанда хас жауынан қорғанудың құралы мен дұшпанының жебесінен сақтанудағы сенімді қалқан достық екенін түсінеді. Риясыз шын достық – адам жанына қуат беретін рухани азық. Достық пен қастықты ажыратып, тани білу биік азаматтықты қалыптастыратын парасат-пайыммен келетіні анық. Фольклорлық мұраларда да, ежелгі дәуір әдебиеті үлгілерінде де достық туралы жан толқытатын туындылар жетерлік. Өмірдің мәнін терең ұғынған Шалкиіз жырау былайша толғайды:

«Бір жақсымен дос болсаң,
Азбас, тозбас мүлік етер.
Бір жаманмен дос болсаң,
Күллі әлемге күлкі етер»[1,48].

Жырау ойының түп қазығы халықымыздың «Дос жылатып айтады, дұшпан күлдіріп айтады», - дегеніне саяды.

Сөз өнері – өмірдің айнасы. Адам бойындағы жақсы мен жаман қасиеттің парқын айыру – көркем әдебиеттің әлімсақтан басты тақырыбы, негізгі нысанасы. Әлемге аты мәшһүр ақын, мемлекет пен қоғам қайраткері, 85 жылдық тарихы бар Оңтүстіктегі білім мен ғылымның қарашаңырағы ОҚМПУ-дің мақтан тұтар түлегі Мұхтар Шахановтың поэзиясындағы ең өзекті мәселе – достық. Кеңестік дәуірде балдәурен балалығы мен жалынды жастық шағы өткен менің замандастарым ақынның «Танакөз» поэмасындағы достықты ту етіп өсті. Ақынның:

«Ізгілік пен ізеттің байлауында,
Мама қаздар самғайтын қойнауында,
Достық атты қазына аралы бар
Сонау мақсат тауының жайлауында.

Жұрттың бәрі баруға құштар оған,
Құштар бол деп тіпті ешкім қыстамаған,
Өзін мәңгі бақытты санайды екен
Сол аралдан от алып ұшқан адам.

Нар талабын салса да қандай жолға,
Тілектес дос пейілдер самғайды алға.
Жүрмейді онда сатқындар, саудагерлер,
Опасыздар, отсыздар болмайды онда» [2,141],

-деген жыр жолдарына күмәнсіз сендік. Шахановтың «Достық аралына» баруға асықтық. Ақын жүрегін жарып шыққан достықтың шынайы бейнесі мың сан оқырманын тебірентті. «Танакөз» поэмасындағы іңкәрлік пен тазалық аралына ұмтылдырды. Себебі онда сатқындық пен опасыздыққа орын жоқ.

Арқалы ақын адам баласының жүрегінен орын алып, жанына қуат беретін достық деген қасиетті сезімді кіршікіз ұстауды жүрек сөзімен ұғындырады. Өзі бейнелеген «Достық аралына» сезім тазалығымен бармасаң жете алмайтыныңды ескертеді. Ақын – дерексіз ұғым-түсінікті заттандырудың хас шебері. Айшықты сөзбен сурет салады. Бұл туралы А.Байтұрсынұлы: «Тілді қолдана білу деп ойға сәйкес келетін сөздерді таңдап ала білуді және сол сөздерді орын-орнына дәл қоя білуді айтамыз»,- деп жазады [3,149]. Поэмадағы «достық аралы» осының дәлелі. Оқырман аралдың ақындық қиялдан туған көркем бейне екенін біле тұра, мұның бар екеніне имандай сенеді. Өйткені Мұхтар Шаханов санамалап берген пенделік (сатқын, саудагер, опасыз, отсыз) жүрген жерде шынайы достықтың ауылы алыс екенін көзі қарақты оқырман ойша аңғарады.

Поэмадағы бас кейіпкер – Мұрат. Оның өмір өткелдеріндегі тағдыры Танакөзбен ұқсас екені шығармада баяндалады. Екеуінің де әкесі қан майданда қаза тапқан. Олар әкесіз өскенімен ана мейіріміне қанып жетіледі. Қатал тағдыр әкелерін көруді бұйыртпаса да, сол аяулы жандар достық атты ұлы сезімді ұрпағына ұлағат етіп қалдырғаны поэмада былай жырланады:

«Бір-бірінен жан аямас дос болыпты оларда,
Дос болыпты. Біздің достық сонан өнген болар ма?
Менің әкем жау шебінде жаралы боп қалғанда,
Жан досымды қалай қиып қалдырам деп арманда,
Көкірегін қарша жауған от пен оққа қалқалап,
Сенің әкең үш күн бойы алып жүрген арқалап.
Айналасы қалың өлік, қалың орман, өрт толған,
Сол орманда екеуі де жау оғынан мерт болған.
Не жетеді келер күнге деген кәусәр сенімге,
Екі досты ажырата алмапты ғой өлімде.
Екеуі де көз жұмыпты құшақтасқан қалпында,
Екі өмірдің жалғасы боп, біз қалыппыз артында.
Ал, анамыз бізді, сірә, көрген емес бөлектеп,
Ауыр күндер өтіп жатты, соғып жатты, жел өкпек» [1,143].

Жан тебірентер оқиға. Әрине, қайғылы көрініс. Алайда достық деген өмірге нәр

беретін, көңілге ән егетін қастерлі ұғым бар. Екі жастың әкелері бір-бірімен жан аямас дос болуы арқылы ұрпағына ізгілік дәнін қалдырды. Мұны тебіренбей оқу мүмкін емес.

Ақын қандай тақырыпты өлеңіне өзек етсе де тереңнен қозғап, жүрекпен жырлайды. Өзінен бұрын айтылып кеткен, таптауырын болған ойларға айналсоқтамай, тыңнан түрен салады. Сезім тереңіне бойлап, толғақты ойын отты жырға орап жеткізеді. Бұл – Мұхтар Шахановтың өзіне ғана тән ақындық болмыс.

М.Шаханов поэзиясындағы тақырыптардың ең арналысы – достық. Ақын өлеңдерінің өрнегі мен көркемдігі туралы көп айта беруге болады. Басты ерекшелігі бір тақырыпты өзек еткен өлеңдерінің бейнелу құралдарын, әсерлі жеткізу жолдарын әр шығармасында тыңнан тудырады. Соны сүрлеу жасайды.

Мысалы, орыстың демократ жазушысы Федор Достаевский мен қазақ ғалымы Шоқан Уәлихановтың ұлы достығын жазылған хат арқылы өрнектейді. Өлеңнің аты – «Құлпытас кепиеті немесе Кері табу заңы». Туынды мынадай жыр жолдарымен басталады:

«Досым Федор,
Мына хат – соңғы хатым.
Соңғы тыныс,
Соңғы дем қалды жақын.
Жайшылықта айырмас ақ, қараны,
Сыпсың сөздер бір сәтке тоқталады.
Тоз-тоз болған ағайын басын қосып,
Ертең мені жерлеуге ап барады» [1,51].

Осылай оқырманына ерекше сезім ұялату үшін ақын ақтық сапарға аттанар алдындағы ғалымның қолына қалам алдырып, алыста жатқан орыс досына соңғы хатын жаздыртады. Адал достықта шекара жоқ екенін сездіреді. Әрі қарай Шоқан бейітінің басына қойылған көктасты қолды етіп, содан зардап шеккен бейшараны суреттейді. Бұл оқиға досы Ф.Достаевскийдің құлағына жетеді. Ол былайша мұңаяды:

«- Шапағатқа суарылған сүйегі
Дос сезімде қасиет бар киелі.
Киеліге қол көтерген жолығады бөгетке,
Сауап бопты ойсыз, арсыз төбетке, -
депті ұлы адам бойын дүлей ыза буып, қасарып,
Досын аңсап, жанарына жас алып...» [1,52].

Мұхтар Шахановтың «Сенім патшалығы» поэмасы да достықты жырлауға құрылған. Ақын шығарманың кіріспесінен негізгі тақырыпты аңғартады:

«...Жаны мөлдір, діні мықты,
Ардақ тұтқан ұлылықты,
Менің іңкәр, жан аяспас досым бар!»[1,192].

Ақын өлеңдері өткен ғасырдың 70-80 жылдары өте көп оқылды. Әсіресе, достық пен махабатқа ынтызар жастар Мұхтар Шаханов поэзиясын іздеп жүріп оқыды. Бұл туралы сол кездегі аға буын жазушы Ғабиден Мұстафин: «Өз дәуірінің

көкейтесті проблемаларын дөп басып, кең тыныспен толғай білетін, оқырманына таңдай қақтыра отырып, кейде пікір таласын тудыратын, аз уақыт ішінде өз соңына қаншама қалың жанкүйер ерткен М.Шаханов секілді ақын бұрын бізде кездеспеген еді»,- деп таңданды [4,153]. Ал, қазақ әдебиетінің алыбы Ғабит Мүсірепов М.Шахановтың ақындық талантын өз уақытында бағалап, былайша ой қорытады: «Дарын танылды. Ар-намыс танылды. Бұл ақынымыздың әрбір шығармасын оқығаннан кейін азды-көпті ойланбай қала алмайсың. Ой мен сезімге едәуір күш түседі... Тек автобуста келе жатып оқыма, шай ішіп отырып оқыма, басыңды жастыққа сала беріп оқыма! Өйткені оның әрбір жолы қадағалап оқуды керек етеді» [5,79]. Шыныда да Шахановты ат үсті оқуға болмайды. Ақын өлеңінде көлгірсу, мұңәйімсу жоқ. Іздейтіні – ізгілік, аңсағаны – ақ адал сезім. Оқырманына да осы жолдан айнымауды талап етеді. Достықтың жалауын биік ұстауға шақырады. Сондықтан ақын:

«Өзендер мен көлдердің,
Көлден шалғай шөлдердің,
Биіктер мен алыптардың,
Жылулар мен жарықтардың арасын
Жалғап келген бір ән бар.
Парасатты мұңданудан,
Жерді қирап күл болудан,
Таңды қара дүрсіндіктен,
Адамдарды күншілдіктен
Қорғап келген бір ән бар.
Ол ән – ұлы достық әні, негізгі әні ғаламның,
Ол ән – ұлы махаббаты менің сайын даламның,
Дала көңіл бабамның.
Сол екі әнмен гүлденер жер,
Салмақ тауып саналы,
Сол екі әнді білмегендер
Өмір сүрдім демесе де болады»[1,188],

-деп жырлайды.

Адалдық пен ізгілікке жаны құмар, шынайы достыққа аңсары ауғандар біздің жастық шағымызда Шаханов поэзиясын оқитын. Бірақ ол кездегі Мұхтар ақын саясаттан алыс, айқай шудан ада еді. Қаншама жылдардан соң отты өлеңдерін қайта оқып, өткен шаққа ойша оралдым. Мынау қым-қуыт заманда жаныңа жақын, жүрек тебірентер жыр оқығанға не жетсін?! Ал, Сен поэзияда кімді, нені оқып жүрсің, бүгінгі жас өрен?

Әдебиеттер:

1.Бес ғасыр жырлайды. 2 томдық. // Құраст. М.Мағауин, Б.Байділдаев// Т. 1, - Алматы: Жазушы, 1989.

2.Шаханов М. Ғасырларды безбендеу. -Алматы: Жазушы, 1988.-301 б.

3.Байтұрсынов А. Шығармалар. - Алматы; Жазушы, 1989. - 320 б.

4.Мүсірепов.Ғ. Заман және әдебиет. -Алматы: Жазушы, 1982. -350 б.

5.Мұстафин.Ғ. Ой әуендері. - Алматы: Жазушы, 1978. - 287 б.

ӘОЖ 37.00

ТҰЛҒАНЫ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРҒА ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУ МӘСЕЛЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Маханов Тұрсынхан Шалабаевич п.ғ.к., аға оқытушы
Ахилбеков Үсен Учтемирович - магистрант
Жаңбыршиев Сұлтанбек Наханұлы п.ғ.к., аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье рассматриваются пути формирования личности на основе национальных и общечеловеческих ценностей, опыта и научных достижений, которые являются основой целью системы образования Республики Казахстана. Кроме того, показаны образовательно-воспитательные процессы в сфере образования на основе национальных ценностей

Summary

This article discusses the ways of personality formation on the basis of national and universal values, experience and scientific achievements, which are the main goal of the education system of the Republic of Kazakhstan. In addition, educational processes in the field of education based on national values are shown.

XX ғасырдың 90-жылдары Кеңес одағының құрамындағы Республикаларда, соның ішінде біздің елде өмірдің батыстық формаларын асығыс көшірумен кеңестік идеологияның тез «бөлшектенуі» болды. Сәйкесінше, бұл үдерістер тәрбие жүйесінде ұжымшылдық» үлгімен тәрбиені индивидуалистік үлгіге қайта бағдарлау» арқылы көрініс тапты. [1]

Ұлттық құндылықтар дегеніміз елдің нақты анықталған идеологиялық, тарихи, мәдени, әлеуметтік-экономикалық, географиялық және демографиялық ерекшеліктерімен сипатталған материалдық және рухани құндылықтардың жиынтығы. Әрбір тарихи нақты әлеуметтік форма құндылықтардың белгілі бір жиынтығымен, сондай-ақ иерархиясымен сипатталады, оның жүйесі әлеуметтік реттеудің ең жоғарғы деңгейі ретінде әрекет етеді.

Ұлттық құндылықтар еліміздің геосаяси жағдайына сай қоғамның рухани мәдениетінің тарихи дамуы барысында жетілдіріледі. Бұл жағдай негізінде көп ұлтты Қазақстан халқының өзіндік түпнұсқасы, мінез-құлық ерекшіліктері, әдет-ғұрыптары, дәстүрлері мен өмір салты шоғыландырылған тұрғыда білдіретін іргелі моральдық-этикалық идеялар мен нормалар. Бейнелеп айтқанда, олар оның рухани өмірінің өзегін, ең жақсы қасиеттердің мінезін білдіреді.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында білім беру жүйесінің басты мақсаты – ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар, тәжірибе мен ғылыми жетістіктер негізінде жеке тұлғаны қалыптастыру, сапалы білім алуға жағдай жасау және тұлғаны дамыту, сана сезімі мен өзіндік санасын байыту арқылы жеке тұлғаның рухани, физикалық және шығармашылық мүмкіндіктерін дамыту, салауатты өмір салты мен адамгершіліктің берік негіздерін қалыптастыру үшін білім беру, жеке тұлғаның дамуына жағдай жасау арқылы ой-өрісін байытады. Осы мақсаттарды жүзеге асыру үшін білім беру жүйесіне жаңа білім беру технологияларын енгізу және тиімді пайдалану сияқты проблемаларды анықтау, әрбір адамға қоғамда барынша өзінің жеке білім беру әлеуетін іске

асыруға көмектесетін білім беру жүйесінің дамуын қамтамасыз ету негізгі ереже ретінде қарастырылады. [2]

Демек, білім алу құқығында әрбір азаматтың білім алу құқығын негізге алу арқылы, білім алушыда дидактикалық шарттарды, яғни білім беру, тәрбиелеу, дамыту және қалыптастыру үдерістерін, ұлттық құндылықтарды қалыптастыру мен құрметтеуде жан-жақты қамту қажет.

Ұлттық тәрбие деп, ана тілін, ата-баба тарихын, төл мәдениетін, ұлттық салт-дәстүрін меңгеру негізінде жеке тұлғаның ұлттық өзіндік санасы мен мінез-құлқын қалыптастыруды түсінеміз.

Адамдарда қалыптасқан адамгершілік құндылықтарды рухани құндылықтар, ал тұтынушылық тауарлар мен адам қолымен жасалған іс-әрекеттер материалдық құндылықтар болып табылады.

Өзімізді бағалай білу – ұлттық байлығымызды игеріп, ұлттық болмысымызды дамыту деген сөз. Ұлттық құндылықтарды таңдап, оқу-тәрбие үрдісіне енгізе отырып, біз ел басқаратын ұрпақтардың бойына ұлттың баға жетпес рухани байлығын сіңіріп, отбасында да, білім ошақтарында да ұлтшылдық пен отансүйгіштікке баулитын, жеке тұлғаны тәрбиелейтін, адамдарды және өз мемлекетін қорғайтын ұрпақтар екендігін саналарына сіңіруіміз керек. Өз еңбектерінде қазақтың білім ағартушысы М.Жұмабаев: «Тәрбиеші баланы осы бала қай ұлтқа жататын, өзі өмір сүретін, сол үшін өмір сүретін ұлттың рухында тәрбиелеуге міндетті» десе, қазақ ғалымы Ж.Аймаутов былай деді: «Мектеп түлегі әлемге, өзгеге, өз өміріне білімді адамның саналы көзқарасымен қараса, білім берудің басты, ең басты мақсаты айқын болмақ.[3,4]

Мектеп болашақта жас тұлғаның дамуы үшін осы бағытта берік іргетас құруы керек». И.Г. Песталоцци: «Оқытудың әдістемесін дұрыс ұйымдастыру және ұлттық тілдегі оқу құралдары мен оқулықтардың мазмұны адамның санасы мен ойлануының қалыптасуына, оның дұрыс дамуына ықпал етеді» деп атап көрсеткен. [5]

Қазақ халқының ұлттық рухани және материалдық құндылықтары туралы осындай дәріптеуге, қастерлеуге және дамытуға лайық ұлы да құнды ойларды неге халықтың, келешек ұрпақтың игілігіне, елге пайда әкелуге жарайтын азаматтардың біліміне жұмсамасқа?

Адамдардың қоғамда жасаған рухани, материалдық, мәдени құндылықтармен алмасуы тәрбие процесі арқылы жүзеге асады. Солардың ішінде сын тұрғысынан ойлау жобасы арқылы оқыту саналы процесс екенін атап өткен дұрыс үрдіс болады. Интеллектуалдық деңгейі жоғары тұлғаны қалыптстыру үшін оны тәрбиелеу жеткіліксіз. Оның тұлға ретінде жан-жақты дамуына қолайлы оқытудың шығармашылық түрін жасау керек, яғни шығармашылық оқу әрекетін жасау қажет. Бұл жасөспірімді тек осы оқу материалын есте сақтауға ғана емес, сонымен қатар өз бетінше білім іздеуге де үйретеді деп есептеуге болады.

Қоғамдық тәрбие арқылы тұлғаны дамыту, нақты іс-әрекет арқылы тәрбиелеу мынадай құндылықтарға ие болуы қажет:

-белсенді қарым-қатынас: білім алушы мен мұғалім әрбір мәселе бойынша өз ойындағы пікірін білдіреді;

-даралық, мұғалімнің әрбір жеке білім алушы ерекшелігін, қоғам алдындағы жауапкершілігін дамыту;
-өзін-өзі тәрбиелеу: өзін-өзі бақылау мен бағалауды, шешім қабылдауды үйрету және дамыту;
-шыдамдылық: әртүрлі пікірлерді қабылдай білу, бір-бірінің пікірлері мен ерекшеліктерін құрметтеп, қабылдай білу.

Философ М.М.Бахтин: «Адамның адамдығы өзі үшін де, басқалар үшін де адамның адам арасындағы өзара іс-әрекеті мен қарым-қатынасында ғана ашылады» дейді. Ғалым философтың ойынша, диалог адамды қалыптастыру құралы ғана емес, оның адамдық болмысын танытады. Адамның іс-әрекеті, өзін-өзі дамытуға ұмтылысы басқалардан оқшауланып емес, басқа адамдармен диалогтық қарым-қатынасқа түскенде жүзеге асады. Қарым-қатынас негізінде оқушы-оқушы, ұстаз-мұғалім және оқушы-мұғалім арасында өзара сыйластық, тану, түсіну туындайды, толеранттылық пен мейірімділік қарым-қатынастары қалыптасады. [6]

Сонымен қатар сыни тұрғыдан ойлау арқылы адам бойында рефлексиялық қасиеттер қалыптасады. Рефлексиялық сапа – адамның өзін-өзі тануы, рухани дамуы, ғылыми ақпаратты меңгеруі арқылы білім мен тәрбие алынады.

Оқушы бойында рефлекциялық қасиеттердің қалыптасуы – білім беруді ізгілендірудің нәтижесі.. білім алушының өзін-өзі тану және өмірлік мәселелерін шешудің бірден-бір жолы – рефлексивті басқаруды жүргізе білу болып саналады. Оны зерттеу үшін мынадай негізгі қасиеттерді әдетке айналдыру маңызды болады:
-заманауи білім беру арқылы әлем туралы өзіндік түсінігі мен білімін қалыптастыру үшін өз тәжірибесін пайдалану;
-өзге адамдар ұсынған идеяларға конструктивті қатынас жасау қабілеті;
-түсінуге ұмтылу, өзіне қарама-қарсы идеяларды жоққа шығаруға емес, өзі үшін қорытынды жасау;
-өз білілімндегі олқылықтарды көре білу және оны жою жолдарын таба білу.

Рефлексиялық әрекет кезінде оқыту әдістері талданады, өздігінен шешім қабылдауға жағдай жасалады. Осылайша, жасөспірім өз қызметінің деңгейін дамытуға, оқуға, ұйымдастыруға мүмкіндік алады. Өзінің ерекшеліктері мен деңгейін таниды.

Білім мен тәрбиенің мақсатын анықтау үшін қазақ ұстазы Жүсіпбек Аймаутовтың мына бір сөзін еске түсірген жөн болады: «Мектептен шыққаннан кейін бала бүкіл әлемге, басқа адамдардың өміріне және өз өміріне саналы ақыл көзімен, білімге ашық қарай алатын болса, бұл тәрбиенің түпкі мақсаты. Осы бағытта мектеп болашақта баланың дамуына берік негіз қалауы тиіс».

Осы орайда білім ошағында жүргізілетін оқу-тәрбие іс-әрекеттер білім алушылардың ұлттық құндылық қасиеттерін қалыптастыруға бірден-бір негіз болып саналады. Адамның бойында ізгі адамгершілік қасиеттердің қалыптасуы, өнер-білімді меңгеруі білімге, өскен жеріне, үлгі тұтатын ұстазына байланысты. Осыны жете түсінген халқымыз «Ұстазы жақсының – мінезі жақсы», «Тәрбие басы – тал бесік» деп, ұстаз еңбегі зая кетпесін деп өсиет еткен.

Жеке тұлғаны ұлттық құндылықтар арқылы тәрбиелеуде ең алдымен төменде көрсетілген мақсаттарды қою қажет:

-Халқы мәдениетімен, салт-дәстүрімен мақтанатын Қазақстан азаматын тәрбиелеу.

-Жалпы адамзаттың негіздері мен құндылықтарын құрайтын саналы көзқарастар мен принципті ұстанымдарды тәрбиелеу.

-Қазақстан Республикасының азаматын тәрбиелеу моделі бойынша зтопедагогика, этнопсихология, этномәдениет негізінде оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру.

-Білім алушылардың шығармашылық қабілеттері мен білімге деген құштарлығын дамыту арқылы, оларды табысты іс-әрекетке бағыттау.

Ақын Мағжан Жұмабаев өз толғаулары арқылы білім беруді болашақтың талабымен байланыстырады: «Тәрбиеші баланы өзіне ұқсатпай, болашаққа лайықты ету керек». Қазақ халқында қалыптасқан тәрбиелік дәстүр басқа да ұлттардың тәрбие саласынан кем болмаған. Демек, тәрбие беріп отырған ұрпақтарымызды халқымыздың ежелгіден келе жатқан баға жетпес бай дәстүрлері негізінде тәрбиелеп, ата-бабамыздың өсиет еткен озық дәстүрлерін бойына сіңіруіміз қажет.

Білім алушыларды «Көркем еңбек» пәніне оқыту барысында қазақ халқының дәстүрлі ұлттық құндылықтарына түрлі конструкциялық материалдарды пайдалана отырып, түрлі сәнді қолданбалы өнер бұйымдарын жасауға баулу қажет. Қазақ халқының қол өнері ұлттың жан-тәні, ой-өрісі, сондай-ақ болашақ ұрпағының кәсібінің негізі болып саналады.

Тұлғаны ұлттық құндылықтарды пайдалана отырып тәрбиелеуде халықтық сәндік-қолданбалы өнерге негізделген әр түрлі көркемдік іс-әрекеттермен айналысу арқылы ең алдымен әдептілікке мән бердім.Әдептілік халқымыздың ұлттық психологиясының өзегі болғандықтан, ғасырлар бойы қалыптасқан «әдептілік» ұғымы төңірегінде ұйымдастырылған қазақтың ұлттық қол өнері жақсы нәтиже берді. Өйткені, «Көркем еңбек» сабағында түрлі бұйымдар дайындау (мысалы, домбыра, сыбызғы, бесік және т.б.), адам бойына баға жетпес шеберлік інжу-маржандарын жинайды.

Қазақ халқының еңбекке тәрбиелеуі, білім алушылардың бойында жалпы адамзаттық құндылықтарды қалыптастыруда ықпалы зор. Балалардың сұлулыққа деген көзқарасын қалыптастыруда Абай өлеңдерінің алатын орны ерекше. «Түбінде баянды еңбек егін салған,

Жасынан оқу оқып, білім алған.

Би болған, болыс болған өнер емес,

Еңбектің бұдан өзге бәрі жалған».

Ұлы ақынның өзі айтқандай, ақын өлеңдерінде туған жердің әсем табиғаты, қазақ ауылының көріністері, аққөңіл ауыл адамдарының бейнесі сан алуан сезіммен ұштасып, отансүйгіштік қасиеттері қалыптасады. [7]

Сонымен, білім алушылардың ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие мен оқыту – бұл, жеке тұлғаның ұлттық құндылықтарды бойына сіңіретін, өз өмірінің бағытын анықтайтын, этникалық мүдделер призмасы арқылы объективті

шындықты бағалаудың өзіндік критерийлерін қалыптастыратын және ұлтшылық байланыстар мен қатынастарды кеңейтетін процесс.

Әдебиеттер

1 Комарова И.И. Трансформация традиционных ценностей у русских социально-педагогический анализ: дис.. кан.пед.наук ./И.И. Камарова – Самара, 2007. – С. 34-67.

2 «Білім туралы» 2007 жылғы 27 шілдедегі Қазақстан Республикасының Заңы (Қазақстан Республикасы Парламентінің Жарлығы, 2007 ж, №20. 151 құжат,2008ж.

3 Сабирова Ж.Н: Мағжан Жұмабаевтың психологиялық көзқарастары. – Атырау, 2008.

4 Аймаутов Ж. Алты томдық шығармалар жинағы. Мәтін. /Ж.Аймаутов, М.Әуезов атын. Әдебиет және өнер ин-ты, ред.алқасы: С.Қирабаев (жауап.ред), У.Қалижанов, Д.Қамзабекұлы т.б. –Алматы. Ел-шежіре, 2013.

5 Филосовские основы «элементарного образования» И.Г.Песталецци /В.А.Рыбин// Вопр.философии. -2006. -№7. – с. 74-83. –Библиогр.:с.83.

6 Михаил Михайлович Бахтин. Серия «Философия России второй половины XX века». М., 2010

7 Абай Құнанбаев Қара сөз/ Абай Құнанбаев-Семей: халықаралық Абай клубы, 2001ж.-259б.

ӘОЖ 376.2

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУДАҒЫ ЭТНОМӘДЕНИ БІЛІМ МЕН ҰЛТТЫҚ КОД

Байбатшаева А.Е. – п.ғ.к., доцент м/а
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті
Қазақстан, Шымкент
Исмаилова Г.Ж. - зерттеуші
«Қосалқы мектеп-интернаты» коммуналдық мемлекеттік мекемесі, Шымкент, Қазақстан
Әзімхан А. - 2-курс магистранты
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті

Резюме

В статье рассмотрены вопросы этнокультурного образования и национального кодекса развития творческих способностей обучающихся, доказывания путем проведения опытно-экспериментальной работы с детьми с особыми образовательными потребностями в Коммунальном государственном учреждении «дополнительная школа-интернат».

Summary

The article deals with the issues of ethno-cultural education and the national code for the development of creative abilities of students, proving by conducting experimental work with children with special educational needs in the Municipal state Institution "additional boarding school".

Қазіргі білім беру жүйесі білім алушылардың толыққанды жеке қалыптасуы мен дамуы үшін жағдай жасауды қамтамасыз етуге арналған. Оқыту процестерін құру ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталуы керек. Бұл топқа мүмкіндігі шектеулі балалар ғана емес, сонымен қатар әртүрлі іс-әрекеттерге ерекше қабілеті бар, дүниені

стандартты емес қабылдауы, өзіндік ерекшелігі бар, ойлау қабілеті бар балалар да болуы мүмкін. Балалардың ерекше білім беру қажеттіліктері қазіргі заманғы мектептерден өзін-өзі тануға және оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік беретін қосымша немесе арнайы бағдарламалар мен материалдарды ұсынуды талап етеді [1].

Этномәдени білімнің сипаттамасы және оның негізгі категориялары: этномәдени даму, этномәдени білім. Оларға берілген анықтамалардан бөлек этномәдени даму – бұл баланың мәдени ортаға ену процесі, онда жаңа тұлға құрылымы бірнеше рет жаңартылып, бекітіліп, оның негізінде тұрақты этникалық құрылым қалыптасады және өзіміз де солай болады деп ойлаймыз. Сонда ғана адам жеткілікті дәрежеде қалыптасады [2].

Сонда ғана білім алушыларға этномәдени білім беру арқылы шығармашылық қабілеттерін дамыту мүмкіндігі артады. Себебі, этномәдени білім ғана емес, сонымен қатар біздің еліміздің бай мәдениетінің арқасында ұлттық бірегейлік, тарих, тіл және ұлттық дәстүрлер ғасырлар бойы ата-бабаларымызды тәрбиелеумен және ғасырлар қойнауынан сараланып жеткен іс-тәжірибе жиынтығы, біраз уақыттан кейін тат баспайтын адалдықпен жинақталады. Қазақстанда этномәдени білім берудің жаңа түрін жаңғыртудың басты шарты ұлттық кодқа сәйкес келу болып табылады.

Ұлттық код - бұл ең алдымен тіл, содан кейін біздің дәстүрлеріміз бен әдет-ғұрыптарымызды, елдің табиғаты мен мәдениетін анықтайтын тіл болғандықтан, қазақ баласының бай тарихында оның мәдени және рухани іс-әрекеттері ізгілікке, кішіпейілділік пен даналыққа бағытталғаны жөн деп санаймыз. Құрмет пен ізгілік, қадір-қасиет пен адамгершілік әдептілікке айналғандықтан, біз елімізде балаларды жаялықтан тәрбиелейтін, ұятқа үйретететін және балалардың мінезін қалыптастыратын ата-аналардың нормаларын дамыта отырып, рухани мәдениетімізді жаңғыртуды көркем өнер саласының шығармашылық бағытында саралауды басты мақсат етіп отырмыз.

Шығармашылық – білім алушының қабілеттік қызметің белгілі бір түрін сәтті өнер арқылы жүзеге асыру және оның жеке қасиеттер жиынтығын басшылыққа алатын іс-әрекет. Шығармашылық қамқорлықты, ұмтылыс пен эмоционалды қарым-қатынасты, білім сапасын, ойлаудың, қиялдың, дербестіктің және шығармашылық ізденістегі табандылықтың даму деңгейін сипаттайтындықтан оны білім беру мекемесінің қай саласында болса да жүзеге асыруға болады [3].

Зерттеу жұмысымызды толықтыра түсу мақсатында біз Шымкент қалалық білім бөліміне қарасты «Қосымша мектеп-интернат» коммуналдық мемлекеттік мекемесіндегі ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға тәжірибелік-эксперименттік жұмыстарын жүргізіп көрдік.

Негізгі мақсат: сол мекемеде білім алушылардың еңбек сабақтарындағы ұлттық код және этномәдени білімдерін шығармашылықпен жүзеге асыру деңгейлерін анықтау болды.

Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда этномәдени білім мен ұлттық кодтың алатын орны мен рөлін толық анықтау үшін алдымен

сауалнамалық сауалдар құрастырылып, таратылды. Жоғарыда айтылғандай еліміздің бай мәдениетінің бірі ұлттық бұйымдардың тәрбиелік мәніне, олардың эстетикалық құндылығы мен ғылыми негіздерін қалай меңгеріліп жатқандығы жайлы мәліметтерді жинақтау зерттеу жұмысымыздың процессуальдық – шығармашылық компонентін анықтауға үлкен мүмкіндік берді.

Мысал ретінде бүгінгі таңда қазақ қыздарының тәрбиесінде сұлулыққа әсері бар бірі шолпы мен шашбау жөнінде айтуға болады. Зерттеу барысында шолпы қыздардың сәндік бұйымы ғана емес, сонымен қатар бірқатар физиологиялық, хореографиялық, психологиялық қызметтерді атқаруы жөніндегі білімі тексерістен өткізілді.

Физиологиялық тұрғыдан – қыз баланың бойын тік ұстауға дағдыланса, хореографиялық тұрғыдан әдемі жүріс таңдауды үйренеді, ал психологиялық тұрғыдан – омыртқа жүйесінде орналасқан жүйке талшықтары түзу болған кезде оның жұмыс істеу қабілеті жоғарылайтыны да сауалнама мазмұнында енгізілді.

Сондықтан ерекше білім беруді қажет ететін балаларға ұлттық мәдениетте тәрбиелеу – толерантты тәрбие беру, әртүрлі мәдениеттер арасындағы ұлттық бірегейлік пен балалардың ұлттық мәдени болмысын қалыптастыру, ана тілін, ел мен ұлттық мәдениетті меңгертудің өзектілігін байқауға болады.

Жалпы адамзаттық құндылықтарға бағытталған білім беру жүйесі, мәдени мұраға, дәстүрлі көркем еңбек арқылы халқымыздың сұлулық сезімін, сезімін қалыптастырған этникалық мәдениеттің қайнар көзі жинақталады.

Сауалнаманың енді біріне шолпыны жасаудың техникасы мен технологиясы, бірінші кезекте жұқартылған күмістен жасалатыны, күмістің химиялық қасиеттері басым болған жағдайды, адам бойындағы зиянды зат молекуларын жоятындығы жайлы білімдерін тексеріс сұрақтары қойылды.

Шолпы денені түзу ұстау үшін қыз әдемі қадамдармен шолпының үні мен дауысын (әуенін) реттейді және желді күнде шашты көтеріп кетпес үшін де тағылатындығы, неғұрлым қадам басылса, соғұрлым шолпының сыңғырлаған дыбысы денеге (киімге) сіңімді болатындығы физика заңдары бойынша дәлелденгені де ескерілді.

Естеріңізде болар, «Алпамыс батыр» дастанында:

Заманында тағыпсың,, Тіләә шашбау жар-жар-деп жырланатыны.

Сурет 1. Шолпы бейнелері

Шолпыдағы ою-өрнектер тек әшекейлеу үшін ғана емес, қыздың жүріс қимылдары шолпы мен ортадағы доп арқылы өткенде ырғақты әуенді ойнайды

(сәндік өрнектер де бар), (мысалы: Қорқыт ата кесенесінің қобыз үлгісіне ұқсайды) бұл әуенді қыздар мен балалар әдемі қадамдарымен күйге келтіреді [4].

Шығармашылық жұмысты құруда жас жеткіншектердің ізденіс әрекеттерін, проблемалық жағдаяттарды, теориялық және практикалық тапсырмаларды және проблемалық мазмұнды қамтитын тапсырмаларды талдап, шешуін басшылыққа алады.

Тапсырмаларды тиімді қолдану жүргізіліп жатқан тәжірибелі-эксперименттік жұмыстарымыздың нәтижесін шығаруға оң ықпалын тигізді.

Жүргізілген жұмыстардың қорытындысы университетіміздің «Кәсіпке оқыту және бейнелеу өнері» кафедрасында ұйымдастырылған «Ұстаз һәм шәкірті» атты көрмеге қойылған заттар мен бұйымдардың этностық ерекшеліктерімен шектелді.

Шын мәнінде, қазақ мәдениетінің ұлттық сипатын ұлттық код деп атауға болады. Осы кодекстердің бірі біздің отбасылық қарым-қатынасымызға негізделген. Туыстық көрінетін жер біздің дәстүрлеріміз бен әдет-ғұрыптарымызда. Қазақтың салт-дәстүрлері ұлттық мәдениеттің биік тірегі болып табылады. Осы рәсімнің, дәстүрдің арқасында біз ғасырлар бойы халқымыздың саналы, мағыналы, қызықты, философиялық мәні бар «талдың бесігінен жердің бесігіне дейін» өмір сүргенін білеміз.

Білім алушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту барысын «Визуалды өнер» бағыты бойынша жалғастырдық. Негізгі мақсатымыз: ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға сурет салу арқылы шығармашылықпен таныстыру, эстетикалық сезімталдықты дамыту, шығармашыл тұлғаны қалыптастыру болды.

Бұл тұста визуалды өнер саласы бойынша көзделген барлық тақырыптардың оқу материалын білім алушыларға үйрету әдістемесінің ортақ оқыту мазмұнын бірдей тұрғызуға болады. Сондықтан сауалнамада біз барлық тақырыпқа ортақ әдістемелік жүйе құрдық. Жүйеде тақырып бойынша өтілетін сабақ визуалды өнер немесе жанр түрі бойынша әлемдік және Отандық суретшілердің шығарма жұмыстарының үлгісін көрсетуден бастау қисынды болады. Сол көркемдік шығармалардың көркемдік идеясы мен мәнін, орындау техникасы мен тәсілдерін білім алушының өзбетімен анықтауға жетелеу көзделеді.

Сауалнамаларда визуалды өнер элементтерінің мәнерлі құралдары ерекшеліктері арқылы фотосуреттің әр түрлі типтері мен жанрларын тану мәселесіне көңіл бөлінді. Мысалы,

Сурет 2. Натюрморт және аппликация

Сонымен қатар абстракционизм, поп-арт, инсталляция; көркем техникалар мен технологиялар пирография, көркем күйдіру т.с.с. заманауи өнердің бағыттары да ескерілді. Осылайша, этникалық мәдениеттің қалыптасуы мемлекеттік кодтың - басқа елдерден айырмашылықтарды көрсететін ерекше сипаттамалардың, әр елде және одан тыс жерлерде пайда болуының, сондай-ақ осындай адамдардың ниеттерін ашатын және сенім құшағына еркін енетін функционалды құлыпты ашатын жеке кілт (код) сияқты пайда болу факторларының арасында байқалады.

Жоғарыда айтылғандардың барлығы келесі тұжырымдарға әкеледі:

○ «Қосымша мектеп-интернат» коммуналдық мемлекеттік мекемесінде этно мәдени бағытының элементтерін енгізуге болады;

○ Қазақтардың этномәдени элементтерін және басқа ұлт өкілдерін енгізуді дамыту үшін қолайлы ортаны қалыптастыруға болады;

○ Бұл жоғарыда аталған мекемелерде білім беру процесін тиімді етуге мүмкіндік береді, жаңа материалдарды жақсы игеруге ықпал етеді және жас ерекшеліктерін ескеруге жағдай жасайды;

○ Этномәдени элементтері бар мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің түлектері жоғары деңгейдегі білімге, іскерлікке және бизнес жүргізу дағдыларына ие, бұл әсіресе эмоционалды, эстетикалық және когнитивті дамуда көрінеді.

Әдебиеттер

1. «Қазақстан Республикасындағы этномәдени білім беру тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы. Хейсей дәуірінің 15-ші жылы (1996) № 3058.

2. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің бұйрығымен бекітілген Бастауыш, базалық және жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары 2018 жылғы 31 Қазанда №604 болып жарияланды.

3. Гершунский Б. Философия образования для XXI века // Мир образования.- 1996.-№4.-С. 49-54.

4. Мұхтарова Ш.М. Болашақ мұғалімдерге этномәдени білім беру. - Қарағанды: Санат, 2008. - 418

ӘӨЖ 1.255

ҚАЗАҚ ПРОЗАСЫНДАҒЫ АДАМ МЕН ТАБИҒАТ АРАҚАТЫНАСЫ МӘСЕЛЕСІНІҢ КӨРКЕМ КӨРІНІСІ

Халикова Н.С. ф.ғ.к., Бейсенбаева Р.Х.ф.ғ.к.,
Айдарова А.А. магистр-оқытушы
Қазақстан

Резюме

В данной статье рассматривается взаимоотношение человека и природы в казахской прозе. В статье анализируется произведения Т. Алимкулова, А.Кекилбаева, М.Мағауина.

Summary

This article discusses the relationship between man and nature in Kazakh prose. The article analyzes the works of T. Alimkulov, A. Kekilbaev, M. Magauin.

60-80 жылдардан бастап адам мен табиғат, арасындағы қарым-қатынас тақырыбы дәстүрлі әдеби ағым ретінде қалыптаса бастыды. Әдеби шығармада өмір құбылыстарын адам мен табиғат, аң-жануар тіршілігі арқалы көркем жинақтау қазақ әдебиетінде бұрынан келе жалғасып келе жатқан дәстүр. Ертеде халық жақсылық пен жамандықты көрсетуде, өз арманын бейнелі түрде жеткізуде ауыз әдебиетінің кейіпкерлері аң-құс, жан-жануар болған. Бүгінгі әдебиетте адам мен табиғат арақатынасын өмір шындығын ашуға, көркем бейне жасауға, кейіпкер характерін даралауға негіздейді. Адам мен табиғат арақатынасы арқылы адам жанының небір нәзік сырлары ашылып, көңіл-күйі көрініп жатады. Сондай-ақ бүгінгі әдебиеттегі адам мен табиғат мәселесі адам мен табиғат арасындағы қарама-қайшылықты, адамгершілік сана, ауыл өмірі, адам тағдыры сияқты көптеген мәселелерді қозғай бастады. Кейібір қаламгерлардің шығармаларында адам мен табиғат арасындағы қарым-қатынас мәселелері қоғамдық өмірмен де тығыз байланысып жатты.

Қазақ әдебиетінде адам мен табиғат мәселесіне әр қаламгер әрқалай келіп жатты. Бірі табиғат суреттері арқылы кейіпкерінің көңіл-күйінен хабар берсе, бірі табиғат арқылы қоғамдық өмірден сыр шертіп жатты. 60-80 жылдар қазақ қаламгерлерінің проза жанрындағы жаңалықтың бірі – жан-жануарладың ішкі сезімін, ішкі күйзелісін тебірене отырып суреттеулері. 60-80 жылдары қазақ прозасында жан-жануарлар бейнесін қалыптастырып, олардың ішкі сезімін, ой-түйсіктерін терең толғаныспен суреттеген қаламгерлер аз болмады. Қазақ прозасында Т. Әлімқұловтың «Текті қасқыр» [1], Ә. Кекілбаевтің «Бәйгеторысы» [2], М. Мағауиннің «Тазының өлімі» [3] т. б. көркемдік болмысы бөлек, бітімі ерекше көркем дүниелер. Әр қаламгердің өзіндік жазу мәнері, қолтаңбасы бар. Әр шығарманың өзіндік сюжеттік желісі, оқиғаларды баяндау жолдары мен тәсілдері болады. Қазақ әдебиетінде адам мен жануар арасындағы қарым-қатынасқа байланысты оқиға сюжетін баяндауда ерекшелік танытқан қаламгер Ә. Кекілбаев болатын. Ол өзінің «Бәйгеторы» повесінде оқиға жүйесін жүйрік жануар Бәйгеторының түйсік-түсінуі арқылы баяндайды. Бәйгеторыдай тұлпардың жалпы жағдайын сипаттай келе, жазушы бірте-бірте оның өмір тарихына ауысады. Бәйгеторының туғаннан осы күнге дейінгі тағдырын, өмір-тарихын жазушы жылқы түйсігінде қайта жаңғыртады. Бұл тәсіл бұрын қазақ әдебиетінде болмаған. Шығармада жылқы ойы мен авторлық баяндау астасып жатады. Қаламгер жылқының ішкі сезім-күйлеріне терең мән береді. Тұлпардың ішкі күйініші, жалғыздықтан жалығып, кәрілікке мойынұсынып қиналған сәттерде өзіне сүйеніш, тірек іздейтін тұстарына келгенде жазушы шеберлік танытады.

Адам мен табиғат арасындағы қарым-қатынасты, табиғаттың адамға бағынбайтын қатал мінезін суреттеген Тәкен әңгімесі «Текті қасқыр» деп аталады. Тәкен «Текті қасқыр» әңгімесінде оқырманды жан-жануармен сырластырады. Жалпы әдебиет әлемінде дала суретін, ұшқан құс, жүгірген аңның жұмбағын білуге талпынған жазушылар аз болған жоқ. М.Әуезовтің «Көксерек» повесі, Ш.Айтматовтың бұғылары мен бөрілері, текті тұлпары, Джек Лондонның «Ақ ауызы», Тургеневтің күшік туралы жазған классикалық

туындылары осыған дәлел. Аң мен құс, жан-жануар тағдырын толғаған қай қаламгерді алып қарасаңыз да, олардың адам тағдырынан айналып өтпейтініне көз жеткізесіз.

Көксеректің табиғат қалыптастырған жыртқыштық мінезін адамның өзгерте алмайтынын көрсеткісі келген Әуезов өз туындысы арқылы сол заманның өмірлік шындығын алға тартады. Сонымен қатар, Әуезов Көксерек характері арқылы табиғаттың өзіне ғана тән қатал мінезін көрсетуді мақсат етсе, Тәкен де өз әңгімесіндегі аңшы баласын іліп әкеткен қасқырдың кегі арқылы тылсым табиғаттың өз тәртібі, өз заңы бар екендігін дәлелдейді. Бөлек сілемдерін суреттеумен басталатын әңгімеде жалғыз қалған қасқырдың адамнан өш алу әрекетін баяндалады. Тіршіліктің бар қызығын аңшылық деп ұғатын Бұғыбай әңгімеде көкжал қасқырды таспен төмпештеп өлтіргенде, сол қақпанның күндердің күнінде өзіне қырсық боп жабысатынын білген жоқ. Көкпарға тартылған көкжал қасқыр үшін, көзі ойылған күшіктері мен аңшының еншісінде кетіп, адамның асырауына, жылы алақанына үйреніп келе жатқан бөлтірігі үшін алынған кек әңгімеде әсерлі суреттеледі.

Т.Әлімқұловтың «Текті қасқыр» әңгімесінде жазушы психологиялық талдау жасаған. Осы оқиға арқылы жазушы адам өміріндегі дағдарысқа толы өмірлік шындықты ашып көрсетеді.

Қасқыр – жыртқыш аң. Адам баласы оған хайуан деп қана қарайды, оның ішкі жан сезіміне үңіле бермейді. Қасқырдың өз айла-амалы бар, өзіндік ойлау қабілеті қалыптасқан. Қасқырдың табиғат тудырған жыртқыштық мінезін, оның тектілік қасиетін әңгіме еткен Тәкен жалғыз қалған ақ қасқырдың сағынышқа толы ішкі қиналысын дәл бейнелеп бере алған. Әсіресе қолға үйреніп бара жатқан бөлтірігін көргендегі қасқырдың бойын жайлаған ыза, кекті Тәкен терең тебіреніспен суреттейді. «Күздің ызыңдаған желі ызғарлы қара суыққа ұласты. Көл жағасының өңі қашып бұталар бүрсиіп, ағаштар сидамдана бастады. Үйірінен айырылған, адасқан қаншық елегізіп, бөлтірігін қайта жоқтауды шығарды. Бұның жанына көзі ойылған бөлтіріктері батпайды. Оның есесі қайтқан! Бұны жегідей жейтін аңшыға тұтқын болған, адамның қолынан сүт ішетін маймағы! Баяғыда бытырап кеткен бөрілермен де ісі жоқ. Тек бір төлін ғана сағынады. Жат жұртқа кеткен бөлтірігін ойлағанда, **емшегі сыздап, ыңырси қыңсылап, шиыршық атып** өзінің тірсегін өзі шайнайды. Тұла бойын **өкініш, ыза, кек** қайта жайлайды. Кейбір тіктенген қаны еріп, қандым-қызыл тартады. Жойқын күшпен **әупілдеп, арсылдап, әрлі-бері жүгірістеп, шер тарқатады.**» Мәтіндегі *лепті сөйлемдер , қос сөз, көсемше жұрнақты етістіктердің бірінен кейін бірінің қолданысы, бірыңғай мүшелі сөздер*, табиғат көрінісі көркемдік жүк көтеріп, қасқырдың жан күйінішін, ішкі толғанысын терең жеткізуде үлкен роль атқарып тұр. М.Әуезовтің «Көксерек» повесінде қасқырдың ішкі қиналысы былай суреттеледі: «Түні бойы **көп-көп** ұлыды, таң атқанша жер тартып, **шаң боратты, ыңырсыды, аунады**. Ай астында **әрлі-берлі** сенделіп, көп аяңдап жүрді. Қасында көлеңкесі ғана жүрді» [1, 18б.]. Осылайша жазушы шығармасында қасқырдың жыртқыштық қасиеті, мінезі айқындалып, ішкі

қиналысы *қос сөз, етістіктің бірінен кейін бірінің тізбектеліп қолдануы* арқылы дара суреттеледі.

Тәкен әңгімеде *«тұкті жүрек, асау қан»* текті бөлтіріктердің төркінін ұмытпайтынын баяндайды. «Түкті жүрек, асау қан» дей келе қасқырды көркем бейнелейді. Ал Маймақ болса іннен шыққалы қап ішінде тұншығып, жарық дүниені ауыл қотанында көрді. Сондықтан оның адам асырауына үйреніп, шыққан тегін ұмытып, күшік боп кетуі кетуі де мүмкін. Бөлтіріктің итше шәуілдеп, адамға бауыр басып бара жатқанын көргенде енесінің бойын ыза кернеп, адамға қатты кектенеді. «Айдың өліарасы еді. Қылаңдаған қараңғылықта сұқтанып тың тыңдағанда, жел тұрды. Жайпауыт жел кезеңнен бел алып, уілдей бастады. Құлаққа бөлтіріктің қыңсылағын даусы шалынды. Адуын қаншық «күшігім, күнің не болды?!» дегендей тұншыға ұлыды. Денесі **тітіркеніп, басы жаңғырығып, көзі ұшқындады.** Шырқ айналып, шаншыла көтеріледі де, қыңсылай жүгірді» Қасқырдың жүрегін жылатқан шерді жеткізуде автор суреткерлік шеберліктің биігінен көрінеді.

Адам мен табиғат егіз десек те, табиғаттың адамға бағынбайтын өз заңдылықтары бар. Табиғаттың құдіретті тепе-теңдігі бұзылмауы тиіс. Тәкен шығармасында осы тепе-теңдік бұзылады, соның нәтижесінде туындаған адам мен табиғат арасындағы қайшылық күрес шығармада шебер көркемдік шешімін тапқан. Ызаға булыққан қасқыр адамның өзіне жасаған зұлымдығы үшін өш алып, кек қайтармақ болады. Кекті қасқыр бейбіт жатқан елге әлек салып, малына тыныштық бермейді. Ашынған қасқыр ешнәрседен тайынбайды. Бір ғана ауылды айналшықтап, қойларына тиіп, малшылардың мазасын алған қасқыр сыры ауыл адамдарына жұмбақ боп қала берді. Оның сыры адам қолына үйреніп келе жатқан бөлтірігі мен жалғыздықтың күйігі еді. Қасқыр өз бөлтірігінің адамнан ет жеп, сүт ішкенін көргенде қаны қайнап, басы айналып, көзі қарауытып кетеді. Түзде отырған Бұғыбайдың баласын қас қағым сәтте іліп әкеткен қасқыр сыры жан түршігерлік жағдайдан кейін ғана көпшілікке мәлім болады. Жазушы стилін даралайтын психологиялық сырға толы мынандай сөйлемдер Тәкеннің суреткерлік шеберлігін дәлдей түседі. «...**Жүрегі дүрсілдеп, басы жаңғырығып, көзі қанталаған қасқыр** оқтай атылады. Баланың шар етуге ғана шамасы келді. Жүрегі жарылып кеткен баланы қозыша арқалап, жанұшыра жүгірді.» Баласын іздеген Бұғыбайдың үміті Бөлек сілемдеріндегі қақпанға келгенде үзіледі. Көзі ойылған перзентін көргенде текті қасқырдың кек алғанын түсінеді.

Шығарманың көркемдігін арттыру мақсатында әңгіме сюжетіне аңыздық желіні пайдалану Тәкен қолтаңбасының ерекше бір тұсы. Яғни аңыз-әңгімелерді өз шығармасына қолдану жазушының стильдік ерекшелігін танытады. Қасқырдың күшіктері жатқан үңгір туралы аңыздық желіні әңгімеге енгізу арқылы жазушы шығарманың әсерлілігін күшейтеді. «Осы апан туралы ел аузындағы аңызды бала кезінде естігенді. Апанның түбінде байлаулы айдаһар бар-мыс.Үңгірдің уілі айдаһардың демінен пайда болады-мыс. Бағы заманда қазақтардан қашқан басқыншы қытайлар қазына тығып кеткен деген лақапқа иланушылардың үңгірге шырақ алып түсе алмағанын да Бұғыбай еміс-еміс біледі»

Тәкен қасқырдың жан иірімін, ішкі қиналысын шебер бере алған. Бұл ретте де Тәкеннің Әуезов дәстүріне сүйенгенін, одан үлгі алғанын байқаймыз. Тәкен де Әуезов сияқты адам қолына үйреніп, күшік болып келе жатқан қасқыр бөлтірігі туралы жазады. Қос қаламгер де қасқырдың қиналысын, ішкі психологиясын терең суреттейді. Адам мен табиғаттың қарым-қатынасы туралы мәселе заман шындығына сәйкес келеді.

Әңгіменің беташары болып есептелетін Бөлек сілемдерінің суреті авторлық баяндауда әдемі үйлесімін тапқан. Тәкеннің өзге шығармаларындағы пейзаждың орны да ерекше.

Әдеби шығармаларда өмір құбылыстарын адам мен табиғат, аң-жануар тіршілігі арқылы көркем жинақтау қазақ әдебиетінде бұрыннан жалғасып келе жатқан дәстүр. Бүгінгі әдебиетте жазушы адам мен табиғат арақатынасын өмір шындықтарын ашуға, көркем бейне жасауға, кейіпкер характерін даралауға негіздейді. Адам мен табиғат арақатынасы арқылы адам жанының небір нәзік сырлары ашылады, көңіл-күйі, сезімі көрініп жатады.

Әдеби шығармалардың қай-қайсысы болмасын адам тағдырына келіп жатады. Адам тағдыры арқылы тарихи шындықтың, өмірдің шынайы беттерінің көрінуі – көркем шығарманың негізгі бағыты. Адам өмірінің сырын ашып, әртүрлі кезең шындығын бейнелеуге жазушы көп шығырмашылық зерттеушілік дайындықпен келген 60-80 жылдар қазақ қаламгерлері шығармаларынан дәстүрлі мәдениет пен халық ауыз әдебиеті үлгілерін, ұлттық өрнек, салт-дәстүр көріністерін жиі кездестіре аламыз. Осы кезең қазақ қаламгерлері адам мен табиғат арақатынасын суреттеп жазған шығармалары да қазақ әдебиетінен өзіндік орнын алады. Бұл үрдіс әлем әдебиетінде де көрініс табады. Адам табиғаттың бір бөлшегі бола тұра кейде сол табиғаттың заңдылықтарын бұзып жатады. Осының салдарынан адам мен табиғат арасында қарама-қайшылықтар туындайды. Осы арқылы жазушы айтар ойын терең жеткізіп, кейіпкер бейнесін жан жақты ашуда шеберлік танытып жатады. Жан жануарлардың ішкі психологиясына үңіліп, прозадағы психологизмнің жақсы үлгісін көрсетіп жатады.

Әдебиеттер

1. Әлімқұлов Т. Кертолғау. – Алматы: Өнер, 1988. – 365 б.
2. Кекілбаев Ә. Қазақ классикасы; Он екі томдық шығармалар жинағы. – Алматы: «Өлке» баспасы. – 1999. – 400б.
3. Мағауин. М. Тазының өлімі. Хикаят, әңгімелер. – Алматы: Атамұра, 2004.- 256 б.
4. Әуезов М. Жиырма томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 1979. – Т.2. Повестер мен әңгімелер. – 436 б.

УДК 372. 8:39

ФИЛОСОФИЯ ВЕЛИКОЙ СТЕПИ

Кемешев Д.А. д.п.н., профессор,
Небесаева Ж.О. доктор философии PhD, и.о. доцент,
Жанбыршиев С.Н. к.п.н., и.о. доцент
Южно-Казахстанский государственный педагогический университет,
факультет Искусства и образования,
Кафедра Профессионального обучения и изобразительного искусства,
Шымкент, Республика Казахстан

Резюме

В статье рассматриваются вопросы философии о воспитании личности. Научные труды и о жизни ученых Средней Азии и Казахстана. Развитие культуры и наследие древних цивилизации Великой степи.

Summary

The article deals with the questions of philosophy about the education of the individual. Scientific works and about the life of scientists in Central Asia and Kazakhstan. The development of culture and heritage of the ancient civilizations of the Great Steppe.

Модернизация историко-культурных памятников и объектов на территории Казахстана. В 2013 году по программе «Народ - в потоке истории» была собрана и изучена история из самых ярких архивов мира. Главное условие модернизации нового типа -это умение сохранять свой национальный код [1]. Вместе с тем, духовная модернизация важна всемогуществом, способным объединить и объединить различные полюса национального сознания. Созидание казахского народа-это платформа нации, гармонично соединяющая горизонты сегодняшнего дня и светлого будущего. В настоящее время не только индивид, но и население в целом имеют возможность добиться успеха, только если повысить свою конкурентоспособность. Казахстан веками сохранил природу родного края.

Национальные традиции должны навсегда оставаться в нашем языке, литературе и искусстве, национальном духе. Мы должны возрождать те добродетели, которые были заложены в наших сердцах, которые сегодня в наших жилах процветают. В современном обществе символ подлинной культуры-это не неуместная роскошь [3]. Напротив, сдержанность, бережливость и разумное использование показывают увиденное. В современном обществе символ подлинной культуры-это не неуместная роскошь. Напротив, сдержанность, бережливость и разумное использование показывают увиденное. Само понятие национальной модернизации означает совершенствование национального сознания.

Во-первых, расширение горизонтов национального сознания.

Во-вторых, показать миру наши традиции сохраняя ядро национального самосознания.

Быть конкурентоспособной страной, не отставая от современных тенденций, наравне с передовыми развитыми странами. "Новое гуманитарное образование. 100 новых учебников на казахском языке". Мы должны создать все условия, необходимые для полноценного образования студентов.

Популяризация казахской культуры в мире занимает огромное место в философии, психологии и этнопедагогике. Популяризация казахской культуры в мире занимает огромное место в философии, психологии и этнопедагогике. Это подготовка специалистов, наиболее адаптированных к глобальной конкуренции в сфере образования. Человечество и Вселенная - подчинены времени и пространству[2]. Культура-это таинственный мир, в котором сочетаются человеческие качества. В казахской культуре поэты и жырау, ханы и полководцы, бии в которой они жили и упорно трудились на пути истинного знания к свободному мышлению и добродетели. В казахской культуре народ проявляли подлинный патриотизм, готовность бороться за его счастье, интересы и будущее и определяли пути его достижения. В настоящее время культура Казахстана оказывает непосредственное влияние на мировую культуру. Развитие казахской культуры несмотря на исторические периоды, упорно идем к выходу на мировой уровень, всесторонне глубоко философски рассматривая нашу национальную культуру [4].

Актуальной частью культуры является искусство. Человечество не можем почувствовать дух культуры через творческую красоту, рожденную творческим духом народа, который берет свое начало от символов на камне и продолжает вечные творения. Действительно, искусство-это золотое сокровище культуры, одно из самых удивительных проявлений величия человека-его стремление к красоте. Культура - это мир человека, мир человеческого разума, разума, добра и красоты. Философские труды Аль Фараби, ставшего вторым учителем мира, создали прекрасную научно-теоретическую основу цивилизации Великой степи в период Средневековья. Ученый Великой степи Аль-Фараби сумел раскрыть тайну красоты человеческой души и гармонии природы в глубокой философской мысли искусства и поэзии тюркоязычных народов.

С художественной самобытностью древней цивилизации сравнивали, беря истоки культуры на основе почве Великой степи. Эстетические взгляды Аль Фараби (поэзия, музыка, живопись, архитектура и искусство танца и др.) развивали красоту и искусство. Развитие традиционной культуры в регионе Средней Азии и Казахстана свидетельствует о неразрывной связи древних цивилизаций. Это произведения поэтов мирового уровня, ученых музыки и устной литературы. Одним из основателей этики и эстетики в эти времена был Аль-Фараби. Научно-теоретические трактаты науки доказали философское восприятие мира красотой и искусством в виде целостной истины. "Искусство-зеркальная модель", - говорит гений в глубокой задумчивости. Восприятие истины как целого. Человек с самого начала стремится к счастью. Хотя красота-это существо, которое живет в природе, человек рождает его. Красота вечна в мире[5]. Первое – природа, второе-красота создается человеком. Говорят, что человеческое счастье и человеческие качества-это только человек. Ученый, ставший вторым учителем средневековья, философски сформулировал Генезис красоты. Эстетическая концепция природы искусство-это мир, требующий широкого глубокого осмысления, поэтому нельзя не учитывать логику, эстетику, поэзию, музыку, педагогику, анатомию, акустику и т.д. Аль-Фараби глубоко

исследовал труды древних ученых Аристотеля, Евклида, которые оказали большое влияние на развитие Востока и Европы. Аль Фараби-многогранный ученый, поэт, музыкант, музыкальный исследователь, хорошо владеет геометрией, математикой, физикой, астрономией, философией, психологией, педагогикой и др. Как говорят, великие люди приходят через тысячу лет, между мыслителем-гением казахской земли Абаем и Аль-Фараби-около тысячи лет. Мы обязаны донести до наших поколений великодушный характер и духовную преемственность этих двух великих личностей. Духовным источником мыслителя времени М. Ауэзова является древняя культура и искусство казахского народа. Философ-Гуманист Аль Фараби рассматривает искусство как проявление исторического эволюционного развития.

Великий ученый Великой степи Аль-Фараби развил древнегреческую эстетику. Главный оригинал эстетического понятия дал отрицательную оценку идейному подходу, доказав истинность природы. Об окружающей действительности свидетельствуют научные труды» трактат канона поэзии искусства«,» о поэзии искусства". Мысленное восприятие окружающих предметов с художественной точки зрения говорит о том, что творческие способности художника-искры. Прекрасный художественный мир создается самим человеком, не приходит с другой стороны. Человек стремится быть счастливым всем своим существом в своей жизни, стремиться к красоте. Несмотря на красоту в природе, она создается неустанным трудом великих людей. Красота вечна и первична по своей природе, а добро и красоту создает человек [6].

Основной проблемой является всестороннее развитие молодежи наряду с образованием, формирование философских игровых, познавательных и творческих способностей. Для развития мировоззрения молодежи им необходимо овладеть системой знаний, умений и навыков, накопленных человечеством. Содержание образования определяется текущими и будущими целями, которые ставит перед собой Высшая школа. Следует отметить, что содержание обучения-это всегда сцена политической, идеологической борьбы. Политические силы пытаются распространить свое влияние на все общество через школу. Содержание обучения формируется в соответствии с социально-экономическими и научно-техническими потребностями общества. Независимость страны, социально-экономические и политические изменения в республике требуют, чтобы выпускники школ были готовы к построению нового общества, культурному и духовному росту. На содержание образования влияет и уровень социальных и научных достижений. В связи с развитием и обновлением общества, ростом научных открытий, учебные программы пересматриваются.

Своеобразие, отражающее действительность в искусстве, отражает собственное содержание в художественном искусстве, его форме и целостности. Это характеризует понятие целостности и индивидуализма, рациональности и эмоциональности, чувственно - реальности, художественных образов. Искусство - это реальность, воплощающая реальность жизни, которая становится художественной реальностью. В этой связи представители отечественного

искусства стремились показать свое одновременное влияние, постоянно меняя окружающий мир и повседневную жизнь.

Искусство-вестник новаторства, прямой контроль над жизнью, сформировалась система отражения исторических событий. Он чувствовал неповторимую связь между природой и человеком, создавал бесконечные красочные богатства природы, исчезновение объемной формы в среде, создавал световые и воздушные вибрации. На это повлияла колористическая реформа-нанесение сложных тонов на цвет чистого солнечного спектра, что создавало яркую, завораживающую картину с отражениями цветового оттенка.

Отношения с обществом, человеком и окружающей средой, эстетическое восприятие действительности. Поэтому художественная мысль не полностью перешла на язык крайних понятий, а лишь в художественно-творческом анализе выделяется как основная мысль, жизненная, нравственная, философская. По мере углубления художественной идеи возрастает общественная значимость произведений искусства. Философское восприятие искусства зрителем, глубокое, целостное созерцательное великолепие, тонкость, непосредственность наблюдения за жизнью, мастерство исполнения, восхищение исполнением истинных мотивов и сюжетов.

Литература:

1. Назарбаев Н. А.Стратегическое направление развития Казахстана-2050: процветание казахстанцев, Нұрлы жол, путь в будущее. -А. Суверенный Казахстан, 17 апреля 2017.
2. Аль Фараби «Трактат о музыке и поэзии».-Алматы, 2012
3. Ж. Алтаев, т. Габитов, А. Касабеков Философия и культурология Алматы. Семь уставов 2018.
4. Муканов С. Народное наследие (на каз. яз.). Алма-Ата, 2018.
5. Ж.Алтаев, Т.Ғабитов, А.Қасабеков Философия және мәдениеттану Алматы, Жеті жарғы 1999
6. Құнанбаев А. Шығармаларының толық жинағы. -Алматы: Жазушы.2018. Б. 465. - 492 б.

ӘОЖ: 94(574):37.035

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ОТАНСҮЙГІШТІК МӘСЕЛЕ

Қожабеков Нұржігіт Абубакирович
Ж.Ташенов атындағы университет

Резюме

Проблема казахского патриотизма. Формирование казахского потриотизма-тенденция,которая продолжает быть актуальной каждый день даже после обретения независимости от Казахстана.

Summary

Kazakh patriotism is a problem. Even after the independence of Kazakhstan, is one of formation of Kazhakh patriotism is one of the most pressing issues.

Қазақстан өзінің тәуелсіздігін алғаннан кейін де күнделікті өзекті мәселенің бірі болып келе жатқан үрдіс-қазақстандық потриотизмді қалыптастыру мәселесі.

Ол қазақ халқының ел болып қалыптасқан уақыттан бері алға қойған басты ұстанымы десек те болады.Өйткені елдіктісақтауда ұлт ретінде жойылып кеткен, ішкі-сыртқы жауларға қарсы күресті.Бұл мәселе өзекті бола отырып,қанға сіңген қасиет тұрғысында,бүгінгі XXI- ғасырға да осы санада кетті.

Патриотизмді «отансүйгіштік» деп нақтылап, тұтастығы,осы қасиеттің ел дамуының барлық келе асырылуына жұмыла іс жүргізілуде.Ол үшін қоғамдағы мәдениет пен өнер саласы үлкен үлес қосуымен ерекшеленеді.Философиялық тұрғыдан алғанда мәдениет-адаммен табиғаттың өзара қарым-қатынасының тарихи түрде дамып отыратын өлшемі.Осыдан да мәдениет әлемі-адамның шынайы өзіндік әлемі болып табылады.Өйткені ол адамның шығармашылық ,жасампаздық қасиеттерінің жемісі.Сондықтан да бүкіл адамзаттың тарихи мәдениеттің таритхы ретінде көрініс береді.Адамдар өмір сүріп отырған табиғи және әлеуметтік ортаны өзгертеді, ол тарихи нақты үдеріс ретінде орын алады.Нәтижесінде мәдениет адамның өзіндік дамуымен барабар үдеріс болып шығады.

Қоғамды өзгертуде,соның ішінде отансүйгіштік мәселесін дамытуда оның рухани саласы-мәдениет пен өнер де ерекше орын алады.Мәдениет табиғаттан өзгеше, одан тыс,адамның қолымен жасалатын құбылыстар және басқаша пайымдасақ -өндірісте,ғылымда, өнерде адамның қолжеткізген жетістіктері.Оның кейде технологиялық мәдениет, көркем өнер мәдениеті,адамгершілік мәдениеті деп санамайды.

Мәдениеттің отансүйгіштік қасиеттерді дамытудағы өзіндік тұжырымдамалық мәні оның адамның өзін қоршаған ортаны жетілдіріп көркейтуге.көрінгекнде де айқындалды.Мұны Н.Г.Чернышевскидің пікірімен айтсақ: «Әрбір адамның тарихи маңызы-оның Отанға еткен еңбегімен, оның адамгершілік адамзаттығы-оның патриоттық күшімен өлшенеді.»[1]

Бұдан шығатыны- отансүйгіштік (потриотизм) адам рухының өзге көріністеріне қарағанда тәрбие мен дағдыға,яғни мәдениетіне байланысты болатыны.

Өзі өмір сүрген уақыттан бері адамның қоғамдық прогресс жанындағы әрбір қадамы оның мәдениет жанындағы қадамы болып табылады.

Отанға деген сүйіспеншілігін өзгертудегі адамның рухани мәдениеті -оның айналасындағы адамдрмен қарым-қатынасында көрініс табатын қадір-қасиетінен, адамгершілігінен, ар-ождандылығынан, тәрбиелілігінен,зиялылығынан, қарапайымдылығымен туындайды.Осы ізгіліктік сана түсінігі мен адамгершіліктік қасиеттер адамның руханилылығының негізін құрайды.

Отанын қорғап,Отанын жан-тәнімен жақсы көретін нағыз отансүйгіш (патриот)адам нағыз гумандық бастамалардан нәр алатын қоғамда ғана қалыптаса алады. Мұнда мәдениеттің рухани саласы мен оның жиынтығы - өркениет бір-бірімен қашанда сай немесе бірлесуі де нақтылы құбылыс бола алады. Сондықтан да «Әрбір адам ұлттық, әлеуметтік топтың, ортаның белгілі өкілі, яғни мәдениеттің өкілі. Мәдениет дегеніміз-адамның іс-әрекеті, оның даму формасы» [2].

Қазіргі ақпараттың қоғам жүйесіндегі ұлттық мәдениет-ұлттың өзіндік қауым сапасында сақталуының, әлеуметтік түрде ұйымдасқан этникаланудың айтарлықтай күшею мәселесі. Ғылым мен техника жетістіктері адамға ізгілік ғана емес, сонымен бірге қасіретте әкелуі әбден мүмкін. Бұған атыс қуатын бейбіт және соғыс жағдайында қолданылу мәселесі мысал бола алады. Сондықтан да адамгершіліктен, яғни гуманизмнен, адамның рухани мәдениетінен тыс қоғам дамуында шынайы прогресс болуы мүмкін емес. Жас ұрпақты, өскелең жеткіншекті үнемі мәдениетке, өнерге, рухани байлыққа баулу-адамды отансүйгіштік гуманизм рухында, иенерлік рухта тәрбиелеуге жол ашады. Отансүйгіштікті дамыту саласындағы мәдениет пен бір қатарда жүретін өнер-қоғамдық сананың ең көне формаларының бірі және де, ол шындықтың көркем бейнесі болып табылады. Өмірдің өзі өнер, қоғамдық өмір қажеттілігінен туындағанын көрсетеді. Мәдени дамудың төменгі дәрежесінде тұрған халықтардың тұрпайы өнері-билері, суреттері, жасаған мүсіндері т.б. олардың еңбек әрекетінің бейнесі болып табылып, нәтижесінде өнер-адамдардың материалдық тұрмыс қажетілігінен туындайтыны келіп шығады. Өнер рухани саналарды тәрбиелеудің маңызды бір құралы ретінде пайда болды. Өйткені, өнерді тудырған қоғамдық өмір қажеттіліктері, дүниетану және адамды тәрбиелеу.

Отансүйгіштікті қалыптастыруда мәдениеттілік пен қатар өнер де, дүниені адамның нақты сезімдік формада бейнелендіру қабілетіне негізделеді. Мұны М.И.Калининнің сөзімен айтсақ: «Өнердің ең жоғарғы түрі, ең саңлағы, ең сәулетілігі де-халықтың өнері, яғни жүздеген жылдар өтсе де өзгермей, сыны қашпай, сол күйінде сақталып келе жатқан халықтың ең асыл мүлкі» [3].

Философиялық мағынада өнердің үш негізгі ерекшелігі бар: біріншіден, өнер нақтылықты бейнелендіру формасы, яғни дүниетану формасы: екіншіден, өнер қоғамдық сананың идеологиялық формасы; үшіншіден, өнер қоғамдық сананың адамда эстетикалық сезім тудыратын, яғни көркемдік сезімін тудыратын формасы. Өнердің ерекшелігі-оның ең алдымен нені және қалай бейнелендіретінімен анықталады.

Отансүйгіштік мәселесін қалыптастыруда өнер көркем бейне болып табылады.Нағыз өнердің шығармашылығындағы көркем бейнелер нақтылықтың маңызды жақтарын бейнелейді. Мысалы, «Абай» романындағы ақынның халықтық шынайы бейнесі елі үшін өмір сүрген,Отанына шын берілген адамның шынайы бейнесі болып табылады.Өнердің шыншылдығы объективтік талап қана емес,сонымен бірге ол оның дүниетану формасы ретінде табиғатынан туатын объективтік талап. Ол шынайылықты, нақтылықты дұрыс бейнелеуі тиіс. Сондықтан да өнер ең алдымен реалистік болуы қажет.

Философия өнерді қоғамдық сананың идеологиялық формасы ретінде қарастырады. Өнер идеологиясымен екі тұрғыда байланысты. Біріншіден, ол белгілі бір топтың мүддесіне қызмет етіп, оның саяси, моральдық, философиялық, эстетикалық т.б. көзқарастарының насихатшысы; екіншіден, ол адамдардың қоғамдық қатынастарымен тығыз байланысты, ол қоғамның алдында тұрған әлеуметтік мәселелерді шешуге қызмет етеді. Өнердің өзіндік ерекшелігі туралы

айта кетсек, 1929 жылы тәуелсіздікке ұмтылған қазақ халқының азаттық күресін шынайы түрде М.Шоқай былайша сипаттайды: «Егер біз халқымыздың ұлттық тәуелсіздік жолынжағы талаптарының мән-мағынасын сол күйінде әлсіретпей, «Яш Түркістан» беттерінде бере алсақ, онда бәріміз үшін қасиетті және аса ауыр жауапкершілік артқан міндеттердің бір бөлігін өтеген болар едік» [4].

Отансүйгіштік мәселесіндегі өнердің әлеуметтік мәні, ұстайтын идеялық бағыты-оның идеологиялық ерекшелігінің көрсеткіші болып табылады.

Отансүйгіштікті қалыптастыруда өнер қайраткерлері мойындасын немесе мойындамасын, ол өз шығармасы арқылы белгілі бір идеяларды уағыздайды. Өнер сонымен қатар қоғамдық сананың эстетикалық сезім тудыратын формасы болып табылады. Өз отанының қасиеттілігін бейнелеуде көркем шығармаларда өмір белгілі бір эстетикалық идеяларға сәйкес түрде бейнеленеді, яғни өнер шындық бейнелерімен құндылықтарын көрікті неемесе көріксіз, көңілді немесе көңілсіз, қайғылы немесе күлкілі сияяқтыкатегориялар формасында бейнелеп, баға береді.

Өнер қоғамдық сананың идеялогияның формасы болғандықтан ол қатынас бүкіл қоғамдық қатынастарға, тап күресіне, саяси, моральдық, философиялық және т.б. идеяларғада байланысты болып келеді. Мұны эстетикалық мұраттан, яғни әдемілік жөніндегі ұғымнан көруге де болады. Эстетикалық мұрат болмаса әдемілік жөніндегі ұғым әлеуметтік қатынастарға байланысты тарихи дүние. Өйткені ол экономикалық-әлеуметтік жағдайларға, саяси көзқарастарға т.б. байланысты нақтыланып отырады және соның өзгеруіне байланысты түрде өзгереді.

Өнердің отансүйгіштікті қалыптастырудағы бірденн-бір ерекшелігі оның білімдік және идеологиялық мезеттері эстетикалық негізде жүзеге асады, яғни адамда эстетикалық сезім тудыра алмаса, оның маңызы төмен болады.

Қоғамның рухани дамуында өнердің өзі үлкен роль атқарады. Ол адамды отансүйгіштік рухында тәрбиелеудің құралы болып табылады. Өнер адамдарды саяси-идеялық тұрғыда тәрбиелеп, жаңа қоғам құрылысшысының қажетті адамгершілік салаларын қалыптастыруға көмектеседі.

Өнердің шын мәніндегі ең басты белгісі-оның халықтығында екені белгілі. Ол халықтың мінез-құлқын, психикалық кейпін бейнелейді. Ол халықтың өмірі мен тұрмысын, мақсат-мүддесін, күресін шынайы нақтылық тұрғысында көрсетеді.

Осы міндеттерге сәйкес келгенде ғана өнер сипатындағы көркем шығармалар адам тәрбиелеудің мықты құралы бола алады, сонда ғана мәдениет пен өнер қайраткерлері халық пен елдің алдындағы өз борышын ойдағыдай орындай алады. Ғылымның жоғары мақсаты адамдарға білім беру. Мәдениет пен өнердің жоғары мақсаты-жеке тұлғаның жан-жақты түрде, соның ішінде отансүйгіштік тұрғыда да дамуы болып табылады.

Бұл туралы Н.А.Добролюбов былайша пайымдайды: «санды іскер патриотизмнің бір айырмашылығы-қандайда болмасын халықтар арасындағы араздыққа жол бермейді және ондай отаншыл адам, егер пайдасы тиетін болса, барлық адам баласы үшін қызмет етуге дайын тұрады...» [5].

Қандай жағдайда болмасын отансүйгіштік адамгершіліктің бір шыңы болса, өз елі үшін де, басқа ел үшін де пайдасы зор батырларды үлгі тұтып, олардың үлгілі іс-әрекетін бүкіл халықтық мәселеге-ерлікке, ұлтжандылыққа тәрбиелейді.

Отансүйгіштік қасиетінің арқасында қазақ халқы өзінің қаһармандық ерлік күресімен қазіргі ұлан-байтақ жерін қорғап қалды.

Оның тарихи тамырын құрайтын ертедегі ғұн, сақ, қыпшақ және т.б. тайпаларынан шыққан батырлардың ерліктері мен елі мен жерін қорғаудағы батырлық күресі бүгінгі ұрпаққа үлкен патриоттық тұрғыда үлгі мен мақтаныш бола алады. Ерлер мен қатар бүкіл халықтың отан қорғау, отансүйгіштік, бейбітшілік мақсаттарындағы тәрбие үдерістері қазіргі күндеде құнды дүние болып табылады. «Өз ұлтын сыйламау, оны мақтаныш етпеу-сатқындық бейнесі», - деп Б.Момышұлы жас ұрпақты Отанды қорғау мен Отанды сүйу мәселесінде немқұрайлы болмауға шақырады [6].

Қорыта айтқанда Қазақстандық отансүйгіштікті қалыптастыру мәселесінде оған мәдениет пен өнер және оның туындылары, халық шығармашылығы басты орын ала бермек. Ел болып қалыптасқан кезден бастау алған отансүйгіштік үрдісі қазіргі XXI-ғасырда да өз маңызын жоғалтпауы тиіс. Халық өзінің кемеңгер де ұлы өкілдері арқылы отансүйгіштік мәселесін қашанда басты орынға қойып келді және де ол бүгінде де өзекті мәселелердің бірі болып қала бермек.

Әдебиеттер:

1.Қ.Жарықбаев «Ақылдың кені». Алматы 1991.117 б.

2. И.К. Межуев «Культура и история»Москва 1977. С.60

3. Қ.Жарықбаев «Ақылдың кені». Алматы 1991 ж 193 б.

4. Қазақстан журналы Ұлттықэнциклопедия. 3т. Алматы 2004. 620-621 б

5. Б.Момышұлы. «Оңай сөз ғой Отанды сүйем деген»./ Ақиқат. №4. 1998ж

6. Ә.Нұршайықов. «Патриотизм қанға сіңген қасиет пе?» /Ақиқат. №10.2000ж

ӘОЖ: 37. 035. 6(574)

ҚАЗАҚ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫНДАҒЫ ӨЗЕКТІ ОЙ-ПІКІРЛЕРІ

Өтегенов Б.Д.

Еркінбекова Ә.С.

Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы

Қожабеков Н.А.

Жұмабек Ташенев атындағы университеті

Резюме

В статье рассматривается основные и актуальные проблемы деятельности казахской интелигенции в просвещении казахского народа во времия советской власти.

Summary

The article discusses some of the scientific issues of the Kazakh intelligentsia in prosveshenii.

Кеңестік кезеңнің орнығуы нәтижесінде Қазақстанда ұлттық зиялы қауым өкілдерінің ұлттық өзекті мәселені алға қойған көзқарастары, ой-пікірлері қазақ

халқының ұлттық тәуелсіздік мүддесін көздеген нақты жағдайлардан кейін туындап отырды.

Өткен ғасырдың 20-30 жылдары Кеңес Одағында күшейген әміршіл-әкімшіл жүйенің қалыптасуы кезеңінде олар қазақ ұлтының ұлттық мүддесін көздеп, оны жаңа қоғамдық жағдайға лайықтап отыруды көздеді.

Кеңестік жүйе қуғынға ұшыратқан қазақ ұлттық зиялыларының есімдері мен еңбектері еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін ғана қоғамға таныла бастады. Қазақ ұлтының зиялылары шығармашылық жағынан табысты еңбек етіп, жаңа қоғам барысына өз үлестерін де қосты. Көпшілігі қазақ тілінде оқулықтар да жазды. Олар А. Байтұрсынұлы, Ж. Аймауытов, С.Сейфуллин т.б. болды. Қазақ тіліндегі алгебрадан бірінші оқулықты-Қ. Сәтбаев, географиядан-Ә.Бөкейханов, Қазақстан тарихынан-профессор С.Асфендияров жазды.

Олар кеңес билігі кезінде қазақ тілінің сақталуына баса назар аударды. Мысалы, С.Қожанов 1923 жылы «Қырғыз-қазақтар арасындағы ағартушылық жұмыстар туралы» мақаласында ең алдымен халық ағарту ісінде ана тілінде бастауыш ұлттық мектептерді қалыптастырудың қажеттілігін атап көрсетті [1: 400-б].

Осы кезеңде қазақ ұлттық тіл құрылымында қазақ жазбасын реформалау да басты мәселе болды. Кеңес билігі араб жазбасынан латын әліпбиіне ауысу мәселесін-сауатсыздықтың жойылуы, баспахана технологиясының одан әрі дамуы мен арзандауы, жазу баспа машиналарының ана тілінде және шығыс халықтарының батыстық біліммен байланысын жақсартуға мүмкіндік береді деп түсіндірді. Кеңестік тоталитарлық жүйенің саясатына халықтың ана тілі мен діні де басты атеистік мәселелердің бірі болды.

Зиялылар арасындағы айтыс-тартыстың ішінде А.Байтұрсынұлының латын әліпбиіне қарсы болғанын кейбір жазған еңбектерінен көруге болады. Ол мұны қазақ мәдениеті мен ұлттық рухы тілімен бірге жоғалып кететінімен түсіндіріп, арап тілі негізіндегі «төте жазуға» қолдау көрсетілуінің қажеттілігіне көңіл бөлді.

А.Байтұрсынұлы және оның серіктері кеңестік биліктің мұндай талаптарын амалсыз мойындады. Ол қазақ халқының рухын көтеру мен қазақ елін ұлттық тұрғыда дербес ету идеясынан бас тартпады. Ол 1930 жылы В.И.Ленинніің атына «Ресейде коммунистер көп, бірақ нағыз идеялық коммунистер өте аз, оның үстіне олар шет аймақтарда өте аз немесе мүлддем жоқ»-деп хат жазып, қазақ жерінің билігін қазақ коммунистерінің қолына беруін сұрайды [1].

Ол 1924 жылы қазақ тілінің дыбысталуын арап тілінің графикасына салу жолымен жаңа мәселені қалыптастырды. Кеңес кезеңінде ол әртүрлі жиналыстарда және кездесулер барысында білім беруде араб жазбасының, яғни төте жазудың сақталуы барысында өзінің ағартушылық ойларын білдіріп, үнемі сол ұстанымды қолдап, жақтап жүруін тоқтатпады.

А.Байтұрсынұлы қазақ ана тілінің қорғаушысы және реформаторы бола отырып, өз халқының этнонимі туралы өзекті мәселені де алға қойып, көтермелеп жүрді.1925 жылы А.Байтұрсынұлы кеңестердің V-съезінде тарихи және мәдени негізге сүйене отырып қазақ халқының өзінің ежелгі шынайы да дұрыс тарихи атауын қайтару мәселесі туралы да сөз сөйлейді. Осыған дейін қазақтарды патша

үкіметі «қырғыз» атап келген болатын. Осы съезд делегаттары осы мәселені бір ауыздан мақұлдайды және «Қырғыз АКСР-ін» «Қазақ АКСР» деп атауға шешім қабылдайды. Кейіннен Қазақ АКСР ОАК президиумы 1936 жылы 9-ақпанда қазақ халқына тарихи өз атауын нақтылы түрде қайтарып, «Қазақстан», «қазақтар» атауын орнықтырды. [3; 384 б].

Осы айтылған кезеңде қазақ зиялы қауымы ғылым мен білімге, ағартушылыққа баса назар аударып, халық арасында олардың сауаттылығын көтеруге тырысты. 1923 жылы ол алғаш рет «Сана» ғылыми журналы басылып шыға бастады. Оның ағартушылық жұмысында Т.Рысқұлов, С.Асфендияров, М.Әуезов, А.Диваев, О.Жандосов, С.Қожанов, М.Тынышбаев, Х.Досмұхамедов, М.Жұмабаев және т.б. өз үлестерін қосты.

Өздерінің ағартушылық қызметтерімен қатар қазақ зиялылары ұлт мәселесін ұдайы түрде көтеріп отырды. Мәселен, А.Байтұрсынұлы, Ж.Аймауытов, С.Сейфуллин қазақ бастауыш мектептерінде қазақ тілі мен қазақ тарихын оқытуды талап ете отырып, өздері де қазақ тілінде басылып шыққан біршама кітаптардың авторлары да бола білді.

Қазақ ұлт зиялыларының басты мәселелерінің бірі-ұлт мәселесіде басты назарда болды. Қазақ зиялылары ұлт мәселесінде оқу ағарту, тіл, сауат ашу мәселелеріне де баса назар аударды. Одақ көлеміндегі, республика аумағындағы съездер мен конференцияларда қазақ зиялылары осы мәселелер көлемінде өз ой-пікірлерін айтып, пікір-таластарға барып, өз идеяларын қорғау үшін аянбай күресе де білді.

Мәселен С.Қожанов өзінің «Оқытушыларды ескеру керек» деген мақаласында бұрынғы өткір мәселелерді қайта қарап, соның ішінде мұғалімдердің қадір-қасиетін түсіне білуге, оларды құрметтеуге шақырады. Олай болуы үшін мұғалімдердің айлық жалақысын өсіру қажеттілігін, осылайша беделін көтеретін іс-шараларды қарастыру керектілігіне тоқталды.

Қазақ зиялыларының есімімен қазақ өлкесіндегі құқықтық білім беру мәселесі және осы кезеңдегі Қазақ АКСР-інде маманданған кадрлардың өзі де тапшы болды. Қазақ өлкесінде білім беру курстары ашылып, оған дайындық 1923 жылдың наурызынан басталғандықтан да оның басшылығымен және С.Қадырбаевтың, Г.Бахаеваның мүшелік етуімен осы мәселенің арнайы комиссиясы құрылған болатын. Құрылған комиссияның міндеті-білім беру курсының бағдарламасы, оған қатысушы тыңдаушылардың саны және оған жұмсалатын шығындық сметасы қосылды. Мұнда күтпеген мәселелер де кездесіп отырды. Атап айтқанда, осы курсты оқытатын маман кадрлардың және де оқыту құралдары мен өткізу орталықтарының жетіспеушілігі мәселесі орын алды. Осыған қарамастан курс сабағы 1923 жылдың мамырында басталып кетеді. Сонымен бірге құқықтық білім курстарының тыңдаушыларына бірнеше қажетті талаптар да қойылады. [4; 152 б].

Олардың бірі ана тілімен қатар орыс тілінде де өз ойларын еркін айта білу, қағазға өз пікірін толық жаза алатындай деңгейде болу сияқты шарттар да қойылды.

Ұлт зиялыларының бірі-С.Сейфуллин Қазақ АКСР-інің ХКК төрағасы қызметін атқарып жүрген кезінде-ақ Қазақстанның сол кездегі білімі мен мәдениетінің дамуына үлкен үлес қосты. 1924 жылы, 12-18 маусым аралығында Орынбор

қаласында ағартушылық ісінің одан әрі дамуында республиканың Халық ағарту жұмысшыларының І-ші съезіне сәйкес қаулы қабылданады. Осы съезде танымал ғалым-лингвист А.Байтұрсынұлы қазақ әліпбиінен басқа, қазақ мектептеріне арналған оқулықтар жазу мәселесін көтереді. Ал О.Жандосов Қазақ АКСР-інің жоғары оқу орындары мен орта білім беретін білім орындарына бұрынғы Алаш қайраткерлерін жұмысқа шақыру туралы өз ұсынысын білдіреді. [5; 528 б].

1922 жылы 6 желтоқсанда С.Сейфуллин республикалық ХКК төрағасы қызметіне тағайындалған кезеңінде «Ғылыми қоғамдар мен олардың жанындағы ғылыми-көмекші мекемелер туралы жағдай» құжатына қол қойған. Ғылыми зерттеу жұмыстары мен ағарту ісінде Қазақ АКСР Академиялық орталығы мен қазақ өлкесін зерттейтін тарихи-географиялық қоғам сияқты ғылыми ұйымдардың жұмысы үлкен рөл атқарды.

Осы мәселелерге, қазақ қоғамының біртұтастығы, ағартушылық, ұлттық мемлекет құрылымдарына М.Қойгелдиев; «Алаш зиялыларының капиталистік қоғам немесе таза ұлттық мемлекет орнату сияқты мүдделерді өздеріне мұрат етіп қоймағандығын, олар үшін бірінші орында ұлттық саяси дербестік пен экономикалық-әлеуметтік даму жолына түсу тұрғандығын көрсетсе керек»,-деп тұжырымдайды. [6; 312 б].

Орталықтан келген коммунистер С.Сейфуллин сияқты шыққан тегі кедей, заманына сай білімді ұлттық кадрларды компартияның тура жолынан ауытқушылар деген айыптаулар мен республикалық басшылық қызметінен кетіруді мақсат етті. С.Сейфуллин Қазақ АКСР ХКК төрағасы қызметінен кетсе де оны жақтаушылар да қуғынға ұшырады.

1932-жылдың 26-29 ақпанында Қазақ АПП І-съезі қазақ зиялыларының өсіп-өркендеуіне әсер ете алмады.

Әдебиеттер:

1. М.Қойгелдиев «Ұлттық саяси элита» Алматы 2004 400 бб.
2. Т.Омарбеков Ленин бе, жоқ әлде қазақ зиялылары ма? Егемен Қазақстан 1991 жыл 26 қараша.
3. К.Бейсенбиев «Победа марксистко-ленинской идеалис в казахстане» Алматы 1970 жыл 384 б.
4. В.М.Устинов Запред совнаркома РФАлматы 1988 жыл 152 б.
5. Т.Елеуов «Установление к упрочнение Советской власть в Казахстане» Алматы 1961 жыл 528 б.
6. М.Қойгелдиев «Алаш қозғалысы» Алматы 1995 жыл 312 б.

ӘӨЖ 82.091.16

КӨРКЕМ ОЙДЫҢ КҮМБЕЗІ

Сапарбаева Қ.Ж., ф.ғ.к., аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті

Резюме

В данной статье пойдет речь о творчестве известного писателя Еркинбека Турусова, его очерке о Мухтаре Ауэзове, описании образа писателя в нем.

Summary

This article will focus on the work of the famous writer Erkinbek Turusov, his essay on Mukhtar Auezov, description of the writer's image in it.

Көрнекті сөзбен өткен мен бүгіннің һәм болашақтың арасына үзілмес, көзге көрінбес жол салып берген көркемсөз бен көсемсөздің шебері Еркінбек Тұрысовтың туғанына биыл 95 жыл толып отыр.

Елінің сый-құрметі мен ыстық ықыласына бөленген, алғашқы мақаласы 10-12 жасында қазіргі «Ұлан» газетінде жарияланып, 8 жыл ел тыныштығы үшін қызмет еткен, қаламгер болсам деген бала күнгі арманына қол жеткізген жазушының арамыздан кеткеніне де үш жылға жуықтапты. Шығармашылық ғұмырының мәңгілік кезеңіне көшкен қаламгер бейнесі күн өткен сайын биіктеп барады.

Қазақ әдебиеті тарихында ерекше орны бар, «Әуезовтің шәкірті», «Шаянның Шолоховы», «Қаратаудың қарт құлжасы», «Қаратау тарланы» атанған Еркінбек аға Тұрысов туған жеріне ту тіккен, оның өсіп-өркендеуі жолында аянбай қызмет еткен бірегей тұлға.

Оқуға, білімге деген құштарлығын өмірдің сан алуан қиыншылығы кері шегерсе де арманынан бас тарпаған қаламгер оңтүстіктегі білімнің қарашаңырағы саналатын сол кездегі Шымкент педагогика институтының, қазіргі Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университетінің түлегі екенін мақтанышпен атап өткім келеді. Университтетің 80 жылдық мерейтойына келген қарт қаламгер өз қолымен институт қабырғасында курстас достарымен, ұстаздарымен түскен фотосуретті сыйға тартқаны тарихи сәт болатын.

Қазіргі Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінде білім алып, сол кездегі Қазақ мемлекеттік университетінде өткен ұлы Мұхтар Омарханұлының әуезді дәрісін тыңдаған Еркінбек аға жылдар өте келе әйгілі Әуезовпен бірнеше рет сапарлас, сырлас болып, шәкірті атанған. Бұл жайлы жазушының «Мәңгілік сарын» кітабындағы осы сапарлардың хатқа түскен үлгісінен оқып білуге болады.

Жазушы бұдан да өзге «Келіншектау», «Ақбақай», «Қыран тауы», «Құралай жолы», «Түндер сазы» атты басқа да кітаптардың, «Темірлан» романы, «Бәйдібек», «Қош, көгілдір керуен», «Қайран Сәкен», «Кемеңгерлердің керуені», «Нұржаудың нұрлы түндері», «Алыста қалған», «Досовтың соңғы күндері» атты эссе, хикаяттардың, «Ұлы көш» бастап, «Әуезовтің ақ таңы» қостаған бірнеше драмалық шығармалардың, қысқасы, 20 томдай еңбектің авторы. Нақтырақ айтсақ, «Өмір барда мақсат бар» деген сөзді жиі тілге тиек ететін тарихшы,

жазушы, драматург Еркінбек Тұрысов шығармашылыққа арнаған 68 жылында 500-ден астам тарихи-көркем шығарма, 4 роман, 20-дан астам повесть жазған екен. Мұның барлығы да біздің рухани қазынамыз.

Жазушының қаламгерлік жолды таңдап, сөз өнерін серік етуі, бәлкім, сонау соғыс жылдарында Иса Байзақов жырлаған «Арқалық батырды» тыңдаған күндерден басталған шығар, кім біледі?!

Суреткерге тән қасиеттердің бірі ретінде аталатын өмірбаян молдығына кеңінен кенелген біздің бүгінгі кейіпкеріміз өмір жолында кездескен әр жолаушыдан өзіне керегін ала білген, ұстаздан жолы болған жан. Әуезов дәрісін тыңдаған бір тоқсан минут өміріне үлкен өзгеріс сыйлаған қаламгердің заңғар жазушы бейнесін беруі де ерекше. *«Сәл шалқақтау біткен кең кеуде, мол тұлғасына үйлескен баяу, байсалды, мінсіз де маңғаз қозғалыс. Аз-кем шайқала, теңселе басып арнаулы қойылған стол жанына келіп тоқтады. Бар тұлғасымен залға бұрылып, сол қолын жай көтере бірер желпіп, отыруға белгі етті де, қолтықтай келген қоңыр папкесін стол үстіне қойып, өзі жанындағы орындыққа баппен жайғасты. Сілтідей тынған зал толы тыңдаушысын барлай бір шолып:*

– Бүгінгі Абайтанудан етер әңгімеміз: Абай, оның философиялық өлеңдері. Абай барша әлем жұртының, бірінші кезекте қазақ елінің Абайы. Абайды бүгінде барша жұртымыз, кәрі-жас, халқымыз оқиды. Ендеше, алдымен сендерден сөз тыңдайық. Кәне, кімнің айтары бар, кім дайын? – деп зал ішіне барлай көз жіберді.

...Ғұлама ғалым сөз тізгінін алған соң, бірбеткей шешендікпен көсілте сілтіп кетпейді екен. Абай сырын, Абай жұмбағын ашуда әрбір күрделі, астарлы сөзге арнайы тоқтап, залға сауал салып, тыңдаушысымен тілдесе, кеңесе отырады екен»[1,10].

Оқырманға бейнебір сол дәрісте отырғандай күй кештіретін сұлу сөздің сиқырын сезіндірген жазушының шеберлігі еді бұл!

«– Құдайға шүкір, қанағат! Көрдік қой, кездестік қой деймін, қаншама жылдар қол жетпей, қиялдан кетпей санада жүрген бұл адамға, – деймін іштей көңіл-күйімді жұбатып». Осылай деген Еркінбек Тұрысов келесі кезекте Әуезовпен өткізген әрбір сәтті өмір сыйға тартқан ең қымбат тарту-таралғы ретінде бағалап, қаламұшын сол тәтті шақтар сыйлаған әсерге малып отырып, баяндайды.

Содан да болса керек, жазушының суреттеуіндегі әрбір оқиға, образ шынайы. Тарихи шындықтың көркемдік шешім табуы қаламгердің талант табиғаты мен шеберлігін айқындайтынын ескерсек, Еркінбек Тұрысов көзбен көріп, көңіліне тоқыған жайттарды бейнелеуде осы талап үдесінен шыға білуімен айрықшаланады.

Сөзіміз жалаң болмас үшін үзінді келтірейік: «Бұдан бұрын да көп айтылып, көп жазылған, көп бейнеленген жылы жүз. Өр жағы дөңестеу келген айқара қасқа маңдай. Сөз мәнері, әңгіме ағысына қарай тынымсыз түйісіп-жазылып тұратын қас-қабағының астында, ұясы кең, сырт қияғы қысыңқы, мейір мен махаббат жылуына толы ойлы да мұңды сияқтанған, жанары жарық қоңырқай көздер». Бұл - Әуезовтің риясыз жайдары бейнесі. Ал үлгілі мектеп деп алып барған білім

ошағының сын көтермес сиқын көріп, кітапхананың мүшкіл хәліне куә болған Мұхтар Омарханұлының бейнесі - «Дауылдың бұлтындай қарауытып, сұрланған өң жүзі түнере түтігіп, барша ашу-ызасы ана жарқыраған маңдай астына, қас-қабағының арасына түйіліп, үйіліп қалған. Әлгіндегі жаз дидарлы қос жанар енді жасыннан ұшқын шашып тұрғандай».

«Қайда, қашан болмасын, ел ішінде жүргенде бар еркін өзі келген орта, сапарлас серіктеріне бағындырып қоятын» Мұхтар Омарханұлының қарапайым болмысы Тұрысов жазбаларында боямасыз шынайы суреттеледі. Қаратаудың ең биік шоқысы саналатын Мыңжылқы биігінен алысқа көз тіккен Әуезовпен қатар Бауыржан Момышұлы, Тәкен Әлімқұлов, Ғабит Мүсірепов, Ілияс Есенберлин бейнесі де назардан тыс қалмаған бұл эссе аталған қаламгерлердің шығармашылық шеберханасын зерттеушілер үшін де құнды туынды.

Абайға, «Абай жолына» қаймықпай араша түскен «төрт кластық білімі бар» кеншілер қаласынан келген «қарыс қабақты, мығым денелі, тұнжыр тұнық жанарлы қарасұр қазақ жігіті» Тәкен Әлімқұловтың анасымен табысар сәті де тұнып тұрған эмоция.

Құралайға мылтығын кезеген шопырға «Жөн білетін кісі пышағын да қайрамайтын сәуір бұл» деп, қабағын түйе ескерту айтқан, Абай әндерін шырқаған Мұхлиса Шәкірованы тыңдап, айрықша әсерленген Әуезов Еркінбек Тұрысов суреттеуінде өзгеше өрнектелетініне бұдан да көп мысалдар келтіруге болады.

Жүзге жақындап өмірден өткен қаламгердің «өмір барда адамның мақсаты таусылмайды. Мынау көзіміз көріп, жүрегіміз соғып тұрғанда қолымыз қалам ұстауға жараса мен жазудан жалықпаймын. Сондықтан болашақта еліме өзге де тың туындылар сыйлаймын деген мақсат жоқ емес» деген сөзі бүгінгі ұрпаққа оның артында қалған мол мұрасын аманаттап тұрғандай[2].

Ұлы жазушыға жер мен ел тарихын мазмұнды баяндап қана қоймай, оны хатқа түсіріп, жолдап отырған Еркінбек Тұрысовтың әдеби мұрасы жыл өткен сайын жан-жақты зерттеліп, көптеген ғылыми-әдеби туындыларға тақырып болары сөзсіз.

Әдебиеттер:

1. Тұрысов Е. Мәңгілік сарын. -Алматы: «Айғаным», 2016. -342б.
2. Ахмет Ж. Әуезов академиясының абызы. «Ақжол» газеті, 2017 жыл, 12 қазан.

ӘОЖ 94(574)

ТАРИХ КӨЛЕҢКЕСІНДЕГІ КЕМЕҢГЕР

Есенбек Д.С.- 1 курс магистранты, **Динашева Л.С.** – т.ғ.к., доцент

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент қаласы.

Резюме

В статье освещается деятельность, осуществляемая в бурные периоды эпохи казахского Просвещения 20 века. Сделан обзор представителей интеллектуальной группы, повлиявших на пробуждение спящего общественного сознания. Он посвящен Тельжану

Шонанулы, который, несмотря на свой трудолюбие, так и не смог занять достойное место в истории. В статье описываются произведения гениального человека в тени истории и оставленного нам наследия.

Summary

The article highlights the activities carried out during the turbulent periods of the era of the Kazakh Enlightenment of the 20th century. A review is made of representatives of the intellectual group who influenced the awakening of the sleeping public consciousness. It is dedicated to Telzhan Shonanuly, who, despite his industriousness, could not take a worthy place in history. The article describes the works of a man of genius in the shadow of history and the legacy left to us.

XX ғасыр еліміздің тарихында елеулі орын алғандығы бізге мәлім. Бұл кезеңде қазақ елінің әлеуметтік өміріндеде, қоғамдық саласындада дүр сілкіндірген өзгерістеге лық толы болды. Ресей ғалымдарының білімге аса назар аударып, педагогикаға ден қоюы көзі ашық, көкірегі ояу қазақ зиялыларынада өз ықпалын тигізді. Елінің ертеңін ойлаған ұлт азаматтары тарих көшінен, мәдениет пен өркениеттің дамуынан өз елінің тысқары қалғанын қаламады. XX ғасырдың бастапқы кезеңі дегенде алдымен ойымызға түсетіні әрине,- Алаш. Ел арасынан өздерінің табиғи дарынымен, асқақ білімділігімен, рухани парасатымен суырылып шыққан алаш азаматтарының ұлт болашағы үшін жан аямай тер төгіп, бостандық пен бақытты өмір жаршыларына айналғаны, олардың сан қилы тағдыры.Ұлттық мәдениет пен әдебиеттің, білім мен ғылымның туын көтерген, жұртшылықтың санасына демократиялық ойлар сіңірген зиялы топ. Ал Алаш ойға түскенді санамыздағы сансыз Ахметтің, Міржақыптың, Мағжанның ерен еңбектері жайлы ойлар сайрап жатады. Олар елін, тілін, дінін сақтауда есепсіз еңбек етті. Және олардың мақсаты орындалды десек артық айтқандық емес. Себебі нәтижесі біз – тәуелсіз қазақ елі, ұлт зиялыларын ұлықтаған – Мағжан сенген жастар. Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатұлы, Мағжан Жұмабайұлы, Әлихан Бөкейханұлы бастаған зиялы топ өкілдерінен бірнешеуін ғана атап жүрміз. Ал тарих көлеңкесінде қалған, халқы үшін аянбай еңбек етседе бүгінгі халқының бірі білсе, бірі білмейтін кемеңгерлеріміз қанша?!

Ұлы халықтың саналы ұрпағы ретінде біздің мойынымызда үлкен жүк – адамгершілік жүгі. Қуғындаудың құрбаны болып тарихымызды жазып шықсада тарих беттерінде атаусыз қалған қазақ зиялыларын түгелдеп, көз майын тауысып жазған шығармаларын халыққа жеткізіп, тарихтың ең биік тұғырына тұрақтату. Жұмыс тіл білімінің көшбасшыларының бірі, ғалым, тарихшы, аудармашы – Телжан Шонанұлы жайлы болмақ.

Телжан Шонанұлы -1894 жылы Ақтөбе облысы, Ырғыз ауданы, Аманкөл ауылында дүниеге келген. 1908-1912 жылдары Ырғыздағы орыс –қазақ мектебінде, 1912-1916 жылдары Орынбордағы Қырғыз (қазақ) институтында оқыған. Институтты бітіргеннен кейін 5-6 жыл мұғалімдік қызмет атқарған. 1917 жылы Алашорда үкіметінің Ахмет Байтұрсынұлы басшылық еткен оқу комиссиясына сайланған. Оның сауат ашуға байланысты жазылған «Жаңалық», «Сауаттан», Ахмет Байтұрсыновпен бірге жазылған «Оқу құралы», бастауыш

кластарда тіл дамытуға арналған «Тіл дамыту» , «Қазақ тілі» және « Орыстар үшін қазақша әліппе» , «Шала сауатты ересектер үшін оқу құралы» , «Учебник казахского язык для взрослых» атты еңбектер жазған [1].

1928 жылдан бастап ҚазМУ-да, ҚазПИ-де оқытушы, доцент болып қызмет атқарды. 1934 жылы 15 қаңтарда ҚазПИ-дің бес жылдығында арналған рәсім өтіпинститутттың беделді ұстаздарына сыйлықтар берілді, олардың есімдері орталық баспасөзде жарияланды. Олар мыналар: Қ. Жұбанов, М. Жолдыбаев, Сильченко Баталов, Т. Шонанов, М.Қаратаев [2].

Бұлардың көбінің, соның арасында Тележан Шонановтың тағдыры тәлкекке ұшырап, есімі ел есінен кете бастады. Содан бері орын алған үнсіздік тек соңғы жылдары ғана бұзылып ғалымның есімі қайта танылды. Тележан есімінің қайта жаңғыруына әсер еткен Қазақстан Республикасы Ғылым Академиясының корреспондент - мүшесі , профессор Шора Шамғалиұлы Сарыбаев еді. Профессор «Тележан Шонанұлына» арналған мақаласында Ілияс Жансүгіровтың өлең жолдарымен:

Өз елін, өз ерлерін ескермесе,
Ел, тегі , қайдан алсын кемеңгерді ,-

деп сипаттаған. Шонанұлының кітаптары өз уақытысында үлкен таралым жинап , алыс шалғай ауылдарға дейін жетіп отырғандығын ескеретін болсақ оның құндылығыныңда жоғары болғанын аңғарамыз. Ол өз мансабынан баршаға ортақ мүддені жоғары қойған, ағарту ісін дамыту барысында өзіне білімге құштар дос-жаран, жолдас тапқан. Өзіне ұстаз еткен Ахмет Байтұрсынұлымен бірге жазған бәрімізге аты мәлім 412 беттік “Оқу құралын” құрастырып шыққан. Тележанның еңбектері Ахметтің еңбектерінің жалғасы іспеттес. «Тіл болмаса халық, бірінші өзінің ұлттық бейнесін жоғалтады, екінші мәдени құлдырауға ұшырайды» деген сөздері арқылы тіліне деген жанашырлығын айқындап көрсетеді. Қазақ әдебиетінің негізін Абай қалаған болса , оның іргетасын қалаған Ахмет деп ұлт ұстазының еңбегін өте жоғары бағалайды. Оның еңбектері тек ағартушылық саласында ғана шектеліп қалмай Алаш партиясының құрамындағы саяси қызметі , тарих саласындағы еңбектерінің маңыздылығыда ауыз толтырып айтуға тұрарлықтай. Әсіресе «Қазақ жер мәселесінің тарихы» деп аталатын 224 беттік еңбегінде ел өмірі мен қазақтың күнделікті тұрмысындағы күрделіліктерге шолу жасады. 1926 жылы Ташкентте басылған бұл кітапбында қазақ жерін отарлаудың 200 жылдық тарихы талданған [3].

Ғалым 1938 жылы жазықсыз жазаланып, Алматы түрмесінде ату жазасына кесілген. Шонанұлы 1990 жылы 13 тамызда өткен КСРО Президимуында “20-50 жылдардағы саяси репрессиялар құрбандарының барлық құқықтарын қалпына келтіру туралы” қаулының негізінде ғана ақталған [4] . Кеңес өкіметі тұсында тарихымызды жазуда қысым көбірек болды деп айтып жатамыз. Ал қазір тәуелсіз елде тарихымызды тереңінен зерттеуге, ұлт ұлыларын ұлықтауға еш кедергі жоқ. Расындада осындай тұлғаларымыздың ерен еңбегін ескермесек, ақты ақ, қараны қара деп айыра алмасақ бұл біздің тарихымызды жазуымызды үлкен сын болмақ. Не бәрі тұтастай алған 43 жыл өмірінде атқарған еңбектерінің берер пайдасы сансыз , көпқырлы ғалымның аты тәуелсіз Қазақстанның тарихында бас

әріптермен жазылуы, оны тарих көлеңкесінде қалдырмай, тарихтың тұғырына шығару біздің міндетіміз !

Әдебиеттер:

1. «Қазақ энциклопедиясы» , 1-том , Алматы, 1998 жыл, 458-459 беттер
2. Тележан Шонанұлы мұралары «Ел- шежіре» Алматы, 2011 жыл
3. М.Мырзағұл «Оралу» , «Ана тілі» баспасы 2001 жыл.
4. Ш. Сарыбаев, Тележан Шонанұлы “Ана тілі” 1991ж , 4 шілде

ӘОЖ 372. 8:39

ӘЛЕМДІК ӨНЕР ТУЫНДЫЛАРЫНЫҢ ЖАУһАРЛАРЫ

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті
Кәсіптік оқыту және Бейнелеу өнері және сызу кафедрасының
Кемешев Д.А.п.ғ.д., профессоры. **Шуланбеков Б.Л.**
ҚР мәдениет қайраткері

Резюме

В статье рассматриваются Шедевры мирового искусства. Содержание философии,психолдогии и педагогики о живописи. Развитие культуры и наследие Казахстана

Summary

This article considers the guest ions on education youth national valut. Scientific works and about the life of the historical heritage of the scientists of Kazakhstan. The development of culture and the heritage of the ancient civilzations of the Great Steppe.

Бейнелеу өнер туындылары кең ауқымды әлем. Көркем өнер туындылары мазмұны мен көркемдік ерекшелігі тұтас болуы шарт. Шығарманың мазмұны болмаған жағдайда туындының құндылығы төмендейді. Мазмұн дегеніміз шығарманың философиялық ойы, психологиялық әсерлігі мен тәрбиелік мәні терең болуы. Суретшінің ұтымды жағы туындының көркемдік ерекшелігі шығарманы орындау шеберлігі. Шеберлік бұл түрлі формалар мен бояуларды үйлестіру.

Осы тұрғыда келетін болсақ Әлемдік бейнелеу өнерінің жаухарларының қатарына «Мадонна Литта» Леонардо да Винчи, «Ватикан капелласы суреттері» Микеланджело, «Афин мектебі» Рафаель, «Запорожцы» Репин, «Тоғызыншы Вал» Айвазовский, «Ормандағы аюлар» Шишкин, «Амангелді портреті» Қастеев Ә, «Көкпар» Тельжанов Қ, «Дала әуені» гобелен Тыныбеков, «Махамбет» Қисамединов туындыларын т.б. атап өту өте орынды. Шығарма көркем ойдың тереңдігі мен ұшқырлығын жан-жақты қарастырылуы. Шығарманың психологиялық әсерлігі көрерменнің жан-дүниесіне қуаныш сыйлау. Әр образдың тікелей адамның ішкі сезіміне әсер етуі. Мәне шығарманың ең құндылығы тәрбие десек қателеспейміз. Демек әр шығарма осы үш қағидаға негізделген болса онда адамды шексіз қуанышқа бөлейтіні сөзсіз. Көркем шығарманың мағанасы адам қиялына қанат бітіру, дүниені әсемдік тұрғысында қабылдау. Табиғаттың

әсемдігін бояулар арқылы жеткізу шын суреткердің парызы. Әсемдік әлемін табиғаттан іздейміз, табиғаттың әр-бір қас-қығым сәті бір ғажап дүние. Суреткер осы сәтті көре білуі қандай қуаныш десеңізші. Уақыт пен кеңістік шексіз, осы сәтті суреткер қағаз бетіне түсіруді армандамайтын кісі жоқ шығар сірә. Адам табиғат перзенті, табиғатты аялау әр адамзаттың парызы. Суретшіге берілген табиғаттың әсем құбылысын кенеп бетіне түсіру қандай бақыт. Адам өмірге табиғатты аялап ұрпақтан ұрпаққа мирас етіп қалдыру. Әсем өнер туындыларын жасап әлемді құбылту. Табиғаттың жасампаздығына нұқсан келтірмеу, әсемдік әлемінде өмір сүру. Демек, суретші әсемдік пен қуаныштың жаршысы.Табиғат сұлулығын сөзбен айтып жеткікізу қиын дүние оны тек көзбен көріп жан-дүниеңмен сезінесің міне құдіреттік деп осыны айтыңыз. «Менің өз басыма шексіз бақыттылық сезімін өнер шығармалары береді, - дейді Альберт Эйнштейн. Олардан мен басқа ешбір дүниеден таппайтын рухани ләззат аламын... ». Сондықтан суретшінің кәсіби шеберлікпен ұштастыру үшін нәтижеге бағытталған білім мен мәдениет жетістіктері. Адамның жалпы мәдениеті мен әлеуметтік белсенділікті дамытуға бағытталған танымдық іс-әрекетке ынталандыру. Қазіргі білім беруде философиялық, психологиялық, педагогикалық негіздері теориясы мен тәжірибесін тереңірек қайта қарауды қажет етеді. Сондықтан бүгінгі күні еліміздің білім жүйесінде оқыту үдерісін тың идеяларға негізделген жаңа мазмұнын қамтамасыз ету міндеті тұр. «Адамға оқып – үйрену өмірде болу, өмір сүру үшін қажет» дегендей оқыту процесін технологияландыру. Осы орайда әлемдік бейнелеу өнер жауһарларын оқып үйренумен қатар зерттеп зерделеу. Ғалыми тұрғыда теориялық сараптамалар жасау. Жаңашыл үздіксіз ізденісінтермен айқындау. Осы орайда болашақ кәсіби суретшінің білім сапасын арттыру және нәтижеге бағытталған үлгіге беталу. Суретшілік шеберлікті меңгеру зерттеу біліктері мен дағдыларын арттыру. Жас суретшінің шығашылықлық әрекеті арқылы өмірлік мәселелерін шешуде қолдана білу..

Ұлы суретшілердің шығармашылығының әр кезеңде орындалған философиялық, психологиялық әсерлігін анықтау. Адамның қаншалықты ой өрісінің кеңдігі мен қабілетінің тереңдігін сезіну. Бейнелеу өнерінің адам өміріндегі маңыздылығын білу мен құндылығын түсіну. Шығармашыл суреткер ғылыми тұрғыда түрлендіруде өз үлесін қосу. Заманауй жаңа ортаға икемдеу. өзіндік іс- әрекет жиынтығы арқылы айтарлықтай нәтижеге қол жеткізу. Қазіргі күрделі әлеуметтік-мәдени жағдайларда еркін бағдарлай алатын, шығармашылық процестерді басқару. Бейнелеу өнер жетістіктерін, оның даму заңдылықтарын терең меңгергеру мен жан-жақты дамыған шығармашыл тұлғаны қалыптастыру.Ғұлама суретшілердің қайталанбас туындыларын оқыту мен тәрбиелік мақсаты – жан-жақты дамыған жеке тұлға қалыптастыру. Оқытудағы негізгі мақсаты - шығармашылық танымдық міндеттерін қалыптастыру.

Қазақстан бейнелеу өнерінің әлемдік көркемдік процестің ішкі жүйесі ретінде қарастыра отырып, адамдардың рухани туралы таным түсінігін, әдеп-парасатын да айқындай аламыз. Адамзат өздерінің парасат-пайымын, дүнйедегі орынын, әлеуметтік болмысын айғақтайды. Қазақ мәдениеті болмыстың өрелі куәсі. Қазақ

сәнді қолданбалы өнері, осыған даусыз дәлел бола алады. Көне кезеңнен қазақ өнер туындылары ұлттың мәдени-рухани, моральдық-этикалық қасиеттерінің негізделуін де айқындап алып, ол туралы жазылған еңбектердің өзі жеткілікті. Бейнелеу өнеріне терең философиялық көзқараспен қарағандықтан көркемдікті жасау үрдісі өзіндік ерекшеліктермен: шарттылық, стильдендіру, символика негізінде дамып отырды. Бұл тарихи фактор. Бейнелеу өнерінің қарқынды дамуына әлемге әйгілі шеберлердің қолынан шыққан тамаша туындылары жасампаздықтың символы. Көркемдеп жасалынған дүниелер қайталанбас, тарихи, баға жетпес шығармалар, олар біздің халқымыздың ғана емес бүкіл әлем халықтарының мәдени мұрасы - асыл маржаны. Сондықтан да адамды тамаша күйге бөлейді. Мәдени өнер мұралары бір бірімен қаншалықты ұқсас болып келгенімен әр-әртүрлі шеберлердің қолынан шыққан туындылар олардың түсіне, стиліне, композициясына қарап, өзгешеліктерін анықтауға болады. Әр өнер туындылары адам баласын шексіз қуанышқа бөлейтіні қандай бақыт десеңізші. Өнер туындыларының шығармашылық пен дәстүр өзгерістерінде тұтас бір көркем жүйе туралы айтқанда мына төмендегі нәрселерге назар аударған жөн болар еді: өмір сүру, формасын өзгерту және мұндағы тарих және табиғат, уақыт пен кеңістік, жақсылық пен жамандық, жарық пен қараңғы, өлім мен өмір сияқты поэтико-философиялық, адамгершілік және эстетикалық ұғымдарға назар аударған дұрыс болар еді. Осы аталған ұғымдардың барлығы да әртүрлі шамада өнер барлық түрлерінде көрініс тауып отырды, әр түрлі форма жасай отырып, әртүрлі қызмет түрін көрсетті. Бұлар көркем образдар мен мотивтер жүйесінде толыққанды көрініс тапқаны даусыз. Қазіргі таңда суретшілердің туындылары арқылы жастарға көркемдік-эстетикалық тәрбие берудің мәні терең. Көп ғасырлық дәстүрді сақтай отырып, жаңа жетілдірілген қырынан көрсету, сондықтан қайталанбас сұлулықты бейнелеу. Картинаның образдық идеялық құрылымы қашан да ұлттық колорит сезіліп тұрады. Суретшінің бақыт деп атауы кездей соқтық емес өйткені адам тіршілігінде еңбек етудің орны ұшаң теңіз. Еңбек арқылы адам биік арманына жетері сөзсіз, сондықтан суретші еңбек адамдарының тамаша образын бейнелеуі басты мақсат етіп қоюы қандай ғажап.

Қорыта келе қазіргі таңда әр оқу ордалары оқушыларға рухани тәрбие беру қажеттілігін арттыра түсіру. Қоғамымыздың түпкі-нәтижесі жастардың рухани санасының сапасын дамыту болып табылады.

Әдебиеттер

1. Муканов С. Народное наследие (на каз. яз.). Алма-Ата, 1974.
2. Құнанбаев А. Шығармаларының толық жинағы. -Алматы: Жазушы.1961. Б. 465. - 492 б
3.Ауэзов М. Мысли разных лет. - Алма-Ата. - 1959.
4.Ж.Алтаев, Т.Ғабитов, А.Қасабеков Философия және мәдениеттану Алматы, Жеті жарғы 1987

ӘОЖ: 821.512.122.09

АБАЙ ІЛІМІН ХХІ ҒАСЫР ТҰРҒЫСЫНАН ЗЕРДЕЛЕУ

Абенова Л.У. - ф.ғ.к., қауым. проф. м. а.
Ж.Тәшенов атындағы университеті, Шымкент,
Қазақстан

Резюме:
В статье рассматривается ценности наследия поэта и основная цель учения Абая.

Summary:
The article discusses the value of the poet's heritage and the main goal of Abai'sachings.

Ұлтымыздың өз уақытынан озып туған ғұлама перзенті Абай Құнанбайұлының шығармалары уақыт өткен сайын құндылығы артып келеді. Абай ілімі – жарқын болашақтың кепілі. Мәңгілік Елге айналуымыз – Абай мұрасының құндылығын бойымызға сіңіре алуымызға тікелей байланысты.

Қай заман, қай қоғам болмасын оның қозғаушы күші – адам. Мемлекеттің өсіп-өркендеуі немесе құлдырап жойылып кетуі барлығы да адамның қолымен жасалатын дүние екені тарихтың өзі сыр шертіп отыр. Қара бастың қамын ойлаған адам баласы билік басына келетін болса, оның бар ойлағаны құлқы ғана болады. Елдің ертеңін, болашағын, мүддесін өз мүддесінен жоғары қоятын адам баласы бойындағы бар қасиетін ел игілігі үшін сарып қылмақ. Бұндай адамдар бір күндігін емес, болашағын ойлайды. Ол – жанның қалауы. Жан мәңгілікті қалайды. Біз де мақала барысында мәңгілік қалауы болаған жанның қуатын арттырудың жолдарын қарастырамыз.

Мемлекеттің өсіп-өркендеуі халқының сапасымен тікелей байланысты. Халықтың сапасы немен өлшенбек? Халықтың сапасы ақыл, ар-ұят, ғылым, білім деген нәрселермен өлшенеді.

Абай ілімінің басты мақсаты – адам баласының сапасын арттыру. «Атымды адам қойған соң, қайтіп надан болайын?» деген хакім Абайдың сөзі «Атына заты сай» деген халқымыздың даналық ойымен астасып жатыр. Адам деген атқа лайықты өмір сүруімізде ғылым мен ақыл адам баласы үшін жоғары тұрған құндылықтардың бірі болмақ. Сондықтан да Президентіміз Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаевтың өзі Абай ілімінің бүкіл жұртшылыққа насихатталуына үлкен мән беріп жатыр. «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласы талай түйткілдердің шешімін тапты.

«Әлеуметтік жауапкершілік қайткенде орнына келеді? Әрине, бұл – оңай шаруа емес. Осы күрделі мәселенің шешімін Абайдың «Толық адам» формуласынан іздеген жөн. «Толық адам» деген сөз ағылшын тіліндегі «A man of integrity» түсінігіне сай келеді. Бұл – тек өте ілкімді, өзіне сенімді, ізгілік пен жақсылыққа ұмтылатын адамдарға ғана тән сипаттама. Қазір тарап жатқан осы ұғымды Абай сонау он тоғызыншы ғасырдың өзінде-ақ түсіндіріп айтты» [1], - деген мемелекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы мақаласында Абай ілімінің қазіргі қоғамдағы маңызды тұстарын талдау жасап берді. Олар:

- Абай ілімін оқуға деген жаңа көзқарастың жануы;
- Абай – ғылым мен білімнің ілгерілеуінің негізі;

- Абай – интеллектуалды ұлт қалыптастырудың өзегі;
- Абай – әделетті қоғамның айнасы;
- Абайдың «Толық адам» ілімі – мемлекеттің тірегі;
- Абай – адал еңбектің шыңы;
- Абай – қазақтың шамшырағы;
- Абай – қазақтың бойтұмары;
- Абай – қазақтың бүгіні мен ертеңі;
- Абай аманаты – бірліктің ұйытқысы.

Президентіміз атап көрсеткен мәселенің барлығы дерлік Абай ілімі арқылы өз шешімін табады. Сондықтан да зерттеу барысында «ғылым», «ақыл» деген құндылықтардың маңыздылығын Абай ілімі арқылы ашып көрсетуді жөн көрдік.

Абай арманы – қазақтың арманы. Бүгін де Абай арманы орындалуда десек, қалт айтпағанымыз. Өйткені қоғамдағы белең алған көптеген дерттің емі Абай мұрасы екенін түсіндік. Ауруға ем табылды. Енді соны мойындап, кері тартпалыққа салынбай, Абайды бойға сіңіру керекпіз.

Адам баласы жарық дүниеге келген соң жанына қуат, медет болар бір жарықты іздеуі хақ. Сол жарықты санасында саңылауы бар жан ғана іздеп табары сөзсіз.

Кім не іздейді? Ақынның «Базарға қарап тұрсам әркім барар» деген өлеңіне назар аударсақ, бұл дүние соны тауып берері анық. Біз сол жарыққа ұмтылған адам баласы түпкі мақсұтынан, дүниетанымнан алшақтамай, ұлылар салған ілім негізінде қол жеткізуге болатындығын дәлелдеуге әрекет жасаймыз.

Адам баласының бақытқа қол жеткізуі тән мен жан арақатынасының айқындап алуына байланысты. Бұл жолда Абай іліміне сүйене отырып, жантану іліміне зерделеп, қазіргі таңда жан қуатын табудың қайнар көзін көрсетуде Абай, Шәкәрім шығармаларын негізгі нысанға айналдыруымыз керек.

Күллі жаратылыс ішінде бәрінен де адам жаны артық жаратылған. Заманалар көшінде адамның қалыптасуындағы, адамның адамшылығы сақталып қалуы, өзіндік болмысын танып, ұлы мақсұттары жолында талпынуы «жан құмары», «жан қуаты» деген бек қуаттың арқасы деп білеміз. Өйткені жаны таза, жүрегі жылы адам ғана ізгіліктің нұрын шаша алады.

Сол ізгі жандардың арқасында мына дүниенің астан-кестеңі шықпай тұр. Жер бетінде адам баласы бар екен, бұл тақырып өз маңыздылығын жоймақ емес. Дәуірлер, замандар өткен сайын адам жаны әр түрлі дүниелердің (ақпараттық заман, нарық заманы т.б.) әсерінен өзгеріп өзінің түпкі мақсұтынан айырылып жаны құлазып сергелдеңге түсті. Адам жанының жай тауып тынышталуы дүниенің көрінген және көрінбеген сырларын түгендеп, ең болмаса денелеп мәнін түсінуінде екен. Бұл үшін Абай мен Шәкәрім негізін қалаған жантану ілімі ақпараттық заманда өзектілігімен ерекше көзге түседі.

Қазіргі қоғамда жаны сергелдеңге түскен адам баласы Абай мен Шәкәрім шығармашылығы арқылы жанына тыныштық тауып, қадір-қасиеті арта түседі, өз болмысын таниды.

Абай мен Шәкәрім шығармаларындағы жанды тану, өзін-өзі білуді зерделеу – бүгінгі күндегі маңызды мәселе. Адам қоғамға пайдалы болуы үшін жан мен

тәннің арасындағы қажеттіліктерді айыру керек, өз болмысын тану керек. Өз бойын жеңіп, жан қалауын орындап, өзін-өзі тәрбиелеген жан қашанда игі істер жасамақ, сондықтан Жантану ілімін әрбір мектепте, жоғары оқу орнында қосымша курс ретінде оқытылуы керек деп білеміз. Өйткені әр оқушы өз болмысын, өз жанының шексіз мүмкіндіктерге ие екенін білуі керек.

Абай негізін салған жантану ілімін жалғастырушы Шәкәрім шығармашылығында адам баласының жаны бүкіл жаратылыстан биік жаратылғандығы насихатталады. «Тәннен жан артық» деген Абай танымы таразыланып, танылады. Жан қуатын арттыру арқылы ғана адам кемелдікке жетеді.

XXI ғасырда қоғамда қаншама дамулар мен тоқыраулар өзгерістер болып жатыр. Әрбір саналы адам баласы сол даму, тоқырау, өзгерістің себептеріне ойлы көзбен қарап, астарына үңіліп, тынымсыз қозғалыста дөңгеленіп жатқан дүниенің жасырын сырының мәнін ұғынуға әрекет етпек. Керісінше, санасында саңылауы жоқ жан, бір ойланбай ойы сан-саққа жүгіріп, басын тасқа да, жарға да бір соғуы мүмкін, әйтпесе, сол қалпы өмірден өтуі де ықтимал. Біздің айтпағымыз, әрбір саналы адам әр жаратылыстың мәнін, себебін ұғынуға әрекет жасайды. Бізде сол адам баласының жаратылысының сырын ашуға, оның болмысын тануға мән береміз. Сол жолда Абай ілімін басшылыққа алатын боламыз. Себебі, жұмысымыздың басты нысаны – адам.

Адамның болмысы, жаратылысы, кемелдікке, бақытқа жетуі – мәңгілік күн тәртібінен түспейтін тақырып. Жер жүзінде адам баласы бар екен бұл тақырып өзектілігін жоймақ емес. Өйткені даму, өсу, өркендеу, жойылу, жоқ болу, күйреу, тоқырау – бәрі де адам баласының салдарынан жасалатыны хақ. Олай болса, осындай келеңсіздіктерге адам баласы қай кезде тап болады? Жамандыққа немесе жақсылыққа ұрынуының себебі неде? Сан жылдар бойы жаратылыстың тереңіне үңілген хакімдер осы сырдың мәнін ашуға бар ғұмырларын арнады. Сондай хакімдердің бірі, берегейі – Ибраһим (Абай) Құнанбайұлы. Абай – адам баласының кемелдікке жету жолында оның болмысына, жаратылысына үлкен мән берді. Адамзаттың кемелдікке жетудің алғы шарты өзін танымақтық.

Негізі адам өз хәлі өз жағдайын ішкі жан дүниесін зерттемесе, танымаса бәрі бос. Өзін танымаған, жанның аманат екендігін білмейтіндер Алласын қайдан тапсын. Өзін танымаған адам, Алласын да танымайды. Өзін танымаған адам кемелдікке де жетпейді. Адам баласы өз болмысын таныса, шексіз мүмкіндікке ие екендігін білуші еді.

Абай поэзиясынан Адамның өзі – құдірет екенін, құдіреті – білімінде, жүрегі мен жанында екенін көреміз. Адамның жасампаздық еңбегі мен іс-әрекеті, шығармашылық әрі ойлау қабілеті, оның махаббатты білу, сезіну, сүйе білу қасиеті – өлмес, өшпес, нәрсеге теңдесі жоқ құдірет.

Сонымен қоғамның қозғаушы күші – адам. Адамды шексіз құдірет иесі дедік. Солай екеніне еш дау келтірмейміз. Қай заман болмасын, қай дәуірлер болмасын, оның өркендеп, күйреуі сол қоғамдағы адамзат баласымен тікелей байланысты. Сондықтан да әрбір мемлекет ұзақ өмір сүруі үшін өз халқының сапасына мән беріп келеді. Егер де халықтың сапасы төмен болса, онда ол мемлекеттің ғұмыры

да қысқа болмақ. Халықтың сапасы немен өлшенбек? Абай: «Тегінде, адам баласы адам баласынан ақыл, ғылым, ар, мінез деген нәрселермен озбақ. Онан басқа нәрселермен оздым ғой демектің бәрі де – ақымақтық» [2], – дейді.

Бұл – бүкіл адамзат баласы үшін аксиома. Осы аксиоманы ұстанған ұлттардың көші ілгері жүргенін көзіміз де көріп отыр.

Бүгінгі таңда болашақ алдында бізді де үлкен жауапкершілікті іс күтіп тұр. Қаншама жыл бойы отар болдық. Ұлттық болмысымыздың тамырына сызат түсті. Біз бүгін интеллектуалды ұлт ретінде сол дерттен айығып, еңсемізді тіктеп тұра аламыз ба? Әрине, тұра аламыз. Ол үшін бізге ұлттық идеология керек.

«Арамызға әртүрлі жұрт кіріскенде солармен қатар, атымыз жоғалмай, қазақ ұлты болып тұра аламыз ба? Осы біздің төсекте дөңбекшітіп ұйқымызды бұзатын нәрсе» [3]. Бұл 1913 жылы жайлы заман болмаса да, бүгінгідей ақпарат ағымы желдей еспеген заманда ұлт жанашыры Ахмет Байтұрсынұлының уайымы болатын.

Бүгін бұл уайым азайған жоқ, керісінше, үдей түсті деп ойлаймын. Күрмеуі көп күрделі дүниеде ұлттық болмысқа саяси қысым ғана емес, жан-жақты шабуыл жасалып жатыр. Өркениеттер қақтығысы, діни, әлеуметтік, экономикалық, ақпараттық тағы да басқа шабуылдар жетерлік. Міне, осындай шырмауда қалған ұлт үшін босанбас буын, Абайша айтқанда, нұрлы ақыл, жылы жүрек, ыстық қайрат керек.

Ұлтты ұйыстыратын, басын бір арнаға тоғыстыратын күш – ұлттық идеология. Қазақ ұлтының ұлттық идеологиясын қайдан аламыз? Ұлттық иедологияны ойлап табудың қажеті жоқ.

Қазақтың ұлттық идеологиясы - ол – Абай. Абай – XXI ғасырда қазақтың шамшырағы. Абай ілімі – ұлттық иедологияның өзегі. Ұлттық идеологияның іргетасын қалаған ұлы Абай, ақын Абай, хәкім Абай болса, қабырғасын тұрғызған Алаш ардагерлері. Ал, оның тәуелсіз ұлттың талабына, уақыт сұранысы мен ұлт болашағына сай заманауи жобасын ұсынып отырған бүгінгі қоғамтанушы қазақ ғалымдары.

Абай туған халқы қазақтың бойындағы дерттің себебін ашып, шындықты өз туындылары арқылы көрсетіп отыр. Дерттің себебін дәл анықтап алмай, оны емдеудің мүмкін еместігі сияқты, ұлттың шынайы бітім-болмысын дәл анықтап алмай, оның идеологиясын қалыптастыру да мүмкін емес. Ал, қазақтың бітім-болмысын Абайдай дәл бейнелеген адам жоқ. Сондықтан да, кезінде Алаш көсемі Ахмет Байтұрсынов Абай сөздерінің қазақ үшін қаншалықты маңызды екендігі туралы: «Абай сөздері дүнияда қалғаны – қазаққа зор бақ. Бетін түзеп, жөн сілтеген кісілерге де, сілтеген жолды ылақпай тұп-тура тапқан адамға да қазақ балалары талай алғыс берер» дей келе, «Абайды қолымыздан келгенше қадірлі жұртқа таныту үшін мұнан былай кейбір өнегелі, өрнекті сөздерін газетаға басып, көпке көрсетпекшіміз» десе [3, 2-б.], Міржақып Дулатов «Қайдан өрбігенін, қайда өскенін, ата-бабалары кім болғанын, не істегенін білмеген жұртқа бұл талас-тартыс тар заманда арнаулы орын жоқ.

Сондықтан, Абайдың аты жоғалуы... қазақтың жоғалуы, қазақ атты халықтың ұмытылуымен бірдей... қазақ халқына сәуле беріп, алғашқы атқан

жарық жұлдыз – Абай» [4] дейді. Абай – бүгінгі қазақ мемлекетінің иедологиясы. Абай ілімін насихаттау арқылы біртұтас мемлекеттің іргесін қалаймыз. Қазақ елі Мәңгілік Елге айналады.

Абай арманы – қазақтың ұлт боламыз деген жолдағы асқақ арманы. Бүгін де Абай арманы орындалуда десек, қалт айтпағанымыз. Өйткені ел тізгінен ұстаған Президентіміз Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаевтың өзі Абай ілімін бүкіл жұртшылыққа насихаттауында үлкен мән жатыр. «Абай және XXI ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласы талай түйткілдердің шешімін тапты.

Өткен жылы Абайдың шығармаларынан үзінді оқу эстафетасы өтті. Соның арқасында бүкіл Қазақстан Абай мұрасын тағы бір зерделеп шықты. Бұл – Абайға деген құрмет әрі ұрпақты тәрбиелеудің тиімді тәсілі.

Абайдың шығармаларына зер салсақ, оның үнемі елдің алға жылжуына, өсіп-өркендеуіне шын ниетімен тілеулес болғанын, осы идеяны барынша дәріптегенін байқаймыз. Ал, ілгерілеудің негізі білім мен ғылымда екенін анық білеміз. Абай қазақтың дамылсыз оқып-үйренгенін бар жан-тәнімен қалады. «Ғылым таппай мақтанба» деп, білімді игермейінше, биіктердің бағына қоймайтынын айтты. Ол «Біз ғылымды сатып мал іздемек емеспіз», – деп тұжырымдап, керісінше, ел дәулетті болуы үшін ғылымды игеру керектігіне назар аударды. Ұлы Абайдың «Пайда ойлама, ар ойла, Талап қыл артық білуге» деген өнегелі өсиетін де осы тұрғыдан ұғынуымыз қажет» [5].

Қасым-Жомар Кемелұлы Абай жырларын оқу, жас ұрпақтың бойына сіңіруде жаңаша насихаттау жұмыстарының жандануын айтқан болатын. Осы жолда ұстаз ретінде студенттердің бойында Абай жырына деген сүйіспеншілікті арттыру мақсатында түрлі бағыттағы жұмыстарды жүргізіп келемін. Қазіргі жастардың бойындағы кітап оқуға деген қызығушылығын ескере отырып, өзіндік жаңа әдіс-тәсілдерді қолданамын.

Жастар ақпарат құралдарын жетік меңгерген. Менің басты мақсатым – оқушы қолындағы ақпарат құралдарын тиімді, өзін дамыту үшін пайдалануға мүмкіндік туғызу. Яғни Абай өлеңдерін музыканың заманауи бағыты болған РЭП жанрында айту, Абай өлеңдерін өздерінің ұялы телефондары арқылы жатқа айту, Абай қарасөздеріне дикторлық жасау, Абай өлеңдерінің мағынасын ашу және жарнама жасау сынды тың бағыттарды өз сабағыма қоса отырып, Абай ілімін меңгертуді көздеймін. Айтылған жұмыстарды видео сабақ ретінде ұсынылған университеттің ютуб каналынан» көруге болады.

Абай ілімі – бүгінгі қазақ қоғамының сыншысы. Абай арманын насихаттау, жүзеге асыру бір ғана адамның қолынан келмейді. Алғашқы қадам жасалды. Енді оны жүзеге асыру әрбір азаматтың еншісінде болмақ.

Әдебиеттер

1. Тоқаев Қ.К. «Абай және XXI ғасырдағы Қазақстан», Нұр-Сұлтан, ҚР Президентінің сайты, 2020 жыл 8 қаңтар.
2. Абай шығармалары. 2-том. – Алматы, 2002. - 336 б.
3. Байтұрсынов А. «Қазақтың бас ақыны». // Қазақ, 1913, № 43, 22 декабрь.
4. Дулатов М. Абай. // Қазақ, 1914, № 67, 23 июнь.
5.Абай және қазақ социумы. - Нұр-сұлтан: «Алаш Орда», 2020 ж. - 450 б.

МАЗМҰНЫ

Сугирбаева Гүлжан Дәулетбекқызы
АЛҒЫ СӨЗ..... 3

ҚОҒАМДЫҚ-ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР: КӨЗҚАРАСТАР ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ, ПАРАДИГМАЛАР ЖӘНЕ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛАР

С.Н. Кожахметова, В.Д. Нарожная
КУЛЬТУРНО-НАЦИОНАЛЬНЫЕ КОНЦЕПТЫ КАЗАХСКО-РУССКОЙ ФРАЗЕОСИСТЕМЫ..... 5

Піләл Айгерім Сапарбекқызы, Масалиева Жанар Амалбаевна
МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ СӨЙЛЕУ ТІЛІ БҰЗЫЛЫСТАРЫ БАР БАЛАЛАРДА СӨЗЖАСАМ ДАҒДЫЛАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ..... 10

Abramova G.I., Mambetova G., Muratalieva G.A.
TRAINING METHODS FOR THE UNIVERSITY STUDENTS..... 13

Abramova G.I., Imankulova M.K., Tulegenova Zh. Zh
MODERN ASPECTS OF THE EXTRA CURRICULAR ACTIVITIES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING..... 18

Бабушкин Г.Д.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПОДГОТОВКИ МАГИСТРОВ ПО НАПРАВЛЕНИЮ 49.04.03 – СПОРТ, ПРОФИЛЬ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СОРЕВНОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ..... 22

Байдалиев Д.Д., Кабылбекова Л.Б.
ОҚУ ҮРДІСІНДЕ ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТІСІН ДАМЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ..... 27

Байдалиев Д.Д., Кабылбекова Л.Б.
БОЛАШАҚ ТАРИХШЫЛАРДЫ ДАЯРЛАУ ЖҮЙЕСІНДЕ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ..... 32

Досыбай А.Н., Есназар А.Ж.
БАЛАЛАРДЫ УАҚЫТТЫ БАСҚАРУҒА ҚАЛАЙ ҮЙРЕТЕМІЗ?..... 37

Канаева Л.С., Нарожная В.Д.
ЯЗЫК ЛИТЕРАТУРЫ КАК ОТРАЖЕНИЕ КУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ ЭТНОСА..... 42

Сансызбай М.Е., Оразбаева Э.Б.
ТІЛ МӘДЕНИЕТІ САЛАЛАРЫН ОҚЫТУДА ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ (9-10 сынып)..... 47

Дүтбай Ә.Қ., Есназар А.Ж.
ЖЫЛДАМ ОҚУ БАЛАЛАРҒА НЕ ҮШІН ҚАЖЕТ?..... 51

Дуйсенова М.М.
БАСТАУЫШ СЫНЫПТА АҒЫЛШЫН ТІЛІН ШЕТ ТІЛІ РЕТІНДЕ ЖАҚСАРТУ ҮШІН ГЕЙМИФИКАЦИЯНЫ ҚОЛДАНУ..... 57

Темирбекова Г.А.
ВТОРОСТЕПЕННЫЕ ЧЛЕНЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В РУССКОМ И КАЗАХСКОМ ЯЗЫКАХ..... 60

Горская И.Ю., Ромашов Н.
АКТИВИЗАЦИЯ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ МАГИСТРАТУРЫ ПО НАПРАВЛЕНИЮ «ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА»..... 65

Мусабекова Г.Т.
О ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЯХ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ..... 70

Пошаев Д.Қ., Әбибуллақызы Ә., Қыстаубаева Ә.С.
ВИЗУАЛДЫ ФЕНОМЕНІН ЗЕРТТЕУ ӘДІСНАМАСЫ..... 75
Құрманбаева Ж.І., Кулжатаева К.М., Шынжігіт Ж.Б
ИНФОРМАТИКАНЫ ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ..... 79
Кенжебек А.А., Сапарбаева Қ.Ж.
ТӘКЕН ӘЛІМҚҰЛОВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ КӨРКЕМ БЕЙНЕЛЕР..... 82
Байтенова А.А., Налмишова Қ.Н.
ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ГЕОГРАФИЯНЫ ОҚЫТУДА КОМПЬЮТЕРЛІК ОЙЫНДАРДЫҢ ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІ..... 85
Раимбекова Г.И., Сманова Г.И.
METHODS OF FORMATION COMMUNICATIVE COMPETENCE IN FOREIGN LANGUAGE VIA SKYPE..... 89
Ramashov N., Ramashov O., Pernebaeva P.
USAGE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES AT THE PROCESS OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK DEVELOPMENT IN THE CONDITION OF EDUCATIONAL SYSTEM DIGITALIZATION..... 94
Шағырбай Н.Б., Мынбаева А.П.
ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ДАҒДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР..... 99
Узахова А.С., Байбатшаева А.Е., Егембердыев Н.А.
«ДИЗАЙНДЫҚ ОЙЛАУ» - ОҚЫТУ МЕН БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАҢА ӘДІС РЕТІНДЕ..... 104
Вавулиди И., Шмакова Е.С.
ТИПЫ ЖЕНСКОЙ АНТРОПОЛОГИИ В ПЬЕСАХ А.П. ЧЕХОВА: ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ..... 108
Даулеталиева С.Ә., Оразбаева Э.Б.
ЛЕКСИКАНЫ ОҚЫТУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ТІЛДІК ДАҒДЫЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ..... 114
Маханова Ж.К., Маханова Г.Б.
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ В АСПЕКТЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ В КАЗАХСКОЙ АУДИТОРИИ КАК СРЕДСТВУ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ..... 119
Жанбиршиев С.Н.
СУРЕТ ЖӘНЕ КЕСКІНДЕМЕ САБАҚТАРЫНДА АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ..... 124
Смаилова М.С.
СОЦИАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНОЕ РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ В СИСТЕМЕ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ..... 127
Исманова Р.Ж., Ахметова Г.К.
ТІЛ БҰЗЫЛЫСЫ БАР МЕКТЕПАЛДЫ ТОП БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ-ЗЕРТТЕУ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ..... 131
Галустян Д.М., Абрамова Г.И.
PECULIARITIES OF THE IMPERATIVE EXPRESSIONS EMOTIONAL INFLUENCE IN THE SPEECHES OF THE AMERICAN PRESIDENTS..... 134
Утегенов Б.Д., Қабыл А.Ә.
С. АСФЕНДИЯРОВТЫҢ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ШЫҒУ ТЕГІ МЕН МЕМЛЕКЕТТІГІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ТУРАЛЫ ПІКІРЛЕРІ..... 137
Күзембаева А.О.
ҚАЗІРГІ ПОЛИМӘДЕНИ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ГУМАНИТАРЛЫҚ ТӘЖІРИБЕЛЕРДІҢ ДАМУ БОЛАШАҒЫ..... 142

Молдабек Қ.
ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ ЗАМАНАУИ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ..... 147
Қасмырзаев Б.Н., Узахова А.С., Касимова Х.И.
«ВИУЗАЛДЫ ӨНЕР» ПӘНІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ДИЗАЙНДЫҚ ОЙЛАУЫН ДАМЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ..... 150
Оразбаева Э.Б., Саттарбек Ж.А
ЖАЛПЫ ОРТА МЕКТЕПТЕ ФОНЕТИКАНЫ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ..... 153
Б.С.Айтай
САЙРАМДАҒЫ ИШАНДАРДЫҢ КЕҢЕСТЕРГЕ ҚАРСЫ ӘРЕКЕТІ..... 157
Одаманова Г.П., Кулжатаева К.М., Султан С.Ө.
ОҚЫТУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ КЕШЕНДІ ФОРМАЛАРЫ..... 162
Жумаева Юлдуз Расуловна
ПОДГОТОВКА К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИИ ФОРСАЙТА..... 167
Кабирова Зарифа Мукаддамовна, Кайнарова Икбол Валиевна
ВНЕДРЕНИЕ СМЕШАННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС..... 170
Курбанова Муаттар Эркиновна
ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ ВАРИАТИВНОСТЬ КАК ОСНОВА ОРГАНИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ..... 174
Туйчиева Гульхайя Мухаммадаминовна
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-КОГНИТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ..... 177
Эрназарова Гулнора Облакуловна
ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ..... 180
Фазылова Н.В. Баймусаева Б. Ш.
РОЛЬ ЗАНИМАТЕЛЬНОЙ МАТЕМАТИКИ В РАЗВИТИИ ЛОГИКИ И МЫШЛЕНИЯ У ДОШКОЛЬНИКОВ..... 184
Taiteliyeva M.A., Issakhova L.T., Mussabekova A.A.
WRITING STANDARDS FOR ENGLISH LEARNERS AT SECONDARY SCHOOL..... 188
Сахиева М.Е., Нурадинова Г.А.
ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ – ОҚУ ПРОЦЕСІНІҢ БІР БӨЛІГІ РЕТІНДЕ..... 191
Мамыт А.А., Байболова А.Ж.
ЕРТЕГІЛЕРДІҢ ЖАНРЛЫҚ ТҮРЛЕРІ МЕН ТӘРБИЕЛІК МӘНІ..... 195
Бөрі Б.Н., Оразбаева Э.Б.
ҚАЗАҚ ЭТНОЛЕКСИКАСЫН 7-8 СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ОҚЫТУДЫҢ ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРІ..... 199
Халмирзаев Э.Э.
PECULIARITIES OF DISTANCE LEARNING IN GERMAN..... 202
Rakhmanova Dilfuza Uchkunovna, Janbayeva Marjan Smatillayevna
THE ROLE OF NEUROGRAPHY IN ART THERAPY..... 206
Yuldasheva S.M
THE MAIN PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF PERSONAL PROFESSIONAL ACTIVITY..... 210
Хашимова В.С., Аширбаева А.Б.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ..... 215
Тастанова Г.Ж.,Абдуалиев Т.М
МЕТОДОЛОГИЯ ДЕЛОВОЙ ИГРЫ В ФОРМИРОВАНИИ КУЛЬТУРЫ ПРОФЕССИОНАЛА..... 218
Ергашова Ж.Е., Есназар А.Ж.
БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕГІ ЭЛЕКТРОНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫ 221
Мекенбек А.Ж., Мыңбаева А.
ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІҢ ӘДЕБИЕТ ПӘНІН МЕҢГЕРТУДЕГІ РӨЛІ..... 224
Оралбекова А.К., Арзымбетова Ш.Ж.
БОЛАШАҚ МАМАНДАРҒА ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ КОМПЬЮТЕРЛІК БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫН ПАЙДАЛАНУ..... 227
Глянько Л.М., Абрамова Г.И.
IMPLEMENTATION OF THE UPDATED PROGRAM FOR SECONDARY SCHOOL ON THE TECHNOLOGY OF WORKING WITH TEXTS WITH STUDENTS IN GRADES 9-11..... 232
Э.Б. Жаппарбергенова, Ж.Н. Тулешова, И.Е.Қадралиева
ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ, ЛОГИКАЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУДАҒЫ ЭЛЕКТИВТІ ТАҢДАУ КУРСТАРЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ..... 235
Болысбек Мұрат Ержанұлы
ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ АРҚЫЛЫ КИІМ ТАҢДАУ КЕЗІНДЕ ЦИФРЛЫҚ КЕҢЕСШІ ӘЗІРЛЕУ..... 240
Сапарбаева Қ.Ж., Ергешбай Н.Б.
ҚАЗАҚ ПРОЗАСЫНДАҒЫ ЭКОЛОГИЯ ТАҚЫРЫБЫ ЖӘНЕ ОНЫ ОРТА МЕКТЕПТЕРДЕ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ..... 242
Құлтаев Талғатбек Сейітханұлы
ЕЛІМІЗДЕГІ ІІМ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА САБАҚТАР ӨТКІЗУ ТӘЖІРИБЕСІНЕН..... 245
Беркімбай Н.М., Оразбаева Э.Б.
ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ..... 249
Хайдаркулова Х.Т., Оразбаева Э.Б.
М.МАҒАУИННІҢ «АЛАСАПЫРАН» РОМАН-ДИЛОГИЯСЫНДАҒЫ ЖЕР-СУ АТАУЛАРЫ..... 252
Сапаргали А.А., Шуланбекова С. Б.
КОСТЮМ КОМПОЗИЦИЯСЫНЫҢ ЭЛЕМЕНТТЕРІ..... 253
Ыдрысбек Н. Қ., Шуланбекова С. Б.
МОДЕРН СТИЛІНДЕГІ КОСТЮМНІҢ МОТИВТЕРІ..... 257
Кукеева М.К., Шамбулова Х.К.
ИНТЕРАКТИВНАЯ ЛЕКЦИЯ КАК МЕТОД ОБУЧЕНИЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ИНФОРМАЦИОННОМУ, БИБЛИОТЕЧНОМУ И АРХИВНОМУ ДЕЛУ 261
Мамаев Қ.С.
ЛИНГВОСТАТИСТИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ МӘТІНДІ ЗЕРТТЕУДЕ ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ..... 266
Мустафаева Гүлжан Акимжанқызы, Нурманова Актолкын Дархановна
ҚАЗАҚ ТІЛІ ПӘНІН ОҚЫТУДА ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ РЕСУРСТАРЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ..... 271
Бегдаулетова Қ.Д., Жұмаділла А.
ҚАЗІРГІ ЗАМАНДАҒЫ ЖАҺАНДЫҚ ТАЛАПТАР..... 375

Мейманқұл А.Ә., Жүзеева К.Е.
ЗАМАНАУИ ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ ИМИДЖІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ҰЛТТЫҚ КИІМДЕРДІҢ МҮМКІНДІГІ..... 278
Нурмаханова Б.С., Жузеева К.Е.
ҰЛТТЫҚ БАС КИІМДЕРГЕ ТАҒЫЛАТЫН ӘШЕКЕЙЛІК БҰЙЫМДАРДЫҢ МӘНІ..... 283
Марина Г.А., Насурлаева Г.О.
«МЕМОРИАЛЬНАЯ ПАРАДИГМА» В ИССЛЕДОВАНИЯХ Л.П. РЕПИНОЙ 288
Айдарова А. А.
ОРФОГРАФИЯЛЫҚ ИКЕМДІЛІК ПЕН ДАҒДЫНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ЗЕРТТЕЛУІ МЕН ОҚЫТЫЛУ ЖҮЙЕСІ..... 292
Құрбанов А.Г., Кажиакбарова Р. Б., Үкібасова Қ.А.
ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ЖӘНЕ БАСҚА ТҮРКІ ТІЛДЕРІНДЕГІ ФРАЗАЛЫҚ ТІРКЕСТЕР АРҚЫЛЫ ЖАСАЛҒАН МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕР..... 297
Кажиакбарова Р.Б., Курбанов А.Г., Құттыбекова А.Қ.
Ш.АЙТМАТОВТЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ МИФТІК САРЫННЫҢ КӨРІНІСІ..... 301
Шынтаев Н.А., Байжанова А.А.
КЕҢЕСТІК ҰЖЫМДАСТЫРУДЫҢ ЗАРДАПТАРЫН ОҚЫТУҒА БАҒЫТТАЛҒАН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЖҰМЫСТЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ-МАЗМҰНДЫҚ МОДЕЛІ..... 305
А.Е Байбатшаева, З.А. Иманкулова, А.Пазылбек
КИІМ ДИЗАЙНЕРІН ОҚЫТУДАҒЫ КОМПЬЮТЕРЛІК ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ..... 309
Мамбетова Г.Т.
ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ КАК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ПОНЯТИЕ..... 312
Ахмадалиева О. Р., Байбатшаева А. Е.
БОЛАШАҚ КӘСІПТІК ОҚЫТУ ПЕДАГОГТАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ФУНКЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ..... 315
Айтенова Д.О., Мынбаева А. П.
ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫН ТИІМДІ ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ 319
Алтынбеков Қ.С., Әбдіғаппар А.Т.
ҒАЛЫМ-ҰСТАЗ АЛМА ҚЫРАУБАЕВАНЫҢ ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ, БІЛІМ БЕРУ ЖӨНІНДЕГІ ОЙ-ТҰЖЫРЫМДАРЫ..... 323
Найманбаев Б.Р., Сыздықова Г.М.
ХХ ҒАСЫРДЫҢ 90 - ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҚР БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ НОРМАТИВТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ БАЗАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ..... 327
Байымбетова Ж.А.
ТҮБІР МОРФЕМАЛАР МӘСЕЛЕЛЕРІ..... 332
К.Д. Айдарбеков, Е.Ш. Балабаев, М.Т Кулсеитов
ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҒЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ 337
Ибашова А.Б., Маткаримов Р.А.
ОПЫТ ВНЕДРЕНИЯ ТЕХНОЛОГИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ РОБОТОТЕХНИКИ В ДОШКОЛЬНОМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ..... 340
Чжан Хаожань, Бегалиева Сауле Баязовна
ВОЗМОЖНОСТИ И ПРОБЛЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРОЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАТИЗАЦИИ (НА ПРИМЕРЕ КИТАЙСКОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПАРАДИГМЫ)..... 345
Молдалиева-Байтанаева Д.А., Оразбаева Э.Б.
ОРЫС ТОПТАРЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ ЖАҢАША ОҚЫТУ НЕГІЗДЕРІ..... 347

Тәжібек А.Қ., Успабаева А.А.
ЭЛЕКТРОНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫ ОҚЫТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ 352
Кенжеева Г.Е., Адылбекова Э.
"SMART-ОҚЫТУ" ЖАҢА БІЛІМ БЕРУ МОДЕЛІ РЕТІНДЕ..... 356
Курбанов А.С., Сапарбаева Қ.
ТАЛАСБЕК ӘСЕМҚҰЛОВ ПРОЗАСЫНДАҒЫ МИФОЛОГИЯ..... 360
Скачкова Ю., Шмакова Е.С.
РАБЛЕЗИАНСКИЙ ХРОНОТОП В ТВОРЧЕСТВЕ РУССКИХ ПИСАТЕЛЕЙ XIX ВЕКА..... 363
Ибрагимова З.З., Лю Сюечжэнь, Ли Юйчун
О НАЧАЛАХ ФИЛОСОФСТВОВАНИЯ В СОЗИДАНИИ ЛИЧНОСТИ..... 367
Жорабек Ж.Б., Мыңбаева А.
ТАБИҒАТПЕН ҮНДЕСКЕН ҚАДЫР МЫРЗАЛИЕВ..... 371
Мырзапеисова М., Атемова Қ.Т.
ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ БУЛЛИНГ ЖӘНЕ КИБЕРБУЛЛИНГ МӘСЕЛЕСІНЕ КӨЗҚАРАСТАР..... 374
Көпбаева М. Р., Нүсупова А.Ж.
Ш. МҰРТАЗАНЫҢ «АЙ МЕН АЙША» РОМАНЫНДАҒЫ ЭКЗИСТЕНЦИЯ 378
Ибашова Алмира Байдабековна
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОТАНСҮЙГІШ ҚАБІЛЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҮШІН ҚАЗАҚ МУЛЬТФИЛЬМДЕРІНІҢ РӨЛІ..... 383
Куленова И.М.
ПРОЯВЛЕНИЕ ГЕНДЕРА В КАЗАХСКОЙ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ 388
Д.Б.Калибаева, А.Б. Қадыркұл
БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ СӨЙЛЕНІМ ЖӘНЕ ТЫҢДАЛЫМ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ БАРЫСЫНДА ПОДКАСТТАРДЫ ҚОЛДАНУ..... 393
Абдуллаева А.П., Сманова Г.И.
BLENDED LEARNING AS THE MAIN TRAINING SYSTEM IN FUTURE..... 395
Насипбекова Ж.А., Есназар А.Ж.
БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ..... 400
Тажитаева Р.С., Қуандық Н.Ж.
САЯСИ ҚҰНДЫЛЫҚТАР ТҰЖЫРЫМЫН ТАЛДАУ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ..... 403
Б.Б. Шағраева, Д.Н. Турғунбаева
ХИМИЯ САБАҒЫНДА СЫНИ ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ..... 408
Сарыбаев Ғалымжан Мырзасейтұлы, Жолдасбекова Гүлнар Дауренбекқызы, Құлыншақ Ақжол Қазыбекұлы
КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІН СӘНДІК ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕР АРҚЫЛЫ ДАМЫТУ..... 413

МҰХТАР ШАХАНОВ – АҚЫН, ҚАЙРАТКЕР, ҰЛТ ЖАНАШЫРЫ

Исабек Б.Қ.
МҰХТАР ШАХАНОВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ТАРИХИ ТАНЫМ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ РУХ..... 417
Арынбаева Д.Ж.
МҰХТАР ШАХАНОВ – АҚЫН, ҚАЙРАТКЕР,ҰЛТ ЖАНАШЫРЫ..... 421
Нұрпейісов Нариман Жұмашұлы
МҰХТАР ШАХАНОВ ЖЫРЛАРЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ РУХ..... 426
Мамыт А.А.
М.ШАХАНОВ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ ДОСТЫҚ ТАҚЫРЫБЫ..... 431

Маханов Тұрсынхан Шалабаевич, Ахилбеков Үсен Учтемирович, Жаңбыршиев Сұлтанбек Наханұлы
ТҰЛҒАНЫ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРҒА ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУ МӘСЕЛЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ..... 435
Байбатшаева А.Е., Исмаилова Г.Ж., Әзімхан А.
БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУДАҒЫ ЭТНОМӘДЕНИ БІЛІМ МЕН ҰЛТТЫҚ КОД..... 439
Халикова Н.С., Бейсенбаева Р.Х., Айдарова А.А.
ҚАЗАҚ ПРОЗАСЫНДАҒЫ АДАМ МЕН ТАБИҒАТ АРАҚАТЫНАСЫ МӘСЕЛЕСІНІҢ КӨРКЕМ КӨРІНІСІ..... 443
Кемешев Д.А., Небесаева Ж.О., Жанбыршиев С.Н.
ФИЛОСОФИЯ ВЕЛИКОЙ СТЕПИ 448
Қожабеков Нұржігіт Абубакирович
ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ОТАНСҮЙГІШТІК МӘСЕЛЕ..... 451
Өтегенов Б.Д., Еркінбекова Ә.С., Қожабеков Н.А.
ҚАЗАҚ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫНДАҒЫ ӨЗЕКТІ ОЙ-ПІКІРЛЕРІ..... 455
Сапарбаева Қ.Ж.
КӨРКЕМ ОЙДЫҢ КҮМБЕЗІ..... 459
Есенбек Д.С., Динашева Л.С.
ТАРИХ КӨЛЕҢКЕСІНДЕГІ КЕМЕҢГЕР..... 461
Кемешев Д.А., Шуланбеков Б.Л.
ӘЛЕМДІК ӨНЕР ТУЫНДЫЛАРЫНЫҢ ЖАУһАРЛАРЫ..... 464
Абенова Л.У.
АБАЙ ІЛІМІН ХХІ ҒАСЫР ТҰРҒЫСЫНАН ЗЕРДЕЛЕУ..... 467